

INTELECTUALII ȘI REGIMUL COMUNIST: ISTORIILE UNEI RELAȚII

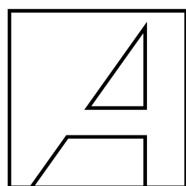
ANUARUL INSTITUTULUI DE INVESTIGARE A CRIMELOR COMUNISMULUI ÎN ROMÂNIA

Volumul IV, 2009

Institutul de Investigare a Crimelor Comunismului în România
Preşedinte: Marius Oprea
Director General: Stejărel Olaru
Secretar General: Lucia Hossu Longin
www.iiccr.ro

Volum apărut cu sprijinul Fundației KONRAD ADENAUER

www.polirom.ro

Editura POLIROM
Iaşi, B-dul Carol I nr. 4; P.O. BOX 266, 700506
Bucureşti, B-dul I.C. Brătianu nr. 6, et. 7, ap. 33; O.P. 37, P.O. BOX 1-728, 030174

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României:

INSTITUTUL DE INVESTIGARE A CRIMELOR COMUNISMULUI ÎN ROMÂNIA (Bucureşti)

Intelectualii şi regimul comunist: Istoriile unei relaţii / Institutul de Investigare a Crimelor Comunismului în România – Iaşi: Polirom, 2009

ISSN 1842-5771

Printed in ROMANIA

ANUAREL
INSTITUTULUI DE INVESTIGARE A CRIMELOR COMUNISMULUI ÎN ROMÂNIA

Adresa: Institutul de Investigare a Crimelor Comunismului în România,
str. David Praporgescu, nr. 33, sector 2, Bucureşti, 020968
Telefon: 021.316.75.65; 021.316.75.57
e-mail: office@iiccr.ro
www.iiccr.ro

Cuprins

RECENZII

Prezentarea autorilor

GEORGE ARDELEANU, n. 19 februarie 1961, Silvaşu de Jos, Hunedoara, doctor al Facultăţii de Litere a Universităţii Bucureşti, lector universitar la Facultatea de Litere a Universităţii Bucureşti.

ŞTEFAN BOSOMITU, n. 27 decembrie 1982, Vaslui, doctorand al Facultăţii de Istorie a Universităţii „Al.I. Cuza” Iaşi, expert în cadrul Serviciului Investigaţii Speciale al I.I.C.C.R.

GABRIEL CATALAN, n. 8 martie 1970, Bucureşti, master în ştiinţe politice la S.N.S.P.A., inspector principal la Serviciul Arhive Contemporane, Arhivele Naţionale Istorice Centrale.

SERGIU GHERGHINA, n. 10 iulie 1982, masterat în Analiză Instituţională la Facultatea de Ştiinţe Politice, Universitatea Leiden, cercetător şi doctorand al Departamentului de Ştiinţe Politice, Universitatea Leiden, Olanda.

IOANA MACREA-TOMA, n. 13 octombrie 1978, Sibiu, masterat „Istoria imaginilor, istoria ideilor”, Universitatea „Babeş-Bolyai”, Cluj-Napoca, fellow N.E.C. (2009), cercetător postdoctoral C.E.U.

CLARA MAREŞ, n. 10 august 1977, Câmpina, masterat în Relaţii Internaţionale la Centrul de Studii Euro-Atlantice al Facultăţii de Istorie, Universitatea Bucureşti, expert în cadrul Serviciului Documentare şi Cercetare al I.I.C.C.R.

ANDREI MURARU, n. 20 mai 1982, Iaşi, doctorand al Facultăţii de Istorie a Universităţii „Al.I. Cuza” Iaşi, expert în cadrul Serviciului Investigaţii Speciale al I.I.C.C.R.

LIVIU PLEŞA, n. 5 septembrie 1973, Alba Iulia, doctorand al Facultăţii de Istorie a Universităţii „1 Decembrie 1918” Alba Iulia, consilier în cadrul Direcţiei Cercetare a C.N.S.A.S.

SIMONA-MARIA POP, n. 16 septembrie 1980, Dej, doctor al Universităţii „1 Decembrie 1918” Alba Iulia, agent servicii client la S.C. A.C. Soft Developement SRL Bucureşti.

ALEXANDRA TOMIŢĂ, n. 1 septembrie 1974, Constanţa, masteratul de Studii Europene Comparate al Facultăţii de Studii Europene, Cluj.

IONUŢ TRĂISTARU, n. 30 ianuarie 1987, absolvent al Facultăţii de Istorie şi Filosofie, Universitatea „Babeş-Bolyai”, Cluj-Napoca, masterand al aceleiaşi facultăţi.

IULIA VLADIMIROV, n. 18 mai 1979, Tulcea, masterat Comunicare şi Relaţii Publice la S.N.S.P.A. Bucureşti, coordonator al Serviciului Secretariat şi Comunicare al I.I.C.C.R.

PETER WEISS, n. 1970, doctor al Universităţii din Potsdam, cercetător la Center for Research on Contemporary History Potsdam.

Clara Mareş

Argument

Volumul de faţă îşi propune să ilustreze şi să exemplifice sinuoasele interacţiuni, fie ele adeziuni sau opoziţii, dintre intelectualii români (dar nu numai) şi regimul comunist. Fără a ne limita la definiţia ideală a intelectualului, aşa cum apare acesta în viziunea doamnei Cornea, am vrut să surprindem şi măsura în care intelectualul falsifică şi alterează realitatea socială la care este martor, modalitatea în care acţiunea lui de om al spiritului manipulează şi justifică politica regimului comunist. Intelectualul ajuns la putere se confundă, indivizibil, cu ideologii de serviciu, participând activ la distrugerea tocmai a acelor valori pe care, prin definiţie, ar fi trebuit să le apere. Miron Constantinescu nu şi-a conceput critica la adresa conducătorilor partidului în numele unei liberalizări a ideilor, a conştiinţelor, ci doar dintr-o sete de putere. Vasile Mârza îşi recunoaşte erorile în faţa politrucilor şi promite remedierea lor, închizând ochii în faţa deciziilor aberante ale partidului. Iar ziariştii de la *Lumea* făceau jocul puterii, falsificând grosolan realitatea politică a lui 1989 prin promovarea minciunii „oficiale”.

„Adevăratul intelectual”, scria Doina Cornea[1], „atent la evenimentele şi semenii săi, are obligaţia de a fi martor… unul care mărturiseşte în numele adevărului, binelui, dreptăţii. De aceea, prin mărturia sa, el devine şi făuritorul vremii în care trăieşte, aducând un spor de adevăr, de bine, de dreptate…” Prin prisma acestei definiţii, avem prea puţini intelectuali veritabili pentru cei aproape cincizeci de ani de comunism. Implicarea scriitorilor în treburile Cetăţii a fost tardivă şi fragilă în România. Pe harta europeană a protestelor la adresa comunismului, România are cele mai puţine acţiuni (poate doar Albania să o „întreacă”), fără a avea scuza unui regim permisiv sau liberal.

La începutul anilor ’90 speranţa sertarelor cu manuscrise secrete sau interzise era foarte mare, iar dorinţa românilor de a citi perspective critice asupra perioadei comuniste făcea o vânzare teribilă cărţilor de gen. Treptat, sentimentul de vinovăţie sau de saturaţie al publicului în faţa unor producţii dubioase sau cosmetizate a scăzut interesul pentru literatura despre comunism. De asemenea, din cauza lipsei accesului la dosarele poliţiei politice, care ar fi adus un plus de lumină sau anumite certitudini faţă de afirmaţiile unor autori, cititorii au constatat că aceleaşi persoane care fuseseră activişti, ideologi, abonaţi de facto la bugetele omagiilor erau brusc disidenţi, rezistenţi, opozanţi, situaţie care a amplificat dezgustul sau circumspecţia.

1. Doina Cornea, *Puterea fragilităţii*, Editura Humanitas, Bucureşti, 2006, p. 259.

Ce înseamnă intelectual ?

Originea cuvântului se află legată de scriitorii, artiştii, universitarii care cereau revizuirea procesului Dreyfus. Termenul suferă o completare odată cu revoluţia din octombrie 1917, când Lenin dorea să transforme intelectualul în „bacil revoluţionar”, ceea ce, pentru Parisul cultural, nu a fost imposibil dacă ne gândim la preferinţele de stânga şi extremă stânga ale oamenilor de cultură (chiar şi după căderea comunismului)[1].

În planurile restructurării sociale propuse de comunism, intelectualul era privit drept o fiinţă debilă şi instabilă, căreia îi lipseau convingerile şi principiile ferme şi care putea fi, în cel mai bun caz, interpretul „condiţiei proletare”. Departe de a garanta o carieră în partidele leniniste, o reputaţie de intelectual stârnea astfel suspiciune[2]. Ceea ce am putea spune că a caracterizat comunismul a fost antiintelectualismul. Argumente avem ilustrate prin valurile de arestaţi a căror simplă vină era lectura unei cărţi sau frecventarea unei biblioteci.

Noi definiţii ale termenului de „intelectual” am găsit şi în lucrarea profesoarei americane Katherine Verdery, *Compromis şi rezistenţă. Cultura română sub Ceauşescu*. Din aceeaşi dorinţă de definire a termenilor cu care operăm, Verdery parcurge o bibliografie a problemei, constatând o altă dimensiune a intelectualului : „persoană care joacă un rol particular în societate, în calitate de consilier sau critic al puterii, modelator de valori, legitimator al ordinii sociale, paznic al moralităţii, apărător autonumit al naţiunii sale”[3]. Amplificând definiţia, autoarea scrie că intelectualii sunt „ocupanţii temporari ai unui loc privilegiat în formarea şi transmiterea discursurilor şi astfel în constituirea mijloacelor prin care societatea este «gândită» de membrii ei, în formarea subiectivităţilor umane. Locul pe care ei îl ocupă este prin urmare parte din spaţiul ideologiei şi legitimării, deosebit de alte locuri în acel spaţiu prin coordonatele sale : pretenţii de specialist recunoscute la capital simbolic şi la cunoaştere, în opoziţie cu ocuparea de posturi politice formale”[4]. Dacă rolul lor este să critice puterea, să impună valori, să apere societatea cu de la sine putere, atunci se impune ca un asemenea gânditor să beneficieze de exemplare calităţi morale. Julien Benda, în lucrarea sa *Trădarea cărturarilor*, explica necesitatea ca intelectualii „să se preocupe de activitatea pur dezinteresată a spiritului ca oficianţi ai justiţiei abstracte, neîntinaţi de nici o pasiune pentru vreun obiect lumesc”[5]. Realitatea secolului XX a fost însă cu totul alta. Intelectualii au coborât în arenă, s-au implicat în treburile cetăţii, sancţionând anumite direcţii sau aderând entuziast la altele.

1. Monica Lovinescu, *Diagonale*, Editura Humanitas, Bucureşti, 2002, pp. 29-31.
2. Comisia Prezidenţială pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România, *Raport final*, coordonatori : Vladimir Tismăneanu, Dorin Dobrincu, Cristian Vasile, Editura Humanitas, Bucureşti, 2007, p. 75.
3. Katherine Verdery, *Compromis şi rezistenţă. Cultura română sub Ceauşescu*, Editura Humanitas, Bucureşti, 1994, p. 35.
4. *Ibidem*, p. 37.
5. *Apud* K. Verdery, *op. cit.*, p. 35.

Intelectualii şi opţiunile lor

Pierre Nora observă în revista pariziană *Le Débat* că, de la apariţia termenului, categoria vizată s-a definit în funcţie de totalitarismele secolului, „luptând în ruşine sau glorie, în laşitate sau în eroism, ziua şi noaptea”[1].

Monica Lovinescu[2] atrage şi ea atenţia asupra diferenţei majore între intelectualii care, trăind în libertate, alegeau de bunăvoie comunismul şi cei cărora li se impunea, cu mari constrângeri. Iniţial, ideea binelui celor mulţi care îi motiva pe aderenţi era lăudabilă şi conformă unui secol progresist, însă aplicarea ideii în ţările care aleseseră sau cărora le fusese impus regimul comunist era la ani lumină depărtare de ideal.

Despre vinovăţia şi duplicitatea pro-comuniştilor se poate vorbi abia în anii ’70, când *Arhipelagul Gulag* a făcut cunoscut Occidentului realitatea crudă şi sângeroasă.

Şi lucrarea profesorului american Stephen Koch, *Sfârşitul inocenţei*, dezvăluie, plecând de la arhivele sovietice, complicitatea intelectualilor apuseni cu agenţii Cominternului încă din anii ’40, deci e greu de vorbit despre inocenţa tovarăşilor de drum. Totuşi, în ciuda tot mai numeroaselor dovezi, mulţi dintre intelectuali încă se raportează la butada „*prefer să greşesc cu Sartre, decât să am dreptate cu Aron*”, astfel explicându-se inclusiv blocajele şi acuzele aduse lui Stéphane Courtois şi echipei sale de istorici pentru *Cartea neagră a comunismului*[3].

Dar dacă într-o piaţă a ideilor liberă precum cea occidentală, nostalgia comunismului e încă atât de pătimaşă, cum am putea explica aceeaşi stare de lucruri pentru societatea românească. Apusul nu a cunoscut opresiunea şi abuzurile comunismului, în succesiunile lui istorice, deci nu are experienţa proprie, dar România ? Care este scuza ei ? Aceeaşi ! Dispariţia unei ideologii care te-a sedus sau constrâns toată viaţa, funcţiile sau privilegiile, cât mai ales monopolul poziţiilor cu ecou în societate au determinat această stare de lucruri.

Despre intelectuali şi comunism

Bibliografia problemei abordate de prezenta lucrare este deosebit de amplă, titlurile ocupând zeci de pagini, fapt ce denotă preocuparea pentru înţelegerea fenomenului. În condiţiile în care o problemă trebuie prezentată, pe cât posibil, în exhaustivitate se resimte acut accesul tardiv şi trunchiat la arhivele comunismului, fie ele publice sau secrete. Implicarea marilor nume literare sau ştiinţifice în politica partidului este doar parţial documentată, cauza principală fiind aceeaşi : imposibilitatea accesului la sursele primare. Apoi maniera filtrată şi deosebit de tardivă în care dosarele poliţiei secrete au ajuns pe mesele cercetătorilor a lăsat loc speculaţiilor de tot felul.

Reconversia elitei comuniste în noua clasă conducătoare după 1989 a fost un nou factor pentru amestecarea apelor. Sintagmele „toţi am fost disidenţi”, „toţi am fost turnători” au eliminat din start orice discuţie argumentată despre implicare, vinovăţie şi consecinţe. Monopolul arhivelor păstrat şi după 1990 de foştii activişti comunişti a determinat o cosmetizare a fostei realităţi, care a dus la concluzii parţiale sau chiar false.

1. Monica Lovinescu, *op. cit.*, p. 191.
2. *Ibidem*.
3. Stéphane Courtois, *Cartea neagră a comunismului*, Editura Humanitas, Bucureşti, 1998.

Lipsa accesului la surse primare a influenţat problematica aflată în studiu. Faptele nu erau cunoscute, iar cercetătorii se vedeau obligaţi să le facă întâi publice, de aceea unele lucrări sunt mai ales factologice.

Prima analiză profundă aparţine profesoarei americane Katherine Verdery, care publică, în 1994, lucrarea *Compromis şi rezistenţă. Cultura română sub Ceauşescu*[1], observând maniera totală în care scriitorii români se fac purtătorii mesajului ideologiei oficiale, chiar dacă, de la un anumit punct, partidul pierde controlul asupra semnificaţiilor mesajului difuzat către publicul cititor. Lucrarea analizează societatea românească sub asaltul discursului naţionalist al propagandei ceauşiste, perspectivă care este meticulos rediscutată şi de criticul Mircea Martin într-o serie de şase articole publicate în săptămânalul *22* între septembrie 2002 şi martie 2003. Explicând de ce intelectualii români au aderat la politica partidului după ce aproape douăzeci de ani fuseseră constrânşi să-şi reprime „iubirea de moşie" în schimbul „luptei de clasă", Martin precizează : „noua orientare… printre altele, promitea să relegitimeze acele domenii, să încurajeze specializarea şi să le restaureze demnitatea profesională". Flexibilizarea tematicii abordate, restaurarea unei tradiţii autohtone şi repunerea în circuit a unor mari autori români pot lămuri adeziunea iniţială.

Stelian Tănase prezintă radiografia ultimului val de teroare întreprins de regimul comunist asupra societăţii româneşti într-o lucrare triplu editată care poate trece cu uşurinţă drept cărţi diferite, *Anatomia mistificării* (1997, 2003, 2009)[2]. Procesul Noica-Pillat este un bun prilej pentru o analiză a întregii intelectualităţi româneşti a deceniului al şaselea, discutând modul în care regimul recompensa angajamentul sau condamna opoziţia.

Cercetările Anei Selejan detaliază relaţiile literaturii cu totalitarismul în faza lui iniţială. Lucrarea *Trădarea intelectualilor. Reeducare şi prigoană* (ed. a II-a, 2006)[3] trece în revistă, pe baza surselor directe, produsele realismului socialist cu citate exacte, demonstrând astfel aberaţia creaţiilor prin simpla lor expunere.

Lucrările criticului literar Eugen Negrici tratează şi ele problema relaţiilor dintre comunism şi creaţia literară, cele două volume (proza şi poezia) ale cărţii *Literatura română sub comunism* (2002, 2003)[4] dezbat clinic operele creatorilor de literatură, fără vreo iluzie asupra valorii lor, considerând literatura ultimilor cincizeci de ani o patologie. Referindu-se la temele impuse de partid, Negrici le reproşează scriitorilor şi poeţilor tocmai ocolirea acestora. Dacă indicaţia era să scrii despre realităţile de zi cu zi, unde sunt operele despre drama închisorilor şi abuzurilor, despre dispariţia satelor sau a bisericilor, despre lipsa bunurilor stringente ? Deci scriitorii nu şi-au asumat total rolul de oglindă a socialismului, ci doar au scris la comandă despre ce era voie.

O altă lucrare dedicată relaţiei intelectualilor cu regimul comunist este cea semnată de Alexandra Tomiţă, *O istorie „glorioasă". Dosarul protocronismului românesc* (2007)[5]. Cu ştiinţă şi spirit critic, autoarea trece peste stigmatul de *nomen odiosum* al protocronismului, introducându-ne în peisajul fenomenului, detaliind cine erau protocroniştii, ce doreau, „ce-i mâna pe ei în luptă". Alexandra Tomiţă semnează şi un foarte interesant articol despre cultul personalităţii în anii '80 în cuprinsul lucrării noastre.

1. Vezi nota 4.
2. Stelian Tănase, *Anatomia mistificării*, Editura Humanitas, Bucureşti.
3. Ana Selejan, *Trădarea intelectualilor. Reeducare şi prigoană*, Editura Cartea Românească, Bucureşti.
4. Eugen Negrici, *Literatura română sub comunism*, Editura Fundaţiei Pro, Bucureşti.
5. Alexandra Tomiţă, *O istorie „glorioasă". Dosarul protocronismului românesc*, Editura Cartea Românească, Bucureşti.

Scuze, justificări

În cazul intelectualilor, mai ales al scriitorilor, una dintre justificările privind implicarea în acţiunile unui regim nociv social a fost subminarea din interior a sistemului. O poziţie importantă, aşa cum pretindeau privilegiaţii cu pretenţii, oferea posibilitatea promovării valorilor reale. Dar aceeaşi poziţie importantă obliga şi la demisii morale, mereu mai ample. Scriitorii au relatat despre interogatoriile care se desfăşurau în cabinetul preşedintelui Uniunii Scriitorilor după revenirea din călătoriile în Apus, iar dosarele au păstrat clar numele celor cu care Securitatea lucra îndeaproape pentru influenţarea sau manipularea anumitor recalcitranţi.

A doua scuză a intelectualilor români a fost „rezistenţa prin cultură", micile şopârle ascunse sub sintagme elucubrante care creau o complicitate tacită între autori şi public. Dacă însă colaborarea unui Tudor Vianu cu regimul comunist are ca justificare faptul că generaţii de studenţi au învăţat estetică la cursuri de cea mai bună calitate academică, aceleaşi generaţii de studenţi învăţau tot de la Vianu practicarea lipsei de morală în acţiunile cotidiene.

Interpretările critice asupra culturii din perioada comunistă au generat un val de culpabilizări şi acuze reciproce. În perioada tranziţiei, în mediile intelectuale româneşti a avut loc o dezbatere aprinsă în legătură cu semnificaţiile termenului de „rezistenţă culturală". Ca răspuns la diverse acuze de „colaboraţionism" difuz şi de sprijinire a vechiului regim comunist, unii intelectuali au invocat faptul că au reprezentat, prin opera lor ca atare şi prin refuzul de a scrie la comandă, o formă de rezistenţă pasivă. Dar, în felul acesta, afirma Adrian Marino, sensurile noţiunii se dilată şi „se ajunge adesea până acolo încât se poate pretinde că orice act de cultură, sub vechiul regim, a constituit un act de rezistenţă", iar sub această formulă se pot adăposti, fără nici o demarcaţie, „şi cei care au beneficiat de graţiile regimului, şi cei ce au suferit din cauza lui"[1]. În această situaţie, tendinţa unor intelectuali de a-şi fabrica certificate de „contestatari" şi de „disidenţi" a trezit o reacţie de respingere a termenului, care s-a asociat cu reproşul adus intelectualităţii româneşti de a fi profesat doar o „disidenţă de tip intelectualist", fiind dezinteresată de problemele sociale grave. Unii analişti au procedat, deci, la demitizarea acestei formule de „rezistenţă culturală".

Structura volumului

Lucrările generale cuprinse în volum se referă la modalităţile prin care regimul îşi extindea controlul asupra vieţii culturale, infestând întreaga societate cu ideologie şi propagandă.

Articolele tinerilor istorici Gabriel Catalan şi Liviu Pleşa se completează în mod fericit prin prezentarea, de la general la particular, a modului în care regimul comunist înţelegea să opereze. Eliminarea vechii şcoli istoriografice româneşti prin recluziune penitenciară sau marginalizare socială a fost îndeaproape urmată de controlul istoricilor şi al temelor lor, exercitat prin intermediul poliţiei politice.

Cercetătorul german Peter Weiss ne oferă o inedită analiză despre relaţiile de natură culturală între state supuse rigorilor comuniste în privinţa libertăţii de exprimare şi creaţie. Vizita scriitorului Günter Grass la Bucureşti în 1969 şi inflexibilitatea acestuia în faţa

1. A. Marino, *Libertate şi cenzură în România. Începuturi*, Editura Polirom, Bucureşti, 2005.

imixtiunii activiştilor în acţiunile sale reprezintă un prilej pentru reflectarea noilor realităţi pe care Cortina de Fier le-a creat.

Ioana Macrea-Toma scrie despre primele decenii ale comunismului şi formele de instituţionalizare a scriitorilor pentru supraveghere şi blocaj. Autoarea ne prezintă gradele de control şi manipulare pe care politicul le exercită prin încadrarea scriitorilor în Uniunea de branşă. Retribuţiile, privilegiile, stipendiile, difuzarea literară prin revistele şi editura proprii anulează în mare măsură pretenţiile de independenţă ale autorilor de literatură. Evident că a fi membru al Uniunii nu însemna automat şi adeziunea la politica oficială, însă era imposibil să fii un scriitor celebru fără a fi membru al Uniunii.

O perspectivă originală ne oferă articolul profesorului George Ardeleanu, „Hermeneuţii Securităţii (o fabulă tragi-comică)". Plecând de la dosarele personale întocmite de Securitate anumitor scriitori, autorul dezvăluie maniera în care poliţia secretă intervenea până în conştiinţa scriitorului prin hermeneuţii săi, critici literari benevoli sau ocazionali. Analizele pe text îi vizează pe Constantin Noica, N. Steinhardt, Marin Preda, Ioan Alexandru şi Mircea Cărtărescu.

Modalitatea în care societatea românească, prin scriitori, activişti, ziarişti, oameni de ştiinţă, a aderat la cultul personalităţii lui Ceauşescu şi a familiei sale ne este descrisă de Alexandra Tomiţă în articolul „Cântând afonia puterii. Cultul personalităţii în România ceauşistă". Toate acele date ale aniversărilor, mitingurile, omagiile, volumele, premiile şi medaliile ne sunt prezentate pentru a înţelege cum s-a ajuns la supradimensionarea unor personaje în personalităţi.

Despre ultimele zile dinaintea căderii comunismului şi realităţile de după Cortina de Fier scriu cercetătorii Sergiu Gherghina şi Ionuţ Trăistaru, prezentând însă mistificarea, cosmetizarea sau chiar minciuna grosolană pe care ziariştii de la *Lumea* le operează în reflectarea în paginile săptămânalului. Rizibil ni s-a părut felul în care responsabilii comunişti hotărau completarea paginilor revistei cu relatări despre China sau Coreea de Nord atunci când evenimentele din ţările vecine erau imposibil de manevrat ideologic. Frânturi din realitatea reformatoare a statelor vecine pătrund în filele revistei doar mult prea târziu, atunci când lucrurile fuseseră tranşate de mult timp.

Prin studiile de caz alese prezentăm ambele feţe ale existenţei intelectualului în comunism : de la intelectualul angajat în construirea regimului şi modul în care acesta din urmă a înţeles să răsplătească fidelitatea şi devotamentul (Miron Constantinescu şi Vasile Mârza), până la cazuri ale unor scriitori care au luptat întreaga lor existenţă împotriva cenzurii comunismului şi Securităţii. Scriitorii s-au văzut în situaţia de a opta politic din cauza imenselor presiuni pe care ideologia le impunea. Unii au fost incapabili să-şi negocieze conştiinţa, uneori cu preţuri inestimabile. Şantajul, iniţial camuflat, apoi de-a dreptul brutal exercitat de Securitate asupra Ecaterinei Bălăcioiu-Lovinescu pentru racolarea Monicăi ca agent al statului comunist a costat-o viaţa, iar modul în care această opţiune a mamei a influenţat viaţa fiicei este sensibil detaliat de studiul Iuliei Vladimirov.

Consecinţele confruntărilor făţişe cu politica partidului sunt suportate şi de Adrian Marino sau de Ion D. Sîrbu. Textul despre refuzurile lui Marino semnat de Simona-Maria Pop reflectă opţiunea intelectualului trăitor în comunism care se vede închis, trimis cu domiciliu forţat, apoi marginalizat întreaga sa viaţă în condiţiile monopolului statului asupra mijloacelor de remunerare a producţiilor literare. Totuşi, Marino găseşte o modalitate de a ocoli restricţiile, realizând o revistă de mare ţinută ştiinţifică şi lucrări considerabile şi demonstrând astfel că e nevoie doar de voinţă şi tenacitate pentru a supravieţui literar.

Cazul lui Ion D. Sîrbu prezentat de Clara Mareş vorbeşte despre confruntarea făţişă şi cotidiană cu Securitatea şi instrumentele ei : microfoane, informatori, urmăriri, avertizări, şantaje. Analizând dosarul personal al lui I.D. Sîrbu, observăm modalitatea continuă de

luptă cu regimul totalitar, care nu voia doar angajamentul verbal, scris, ci şi cele mai intime gânduri, totalitatea fiinţei umane. Cu politeţe şi fermitate, mereu vertical, mereu lucid, Sîrbu iese victorios din marea bătălie, sertarele sale pline cu texte interzise de cenzură confirmând-o.

Cele cinci recenzii se integrează temei propuse, completând un cerc imaginar : sociologia patronată de Miron Constantinescu în deceniul al şaselea este rediscutată din perspectiva lui Cătălin Zamfir, represiunea comunistă din domeniul istoriografiei şi împotriva istoricilor este prezentată şi din poziţia de martor şi subiect a lui Dinu Giurescu.

Angajamentul intelectualilor faţă de comunism este dezvăluit fără urmă de tăgadă în recenzia după *Antologia ruşinii* gândită de Virgil Ierunca.

Printre cele mai nocive categorii sociale în timpul comunismului, ca impact şi consecinţe, imediate sau pe termen lung, se numără cea a activiştilor. Recenzia lucrării profesorului Tismăneanu, *Perfectul acrobat Leonte Răutu. Măştile răului,* ilustrează implicaţiile nefaste ale propagandei obtuze şi inflexibile pentru literatura română. În acelaşi registru, analiza lucrării *Activiştii mărunţi. Istorii de viaţă* prezintă justificările actorilor direct implicaţi în supunerea şi controlul societăţii româneşti de către regimul comunist.

Pentru textele prezentate în acest număr al Anuarului I.I.C.C.R. am ales să introducem un mic rezumat în limba engleză, urmat de câteva cuvinte-cheie care pot permite şi cercetătorilor străini cunoaşterea temelor abordate.

Volumul al patrulea al anuarului I.I.C.C.R. prezintă frânturi de reconstituire a unei realităţi vechi de douăzeci de ani fără a avea intenţia discutării tuturor aspectelor care caracterizează complexele relaţii dintre intelectuali şi regimul comunist. Discuţia rămâne deschisă. S-au scurs doar două decenii de postcomunism. Mai avem nevoie de încă mult timp pentru a studia şi aprofunda acţiunile şi manifestările comunismului.

PERSPECTIVE GENERALE

Gabriel Catalan

Istoriografia română sub impactul modelului sovietic (1947-1955)

The Stalinist transformation of the Romanian culture and society was the consequence of the military Russian occupation of the country and of the political actions of the new government leaded by Romanian Communist Party, who imposed the Soviet model by force, terror and propaganda.

Application of this process is gradually, in three big stages (23 August 1944 – 6 March 1945 ; 6 March 1945 – September 1947 ; end of the year 1947–1948), and finally, in the context of the Cold War, the Stalinism was established. It was a total break with the old national culture and the western culture and tradition, an absolute isolation of Romania, forced to regress and to limit its political and cultural external relationships only at the communist states, having a similar evolution and being all ideological systems, under the control of the Soviet Union.

After 1947-1948 the Agitation and Propaganda Section of the Central Committee of the Romanian Communist Party (Iosif Chişinevschi, Leonte Răutu, Mihail Roller, Miron Constantinescu, P. Constantinescu-Iaşi, L. Bányai) had the control of all the press, schools (universities, too), Academy, cultural and scientific institutes and offices, and also of the intellectuals (historians), who are, majority of them, like in earlier dictatorships, also like the ensemble of the population, the time-servers, very easy convinced to co-operate, through belief, for benefits or under blackmail and pressure (C. Daicoviciu, E. Condurachi, A. Oţetea, A. Sacerdoţeanu, Ion Ionaşcu, Gh. Ştefan, D. Tudor, G. Oprescu, V. Maciu, D. Berciu, M. Berza, D. Prodan, I. Nestor, C. Moisil, Valerian Popovici, András Bodor, M. Macrea, D. Almaş, Şt. Pascu, D. Berindei, V. Vătăşianu, E. Vârtosu, D.M. Pippidi, R. Vulpe, P.P. Panaitescu, C.C. Giurescu).

Very few of them are choosing the permanent resistance and opposition at the communist regime and die in the jail (Gheorghe Brătianu) ; others decide to stay in exile (Scarlat Lambrino, Nicoară Beldiceanu, Dinu Adameşteanu, Constantin Marinescu, Emil Turdeanu).

The new Romanian historiography has generated a monolithic speech who was based on a very strictly hierarchy of the values, concepts, methods and principles of the historical materialism and Marx-Lenin-Stalin dialectics.

These facts are enough to explain the cultural and moral crises of our times and today historiography situation in our country.

Keywords : historiography, historian(s), intellectual(s), Stalinism, the Academy.

„Intim legat, prin însăşi natura lui, de viaţa socială, discursul istoric e sincron, în ansamblu, cu discursul politic. […] Numai cine cunoaşte marea expansiune a scrisului istoric în perioada interbelică, activă oarecum şi în deceniul următor, îşi dă seama cât de brutală a fost ruptura din 1948. Instituţii şi oameni au intrat de-a valma în malaxorul dictaturii comuniste. Instituţiile au fost abolite ori li s-a schimbat cu totul orientarea, spiritul. Deruta şi teama domneau peste tot, afectând orice domeniu, istoriografia cu atât mai mult” – scrie un reputat specialist al istoriografiei române despre începuturile sovietizării acestui domeniu[1].

Spre sfârşitul anului 1947 a început ofensiva comunistă de „reorganizare” a institutelor de istorie, în paralel cu desăvârşirea epurărilor din învăţământul superior de specialitate. Astfel, cel mai important reprezentant în viaţă al istoriografiei române, Gheorghe Brătianu, a fost îndepărtat în octombrie 1947 de la Catedra de Istorie Universală a Facultăţii de Litere şi Filosofie din Universitatea Bucureşti, al cărei şef era, precum şi de la conducerea Institutului de Istorie Universală „N. Iorga” din Bucureşti, fiind înlocuit cu Andrei Oţetea, istoricul de orientare materialistă, cu funcţii de conducere şi la A.R.L.U.S., Institutul de Studii Româno-Sovietic, Editura Cartea Rusă, „Analele Româno-Sovietice”[2].

Apoi, prin Decretul nr. 148 al Prezidiului Marii Adunări Naţionale a R.P.R. au fost desfiinţate toate institutele de profil istoric (Institutul de Studii Bizantine, Institutul de Istorie Universală, Institutul de Istorie Naţională din Bucureşti, Institutul de Studii şi Cercetări Balcanice, Institutul de Istorie Naţională din Cluj, Institutul de Istorie Naţională din Iaşi, Centrul de Studii şi Cercetări privitoare la Transilvania) şi a fost fondat un altul, unic, denumit Institutul de Istorie al (Academiei) R.P.R., al cărui prim director era tot A. Oţetea, cu două „institute filiale” la Cluj şi Iaşi. A. Oţetea a fost schimbat în toamna anului 1948 cu P. Constantinescu-Iaşi, ilegalist comunist, cel care ocupa sau avusese importante funcţii politice (deputat şi vicepreşedinte al Parlamentului din 1946, ministru al Propagandei în 1945-1946) şi culturale (preşedintele Societăţii de Ştiinţe Istorice din R.P.R. de la fondarea ei în 1948/1949, vicepreşedinte al Academiei R.P.R. din 1948, şef al Catedrei de Istoria R.P.R. din 1947/1948)[3].

Academia Română fusese şi ea reorganizată şi transformată în Academia R.P.R. prin Decretul nr. 76 din 9 iunie 1948[4], aproape toţi istoricii (majoritatea celor douăzeci şi doi de

1. Alexandru Zub, „Anul istoriografic 1948”, în Alexandru Zub (coordonator), *Orizont închis. Istoriografia română sub comunism*, Editura Institutul European, Iaşi, 2000, p. 62.
2. *Monitorul Oficial*, nr. 239/16 octombrie 1947 ; Vlad Georgescu, *Politică şi istorie. Cazul comuniştilor români. 1944-1977*, Editura Humanitas, Bucureşti, 1991, p. 11 ; Ştefan Ştefănescu (coord.), *Enciclopedia istoriografiei româneşti*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1978, pp. 72-73, 247 ; Gabriel Catalan, „Rezistenţă şi compromis în istoriografia anilor 1944-1948”, *Anuarul Institutului Român de Istorie Recentă*, vol. II, 2003 : *Politică externă comunistă şi exil anticomunist*, Editura Polirom, Iaşi, 2004, pp. 92, 94.
3. *Monitorul Oficial*, nr. 161/15 iulie 1948 ; „Solemnitatea instalării profesorului Petre Constantinescu-Iaşi ca director al Institutului de Istorie Naţională”, *Scînteia*, 17.IX.1948, p. 5 ; V. Georgescu, *Politică şi istorie…*, pp. 10-11 ; Şt. Ştefănescu (coord.), *Enciclopedia istoriografiei româneşti*, pp. 106-107 ; G. Catalan, „Rezistenţă şi compromis…”, p. 81.
4. *Monitorul Oficial*, nr. 132 bis/9 iunie 1948.

români şi toţi cei douăzeci şi şapte de străini membri corespondenţi) fiind eliminaţi. Pe 12 august 1948, la propunerea preşedintelui Consiliului de Miniştri al R.P.R., P. Groza, se adopta Decretul Prezidial al Marii Adunări Naţionale a R.P.R. nr. 1454 prin care erau numiţi doi „membri titulari" la „secţia de ştiinţe istorice, filosofice şi economico-juridice" : Petre Constantinescu-Iaşi (preşedintele secţiei) şi Barbu Lăzăreanu (secretarul secţiei şi directorul Bibliotecii Academiei R.P.R.), era păstrat juristul Andrei Rădulescu şi introdus ca „membru titular onorific" Constantin Moisil, numismat de renume şi fost director al Arhivelor Statului, ajuns la o vârstă venerabilă şi care mai putea salva ceva din imaginea noii secţii[1]. Spre sfârşitul anului (1-2 noiembrie 1948) au mai fost adăugaţi Mihail Roller, Mihail Ralea şi Constantin Balmuş între titulari, iar David Prodan şi Emil Condurachi între corespondenţi[2]. De asemenea, au fost păstraţi (confirmaţi) între academicieni doi istorici comunişti : Andrei Oţetea şi Constantin Daicoviciu, care fuseseră aleşi membri corespondenţi în şedinţele din 27 şi 28 mai 1948[3], iar în 23 martie 1952, respectiv în 2 iulie 1955, Gheorghe Ştefan şi Ion Nestor au devenit şi ei membri corespondenţi[4]. Toate aceste numiri/alegeri (unice până în 1955)[5] s-au datorat în principal apartenenţei politice şi orientării ideologico-profesionale[6]. La începuturile Academiei R.P.R., în „secţia de ştiinţa limbii, literatură şi artă", istoricul şi criticul de artă George Oprescu, membru corespondent din 27 mai 1938, era „membru titular onorific"[7]. Dintre titulari, mulţi au fost răsplătiţi pentru colaborarea lor la instituirea regimului comunist şi cu funcţii politice importante : miniştri (P. Constantinescu-Iaşi, M. Constantinescu, C. Daicoviciu), ambasadori (I. Iordan, T. Vianu, M. Ralea), decani şi rectori (Al. Rosetti, G. Oprescu, E. Condurachi, C. Daicoviciu, A. Oţetea, E. Petrovici, C. Balmuş)[8]. De asemenea, în şedinţa din 28 octombrie 1948 a Academiei R.P.R., C. Dobrogeanu-Gherea fusese proclamat „în mod spontan şi unanim", la propunerea lui Mihail Sadoveanu, membru de onoare postmortem, alături de alţi treisprezece „intelectuali progresişti", dar ulterior a fost adesea criticat pentru erorile sale ideologice şi, în 1951, însuşi Gh. Gheorghiu-Dej l-a înfierat într-un raport aniversar al P.M.R.[9].

Aceeaşi purificare politică avusese loc şi în educaţie prin „comprimările", pensionările şi suprimările de posturi succesive din 1947-1948, urmate şi desăvârşite de „reforma

1. *Monitorul Oficial*, nr. 186/13 august 1948 ; V. Georgescu, *Politică şi istorie...*, p. 12 ; G. Catalan, „Rezistenţă şi compromis...", p. 93 ; Dorina N. Rusu, *Istoria Academiei Române în date (1866-1996)*, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1997, pp. 323-325.
2. *Analele Academiei R.P.R.*, 1948-1949, Editura Academiei R.P.R., Bucureşti, 1949, p. 7 ; Florin Müller, *Politică şi istoriografie în România. 1948-1964*, Editura Nereamia Napocae, Cluj, 2003, pp. 125-126, 129 ; G. Catalan, „Rezistenţă şi compromis...", p. 93 ; D.N. Rusu, *Istoria Academiei Române...*, pp. 327-328.
3. D.N. Rusu, *Istoria Academiei Române...*, pp. 321, 328 ; F. Müller, *Politică şi istoriografie...*, pp. 110, 112, 115, 129.
4. Şt. Ştefănescu (coord.), *Enciclopedia istoriografiei româneşti*, pp. 235, 316 ; D.N. Rusu, *Istoria Academiei Române...*, pp. 333, 341-342.
5. D.N. Rusu, *Istoria Academiei Române...*, pp. 323-342.
6. *Analele Academiei R.P.R.*, 1948-1949, p. 7 ; Marin Niţescu, *Sub zodia proletcultismului. O carte cu domiciliu forţat (1979-1995). Dialectica puterii. Eseu politologic*, Editura Humanitas, Bucureşti, 1996, pp. 61-62 ; V. Georgescu, *Politică şi istorie...*, p. 12 ; G. Catalan, „Rezistenţă şi compromis...", p. 93.
7. D.N. Rusu, *Istoria Academiei Române...*, pp. 323-324 ; G. Catalan, „Rezistenţă şi compromis...", p. 85.
8. G. Catalan, „Rezistenţă şi compromis...", p. 85.
9. D.N. Rusu, *Istoria Academiei Române...*, pp. 327 ; F. Müller, *Politică şi istoriografie...*, pp. 124-125 ; Mihail Roller, „28 de ani de la moartea lui Constantin Dobrogeanu-Gherea", *Studii*, nr. 2/1948, pp. 168-172 ; Gheorghe Gheorghiu-Dej, *30 de ani de luptă a Partidului sub steagul lui Lenin şi Stalin*, Editura P.M.R., Bucureşti, 1951.

învăţământului", prevăzută prin Decretul nr. 175/2 august 1948, emis de Prezidiul Marii Adunări Naţionale a R.P.R., prin care era eliminată marea majoritate a cadrelor didactice universitare, renumiţii istorici universitari fiind substituiţi de profesori din şcolile secundare şi intelectuali-activişti, iar facultăţile de Litere şi Filosofie au fost dezmembrate în multiple specializări, astfel apărând primele facultăţi de Istorie (apoi Istorie-Geografie sau Istorie--Filosofie)[1]. Erau suprimate în total vreo trei sute de posturi de profesori şi conferenţiari, astfel că doar 36% din cadrele universitare existente la Facultatea de Litere şi Filosofie din Bucureşti în august 1944 mai rămâneau în funcţie în anul universitar 1948-1949 în Facultatea de Istorie-Geografie[2].

Istorici prestigioşi (Gh.I. Brătianu, Alexandru Lapedatu, Nicolae Bănescu, Ioan Hudiţă, Ion I. Nistor, Victor Papacostea, Teofil Sauciuc-Săveanu, Vasile Grecu, Ştefan Ciobanu, Gh. Cantacuzino, George Fotino, Ioan Lupaş, Silviu Dragomir, Victor Slăvescu, C.C. Giurescu, I.D. Ştefănescu, Şt. Manciulea, N.A. Constantinescu, gen. Radu Rosetti, Romulus Cîndea, Teodor Capidan, Gh. Zane, Şt. Meteş, Petru Caraman, Zenovie Pâclişanu) au fost epuraţi din posturile lor din cercetare, din învăţământ sau de la Academie. Unii dintre ei nici nu au mai revenit până la moarte în circuitul publicistic şi ştiinţific istoriografic din ţară (Gh. Brătianu, V. Slăvescu, Alexandru Lapedatu, Ştefan Ciobanu, Teodor Capidan, I. Nistor, I. Hudiţă, Z. Pâclişanu), mulţi au fost arestaţi şi închişi în anii '50 (Gh. Brătianu, I. Hudiţă, A. Lapedatu, C.C. Giurescu, V. Papacostea, V. Slăvescu, T. Sauciuc-Săveanu, I. Lupaş, S. Dragomir, I. Nistor, Şt. Meteş, Gh. Zane, Z. Pâclişanu, Şerban Papacostea), iar dintre aceştia Al. Lapedatu (1950) şi Gh. Brătianu (1953) au murit în detenţie la Sighet[3].

În locul lor a fost „inventată" o nouă elită istoriografică formată din mai vechi istorici materialişti (marxişti), o serie de istorici oportunişti, istorici de mâna a doua şi chiar profesori de liceu sau activişti comunişti, la care s-au adăugat tineri absolvenţi de istorie formaţi în R.P.R. sau U.R.S.S.[4].

Principalii istorici marxişti (materialişti) erau : acad. P. Constantinescu-Iaşi – preşedinte al Societăţii de Ştiinţe Istorice şi Filologice între 1949-1977, şeful catedrei de Istoria României de la Facultatea de Istorie din Bucureşti între 1948-1962, preşedintele secţiei istorice a Academiei R.P.R. în 1948-1960, director al Institutului de Istorie din Bucureşti

1. *Monitorul Oficial*, 2-4, 8 şi 16 octombrie 1947 ; *Monitorul Oficial*, nr. 177/3 august 1948 ; V. Georgescu, *Politică şi istorie...*, p. 11 ; Ovidiu Bozgan, „Din istoricul Facultăţii de Istorie din Bucureşti în perioada 1948-1960", *Analele Universităţii Bucureşti – Istorie*, vol. XXXIX, 1990, pp. 93-103 passim ; G. Catalan, „Rezistenţă şi compromis...", pp. 92-93.
2. Vezi Adina Berciu-Drăghicescu şi O. Bozgan, *O istorie a Universităţii Bucureşti. 1864-2004*, Editura Universităţii din Bucureşti, Bucureşti, 2004, pp. 267-270.
3. G. Catalan, „Rezistenţă şi compromis...", pp. 92-94 ; V. Georgescu, *Politică şi istorie...*, pp. 11-12 ; F. Müller, *Politică şi istoriografie...*, pp. 98-102 ; Florin Constantiniu, *De la Răutu şi Roller la Muşat şi Ardeleanu*, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 2007, pp. 38-39.
4. Pentru toate exemplele date mai jos din toate categoriile enumerate vezi Şt. Ştefănescu (coord.), *Enciclopedia istoriografiei româneşti* ; O. Bozgan, „Din istoricul Facultăţii de Istorie...", pp. 97-102 ; Constantin Şerban, „Epurarea cadrelor didactice de la Facultatea de Istorie din Bucureşti. 1945-1952", *Arhivele Totalitarismului*, nr. 4, 1998, pp. 54-63, passim ; Vladimir Diculescu, „Memoria Institutului de Istorie «N. Iorga». Primii directori", *Revista Istorică*, nr. 3-4/1999, pp. 403-408, passim ; Ioan Scurtu, „Impactul războiului rece asupra istoriografiei româneşti", *Arhivele Totalitarismului*, nr. 1-2, 2004, pp. 70-73, passim ; G. Catalan, „Institutul de Istorie şi Filosofie al Academiei R.P.R. (1947-1951)", *Xenopoliana*, nr. 3-4/1998, pp. 141-152, passim ; Gabriel Marin, „La Faculté d'Histoire de l'Université de Bucarest pendant le communisme", *Analele Universităţii Bucureşti – Istorie*, vol. XLVI, 1997, pp. 108-113, passim ; Constantin Preda, „Societatea Numismatică Română la un secol de la înfiinţare. Istoric, 2003", *www.geocities.com/societateanumismatică română/istoric.htm*, accesat pe 15.03.2008 ; F. Constantiniu, *De la Răutu...*, pp. 40-143, passim.

între 1948-1953 şi vicepreşedinte al Academiei R.P.R. între 1948-1955, vicepreşedinte al Parlamentului între 1946-1953 şi ministrul Cultelor între 1953-1957 ; acad. A. Oţetea – director al Institutului de Istorie din Bucureşti între 1947-1948 şi 1956-1970 ; Miron Constantinescu – membru al C.C. al P.C.R. din 1945, director la *Scînteia* între 1945-1949, secretar al Comitetului P.M.R. Bucureşti din 1945, ministrul Minelor şi Petrolului în perioada 1948-1949, şef al catedrei de Materialism dialectic şi istoric la Universitatea Bucureşti în anii 1948-1951, preşedintele Comitetului de Stat al Planificării între 1949-1955, vicepreşedinte între 1954-1955 şi în 1957, respectiv între 1955-1957 prim-vicepreşedinte al Consiliului de Miniştri, ministrul Învăţământului între 1956-1957, directorul Institutului de Istorie a Partidului în 1958, apoi adjunct al directorului până în 1962.

Din mulţimea de oportunişti* îi menţionăm pe : acad. C. Daicoviciu – decan al Facultăţii de Litere şi Filosofie din Cluj între 1944-1945, după ce fusese şi între 1940-1941, director al Institutului de Istorie şi Arheologie din Cluj între 1949-1973 şi al Muzeului de Istorie a Transilvaniei între 1945-1973, rector al Universităţii din Cluj în 1957-1968 ; acad. Emil Condurachi – decan al Facultăţii de Istorie-Geografie din Bucureşti în 1948-1950, director al Institutului de Arheologie din Bucureşti în 1956-1970 şi preşedinte al Societăţii Numismatice Române între 1958-1983 ; acad. David Prodan ; acad. Constantin Moisil – preşedinte al Societăţii Numismatice Române între 1933-1958 ; acad. Ion Nestor – director al Muzeului Naţional de Antichităţi între 1947-1950 ; Aurelian Sacerdoţeanu – director al Arhivelor Statului între 1938-1953 şi decan al Institutului de Arhivistică, Bibliologie şi Muzeografie între 1948-1950 ; acad. George Oprescu – decan al Facultăţii de Litere şi Filosofie din Bucureşti între 1945-1948 şi director al Institutului de Istoria Artei din Bucureşti între 1949-1969 ; acad. Constantin Balmuş – director al Muzeului Naţional de Antichităţi între 1950-1952 ; P.P. Panaitescu ; Mihai Berza ; Dionisie M. Pippidi ; Sigismund Jakü ; Dorin Popescu – director adjunct al Muzeului Naţional de Antichităţi, apoi al Institutului de Arheologie din Bucureşti între 1952-1970 ; Emil Vârtosu ; Mircea Petrescu-Dâmboviţa ; Valeria Costăchel ; Hortensia Dumitrescu – director adjunct al Muzeului Naţional de Antichităţi între 1948-1952 ; Teodor Naum ; Nicolae Georgescu-Tistu ; Damian Bogdan ; Nicolae Corivan ; Ioan Moga – decan al Facultăţii de Litere şi Filosofie/Istorie din Cluj între 1945-1949 şi director al Institutului de Istorie din Cluj între 1945-1949 ; Nicolae Grigoraş ; András Bodor – decan al Facultăţii de Istorie a Universităţii „Bolyai János" din Cluj între 1950-1956 ; Pavel Apostol ; Radu Vulpe ; Ştefan Pascu ; Ilie Grămadă – decan al Facultăţii de Istorie-Geografie din Iaşi în octombrie-noiembrie 1948 ; Francisc Pall ; Valentin Al. Georgescu ; Mihail P. Dan ; Costache Cihodaru ; Mihail Macrea – decan al Facultăţii de Istorie „V. Babeş" din Cluj între 1950-1959 ; Virgil Vătăşianu ; Dumitru Ciurea ; Nicolae Lascu ; Maria Holban ; Kurt Horedt.

Istorici „second hand" şi improvizaţi din profesori de învăţământ preuniversitar, arheologi, bibliotecari sau muzeografi au fost : acad. Gh. Ştefan – decan al Facultăţii de Istorie din Bucureşti între 1950-1953 şi 1959-1966, director al Muzeului Naţional de Antichităţi între 1952-1956 ; Dumitru Tudor – decan al Facultăţii de Istorie din Iaşi între 1948-1954 şi decan al Facultăţii de Istorie din Bucureşti între 1956-1957 ; Iorgu Stoian ; Gh. Georgescu-Buzău ; Vasile Maciu – directorul Arhivelor Statului între 1953-1956, directorul adjunct al Institutului

* Desigur, între ei existau unele diferenţe, fiecare având propriile calibre, motivaţii şi grade de vinovăţie. De pildă, C. Daicoviciu a fost un notoriu colaboraţionist al tuturor regimurilor politice sub care a activat, în timp ce D. Prodan s-a mulţumit să accepte avantajele oferite de comunişti şi să se abţină de la exprimarea publică a criticilor şi a nemulţumirilor pe care le acumula constant, după cum susţinea, cam tardiv, în memoriile sale, care au fost redactate şi publicate pe baza unor amintiri şi a unor însemnări secrete din acea epocă.

de Istorie din Bucureşti între 1956-1957 şi decan al Facultăţii de Istorie din Bucureşti între 1957-1959 ; Ion Ionaşcu – directorul Arhivelor Statului între 1953-1956 şi directorul Muzeului de Istorie a Municipiului Bucureşti între 1956-1959 ; Dumitru Berciu ; Valerian Popovici – directorul ştiinţific adjunct, iar din 1952 directorul Institutului de Istorie şi Filologie/Arheologie din Iaşi între 1949-1967 ; Dumitru Berlescu ; Bujor Surdu ; Eliza Campus ; Dumitru Almaş ; Iosif Pataki ; Constantin Turcu ; Mauriciu Kandel ; Barbu Câmpina – alias Fridman ; Gh. Haupt ; Laetiţia Lăzărescu Ionescu – directorul adjunct al Institutului de Istorie din Bucureşti între 1948-1952 ; Victor Cheresteşiu – directorul Institutului de Istorie din Bucureşti între 1953-1956 şi director adjunct al Institutului de Istorie şi Arheologie din Cluj între 1957-1971 ; Béla Csélenyi – decan al Facultăţii de Istorie a Universităţii „Bolyai János” din Cluj între 1956-1959 ; Alexa Csetri.

Printre cei mai cunoscuţi activişti comunişti transformaţi în istorici se aflau : acad. Mihail Roller – şeful catedrei de Istoria R.P.R. la Academia Militară „I.V. Stalin” între 1948-1955, vicepreşedintele Academiei R.P.R. între 1949-1954, directorul adjunct al Institutului de Istorie a Partidului între 1955-1958 ; Grigore Preoteasa – redactor al revistei *Studii şi cercetări de istorie medie*, dar şi secretar al C.C. al P.M.R. şi ministru de Externe ; Constantin Pârvulescu – directorul Institutului de Istorie a Partidului între 1953-1958 ; Nicolae Goldberger – directorul adjunct al Institutului de Istorie a Partidului între 1958-1970 ; Aron Petric ; Aurel Roman – fost Rosman, directorul adjunct al Institutului de Istorie din Bucureşti între 1953-1955 ; Jean Livescu – directorul Institutului de Istorie şi Filologie din Iaşi între 1949-1952 şi rectorul Universităţii din Iaşi în anii ’50 ; Florenţa Rusu – decan al Facultăţii de Istorie din Bucureşti între 1953-1956 ; Gavrilă Istrate – decan al Facultăţii de Istorie din Iaşi între 1954-1960 ; Nicolae Popescu-Doreanu ; Ladislau Bányai – rectorul Universităţii „Bolyai János” din Cluj între 1952-1956 şi director adjunct al Institutului de Istorie din Bucureşti între 1958-1967 ; Gh. Matei ; Vasile Liveanu – alias Izidor Olivenbaum ; Nicolae Deleanu ; Eugen Stănescu ; Clara Cuşnir-Mihailovici – directorul Institutului de Istorie a Partidului între 1951-1953 şi al Muzeului de istorie a P.M.R. între 1954-1965 ; Solomon Ştirbu ; Vasile Varga – directorul adjunct al Institutului de Istorie a Partidului între 1951-1953 ; Saşa Muşat – alias Abraşa Glanzstein ; Barbu Zaharescu – directorul adjunct al Institutului de Istorie a Partidului între 1954-1955 ; Matei Ionescu ; col. A. Maltopol – directorul Muzeului Militar Central între 1957-1959.

Îi amintim, de asemenea, şi pe câţiva din tinerii absolvenţi de istorie formaţi în R.P.R. sau U.R.S.S. : Enric Frances ; Silvia Ioanid, căsătorită Popescu-Ialomiţa – fiica lui P. Constantinescu-Iaşi ; Dan Berindei ; Gheorghe Ţuţui ; Lia Lehr – nepoata de soră a lui M. Roller ; Didi Rosenzweig[1] ; Nicolae Ciachir ; Nicolae Petreanu ; Traian Udrea ; Eufrosina Ursu-Popescu ; Samu Benkő ; Ştefan Ştefănescu ; Iosif Kovács ; Traian Florea Lungu ; Nicolae Fotino ; Jeaneta Benditer ; Zorin Zamfir ; Radu Manolescu ; Nicolae Copoiu ; Gh. Căzan ; Liuba Pohilă Iancovici ; Ion Negoiu ; Alexandru (Samy) Vianu ; Florentina Coman, căsătorită Căzan ; Constantin Corbu ; Florentina Alexandrescu, căsătorită Preda ; Vasile Hurmuz ; Ion Gheorghiu ; Nathan Lupu ; Ludovic Vajda ; Ion Şendrulescu ; Ludovic Demény ; Ligia Bârzu ; Samuil Goldenberg.

Cei mai mulţi dintre toţi aceştia erau membrii ai P.M.R. sau ai U.T.M., iar câţiva au fost şi demnitari ai statului comunist, fiind numiţi miniştri (P. Constantinescu-Iaşi, M. Constantinescu, C. Daicoviciu) sau aleşi deputaţi pe listele F.N.D. în 1948, alături de Leonte Răutu – Buzău ; C. Parhon – Dâmboviţa ; M. Ralea – Fălciu ; şi Tr. Săvulescu – Rm. Sărat

1. Acesta era în anii ’50, alături de Mauriciu Kandel, în conducerea biroului organizaţiei de partid din cadrul Facultăţii de Istorie a Universităţii Bucureşti, având funcţia de secretar/organizator, dar ambii sunt descrişi ca „stalinişti de omenie” – vezi F. Constantiniu, *De la Răutu...*, pp. 43, 73-74.

(L. Bányai – Bihor ; C. Balmuş – Botoşani ; M. Constantinescu – Covurlui ; M. Roller şi A. Oţetea – Dorohoi ; C. Daicoviciu – Sibiu ; P. Constantinescu-Iaşi – Tutova)[1]. Dintre toţi, P. Constantinescu-Iaşi era cel mai „titrat" : ministru al Informaţiilor (1945-1946), deputat B.P.D. şi vicepreşedinte al Camerei Deputaţilor (1946-1948), vicepreşedinte al Marii Adunări Naţionale (1948-1953), director al Institutului de Istorie şi Filosofie al Academiei R.P.R. (1948-1953), membru titular, şef de secţie şi vicepreşedinte al Academiei R.P.R. (1948-1955), ministrul Cultelor (1953-1957)[2].

Astfel, s-a format „frontul istoric", bazat pe „strategia organizatorico-represivă instrumentată de responsabilii C.C.-ului" (mai ales Iosif Chişinevschi, Leonte Răutu, M. Roller) : „destituiri succesive, mobilizarea permanentă a istoricului, stricta supraveghere a activităţii lui"[3].

Directivele sovietice şi româneşti de partid (Stalin[4], Molotov, Jdanov[5], Vîşinski, Gheorghiu--Dej, Pauker, Chişinevschi) erau transmise breslei istoricilor de către cerberul istoriografiei interne de atunci, M. Roller, care veghea şi la aplicarea lor, impunându-şi propriile interpretări şi idei[6]. Iată cum îl descrie Gh. Zane pe fiul cantorului de la sinagoga din Buhuşi : „De la catedră vocifera şi gesticula ca un descreierat, insulta, în numele marxismului, pe cei de faţă – aducea injurii întregii istorii româneşti, terfelea pe toţi oamenii de seamă din trecut, debita nişte enormităţi, de rămâneam înmărmuriţi"[7].

La rândul lui, comunistul veteran P. Constantinescu-Iaşi îl cita pe liderul suprem al P.M.R., Gh. Gheorghiu-Dej, cerând rescrierea istoriei româneşti astfel încât toate evenimentele ei majore să fie tratate ca „verigi ale unui acelaşi lanţ, etape diferite ale aceluiaşi proces de făurire prin lupta poporului muncitor a unui regim de democraţie populară în ţara noastră"[8], ceea ce dezvăluia „un model de schiţă teleologică, triumfalistă, a istoriei"[9], iar Traian Săvulescu, preşedintele Academiei R.P.R., indica istoricilor „studiul problemelor nelămurite" şi mai ales „legăturile cu popoarele slave şi Bizanţul"[10].

Principalele teme prioritare abordate de „noua istoriografie" a R.P.R. erau legate de ideologia comunistă : mişcările sociale şi lupta de clasă (răscoalele sclavilor, ţăranilor, revoltele orăşenilor, grevele şi mişcările muncitoreşti, istoria sindicatelor, istoria mişcării muncitoreşti şi a socialismului), cercetările arheologice (cu rolul de a elucida necunoscutele preistoriei şi ale „mileniului întunecat" prin sublinierea importanţei apariţiei sclavagismului şi a etapei descompunerii societăţii primitive, respectiv a rolului sciţilor în etnogeneza şi civilizaţia geto-dacilor şi a slavilor pentru etnogeneza şi civilizaţia medievală românească), periodizarea marxistă a istoriei româneşti (bazată pe împărţirea în epoci după criteriile

---

1. *Scînteia*, 1 aprilie 1948, p. 3 *apud* F. Müller, *Politică şi istoriografie...*, p. 119.
2. Vezi *Enciclopedia istoriografiei româneşti*, pp. 106-107 şi 365 ; O. Bozgan, „Din istoricul Facultăţii de Istorie...", p. 102.
3. Andi Mihalache, *Istorie şi practici discursive în România „democrat-populară"*, Editura Albatros, Bucureşti, 2003, p. 63 ; V. Georgescu, *Politică şi istorie...*, p. 9.
4. ***, „Despre naţionalism", *Studii*, nr. 3/1948, p. 12 ; ***, „Despre patriotismul sovietic", *Studii*, nr. 3/1948, p. 13 ; F.V. Constantinov, „Desvoltarea materialismului istoric de către Lenin şi Stalin", *Studii*, nr. 4/1949, pp. 37-65.
5. Ion Banu, „Despre opera ştiinţifică a lui A.A. Jdanov", *Studii*, nr. 4/1948, pp. 88-100.
6. Al. Zub, „Anul istoriografic 1948", p. 64.
7. Gheorghe Zane, *Memorii. 1939-1974*, Editura Expert, Bucureşti, 1997, pp. 167, 175.
8. Petre Constantinescu-Iaşi, „Despre activitatea din domeniul istoriei şi literaturii", comunicare prezentată în şedinţa plenară a Academiei R.P.R. din 1 noiembrie 1948, *Analele Academiei R.P.R.*, 1948-1949, Editura Academiei R.P.R., Bucureşti, 1949, p. 13.
9. Al. Zub, „Anul istoriografic 1948", p. 66.
10. Traian Săvulescu, „Ştiinţa, literatura, arta şi slujitorii lor în R.P.R.", *Analele Academiei R.P.R.*, 1948-1949, p. 120.

social-economice şi ideologice specifice materialismului istoric), strânsele relaţii româno-ruse (cu accent pe influenţa pozitivă şi ajutorul dat românilor de popoarele rus şi ucrainean de-a lungul istoriei), istoria U.R.S.S. şi a comunismului mondial (spiritul internaţionalist în istoriografie), interdisciplinaritatea istoriei cu literatura, lingvistica, artele, filosofia, economia, geografia, ştiinţele sociale (cu accent pe limba rusă, economia politică, sociologia şi filosofia marxist-leninistă)[1].

Semnificativă ni se pare în acest sens analiza statistică (semnalăm eroarea de calculare a procentelor) realizată de istoricul Florin Müller în lucrarea sa de doctorat în legătură cu datele cantitative referitoare la colectivele de lucru şi comunicările din primul trimestru al anului 1949 de la Institutul de Istorie şi Filosofie al Academiei R.P.R., din care rezultă că problemele arheologice, perioada secolelor XVI-XVII şi editarea izvoarelor istorice medievale, moderne şi contemporane, dar şi mişcarea antifascistă şi naşterea regimului de democraţie populară erau subiectele predilecte ale cercetătorilor (din şaisprezece comunicări, 50% se refereau la Antichitate, 25% la Evul Mediu, 12,5% la epoca modernă şi 12,5% la era contemporană/„ideologice")[2].

De asemenea, remarcăm importanţa excursului analitic pe care-l face istoricul Andi Mihalache în lucrarea sa de doctorat asupra instrumentelor tipice istoriografiei comuniste : şedinţa (de colectiv, de comunicări, de analiză şi bilanţ, lărgită), critica, autocritica, angajamentul, prefaţa, citatul (îndeosebi referinţa la clasicii marxism-leninismului, stalinismului şi comunismului românesc), conferinţa (discursul ştiinţific public), referatul, cursul, recenzia, dezbaterea, discuţia, toate legate, bineînţeles, de omniprezenta limbă de lemn[3].

Alături de „reformatele" instituţii academice şi universitare de profil istoric amintite (Secţia de ştiinţe istorice, filosofice şi economico-juridice a Academiei R.P.R., Institutul de Istorie şi Filosofie al Academiei R.P.R. cu cele două institute filiale de la Cluj şi Iaşi, facultăţile de Istorie din universităţile de la Bucureşti, Iaşi, Cluj), funcţionau în continuare mai vechile (1946-1947) instituţii istorice de model sovietic : Institutul de Studii Româno-Sovietic(e), care colabora strâns cu A.R.L.U.S.-ul şi Muzeul Româno-Rus, condus de Scarlat Callimachi, cu filiale în douăzeci şi şapte de oraşe, patronat tot de A.R.L.U.S. (ca şi Editura şi Librăria Cartea Rusă, Casa Prieteniei Româno-Sovietice ş.a.)[4].

Mai existau (unele pentru scurtă vreme) câteva instituţii specializate în arheologie sau alte ştiinţe auxiliare ale istoriei, limbi clasice, arte : Muzeul Naţional de Antichităţi (din 1949 a fost preluat de Academia R.P.R., iar din 1956 era o secţie în cadrul nou înfiinţatului Institut de Arheologie al Academiei R.P.R., condus de E. Condurachi), Institutul de Arhivistică, Bibliologie şi Muzeografie de pe lângă Arhivele Statului (desfiinţat în 1950, personalul fiind preluat de facultăţi şi institute), Institutul de Studii Clasice din Cluj

1. Vezi Leonte Răutu, „Împotriva cosmopolitismului şi obiectivismului burghez în ştiinţele sociale", *Lupta de clasă*, nr. 3, octombrie 1949 ; Prefaţa la manualul unic *Istoria României*, Editura de Stat, Bucureşti, 1947 ; M. Roller, „Sarcini noui în studiul istoriei României", *Studii*, nr. 1/1948, pp. 128-133 ; *Idem*, „Realizări şi sarcini noi pe tărâmul ştiinţelor istorice", comunicare făcută în şedinţa plenară a Institutului de Istorie şi Filosofie al Academiei R.P.R. în ziua de 19 septembrie 1949, *Studii*, nr. 4/1949, pp. 20-31 ; ***, „Programul (proect) de activitate al secţiei de Istorie şi Filosofie a Academiei R.P.R. pe anul 1950", *Studii*, nr. 4/1949, pp. 31-32 ; P. Constantinescu-Iaşi, „Despre activitatea din domeniul istoriei şi literaturii", pp. 1-15 ; *Idem*, „Ştiinţa istorică sovietică – adevărata ştiinţă a Istoriei", *Studii*, nr. 4/1949, pp. 66-78.
2. P. Constantinescu-Iaşi, „Dare de seamă asupra activităţii Institutului de Istorie şi Filosofie al Academiei R.P.R. pe lunile Ianuarie – Martie 1949", în *Studii*, nr.3/1949, pp.37-50 ; F. Müller, *Politică şi istoriografie...*, pp.149-152.
3. Vezi A. Mihalache, *Istorie şi practici...*, pp.75-112.
4. V. Georgescu, *Politică şi istorie...*, p. 23 ; G. Catalan, „Rezistenţă şi compromis...", pp. 77, 81-82.

(desfiinţat la 1 mai 1949 şi inclus în institutul filială din Cluj al Academiei R.P.R., condus tot de C. Daicoviciu), Societatea Numismatică Română (înfiinţată la 28 XII 1903, a fost păstrată sub conducerea servilului C. Moisil, ce îi era preşedinte din 1933, sub egida Academiei R.P.R.), precum şi Institutul de Istoria Artei (fondat în 1949, primul director fiind G. Oprescu), care studia istoria artelor plastice, artelor spectacolului şi muzicii, iar la 26 martie 1951 s-a înfiinţat Institutul de Istorie a Partidului de pe lângă C.C. al P.M.R. (primii directori fiind Clara Cuşnir-Mihailovici – 1951-1953 şi Constantin Pârvulescu – 1953-1958 ; din 1955 edita revista *Analele Institutului de Istorie a Partidului de pe lângă C.C. al P.M.R.* şi-l avea pe M. Roller prim-adjunct al directorului)[1].

Pentru înregimentarea, îndoctrinarea şi „perfecţionarea" didactică şi ştiinţifică materialist--istorică a profesorilor de istorie şi de limba şi literatura română s-a fondat la 9 iunie 1949 Societatea de Ştiinţe Istorice şi Filologice (din 1968 există două societăţi separate), având zeci de filiale şi subfiliale şi mii de membri, preşedinte fiind reales mereu, până la moartea sa (1977), P. Constantinescu-Iaşi (a editat în 1955 revista *Comunicări şi articole de istorie*, iar din 1956 apare *Studii şi articole de istorie*)[2].

Cel mai reprezentativ muzeu al perioadei, cu excepţia Muzeului Româno-Rus, era cel organizat între 1948 şi 1951 ca expoziţie permanentă de „Momente din lupta poporului", care şi-a schimbat şi sediul, şi denumirea : mai întâi în 1951 – Muzeul „Lupta revoluţionară a poporului" – şi apoi în 1954 – Muzeul de istoria P.M.R. – , fiind condus succesiv din 1948 până în 1965 de C. Agiu, Petre Grossu şi Clara Cuşnir-Mihailovici[3].

În 1948-1949 existau foarte puţine periodice în care se publicau articole şi studii de istorie : *Studii*, revistă editată din 1948 (subintitulată, succesiv, în acei ani : *Revistă de ştiinţă – filosofie – arte*, *Revistă de ştiinţă şi filosofie*, *Revistă de istorie şi filosofie*), *Analele Româno-Sovietice* (editate începând din anul 1946, din 1949 apare seria „Istorie")[4], *Analele Academiei R.P.R.* (din 1948/1949, publica doar contribuţii teoretice, de orientare ideologică şi chestiuni administrativ-organizatorice academice) şi *Buletin Ştiinţific*, seria C., „Ştiinţe istorice, filosofice şi economico-juridice. Ştiinţa limbii, literatura şi arta" (tot din 1948-1949 şi tot rezervată aproape exclusiv academicienilor)[5]. În anul 1950 apar revistele *Studii şi Cercetări de Istorie Veche* (cu regularitate continuată până azi) şi *Studii şi Cercetări de Istorie Medie* (au fost editate doar două numere anuale : 1950 şi 1951), apoi treptat periodicele s-au înmulţit şi diversificat[6].

Însă toate susţineau superioritatea internaţională a istoriografiei sovietice, pe care o propuneau ca model tuturor istoricilor din R.P.R., prin traduceri, citate şi referate din operele unor istorici sovietici consideraţi reprezentativi (A.M. Pankratova[7], B.D. Grecov,

1. C. Preda, „Societatea Numismatică Română..." ; Şt. Ştefănescu (coord.), *Enciclopedia istoriografiei româneşti*, pp. 364-365, 366-368, 389-390.
2. Şt. Ştefănescu (coord.), *Enciclopedia istoriografiei româneşti*, pp. 390, 456-457.
3. *Ibidem,* pp. 371-372.
4. Pentru o analiză a revistei vezi Adrian Cioroianu, „Dilemele mimetismului istoriografic. Episodul «Analelor Româno-Sovietice» (1946-1963)", în Constantin Buşe (coordonator), *Faţetele istoriei. Existenţe. Identităţi. Dinamici*, *Omagiu academicianului Ştefan Ştefănescu*, Editura Universităţii din Bucureşti, Bucureşti, 2000, pp. 591-610.
5. G. Catalan, „Rezistenţă şi compromis...", pp. 84 şi 85 ; V. Georgescu, *Politică şi istorie...*, p. 23.
6. Şt. Ştefănescu (coord.), *Enciclopedia istoriografiei româneşti*, pp. 457-458 (pentru toate periodicele, vezi pp. 437-461).
7. Aleasă membru corespondent al Academiei R.P.R. la 18 ianuarie 1957 – vezi D.N. Rusu, *Istoria Academiei Române...*, pp. 346. Deşi era membru al C.C. al P.C.U.S., academiciana a fost învinsă în martie 1957 de instructorii supraveghetori P.V. Volobuev şi A.S. Cerniaev în confruntarea pentru controlul asupra revistei *Voprosî Istorii*, iar la 25 mai 1957 a murit – vezi F. Constantiniu, *De la Răutu...*, pp. 195-196.

A. Tokarev, N.G. Vasilievski, Th.I. Uspenski, P. Smirnov, O.L. Vainstein, E.A. Kosminski, R. Milioukov, M.V. Levcenko, N.A. Maşkin, N.D. Derjavin, A. Iacubovski, V. Tarle, Rubinstein, Volghin, N.G. Prafiridov, N.E. Rogovin, N.N. Podclincinicov, Artihovski, Ravdonicas, Gukovski, N. Drujinin, M.I. Rzianin, A.I. Veinstein, I.A. Iacovlev, A.D. Udalţov, V.M. Turok, F.V. Constantinov)[1].

În mod similar, programa de învăţământ superior istoric va cuprinde din 1948 cursuri obligatorii de limba rusă, marxism-leninism, istoria U.R.S.S. şi a mişcării muncitoreşti şi revoluţionare internaţionale, consilierii sovietici avizând planul general de învăţământ, făcând observaţii asupra tuturor manualelor şi cursurilor, supraveghind respectarea „liniei" oficiale şi redactând rezumate despre toate activităţile din facultăţi pentru Ambasada Sovietică[2].

Cele mai multe cursuri de la Facultatea de Istorie erau în anii '50 simple traduceri sau prelucrări ale unor lucrări similare sovietice, dintre care enumăr : Mark Osipovici Kosven, *Introducere în istoria comunei primitive*, Vsevolod Igorevici Avdiev, *Istoria Orientului antic*, Vladimir Sergheevici Sergheiev, *Istoria Greciei antice*, Nikolai Aleksandrovici Maşkin, *Istoria Romei antice*, Mitrofan Vasilievici Levcenko, *Istoria Bizanţului*, Aleksandr Dmitrievici Udalţov, *Istoria Evului Mediu*, Anna Mihailovna Pankratova, *Istoria U.R.S.S.* (3 vol.) şi *Marele popor rus*[3].

Este grăitor faptul că în bibliografia obligatorie a studenţilor de la Istorie din acei ani nu figura nici o lucrare scrisă de N. Iorga, acestora niciodată nu li se menţiona vreuna din revistele româneşti de istorie dinainte de 1948, istoriografia occidentală le era, de asemenea, practic necunoscută, fiind ignorată (cu excepţia puţinelor recenzii, extrem de critice, din cele câteva reviste sovietice disponibile în R.P.R.), iar pregătirea lor metodică pentru cercetarea istorică era cu totul insuficientă, în locul spiritului critic fiind cultivat aproape exclusiv dogmatismul marxist-leninist şi/sau stalinist[4].

De altfel, ultimele două lucrări ale lui Stalin (*Marxismul şi problemele lingvisticii* – 1950 – şi *Problemele economice ale socialismului în U.R.S.S.* – 1952) erau considerate „adevărate tezaure de gândire pentru toate domeniile cunoaşterii", deşi tematica lor era relativ restrânsă, fiind citate deopotrivă de studenţi şi cercetători, ceea ce demonstrează completa ideologizare a ştiinţei şi culturii, inclusiv a scrierii istoriei[5].

Din când în când erau discutate cursurile şi programa, modificările propuse fiind uneori publicate spre o mai profundă ideologizare[6].

---

1. G. Catalan, „Rezistenţă şi compromis…", pp. 80-81, 82-83 ; P. Constantinescu-Iaşi, „Ştiinţa istorică sovietică – adevărata ştiinţă a Istoriei" ; *Idem*, „Despre activitatea din domeniul istoriei şi literaturii" ; L. Răutu, „Împotriva cosmopolitismului…" ; AAR (Arhiva Academiei Române), Fond *IX*, dosar nr. A-16, „Despre lucrările sesiunii din ianuarie 1949 a Academiei de Ştiinţă din U.R.S.S.", de M. Roller, nenumerotat, *apud* F. Müller, *Politică şi istoriografie…*, p. 132 ; ***, „Să ne însuşim învăţătura marxist-leninistă şi cuceririle ştiinţei sovietice pentru a asigura înflorirea ştiinţei istorice în R.P.R.", în *Studii*, nr.2/1950, pp. 17-19.
2. O. Bozgan, „Din istoricul Facultăţii de Istorie…", pp. 95-97 ; G. Marin, „La Faculté d'Histoire…", p. 117.
3. F. Constantiniu, *De la Răutu…*, pp. 41-43, 46, 50, 75-77.
4. *Ibidem*, pp. 60-67, 78-82, 116-123, 133-134, 141-142.
5. *Ibidem*, pp. 79.
6. ***, „Istoria filosofiei (prospect)", *Studii*, nr. 2/1948, pp. 123-167 ; ***, „Programul cursului Materialism dialectic şi Materialism istoric, pentru Învăţământul superior pe anul 1948-1949", *Studii*, nr. 4/1948, pp. 37-65 ; Egon Weigl, „Introducere la cursul de Istoria Pedagogiei", *Studii*, nr.3/1949, pp.102-112 ; M. Roller, „Programul cursului universitar de istorie a R.P.R. (proect)", *Buletin Ştiinţific*, tomul I, 1949, nr. 3-4, pp. 179-210 ; ***, „De la Institutul de istorie şi filosofie al Academiei R.P.R. Discuţii cu privire la întocmirea programului cursului universitar de istorie a României", *Studii*, nr. 4/1949, pp. 233-235 ; ***, „Programul cursului «Bazele marxism-leninismului»,

Studenţii erau selectaţi pe baza „dosarului”, cel mai important criteriu fiind „originea sănătoasă”, arhetipul noului tip de învăţământ universitar fiind studentul provincial cu o situaţie materială precară ; erau privilegiaţi fiii de muncitori şi ţărani săraci (cu maxim 3 ha de teren în proprietate), copiii de chiaburi, moşieri, burghezi, intelectuali necomunişti şi alţi „reacţionari” şi „exploatatori” fiind obligaţi să plătească taxe şcolare, fiind supuşi unor periodice verificări şi permanente supravegheri sau chiar fiind puşi sub interdicţie ori excluşi din facultate[1].

Sub pretextul „ascuţirii luptei de clasă”, în contextul campaniei de verificări a membrilor P.M.R. (1948-1950) şi al eliminării grupurilor A. Pauker – V. Luca – T. Georgescu (1952) şi Iosif Chişinevschi – Miron Constantinescu (1957-1958), aveau loc periodic demascări, excluderi din P.M.R. sau U.T.M. (D. Berciu, I. Nestor, H. Dumitrescu în 1949-1950 ; Matei Ionescu, Coralia Fotino, Florin Constantiniu în 1958) şi destituiri, care nu au ocolit nici istoricii, un val important fiind în 1952, când au fost concediaţi mai mulţi istorici, printre care cercetătorii Ş. Papacostea, D. Cernovodeanu, P. Năsturel, Al. Marcu şi P. Cernovodeanu din Bucureşti (care apoi au fost şomeri sau nevoiţi să lucreze ca muncitori, primul devenind şi deţinut politic), universitarii Al. Elian, Vasile Mihordea, Eugen Comşa, Maria Matilda Alexandrescu Dersca, Lia Lehr din Capitală (toţi s-au putut transfera în instituţii de profil similar, în 1951 acelaşi lucru întâmplându-se cu Ion Barnea, Ilie Corfus, Gh. Cronţ, Damaschin Mioc, N. Stoicescu, V. Liveanu) şi de la Iaşi : Rodica Ciocan Ivănescu şi C. Cihodaru. Totodată, a avut loc avertizarea foştilor legionari : P.P. Panaitescu (reţinut şi anchetat în 1952, apoi în 1956), Vladimir Dumitrescu (arestat şi închis, 1952-1955), D.P. Bogdan şi arestarea lui Gh. Zane (închis între aprilie 1952 şi decembrie 1953), iar în 1953 a fost orchestrată o campanie împotriva întregului institut clujean pentru a lovi în directorul său, C. Daicoviciu, aflat în conflict personal cu M. Roller, întreaga atmosferă a epocii provocând o generalizată şi isterică, pe alocuri, critică şi autocritică a întregii bresle[2].

Şi studenţii erau implicaţi în aceste campanii, unii ca denunţători ai profesorilor sau colegilor, alţii ca victime : marginalizaţi (precum Carmen Dumitrescu, fiica arheologului Vladimir Dumitrescu) sau chiar arestaţi şi încarceraţi (ca Illa Diamandi – 1956), în asemenea situaţii grave solidaritatea cu victimele fiind extrem de rară[3].

„Dictatura” lui Roller de la începuturile istoriografiei române comuniste se vădeşte nu doar prin orientările şi indicaţiile pe care le emitea permanent sau prin funcţiile deţinute (adjunct al lui L. Răutu la Secţia de Agitaţie şi Propagandă a C.C. al P.M.R., deputat, membru în Prezidiul Academiei R.P.R., în comitetele de conducere ale Muzeului Româno-Rus,

pentru Universităţi şi Institute de Învăţământ Superior”, *Studii*, nr. 4/1949, pp. 129-137 ; ***, „Programul pe materii al facultăţilor de filosofie”, *Studii*, nr. 4/1949, pp. 138-140 ; N. Creţu [pseudonim al conducerii Secţiei de Agitaţie şi Propagandă a C.C. – n.n.], „Dezvoltarea proiectului de program al cursului universitar de istorie a R.P.R. la secţia de propagandă şi agitaţie a C.C. al P.M.R.”, *Studii*, nr. 2/1950, pp. 20-26 (şi în *Lupta de clasă*, nr. 3/1950).

1. G. Marin, „La Faculté d’Histoire...”, pp. 116-117 ; O. Bozgan, „Din istoricul Facultăţii de Istorie...”, p. 94.
2. A. Mihalache, *Istorie şi practici...*, pp. 65-112 passim ; F. Müller, *Politică şi istoriografie...*, p.159 ; Paul Cernovodeanu, „Activitatea Institutului de Istorie „Nicolae Iorga” în perioada 1948-1952”, *Revista Istorică*, nr. 5-6/1998, pp. 261-282 ; C. Şerban, „Epurarea cadrelor didactice...”, pp. 61-62 ; G. Catalan, „Institutul de Istorie...”, pp. 142-143, 145-152 ; Vladimir Dumitrescu, *Oameni şi cioburi. Contribuţii la istoria contemporană a arheologiei româneşti*, Editura Muzeul Dunării de Jos, Călăraşi, 1993, pp. 165-186, passim ; F. Constantiniu, *De la Răutu...*, pp. 193-194, 197-201 ; ***, „Despre activitatea Institutului de Istorie din Cluj al Academiei R.P.R.”, *Scînteia*, 15 mai 1953, p. 2 ; *Analele Academiei R.P.R.*, nr. 3/1953.
3. F. Constantiniu, *De la Răutu...*, pp. 43, 74, 139, 202.

Institutului Româno-Sovietic, Institutului de Învăţământ Superior „Maxim Gorki” şi Institutului de Istorie a Partidului, profesor la şcolile superioare de partid „A.A. Jdanov” şi „Şt. Gheorghiu” şi a celei sindicale „I.C. Frimu”), ci şi prin criticile pe care le aducea constant multora dintre colegii săi, inclusiv universitarilor şi chiar academicienilor (de pildă, lui C. Daicoviciu, I. Nestor, D. Prodan, A. Oţetea şi V. Maciu)[1].

Din 1955, pe fondul „coexistenţei paşnice” şi al „spiritului Genevei”, noilor priorităţi ideologice ale politicii externe a blocului comunist, precum şi al înlocuirii lui I. Chişinevschi cu M. Constantinescu (ajuns vicepremier) la conducerea domeniilor învăţământului, culturii şi ştiinţei, contestarea lui Roller devine făţişă, iar acţiunea aceasta iniţiată de C. Daicoviciu, A. Oţetea şi B. Câmpina (sprijiniţi din umbră de E. Condurachi, V. Maciu şi Gh. Haupt), susţinuţi de P. Ţugui, şeful nou înfiinţatei Secţii de Ştiinţă şi Cultură a C.C. al P.M.R., coincide cu o adiere de relaxare în istoriografia română, marcată prin noi primiri de academicieni, schimbarea compoziţiei consiliilor ştiinţifice, a conducerilor şi planurilor de cercetare ale institutelor de istorie şi ale Academiei R.P.R., înfiinţarea de noi institute, editarea de noi periodice de specialitate (şi responsabili noi de redacţie pentru cele deja existente), decizia elaborării unui tratat academic de istorie a României şi a unui manual de istorie a partidului care să reflecte noile directive ale lui Gheorghe Gheorghiu-Dej privind reconsiderarea şi valorificarea patriotică a trecutului, inclusiv a conducătorilor poporului (obiective stabilite de al II-lea Congres al P.M.R. din decembrie 1955) şi participarea, după o lungă întrerupere, la manifestări ştiinţifice internaţionale (Congresul Internaţional de Ştiinţe Istorice de la Roma – 1955), astfel fiind timid reînfiripate contactele cultural-ştiinţifice cu străinătatea (parţial, chiar cu Occidentul), care fuseseră cvasi-complet rupte în 1948-1949 şi dându-se un semnal de respiro ideologic şi de oarecare reorganizare, care a fost, din nefericire, foarte scurt, până la revoluţia din Ungaria din octombrie-noiembrie 1956, din 1957 revenindu-se la rigorismul ideologic marxist şi la vechile clişee[2].

Conform prestigiosului istoric Şerban Papacostea, „politica P.C.R. în domeniul istoriografiei a fost implementată prin următoarele trei canale : adoptarea unui nou sistem de interpretare istorică subordonat filosofiei şi politicii regimului totalitar ; o revizuire completă a atitudinilor în privinţa adevărului istoric, inclusiv a izvoarelor istorice ; o modificare radicală în practica cercetării istorice şi a învăţământului istoric”[3].

La rândul său, un alt cercetător român consacrat afirma : „Istoriografia sovietică, destinată a fi modelul de urmat în ţările devenite sateliţi ai Moscovei, se înfăţişa ca o sinteză a marxismului schematizat şi dogmatizat de Stalin cu o orientare naţionalist-velicorusă, imprimată de acelaşi Stalin”[4].

Practic, putem conchide că, astfel, „din 1948-1949 istoriografia română cunoaşte o convertire generalizată la marxism şi prosovietism (panslavism rusesc)”[5].

---

1. M. Roller, „Activitatea pe tărâmul ştiinţelor sociale, în slujba construirii bazei economice a socialismului în R.P.R.”, comunicare prezentată la sesiunea Academiei R.P.R. din martie 1951, dedicată articolelor lui Stalin despre problemele lingvisticii ; Pavel Ţugui, *Istoria şi limba română în vremea lui Gheorghiu-Dej. Memoriile unui fost şef de Secţie a C.C. al P.M.R.*, Editura Ion Cristoiu, Bucureşti, 1999, pp. 10-12 ; A. Mihalache, *Istorie şi practici…*, pp. 63-65, 84-86.
2. P. Ţugui, *Istoria şi limba română…*, pp. 18-63 ; A. Mihalache, *Istorie şi practici…*, pp. 129-136 ; F. Constantiniu, „O fază sumbră a istoriografiei româneşti : perioada rolleristă (1947-1958)”, *Magazin istoric*, nr. 10/2002, pp. 7-11 ; F. Constantiniu, *De la Răutu...*, pp. 128-131, 137-139.
3. Şerban Papacostea, „Captive Clio : Romanian Historiography under Communist Rule”, *European History Quarterly*, vol. 26, 1996, p. 183 (varianta în limba română în *Revista Istorică*, nr. 5-6, 1998, pp. 241-260).
4. F. Constantiniu, *De la Răutu…*, p. 22.
5. G. Catalan, „Rezistenţă şi compromis…”, p. 84.

Cea mai reprezentativă lucrare de istorie din primii ani de comunism românesc, vectorul principal al sovietizării în acest domeniu şi chiar, în general, în propaganda epocii, precum şi modelul (etalonul) pentru toate celelalte opere istoriografice din R.P.R. până în anii 1959-1960, a fost manualul unic coordonat de M. Roller, despre a cărui primă ediţie am scris mai sus.

În 1948 a fost publicată o nouă ediţie, semnată doar de M. Roller (coautorii D. Tudor, V. Maciu şi Gh.I. Georgescu-Buzău dispărând de pe copertă şi din pagina de gardă), care era intitulată *Istoria R.P.R.* şi adusă la zi în chestiunile ideologice, îndeosebi în privinţa recentei orientări antimonarhice şi antidinastice de după 30 decembrie 1947, când regele Mihai I a fost forţat să abdice şi s-a proclamat R.P.R.

Manualul a cunoscut traduceri în limbile minorităţilor etnice importante din ţara noastră (maghiară, germană, sârbă), precum şi o traducere în limba rusă, fiind tipărit la Moscova în 1950, apoi a apărut şi în alte ţări de democraţie populară (R.D.G., Ungaria, Cehoslovacia, Bulgaria).

Pe baza criticilor şi sugestiilor date de istoricul sovietic Zviaghin în prefaţa ediţiei în limba rusă a manualului (care în acelaşi an a şi fost tradusă în limba română în *Studii* ca semn al consacrării politice şi ştiinţifice definitive a lui Roller), în 1952 a apărut o variantă revizuită care ţinea cont şi de evoluţiile politice interne (noua Constituţie, eliminarea grupului deviaţionist din conducerea P.M.R.), iar în 1956 a ieşit de sub tipar ultima ediţie a manualului care, la scurtă vreme (doi-trei ani) după moartea neaşteptată a lui Roller (21 iunie 1958, sinucidere ? !), a trecut în desuetudine, fiind scos din uz.

Tezele de bază ale manualului, pe care le-am mai abordat anterior, erau : obsesia periodizării materialist-istorice, supremaţia factorului economic în explicarea fenomenelor istorice, inclusiv a celor politice, culturale şi spirituale (teoria determinismului marxist : corelarea perfectă şi necesară între forţele de producţie şi relaţiile de producţie), accentul pus pe rolul maselor populare în detrimentul rolului personalităţilor istorice (a voievozilor şi domnitorilor sau regilor, mai ales), considerarea luptei de clasă ca motor unic al progresului istoric (inclusiv prin inventarea de răscoale ale sclavilor în Dacia sau ale ţăranilor în Evul Mediu), sublinierea exagerată a factorului slav în etnogeneza românească şi în geneza statelor medievale româneşti, apoi a influenţei pozitive şi ajutorului Rusiei şi mai târziu ale U.R.S.S. asupra românilor şi a Europei de Sud-Est, în general, elogierea clasei muncitoare, a mişcărilor revoluţionare ale proletariatului (mai ales a celor ruse şi îndeosebi a „marii revoluţii socialiste din octombrie 1917”, apoi a internaţionalismului proletar) şi a partidelor comuniste (în frunte cu P.C.U.S., bineînţeles şi a P.C.R.), critica furibundă a regimurilor anterioare „burghezo-moşiereşti”, exploatatoare şi trădătoare, diabolizarea capitalismului şi a Occidentului, respingerea aproape a tuturor teoriilor istorice precedente ale istoriografiei româneşti, negarea sau condamnarea oricăror aspecte şi interpretări „cosmopolite”, „obiectiviste”, „retrograde” şi „naţionaliste” din istoria românilor şi a strămoşilor lor (de pildă, rolul civilizator al romanilor „cotropitori” asupra dacilor, latinitatea poporului român şi a limbii române, rolul boierimii în stat şi în lupta antiotomană, rolul major al Bisericii, al religiei creştine în istoria românească, importanţa alianţei Ţărilor Române cu Papa şi cu regatul apostolic al Ungariei în timpul cruciadelor târzii, „unirea” din 1600 a lui Mihai Viteazul, unirea cu Roma şi formarea Bisericii Greco-Catolice la 1700, rolul acesteia în deşteptarea conştiinţei naţionale româneşti în Ardeal şi, în general, printre români, prin acţiunea ierarhilor săi de seamă, a clericilor de rând, a intelectualilor prelaţi şi laici cu studii în străinătate : cazul Şcolii Ardelene, dar şi cel al memorandiştilor şi paşoptiştilor transilvăneni, influenţa franceză asupra civilizaţiei româneşti moderne, preluarea modelului occidental de către statul român modern, alianţele şi colaborările de toate felurile dintre România şi statele vestice din secolele XIX-XX)[1].

1. Vezi *Ibidem*, pp. 83, 86 ; Radu Popa, „Arheologia românească sub presiune. Activişti şi securişti în templul lui Clio”, *22*, nr. 2 şi 3/1990 ; Petre Diaconu, „Începuturile limbii de lemn în literatura

„O completare ilustrativă a manualului lui M. Roller poate fi considerat Muzeul „Momente din lupta poporului pentru libertate”, inaugurat în 1948, în care tot fenomenul aşa-zisei „lupte de clasă” este înfăţişat în imagini sugestive pentru robia mentală faţă de mentorul marxist – P.C.U.S. şi U.R.S.S.[1].

Printre miturile politico-istorice ale comunismului românesc un loc de frunte îl ocupă Nicolae Bălcescu şi revoluţia de la 1848[2].

Explicaţia este simplă : trebuind să existe o continuitate în lupta revoluţionară (vezi revoluţia franceză – 1789 şi revoluţiile ruse – 1905 şi 1917 pentru bolşevici), încă din 1931, de la Congresul al V-lea al P.C.R. de la Moscova, se stabilise că România se află în faza „desăvârşirii revoluţiei democrat-burgheze”[3], adică tocmai acolo unde paşoptiştii „se împotmoliseră”. Se considera că aceştia erau cu toţii republicani, în plus despre N. Bălcescu se credea că avea o origine socială destul de modestă şi se presupunea că-l citise pe Karl Marx sau cel puţin *Manifestul Comunist*. Aspectele delicate din biografia sa, ca legăturile strânse cu masoneria şi antirusismul, erau ascunse cu mare grijă. Ceea ce nu se realizase în 1848 se susţinea că ar fi reuşit în 1948 comuniştii, lucru care-i făcea să îndrăznească să se proclame „continuatori ai celor mai înaintate idei şi lupte sociale şi naţionale”.

„Astfel, s-a sărbătorit Centenarul Anului Revoluţionar 1848 în toată ţara, printr-o *Hotărâre a C.C. al P.M.R.* stabilindu-se un comitet naţional de organizare a variatelor manifestări populare ce se vor desfăşura toată primăvara şi vara lui 1948 : publicaţii, conferinţe, expoziţii de arte plastice, adunări, spectacole de teatru, şezători, concursuri, cenacluri, concerte, şedinţe festive în toate domeniile şi la toate nivelurile.”[4]

Scopul limpede al acţiunii guvernamentale era de a legitima regimul prin inventarea unor precursori şi manipularea opiniei publice, inclusiv prin inducerea ideii că revoluţia democrat-populară o continua pe cea paşoptistă (semnificativă este şi data aleasă pentru

---

arheologică”, în Romulus Rusan (coord.), *Analele Sighet*, vol. 6, *Anul 1948 – instituţionalizarea comunismului*, Comunicări prezentate la Simpozionul de la Sighetu Marmaţiei (19-21 iunie 1998), Editura Fundaţia Academia Civică, Bucureşti, 1998, pp. 647-651 ; Ş. Papacostea, „Captive Clio…”, pp. 183-190 ; Lucian Boia, *Istorie şi mit în conştiinţa românească*, Editura Humanitas, Bucureşti, 1997, pp. 66-68, 107-109, 119-120, 265 ; I. Scurtu, „Impactul războiului rece…”, pp. 71-74 ; A. Mihalache, *Istorie şi practici…*, pp. 119-126, 144-158, passim ; F. Müller, *Politică şi istoriografie…*, pp. 133-145, 154-155 ; Banu Rădulescu, „Istoria sovieto-română a lui Roller”, *Memoria*, nr. 11/ 1994, pp. 97-105 ; Livia Dandara, „Extirparea ideologică a memoriei naţionale prin falsificarea masivă a trecutului istoric. Experimentul stalinist în varianta Roller : *Istoria R.P.R.* în ediţii succesive (sept. ’47, iunie ’48 ş.a.)”, în Romulus Rusan (coord.), *Analele Sighet*, vol. 6, pp. 574-587 ; Aurel Pentelescu, „Mihail Roller şi stalinizarea istoriografiei române în anii postbelici”, în Romulus Rusan (coord.), *Analele Sighet*, vol. 6, pp. 588-602 ; F. Constantiniu, *De la Răutu…*, pp. 23-35, passim.

1. Vezi I. G., „Un muzeu de tip nou – «Momente din lupta poporului pentru libertate»”, *Studii*, nr. 3/ 1948, pp. 227-229 ; M. Roller, *Istoria României*, Editura de Stat, Bucureşti, 1947 şi/sau M. Roller, *Istoria R.P.R.*, Editura de Stat, Bucureşti, 1948.
2. ***, „Din Rezoluţia Plenarei a II-a a C.C. al P.M.R. cu privire la actul revoluţionar de la 11 iunie 1948”, în *Studii*, nr. 3/1948, pp. 5-6 ; vezi *Contemporanul*, *Flacăra* şi alte publicaţii din presa culturală internă din aprilie-iulie 1948 ; Adrian Drăguşanu, „Nicolae Bălcescu în propaganda comunistă”, în : L. Boia, *Miturile comunismului românesc*, Editura Universităţii Bucureşti, Bucureşti, 1995, pp. 131-165.
3. Mircea Muşat şi Ion Ardeleanu, *Unitate, continuitate şi ascensiune în mişcarea muncitorească din România. 1821-1948*, Editura Academiei R.S.R., Bucureşti, 1981, pp. 153-154 şi 162-163.
4. G. Catalan, „Instituţii, practici şi personalităţi la începuturile sovietizării culturii şi istoriografiei româneşti”, *Anuarul Institutului de Istorie „G. Bariţ” din Cluj, Series Historica*, tom XLIV, 2005, p. 458.

naţionalizare – 11 iunie –, tot pentru a pretinde, la un veac distanţă de Proclamaţia de la Islaz, o continuitate de program social-politic)[1].

Se poate observa uşor tentativa regimului comunist de anexare a unor participanţi de vază la revoluţia din 1848, dar şi efortul de a-i atrage pe intelectualii zilei la colaborarea deplină, sub pretextul imitării înaintaşilor revoluţionari, „progresişti"[2].

„Un alt mit născut în anul 1948 este cel al proclamării independenţei naţionale la 9 mai 1877 de către Mihail Kogălniceanu în Parlament, când, de fapt, această intervenţie era doar răspunsul ministrului de externe la interpelarea deputatului Nicolae Fleva. Actul oficial al afirmării independenţei de stat a fost, în realitate, nu întâmplător în ziua monarhiei/dinastiei : 10 mai 1877, când în toată ţara au avut loc ample serbări, ziua naţională a României fiind sărbătorită între anii 1866 şi 1947 chiar de 10 mai. Lucru deranjant pentru comunişti, care au început să-i acuze pe istoricii burghezi de fals şi de lichelism, inversând practic situaţia şi vinovăţia.[3]"[4]

În acest sens, exemplificăm cu manualul unic al lui Roller, cu pastorala locţiitorului de patriarh Justinian Marina din 9 mai 1948 (prima sa pastorală, se pare, de pe vremea când era doar locţiitor de patriarh)[5] şi cu articolele publicate într-un serial-fluviu timp de câţiva ani buni de Barbu Lăzăreanu[6].

---

1. *Ibidem* ; Al. Zub, „Anul istoriografic 1948", pp. 66-67, 69-70 ; ***, „Din Rezoluţia Plenarei a II-a a C.C. al P.M.R., cu privire la actul revoluţionar de la 11 Iunie 1948", *Studii*, nr. 3/1948, pp. 5-6 ; Gh. Gheorghiu-Dej, „Semnificaţia naţionalizărilor", *Studii*, nr. 3/1948, pp. 7-8.
2. Al. Zub, „Anul istoriografic 1948", pp. 66-70 ; M. Roller, *1848 în Principate*, Bucureşti, 1948 ; *Idem*, *Anul revoluţionar 1848*, Editura de Stat, Bucureşti, 1948 ; *Idem*, *Ana Ipătescu*, Bucureşti, 1948 ; Nicolae Popescu-Doreanu, *Nicolae Bălcescu şi revoluţia de la 1848*, Editura P.M.R., Bucureşti, 1948 ; P. Constantinescu-Iaşi, *Intelectualii şi revoluţia de la 1848 în Principatele Române*, Bucureşti, 1948 ; *Idem*, *Popa Radu Şapcă*, Bucureşti, 1948 ; *Idem*, „Trei pictori români în revoluţia de la 1848 : Negulici, Rosenthal, Iscovescu", *Studii*, nr. 3/1948, pp. 152-203 ; Gheorghe Georgescu--Buzău, *Aspectul agrar al revoluţiei din 1848 în Muntenia*, ediţia a II-a, Bucureşti, 1948 ; *Idem*, „Spiritul revoluţionar dinainte de 1848 în Ţara Românească şi în Moldova", *Viaţa Românească*, nr. 2/1948, pp. 124-144, nr. 3-5/1948, pp. 188-205 şi nr. 7/1948, pp. 273-299 ; Andrei Oţetea, „La revolution de 1848 et les paysans", *Revue d'histoire comparée*, nr. 1/1948, pp. 19-34 ; A. Grecu (P.P. Panaitescu), „Nicolae Bălcescu. Istoricul în cadrul revoluţiei de la 1848", *Viaţa Românească*, nr. 2/1948, pp. 90-104 ; *Idem*, „Premisele revoluţiei de la 1848", *Viaţa Românească*, nr. 7, 1948, pp. 168-182 ; Perpessicius, „Câteva instantanee din cronica literară a anului 1948", *Viaţa Românească*, nr. 2/1948, pp. 105-123 ; G.C. Nicolescu, „Vasile Alecsandri şi ideile de la 1848", *Viaţa Românească*, nr. 2, 1948, pp. 201-208 ; Barbu Câmpina, „Critica lui '48", *Viaţa Românească*, nr. 2/1948, pp. 223-233 ; Solomon Ştirbu, „Despre muzeul Petoffi-Bălcescu din Oradea-Mare", *Studii*, nr. 4/1948, pp. 115-141 ; Stanciu Stoian, „Despre concepţia învăţământului public din anul 1848", *Studii*, nr. 1/1949, pp. 192-205 ; Pavel Apostol, „Despre elemente dialectice în cugetarea lui N. Bălcescu", *Studii*, nr. 3/1949, pp. 72-84 ; ***, „I-a zi a Republicei (o scrisoare a lui N. Bălcescu)", *Studii*, nr. 2/1948, pp. 17-18 ; ***, „N. Bălcescu : Scrisori", *Studii*, nr. 3/1948, pp. 206-216 ; ***, „O scrisoare inedită a lui N. Bălcescu", *Studii*, nr. 4/1949, pp. 175-180.
3. Vezi M. Roller, *Istoria R.P.R.*, Editura de Stat, Bucureşti, 1948 ; P. Constantinescu-Iaşi, „Despre activitatea din domeniul istoriei şi literaturii", *Buletin ştiinţific*, Academia R.P.R., vol. I, nr. 1, 1949, pp. 1-15 ; ***(redacţia), „Restabilirea unui adevăr istoric. Adevărata zi a Independenţei Naţionale", în *Contemporanul*, 7 mai 1948.
4. G. Catalan, „Instituţii, practici…", p. 459.
5. *Idem*, „O pastorală patriarhală de 9 Mai – «Ziua independenţei» în România comunistă", *Dorul. Revistă lunară de cultură şi politică editată în Danemarca*, Sonderborg, nr. 181/aprilie 2005, pp. 28-30 şi, cu o nouă anexă (lista electorilor patriarhului Justinian Marina), în completare, *Timpul. Revistă de cultură*, Iaşi, nr. 83/noiembrie 2005, pp. 18-19.
6. Vezi M. Roller, *Istoria R.P.R.*, Editura de Stat, Bucureşti, 1948 (plus ediţiile din 1952 şi 1956) ; Barbu Lăzăreanu, „Din literatura antimonarhică şi antidinastică", *Studii*, nr. 2/1948, pp. 258-268, nr. 4/1948, pp. 195-200, nr. 1/1949, pp. 227-232, nr. 2/1949, pp. 179-184, nr. 3/1949, pp. 121-126, nr. 4/1949, pp. 165-174 şi următoarele.

Interesantă pentru preferinţele şi priorităţile politice şi istoriografice de atunci este şi inventarierea lucrărilor istorice onorate cu Premii de Stat. Primul a fost acordat Muzeului Româno-Rus în 1950 pentru anul 1948[1]. Apoi, în 1951 s-a acordat pentru anul 1949 clasa I lui M. Roller pentru cele trei volume de documente *Răscoalele ţăranilor din 1907*, iar clasa a II-a, fără precizarea numelor membrilor, „Colectivelor de săpături arheologice" ; în 1952 s-a acordat pentru anii 1950 şi 1951 doar clasa a II-a, pentru Institutul de Istorie a Partidului ; pe anii 1952 şi 1953 au fost premiaţi în 1954 cu clasa a II-a responsabilii colegiilor de redactare (I. Ionaşcu, L. Lăzărescu-Ionescu, B. Câmpina, E. Stănescu, D. Prodan) a volumelor de *Documente privind istoria României* : Moldova 1551-1605 (patru vol.), Ţara Românească 1526-1590 (patru vol.), Transilvania 1075-1300 (două vol.), respectiv cel care s-a ocupat de redactarea volumelor III-VII din seria *Documente privind războiul de independenţă* (V. Maciu, S. Ştirbu, V. Cheresteşiu) ; în 1956 au fost premiate pentru anul 1954 lucrarea lui P. Constantinescu-Iaşi, *Relaţiile culturale româno-ruse din trecut* – clasa I şi cea colectivă semnată de Vladimir Dumitrescu, Hortensia Dumitrescu, M. Petrescu-Dâmboviţa şi N. Gostar, *Hăbăşeşti. Monografie arheologică* (pe copertă numele principalului autor, fost legionar şi deţinut politic, era „prescurtat" D. Vlad) – clasa a II-a ; pentru anul 1955 nici o lucrare de istorie n-a fost premiată[2].

Influenţa pozitivă şi ajutorul Rusiei în istoria românilor, ca şi colaborarea româno-sovietică, au fost adesea subliniate de M. Roller, dar şi de P. Constantinescu-Iaşi, P.P. Panaitescu, Gh. Haupt, V. Cheresteşiu, S. Ştirbu ş.a.[3]

Totodată, contextul Războiului Rece favoriza o condamnare istoriografică repetată a Occidentului imperialist şi cosmopolit, demascarea „uneltirilor" lui şi a guvernelor României „burghezo-moşiereşti", pline de „lachei" şi „agenţi" ai Vestului, precum şi „cultivarea urii" împotriva tuturor acestor „duşmani de clasă"[4].

---

1. Vezi broşura *Muzeul Româno-Rus*, 1950.
2. P. Ţugui, *Istoria şi limba română...*, pp. 24-26.
3. M. Roller, *Probleme de istorie*, Editura P.C.R., Bucureşti, 1947 (ediţia a II-a, Editura P.M.R., 1949 ; ediţia a III-a, 1951) ; *Idem*, *Istoria României* (*Istoria R.P.R.*), Editura de Stat, Bucureşti, 1947 (ediţia a II-a, 1948 ; ediţia a III-a, 1952 ; ediţia a IV-a, 1956) ; *Idem*, „Cu privire la unele probleme din domeniul cercetării istorice", *Studii*, nr. 3/1952 ; P. Constantinescu-Iaşi, *Din relaţiile artistice româno-ruse*, Bucureşti, 1947 ; *Idem*, *Influenţe ale arhitecturii vechi ruseşti asupra vechii arhitecturi româneşti*, Bucureşti, 1951 ; *Idem*, *Relaţiile culturale româno-ruse*, Bucureşti, 1954 ; ***, „Documente slavo-române la Muzeul Româno-Rus", *Studii*, nr. 1/1949, pp. 233-240 ; ***, „Documente din Muzeul Româno-Rus", *Studii*, nr. 2/1949, pp. 201-206 ; P.P. Panaitescu, „O scrisoare inedită – Mihai Viteazul şi legăturile cu Rusia (iunie 1596)", *Studii*, nr. 4/1948, pp. 142-147 ; *Idem*, „Despre începuturile relaţiilor româno-ruse", *Studii*, nr. 3/1949, pp. 95-101 ; Gheorghe Haupt, „Despre atitudinea curentelor revoluţionare din Rusia faţă de războiul de independenţă din 1877-1878", *Studii*, nr. 1/1949, pp. 40-68 ; *Idem*, „Revista «Sovremenic» şi revoluţionarii democraţi ruşi despre «Unirea Principatelor Dunărene»", în *Studii*, nr. 4/1949, pp. 79-89 ; *Idem*, „Un document inedit al lui D. Cantemir", *Studii*, nr. 1/1951 ; Victor Cheresteşiu, „Marele învăţat, om politic şi luptător activ pentru prietenia româno-rusă Dimitrie Cantemir", *Studii*, nr. 4/1953, pp. 75-91 ; S. Ştirbu, „Cu privire la influenţele mişcării revoluţionare a decembriştilor asupra evenimentelor revoluţionare din 1821, în ţara noastră", *Studii*, nr. 1/1951, pp. 52-67 ; A.G. Vaida, „Despre începuturile pătrunderii marxismului în România", *Studii*, nr. 4/1949, pp. 159-164 ; Enric Frances, „Slavii pe pământul patriei noastre în veacul al XII-lea", *Studii*, nr. 3/1955, pp. 65-80 ; V. Georgescu, *Politică şi istorie...*, pp. 25-35, passim ; Ş. Papacostea, „Captive Clio...", pp. 189-190.
4. Vezi M. Roller, *Istoria României*, 1947 şi *Istoria R.P.R.* (trei ediţii : 1948, 1952, 1956) ; N. Popescu-Doreanu, *Pentru o istorie ştiinţifică a României*, Editura P.M.R., Bucureşti, 1949 ; ***, „Împotriva ideologiei burgheze a cosmopolitismului", *Studii*, nr.1/1949, pp.179-191 ; Dumitru

Critica istoriografiei române anterioare, „burgheze”, era distrugătoare şi inerentă „monolitismului stalinist”[1], cele mai criticate fiind sintezele lui A.D. Xenopol, N. Iorga, C.C. Giurescu, Gh. Brătianu, ale căror discursuri pluraliste au fost înlocuite cu discursul unic – reprezentat perfect de manualul unic de *Istoria României* (*Istoria R.P.R.*) coordonat de M. Roller. Explicaţia acestei situaţii este surprinsă admirabil de Al. Zub : „Sinteza, mai ales aceasta era condamnată sub dictatura comunistă, sinteza fiind chemată a legitima regimul în cauză pe seama unei pretinse necesităţi istorice”[2].

Cel mai atacat istoric român „burghez” sub comunism a fost, fără îndoială, Gh. Brătianu, considerat „hitlerist” încă din 1944, după cum am văzut în capitolul anterior. După epurarea sa din toate funcţiile şi deposedarea de toate titlurile ştiinţifice, i se negau şi meritele istoriografice, fiindu-i aspru criticate cărţile, studiile şi cursurile universitare, inclusiv teoriile despre tradiţia „descălecatului” şi rolul acestui fenomen în formarea statelor medievale româneşti (vezi mai ales vol. *Tradiţia istorică despre întemeierea statelor româneşti*, Bucureşti, 1945), ca să nu mai vorbim de cele despre continuitatea şi unitatea românilor (îndeosebi lucrările *O enigmă şi un miracol istoric : poporul român*, Bucureşti, 1940, ediţia franceză era anterioară : 1937 ; *Originile şi formarea unităţii româneşti. Prelegeri ţinute la Şcoala Superioară de Război*, Bucureşti, 1942, tradusă şi în limba franceză în 1943 ; *Le problème de la continuité daco-roumaine*, Bucureşti, 1944) sau despre politica externă a ţării noastre de la independenţă la unire, Basarabia şi relaţiile cu U.R.S.S. (*La politique exterieure du roi Charles I-er de Roumanie*, 1940 ; *Acţiunea politică şi militară a României în 1919 în lumina corespondenţei diplomatice a lui Ion I.C. Brătianu*, 1939 ; *La Roumanie et l'U.R.S.S.*, 1936 ; *La Bessarabie. Droits nationaux et historiques*, 1943)[3].

Berciu, „Lupta băştinaşilor din Dacia împotriva cotropitorilor romani”, *Studii şi Cercetări de Istorie Veche*, nr. 2/1951 ; Marcu Onescu, „Caracterul reacţionar al trecutei legislaţii muncitoreşti române”, *Studii*, nr. 2/1948, pp. 208-230 ; Constantin Ionescu Gulian, „Titu Maiorescu, exponentul ideologiei reacţionare a regimului burghezo-moşieresc”, *Studii*, nr. 2/1950 ; ***, „Imperialismul americano-englez – duşman de moarte al poporului român”, *Studii*, nr. 1/1951, pp. 17-26 ; M. Roller, „Cu privire la unele probleme din domeniul cercetării istorice”, *Studii*, nr. 3/1952 ; S. Ştirbu, „Uneltirile agenţilor burgheziei engleze împotriva răscoalei conduse de Tudor Vladimirescu”, *Studii*, nr. 1/1952, pp. 30-60 ; Aurel Roman, „Uneltirile trusturilor imperialiste cu prilejul întocmirii legii minelor din 1924”, *Studii şi referate privind istoria României*, partea a II-a, Bucureşti, 1954, pp. 1607-1644 ; Nicolae Fotino, „Regimul semicolonial al Dunării impus de imperialiştii anglo-francezi. Statutul definitiv al Dunării din anul 1921”, *Studii*, nr. 2/1955, pp. 7-29 ; G. Fischer, „Uneltirile diplomaţiei americane în jurul unei concesiuni acordate de către CFR în anul 1932-1933”, *Studii*, nr. 2/ 1952, pp. 124-133 ; Eliza Campus, „Despre politica externă antinaţională a guvernelor burghezo--moşiereşti din România în timpul politicii imperialiste de aşa-zisă «neintervenţie» (1936)”, *Studii*, nr. 3/1952, pp. 24-57 ; Vasile Maciu, „Despre acţiunea imperialiştilor anglo-americani în România celui de-al doilea război mondial”, *Studii*, nr. 2/1952 ; A. Mihalache, *Istorie şi practici...*, pp. 113-129, passim ; Ş. Papacostea, „Captive Clio...”, p. 190.

1. F. Müller, *Politică şi istoriografie...*, p. 50.
2. Al. Zub, „Clio în derută : 1947”, în Al. Zub (coord.), *Orizont închis. Istoriografia română sub comunism*, Editura Institutul European, Iaşi, 2000, p. 54.
3. Victor Spinei, „Gheorghe I. Brătianu între vocaţia istoriei şi tentaţiile vieţii politice”, în V. Spinei (coord.), *Confluenţe istoriografice româneşti şi europene. 90 de ani de la naşterea istoricului Gheorghe I. Brătianu*, Editura Universităţii „Al.I. Cuza”, Iaşi, 1988 ; Ş. Papacostea, „Gheorghe I. Brătianu : istoricul şi omul politic”, *Revista Istorică*, nr. 1-2/1993 ; Aurel Pentelescu, „O sută de ani cu Gheorghe I. Brătianu. Repere cronologice (1898-1998)”, în A. Pentelescu (coord.), *În faţa istoriei. Gheorghe I. Brătianu (1898-1953). La 50 de ani de la moartea sa*, Editura Dacia, Cluj, 2003, pp. 114-120 ; Petre Otu şi Aurel Pentelescu, *Gheorghe I. Brătianu. Politică şi istorie*, Editura Corint, Bucureşti, 2003 ; G. Catalan, „Rezistenţă şi compromis...”, pp. 87-89, 92-94.

L. Răutu şi M. Roller îl dădeau deseori exemplu de istoric „reacţionar”, acuzându-l în mod absurd de cosmopolitism („concepţie atomicocosmopolită”) pentru că susţinuse permanent necesitatea studierii istoriei universale[1].

Ca urmare, Gh. Brătianu a fost şi istoricul cel mai terorizat de către comunişti, ajungând să moară ca un martir la Sighet în aprilie 1953 (ziua nu se cunoaşte cu siguranţă, dar se presupune ca a fost una din intervalul 24-27), după ce fusese permanent supravegheat informativ, chiar şi la cursuri, sub guvernul P. Groza (martie 1945 – august 1947), apoi cunoscuse timp de aproape trei ani domiciliul obligatoriu (arestul la domiciliu), iar în noaptea de 5/6 mai 1950 fusese arestat de Securitate şi încarcerat la penitenciarul „Dunărea” din oraşul maramureşean Sighet, lângă graniţa de atunci cu U.R.S.S.[2].

Eroismul lui reiese şi din faptul că a refuzat să părăsească ţara atunci când mai putea să o facă şi a refuzat, de asemenea, să-şi renege scrierile istorice şi concepţiile morale, preferând moartea în chinurile inimaginabile provocate de foame, boli şi torturi[3].

Acestui tip de eroism, „eroismul martiriului”, al refuzului permanent al oricărei forme de colaborare cu comunismul pe tot parcursul vieţii şi al înfruntării puterii comuniste chiar cu riscul de a fi ucis, i-au corespuns extrem de puţine figuri de istorici români, Gh. Brătianu fiind practic o excepţie, deşi au mai fost cazuri de opoziţie, dar nu la fel de ferme, evidente sau îndelungate : Al. Lapedatu (mort în 1950, tot la Sighet), Z. Pâclişanu, V. Slăvescu, I.I. Nistor, Şt. Ciobanu, I. Hudiţă, gen. R. Rosetti, N. Bănescu, acestora fiindu-le caracteristic mai mult „eroismul tăcerii”[4].

Spre deosebire de aceştia, mulţi istorici ai vremii, chiar unii consacraţi, au preferat oportunismul, manifestare ce unora le era o a doua natură de mulţi ani : C. Daicoviciu, de exemplu, a trecut de la liberalism la carlism, legionarism, apoi s-a pliat în faţa dictaturii militare şi din 1945 a trecut la comunism[5].

1. L. Răutu, „Împotriva cosmopolitismului…”, p. 41 ; M. Roller, *Istoria R.P.R.* ; *Idem*, „Cu privire la unele probleme din domeniul cercetării istorice” ; *Idem*, „Sarcini noui…” ; *Idem*, „Activitatea pe tărâmul ştiinţelor sociale…”, *apud* P. Ţugui, *Istoria şi limba română…*, pp. 10-11 ; P. Constantinescu--Iaşi, „Despre activitatea din domeniul istoriei şi literaturii…” ; A. Mihalache, *Istorie şi practici…*, pp. 122-123.
2. Vezi Maria Brătianu, *Gheorghe I. Brătianu – enigma morţii sale*, Editura Fundaţia Academia Civică, Bucureşti, 1997 ; Claudiu Secaşiu, „Noaptea demnitarilor. Contribuţii privind distrugerea elitei politice româneşti”, *Analele Sighet*, vol. 6, pp. 894-921 ; *Idem*, „Contribuţii privind biografia istoricului Gheorghe I. Brătianu (anii 1945-1953)”, *Revista Istorică*, nr. 5-6/1998, pp. 321-341 ; A. Pentelescu, „O sută de ani cu Gheorghe I. Brătianu…”, în A. Pentelescu (coord.), *În faţa istoriei…*, pp. 111-135 ; Cristian Vasile, „Dosarul anchetei Gheorghe I. Brătianu păstrat în Arhiva Ministerului Justiţiei”, *Revista Istorică*, nr. 5-6/2003, pp. 59-67 ; A. Pentelescu şi Liviu Ţăranu, *Gheorghe I. Brătianu în dosarele Securităţii. Documente. Perioada domiciliului obligatoriu. Arestarea. Detenţia. Moartea (1947-1953)*, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 2006.
3. Maria Brătianu, *Gheorghe I. Brătianu…* ; C. Vasile, „Dosarul anchetei…” ; Ş. Papacostea, „Gheorghe I. Brătianu : evocare”, *Revista Istorică*, nr. 1-2/1991 ; C. Secaşiu, „Contribuţii privind biografia istoricului Gheorghe I. Brătianu…” ; Nuţu Roşca, *Închisoarea din Sighet acuză*, Editura Gutinul, Baia Mare, 1991 ; *Idem*, *Închisoarea elitei româneşti. Compendiu*, Editura Gutinul, Baia Mare, 1998 – vezi mărturiile istoricilor Vitalien Laurent, Cornelia Bodea, Şerban Papacostea şi ale prelaţilor uniţi Alexandru Todea şi Ioan Ploscaru.
4. G. Catalan, „Rezistenţă şi compromis…”, pp. 87-95 şi 97.
5. Vezi Ioan Opriş, „Constantin Daicoviciu în zodia confruntărilor”, *Muzeul Naţional*, vol. XVII, 2005, pp. 449-465 ; F. Müller, „Constantin Daicoviciu în sistemul de putere şi universitar al «democraţiei populare»”, *Analele Universităţii Bucureşti – Istorie*, anul L, 2001, pp. 79-94 ; David Prodan, *Memorii*, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1993, pp. 159-171 ; Nicolae Balotă, „Distrugerea Universităţii din Cluj”, în R. Rusan (coord.), *Analele Sighet*, vol. 5, *Anul 1947 – căderea cortinei*, Comunicări prezentate la Simpozionul de la Sighetu Marmaţiei (20-22 iunie 1997), Editura Fundaţia Academia Civică, Bucureşti, 1997, pp. 209-210.

În ciuda competenţei profesionale şi a „climatului de urbanitate academică” emulat, nici C. Daicoviciu, nici A. Oţetea, nici M. Berza, nici D. Prodan şi nici alţii care ar mai putea fi invocaţi ca mari istorici români nu pot fi exoneraţi (moral şi deontologic), după cum nu putem accepta teza că au existat „subterfugii” prin care „se evita discursul oficial şi deplina conformare” la linia regimului : abordarea ştiinţelor auxiliare, a istoriei economice, editarea de izvoare sau studiile bibliografice[1] deoarece acestea erau parţiale, temporare, înşelătoare, artificiale şi inutile în fond, nişte surogate pentru liniştirea conştiinţei încărcate, care nu aveau cum „să salveze integritatea intelectuală a ştiinţei istorice româneşti”, sub comunism fiind imposibilă izolarea faţă de ideologie, ca şi „rezistenţa prin cultură”, lucru dovedit de biografiile unor istorici precum cei amintiţi sau de cele ale oricăror altora care au activat (publicat) în acea perioadă în ţară.

O a treia atitudine de sfidare a comuniştilor a fost „eroismul autoexilării”, al emigrării şi opoziţiei (protestelor) din străinătate în speranţa unei reveniri la normal în ţară, fenomen care n-a fost de foarte mare amploare (cel puţin în primii ani de totalitarism comunist) din cauza închiderii graniţelor României în 1947, concomitent cu căderea „Cortinei de Fier” peste Estul Europei[2].

Regimul comunist n-a mai trimis bursieri în străinătate (Occident) din 1945 până în anii ’60 şi a închis, în 1946, Şcolile Române de la Paris şi Roma şi Casa Romena din Veneţia sub pretextul lipsei de fonduri, convingându-i astfel mai rapid pe intelectualii veritabili aflaţi în lumea liberă, mulţi dintre ei în misiuni diplomatice sau culturale, să aleagă exilul pentru a-şi păstra demnitatea morală şi cariera ştiinţifică[3].

Dar iată principalii actori ai acestor întâmplări : – în Italia – Şcoala Română de la Roma : Scarlat Lambrino (director 1941-1947), Sever Pop (subdirector), Dinu Adameşteanu (membru 1940-1942 şi bibliotecar 1943-1946) ; Emil Panaitescu (director 1929-1940 ; profesor la Universitatea din Roma 1940-1958), Dimitrie I. Găzdaru (director 1940 ; profesor de limbi şi literaturi romanice la Iaşi ; fost legionar, din 1940 în străinătate), Petre Vălimareanu (istoria Bisericii – Vatican), Petre Iroaie (lector limba şi literatura română la Universitatea din Roma) ; – în Franţa – Şcoala Română de la Paris : Constantin Marinescu (director ; fost profesor de istorie medievală universală la Cluj 1925-1943, unde fusese şi director al Institutului de Istorie Universală ; după 1945 activează în străinătate), Grigore Nandriş (slavist, lector la Institutul de Limbi Orientale din Paris începând din 1947), Emil Turdeanu (slavist, din 1947 rămâne la Paris, fiind „maître des recherches” la C.N.R.S.), Alexandru Ciorănescu (filolog, doctor la Sorbona, cercetător la C.N.R.S. din 1948), Bazil Munteanu (subdirector ; profesor de limba şi literatura franceză), Nicoară Beldiceanu (turcolog, din 1948 se stabileşte în Franţa unde publică şi lucrează la C.N.R.S. şi E.P.H.E.), George Barbul (memorii despre Ion Antonescu) ; – în Portugalia şi Spania : Alexandru Busuioceanu (profesor de istoria artelor la Universitatea din Madrid), Victor Buescu (lector la Universitatea din Lisabona), Vintilă Horia şi George Uscătescu – toţi în domeniul lingvisticii şi literaturii ; – în Germania : Octavian Bârlea (monsenior greco-catolic – istoria Bisericii), Ion Popinceanu, Constantin Sporea şi Mitache Pribeagu[*] (istorie contemporană şi istoriografie)[4].

---

1. I. Opriş, „C. Daicoviciu…”, pp. 462-463 ; F. Müller, „C. Daicoviciu…”, pp. 93-94 ; F. Müller, *Politică şi istoriografie…*, pp. 149, 156-157, 186 ; Ş. Papacostea, „Andrei Oţetea, director al Institutului de Istorie «Nicolae Iorga»”, *Revista Istorică*, nr. 7-8/1994, pp. 629-637 ; D. Prodan, *Memorii…* ; A. Mihalache, *Istorie şi practici…*, p. 306.
2. G. Catalan, „Rezistenţă şi compromis…”, pp. 95 şi 97.
3. *Ibidem*, p. 95.
* Pseudonim.
4. A.N.I.C. (Arhivele Naţionale Istorice Centrale), Fond *Ministerul Învăţământului (Educaţiei Naţionale)*, dosar nr. 676/1946, f. 56.

Pe lângă studii şi articole în revistele de specialitate din ţările respective, cei de mai sus au publicat traduceri, memorii şi chiar volume originale[1]. Principalele reviste ale exilului românesc erau în primii ani : *Luceafărul. Revista scriitorilor români în exil*, 2 vol., Paris, 1948-1949 ; *Orizonturi. Buletin lunar pentru informare şi documentare proprie*, Cercul de studii şi cercetări al românilor din Germania, München, Stuttgart, 1949 ; *Roşu, galben şi albastru*, Linz, 1948 şi 1949 ; *Suflet românesc*, Roma, 1949[2]. Mai târziu ia fiinţă Fundaţia Universităţii „Carol I" la Paris, deopotrivă cu *Revue des Études Roumaines*, 1953 şi *Acta Historica*, precum şi Biblioteca şi Institutul Român de Cercetări din Freiburg, cu renumita *Südosteuropa – Bibliografie* (vol. I este şi despre România, München, 1956)[3]. În afara ţării se încearcă deci o continuitate a discursului istoric în raport cu degringolada produsă în interior – care nu înceta să fie analizată critic – şi nu doar sub aspectul istoriografic. Bineînţeles că reacţiile puterii de la Bucureşti n-au întârziat prea mult : consideraţi trădători, intelectualii români rămaşi în străinătate au fost denigraţi, decăzuţi din drepturile legale şi li s-au interzis, bineînţeles, toate operele. Ca o mostră de reacţie la exil, citez dintr-o decizie a Ministerului Învăţământului : „d-nii profesori Scarlat Lambrino şi Sever Pop de la Facultatea de Litere şi Filosofie din Iaşi se pun în disponibilitate pe data de 3 ianuarie 1948 pentru faptul că nu au depus jurământul de credinţă către R.P.R."[4].

Teroarea comunistă se extindea şi-n exterior, braţul lung al justiţiei proletare/Securităţii era pregătit să anihileze orice rezistenţă la comunizare, atât internă cât şi externă. Istoricii „rezistenţi", îndeosebi cei rămaşi în interior şi închişi, urmăriţi, persecutaţi, o vor resimţi din plin[5].

În concluzie, putem afirma că situaţia istoriografiei române din anii 1947-1955 este extrem de asemănătoare cu cea a celorlalte domenii ale culturii şi ştiinţei din patria noastră, supuse – la fel ca şi în celelalte ţări est-europene satelite ale U.R.S.S. – unui amplu proces de sovietizare (stalinizare) care a condus la un masiv şi general regres, accentuat în cazul românesc de gradul mai ridicat al ideologizării, dar îndeosebi de intensitatea superioară a oportunismului specific, în mod tradiţional, intelectualilor.

1. Vezi Şt. Ştefănescu (coord.), *Enciclopedia istoriografiei române* şi *Sudösteuropa – Bibliographie*, Band I (1945-1959), herausgegeben von Fritz Valjavec, I, Teil : *Slovakei, Rumanien, Bulgarien*, München, 1956.
2. *Ibidem*.
3. *Ibidem*.
4. *Monitorul Oficial*, 11 noiembrie 1948, p. 5040.
5. G. Catalan, „Rezistenţă şi compromis...", p. 96.

Liviu Pleşa

Metode represive folosite de Securitate pentru controlul istoricilor clujeni (1945-1965)

The communist regime needed and managed to control Romanian historiography, so the historians of Cluj made no exception to the rule. The attitude of those who were in power towards the historians of Cluj proved to be quite winding, as follows from the actions undertaken by the Securitate. Until the early 1950s, the foregoing institution did not pay great attention to the historians of Cluj as there were more urgent problems to be solved.

In the early 1950s extremely severe measures were taken against the above-mentioned group of scholars, such as the arrest and imprisonment of Ioan Lupaş and Silviu Dragomir, two representative personalities of Romanian historiography. Still, it is important to note that these repressive actions did not refer to the scholars' scientific contribution, but to their interwar activity in the field of politics.

In the mid 1950s, after the events in Hungary, the Securitate stopped using direct repressive methods and began devising efficient networks of informers. Starting from 1960s, with the help of its agents, the Cluj branch of the Securitate also managed to interfere in the drawing up of scientific works by imprinting the respective studies the ideology of the Party.

Keywords : *Securitate*, historian(s), repression, informer(s), Party ideology.

Instalarea regimului comunist a adus modificări de substanţă faţă de perioada interbelică în ceea ce priveşte statutul istoricilor clujeni. Acţiunea se înscrie într-un context mai larg, în care noua putere a dorit încă de la început să-şi subordoneze întreaga elită culturală, istoriografiei fiindu-i acordat un rol special. Metodele folosite de regim şi de organele de represiune pentru atingerea acestui scop au fost diverse, mergând de la cenzură şi interzicerea unor lucrări până la comprimări şi pensionări forţate sau chiar până la arestarea şi trimiterea în detenţie a unor intelectuali de mare valoare. Trebuie recunoscut însă faptul că, în primii ani după preluarea puterii, P.C.R. era mult mai interesat de atragerea de partea sa a elitei culturale a ţării, în încercarea de a obţine legitimarea regimului, decât de a trece la acţiuni represive directe asupra reprezentanţilor acesteia. Întrucât mulţi dintre intelectualii clujeni, printre care şi istoricii, fuseseră membri de vârf ai partidelor politice interbelice, acţiunile represive care vizau fosta elită politică a ţării i-au atins şi pe aceştia.

Primele arestări au fost operate chiar începând cu luna martie 1945, când Universitatea „Ferdinand I" funcţiona încă la Sibiu. Acţiunea se încadra însă în procesul general de defascizare a ţării, impus de către Puterile Aliate şi care, de altfel, s-a desfăşurat în majoritatea statelor europene. În România, operaţiunea a fost îndreptată contra acelor intelectuali acuzaţi de filo-legionarism sau de colaborare cu regimul Antonescu, persoanele vizate fiind arestate şi deţinute în mai multe lagăre, cu preponderenţă în cel de la Caracal.

Unul dintre intelectualii ardeleni reţinuţi cu această ocazie a fost Onisifor Ghibu, care a fost acuzat de colaborare cu regimul Antonescu. În memoriile sale, acesta descrie momentul, accentuând totodată şi „legalitatea" cu care s-a efectuat arestarea şi, ulterior, deţinerea sa în lagărul de la Caracal : „La 22 martie 1945 am fost arestat, în miez de noapte, de către Poliţia poporului, în numele căreia am fost arestat de cizmarul Herskovitz din Gherla şi de încă un tovarăş. Am fost ţinut arestat la Sibiu până la 20 aprilie, când, neascultat şi nejudecat, am fost transportat, în vagoanele de vite, cu alţi vreo 80 de sibieni de toate naţiile la Caracal, în lagărul de deţinuţi politici, unde am stat până la 30 octombrie 1945, când am fost pus pe picior liber, fără să fi fost ascultat de cineva sau judecat. În luna iulie am fost apoi «epurat» de la Universitate şi lăsat pe drumuri"[1]. Şeful Chesturii Poliţiei Municipiului Sibiu, chestorul Gheorghe Crăciun, arăta că arestarea lui Ghibu s-a făcut deoarece acesta „prin activitatea publică desfăşurată se face vinovat de dezastrul ţării, iar menţinerea lui în libertate ar periclita siguranţa statului"[2].

În paralel, în cadrul universităţii s-a desfăşurat şi o campanie de epurare a profesorilor, cărora li s-au adus acelaşi tip de acuze. În toamna anului 1944, în urma instrucţiunilor primite de la Ministerul Învăţământului, la Universitatea „Ferdinand I" s-a constituit o comisie care a cercetat activitatea tuturor profesorilor acuzaţi de a fi desfăşurat „activitate hitleristă". Din această comisie au făcut parte Emil Petrovici, viitorul rector al Universităţii „Victor Babeş", şi Tiberiu Moşoiu, decanul Facultăţii de Drept.

Printre victimele acestei comisii s-a aflat şi istoricul Ioan Lupaş, fost lider al P.N.C., care a fost cercetat la 21 decembrie 1944. Verdictul a constat în recomandarea scoaterii de

---

1. Onisifor Ghibu, *Pagini de jurnal*, vol. I, 1935-1963, Editura Albatros, Bucureşti, 1996, p. 316.
2. Arhiva Consiliului Naţional pentru Studierea Arhivelor Securităţii (în continuare A.C.N.S.A.S.), fond *Informativ*, dosar nr. 4984, f. 5.

la catedră a lui Ioan Lupaş, decizie aprobată şi transpusă în practică la 1 aprilie 1945[1]. Tot în aceeaşi perioadă, Ioan Lupaş a fost obligat să demisioneze şi de la conducerea Institutului de Istorie Naţională, al cărui co-fondator şi director era încă din anul 1921.

Cu toate acestea, în primii ani după preluarea puterii, P.C.R. nu a recurs şi la alte acţiuni de amploare îndreptate contra intelectualilor. În acea perioadă, partidul comunist era mult mai preocupat de anihilarea adversarilor politici (P.N.Ţ. şi P.N.L.) şi de preluarea puterii economice, astfel încât elitele culturale au fost neglijate.

În cazul intelectualilor clujeni situaţia a fost însă puţin diferită, îndeosebi după implicarea unora dintre ei în favoarea studenţilor în timpul grevei din Cluj din mai-iunie 1946. În discuţia avută cu Teohari Georgescu la Cluj, Silviu Dragomir, după ce a explicat desfăşurarea reală a evenimentelor, a cerut eliberarea studenţilor arestaţi şi pedepsirea adevăraţilor vinovaţi. Istoricul Silviu Dragomir s-a remarcat şi prin intervenţiile sale din timpul întâlnirii lui Lucreţiu Pătrăşcanu cu studenţii grevişti, acuzând organele locale de dezinformare şi de pasivitate faţă de agresivităţile contra studenţilor : „Ne faceţi nouă reproşuri, d-le ministru, dac-ar fi pe planul reproşurilor atunci noi am reproşa că după două ore de devastare asupra Căminului «Avram Iancu» autorităţile nu ne-au dat concursul, dvs. ce spuneţi de asta ? ”. Silviu Dragomir amintea şi aroganţa cu care îi tratau maghiarii pe români în Cluj[2]. Atitudinea lui Silviu Dragomir a fost astfel făţiş favorabilă studenţilor şi de opoziţie faţă de regimul comunist, astfel încât ea nu a scăpat atenţiei Securităţii, mai ales că a fost singurul profesor clujean care a avut curajul să ia o poziţie atât de tranşantă.

După înăbuşirea grevei, regimul a depus eforturi pentru a prelua controlul asupra Universităţii, sesizând puternicul curent anticomunist care exista în acest mediu. În 1950, Emil Petrovici arăta faptul că la Universitatea din Cluj „lupta dintre elementele democratice şi cele reacţionare a culminat în greva nereuşită a studenţimii reacţionare din iunie 1946”[3].

Foarte importante au fost însă modificările aduse în domeniul supravegherii informative a profesorilor şi studenţilor ca urmare a acestei acţiuni. Până la debutul grevei, Siguranţa se ocupase preponderent cu urmărirea membrilor P.N.Ţ. şi a legionarilor, profesorii şi studenţii intrând în atenţie doar în cazul în care erau membri ai acestor formaţiuni politice. După desfăşurarea evenimentelor, situaţia s-a schimbat, chiar dacă nu radical, Siguranţa trecând la supravegherea atentă a studenţilor, cu precădere a liderilor grevei. La fel au stat lucrurile şi în cazul cadrelor didactice de la Universitatea „Ferdinand I”, o altă categorie care practic nu intrase în atenţia acestei instituţii până atunci.

După încheierea grevei, toţi cei implicaţi au intrat în vizorul Siguranţei. La 6 iulie 1946, Serviciul II Informaţii din Direcţia Poliţiei de Siguranţă a cerut date despre profesorii care au luat cuvântul la întâlnirea cu Pătrăşcanu : Silviu Dragomir (de la Facultatea de Istorie), Florian Ştefănescu-Goangă, Constantin Sudeţeanu (ambii de la Facultatea de Litere), Coriolan Tătaru (Facultatea de Medicină) şi Aurelian Ionaşcu (Facultatea de Drept). Interesau îndeosebi „antecedentele şi activitatea politică actuală”, cererea fiind repetată şi în august 1946.

În consecinţă, Inspectoratul Regional de Poliţie Cluj a transmis informaţii despre toţi cei cinci profesori, precizând convingerile politice ale fiecăruia şi faptul că „duc o politică reacţionară”[4]. De la această dată ei au fost ţinuţi sub supraveghere de către Siguranţă. La 16 aprilie 1947 inspectorul Mihail Patriciu transmitea ordinul Chesturii de Poliţie a Municipiului Cluj de a „urmări şi pe mai departe activitatea profesorului Silviu Dragomir, de la Universitatea regele Ferdinand, iar rezultatele constatărilor ne vor fi raportate la timp”[5]. La 27 aprilie 1947, Gheorghe Crăciun răspundea cu o notă în care se arată faptul că „din supravegherile efectuate în ultimul timp şi în special de când s-au făcut ultimele ridicări,

1. A.C.N.S.A.S., fond *Documentar*, dosar nr. 2645, ff. 106-109.
2. A.C.N.S.A.S., fond *Informativ*, dosar nr. 514, f. 196.
3. A.C.N.S.A.S., fond *Informativ*, dosar nr. 3880, f. 16.
4. A.C.N.S.A.S., fond *Informativ*, dosar nr. 514, f. 220.
5. A.C.N.S.A.S., fond *Informativ*, dosar nr. 513, f. 103.

susnumitul profesor universitar nu a mai luat contact cu nici o persoană reacţionară şi evită a discuta chestiunile politice. Menţionăm că se continuă supravegherea sa"[1]. Prin sintagma „ultimele ridicări", Gheorghe Crăciun avea în vedere arestările efectuate în rândul liderilor P.N.Ţ. şi P.N.L. din Cluj, care începuseră în primăvara anului 1947.

La 1 septembrie 1947 istoricul Silviu Dragomir a fost comprimat din Universitate şi pensionat forţat, fiind considerat „vârful reacţiunii în Universitate"[2]. Evenimentele au evoluat apoi într-un ritm accelerat pentru istoric, din nefericire situaţia sa agravându-se continuu. În iunie 1948, odată cu transformarea Academiei Române în Academia R.P.R., Silviu Dragomir a fost înlăturat din acest înalt for ştiinţific[3]. În scurt timp a fost arestat şi judecat în procesul privind Banca Agrară din Cluj, bancă ce aparţinuse P.N.Ţ. şi unde Silviu Dragomir deţinuse funcţia de membru în Consiliul de Administraţie. La 1 decembrie 1948 a fost condamnat la şase luni de închisoare, pedeapsă majorată ulterior la un an şi şase luni. A fost închis în penitenciarul din Caransebeş[4].

Îndepărtarea din funcţiile profesionale deţinute a afectat însă un număr mare de intelectuali de valoare ai României[5]. Fenomenul s-a resimţit şi în breasla istoricilor, inclusiv a celor ardeleni. Am amintit deja cazul lui Ioan Lupaş, care în 1945 a fost forţat practic să se pensioneze de la universitate.

La 1 septembrie 1947, în cadrul unei ample campanii de pensionări şi epurări operate în mediul cultural din România, a fost pensionat şi Ştefan Meteş, directorul Arhivelor Statului din Cluj, motivul fiind reprezentat tot de limita de vârstă, deşi avea doar şaizeci şi unu de ani. Cu toate acestea, el a rămas la conducerea instituţiei până în aprilie 1949, ca preşedinte onorific[6]. Printre alţi intelectuali clujeni afectaţi de această măsură s-au numărat şi Florian Ştefănescu-Goangă, Iuliu Haţieganu[7] ş.a.

Măsura comprimării l-a lovit şi pe istoricul Ştefan Manciulea[8], care activa la Facultatea de Geografie din Cluj, dar se remarcase prin numeroasele studii referitoare la activitatea reprezentanţilor Şcolii Ardelene. Considerăm că merită amintit pe scurt destinul acestui istoric transilvănean. Născut la 6 decembrie 1894, în satul Staja, com. Hăpria, jud. Alba, Ştefan Manciulea a absolvit Facultatea de Istorie şi Geografie la Bucureşti şi Facultatea de Teologie Greco-Catolică la Blaj. A activat vreme îndelungată la biblioteca din Blaj, până în noiembrie 1951, când a fost arestat de Securitate pentru activitatea sa greco-catolică. A fost condamnat la şase ani închisoare corecţională, fiind eliberat după câţiva ani pentru a fi din nou arestat şi condamnat la detenţie sub acuzaţii similare. În 1961, când istoricul Ştefan Manciulea a fost arestat a doua oară, Securitatea a găsit patru caiete cu însemnările sale

1. *Ibidem*, f. 105.
2. *Ibidem*, f. 106.
3. Printre academicienii care nu şi-au mai regăsit locul în noua instituţie se numără şi alte personalităţi de prestigiu, cum sunt : Simion Mehedinţi, Alexandru Lapedatu (secretarul general al vechii Academii), Ioan Lupaş, Ion Nistor, Dimitrie Gusti (preşedintele acestei instituţii în momentul epurării), Pantelimon Halipa, Onisifor Ghibu, Zenobie Pâclişanu, Constantin Rădulescu-Motru (fost preşedinte al Academiei), Lucian Blaga ş.a. (Petre Popescu Gogan, „Demolarea Academiei Române", în *Memoria*, nr. 28, pp. 8-53).
4. A se vedea A.C.N.S.A.S., fond *Informativ*, dosarele nr. 512 şi 513.
5. La 1 septembrie 1947 au fost epuraţi din învăţământ : Ion Hudiţă, George Fotino, Gheorghe Zane, Ştefan Ciobanu, Teofil Sauciuc-Săveanu, Vasile Grecu, Alexandru Boldur, Romulus Cândea, Maria Holban ş.a. (Florin Müller, *Politică şi istoriografie în România : 1948-1964*, Editura Nereamia Napocae, Cluj, 2003, p. 98).
6. Conform unei autobiografii scrise la 30 aprilie 1958 (a se vedea http ://www.stremt6.go.ro/institutii_asociatii/personalitati/index.htm).
7. Dorina N. Rusu, *Membrii Academiei Române 1866-2003. Dicţionar*, ediţia a III-a, Cuvânt înainte de Eugen Simion, Editura Enciclopedică/Editura Academiei Române, Bucureşti, 2003, p. 375.
8. F. Müller, *op.cit.*, p. 98.

zilnice, iar anumite pasaje din acestea, în care era criticat regimul comunist, au fost folosite împotriva istoricului la proces, fiind condamnat la cinci ani închisoare corecţională[1].

După cum am amintit deja, cea mai mare parte a acestor intelectuali şi-au atras aversiunea noii puteri ca urmare a implicării lor politice în trecut, în favoarea diferitelor partide „burghezo-moşiereşti". Cazul lui Silviu Dragomir, prezentat mai sus, este edificator.

De acelaşi tratament aveau însă parte chiar şi acei intelectuali apropiaţi teoretic partidului. În 1947, organele de Siguranţă din Cluj îl ţineau sub supraveghere pe istoricul Ioan Moga, cu toate că acesta era membru al P.S.D. şi cu sprijinul acestui partid[2] fusese numit decan al Facultăţii de Litere şi Filosofie şi director al Teatrului Naţional din Cluj[3].

În scurt timp însă, odată cu consolidarea regimului comunist, au crescut în intensitate şi măsurile represive care vizau elita intelectuală a ţării.

Trecutul politic „reacţionar" a dus chiar la internarea în penitenciare a unor intelectuali de valoare ai României. Ne referim aici la decizia liderilor P.M.R. de trimitere în detenţie a tuturor persoanelor care deţinuseră demnităţi în guvernele României interbelice. În noaptea de 5/6 mai 1950, în baza unui ordin semnat de col. Birtaş Gavrilă, şeful Direcţiei I Informaţii Interne din Direcţia Generală a Securităţii Poporului, au fost arestaţi şaizeci şi nouă de foşti miniştri şi secretari de stat. Printre aceştia se afla şi o serie de istorici de prestigiu : Gheorghe Brătianu, Constantin C. Giurescu (fost ministru al Propagandei), Ion Nistor (fost ministru al Cultelor şi Artelor), Victor Papacostea (fost subsecretar de stat la Ministerul Educaţiei Naţionale) ş.a.[4]. Toate persoanele deţinute la Sighet din acest lot au fost închise fără nici o judecată, pe baza unei simple decizii a Securităţii[5].

Măsura a afectat, desigur, şi istoricii ardeleni, printre cei arestaţi şi închişi numărându-se Ioan Lupaş (ca fost ministru al Cultelor şi Artelor), Alexandru Lapedatu (fost ministru al Cultelor şi Artelor) şi Ştefan Meteş (ca fost subsecretar de stat la Ministerul Afacerilor Interne în guvernul Iorga). De asemenea, în Penitenciarul de la Sighet a fost adus şi Silviu Dragomir, reţinut în continuare ca fost ministru în guvernele „burghezo-moşiereşti". În cazul tuturor acestora singura vină era aceea că făcuseră parte, ca miniştri sau subsecretari de stat, din diverse guverne interbelice. Nu putem trece însă cu vederea nici peste faptul că aproape toţi aceşti istorici – poate cu excepţia lui Ştefan Meteş – au depus o intensă activitate pentru înfăptuirea Marii Uniri de la Alba Iulia. Silviu Dragomir a fost chiar secretar al Marii Adunări de la Alba Iulia, Ioan Lupaş a fost ales membru în Consiliul Dirigent al Transilvaniei, iar Alexandru Lapedatu a participat activ la Conferinţa de Pace de la Paris. Regimul comunist nu s-a împiedicat însă de asemenea considerente şi a decis încarcerarea acestor lideri care luptaseră pentru unitatea românilor.

---

1. A.C.N.S.A.S., fond *Penal*, dosar nr. 5.704, vol. 1-17.
2. Conform unui informator al Securităţii, Ioan Moga a intrat în legătură cu Ştefan Voitec, ministru al Învăţământului din partea P.S.D., devenind omul acestuia „de încredere la Universitate" (A.C.N.S.A.S., fond *Informativ*, dosar nr. 3883, ff. 16-17). Tot de către P.S.D. a fost sprijinit şi Ioachim Crăciun, deşi acesta avea legături de rudenie cu Alexandru Vaida-Voievod (referitor la activitatea acestui istoric a se vedea un excelent studiu pe această temă : Liviu Zgârciu, „Istorici în perioada regimului comunist. Ioachim Crăciun", în *Apulum*, nr. XLIII/2, 2006, p. 394).
3. A.C.N.S.A.S., fond *Informativ*, dosar nr. 3.886, f. 8.
4. Pentru mai multe amănunte a se vedea Claudiu Secaşiu, „Noaptea demnitarilor. Contribuţii privind distrugerea elitei politice româneşti", în *Analele Sighet*, nr. 6, *Anul 1948 – instituţionalizarea comunismului*, Editura Fundaţia Academia Civică, Bucureşti, 1998, pp. 894-921.
5. Aparenţa de legalitate este dată doar de deciziile ministrului Afacerilor Interne prin care erau prelungite internările. Spre exemplu, prin Decizia nr. 334 din 1 august 1951, internarea celor închişi la Sighet a fost majorată cu douăzeci şi patru de luni (A.C.N.S.A.S., fond *Documentar*, dosar nr. 55, vol. 9, ff. 35-37).

Ioan Lupaş, ca fost ministru în guvernele din perioada interbelică (ministrul Ocrotirii Sociale în guvernul Averescu şi ministru al Cultelor şi Artelor în guvernul Goga-Cuza), a căzut victimă arestărilor ordonate de conducerea Securităţii în primăvara anului 1950. Deşi retras la Sibiu, istoricul s-a aflat continuu sub supravegherea organelor de represiune. De altfel, pregătind arestarea, în luna aprilie 1950 Securitatea l-a pus sub filaj pe Ioan Lupaş, activitatea sa fiind urmărită permanent. În noaptea de 5/6 mai 1950, după o percheziţie care a durat patru ore, între orele 0 şi 4, Ioan Lupaş a fost arestat de Direcţia Regională a Securităţii Poporului Sibiu. Acţiunea a fost executată de plt. maj. Mânzat Ioan şi plt. maj. Popa Opriş, fără a exista însă nici o autorizaţie din partea Parchetului Tribunalului Sibiu. Dus la sediul Securităţii din Sibiu, Lupaş a fost imediat obligat să dea mai multe declaraţii autobiografice[1]. Conform procesului-verbal de percheziţie, Securitatea a confiscat, printre altele, „date cu caracter antidemocratic”[2]. În realitate, unele dintre aceste date erau notiţe pentru diferite lucrări istorice aflate în curs de redactare.

În aceeaşi noapte, la Sibiu au fost arestate şi alte foste personalităţi politice ce făcuseră parte din guvernele interbelice : Aurel Vlad, Dori Popovici, Constantin Tomescu şi Ioan Pop. Lupaş. Cei patru au fost trimişi imediat de Securitatea din Sibiu „la Penitenciarul indicat de D.G.S.P.”, adică la Penitenciarul din Sighet, unde au fost închişi toţi foştii miniştri interbelici. La 17 mai 1950, şeful D.R.S.P. Sibiu, lt.-col. Crăciun Gheorghe, a înaintat către Direcţia I dosarele celor cinci, dosare care „conţin fişele personale, un referat, declaraţiile celor în cauză, procesul verbal de percheziţie domiciliară”[3].

În mai 1950, valul de arestări ale foştilor demnitari a cuprins şi un număr destul de mare de foste personalităţi politice din oraşul Cluj. Au fost reţinuţi şi încarceraţi la Sighet : Sebastian Bornemisa, Romulus Pop, Florian Ştefănescu-Goangă, Iuliu Moldovan, Emil Haţieganu ş.a.

Alături de liderii politici arestaţi la Cluj în mai 1950 s-a aflat şi istoricul Ştefan Meteş. În cazul acestuia, intensificarea supravegherii informative a devenit evidentă în ultimele luni care au premers arestării sale. Spre exemplu, până la 19 martie 1950, referitor la Ştefan Meteş, Securitatea nu cunoştea decât date sumare, unele chiar eronate, precum aceea că istoricul ar fi fost directorul Arhivelor Statului din Bucureşti[4]. Ulterior, ofiţerii din Cluj au reuşit să lămurească această problemă şi să adune numeroase date privindu-l pe istoric, aflând şi faptul că fusese ministru în perioada interbelică. Cert este faptul că, în preajma acţiunii de arestare a foştilor miniştri, D.R.S.P. Cluj a întocmit o fişă biografică a lui Ştefan Meteş în care informaţiile prezentate erau detaliate şi, mai ales, de o mare acurateţe. Istoricul a fost arestat în noaptea de 5/6 mai 1950 şi închis la Sighet.

La Sighet au fost aduşi şi unii dintre foştii demnitari care fuseseră încarceraţi anterior anului 1950. Unul dintre aceste cazuri a fost cel al istoricului Silviu Dragomir, fost ministru al Naţionalităţilor în guvernul Goga-Cuza. Condamnat în 1948, Silviu Dragomir a fost închis în penitenciarul din Caransebeş, după care, în mai 1950, a fost dus la Sighet.

Alexandru Lapedatu a fost arestat la Bucureşti, unde locuia de mai multă vreme, după ce fusese numit în funcţia de director al Arhivelor Statului (1923). Lider de marcă al P.N.L., Alexandru Lapedatu a deţinut funcţia de ministru al Cultelor şi Artelor în aproape toate guvernele liberale interbelice. Între anii 1936-1937 a fost preşedinte al Senatului. A fost ales, de asemenea, şi în funcţia de preşedinte al Academiei Române, deţinând de mai multe ori şi alte funcţii de conducere în cel mai înalt for ştiinţific al ţării. În virtutea funcţiilor politice importante pe care le-a ocupat în perioada interbelică, Alexandru Lapedatu s-a aflat

1. A.C.N.S.A.S., fond *Penal*, dosar nr. 489, f. 10.
2. *Ibidem*, f. 118.
3. *Ibidem*, f. 3.
4. A.C.N.S.A.S., fond *Informativ*, dosar nr. 3885, f. 41.

permanent sub supravegherea organelor de represiune, care i-au percheziţionat de mai multe ori locuinţa în încercarea de a găsi diferite documente compromiţătoare. A fost arestat în noaptea de 5/6 mai 1950 de către o echipă a D.G.S.P. condusă de lt. maj. Petrache Cristian. În timpul percheziţiei i-au fost ridicate mai multe liste cu numere de telefon şi un volum de istorie a Statelor Unite, materiale apreciate însă a fi lipsite de interes de către Securitate[1]. Regimul dur de detenţie de la Sighet l-a afectat însă foarte mult pe istoric, aflat la o vârstă înaintată (şaptezeci şi patru de ani). De asemenea, istoricul era şi bolnav de stomac, având crize puternice, care s-au accentuat în temniţă, în condiţiile în care primele luni au fost descrise de către supravieţuitori ca fiind infernale. În noaptea de 1/2 iulie 1950, nemaisuportând durerile, istoricul a avut o tentativă de suicid, împiedicată la timp de gardieni[2].

De asemenea, decizia arestării a fost luată uneori şi asupra familiilor celor închişi la Sighet. Spre exemplu, în 1951 a fost arestată şi Flora Dragomir, soţia istoricului, care a fost trimisă într-o colonie de muncă, fiind eliberată abia la 5 iulie 1953[3]. Anterior, la 15 aprilie 1952 a fost arestat şi fratele istoricului, Alexandru Dragomir, care deţinuse funcţia de decan al Baroului Cluj în perioada 1928-1940 şi fusese deputat din partea Partidului Poporului[4]. La 16 iunie 1952, după ce l-a anchetat pe Alexandru Dragomir, slt. Călin Silviu – ofiţer la D.R.S. Cluj – a întocmit un referat în care recunoştea că „nu s-a stabilit dacă a avut legături organizate cu elemente duşmănoase regimului şi nici că s-a manifestat duşmănos faţă de regimul actual”, dar propunea „încadrarea lui în U.M. evidenţa specială pe termen de 12 luni”[5]. Propunerea a fost aprobată, astfel încât prin Decizia M.A.I. nr. 585/52 a fost internat într-o colonie de muncă, dar pentru douăzeci şi patru de luni, fiind eliberat la 19 martie 1954 din Penitenciarul Piteşti[6].

Acest tip de represiune colaterală a atins şi familia istoricului Ioan Lupaş. În timp ce acesta era închis la Sighet, soţia sa a fost deseori tracasată de autorităţile comuniste, fiind evacuată de mai multe ori din locuinţă. La 17 februarie 1951, Onisifor Ghibu nota în jurnalul său : „Aflu că pe Lupăşica au evacuat-o din nou, în oraşul de jos”[7]. Şi una dintre fiicele lui Ioan Lupaş, Marina Minerva, a avut de suferit în timpul regimului comunist. De formaţie istoric, Marina Minerva Lupaş a făcut parte dintr-un lot masiv de femei arestate la 14-15 aprilie 1952 şi închise în lagărul de la Ghencea. Iată mărturia unei colege de detenţie : „La Bucureşti, spune doamna Vlasiu-Lupaş, niciodată n-aveam timp să mă uit la cer. Acolo îi cunoşteam toate nuanţele. Când apărea uneori vreun avion, vedeam în el pasărea salvatoare, purtând pe aripi americani. Dar aceştia întârziau”[8]. O altă deţinută îşi aminteşte că în acel lagăr erau închise peste trei sute de femei, toate într-o singură baracă din lemn, iar Minerva Vlasiu-Lupaş „tremura de grija tatălui şi a fiicei, rugându-se pentru soarta lor”[9].

Un nou val de arestări a fost operat de Securitate în vara anului 1952, victime fiind şi de această dată liderii fostelor partide politice (P.N.Ţ., P.N.L. şi P.S.D.I.). Dacă în perioada 1947-1950 au fost arestaţi cu precădere liderii de la vârf ai acestor partide, mai exact personalităţile politice, în 1952 s-a trecut la reţinerea tuturor membrilor care deţinuseră funcţii de conducere, inclusiv la nivel local.

Această nouă campanie de arestări a avut repercusiuni şi asupra intelectualilor clujeni, inclusiv în rândul istoricilor. Una din victime a fost cercetătorul Martin Septimiu, fost

1. A.C.N.S.A.S., fond *Documentar*, dosar nr. 9571, f. 25.
2. C. Secaşiu, *Noaptea demnitarilor…*, pp. 913-914.
3. A.C.N.S.A.S., fond *Penal* Bucureşti, dosar nr. 2127, f. 8.
4. A.C.N.S.A.S., fond *Penal* Bucureşti, dosar nr. 11815, ff. 3-4.
5. *Ibidem*, f. 13.
6. *Ibidem*, f. 15.
7. O. Ghibu, *op. cit.*, p. 229.
8. Eugenia Tudor-Anton, „Memorie tragică”, în *România literară*, 2 mai 2001, vezi şi www.memoria.ro/?location=view_article&id=977.
9. Liana Nedelcu-Stan, „Din închisorile comuniste”, în *Memoria*, nr. 28, p. 91.

membru în Comitetul judeţean P.S.D.I. din Cluj. Istoricul se aştepta însă la reţinerea sa, el manifestându-şi în mai multe rânduri temerea faţă de o posibilă arestare ca urmare a atitudinii sale politice din trecut. Într-o sinteză a D.R.S. Cluj din mai 1952 se arăta faptul că Martin Septimiu „ne-a fost semnalat de informatorul nostru că se teme ca vigilenţa în institut să nu ducă la demascarea activităţii sale titeliste, mai ales că cu ocazia prelucrării cazului Vasile Luca, din partea membrilor P.M.R. s-au luat angajamente să urmărească cu mai multă atenţie atitudinea prezentă şi cea din trecut a membrilor Institutului. Susnumitul este ţinut în supraveghere şi pe mai departe"[1]. Temerea avea să se dovedească însă a fi întemeiată, Martin Septimiu fiind arestat în august 1952 şi închis într-o colonie de muncă până în anul 1954.

Cu excepţia acestor măsuri represive, în general în prima jumătate a anilor '50 supravegherea elitei culturale a Clujului s-a desfăşurat la cote destul de reduse, situaţie care se regăseşte însă la nivelul tuturor centrelor universitare din ţară. Moartea lui Stalin şi relaxarea internă care i-a urmat au dus la perpetuarea acestei stări de fapt. Trebuie făcută şi o foarte necesară precizare. Urmărirea intelectualilor clujeni de către Securitate se situează cu mult sub atenţia acordată de această instituţie represivă altor probleme şi categorii sociale din regiune. Acţiunile D.R.S. Cluj din acea perioadă erau concentrate asupra legionarilor, a liderilor fostelor partide politice, a preoţilor greco-catolici „nereveniţi", a ţăranilor nemulţumiţi de colectivizare, a membrilor grupurilor de rezistenţă care activau în Apuseni (Leon Şuşman, Teodor Şuşman, Iosif Capotă ş.a.) etc.

Menţionăm faptul că, în prima jumătate a anilor '50, supravegherea intelectualilor de către Securitatea din Cluj a crescut faţă de anii anteriori, mai exact faţă de sfârşitul anilor '40, dar încă se mai înregistrau mari lacune în acest domeniu. Primele planuri de muncă pentru supravegherea cât de cât organizată a mediului universitar din Cluj au fost elaborate abia în toamna anului 1950, fiind însă şi acestea foarte firave. Astfel, erau prevăzute a fi efectuate doar următoarele acţiuni : „procurarea unei evidenţe (…) despre corpul didactic universitar şi al diferitelor institute din Cluj", constituirea unei evidenţe privind studenţii noi înscrişi în universităţi şi „crearea istoricului" acestei probleme. De transpunerea în practică a acestor obiective răspundea Biroul 4 din Secţia I Informaţii[2]. După cum se poate observa, măsurile preconizate de Securitatea din Cluj aveau în vedere doar luarea contactului cu problema învăţământului, nefiind stabilite nici un fel de acţiuni informative concrete (cum ar fi recrutarea unor informatori, verificări detaliate asupra persoanelor aflate în baza de lucru din problemă etc.). De altfel, până în anul 1953 Securitatea din Cluj nu deschisese nici un dosar de obiectiv care să privească vreo instituţie culturală clujeană, deşi acestea erau foarte numeroase (filiala din Cluj a Academiei, Biblioteca Centrală Universitară, institutele de cercetări etc.).

În această perioadă, de început al anilor '50, Securitatea acţiona mai mult pentru verificarea intelectualilor din punct de vedere al originii sociale, iar în cazul în care aceasta se dovedea a fi „nesănătoasă", se putea ajunge până la deschiderea unui dosar de urmărire. Un astfel de dosar a fost deschis pe numele istoricului maghiar Benkö Samu, în mai 1950, întrucât acesta era fiu de preot, motiv pentru care fusese exclus de altfel şi din P.M.R. în timpul verificărilor din acel an. Lucrarea a fost încredinţată lt. Novak Laurenţiu[3], şeful

1. A.C.N.S.A.S., fond *Documentar*, dosar nr. 2638, vol. 2, ff. 237-238.
2. A.C.N.S.A.S., fond *Documentar*, dosar nr. 195, vol. 1, ff. 394-396.
3. Lt. Novak Laurenţiu a lucrat vreme îndelungată – cu scurte întreruperi – în cadrul Serviciului I/III Informaţii Interne din cadrul D.R.S. Cluj, fiind implicat direct în supravegherea mai multor istorici clujeni : Ştefan Meteş, Ioachim Crăciun, I.I. Russu ş.a. Spre exemplu, în august 1957 a primit ordin să treacă la urmărirea lui Ştefan Meteş şi să-l ia în evidenţă ca „suspect" (A.C.N.S.A.S., fond *Informativ*, dosar nr. 3885, ff. 2-3), iar la 8 mai 1963 a propus încadrarea lui I.I. Russu „în evidenţa suspecţilor pe obiectiv" pentru că avea relaţii de corespondenţă cu un istoric francez şi cu unul italian (A.C.N.S.A.S., fond *Informativ*, dosar nr. 3899, f. 15).

Biroului 2 din Secţia I Informaţii[1]. Acelaşi ofiţer, care răspundea de problema maghiară, a ordonat, în august 1950, supravegherea istoricului maghiar Ladislau Banyai, deşi acesta se situa pe poziţii net favorabile regimului.

Treptat însă, odată cu dezvoltarea structurilor Direcţiei Regionale de Securitate Cluj, cu creşterea numărului de ofiţeri şi mai ales cu primirea unor instrucţiuni şi directive tot mai precise de la centru, s-a produs atât o anumită profesionalizare a angajaţilor instituţiei – dublată de o creştere a experienţei în muncă a acestora –, cât şi o mult mai bună sistematizare a obiectivelor avute în vedere. Prin urmare, Securitatea din Cluj a depăşit stadiul unei supravegheri generale a problemelor mai puţin importante şi a procedat la deschiderea mai multor dosare de problemă şi de obiectiv, cu scopul de a supraveghea cât mai atent toate mediile ce se aflau în vizorul regimului.

În acest context, în vara anului 1953 a fost deschis şi dosarul de obiectiv privind filiala din Cluj a Academiei României. Propunerea a fost făcută la 18 august 1953 de către un ofiţer de la Biroul 7 Intelectuali al Serviciului III Informaţii Interne. În referatul cu propunerea de deschidere a acestui dosar se precizau următoarele : „Academia, în forma ei veche, a servit cu totul interesele societăţii burghezo-moşiereşti. Prin manifestările ei a oglindit spiritul şi interesele economice, concepţiile ideologice şi convingerile lor politice”. Merită menţionat şi pasajul referitor la fostul Institut de Istorie Naţională din Cluj, care era acuzat că „a difuzat concepţiile reacţionare în rândul maselor. Acest institut a fost o creaţie a unei mari bănci din Cluj, cu scopul de a alimenta, în mod ştiinţific, şovinismul şi naţionalismul. În rândurile istoricilor naţionalişti români, pot fi remarcaţi Lupaş, Silviu Dragomir”[2].

Ofiţerul releva şi importanţa obiectivului pe care-l avea în vedere, arătând că în cadrul filialei din Cluj a Academiei fiinţau în acel moment 14 institute, care grupau peste două sute douăzeci de cercetători, fiind conduse de doisprezece academicieni. În privinţa activităţii desfăşurate în aceste institute, se preciza că „orientarea filialei în domeniul cercetărilor este determinată de necesitatea legăturii din ce în ce mai puternice a ştiinţei cu practica”, aşadar se transpunea în practică revoluţia culturală promovată de regim. Spre exemplu, în domeniul istoriei „se cercetează trecutul îndepărtat al patriei noastre prin săpături arheologice, se lucrează la istoria mişcării muncitoreşti din această parte a ţării”[3].

Conform ofiţerului în cauză, „realizarea acestor sarcini măreţe enumerate mai sus este împiedecată sau frânată de către elementele burgheze care compun grupul oamenilor de ştiinţă din cadrul Academiei”. Erau astfel menţionate numele lui Constantin Daicoviciu (directorul Institutului de Istorie, „fost legionar”, care „sub influenţa ideologiei burgheze introduce cosmopolitismul în ştiinţă şi de la eliberarea ţării noastre de către Armata Roşie nu a publicat nici o lucrare ştiinţifică mai serioasă, neavând curajul de a se afirma hotărât în lucrările sale, de teama de a nu fi criticat sau de «teama unei schimbări eventuale de regim»”), Emil Petrovici („acesta încontinuu are manifestări duşmănoase contra regimului nostru şi afirmă hotărât că într-un eventual război numai americanii pot câştiga”), Lucian Blaga („idealist”, „mistic”, „şi astăzi îşi dezvoltă teoriile, încăpăţânat, care nu vrea nicicum să lase din vechile sale concepţii”) ş.a.[4].

Surprinde prezenţa în rândul „elementelor duşmănoase” a unor oameni apropiaţi de regim, precum Constantin Daicoviciu şi Emil Petrovici. Spre exemplu, Constantin Daicoviciu, care s-a raliat foarte devreme noii puteri, deţinuse chiar funcţia de adjunct al ministrului Învăţământului în perioada 1948-1949. De asemenea, Emil Petrovici, în calitatea sa de

1. A.C.N.S.A.S., fond *Informativ*, dosar nr. 185605, vol. 7, f. 104.
2. A.C.N.S.A.S., fond *Documentar*, dosar nr. 3577, f. 6.
3. *Ibidem*, f. 8.
4. *Ibidem*, ff. 8-9.

rector al Universităţii din Cluj, a depus eforturi intense pentru „democratizarea” acestei instituţii. Într-o autobiografie scrisă în 1950, Emil Petrovici avea să precizeze : „Ca rector al Universităţii, având foarte puţini colegi comunişti, am readus Universitatea la Cluj, fiind în veşnică luptă distrugătoare de nervi cu spiritul şovin şi reacţiunea care domina în sânul personalului Universităţii şi mai ales al studenţimii”[1]. Dar dacă în acea perioadă de început cei doi intelectuali – a căror competenţă era recunoscută în domeniile lor de activitate – au adus numeroase beneficii regimului, inclusiv de imagine, la mijlocul anilor ’50 faptul că aceştia nu se conformau perfect din punct de vedere ideologic dogmelor marxist-leniniste nu mai convenea puterii.

Nu în ultimul rând, pentru a justifica deschiderea dosarului de obiectiv amintit anterior, era indicat şi faptul că „duşmanii de clasă au şi aici o serie de posibilităţi de a sabota şi a aduce diferite daune clasei muncitoare”, fiind oferite şi câteva exemple cu referire la istoricii clujeni : „fuga de interpretare a problemelor”, „nevalorificarea în lucrări a materialelor documentare, care vorbesc despre rolul mişcărilor revoluţionare din trecutul istoric al patriei noastre”, „ascunderea rolului nefast jucat de partidele şi figurile reacţionare din trecut, precum şi a reprezentanţilor reacţionari din ştiinţă”, „indiferenţă voită faţă de realizările ştiinţei sovietice” şi chiar „sustragerea de documente istorice din arhivele Filialei Academiei Cluj, în legătură cu mişcările revoluţionare ale clasei muncitoare sau alte documente de mare importanţă documentară”[2].

Măsura deschiderii dosarului de obiectiv privind filiala din Cluj a Academiei R.P.R. a fost însă una aproape formală, fiind luată foarte probabil în urma primirii unor direcţiuni de la centru, care cereau acoperirea informativă cât mai completă a instituţiilor aflate în raza de activitate a D.R.S. Cluj. Supravegherea intelectualilor ce îşi desfăşurau activitatea în institutele Academiei nu a cunoscut vreo accentuare evidentă, desfăşurându-se în continuare la cote relativ reduse. De altfel, la 2 februarie 1954, lt. Iacob Dezideriu[3] a cerut reînregistrarea dosarului de obiectiv Academia R.P.R., având ca motiv „Pentru a putea urmări activitatea acestor elemente, conform directivei”[4]. Cu toate acestea, până în a doua jumătate a anilor ’50 în acest dosar de obiectiv au fost adunate relativ puţine materiale. Rezultate mult mai bune au fost obţinute însă prin supravegherea concentrată a anumitor cercetători de la Institutul de Istorie.

Situaţia era însă similară şi în cazul dosarului de obiectiv deschis pentru Biblioteca franceză din Cluj, care era ţinută sub urmărire doar de un ofiţer de la Bucureşti, în timp ce Securitatea din oraş nu era preocupată absolut deloc de supravegherea acesteia. Faptul a atras chiar comentariile ironice ale unor ofiţeri cu funcţii de conducere din cadrul Securităţii, care la şedinţa de lucru a M.A.I. din 11 februarie 1953 i-au pus col. Nedelcu Mihail următoarea întrebare : „Dacă tovarăşul colonel ştie că în Cluj există o bibliotecă franceză şi ce planuri şi-a făcut în această privinţă ? ”[5].

După deschiderea dosarului de obiectiv amintit anterior, Securitatea a reuşit şi recrutarea unui agent de valoare din rândul istoricilor clujeni. Recrutat în 1952 prin şantaj de către slt.

1. A.C.N.S.A.S., fond *Informativ*, dosar nr. 3880, f. 16.
2. A.C.N.S.A.S., fond *Documentar*, dosar nr. 3577, f. 10.
3. Lt. Iacob Dezideriu era ofiţer în cadrul Biroului 7 al Serviciului III, birou care răspundea de mediul intelectual din Cluj. Încadrat în Securitate în 1948, cu gradul de plutonier major, Iacob Dezideriu se remarcase în funcţia de şef al Biroului Inspecţii din cadrul Penitenciarului Gherla, unde a depus o activitate prodigioasă în perioada 1949-1950, având rol central în supravegherea informativă din penitenciar (a recrutat foarte mulţi informatori şi mai ales a scris dese rapoarte referitoare la gardienii care nu aveau o atitudine dură faţă de deţinuţi şi nu manifestau ură de clasă). A se vedea amănunte privind activitatea lt. Iacob Dezideriu la Gherla în A.C.N.S.A.S., fond *Documentar*, dosar nr. 10314, vol. 2.
4. A.C.N.S.A.S., fond *Documentar*, dosar nr. 3577, ff. 4-5 bis.
5. A.C.N.S.A.S., fond *Documentar*, dosar nr. 97, f. 12.

Breharu Nicolae[1] şi având numele conspirativ „Lucreţiu”, acest agent s-a dovedit a fi de departe cel mai activ informator al Securităţii în interiorul Institutului de Istorie, cu o activitate foarte prodigioasă şi, din nefericire, nocivă în acest domeniu[2]. Începând din 1952, informatorul „Lucreţiu” a furnizat un număr extrem de mare de note informative, referitoare la toate persoanele care activau sau aveau contacte cu Institutul de Istorie din Cluj. Spre exemplu, numai în perioada 1 decembrie 1953 – 21 mai 1955, „Lucreţiu” a furnizat şaizeci de note informative referitoare la istoricul Sabin Belu, materiale care au stat la baza deschiderii unui dosar de verificare şi apoi a anchetării acestuia[3].

Hotărârea de deschidere a dosarului de verificare a lui Sabin Belu a fost întocmită de lt. Iacob Dezideriu, ofiţer la Biroul 7 Serviciul III, fiind aprobată la 22 februarie 1955 de locţiitorul şefului Serviciului III, lt. maj. Albu Ioan. În referatul redactat de lt. Iacob erau precizate şi motivele care au stat la baza acestei decizii : „Încă din anul 1952 ne este semnalat de informatorul «Lucreţiu» ca un element duşmănos regimului, care se foloseşte de toate ocaziile pentru a lansa zvonuri alarmiste menite să compromită regimul nostru de democraţie populară, relaţiile noastre principiale cu Uniunea Sovietică şi în general tot lagărul păcii, atât din punct de vedere economic, cât şi politic. (…) Din cele arătate mai sus rezultă că Belu Sabin este un element înrăit, care în orice moment poate să treacă la acţiuni organizate contra statului sau să adere la acţiuni organizate de alţii. Se încadrează în categoria evidenţei operative ale elementelor duşmănoase cu agitaţie cu caracter duşmănos”[4].

Creşterea în intensitate a supravegherii intelectualilor este observabilă încă de la începutul anului 1955. Fenomenul se reflectă şi în dirijarea mult mai activă a agenţilor din cadrul Institutului de Istorie. Spre exemplu, la 5 februarie 1955, lt. Iacob Dezideriu i-a dat informatorului „Axinteanu” sarcina „să întărească legăturile lui cu Belu Sabin spre a cunoaşte legăturile şi mişcările acestuia”[5]. Sarcini similare a primit în aceeaşi lună şi agentul „Brânduşa” („Brânduşe”), dirijat de lt. Marchiş Augustin : „să-şi întărească legăturile cu Belu Sabin şi Alexandru Neamţu, în scopul de a se preciza şi descifra intenţiile duşmănoase ale acestora în comentarea evenimentelor politice”[6].

În vara anului 1955 au fost eliberaţi de la Sighet şi intelectualii clujeni închişi pentru activitatea lor politică din trecut. Aceştia nu au intrat însă imediat în atenţia organelor de Securitate, care în continuare aveau atenţia concentrată asupra altor domenii. Uneori ofiţerii de Securitate nu deţineau nici măcar date sumare referitoare la aceste persoane (adresa unde s-au stabilit după eliberarea din detenţie, locul de muncă etc.). Pentru a oferi un exemplu, menţionăm faptul că foarte des localitatea de naştere a lui Ştefan Meteş – com. Geomal, jud. Alba – apărea cu numele de „Seanul” sau „Sinagiul”, iar data de naştere ca 17 decembrie 1986 sau chiar 8 ianuarie 1988, în loc de 27 decembrie 1886. Chiar şi în hotărârea de

---

1. În 1952, slt. Breharu Nicolae era ofiţer în cadrul Biroului 2 Partide burgheze din cadrul Serviciului III Informaţii interne al D.R.S. Cluj. Problema de care răspundea el era cea a foştilor membri ai Partidului Naţional Creştin, partid în care activase şi agentul „Lucreţiu”, fapt speculat de ofiţer în şantajarea şi recrutarea acestuia.
2. În anumite perioade, în funcţie de nevoile Securităţii, „Lucreţiu” a furnizat săptămânal note informative şi uneori chiar patru-cinci note pe zi. Cu timpul, activitatea acestuia în slujba Securităţii s-a transformat chiar într-o muncă de rutină, în care au intrat şi „deformaţiile” activităţii de istoric. Astfel, informatorul folosea uneori sistemul notelor de subsol, identic cu cel al citării ştiinţifice : în dreptul fiecărui nume din notă erau trecute steluţe pentru ca apoi în subsol să fie oferite date detaliate privind persoana respectivă.
3. A.C.N.S.A.S., fond *Informativ*, dosar nr. 185607, ff. 20-71.
4. *Ibidem*, ff. 2-4.
5. *Ibidem*, f. 73.
6. *Ibidem*, f. 14.

eliberare de la Sighet localitatea natală este trecută cu numele de „Jonal”[1]. Erorile referitoare la Ştefan Meteş au fost corectate abia în anul 1964. Toate acestea demonstrează încă o dată carenţele existente în acea perioadă în unele domenii din cadrul activităţii Securităţii, cu precădere superficialitatea şi lipsa de scrupulozitate în redactarea documentelor.

De multe ori date privind istoricii care trăiau la Cluj erau obţinute în cursul acţiunilor de identificare a tuturor membrilor diferitelor organizaţii care fiinţaseră în acest oraş. Astfel, mai multe informaţii referitoare la Silviu Dragomir au fost obţinute în timpul acţiunii de identificare a tuturor aderenţilor fostei Asociaţii Româno-Americane, asociaţie în care istoricul a deţinut funcţia de preşedinte pe Transilvania (1946-1947)[2]. Acţiunea a fost executată de lt. Hirişcău Vasile, care în 1955 era ofiţer la Biroul 1 „Spionaj anglo-american” din Serviciul II Contraspionaj.

Materialele obţinute în aceste situaţii erau însă deseori pur formale, datele obţinute fiind în general de suprafaţă, privind probleme arhicunoscute, precum „a fost ministru”, „fost în conducerea P.N.Ţ.” etc. În aceste condiţii, rareori a fost luată decizia deschiderii vreunei acţiuni de urmărire informativă în baza acestui tip de informaţii.

Edificator pentru nivelul la care se desfăşura supravegherea intelectualilor din Cluj este un raport al Securităţii în care se arăta că în toamna anului 1956 cei peste nouă mii de studenţi şi şapte sute de profesori din acest oraş erau supravegheaţi de doar şapte informatori[3]. Aşadar, evenimentele din Ungaria din toamna acelui an şi mai ales mişcările studenţeşti din România care au urmat, cu reverberaţii şi la Cluj, au găsit complet nepregătite organele de Securitate din acest centru universitar.

Ordinele lui Alexandru Drăghici au vizat însă îmbunătăţirea cât mai rapidă a acestei stări de fapt la nivelul tuturor centrelor universitare. Mai mult, în primăvara anului 1957 ministrul Afacerilor Interne a organizat o „consfătuire specială” cu şefii direcţiilor regionale de Securitate Timişoara, Cluj şi Bucureşti, „analizându-se problema îmbunătăţirii muncii informativ-operative duse asupra elementelor duşmănoase din rândul intelectualilor şi al tineretului studios”[4]. În consecinţă, numărul informatorilor din această problemă a crescut exponenţial faţă de anul 1956. Astfel, în numai un an, la Cluj au fost recrutaţi cincizeci şi patru de agenţi şi trei rezidenţi, care erau folosiţi pentru supravegherea intelectualilor[5].

Cu toate acestea, Alexandru Drăghici nu era deloc mulţumit de aceste progrese, aducând mai multe critici direcţiilor regionale de Securitate care aveau centre universitare în raza lor de activitate. La Conferinţa pe ţară a M.A.I. din decembrie 1957 el arăta faptul că 40% din agenţii D.R.S. Cluj în problema învăţământ sunt „incapabili, iar din această cauză acţiunile informative se duc într-un mod nesatisfăcător”, iar în rândul corpului didactic superior erau doar doi agenţi. De asemenea, Drăghici cerea şi o mai mare aprofundare a cercetărilor, care să ducă către adevăraţii duşmani ai regimului (membrii fostelor partide şi formaţiuni politice) : „Recrutarea agenţilor din mediul profesorilor şi studenţilor, în direcţiile regionale M.A.I. Cluj, Timişoara, Bucureşti, Regiunea Autonomă Maghiară se face fără o legătură strânsă cu baza operativă concretă. În timpul urmăririi informative a elementelor reacţionare nu se ţine seama de legăturile ce le au studenţii cu legionarii, ţărăniştii şi membrii altor foste partide burgheze şi naţionaliste, deşi aceştia sunt de fapt inspiratorii diferitelor manifestări duşmănoase din rândul tineretului”[6].

Necesitatea intensificării activităţii de supraveghere a intelectualilor reiese şi din expunerea lui Alexandru Drăghici la Conferinţa pe ţară a M.A.I. din 14-15 martie 1960 : „Rămăşiţele

1. A.C.N.S.A.S., fond *Documentar*, dosar nr. 123, vol. 1, f. 7.
2. A.C.N.S.A.S., fond *Informativ*, dosar nr. 513, f. 10.
3. A.C.N.S.A.S., fond *Documentar*, dosar nr. 114, f. 120.
4. *Ibidem*, f. 19.
5. *Ibidem*, f. 125.
6. *Ibidem*, f. 48.

organizaţiilor legionare, fasciste şi partidelor naţionalist-burgheze, ale claselor exploatatoare, elementele reacţionare din vechea armată, foştii poliţişti şi jandarmi, clerul reacţionar, elementele duşmănoase din rândurile intelectualităţii şi studenţii continuă să constituie o bază activă pentru organizaţii şi grupări contrarevoluţionare, care, pătrunse de ură faţă de regimul democrat-popular, desfăşoară activitate subversivă”[1].

La această concluzie se ajunsese după urmărirea informativă a unor reprezentanţi ai acestor categorii. Conform lui Drăghici : „Acţiunile informative închise şi cele în curs de desfăşurare arată că elementele reacţionare din rândul intelectualilor duc activitate de îndoctrinare şi educare naţionalistă a tineretului, propagând sub diverse forme idei retrograde în domeniul ştiinţei, artei şi culturii. Ei s-au dovedit inspiratorii şi autorii morali ai unor organizaţii contrarevoluţionare ce au fost descoperite pe această linie”[2].

Toate aceste directive au fost urmate imediat de o intensificare a măsurilor coercitive luate de Securitate asupra intelectualilor.

Organele Securităţii din centrele universitare nu s-au limitat însă numai la acoperirea operativă a facultăţilor şi căminelor studenţeşti, ci au trecut şi la deschiderea unor acţiuni informative împotriva unor profesori şi studenţi, arestându-i chiar pe unii dintre aceştia. D.R.S. Cluj arăta faptul că : „au fost identificaţi un număr de 242 elemente suspecte de activitate duşmănoasă. S-au deschis 27 acţiuni informative, în care sunt lucrate 41 dintre elementele cele mai periculoase. (…) au fost arestate de către noi, pentru activitate duşmănoasă în facultăţi, 33 persoane, dintre care 29 au fost studenţi, iar patru din corpul didactic”[3].

Printre persoanele vizate de Securitate se aflau şi unii istorici eliberaţi din detenţie, cu precădere aceia care deţinuseră diverse demnităţi în perioada interbelică. Spectrul iminentei arestări îi afecta cu atât mai mult pe aceşti intelectuali, cu cât ei cunoscuseră traumele vieţii din penitenciar şi ale anchetelor Securităţii. Într-o scrisoare trimisă la 30 mai 1960 de către Ioan Lupaş ginerelui său Mircea Georgescu, profesor universitar în Bucureşti, corespondenţă interceptată de Securitate, istoricul ardelean scria : „Apropiindu-se luna iulie, mă tem să nu se repete cazul reţinerilor şi în acest an, ca şi în 1958 şi, parţial, în 1959. (…) O repetare a cazului în actualele circumstanţe ar fi grozav de dureroasă, căci o ducem f.f. greu şi cu sănătatea şi cu disponibilităţile materiale”[4].

O altă consecinţă a evenimentelor din Ungaria din toamna anului 1956 a fost aceea că liderii Securităţii au ordonat accentuarea supravegherii etnicilor maghiari din România, mai ales că în rândul acestora se înregistraseră manifestări de simpatie faţă de situaţia din ţara vecină. În consecinţă, orice notă informativă care cuprindea aspecte interesante în această problemă era înaintată direct lui Alexandru Drăghici. O astfel de notă, primită în 1957, cuprindea şi anumite afirmaţii ale lui Sabin Belu privind atitudinea unor cetăţeni maghiari din Cluj. Dorind clarificarea situaţiei, Drăghici a ordonat încadrarea informativă a lui Belu şi „eventual, dacă găsiţi necesar, să se stea de vorbă cu el”[5].

În martie 1957 lt. maj. Pall Francisc a obţinut o notă informativă referitoare la unele comentarii ale lui Benko Samu şi Nagy Jeno privind situaţia din Ungaria. În consecinţă, cpt. Albu Ioan a ordonat Biroului 6 din Serviciul III să-i încadreze informativ pe cei doi „culegând relaţii despre activitatea lor”. Pe acelaşi document, lt. maj. Domniţa Nicolae a pus următoarea rezoluţie : „Trebuie studiat prin agentura existentă anturajul lui Benko şi Nagy. Sunt elemente care pot oricând să ducă activitate naţionalistă duşmănoasă”[6].

---

1. A.C.N.S.A.S., fond *Documentar*, dosar nr. 13123, f. 5.
2. *Ibidem*, f. 7.
3. A.C.N.S.A.S., fond *Documentar*, dosar nr. 114, ff. 226-227.
4. A.C.N.S.A.S., fond *Penal*, dosar nr. 489, f. 75.
5. A.C.N.S.A.S., fond *Informativ*, dosar nr. 185607, f. 98.
6. A.C.N.S.A.S., fond *Informativ*, dosar nr. 185605, vol. 7, f. 71.

O atenţie deosebită era acordată şi foştilor membri ai partidelor politice interbelice. Printre aceştia erau incluşi chiar şi aderenţii P.S.D., cu toate că apoi respectivele persoane se înscriseseră în P.M.R.

La 1 iulie 1954, lt. Marchiş Augustin, ofiţer la Serviciul III Biroul 2 Problema 1, a întocmit un referat în care arăta că Ioachim Crăciun fusese membru P.S.D., „în care calitate în mai multe rânduri a ţinut conferinţe pentru acest partid în cadrul Universităţii «V. Babeş», fiind înscris în acest partid de către prof. Moga (decedat), tot social-democrat de dreapta". Acest motiv era suficient pentru a cere trecerea istoricului în categoria „suspecţilor" în cadrul dosarului problemei P.S.D.I. : „Pentru aceste fapte propun trecerea susnumitului în evidenţa suspecţilor social-democraţi de dreapta"[1].

Într-un referat redactat la 3 septembrie 1956 de către lt. Matei Teodor, lucrător operativ prim la Serviciul III Biroul 2 Problema 1, se arăta faptul că „agenţii «Lucreţiu» şi «Brânduşe» ne-au semnalat în mai multe cazuri că Martin Septimiu, Pop Teodor, Pop Silviu Lemeni, foşti în Comitetul judeţean P.S.D.I. Titel Petrescu Cluj, au manifestări duşmănoase la adresa regimului nostru, manifestări la care ia parte şi Crăciun Ioachim. (…) În baza acestor materiale, în iulie 1956 organele noastre au deschis o acţiune informativă individuală asupra lui Martin Septimiu, pe motivul că acesta a făcut parte din Comitetul judeţean al P.S.D.I. Cluj, fost internat în C.M. din 15 august 1952 până la 1 mai 1954, conform ordinului 490 Cabinet"[2].

O foarte mare atenţie era acordată şi foştilor membri ai Partidului Naţional Creştin, care erau suspectaţi ca având simpatii legionare sau fasciste. Spre exemplu, până în ianuarie 1958 Silviu Dragomir s-a aflat în evidenţa Biroului 1 (ce răspundea de problema „legionari, cuzişti") din cadrul Serviciului III al Direcţiei Regionale de Securitate Cluj, ca fost membru marcant al P.N.C. Nici în acest caz nu a existat însă o acţiune de urmărire individuală a istoricului.

Tot în problema „foşti membri P.N.C." a fost urmărit şi un alt mare istoric, Ioan Lupaş. La 7 aprilie 1962, lt. Hăţiş Gheorghe întocmea o *Notă-extras privind pe Lupaş Ioan*, redactată după consultarea broşurii lui Sebastian Borhemisa, *Cataclism naţional-creştin*, arătând faptul că în prezentarea organizaţiei P.N.C. din Cluj, din anul 1936, „printre fruntaşii naţional-creştini mai de seamă a fost amintit şi numitul Lupaş Ioan, profesor universitar în acea perioadă". Pe o notă informativă primită, referitor la activitatea lui Ioan Lupaş în P.N.C., ofiţerul preciza : „Nota a fost cerută de la agent deoarece a fost solicitată de Direcţia Regională Cluj pentru identificarea şi luarea în evidenţă a elementelor ce au făcut parte din P.N.C. pe teritoriul regiunii Cluj"[3].

Şi cercetătorul Martin Septimiu s-a aflat în atenţia Securităţii, ca urmare a adeziunii sale la P.N.C. în perioada interbelică. La 28 octombrie 1961, lt. maj. Kiss Erdei Ludovic, de la Serviciul II Biroul 4, a întocmit o notă în care atesta acest fapt, pe care apoi a înaintat-o lt. Hăţiş Gheorghe[4].

În atenţia Securităţii s-au aflat şi persoanele bănuite a desfăşura activităţi de spionaj în favoarea unor state capitaliste, precum ar fi Marea Britanie sau Italia.

La 7 august 1958, lt. Sălişteanu Ioan, lucrător operativ la Serviciul II, a propus recrutarea unui informator din mediul intelectual clujean cu scopul de a încadra informativ mai multe „elemente care constituie baza serviciului de spionaj englez". Erau avute în vedere îndeosebi persoanele ce avuseseră legături cu Consulatul englez de la Cluj – condus de James Hartley

1. A.C.N.S.A.S., fond *Informativ*, dosar nr. 3883, f. 1.
2. A.C.N.S.A.S., fond *Reţea*, dosar nr. 178437, f. 3.
3. A.C.N.S.A.S., fond *Informativ*, dosar nr. 4577, ff. 2-3.
4. A.C.N.S.A.S., fond *Documentar*, dosar nr. 2755, f. 73.

şi desfiinţat în 1949, dar printre ţintele ofiţerului se afla şi cercetătorul Ştefan Ferenczi, care „în 1947 s-a înapoiat în Cluj din zona de ocupaţie engleză şi nu i se cunoaşte activitatea”[1].

Recrutarea acestui agent era utilă pentru ofiţer şi pentru supravegherea istoricului Silviu Dragomir, asupra căruia lt. Sălişteanu Ioan a cerut, la 30 ianuarie 1958, deschiderea unui dosar de verificare ca suspect de activitate informativă în favoarea serviciului de spionaj englez. Motivul : „În perioada 1935-1947 a avut o bogată corespondenţă cu cercurile franceze şi engleze, fiind prieten cu Setton Watson”, iar în 1957 avusese o presupusă întâlnire la Cluj cu lordul Oswald[2].

Prezentăm pe scurt circumstanţele în care Silviu Dragomir a intrat în atenţia Securităţii ca suspect de spionaj în favoarea Marii Britanii : în septembrie 1957 o delegaţie parlamentară engleză a vizitat Clujul, iar unul din însoţitorii delegaţiei, Holan Tiberiu, vicepreşedinte al Sfatului popular orăşenesc Cluj, a declarat Securităţii că un membru al delegaţiei, lordul Oswald St., a părăsit pentru câteva ore grupul, iar când a revenit, a observat la el o listă cu mai multe nume, printre care erau bifate cele ale lui Silviu Dragomir şi al scriitorului Ion Agârbiceanu, de unde a tras concluzia că cei doi au fost vizitaţi de englez. Deoarece lordul Oswald era considerat drept „presupus agent al serviciului de spionaj englez (…) fiind identificat ca legătură a fugarului Raţiu Ioan, din Anglia, care desfăşoară activitate de spionaj împotriva ţării noastre”[3], Securitatea a trecut la urmărirea regulată a lui Silviu Dragomir.

Trebuie menţionat însă faptul că doar cu două luni înainte, la o şedinţă ţinută cu şefii Securităţii pe 2-3 decembrie 1957, Alexandru Drăghici a criticat organele de represiune pentru că „n-au descoperit şi demascat, pe linia spionajului american şi englez, nici un agent care activează în momentul de faţă”, cu toate că era vorba de „inamicul nostru principal”[4]. Desigur că o asemenea critică a determinat rapid deschiderea unor dosare de urmărire pe baza unor simple denunţuri şi bănuieli.

Pentru clarificarea activităţii lui Silviu Dragomir, lt. Banciu Constantin a cerut agentului „Voicu” o notă informativă în acest sens. Informatorul, coleg de breaslă cu istoricul, nu a ezitat însă să-i facă o descriere foarte „partinică” : „În domeniul istoriografiei burgheze are o vastă activitate, fiind unul din stâlpii promovării naţionalismului burghez şi un militant activ al acestor idei pe tărâm politic. Desigur că un astfel de om nu se poate împăca cu regimul nostru şi nici nu văd ca la o vârstă atât de înaintată s-ar mai putea schimba şi că ar putea aduce servicii regimului nostru, chiar pe tărâmul muncii ştiinţifice”. Informatorul nu s-a dat în lături nici de la a-şi manifesta nemulţumirea pentru faptul că Silviu Dragomir a primit o locuinţă de la Institutul de Istorie din Cluj[5].

Pentru supravegherea lui Silviu Dragomir, Securitatea a folosit în general informatori recrutaţi din rândul istoricilor ce activau în cadrul Institutului de Istorie din Cluj al Academiei. Agenţii făceau parte îndeosebi dintre istoricii ataşaţi întru totul regimului, probabil mult mai uşor de recrutat, pe bază de „sentimente patriotice”. Ca atare, în notele informative redactate de ei, aceştia interpretau atât activitatea politică şi culturală, cât şi pe cea ştiinţifică a lui Silviu Dragomir exclusiv prin prisma ideologiei de partid şi a marxism-leninismului.

La 28 iulie 1960, după prelungirea de mai multe ori a supravegherii informative a lui Silviu Dragomir în cadrul dosarului de verificare privind spionajul englez, Securitatea a decis închiderea acestui dosar, deoarece suspiciunile nu se confirmau.

1. A.C.N.S.A.S., fond *Reţea*, dosar nr. 188767, f. 28.
2. A.C.N.S.A.S., fond *Informativ*, dosar nr. 513, f. 8.
3. *Ibidem*.
4. A.C.N.S.A.S., fond *Documentar*, dosar nr. 114, f. 18.
5. A.C.N.S.A.S., fond *Informativ*, dosar nr. 513, f. 96.

Printre suspecţii de spionaj, în favoarea statului italian de data aceasta, se afla şi istoricul Francisc Pall, care în trecut studiase la Şcoala Română de la Roma şi îşi crease anumite legături printre istoricii italieni. De altfel, conform agentului „Voicu", în 1955 Pall „a primit în mod personal o invitaţie la Congresul istoricilor de la Roma, ceea ce nu s-a întâmplat altora. Bineînţeles că invitaţia, din motive desigur obiective, nu i s-a dat decât cu întârziere, fapt care pe dânsul l-a intrigat foarte mult"[1]. Suspiciunile asupra lui Francisc Pall au crescut în intensitate după ce în vara anului 1956 acesta a vizitat Legaţia Italiei la Bucureşti, Securitatea din Cluj dirijând mai mulţi informatori asupra istoricului în încercarea de a afla motivul acestei vizite.

Supravegherea lui Francisc Pall s-a accentuat şi mai mult din primăvara anului 1959, după ce Direcţia a II-a a interceptat o scrisoare trimisă acestuia din Italia de către „fugarul Onciulescu Teodor", care „din materiale neverificate ce deţinem rezultă indicii că ar fi agent al poliţiei italiene". În consecinţă, la 6 aprilie 1959 Direcţia a II-a a trimis următorul ordin către D.R.S. Cluj : „Veţi trece la identificarea numitului Pall Francisc şi prin mijloacele informativ-operative de care dispuneţi veţi stabili activitatea lui politică şi profesională din trecut şi prezent"[2].

Un prim raport al Securităţii din Cluj preciza faptul că Francisc Pall „a fost încercat ca să fie recrutat, dar nu a acceptat, fiind un element duşmănos, fanatic. Materiale se găsesc cu el [sic !] la «C». La Institutul de Istorie există o serie de agenţi. Este necesar ca să dirijăm aceşti agenţi pentru a obţine date cât mai multe despre cel în cauză"[3]. Ofiţerii din cadrul Serviciului II Biroul 2 au continuat să adune date referitoare la istoric, iar la 21 aprilie 1961 lt. maj. Szekely Francisc a cerut deschiderea unui dosar de verificare cu privire la Pall Francisc, precizând faptul că „persoana indicată ar duce activitate suspectă de spionaj în favoarea statului italian"[4]. Peste numai un an, în martie 1962, constatându-se faptul că „nu s-au obţinut informaţii până în prezent în legătură cu motivele pentru care cel în cauză a vizitat legaţiile Italiei şi Austriei din Bucureşti", a fost deschis un dosar de urmărire informativă asupra istoricului[5]. După o urmărire asiduă timp de un an de zile, conducerea Securităţii din Cluj a realizat faptul că suspiciunile nu se confirmau, astfel încât la 10 ianuarie 1963 dosarul de urmărire a fost închis.

Tot ca suspect de spionaj în favoarea Italiei a fost urmărit şi profesorul Virgil Vătăşianu, unul dintre cei mai valoroşi istorici de artă ai României din acea perioadă. Şi în acest caz, acţiunile Securităţii din Cluj aveau la bază faptul că Vătăşianu şi-a desfăşurat o parte din activitate la Şcoala Română de la Roma, fiind chiar secretar al acestei instituţii[6].

La 12 februarie 1958, agenta „Sanda Petrescu" a furnizat o notă informativă în care prezenta Securităţii ceea ce relata David Prodan referitor la vizita făcută în Italia în 1955, cu ocazia Congresului mondial al istoricilor. Materialul era însă foarte vag, astfel încât lt. maj. Banciu Constantin a trasat agentei sarcina „de a-l vizita din nou pe prof. Prodan, cu care să discute despre călătoria pe care a făcut-o în Italia, persoanele cu care a luat legătura, legăturile lui la Cluj şi manifestările sale"[7].

Începând din anii '60, Securitatea din Cluj era tot mai mult interesată şi de obţinerea unor date referitoare la lucrările ştiinţifice ale intelectualilor din oraş, probabil şi din

1. A.C.N.S.A.S., fond *Informativ*, dosar nr. 3887, vol. 1, f. 74.
2. *Ibidem*, f. 106.
3. *Ibidem*, f. 106.
4. *Ibidem*, f. 5.
5. *Ibidem*, ff. 1-2.
6. A.C.N.S.A.S., fond *Informativ*, dosar nr. 3881, vol. 1-4.
7. A.C.N.S.A.S., fond *Informativ*, dosar nr. 185608, f. 3.

dorinţa de a vedea dacă nu cumva aceştia urmăreau să insereze unele idei „subversive” în lucrările lor. Interesau cu precădere volumele şi studiile care tratau problemele etnogenezei şi continuităţii românilor în Transilvania, subiecte spinoase din punct de vedere ideologic, cărora regimul a început să le acorde o atenţie tot mai mare.

La 8 martie 1963, într-o notă de analiză a agentului „Ionescu Vasile”, cpt. Novak Laurenţiu evidenţia următoarele : „În ultimul timp, activitatea acestui agent a fost dirijată în problema diversiunii ideologice, în care problemă la fel a reuşit să clarifice o serie de probleme. Astfel, a furnizat materiale în legătură cu Tratatul de istorie a literaturii române şi «Revista istoriei literaturii române», în care documente au fost descoperite o serie de date eronate de diferiţi autori din R.P.R. La fel, a furnizat materiale în legătură cu Tratatul de istoria filosofiei din Ţările româneşti, în care lucrare la fel s-au descoperit unele tendinţe de falsificare a istoriei de pe teritoriul Transilvaniei”. Pe viitor, ofiţerul preconiza folosirea informatorului în aceeaşi direcţie : „Agentul va fi folosit pentru acoperirea informativă a obiectivului nr. 44 [filiala din Cluj a Academiei R.P.R. – n.n.], supravegherea activităţii elementelor suspecte din acest obiectiv şi descoperirea acţiunilor de diversiune ideologică din lucrări”[1].

În acelaşi scop, cpt. Imbăruş Nicolae, ofiţer la Biroul 7 al Serviciului III, a trecut la recrutarea unui alt istoric clujean, care a furnizat note informative sub numele conspirativ de „Popovici Ioan (Ion)”. La 16 ianuarie 1964, în raportul cu propunerea de aprobare a contactării acestui istoric în vederea recrutării, cpt. Imbăruş preciza următoarele : „Ne-am orientat în studierea şi recrutarea ca agent a susnumitului pentru acoperirea informativă cu încă un agent a concentrării de elemente duşmănoase existente în cadrul Institutului de Istorie – sectorul de istorie veche – unde dispunem de un singur agent (slab şi acesta), iar prin recrutarea celui în cauză vom avea posibilitatea de a-i verifica materialele furnizate, precum şi de a urmări îndeaproape pe numitul Horedt Kurt – semnalat cu activitate de diversiune ideologică – pe lângă care dispunem de posibilităţi de informare, ambii lucrând în cadrul aceluiaşi colectiv de muncă şi fiind de aceeaşi vârstă”[2].

Însă acţiunile Securităţii din Cluj au trecut rapid de la descoperirea acestor probleme ştiinţifice de „diversionism ideologic” la supravegherea foarte atentă a intelectualilor maghiari, o atenţie deosebită fiind acordată desigur istoricilor. La 23 aprilie 1964, într-o notă de analiză a agentului „Ionescu Vasile”, cpt. Imbăruş Nicolae arăta faptul că acesta „ne-a informat din timp asupra unor lucrări cu conţinut necorespunzător din punct de vedere istoric (…) sau al căror conţinut cuprindeau aspecte naţionaliste maghiare, scrise de Jordaki Ludovic, Benkö Samu şi Jako Sigismund, despre unele lucrări apărute în R.P. Ungară prin care era denaturată originea şi continuitatea poporului român pe teritoriul Transilvaniei. Aceste materiale au fost exploatate în cadrul rapoartelor făcute de către conducerea ministerului”[3].

La 11 mai 1960, pe o notă informativă primită de la agentul „Both Pal”, referitoare la istoricul Benkö Samu, lt. maj. Domniţa Nicolae adnota faptul că acesta este „cunoscut cu manifestări naţionaliste” şi dădea informatorului următoarele sarcini : „Agentul a fost dirijat spre a-şi intensifica relaţiile cu Benkö Samu, în care sens să-l viziteze la Institutul de Istorie şi arhiva acestui institut, unde obiectivul lucrează. Cu ocazia vizitelor să-şi facă program comun. Prin discuţii să stabilească atitudinea politică a lui Benkö, elementele cu care are legături şi natura relaţiilor cu aceştia”[4].

1. A.C.N.S.A.S., fond *Reţea*, dosar nr. 187897, vol. 1, f. 48.
2. A.C.N.S.A.S., fond *Reţea*, dosar nr. 189573, f. 17.
3. A.C.N.S.A.S., fond *Reţea*, dosar nr. 187897, vol. 1, f. 43.
4. A.C.N.S.A.S., fond *Informativ*, dosar nr. 185605, vol. 7, f. 55.

În încheiere, vom încerca să tragem câteva scurte concluzii. Regimul comunist a dorit şi a reuşit să-şi impună controlul asupra întregii istoriografii din România, astfel încât nici istoricii care au activat la Cluj nu au putut face excepţie de la această regulă. Atitudinea puterii faţă de breasla istoricilor clujeni a fost destul de sinuoasă, ceea ce se reflectă şi în acţiunile desfăşurate de Securitate asupra acestei categorii.

Până la începutul anilor '50, Securitatea a acordat destul de puţină atenţie istoricilor şi cercetătorilor care îşi desfăşurau activitatea la Cluj, fiind concentrată asupra altor probleme. Foarte rar au fost deschise dosare de urmărire informativă şi atunci doar în situaţiile în care persoanele respective se remarcaseră prin atitudinea lor de opoziţie faţă de regim, cum a fost cazul lui Silviu Dragomir în timpul grevei studenţilor din anul 1946. Merită amintit şi faptul că Securitatea nu a fost implicată nici în epurările şi comprimările de la Universitatea „Victor Babeş" sau de la celelalte instituţii culturale din Cluj, care au fost exclusiv opera organelor de partid.

Cu toate acestea, în această perioadă au fost luate măsurile represive cele mai dure care au lovit istoricii clujeni. Este vorba de arestarea şi încarcerarea, de cele mai multe ori fără judecată, a unor istorici, printre care s-au numărat personalităţi de prestigiu ale istoriografiei româneşti, precum au fost Ioan Lupaş şi Silviu Dragomir. Arestările au fost însă mult mai numeroase şi lor le-au căzut victimă şi alţi istorici, precum Ştefan Meteş, Martin Septimiu sau Ştefan Manciulea. Trebuie precizat însă faptul că arestarea şi aruncarea acestora în temniţă nu au vizat activitatea lor ştiinţifică, din trecut sau prezent, ci activitatea lor politică din perioada interbelică, toate persoanele amintite anterior – cu excepţia lui Ştefan Manciulea – deţinând funcţii de conducere în cadrul fostelor partide politice. De altfel, încarcerarea lui Ioan Lupaş, Silviu Dragomir şi Ştefan Meteş la Sighet s-a datorat exclusiv faptului că deţinuseră demnitatea de ministru în guvernele „burghezo-moşiereşti". Prin urmare, cel puţin în cazurile de faţă, considerăm că nu se poate afirma că scopul principal al regimului şi al Securităţii l-ar fi reprezentat distrugerea fostelor elite culturale, ci anihilarea fostelor elite politice.

Până la mijlocul anilor '50, supravegherea informativă a istoricilor clujeni a crescut continuu în amploare, dar se situa în continuare la cote reduse. Momentul care a marcat însă o cotitură semnificativă în acest domeniu l-au reprezentat evenimentele din Ungaria din anul 1956, P.M.R. şi liderii Securităţii devenind conştienţi de faptul că intelectualitatea putea reprezenta o opoziţie semnificativă la regim. În consecinţă, organele de represiune au început să-şi concentreze atenţia şi asupra acestei categorii sociale. Prin urmare, Securitatea a recrutat mai mulţi informatori de valoare printre istoricii şi cercetătorii clujeni şi a deschis numeroase dosare de urmărire informativă şi de verificare.

Prin urmare, din a doua jumătate a anilor '50, se constată o schimbare radicală a metodelor folosite de Securitate pentru controlul istoricilor clujeni. Astfel, nu au mai fost uzitate metode de tip represiv direct, precum ar fi arestări, condamnări, impuneri de domicilii forţate etc. În schimb, Securitatea din Cluj a trecut la crearea unor reţele eficiente de informatori, cu ajutorul cărora a obţinut date foarte detaliate privind activitatea tuturor istoricilor care activau la Cluj, indiferent de poziţia ocupată de aceştia. Totodată, începând din anii '60, cu ajutorul acestor agenţi, Securitatea din Cluj a reuşit chiar să intervină în procesul de elaborare a materialelor ştiinţifice, încercând şi deseori reuşind să imprime lucrărilor şi studiilor cursul ideologic dorit de partid.

Peter Ulrich Weiss

Război rece cultural. Concurenţa literară germano-germană în România anilor '60

The writer Günter Grass arrived in companion with journalists to Bucharest on the 5th of November 1969 to open a Federal German exhibition „German Contemporary Literature". The exhibition contained books of authors who had escaped from the GDR or whose content was criticizing the GDR or socialism. Shortly before the opening the Romanian administration ordered to take out some books of the exhibition. This incidence of censorship was for Grass a tremendous provocation and a fundamental offence of the artistic-intellectual freedom of opinion. He protested against this in public, without result. Finally the exhibition had to be cancelled, because Grass refused to open the exhibition. The idea of the exhibition had been a cultural profiling of the Federal Republic in Romania. In contrast it led to a scandal and a crisis in the emerging West German-Romanian cultural relations with long-lasting consequences. The article wants to analyse exemplarily a special chapter of the German-German cultural competition in Romania during the Cold War.

Keywords : exhibition, censorship, culture/cultural, GDR, FRG, Romania.

Introducere. Concurenţă culturală trilaterală

Politica externă era pentru Republica Democrată Germană (R.D.G.) un câmp important în lupta pentru recunoaştere politică, pentru influenţă şi autoreprezentare. Relaţiile culturale externe erau arena perfectă pentru războiul cultural ideologic, o arenă în care R.D.G. dorea să-şi demonstreze pretenţia de a fi „Germania mai bună”, demarcându-se astfel de Republica Federală Germania (R.F.G.). Toate relaţiile bilaterale ale R.D.G. erau astfel mai mult sau mai puţin explicit nişte relaţii trilaterale. Însă «relaţiile triunghiulare sunt şi în politică la fel de delicate ca şi în viaţa de zi cu zi», căci pentru a fi în avantaj fiecare parte cooperează cu cealaltă, a demonstrat Peter Bender în mod exemplar pentru relaţiile germano-germano--sovietice[1]. Iar la fel ca cele private, şi relaţiile triunghiulare între state sunt caracterizate prin tactică, neîncredere, frica de neprevăzut, neînţelegeri şi printr-o permanentă încordare.

În lupta pentru eliminarea pretenţiei R.F.G. de a fi unica reprezentantă a germanilor şi pentru recunoaşterea internaţională a R.D.G., partenerii de încredere ai Partidului Socialist Unit al Germaniei (P.S.U.G.) erau în primul rând ţările membre ale Consiliului de Ajutor Economic Reciproc (C.A.E.R.). Faptul că în lupta pentru dreptul de existenţă al R.D.G. şi pentru legitimitatea P.S.U.G. ca partid de stat tocmai România s-a arătat nesolidară şi a deschis relaţii diplomatice cu Republica Federală în ianuarie 1967, a fost un afront şi un şoc pentru conducerea R.D.G.[2]. Consecinţele au fost grave : Germania de Vest putea acum să-şi demonstreze pe lângă forţa economică şi pe cea culturală. Aceasta însemna că Republica Federală putea să răspândească în România o a doua versiune a culturii germane şi să dezvolte o imagine a Germaniei divergentă faţă de reprezentarea de până atunci a R.D.G. Conducerea P.S.U.G. reuşise până în acel moment să facă din ţările socialiste din Europa propriul ei teritoriu pentru propagarea culturii germane. Însă pentru un război de imagine şi legitimare culturală era cu totul nepregătită – cu atât mai puţin într-o ţară atât de îndepărtată ca România, care ocupase tot timpul o poziţie marginală[3] pe harta strategilor din Berlinul de Est (în ciuda retragerii repetate a conducerii Partidului Comunist Român din disciplina blocului comunist).

1. Peter Bender, „Das ungleichseitige Dreieck. Kräfteverschiebungen zwischen Moskau, Ost-Berlin und Bonn” [Triunghiul ne-echilateral. Decalajul puterilor între Moscova, Berlinul de Est şi Bonn], în *Zeitschrift für Geisteswissenschaft* 6/2001, pp. 525-532, aici p. 525.
2. Vezi Peter Ulrich Weiß, „Anul 1967 – Punctul minim al relaţiilor politice externe dintre România şi Republica Democrată Germană”, în Romulus Rusan (coord.), *Anii 1961-1972 : Ţările Europei de Est, între speranţele reformei şi realitatea stagnării. Analele Sighet 9*, Fundaţia Academia Civică, Bucureşti, 2001, pp. 685-694.
3. După Siegfried Bock, fost ambasador al R.D.G. în România, România se clasa în ordinea de importanţă a partenerilor politici externi pentru P.S.U.G. conform Contractului de la Varşovia şi C.A.E.R. după U.R.S.S., Cehoslovacia, Polonia, Ungaria şi chiar după Bulgaria. Siegfried Bock, „Zu den Beziehungen zwischen der D.D.R. und Rumänien” [Despre relaţiile dintre R.D.G. şi România], în Siegfried Bock/Ingrid Muth/Hermann Schwiesau (coord.), *Alternative deutsche Außenpolitik ? DDR-Außenpolitik im Rückspiegel* (II) [Politică germană externă alternativă ? Politica externă a R.D.G. trecută în revistă (II)], Lit-Verlag, Berlin, 2006, pp. 60-76, aici p. 60f.

Concurenţa culturală germano-germană de pe teritoriul românesc a suscitat atenţie la nivel internaţional. Începând cu deschiderea reprezentanţei comerciale în Bucureşti, în anii 1963-1964 şi mai ales după iniţierea relaţiilor diplomatice între Bucureşti şi Bonn în 1967, concurenţa germano-germană devenise oarecum oficială. Aceasta era, pentru vremea respectivă, în domeniul de autoritate al C.A.E.R., o situaţie singulară. Politicienii din Est şi Vest au examinat cu exactitate ce fel de libertăţi i se permiteau Germaniei Federale în România pe vremea „doctrinei Hallstein". Acest fapt era cunoscut şi în Berlinul de Est. De aceea tocmai diplomaţii R.D.G. erau cei care aveau grijă ca prezenţa culturală germano-germană să fie caracterizată prin discrepanţe, nu prin alternative, astfel încât cele două versiuni culturale să nu se dezvolte în paralel, ci una împotriva celeilalte. Concurenţa între cele două state avea punctul de plecare în poziţii politice şi ideologice diferite raportate la problema Germaniei împărţite[1]. Politica lor de demarcare reciprocă se contura mai ales la târguri şi expoziţii de carte, unde R.D.G. îşi postula monopolul antifascist, în timp ce Republica Federală dorea să se afirme ca reprezentantă a culturii tuturor germanilor. Acest conflict a devenit foarte vizibil în toamna anului 1969.

O expoziţie de carte provocatoare

În 7 octombrie 1969 Partidul Socialist Unit al Germaniei sărbătorea cu multă pompă aniversarea de douăzeci de ani ai R.D.G. Acelaşi lucru se întâmpla şi în România. Un aşa-numit „Complex de Evenimente Culturale" (Kulturkomplexprogramm), concentrat în doar câteva zile pe suprafaţa Bucureştiului, prezenta Republica Democrată Germană ca pe o ţară în care socialismul era clădit cu succes, unde oamenii trăiesc fericiţi, şi care reprezenta o alternativă culturală superioară celei „imperialiste şi decadente a R.F.G.". Activităţile erau multiple : de la depuneri de coroane şi recepţii la ambasade până la festivităţi cinematografice, expoziţii de artă, concerte şi simpozioane. Majoritatea evenimentelor au avut un bun ecou în presă, iar Ambasada R.D.G. a putut raporta mulţumită către Berlinul de Est : „Am reuşit, în special prin numărul festivităţilor, să atingem punctul maxim de până acum al activităţilor culturale ale R.D.G. în Republica Socialistă România. Măsurile noastre se disting în mod pozitiv de acţiunile similare la jubileurile celorlalte ţări socialiste"[2].

Ambasada Republicii Federale în România se simţea provocată de autoreprezentarea culturală concentrată a „zonei", cum numea ea intern R.D.G. Pentru a nu lăsa reprezentarea culturală a culturii germane contemporane în mâinile R.D.G., Ambasada Republicii Federale a hotărât să-şi organizeze propriul punct culminant cultural. Astfel, departamentul de cultură a reuşit să îl convingă pe cunoscutul scriitor Günter Grass să facă o călătorie de lectură în România, care urma să aibă loc exact după festivităţile organizate de Ambasada R.D.G. Grass, care avea o invitaţie oficială de la Uniunea Scriitorilor Români, a sosit pe 5 noiembrie în Bucureşti. S-au organizat mai multe evenimente, printre care un cocktail la Uniunea Scriitorilor Români şi unul la Ambasada Republicii Federale din Bucureşti, precum şi, la invitaţia rectorului, o apariţie la Universitatea din Bucureşti. Pe lângă acestea erau

1. Vezi Peter Ulrich Weiß, *Kulturarbeit als diplomatischer Zankapfel. Die kulturellen Auslandsbeziehungen im Dreiecksverhältnis der beiden deutschen Staaten und Rumänien von 1950 bis 1972* [Promovare culturală ca măr de discordie diplomatic. Relaţiile culturale externe în triunghiul celor două state germane şi al României din 1950 până în 1972], München, 2009.
2. Bundesarchiv (BArch/SAPMO), DY 30/IV A2/20/363 : Protokoll-Bericht und Einschätzung der D.D.R.-Botschaft in Bukarest zur Begehung des 20. Jahrestages der D.D.R. in der S.R.R. [Raport şi estimare a Ambasadei R.F.G. din Bucureşti cu ocazia aniversării de 20 de ani ai R.F.G. în R.S.R.], 9.10.1969.

programate seri de lectură la Bucureşti, Sibiu şi Braşov. Însă adevăratul apogeu al călătoriei urma să fie deschiderea expoziţiei de carte „Literatură germană contemporană” în 6 noiembrie, care fusese chiar ideea lui Grass şi pe care Uniunea Scriitorilor o susţinea[1]. Intenţia politică din spatele acestei expoziţii nu era greu de ghicit, având în vedere momentul ales cu vizibilă premeditare. Expoziţia de carte a R.D.G., care fusese deschisă în 6 octombrie cu ocazia aniversării de douăzeci de ani a R.D.G. şi care cuprindea 3.500 de exponate, se sfârşise abia cu o zi înainte de venirea lui Grass[2].

Venirea lui fusese anunţată deja cu săptămâni înainte. Ziarul german din România *Karpatenrundschau* a relatat în mod surprinzător de deschis scopul călătoriei : contracararea imaginii unilaterale a literaturii germane de vest în ţările socialiste[3]. Organizatorul oficial al expoziţiei federale era Asociaţia Librarilor şi Editorilor Germani (Börsenverein des Deutschen Buchhandels), iar finanţatorul, Ministerul de Externe. Titlul iniţial al expoziţiei, „Literatură germană contemporană în Republica Federală Germania şi în Berlinul de Vest”, a suscitat încă înainte de vernisaj plângeri puternice din partea diplomaţilor R.D.G., care protestaseră împotriva acestei includeri de la sine înţelese, astfel încât numele şi afişele deja împărţite au trebuit schimbate[4]. Expoziţia fusese concepută de specialistul în literatură Eberhard Lämmert din Berlinul de Vest, care l-a însoţit pe Günter Grass în călătorie şi care urma să ţină şi o prelegere despre „Concepţiile şi obiectivele literaturii germane federale contemporane” la Universitatea din Bucureşti. Lämmert alesese aproximativ 300 de cărţi scrise de autori germani, care erau aranjate nu doar cronologic, ci după aspecte tematice precum „scriitori despre poetică” sau „scriitori despre politică”[5]. În acelaşi timp, Lämmert nu i-a împărţit pe scriitori după provenienţa lor, din Est sau din Vest – o atitudine politic explozivă. Postulatul existenţei *unei singure* literaturi germane deschise era un răspuns la controversele germano-germane din vremea respectivă şi era contrar poziţiei demarcatoare a P.S.U.G. Astfel selecţia cărţilor era sinonimă cu o poziţionare cultural-politică a iniţiatorilor.

Fiindcă din partea românească nu fuseseră puse condiţii preliminare, nimeni nu se aştepta la greutăţi ieşite din comun. Însă realitatea a fost altfel. Cu doar câteva ore înainte de deschiderea expoziţiei, autorităţile româneşti au făcut obiecţii în legătură cu un număr de exponate. În total 16 cărţi şi o revistă au fost incriminate şi scoase din expoziţie. Printre ele se găseau *Celula* (Horst Bienek), *Harfa de sârmă* (Wolf Biermann), *Scrisori despre graniţă* (Günter Grass, Pavel Kohout), *Negustorul ambulant*, *Lumea interioară a lumii exterioare a lumii interioare*, *Scandal cu publicul şi alte piese* (Peter Handke), *Speculaţii despre Jacob* şi *A treia carte despre Achim* (Uwe Johnson), *Portrete* şi *În a doua treime a secolului nostru* (Alfred Kantorowicz), *Interzisă şi arsă – Literatura germană – 12 ani reprimată* (Richard Drews, Alfred Kantorowicz) *Comemorarea eroilor* şi *Împărţirea Germaniei – o culegere de lirică* (Gerhard Zwerenz) şi ediţia despre Cehoslovacia a *Mersului trenurilor* (Hans Magnus Enzensberger). Şi piesele de teatru despre Vietnam de Peter Weiß şi *Plebeii exersează rebeliunea* a lui Günter Grass însuşi au fost puse la indexul expoziţiei.

Neoficial se spunea că aceste cărţi asmuţesc împotriva cooperării ţărilor socialiste şi împotriva R.D.G. şi răspândesc idei antisocialiste. Cenzorii luaseră în vizor şi opere ale

1. Vezi *Die Welt* din 1.11.1969.
2. BArch/SAPMO, DY 30/IV A2/20/363 : Bericht des MfAA (stellv. Außenminister Oskar Fischer) über die Buchausstellung in Bukarest und über das Auftreten G. Grass’ in Bukarest und Budapest [Raport al MfAA (ministrul adjunct de Externe, Oskar Fischer) despre expoziţia de carte din Bucureşti şi despre apariţia lui G. Grass în Bucureşti şi Budapesta], 27.11.1969.
3. Vezi *Karpatenrundschau* din 25.7.1969.
4. Vezi *Kölner Stadtanzeiger* din 10.11.1969.
5. Vezi *Süddeutsche Zeitung* din 8./9.11.1969.

unor scriitori care fugiseră din R.D.G. în Vest. Horst Bienek, de exemplu, fusese în anii tinereţii elev al lui Brecht, în 1951 a fost acuzat de spionaj şi condamnat la cinci ani de muncă forţată în Siberia, iar apoi a fugit în Germania Federală. Pavel Kohout, căruia îi fusese retrasă cetăţenia în anul 1979, era unul dintre intelectualii care luaseră parte la Primăvara de la Praga. Deşi autorităţile româneşti nu dăduseră nici o explicaţie pentru această dispoziţie, pentru observatorii din Germania de Vest era clar că se aflau sub presiunea diplomaţilor din R.D.G.[1].

Scandal în jurul lui Günter Grass

Günter Grass, uimit şi în acelaşi timp indignat, a reacţionat imediat şi a protestat deja, în dimineaţa de 6 noiembrie, la evenimentul de la Universitatea din Bucureşti, împotriva cenzurii din ţările socialiste şi, în special, împotriva celei a Ministerului de Externe. Chiar a ameninţat că nu va deschide expoziţia din aceeaşi seară dacă ministerul nu-şi va retrage decizia. Grass ar fi fost de acord să-şi retragă propria publicaţie reclamată, corespondenţa cu Kohout, însă a refuzat categoric să elimine în mod „arbitrar" cărţile altor scriitori[2]. Luaţi prin surprindere, unii dintre studenţii şi profesorii universităţii au încercat să argumenteze împotriva lui Grass şi să-i atenueze critica. Au explicat că şi scriitori din R.D.G. sunt victime ale cenzurii şi defăimării în Republica Federală[3]. Dar Grass a rămas tare pe poziţii, încercând să constituie un precedent. Vernisajul a fost mai întâi amânat de joi pe sâmbătă. Apoi Grass a plecat în Transilvania, unde a citit printre altele şi în Sala Barocă a Muzeului Bruckenthal din Sibiu.

Văzând că partea românească nu şi-a retras decizia până sâmbătă, Grass a făcut în ziua următoare, înaintea lecturii sale de la Casa de Cultură a Institutului Român pentru Relaţiile Culturale cu Străinătatea din Bucureşti, o comunicare deschisă, fără să îi pese de rezistenţa ambasadorului Republicii Federale, Erich Strätling, sau de cea a directorului Uniunii Scriitorilor Români, Zaharia Stancu. În faţa unui public impresionant a citit numele scriitorilor afectaţi de interdicţie. În acelaşi timp a semnalat că, după părerea lui, există divergenţe între politica românească oficială de partid şi opiniile scriitorilor români şi a repetat că va deschide expoziţia doar în forma în care a fost concepută iniţial: „Spre regretul meu, din partea românească au fost exprimate dubii, în primul rând împotriva unor autori şi a cărţilor lor, care mai demult şi-au schimbat domiciliul în Republica Federală. Eu nu pot împărtăşi aceste dubii; sunt în continuare de părere că locul în care scriitorii au locuit dintotdeauna este limba. Şi dacă doresc să rămână scriitori, acolo ar trebui să locuiască şi de acum încolo. [...] Vorba despre solidaritatea scriitorilor este o formulă fără conţinut, dacă în cazul acesta, ca în multe altele, aplicăm măsuri diferite pentru unii şi pentru ceilalţi. O informaţie incompletă – chiar şi despre literatura germană contemporană – nu este o informaţie"[4]. În continuare a spus: „Dacă în momentul acesta nu permit ca treisprezece dintre colegii mei să fie eliminaţi, sper că fac aceasta şi pentru colegii mei din România, căci felul acesta de solidaritate între scriitori, dacă nu vrea să fie doar o vorbă

1. Vezi *Süddeutsche Zeitung* din 8./9.11.1969 şi *Frankfurter Allgemeine Zeitung* din 12.11.1969.
2. *Kölner Stadtanzeiger* din 10.11.1969.
3. BArch/SAPMO, DY 30/IV A2/20/363: Bericht des MfAA (stellv. Außenminister Oskar Fischer) über die Buchausstellung in Bukarest und über das Auftreten G. Grass' in Bukarest und Budapest [Raport al MfAA (ministrul adjunct de Externe, Oskar Fischer) despre expoziţia de carte din Bucureşti şi despre apariţia lui G. Grass în Bucureşti şi Budapesta], 27.11.1969.
4. *Frankfurter Allgemeine Zeitung* din 12.11.1969 şi *Westdeutsche Allgemeine* din 10.11.1969.

goală, nu poate avea decât un singur sens, dacă rămânem în aceste cazuri strict la subiect”[1]. Pentru a sublinia seriozitatea propriilor cuvinte, a ameninţat cu faptul că expoziţia va rămâne în incinta ambasadei dacă autorii nu vor fi toţi prezentaţi : „Dacă un singur autor va fi tăiat, nu voi deschide expoziţia”, a explicat Grass unui corespondent al agenţiei germane de presă DPA[2]. După aceasta a luat cuvântul Zaharia Stancu : Guvernul României, cu a cărei politică externă Uniunea Scriitorilor este cu totul de acord, nu a interzis expoziţia. Însă Uniunea a descoperit în catalog nişte cărţi care nu armonizează cu politica românească şi care ar determina proteste din partea statelor prietene, pentru că acestea sunt atacate în volumele respective. Având în vedere bunele relaţii germano-române, Stancu a afirmat că nu înţelege insistenţa lui Grass[3]. Deschiderea a fost amânată încă o dată pe luni. Grass a fost convocat, împreună cu ambasadorul Strätling, care fusese prezent la ambele evenimente, împreună cu ataşatul lui cultural, la Ministerul de Externe. Dar acolo nu s-a întâmplat altceva decât că ministrul de Externe, Vasile Gliga, a repetat încă o dată poziţia română. Situaţia era blocată, fiecare parte insista asupra punctului ei de vedere. În sfârşit, Asociaţia Librarilor şi Editorilor Germani a anulat proiectul – cu acordul Ministerului de Externe al Germaniei Federale. Explicaţia a fost că deşi organizatorii s-au gândit la opţiunea de a respecta dubiile româneşti din consideraţie pentru relaţiile între România şi R.D.G., până la urmă au ajuns la concluzia că, prin retragerea cărţilor reclamate, expoziţia nu ar mai fi oferit o privire de ansamblu reprezentativă a literaturii germane[4]. Grass a plecat chiar în ziua aceea mai departe la Budapesta, la Săptămâna Culturală a Cartierului Berlinez de Vest Charlottenburg, fără să fi deschis expoziţia de la Bucureşti. În clubul Uniunii Scriitorilor PEN din capitala maghiară, precum şi în faţa studenţilor din Budapesta, Grass şi-a exprimat încă o dată public decizia[5]. Răspunsul lui Grass la întrebarea de la începutul vizitei sale în România a ziarului *Neue Banater Zeitung*, ce aşteptări are de la vizita aceasta, suna pentru cei informaţi ca o ironie amară : pe lângă întâlniri cu alţi scriitori, a spus Grass, el doreşte să răspândească informaţii despre literatura de după al doilea război mondial din Republica Federală *şi* din R.D.G.[6].

Pentru Ministerul de Externe al R.D.G. situaţia era clară : întreaga concepţie a expoziţiei era „o formă a pretenţiei de unică reprezentare în relaţiile culturale cu ţările socialiste”. Mai ales cărţile interzise „[servesc] politicii culturale germane de Vest la infiltrarea ei ideologică cu idei antisocialiste, de teorie a convergenţei şi burgheze”[7]. Apariţia lui Grass a fost „încă de la început provocatoare şi îndreptată în primul rând împotriva R.D.G.”. Incidentul dovedeşte că R.F.G. consideră România deosebit de potrivită pentru a „forţa concepţia de cap de pod cu multă energie”[8]. Funcţionarii din R.D.G. nu erau singurii în critica lor : revista literară sovietică *Literaturnaia Gazeta* l-a criticat imediat şi ea într-o recenzie, pe Grass, şi cu siguranţă nu doar întâmplător în acest moment, care până atunci fusese tot timpul simpatizat[9]. Importanţa pe care a dat-o Ministerul de Externe al R.D.G. împiedicării

1. BArch/SAPMO, DY 30/IV A2/20/363 : Bericht des MfAA (stellv. Außenminister Oskar Fischer) über die Buchausstellung in Bukarest und über das Auftreten G. Grass’ in Bukarest und Budapest [Raport al MfAA (ministrul adjunct de Externe, Oskar Fischer) despre expoziţia de carte din Bucureşti şi despre apariţia lui G. Grass în Bucureşti şi Budapesta], 27.11.1969.
2. *Frankfurter Rundschau* din 10.11.1969.
3. Vezi *Süddeutsche Zeitung* din 11.11.1969 şi *Der Tagesspiegel* din 11.11.1969.
4. Vezi *Süddeutsche Zeitung* din 11.11.1969 şi *Frankfurter Rundschau* din 11.11.1969.
5. Vezi *Süddeutsche Zeitung* din 14.11.1969 şi *Die Welt* din 13.11.1969.
6. *Neue Banater Zeitung* din 5.11.1969.
7. BArch/SAPMO, DY 30/IV A2/20/363 : Bericht des MfAA (stellv. Außenminister Oskar Fischer) über die Buchausstellung in Bukarest und über das Auftreten G. Grass’ in Bukarest und Budapest [Raport al MfAA (ministrul adjunct de Externe, Oskar Fischer) despre expoziţia de carte din Bucureşti şi despre apariţia lui G. Grass în Bucureşti şi Budapesta], 27.11.1969.
8. *Idem*.
9. Vezi *Die Zeit* din 28.11.1969.

expoziţiei se manifestă în faptul că nimeni alţii decât Walter Ulbricht, Erich Honecker, Willi Stoph şi directorul Departamentului de Relaţii Internaţionale din Comitetul Central al P.S.U.G., Paul Markowski, nu fuseseră informaţi despre acest eveniment. Funcţionarii R.D.G. au resimţit o plăcere diabolică faţă de colegii români. Căci în sfârşit s-a adeverit ceva ce ei au considerat dintotdeauna duşmănos. Deja la sfârşitul lunii mai ataşatul cultural al Ambasadei R.D.G., Jürgen Adler, a avertizat în timpul unui cocktail un coleg român că Günter Grass este unul dintre cei mai înverşunaţi adversari ai R.D.G., care are o mare influenţă asupra anturajului[1].

Strategie cultural-politică şi pretenţie morală

Faptul că expoziţia s-a sfârşit printr-un scandal public – pe lângă presă, în Republica Federală luaseră poziţie între timp şi diverşi parlamentari în legătură cu aceasta – era o neplăcere nu doar pentru partea românească, ci şi pentru Ministerul de Externe de la Bonn. Căci această tendinţă nu se împăca cu strategia discretă de până acum a Republicii Federale faţă de România comunistă. Abia în luna mai, după negocieri îndelungate, cele două părţi au căzut de acord asupra unui plan de acţiune privind schimburile culturale. Nefiind însă vorba de o convenţie scrisă, planul putea fi oricând retras. Oricum Partidul Comunist Român, temându-se de influenţa străină, se arăta mai degrabă interesat de schimburi ştiinţifice şi educaţionale, nu însă de un adevărat schimb cultural. Tocmai din acest motiv Ambasada Republicii Federale a cerut în raportul din 1969 să nu se organizeze alte evenimente culturale care ar putea şoca : cum ţara gazdă se află într-un permanent balans între deschidere spre Vest şi consideraţie faţă de aliaţii săi estici, o prezenţă proprie prea accentuată ar fi avut consecinţe negative[2]. Directorul departamentului de Cultură al Ministerului de Externe din Bonn, Hans-Georg Steltzer, era foarte interesat să dezvolte în mod continuu relaţiile culturale. De aceea a asigurat, în timpul unei vizite la Ambasada română în februarie 1970, că înţelege foarte bine atitudinea românească în cazul Günter Grass, că îi pare rău de acest incident şi speră că un astfel de episod nu se va repeta. Acţiunile Ministerului român de Externe nu au nimic comun cu restrângerea libertăţii artistice criticată de Grass, a spus Steltzer[3]. Ca urmare, funcţionarii germani ai departamentului pentru Cultură nu au mai organizat nici o expoziţie de carte în anul 1970. Deşi la sfârşitul acestui an ambasada a crezut că, între timp, „Grass a fost dat uitării"[4], de fapt a mai durat încă câţiva ani buni până când o nouă expoziţie de carte a fost într-adevăr organizată.

Acţiunea lui Günter Grass din Bucureşti a fost pentru politicieni cu siguranţă neplăcută ; pentru cei care îl cunoşteau nu a fost însă deloc surprinzătoare. Grass a fost întotdeauna un moralist *şi* un intelectual activ politic. El, care se plasa politic pe sine „undeva mai la stânga de centru", îl susţinea deschis pe Willy Brandt şi Partidul Social-Democrat (P.S.D.). În timpul campaniei electorale pentru alegerile parlamentare din 1969, Günter Grass a călătorit, de exemplu 31.000 de km prin întreaga Germanie şi a ţinut nouăzeci şi patru de cuvântări în

1. Arhiva Ministerului Afacerilor Externe (A.M.A.E.), Direcţia Relaţiile Culturale (D.R.C.), Fond 217, 1969, R.D.G. : M.A.E./D.R.C. : Notă de Convorbire, 3.6.1969.
2. Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes (P.A.A.A.) [Arhiva Politică a Ministerului de Externe], B 97, Vol. 368 : Jahreskulturbericht 1969 der bundesdeutschen Botschaft in Rumänien [Raportul anual cultural din 1969 al Ambasadei Germaniei Federale din România] , 21.1.1970.
3. A.M.A.E., D.R.C., Fond 217, 1970, R.F.G. : Telegramă a Ambasadei R.S.R. Köln către Vasile Gliga, 11.2.1970.
4. P.A.A.A., B 97, Vol. 436 : Jahreskulturbericht 1970 der bundesdeutschen Botschaft in Rumänien [Raportul anual cultural din 1969 al Ambasadei Germaniei Federale din România], 25.1.1971.

favoarea lui Brandt, care în final a fost ales cancelar. Tot timpul se amesteca în politică şi risca fel de fel de controverse. În 1966 a provocat un mare scandal, comentând în faţa unor jurnalişti alegerea candidatului Uniunii Creştin-Democrate (C.D.U.), Hans-Georg Kiesinger, în calitate de cancelar, cu următoarele cuvinte : „Cum putem comemora rezistenţa celor torturaţi şi omorâţi la Auschwitz şi Treblinka dacă dumneavoastră, care aţi simpatizat cu naziştii, îndrăzniţi să hotărâţi direcţia politicii de acum ? ”[1]. Născut în Prusia de Est, luând parte la al doilea război mondial şi aderând la noua politică de Est a lui Brandt, Grass se arăta foarte sensibil faţă de regimurile totalitare şi mai ales faţă de evenimentele de după Cortina de Fier. Această tematică l-a preocupat şi literar, de exemplu în drama *Plebeii exersează rebeliunea* (1966), în care este vorba de revolta populară din R.D.G. din 1953, sau în cartea *Scrisori despre graniţă* (1968), un dialog cu autorul ceh Pavel Kohout despre Primăvara de la Praga.

Pe lângă acestea, Grass se număra printre literaţii bine-cunoscuţi ai Grupului 47. Această grupare de scriitori şi critici literari ajunsese renumită datorită întâlnirilor des mediatizate, care au avut loc în fiecare toamnă din 1947 până în 1967. La aceste reuniuni se vorbea într-un fel inovator, intens şi public despre literatură. Grupul nu avea un program literar comun, ci îşi vedea mai degrabă rolul principal în redefinirea responsabilităţii politice în literatură după Holocaust. Fiindcă scriitorii astfel reuniţi nu criticau doar naţional-socialismul şi comunismul, ci şi era creştin-democrată a lui Adenauer, erau în mod repetat atacaţi verbal de politicienii conservatori – de la invectiva „Camera Secretă Imperială pentru Scrieri” a patronului UCD, Hermann Josef Dufhues (1963), până la insulta lui Ludwig Erhard la adresa Grupului 47 de a fi nişte „mici pinscheri”[2] (1965). Făcând abstracţie de aceste atacuri, operele lor au contribuit esenţial la stabilirea unui nou prestigiu internaţional al literaturii din Republica Federală Germană. Aceşti scriitori exprimau prin operele lor distanţarea de trecutul naţional-socialist şi aderarea la valori liberale şi democratice într-un mod mult mai radical şi mai explicit decât era cazul pe vremea respectivă în societatea Republicii Federale. În străinătate, scriitorii erau văzuţi ca încarnarea unui spirit al vremii liberal sau chiar uşor de stânga, care acolo – altfel decât în locurile natale – era bine văzut. Având în vedere că politica culturală oficială a Republicii Federale era canalizată de la început spre împăcare şi spre distanţare clară de naţional-socialism, autorii Grupului 47 erau deseori trimişi ca reprezentanţi culturali în străinătate. Cea mai renumită apariţie în public a avut-o gruparea în 1966, când aproximativ optzeci de reprezentanţi ai literaturii germane de după război s-au reunit la Princeton (SUA) pentru a vorbi în prezenţa presei străine despre literatură[3].

Prezenţă literară modestă

Şi vizitatorii români au avut în 1966 pentru prima oară ocazia să cunoască literatura Grupului 47 şi a Germaniei Federale pe îndelete. Căci în octombrie 1966 a fost deschisă în Bucureşti „Expoziţia de Carte a Republicii Federale Germania” – şi de data aceasta imediat după programul festiv de ziua R.D.G. Expoziţia itinerantă, care fusese arătată înainte la Praga şi văzută de 20.000 de vizitatori, şi care în vara anului 1967 fost trimisă în Iugoslavia şi Bulgaria, era considerată apogeul autoreprezentării culturale a Republicii Federale în

1. *Frankfurter Allgemeine Zeitung* din 1.12.1966.
2. Vezi *Christoph Kleßmann, Zwei Staaten, eine Nation. Deutsche Geschichte 1955-1970* [Două state, o naţiune. Istoria Germană între anii 1955-1970], Bonn, 1997, pp. 172-178.
3. Vezi *Hermann Glaser, Deutsche Kultur. Ein historischer Überblick von 1945 bis zur* Gegenwart [Cultura germană. O viziune istorică de ansamblu din 1945 până în prezent], Bonn, 1997, pp. 256-260.

Europa de Est[1]. În mijlocul celor 2.500 de cărţi expuse, pe aria în care era expusă beletristica, erau instalate panouri mari cu fotografii şi date biografice ale scriitorilor care erau la modă : Alfred Andersch, Heinrich Böll, Hans Magnus Enzensberger, Günter Grass, Peter Härtling, Wolfgang Hildesheimer şi Rolf Hochmuth erau, în ordine alfabetică, primii şapte scriitori de pe listă, iar Ingeborg Bachmann era singura scriitoare[2]. Ţinând cont de faptul că în România se găsea doar puţină literatură germană contemporană, expoziţia a fost un eveniment deosebit pentru românii şi, mai ales, pentru saşii interesaţi de literatură. Pe de o parte, numărul scriitorilor germani din Vest publicaţi era considerabil. Cotidianul german *Saarbrücker Zeitung*, de exemplu, a descoperit la expoziţia de carte românească de la Frankfurt/Main din 1967, pe lângă Thomas Mann, Hans Fallada şi Franz Kafka, opere ale lui Heinrich Böll, Günter Grass, Peter Weiß, Hans Magnus Enzensberger, Ingeborg Bachmann, Paul Celan, Friedrich Dürrenmatt şi Wolfgang Borchert[3]. Pe de altă parte, deoarece majoritatea dintre ei apăreau doar în antologii, numărul lor, precum şi cel al operelor publicate erau reduse la minimum. În plus, proasta aprovizionare cu cărţi reducea şi ea difuzarea operelor autorilor din Germania Federală. Limitarea începea chiar înaintea distribuirii, cu reducerea tirajelor, care deja erau foarte mici, prin faptul că diferite instituţii şi anumiţi funcţionari îşi asigurau propriile stocuri pe căi neformale. Restul se vindea pe sub mână la prieteni sau cunoscuţi. Situaţia aceasta era în afara Bucureştiului şi mai grea, cum a mărturisit un cititor din Braşov : „După câte un Heinrich Böll alerg ca după vânat, chiar mai mult decât după portocale, care şi ele sunt rare”[4].

Dar librăriile româneşti duceau lipsă şi de literatura germană din R.D.G. Mai ales în prima jumătate a anilor ’60, românii s-au plâns repetat că în loc de marii scriitori din R.D.G. se publică doar puţine cărţi, care sunt greu de vândut şi umplu permanent rafturile, precum cele ale scriitorului de partid Otto Gotsche[5]. O privire pe lista Comitetului Cultural de Stat, care cuprindea operele germane traduse în română şi apărute în anul 1965, confirmă această observaţie şi consemnează o prezenţă în general slabă a literaturii din R.D.G. în România în anul respectiv. Din cele patruzeci şi una de cărţi, şapte erau despre muzică sau cuprindeau chiar note muzicale, următoarele şapte erau clasici ai filosofiei teoretice, precum Marx, Engels, Lenin, Hegel, August Bebel şi două tratau probleme tehnice şi ştiinţifice. Între celelalte douăzeci şi una de cărţi, care aparţineau într-adevăr literaturii, dominau traducerile unor autori subsumaţi patrimoniului literar umanist : Thomas Mann, Theodor Fontane, Hans Fallada, Heinrich Heine, Heinrich von Kleist, Erich Maria Remarque. Culmea o constituiau *Moartea la Veneţia* de Thomas Mann şi *Pe frontul de vest, nimic nou* de Erich Maria Remarque, cu 70.000, respectiv 100.000 de exemplare tipărite. Pe lângă

---

1. Deutsche Buchausstellung in Bukarest [Expoziţia de carte germană din Bucureşti]. În : *Mitteilungen der Südosteuropa-Gesellschaft* April-September 1966, 43 p. şi Kulturabteilung des Auswärtigen Amtes, Jahresbericht 1966 [Departamentul pentru Cultură al Ministerului de Externe, Raport Anual 1966], Bonn, 1967, p. 100.
2. Alţi scriitori : Uwe Johnson, Heinar Kipphardt, Karl Krolow, Siegfried Lenz, Reinhard Lettau, Paul Pförtner, Peter Rühmkorf, Arno Schmidt, Wolfdietrich Schnurre, Günter Scuren, Martin Walser und Peter Weiß. A.M.A.E., D.R.C., Fond 217, 1966, R.F.G. : Nota privind deschiderea Expoziţiei cărţii din R.F.G. 1966 (C.S.C.A. către Vasile Gliga/M.A.E.), 10.10.1966.– Deutsche Buchausstellung in Bukarest [Expoziţia de carte germană din Bucureşti], în *Mitteilungen der Südosteuropa-Gesellschaft*, April-September 1966, 43 p., şi Kulturabteilung des Auswärtigen Amtes, Jahresbericht 1966 [Departamentul pentru Cultură al Ministerului de Externe, Raport Anual 1966], Bonn 1967, p. 100. – Die Deutsche Buchausstellung in Bukarest [Expoziţia de carte germană din Bucureşti] în *Börsenblatt für den Deutschen Buchhandel* nr. 96 din 22.10.1966. A.M.A.E., D.R.C., Fond 217, 1966, R.F.G. : Nota cu privire la deschiderea Expoziţiei cărţii din R.F.G., 11.10.1966 şi *Contemporanul* nr. 43 din 28.10.1966.
3. *Saarbrücker Zeitung* din 10.2.1967.
4. *Neue Rheinische Zeitung* din 2.11.1969.
5. Vezi *Hermannstädter Zeitung* din 27.6.1966.

acestea au fost publicate trei culegeri de poveşti şi *Muc cel mic* al lui Wilhelm Hauff. În program erau, în schimb, doar două cărţi scrise de autori contemporani ai R.D.G. : cele două părţi ale *Aventurilor lui Werner Holt* (1960-1963) de Dieter Noll, cu câte un tiraj de 20.000 de exemplare, şi *Cerul împărţit* de Christa Wolf, al cărei tiraj de 10.000 de exemplare a fost pe loc epuizat. Şi *Sfatul zeilor* al lui Friedrich Wolf din 1949 era o lucrare mai veche, la fel ca *La stânga, unde-i inima* de Leonhard Frank, din anul 1952, care în plus era un scriitor federal[1].

Aceste cifre mici şi puţine denotă că nu se poate vorbi despre o prezenţă adevărată a literaturii contemporane a R.D.G. în România şi arată cât de ascunşi au trebuit să rămână autorii din R.D.G. publicului român şi, mai ales, celui săsesc. La cele mai noi descoperiri literare aveau acces doar specialiştii. Or, tocmai prin prezentarea literaturii contemporane încercau oficialii R.D.G. să demonstreze că ţara lor este „Germania mai bună şi mai progresistă". Până şi programa pentru bacalaureat din anul 1970 conţinea, pe lângă opere ale lui Arnold Zweig, Heinrich Böll, Max Frisch şi Friedrich Dürrenmatt, doar pe Johannes R. Becher, Bertolt Brecht şi Anna Seghers ca autori contemporani ai R.D.G.[2]. În loc să-şi dezvolte prezenţa în România pornind o adevărată „ofensivă" literară cu propriii lor scriitori, diplomaţii R.D.G. erau mai degrabă ocupaţi cu intervenţii la expoziţii împotriva diferitor cărţi scrise de autori din Republica Federală care criticau R.D.G. În plus, condiţiile de cooperare între edituri deveniseră din ce în ce mai grele. Astfel, în anii 1965 şi 1966, ambele părţi au constatat – după vizite reciproce repetate ale lui Mihai Şora şi Alexandru Buzatu de la Uniunea Scriitorilor Români şi ale lui Walter Czollek şi Roland Links, primul director, al doilea redactor-şef al Editurii Volk und Welt –, independent una de alta, diferenţe capitale în domeniile de activitate şi în distribuirea competenţelor în structurile editurilor, cunoştinţe insuficiente ale celeilalte scene literare şi prea puţini traducători calificaţi. Pe lângă aceasta, vizitatorii români aveau impresia că literatura lor nu era apreciată îndeajuns. Estimările din raporturile de călătorie arată că până atunci cooperarea fusese formală, urmărind doar scopul îndeplinirii planurilor, fără să ţină cont de necesităţile şi condiţiile părţilor implicate[3]. Părţii germane federale i se oferea astfel o bună oportunitate de a pătrunde în cercurile cititoare româneşti şi săseşti.

Donaţiile de cărţi – un cal troian

Un mod de a face cunoscută literatura din Republica Federală erau donaţiile de cărţi. Această formă de popularizare a literaturii germane în străinătate era foarte potrivită în România, fiind o metodă discretă de a dezvolta legături puternice. În plus, făcea posibilă o opoziţie tăcută faţă de literatura R.D.G., mai ales pentru că donaţiile nu sunt uşor de respins. Donaţiile erau o practică obişnuită a politicii culturale externe a Republicii Federale, mai precis un punct principal cu scopul „propagării cărţilor şi revistelor germane". Ele erau folosite atât pentru promovarea şi susţinerea limbii germane, cât şi pentru aşa-numitele

1. A.M.A.E., D.R.C., Fond 217, 1966, R.D.G. : Lista lucrărilor din literatura germană apărute în R.S.R. 1.1.-1.12.1965.
2. Era vorba despre *Tilman Riemenschneider* şi *Iubire fără Ruth* (Johannes R. Becher), *Întrebări ale unui muncitor cititor* şi *Viaţa lui Galilei* (Bertold Brecht) şi *A şaptea cruce* (Anna Seghers). Vezi *Die Welt* din 2.12.1969.
3. Vezi A.M.A.E., D.R.C., Fond 217, 1966, R.D.G. : Raport de activitate privitor la schimbul de experienţă cu editurile din R.D. Germană a lui Şora Mihai şi Buzatu Alexandru (16-26 noiembrie 1965), fără dată, şi A.M.A.E., D.R.C., Fond 217, 1966, R.D.G. : Informare privind vizita în ţara noastră a lui Roland Links, redactor-şef la Editura Volk und Welt, în perioada 13.2.-4.3.1966, fără dată.

schimburi intelectuale. Astfel, între anii 1950 şi 1965 au avut loc în 163 de oraşe din întreaga lume câteva sute de expoziţii de carte mari (cu aproximativ 3.000 de exponate), mijlocii şi mici[1]. Partea principală a politicii de răspândire erau donaţii la care diferite instituţii figurau ca donator, în funcţie de ţara receptorului. În mijlocul anilor ’60 de exemplu, Comunitatea Germană de Cercetare (Deutsche Forschungsgemeinschaft) făcea donaţii universităţilor şi institutelor de cercetare din întreaga lume, în timp ce Institutul pentru Relaţii cu Străinătatea (Institut für Auslandsbeziehungen) se ocupa de persoane private cu descendenţă germană sau de asociaţii germane, Societatea Martin Behaim (Martin-Beheim-Gesellschaft) aproviziona mai ales biblioteci, iar organizaţia de schimburi culturale Inter Nationes aproviziona cu cărţi lectori universitari, profesori şi învăţători tineri, cămine studenţeşti în care locuiau germani şi străini împreună, precum şi alte instituţii şi persoane. La aceste donaţii era vorba de zeci de mii de cărţi, reviste şi abonamente. După Departamentul de Cultură din Ministerul de Externe, în anii 1965 şi 1966, doar la institutele culturale din străinătate au fost trimise aproximativ 60.000 de cărţi şi 4.200 de abonamente pentru 472 de reviste[2].

Fiindcă aceste activităţi erau foarte eficiente, donaţiile constante şi vizate erau unele dintre primele recomandări cultural-politice pe care reprezentanţa comercială a Republicii Federale din Bucureşti le trimitea la Bonn[3]. Astfel, reprezentanţa comercială a intermediat chiar de la începutul activităţii ei trimiterea de cărţi, reviste şi ziare de către edituri germane federale la anumiţi cetăţeni sau instituţii româneşti. Una dintre primele donaţii spectaculoase a fost o bibliotecă din domeniul ştiinţei şi tehnicii, care cuprindea circa 2.000 de exemplare şi pe care organizatorii „Expoziţiei Tehnice a Republicii Federale Germania” din Bucureşti din mai 1965 au oferit-o statului român ca şi cadou oficial. Prin aceasta, a explicat secretarul de stat Rudolf Lahr în cuvântarea lui cu ocazia deschiderii de la Bucureşti, se urmărea eliminarea lacunelor din schimbul cultural, care fusese prea mult timp întrerupt[4]. Printre cărţile expuse se numărau nu doar volume despre ştiinţele naturale, ci şi biografii, tratate de istorie şi publicaţii despre probleme sociale şi teme actuale ale Republicii Federale – în limbajul P.S.U.G. era vorba de cărţi cu conţinut „ideologic”[5]. În cadrul expoziţiei de carte din 1966, încă 2.000 de cărţi au fost donate Bibliotecii Centrale de Stat, dintre care însă circa 100 au fost returnate din motive politice şi ideologice. Mai mult de o treime dintre cărţile oferite aparţineau beletristicii şi ştiinţelor umaniste[6].

Diplomaţii R.D.G. au înţeles rapid cât de atractive sunt astfel de practici, precum şi pericolele care pornesc de la ele pentru prezenţa culturală de până acum şi pentru preponderenţa literaturii R.D.G. în România[7]. Astfel s-a constatat că prin trimiterea pachetelor de cărţi la

1. Vezi Kulturabteilung des Auswärtigen Amtes, Jahresbericht 1966 [Departamentul de Cultură al Ministerului de Externe, Raport Anual 1966], Bonn, 1967, p. 100.
2. P.A.A.A., B 97, Vol. 368 : Jahreskulturbericht 1969 der bundesdeutschen Botschaft in Rumänien [Raport despre cultura anului 1969 al Ambasadei Republicii Federale în România], 21.1.1970.
3. P.A.A.A., B 97, Bd.368 : Kulturpolitischer Jahresbericht 1965 der bundesdeutschen Handelsvertretung in Rumänien [Raport Anual despre politica culturală din 1965 al reprezentanţei comerciale a Republicii Federale Germania în România], 6.5.1966.
4. *Frankfurter Allgemeine Zeitung* din 19.5.1965.
5. BArch/SAPMO, DY 30/IV A2/20/364 : Bericht der Politischen Abteilung der DDR-Botschaft in Bukarest (Dr. Bock) zur westdeutschen Industrieausstellung in Bukarest [Raport al Departamentului Politic al Ambasadei R.D.G. la Bucureşti (Dr. Bock) despre expoziţia industrială a Republicii Federale din Bucureşti], 9.6.1965.
6. Kulturabteilung des Auswärtigen Amtes, Jahresbericht 1966 [Departamentul pentru Cultură al Ministerului de Externe, Raport Anual 1966], Bonn, 1967, p. 100.
7. P.A.A.A./MfAA, C 1033/72 : Bericht der DDR-Botschaft im Bukarest : Zum Stand und zu den Funktionen der westdeutschen Handelsvertretung in Bukarest sowie einige sich daraus für uns ergebende Schlußfolgerungen [Raport al Ambasadei R.D.G. la Bucureşti : Despre poziţia şi funcţiile reprezentanţei comerciale a Germaniei Federale la Bucureşti şi despre unele concluzii care reies din acestea], 24.5.1966.

aparţinătorii minorităţii germane, care îi citeau cu mare plăcere pe Heinrich Böll şi Günter Grass, se putea exercita o influenţă enormă asupra claselor cultivate[1]. După întreruperea expoziţiei de carte de la Bucureşti din anul 1969 nu s-au mai repetat însă, într-o primă etapă, astfel de donaţii, ceea ce era văzut ca un succes de partea R.D.G. Organizatorii expoziţiei din 1969 au reuşit totuşi, în ciuda valurilor pe care le-a făcut reacţia lui G. Grass, să doneze majoritatea cărţilor expuse Universităţii „Babeş-Bolyai" din Cluj, chiar dacă Republica Federală a renunţat voluntar la o donaţie publică şi a putut să apară doar ca un partener „tăcut" de schimb cultural[2].

Donaţiile erau un mijloc potrivit şi pentru crearea accesului la predarea limbii germane în şcoli şi universităţi. Însă trebuiau bine dozate şi trimise pe căi informale, căci conţinuturile din domeniul învăţământului şi materialele didactice erau alese în România strict centralizat. Totul era controlat de puterea politică. Ţelul Republicii Federale era să trezească interes învăţătorilor şi profesorilor. Aceasta se putea realiza prin donaţii de cărţi şi casete la cele şapte catedre de germanistică existente în România în anul 1970. Unul dintre materialele didactice cele mai îndrăgite era, fiind un suport ieşit din comun, pe lângă casetele audio cu cursuri de germană, caseta video cu cursul televizat „Guten Tag", publicată de Inter Nationes şi trimisă la şcoli, şcoli populare şi universităţi româneşti[3]. Distribuirea funcţiona mai ales prin cele două posturi de lectori DAAD (Serviciul German de Schimb Academic) din Cluj şi din Iaşi. Cei doi lectori, cu cunoştinţele lor despre România, cu reţelele lor şi cu prezenţa lor continuă, erau multiplicatori importanţi. Aceste metode au fost combinate cu o politică de invitare a profesorilor de germană, cărora, la cursuri de vară ale Institutului Goethe (Goethe Institut), li se prezentau materiale didactice din Republica Federală şi care erau confruntaţi cu metode didactice cu totul diferite. Cât de mult au fost influenţaţi aceşti profesori şi în ce măsură au aplicat aceste experienţe în orele lor e greu de apreciat. În orice caz, deja în anul 1967, ambasadorul R.D.G. a constatat anumite consecinţe. După puţine invitaţii şi donaţii, la Secţia de Germană de la Universitatea din Bucureşti s-a produs o schimbare generală de atitudine : „Rezultatul este că la această facultate s-a constituit un grup de simpatizanţi pro-vestici, atât în corpul profesoral, cât şi în rândul studenţilor. Este logic că această atitudine se combină cu antisovietism. Fenomene asemănătoare există la Cluj"[4].

Scriitori în misiune externă

Faptul că după schimbul diplomatic între Bonn şi Bucureşti din 1967 şi după reacţia românească la reprimarea Primăverii de la Praga conducerea P.S.U.G. era cultural-politic derutată a devenit vizibil tocmai în domeniul foarte sensibil al literaturii. În timp ce pe de

1. P.A.A.A./MfAA C 605/70 : Einschätzung der Kultur- und Wissenschaftsbeziehungen zwischen der SSR und Westdeutschland durch die Kulturabteilung der D.D.R.-Botschaft in Bukarest [Estimare a relaţiilor culturale şi ştiinţifice între R.S.R. şi R.F.G. de către departamentul pentru cultură al Ambasadei R.D.G. la Bucureşti], 23.3.1967.
2. Vezi : A.M.A.E., D.R.C., Fond 217, 1970, R.F.G. : Ministerul Învăţământului către M.A.E./D.R.C., 9.3.1970, şi M.A.E./D.R.C. către Ministerul Învăţământului, 18.3.1970.
3. P.A.A.A., B 97, Vol. 436 : Jahreskulturbericht 1970 der bundesdeutschen Botschaft in Rumänien [Raport anual despre cultură 1970 al Ambasadei Republicii Federale Germania în România], 25.1.1971.
4. BArch/SAPMO, DY 30/IV A2/20/365 : Brief vom DDR-Botschafter in Bukarest, Ewald Moldt, an den stellvertretenden D.D.R.-Außenminister, Oskar Fischer [Scrisoare de la ambasadorul R.D.G. la Bucureşti, Ewald Moldt, către ministrul adjunct de Externe al R.D.G., Oskar Fischer], 5.12.1967.

o parte importarea revistelor româneşti incomode în R.D.G. a fost în linii mari oprită, pe de altă parte, la sfârşitul anilor 1960 au fost trimişi în România, în primul rând, autori care erau membri P.S.U.G., pentru a citi din operele lor şi a „lumina" publicul[1]. Nu în ultimul rând, evenimentele din timpul vizitei lui Günter Grass cereau în ochii responsabililor o atitudine politică neechivocă a literaţilor R.D.G. Scriitori precum Otto Gotsche, Fritz Selbmann, Karl Mundstock, Walter Gorrisch sau Wolfgang Joho nu erau doar membri P.S.U.G. sau funcţionari în afaceri culturale, ci şi nişte reprezentanţi ideologici pe care partidul se putea întotdeauna baza. În timpul şederilor lor în România, scriitorii se întâlneau cu colegii lor români, cu redactori, funcţionari ai Uniunii Scriitorilor şi cu politicieni, pentru a vorbi, pe lângă aspecte artistice, şi despre politica culturală şi literară a P.S.U.G. şi pentru a explica diferenţele dintre arta şi societatea din Germania de Est şi cea de Vest. Un exemplu sunt întâlnirile lui Max Walter Schulz, directorul Institutului pentru Literatură din Leipzig, din 1970, sau ale lui Werner Neubert, redactorul-şef al importantei reviste literare *Literatura germană nouă* (*Neue Deutsche Literatur*). Intenţia lor clarificatoare consta în divulgarea caracterului politic al unor autori federali care fuseseră publicaţi în reviste româneşti. Astfel, unii dintre ei, precum Gotsche, a cărui carte *Steagul de la Krivoi Rog* umplea rafturile librăriilor, însă nu se vindea, imita în timpul unei vizite în vara anului 1969 munca de propagandă a ataşaţilor culturali ai R.D.G. Dacă în cele două volume ale antologiei româneşti cu lirică germană modernă din 1967, din cei treizeci de autori publicaţi, optsprezece proveneau din Republica Federală, dacă autorii germani din Est şi Vest erau trataţi fără a explica diferenţele ideologice în funcţie de provenienţa lor, dacă la cursurile de germană de vară erau trataţi mai degrabă Heinrich Böll şi Martin Walser decât scriitori din R.D.G., iar dacă editorii preferau să publice cărţile lui Simon Wiesenthal şi Joachim Fest despre reflecţia critică a naţional-socialismului german, atunci acestea erau motive suficiente pentru ca P.S.U.G. să intervină cu agitaţii moralizatoare[2].

Dacă partea românească dorise iniţial vizite reciproce pentru stabilirea de contacte şi pentru schimburi de informaţii şi de experienţă, atitudinea acesteia s-a schimbat, conducerea românească a partidului a început să revendice mai multă independenţă în cadrul blocului comunist. La mijlocul anilor 1950, autorii fideli P.S.U.G., precum Ludwig Renn, Walter Stranka, Wolfgang Hütt, H. Endter sau Horst Schönemann, nu i-au deranjat câtuşi de puţin pe responsabilii români, fiind priviţi ca nişte transmiţători bineveniţi ai artei şi culturii româneşti în străinătate, pentru că aceştia, după întoarcerea lor în R.D.G., ţineau discursuri sau scriau articole despre impresiile lor din România. Însă în anii 1960, funcţionarii culturali români au început să evite astfel de întâlniri[3]. O excepţie apreciată era scriitorul Heinz Kahlau, care, deşi membru P.S.U.G., era politic reticent şi interesat în primul rând de

1. Vezi Gutachten und Berichte aus dem Forschungsinstitut der Friedrich-Ebert-Stiftung : Die Abgrenzungspolitik der D.D.R. im kulturellen Bereich. Teil IV : Die Praktizierung der kulturellen Abgrenzung der D.D.R. von der Bundesrepublik in Rumänien, Schweden, Finnland und Ägypten [Raport de expertiză şi alte rapoarte din Institutul de Cercetare al Fundaţiei Friedrich Ebert : Politica de demarcare a R.D.G. în domeniul cultural. Partea a IV-a : Practicarea demarcării culturale a R.D.G. faţă de Republica Federală în România, Suedia, Finlanda şi Egipt], Bonn – Bad Godesberg, 1972, pp. 19-22.
2. În această antologie au fost adunaţi în total optzeci şi patru de scriitori şi poeţi : *Poezia germană modernă de la Ştefan George la Enzensberger*, Editura pentru literatură, Bucureşti, 1967 şi A.M.A.E., D.R.C., Fond 217, 1967, R.F.G. : M.A.E./D.R.C. : Nota de propunere, 12.7.1967. *Karpatenrundschau* din 4.7.1969.
3. Vezi A.M.A.E., D.R.C., Fond 217, 1957, Germania Vol. I : I.R.R.C.S. către M.A.E./D.R.C. : Material informativ cu privirea la relaţiile culturale dintre R.P. Română şi R.D. Germană, 11.3.1957.

chestiuni literare. Datorită contactelor şi călătoriilor lui multiple, unele de serviciu, multe private, a devenit un specialist recunoscut al literaturii româneşti, traducând multe opere pentru cititorii germani.

Sfârşit. Promovare culturală externă în limite strâmte

Literatura şi schimburile literare au avut, în cadrul politicii culturale externe de atunci, un rol deosebit din mai multe motive. În anii 1950 şi 1960 popularizarea şi răspândirea valorilor cultural-ideologice în străinătate prin distribuirea de cărţi îşi atinseseră apogeul. Şi poziţia publică şi intelectuală, precum şi stima pentru scriitori, era importantă, mai ales în ţările Europei de Est. Datorită elocvenţei şi carismei lor, scriitorii erau deseori trimişi ca reprezentanţi culturali în ţări străine, pentru a construi „poduri" între culturile naţionale, mai ales că şi costurile acestor acţiuni erau relativ mici. În acest context, scandalul Günter Grass dobândea o importanţă majoră. A se prezenta într-o ţară terţă ca mediator al unei literaturi *germane* era – ţinând cont de naţiunea germană împărţită şi de relaţiile politice tensionate ale statelor aliate – practic imposibil. În schimb, viziunea R.D.G. a unei literaturi germane împărţite a fost cimentată de accentuarea concurenţei culturale în străinătate.

În mod surprinzător, în ciuda concurenţei ameninţătoare în România, R.D.G. nu era dispusă să facă mai mult decât programul cultural obligatoriu. Revelator e faptul că, în ce priveşte cheltuielile R.D.G. în domeniul cultural din anii 1960, România se clasa constant pe unul din ultimele locuri în comparaţie cu celelalte state din Europa de Est. Din punct de vedere cultural-programatic, R.D.G. propaga modelele obişnuite ale auto-reprezentării ei în străinătate : realism socialist, patrimoniu cultural german, cultură înaintată, antifascism şi construire a socialismului. Dar tocmai în domeniul popular al literaturii, la fel ca în film şi în teatru, lipsea referirea la prezentul din R.D.G., subliniată mai ales de minoritatea germană din România. În loc să pornească o ofensivă cultural-politică împotriva concurenţei federale, diplomaţii R.D.G. s-au concentrat pe intervenţie, deranjare şi împiedicare. Faptul că ambasadorul R.D.G. între anii 1965-1970, Ewaldt Moldt, a devenit rapid, din cauza repetatelor lui proteste şi lecţii, unul dintre cei mai puţin îndrăgiţi diplomaţi din România, era o expresie evidentă a neajutorării şi lipsei de metodă a R.D.G.[1]. Pentru această dilemă P.S.U.G. nu a găsit o soluţie constructivă. Pe de o parte, expansiunea prezenţei culturale a R.D.G. era prea scumpă faţă de câştigul politic extern care era de aşteptat. Pe de altă parte, comportamentul P.S.U.G. era sub observaţie atentă tocmai în relaţiile cu „partidele înfrăţite" din Europa de Est, care erau ele însele interesate să stabilească relaţii cu Republica Federală. Această poziţie a R.D.G. în România era metodic cu totul diferită de tactica ei de demarcare culturală, pe care urma să o practice în întreaga lume. Astfel, începând cu a doua jumătate a anilor 1970, R.D.G. şi-a canalizat forţele pentru a face faţă concurenţei prin profilarea unei culturi naţionale proprii, diferită de cea a R.F.G.

Republica Federală prezenta în „capul de pod al politicii de est" România în mod discret ca un stat cultural pluralist. Fiind convinsă că va continua schimbul cultural germano-român

1. Vezi Gutachten und Berichte aus dem Forschungsinstitut der Friedrich-Ebert-Stiftung : Die Abgrenzungspolitik der D.D.R. im kulturellen Bereich. Teil IV : Die Praktizierung der kulturellen Abgrenzung der D.D.R. von der Bundesrepublik in Rumänien, Schweden, Finnland und Ägypten [Raport de expertiză şi alte rapoarte din Institutul de Cercetare al Fundaţiei Friedrich Ebert : Politica de demarcare a R.D.G. în domeniul cultural. Partea a IV-a : Practicarea demarcării culturale a R.D.G. faţă de Republica Federală în România, Suedia, Finlanda şi Egipt], Bonn – Bad Godesberg, 1972, p. 7.

de până la 1945 şi că astfel e cultural superioară R.D.G., Republica Federală a pariat pe magnetismul ei economic, pornind o politică generoasă a invitaţiilor şi a donaţiilor în cadrul schimburilor culturale. Ambasada Republicii Federale vedea în activitatea ei culturală, printre altele, „o încercare" de a prezenta publicului românesc o imagine cât se poate de reală a R.F.G.[1]. Domeniile culturale externe „literatură" şi „expoziţii" erau predestinate pentru aceasta. Faptul că această intenţie va fi greu de realizat într-un stat totalitar şi duşmănos faţă de alte sisteme politice a fost clar de la început, mai ales că lipsea un tratat cultural bilateral, care să fixeze schimbul cultural. Se puteau face doar încercări timide. Scandalul de la expoziţia de carte din 1969 a însemnat pentru funcţionarii culturali federali o înfrângere dureroasă. Din punct de vedere strategic, Grass nu acţionase înţelept cu lipsa lui de compromis. Dar din punct de vedere moral acţionase consecvent. Dacă ne gândim că străduinţele cultural-politice federale pentru o influenţare intelectual-politică în România au eşuat – pe lungă durată – la fel ca şi conceptul politicii de est „schimbare prin comerţ", atunci atitudinea lui Grass apare pe fundalul înţelegerii faptului că dictaturile nu pot fi schimbate cu ajutorul programelor culturale ca mult mai logică decât a fost văzută atunci. În acelaşi timp, întreruperea expoziţiei „Literatură germană contemporană" demonstrează în mod exemplar că Războiul Rece nu şi-a exercitat puterea cultural-politică doar prin degajarea de resurse, ci ca un „mare împiedicător"[2]. Datorită consumului considerabil de energie şi de argumente făcut pentru a împiedica ceva, ceea ce nu s-a produs e o parte la fel de importantă a istoriei conflictului şi concurenţei. Căci datorită dimensiunii sociale extraordinare a schimbului cultural, consecinţele îi atingeau atât pe numeroşii actori (artişti, oameni de ştiinţă, grupuri de tineri, funcţionari etc.), cât şi pe oamenii din România interesaţi de cultura germană.

(Traducere din germană de Lavinia Lazăr)

1. P.A.A.A., B 97, vol. 368 : Jahreskulturbericht 1968 der bundesdeutschen Botschaft in Rumänien [Raport despre cultură 1968 al Republicii Federale România], 4.2.1969.
2. Bernd Stöver, Kontroversen um die Geschichte : Die Bundesrepublik Deutschland [Controverse despre istorie : Republica Federală Germania], Darmstadt, 2002, p. 127.

Ioana Macrea-Toma

Instituţionalizarea scriitorilor în comunism. Premise ideologice şi consecinţe profesionale

Understanding the situation of the cultural elites in communist Romania must go beyond the ethical discourses concerned with the condemnation of the past or the critical self-centered literary approaches. This article offers new perspectives for the study of the intellectual condition under a „totalitarian regime" by combining methods from social history and literary sociology. Its purpose is to circumscribe the role of the cultural institutions within Communism and thus to estimate the type and degree of (in)dependence that they had.

Placing the Romanian authors within the Writers' Union is not therefore intended to provide the framework of an institutional monograph, but to reconstruct the background of the literary practices and their inner motivations. One of the ensuing paradoxes of cultural organizations is the fact that they hold an ambivalent protective status towards the creation of oeuvres : on the one hand they are destined to ideologically orient the writers and on the other they end up supporting a sort of professional autonomy which endows the association with symbolic and political capital.

Keywords : writer(s), the Writers' Union, *intelligentsia*, the Communist Party, Soviet.

În 1965, în cadrul unei şedinţe a Biroului Uniunii Scriitorilor, A.E. Baconsky lansează apodictic ideea că „a fi membru al Uniunii Scriitorilor nu înseamnează o judecată de valoare, ci luarea în considerare a calităţii de scriitor". Concluzia vine să pună punct mai multor runde de dezbateri confuze privind competenţele nou-intraţilor în Uniune. „Admiterea" în reputata instituţie reprezintă fie o formalitate pentru autorii „bine cotaţi", fie o probă dificilă pentru cei fără cărţi publicate, cu biografii controversate din punct de vedere politic, cu traiectorii profesionale obscure sau inadecvate profilului „literar" al unei organizaţii destinate să susţină activitatea creativă. Situaţia delicată a acestora din urmă, deveniţi totuşi membri în ciuda inadecvării profesionale (universitari documentarişti[1], traducători, activişti culturali) şi politice (foşti prizonieri cărora li s-a interzis să publice[2]), evidenţiază coabitarea ambiguă în sânul unicei asociaţii scriitoriceşti a unei logici autonomiste (scriitor talentat, fecund, cunoscut de confraţi) în curs de configurare şi a uneia heteronomice, datând de la înfiinţarea instituţiei în 1949.

De ce şi cum să fie abordată Uniunea Scriitorilor ?

Nedelimitarea clară a argumentelor calitative de cele cantitative sau administrative face dificilă circumscrierea notorietăţii intelectuale în comunism, însă indică, din punct de vedere metodologic, un prim punct de plecare pentru înţelegerea statutului scriitorilor : radiografierea instituţională a poziţiei lor. Analiza *cadrului* de desfăşurare a creativităţii literare are astfel nu doar rolul de a trasa fundalul impasibil al vieţii artistice, ci de a reconfigura un spaţiu articulat şi funcţional, care canalizează în anumite direcţii jocul agenţilor implicaţi datorită unor legi şi recuzite scenice specifice. Plecând de la ideea că descrierea condiţiilor de producţie a operelor literare constituie, alături de investigarea mijloacelor şi modurilor de difuzare şi circulaţie a textelor, pasul metodologic prim în explorarea sociologică a faptului literar şi că regimurile autoritare înscriu în lista lor de priorităţi formatarea totală a ofertei culturale, cercetarea raportului dintre literatură şi politică în comunism îşi stabileşte automat ca reper decelarea aspectelor politico-economice ale polului *producţiei* literare. Studiul strategiilor de „stimulare a artelor" din partea

---

1. Istoricii literari Dan Simionescu şi Z.N. Pop sunt în pericol de radiere de pe lista membrilor Uniunii Scriitorilor din cauza statutului lor de „ştiinţifici" documentarişti.
2. Cazul lui I. Negoiţescu este amplu dezbătut în şedinţa din 1965 : Eugen Barbu subliniază activitatea lui fecundă („deşi nu este publicat"), Dan Deşliu atrage atenţia asupra „calităţilor literare" care trebuie să primeze în rezolvarea pozitivă a cererii de admitere („restul nu ne interesează"), iar Pop Simion, secretarul Organizaţiei de bază din Uniune, adică reprezentantul facţiunii politice, semnalează că „trebuie bine analizată situaţia celor care nu au dreptul să semneze din motive politice foarte grave". Cu toate acestea, I. Negoiţescu este primit ca membru definitiv în Uniune, iar recunoaşterea lui instituţională ca scriitor este simultană angajării în redacţia literară a *Luceafărului*, la un an de la ieşirea din închisoare.

regimului vizează înţelegerea unui anume tip de autonomie literară, aproximată deseori – fără examinarea aferentă a gradului şi felului independenţei decizionale şi financiare – ca fiind inexistentă sau „relativă”. Compararea documentelor din arhiva Uniunii Scriitorilor şi interpretarea statistică[1] a datelor furnizate de dicţionarele literare vor alcătui instrumentarul necesar detalierii condiţiilor de creare şi apariţie a bunurilor simbolice într-un stat centralizat. Asupra acestora planează încă estimări impudice, vehiculate de vulgatele moralizatoare ce uzează „pozitivistic” şi demonstrativ de date disparate fără transgresări comprehensive. În răspăr cu astfel de abordări, operaţionalizarea cronologic-comparativă a situaţiei materiale a agenţilor literari nu vizează stabilirea de indiscrete indexuri remunerative sau alocative, ci reperarea tipului şi gradului de (in)dependenţă politico-economică a Uniunii şi a membrilor ei.

Întrebările care se pun sunt cum funcţionează constrângerile de tip politic şi material asupra etosului scriitoricesc, care sunt natura şi distribuţia reală a „privilegiilor” şi în ce măsură afectează ele stilul de viaţă, mecanismul (auto)perceptiv al scriitorilor şi economia temporală şi spaţială a meseriei de scriitor. Un astfel de material documentar are prin urmare rolul de a panorama practicile literare instituţionale, fără a-şi propune, cum pe nedrept li se reproşează studiilor sociologizante, relaţionarea directă cu textele. Selectând deocamdată pentru discuţie aspectele externe, dar inerente scrisului, articolul de faţă oferă un cadru de analiză util examinărilor socio-literare ulterioare, plecând de la premisa că fundalul trasat nu are doar funcţie decorativă, ci şi generativă, influenţând indirect opţiunile existenţiale şi scripturale ale autorilor. Prin circumscrierea parametrilor profesionali ai unei ocupaţii puternic valorizate în comunism, vom acoperi deci un gol informativ, vom amenda versiunile orale existente şi, nu în ultimul rând, vom ancora investigarea literaturii dinainte de 1989 într-o perspectivă complementară analizelor intraliterare, impusă de relaţia de subordonare ambiguă faţă de câmpul politic.

Asumarea unui punct de vedere defetişizant în raport cu condiţia intelectualului român înainte de 1989 ne situează teoretic nu atât în siajul neomarxist al studiilor culturale interesate de „materialitatea culturală” (şi nu politică) a comunismului[2], ci mai degrabă la intersecţia dintre sociologia literară de extracţie franceză şi istoria socială interesată de deconstrucţia „modelului totalitar” în perceperea şi interpretarea fenomenelor din fostul bloc comunist. În timp ce grila teoretică dezvoltată de Pierre Bourdieu şi „şcoala” lui (Gisèle Sapiro[3], Nathalie Heinich, Anne-Marie Thiesse etc.) ne oferă prototipul unui gen de

1. Analizele statistice utilizează o bază de date construită în urma unui efort de echipă pornind de la *Dicţionarul scriitorilor români* coordonat de Mircea Zaciu, Marian Papahagi, Aurel Sasu (Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1995, Editura Albatros, 2002). Ea a fost concepută de Marius Lazăr pentru cartea sa, *Paradoxuri ale modernizării. Elemente pentru o sociologie a elitelor culturale româneşti*, Editura Limes, Cluj-Napoca, 2002. Contribuţia personală a constat în introducerea a şase sute de cazuri, adaptarea şi completarea bazei cu informaţii culese din documentele arhivei Uniunii Scriitorilor, *Dicţionarul Membrilor C.C. al P.C.R.* (Florica Dobre, coord., Editura Enciclopedică, Bucureşti, 2004), *Dicţionarul biografic al literaturii române* (Aurel Sasu, coord., Editura Paralela 45, Piteşti, 2006), arhiva cu victimele comunismului din *Cotidianul*, nr. 240, 10 oct. 2006. Documentele care provin din arhiva Uniunii nu au intrat încă sub incidenţa inventarului Arhivelor Naţionale, aşa că ele nu pot fi citate ca documente clasate pe dosare şi categorii.
2. Vezi Susan Buck-Morss, *Dreamworld and Catastrophe. The Passing of Mass Utopia in East and West*, MIT Press, Cambridge, 2002.
3. Întrucât teoria „câmpului” dezvoltată de Pierre Bourdieu are dezavantajul de a fi fost proiectată drept critică la adresa reproducţiei sociale din societăţile vestice democratice, transferabilitatea principiilor de autonomizare a unui câmp profesional (definit în raport cu logica pieţei) la unul cultural etatizat (definit în raport cu politicul) rămâne incertă. De real ajutor se dovedeşte în acest punct potenţialul convertibil al mecanismului de funcţionare al câmpului cultural aflat sub regim autoritar fascist dezvăluit de Gisele Sapiro. Vezi Gisele Sapiro, *La Guerre des écrivains (1940-1953),* Fayard, Paris, 1999.

reflecţie comprehensivă asupra autonomiei artistice pornind de la decriptarea mizelor simbolice şi logicii relaţionale ale câmpurilor intelectuale, istoria socială ne permite, pe urmele Sheilei Fitzpatrick[1], răsturnarea canonului moralizant axat pe incriminarea aspectelor represive ale epocii în chestiune. Profesionalizarea scriitorilor în comunism înseamnă supravegherea lor ideologică şi integrarea într-un regim etatizat de producţie, dar şi comasarea intereselor lor într-o breaslă şi ridicarea statusului social. Din motive care ţin de un conflict al canonizărilor datând dinainte de 1989, dar şi de colonizarea discursului istoriografic şi sociologic de literaţi, persistă însă în spaţiul românesc al cercetării trecutului recent un discurs dramatic, eticizant sau non-interpretativ, care propagă înţelegerea reducţionistă a situaţiei literaţilor, subsumabilă fie pactului faustic cu puterea, fie aneantizării actului creator. Aflate în conjuncţie cu investigaţiile istoriografice care privilegiază în majoritate ideea raţionalităţii malefice a regimului (de unde rezultă conceptul „stalinismului pentru eternitate"[2] sau investiţia aproape exclusivă în direcţia – precară sub raport analitic – a dezvăluirilor documentare), studiile privind relaţia dintre politică şi literatură din comunism împrumută, în diferite grade şi maniere, tonul rechizitoriilor dramatice. De la Marin Niţescu[3] la Eugen Negrici[4] şi Ana Selejan[5], autorii glosează sanitar în marginea unor „peisaje bolnave", inventariind teatral sau pedestru factualist etapele „contaminării" culturii. Printr-un straniu efect epistemologic, ceea ce este postulat ca *accident al istoriei* în rezonanţă cu *paradigma totalitară*[6] iese şi din vizorul conceptualizărilor mai largi, iar sursele primare necesare naraţiunilor de factură contextualistă rămân obnubilate de autoritatea invers sacrală a documentului prelevat din arhivele Securităţii, care face obiectul unor recuperări mai degrabă expozitive decât problematizant-sceptice. Aspectele instituţionale ale câmpului cultural în comunism sunt acoperite de publicarea unor colecţii de documente care lasă să vorbească, cu autenticitatea lor lugubră, entităţi demonic transcendente precum *cenzura*[7],

1. Sheila Fitzpatrick (coord.), *Stalinism. New Directions*, Routledge, New York, 2000.
2. Vladimir Tismăneanu, *Stalinism pentru eternitate. O istorie politică a comunismului românesc*, Editura Polirom, Iaşi, 2005.
3. Marin Niţescu, *Sub zodia proletcultismului. Dialectica puterii*, ediţie îngrijită de M. Ciurdaru, Editura Humanitas, Bucureşti, 1995.
4. Eugen Negrici, *Literatura română sub comunism,* Bucureşti, PRO Foundation Publishing House, 2002.
5. Deşi constată controversele acerbe privind rolul scriitorului prin „instituţionalizarea scriitorilor în România comunistă", Ana Selejan ratează şansa de a intra în dialog cu contribuţii similare (vezi Régine Robin, *Socialist Realism. An Impossible Aesthetics*, translated from french by Catherine Porter, Stanford University Press, Stanford, 1992). Bogatul material documentar nu beneficiază de esenţializarea mizelor şi dilemele epocii, ci se mărgineşte la acumularea factualistă a luărilor de poziţie scriitoriceşti. Vezi Ana Selejan, *Trădarea intelectualilor. Reeducare şi prigoană*, ed. a II-a adăugită, Editura Cartea Românească, Bucureşti, 2005.
6. Dezvoltată în mediile antifasciste italieneşti la începutul anilor '20, *paradigma totalitară* se vrea o critică la adresa statului modern de tip Leviathian. „Totalitarismul" evoluează ca substantiv în anii '30, când devine referinţa antitetică a liberalismului de tip clasic. Adevărata carieră o va face termenul în America anilor 1947-1960 în mediile intelectuale de exilaţi, unde joacă o funcţie apologetică la adresa ordinii occidentale, odată cu începerea Războiului Rece. Puternic influenţată de Hannah Arendt, concepţia totalitaristă asupra comunismului absolutizează rolul ideologiei şi al terorii ca instrumente de coerciţie şi postulează o partiţie socială binară (putere versus masa indivizilor apatici). Vezi Enzo Traverso (coord.), *Le Totalitarisme : le XX siecle en débat*, Seuil, Paris, 2001. În răspăr cu acest model, alegem pentru studiul nostru poziţia istoriei sociale sovietologice, care dezvăluie existenţa unor ierarhii sociale ca rezultat al unor acomodări complexe şi graduale de integrare profesională.
7. Marin Radu Mocanu (coord.), *Literatura română şi cenzura comunistă (1960-1971)*, Editura Albatros, Bucureşti, 2003.

Securitatea[1] sau *Ceauşescu*[2]. În virtutea aceluiaşi viciu cognitiv, o instituţie ambiguă precum Uniunea Scriitorilor, subordonată puterii, dar dezvoltând căi inedite de negociere a autonomiei şi valorii, scapă unui examen exhaustiv care să o relaţioneze cu infrastructura productiv-restrictivă a sistemului cultural, dar şi unui demers intern, de autoprocesare a arhivei proprii. Necatalogarea arhivistică a documentelor semnalează, pe de o parte, dramatismul evoluţiei postdecembriste a Uniunii Scriitorilor, cât şi dezinteresul mai larg pentru apropriereea istoriei literare din afara unui discurs cultural autocentrat sau din afara naraţiunilor, postulând omnipotenţa destructivă a regimului. Singura cercetare sistematică[3] ce a explorat şi analizat documentele Uniunii s-a făcut, ca şi în cazul nostru, nu numai în condiţii de precaritate metodologică (prin netrimiterea la o sursă identificabilă), dar şi prin conştientizarea necesităţii unui transplant teoretic care să transgreseze dihotomiile locale. Lucia Dragomir împrumută astfel din retorica antropologiei şi sociologiei culturale inspirată de Pierre Bourdieu şi aplicată pe teren românesc de Katherine Verdery[4], însă rămâne încorsetată în narativitatea de tip monografic. La nivel operaţional, studiul nostru împărtăşeşte frustrarea istoriografică de a nu putea face referiri detaliate la sursele folosite[5] ; la nivel teoretic însă, îşi propune să aplice modelul sociologic menţionat în datele lui integrale, şi anume *panoramarea statistică a câmpului literar*, cu rezerva defrişării şi relaţionării, în această primă etapă, a caracteristicilor instituţionale. Uniunea Scriitorilor figurează, în cazul nostru, ca alegere metodologică (nu ca studiu de caz), utilă în poziţionarea ulterioară a scriitorilor în câmpul şi reţeaua producţiei culturale. Rămâne de văzut dacă grefa sociologică organizaţională se va suprapune de asemenea unei linii de demarcaţie simbolice din sânul câmpului literar.

Înainte de orice demonstraţie, trebuie precizat că, deşi puţin exploatată de istoria literară din România, abordarea organizaţională are rolul de a reconstrui un cadru al competiţiei şi al interacţiunii intra-elitare caracteristice regimurilor autoritare. Dincolo de a umple un vid de informaţie, o astfel de analiză e cerută de natura în sine a obiectului de studiu, şi anume de strategiile majore de implementare a comunismului, prin definiţie un regim de subminare a practicilor elective democratice şi de birocratizare condusă de sus[6]. În plus, identificarea aparatului de stat şi de partid cu *intelligentsia* în timpul stalinismului face de neocolit investigarea polimorfismului artistului-funcţionar ca entitate specifică

1. Mihai Pelin (coord.), *Cartea albă a Securităţii*, Istorii literare şi artistice 1969-1989, [f.l.], Editura Presa Românească, Bucureşti, 1996.
2. Marin Radu Mocanu (coord.), *Scriitorii şi puterea. Documente*, Editura Ideea Europeană, Bucureşti, 2006.
3. Semnalez teza de doctorat a Luciei Dragomir, *L'Union des écrivains roumains pendant le communisme*, coordonată de Anne-Marie Thiesse, EHESS, Paris, 2005. Rescrisă sub formă de carte si publicată în 2007 în Franţa sub un titlu mai general, impus de adresabilitatea *externă* (*L'Union des écrivains. Une institution transnationale á l'Est : l'exemple roumain*, Belin, Paris), lucrarea reia efortul contextualizator al lui Anneli Ute Gabanyi din *Literatura şi politica în România după 1945* (traducere din germană de Irina Cristescu, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 2001) la o scară mai documentată, însă nu panoramează sociologic, conform grilei bourdieu-iste asumate, câmpul producţiei literare.
4. Katherine Verdery, *Compromis şi rezistenţă. Cultura română sub Ceauşescu*, traducere de Mona şi Sorin Antohi, Editura Humanitas, Bucureşti, 1994.
5. Pentru orice verificare a datelor, punem însă la dispoziţia cercetărilor copiile scanate ale documentelor.
6. Alegerea unor direcţii fără consultarea adunărilor generale, sindicalismul centralist şi ignorarea organizaţiilor paralele, extensiunea principiului democratic prin abuz (majoritarii controlează numirile peste tot) sunt câteva din formele „birocratizării de sus" prin care puterea bolşevică încearcă să se impună. Vezi Marc Ferro, *Des Soviets au communisme bureaucratique*, Gallimard/Juliard, Paris, 1980, p. 119.

epocii[1]. Fără a pierde din vedere că o instituţie este la rândul ei un câmp de lupte şi tensiuni cu diviziuni specifice (pol dominat/ pol dominant), trebuie pornit de la ideea că producţia de bunuri simbolice în comunism se integrează unui sistem de centralizare economică, unificare şi control al instanţelor profesionale şi încadrare ideologică[2] ce ratifică un model „instituţional" de recrutare, mobilizare şi solidarizare a intelectualilor. Organizarea profesională a scriitorilor face parte din planul de omogenizare şi supraveghere prin cooptare sindicală şi îndoctrinare, la baza căruia stă principiul leninist[3] al dirijării prin organisme.

Modelul sovietic

Istoria înfiinţării uniunilor de creaţie aglutinează aşadar tendinţe de birocratizare şi subordonare a patosului revoluţionar, dar mai ales o puternică tradiţie intelectuală în direcţia iluminării şi orientării maselor. Dincolo de diferenţele care îi opun pe bolşevici intelligentsiei în termeni de background social şi percepţii asupra autonomiei individuale, una din ideile comune este aceea a „culturii ca bun pe care o minoritate cu o misiune istorică specială şi superioritate morală o aduce maselor pentru a le emancipa"[4]. Apropiaţi Romantismului rus şi dispuşi să asocieze socialismul cu religia, Bogdanov şi Lunacearski îmbrăţişează proiectul unei culturi proletare care să se dezvolte spontan, dar pe care o patronează prin crearea de şcoli, reviste şi ateliere de creaţie[5]. Născut între 16-19 octombrie 1917 cu prilejul primei conferinţe de unificare a asociaţiilor culturii proletare, Proletcultul se bucură de o autonomie de funcţionare stipulată legislativ de Consiliul Comisarului Poporului prin decretul din 9 noiembrie 1917 şi înmagazinează spiritual fervoarea anarhistă şi socialist utopică a Şcolii prerevoluţionare de pe insula Capri[6]. Uzurparea întreprinderii artizanale a proletcultiştilor de către Lenin (în 1919 Departamentul Activităţilor Şcolare cere subordonarea Proletcultului Comisariatului Poporului pentru Instrucţie Publică) semnalează creşterea autorităţii birocraţiei de stat şi partid şi trecerea „naturală"[7] de la o literatură politizată autoerodată în mijloacele

1. Grupuri izolate în trecut, independente şi cu un statut asemănător breslelor meşteşugăreşti, artiştii sunt funcţionarizaţi în comunism şi transformaţi în pepiniere ale nomenclaturii. Vezi Miklos Haraszti, *L'artiste d'État. De la censure en pays socialistes*, traduction du hongrois par Georges Kassai, Fayard, Paris, 1983, p. 27
2. Gisele Sapiro, *Pour une approche sociologique des relations entre littérature et idéologie*, în COnTEXTES, „L'idéologie en sociologie de la littérature" (fév. 2007), http : //www.revue-contextes.net/document.php ? id = 165.
3. „Lenin consideră că nu e suficient ca indivizii să se dedice cauzei revoluţiei, să ofere educaţie informală tinerei generaţii sau să însufleţească masele. Ceea ce e necesar e o *organizaţie*, un grup unit de revoluţionari care să servească un scop comun." Vezi John and Carol Garrard, *Inside the Soviet Writers' Union*, The Free Press/Macmillian, NY/London, 1990, p. 21.
4. Sheila Fitzpatrick, *The Cultural Front. Power and Culture in Revolutionary Russia*, Cornell University Press, New York, 1992, p. 5.
5. În perioada 1918-1922, *Proletcultul* a publicat treizeci şi patru de reviste şi jurnale în Petrograd şi Moscova şi provincie. Între 1917-1920 au apărut 3.000.000 de exemplare de opere literare care „au aparţinut în totalitate scriitorilor proletari". Organizaţia a cuprins 400.000 de membri, din care 80.000 au participat activ la diferite cercuri şi ateliere de creaţie. Vezi Evgeny Dobrenko, *The Making of the Socialist Writer : Social and Aesthetic Origins of Soviet Literary Culture*, Stanford University Press, Stanford, 2001, p. 107
6. Ştefan Borbély, „Proletcultul", în *Caietele Echinox*, vol. 6, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2004, p. 107.
7. Împotriva versiunilor care privilegiază rolul intervenţionist al Partidului în formatarea ofertei literare şi în aservirea ideologică treptată a literaturii, Evgeny Dobrenko acreditează ideea că *realismul*

ei de expresie populistă la o literatură codată şi promovată oficial de către structurile puterii. Organic diferită, dar genetic legată de literatura proletară şi de fermentul negator al autodidacţilor, viziunea lui Lenin privind literatura de partid, enunţată încă din 1905 în *Organizaţia de partid şi literatura de partid*, marchează naşterea scriitorului sovietic, concretizată la 5 ani de la Revoluţie, în octombrie 1922, odată cu decizia Comitetului Central al Komsomolului de a organiza o Uniune a Scriitorilor din Komsomol numită „Tânăra Gardă". Devenită în 1923 Asociaţia din Moscova a Scriitorilor Sovietici (M.A.P.P.) şi apoi absorbită în rândurile V.A.P.P.-ului (Asociaţia Panrusă a Scriitorilor Proletari), devenită în 1928 R.A.P.P. (Asociaţia Rusă a Scriitorilor Proletari), „Tânăra Gardă" constituie o organizaţie literară susceptibilă să atragă tineretul creator într-o structură supusă autorităţii şi activă doar în perimetrul predeterminat al controlului ideologic. Spre deosebire de spiritul independentist al proletcultiştilor şi de rezistenţa lor la „îndrumare"[1], R.A.P.P.-iştii îşi închipuie misiunea lor încă din faza komsomolistă ca fiind una de făurire a unui tip nou de profesionist al scrisului, cu competenţe dobândite prin instruire[2]. Tinereţea, instrucţia şi orientarea partinică cuprinse în acest plan de remodelare socială a omului de litere vor sta la baza transferului modelului sovietic în celelalte ţări comuniste, concretizat prin ample acţiuni cu caracter pedagogic (predarea „artei de a scrie" în conformitate cu doctrina marxist-leninistă), sociologic (transformarea tinerilor în agenţi ai Lumii Noi) şi politic (asigurarea transmiterii competenţei doctrinare şi asigurarea unui număr de cadre literare – într-un cadru instituţional bine delimitat – care să sprijine deciziile luate de elita birocrată). Şcolile de partid sau de literatură, uniunile de creaţie tutelate de sectoarele propagandistice ale Comitetului Central al Partidului Comunist, revistele şi secţiunile speciale dedicate tinerilor scriitori şi, nu în ultimul rând, organismele ramificate de autorizare şi verificare a produselor culturale vor alcătui corpusul instituţional unitar în laboratoarele căruia se decantează oferta artistică socialistă, se produce şi se reproduce o nouă elită pe fundalul unui etos culturalist moştenit de la corifeii modernizării. Funcţia dublă de control şi de asigurare a unei mobilităţi ascendente[3] a unor astfel de organisme le oferă continuitate în timp şi o „indestructibilitate" dobândită prin apartenenţa la ceea ce e desemnat deseori destul de ambiguu ca „sistem" în sens de entitate monolitică inexpugnabilă. Coordonat de instanţe de partid şi de stat, alimentat de instanţe de formare şi dotat cu structuri productive ierarhizate şi infiltrate cu agenţi politici, câmpul cultural ajunge să dobândească chiar un

---

socialist nu reprezintă doar suportul teoretic al implementării politicii Partidului în arte, ci este rezultatul unor dramatice metamorfoze ale unei literaturi marginale create încă de la jumătatea secolului al XIX-lea. Situată între „literatura înaltă" şi cea de masă, aceasta încorporează din start crizele identitare ale producătorilor ei, refuzaţi de piaţă, dar şi de cercurile iniţiaţilor. Aspiraţiile difuze spre legitimitate şi frustrarea indusă de (auto)excludere îi livrează pe reprezentanţii anonimi ai unei astfel de literaturi satirico-patetice la izolare şi agonice bătălii literare autodizolvante.

1. Rezistenţa opusă campaniei guvernamentale de alfabetizare constituie, în viziunea lui Mihai Dinu Gheorghiu, una din caracteristicile esenţiale ale autonomiei Proletcultului. Vezi Mihai Dinu Gheorghiu, *Intelectualii în câmpul puterii. Morfologii şi traiectorii sociale*, Editura Polirom, Iaşi, 2007, p. 74.
2. Evgeny Dobrenko, *op. cit.*, p. 169.
3. Deoarece instituţiile literare fac parte, în calitatea lor de circuite integrate, dintr-un plan vast de organizare şi reproducere socială alcătuit după principiul multiplicării structurilor Partidului, consider că trăsăturile principale ale şcolilor de partid analizate de Mihai Dinu Gheorghiu prin raportare la definiţiile instituţiilor „totalitare" (Hannah Arendt) sau „totale" (Erwin Goffman) sunt aplicabile şi şcolilor de literatură şi asociaţiilor literare profesionale, cu amendamentul că acestea din urmă au o structură similară Partidului, însă nu sunt organizaţii de partid. Vezi Mihai Dinu Gheorghiu, *op. cit.,* p. 239.

tip de autonomie pe care intervenţiile ulterioare ale Partidului vor încerca să o destabilizeze[1].

Poziţia structurată, conştiinţa misionară şi reprezentativitatea socială a intelectualilor în sistemele redistributive socialiste i-au inspirat pe György Konrád şi Iván Szelényi să aprecieze că sunt întrunite condiţiile pentru asocierea acestora într-o *clasă* socială superioară celei proletare. Publicată în engleză în 1979 după o circulaţie clandestină în Ungaria, soldată cu arestarea autorilor, lucrarea *The Intellectuals on the Road to Class Power* se înscrie în lunga serie a teoriilor critice despre „noua clasă" care, de la Bakunin la Jan Wacław Machajski, Troţki şi Milovan Djilas, demonstrează că, în socialism, birocraţii şi intelectualii de formaţie tehnică sau umanistă alcătuiesc păturile dominante ale societăţii. În 2004 Iván Szelényi[2] repune în discuţie ideea de organizare în *clasă* a intelectualilor şi, utilizând concepte weberiene, este nevoit să recunoască faptul că deţinerea de capital cultural şi importanţa acordată *poziţiei* în detrimentul *individului* în societăţile comuniste îi apropie mai mult de ordinea de *status*[3] specifică ordinelor feudale. Sistemul nomenclaturist este cel care asigură legătura dintre un sistem tradiţional de guvernare bazat pe recunoaşterea poziţiei din sânul unei reţele nobiliare şi concepţia leninistă, ulterior dezvoltată de Stalin, după care Partidul ca grup conducător trebuie să aibă o strictă evidenţă a cadrelor superioare din orice instituţie. În mod semnificativ, Stalin transferă asupra nomenclaturii statutul onorific al intelligentsiei anterevoluţionare. El lărgeşte în 1936 emblema statutară de *intelligentsia* (aplicată până atunci peiorativ vechii burghezii) pentru a-i subsuma, alături de reprezentanţii vechilor elite, pe oficialii Partidului şi noua elită umanistă sau tehnocrată cu origini proletare sau rurale. Din această perspectivă, gestul său de înfiinţare a unei Uniuni a Scriitorilor[4] atotcuprinzătoare, în care facţiuni diverse comuniste şi necomuniste să coexiste în opoziţie cu spiritul exclusivist al R.A.P.P.-ului[5] (dizolvată în 1932), devine mai inteligibil şi demonstrează importanţa crescândă a *capitalului cultural* în raport cu cel politic sau social. Este una dintre contradicţiile stalinismului faptul că episoade sângeroase de epurări şi agresive inginerii sociale îndreptate împotriva elitelor se suprapun temporal capitalizării fulminante de tip *kul'turnost* (cultură dobândită) ca modalitate foarte râvnită de ascensiune socială. Încurajarea emulaţiei şi excelenţei se face în paralel cu denigrarea şi suspectarea intelectualilor de atitudini anticomuniste.

Ca produse ale stalinismului, uniunile de creaţie înglobează toate aceste tensiuni ale unei istorii instituţionale lungi şi frământate. Raporturile de forţă din interiorul lor se schimbă în

---

1. Leonid Heller et Antoine Baudin, „Le Réalisme socialiste comme organisation du champ culturel", în *Cahiers du Monde russe et soviétique*, nr. XXXIV (3), iulie-septembrie 1993, pp. 307-344.
2. Lawrence Peter King and Iván Szelényi, *Theories of the New Class. Intellectuals and Power*, University of Minnesota Press, Minneapolis, 2004.
3. „Clasa ne trimite la dimensiunea economică. Ca şi Marx, Weber consideră că proprietatea este categoria fundamentală a poziţiei de clasă, iar tipul de proprietate dominant variază de la un sistem economic la altul.[…] Cea de-a doua dimensiune, ordinea statutară, se referă la onoarea socială sau prestigiu. Grupurile de statut se deosebesc prin stilul lor de viaţă, exprimat prin nivelul de educaţie, prestigiul conferit de naştere sau profesie, modurile de consum al bunurilor materiale sau culturale." Vezi Mohamed Cherkaoui, „Stratificarea", în Raymond Boudon (coord.), *Tratat de sociologie generală*, traducere din franceză de Delia Vasiliu şi Anca Ene, ediţia a II-a, Editura Humanitas, Bucureşti, 2006, p. 145.
4. În august 1934 are loc primul congres al Uniunii Scriitorilor Sovietici. Cu această ocazie se lansează doctrina realismului socialist.
5. Sheila Fitzpatrick acreditează chiar ideea că „realismul socialist" ca linie ideologică înscrisă statutar în actul de naştere al Uniunii din 1934 este o formulă menită să înglobeze literatura proletară, dar şi alte formule practicate de scriitorii neafiliaţi Partidului. Vezi Sheila Fitzpatrick, *The Cultural Front…*, *op. cit.*, p. 243.

funcţie de ascendentul unuia dintre cele trei tipuri de capital sau de încercările de conversie reciprocă. Încadrarea ca membru reprezintă o formă de aservire, dar şi de elecţiune, ceea ce face ca de multe ori „problema supravieţuirii instituţionale să intre în conflict cu menţinerea autonomiei literare”[1], iar prestigiul să fie reversul loialităţii faţă de autoritate. În acelaşi timp, respectul acordat autorităţii intelectuale neutralizează adesea animozităţile între ideologi şi literaţi, invalidând modelul reducţionist al luptei dintre două tabere bine delimitate. Departe de a forja monolitic un grup social supus orientării politice sau de a oferi privilegii egale întregii populaţii de literaţi, instituţionalizarea scriitorilor în comunism se dovedeşte un proiect utopic tot mai îndepărtat de premisele sale iniţiale, dar cu o forţă generativă imposibil de eludat în construirea unui anumit mod de a percepe cultura şi producătorii ei.

Înfiinţarea Uniunii Scriitorilor din România. Delimitarea de societatea interbelică

După promulgarea Constituţiei Republicii Populare Române în aprilie 1948, după instituirea controlului deplin al statului asupra întregii activităţi editoriale prin naţionalizarea tuturor editurilor, tipografiilor şi fabricilor de hârtie, după desfiinţarea Academiei Române şi după epurările anunţate în broşurile publicate în 1945-1948, Uniunea Scriitorilor ia naştere prin fuziunea Societăţii Scriitorilor din România cu Societatea Autorilor Dramatici ce urmează Conferinţei Scriitorilor din R.P.R. din 25-27 martie 1949. Ca şi în U.R.S.S., ea precede şi se instituie drept model organizaţional pentru viitoarele tipuri de asociaţii artistice[2]. Uniunea Artiştilor Plastici ia fiinţă în 1950 şi devine, asemenea uniunii scriitoriceşti, unica instituţie legală şi unica instanţă legitimantă pentru mediul artistic românesc[3]. Asamblarea literaţilor într-o singură asociaţie *cu personalitate juridică* are inconvenientul de a-i vulnerabiliza prin comasare dirijată sau de a pulveriza un nucleu de afinităţi construit în timp, însă are şi avantajul unui anume tip de monopol care o va transforma într-o structură capabilă de solidarizare din interior şi de mobilizare revendicativă[4]. Principiul *unificator* al declanşării „revoluţiei culturale” se manifestă încă din octombrie 1947, atunci când are loc Congresul U.S.A.S.Z (Uniunea Sindicatelor Artiştilor, Scriitorilor şi Ziariştilor) şi se dă citire unui lung raport asezonat cu citate din Jdanov, ideologul sovietic care la primul Congres al Uniunii Scriitorilor din U.R.S.S. (1934) fixează parametrii combativi ai realismului socialist. Epoca *mobilizării* începe cu invocarea unei estetici *monovalente* axată pe „cenzurarea tipului de reprezentare (exclusiv mimetic, doar reprezentarea veridică şi concretă a vieţii) şi a funcţiei sociale a artei (transformarea ideologică a conştiinţei şi educarea muncitorilor)”[5].

1. Este paradoxul semnalat de Gisele Sapiro cu referire la statutul artelor în timpul Ocupaţiei germane din Franţa. Vezi Gisele Sapiro, *La Guerre des écrivains …*, p. 16.
2. În U.R.S.S., doar Uniunea Arhitecţilor se concretizează înainte de al doilea război mondial (în 1937). Uniunea Compozitorilor se naşte în 1948, iar Uniunea Artiştilor doar în 1959. Vezi Leonid Heller et Antoine Bauduin, *art. cit.*, p. 316.
3. Magda Cârneci, *Artele plastice în România 1945-1989*, Editura Meridiane, Bucureşti, 2000, p. 20.
4. Marc Ferro subliniază că în U.R.S.S. nu există decât o *singură* Uniune a Scriitorilor, o singură Societate voluntară pentru salvarea armatei, o singură asociaţie a tinerilor etc., ceea ce la conferă forţă socială. Vezi Marc Ferro, *op. cit.*, p. 224.
5. Sanda Cordoş, *Literatura între revoluţie şi reacţiune, Problema crizei în literatura română şi rusă a secolului XX*, ediţia a II-a adăugită, Editura Biblioteca Apostrof, Cluj-Napoca, 2002, p. 74.

Dezbaterile de la Conferinţa pe ţară a scriitorilor din R.P.R. din 1949 lasă să se întrevadă că principiul de organizare a noii instituţii şi programul ei estetic constituie un tot unitar diametral opus Societăţii Scriitorilor Români din interbelic şi cu totul calchiat după tiparul omoloagei sovietice. Considerată un „organism viu, dinamic, pe principiul participării scriitorilor la lupta pentru construirea socialismului", „miracol de mobilizare şi solidarizare a unor scriitori – până atunci individualişti şi plini de sine – într-o unitate de aspiraţie, ideologie şi ţel de acţiune" (A. Toma)[1], noua uniune se doreşte un organism democratic „care trebuie să deschidă porţile scriitorilor de orice etnie" (Mihai Beniuc), „o punte între vechi şi nou, un loc de educaţie" (Mihai Novicov). Extinderea condiţiilor de admitere[2] şi deziderratul conciliator sunt contrabalansate de obligativitatea îndeplinirii comenzii politice. Consacrării prin recunoaştere intra-literară îi este opusă explicit admiterea pe bază de devotament extra-literar : „În trecut era suficient să fii consacrat ca scriitor, adică să publici un număr de volume pentru ca să ai dreptul să fii înscris în societate. Astăzi nu ! După noile statute Uniunea nu este o simplă organizaţie a scriitorilor, care acţionează fiecare cum vrea [sic !], ci o organizaţie de scriitori care se călăuzesc în activitatea lor creatoare de [sic !] politica regimului de democraţie populară" (M. Novicov).

O altă noutate în raport cu societatea interbelică o constituie deschiderea către „oamenii muncii" prin instituirea a două grade de apartenenţă, membri definitivi şi membri stagiari. Primii sunt cei cu o activitate literară „continuă şi susţinută", iar în cea de-a doua categorie vor intra începătorii. Subsumabil cantităţii, şi nu calităţii, acest criteriu se suprapune în fond oficializării şi ideologizării unui principiu temporal (bazat pe vârstă) de promovare şi consacrare. Conceptul de „tânăr scriitor", pus în practică prin înfiinţarea Şcolii de literatură şi a organului său de luptă (în 1950), revista cu acelaşi nume, va fi menţinut şi spre finele anilor '50, când rolul *Tânărului scriitor* este preluat de *Luceafărul*, revistă a Uniunii Scriitorilor condusă de Mihai Beniuc, prim-secretarul din ce în ce mai puternic al Uniunii. O condiţie a talentului este deci aceea de a fi uşor modelabil, adaptabil cerinţelor dogmatice. Încurajarea tinerilor devine un deziderat general al epocii şi implicit o manevră pentru erijarea unor personalităţi literare protectoare în aristocraţi ai spiritului. Faptul că o strategie precum discriminarea pozitivă a tinerilor, curent întrebuinţată în orice câmp cultural supus schimbării, intră în agenda politicii de stat demonstrează încă o dată înverşunarea elitei conducătoare de a răsturna ierarhiile existente şi de a fasona un tip de percepţie temporală care să îi asigure legitimitatea.

Cadrul absorbant al Uniunii este forţat şi în direcţie spaţială, înspre scriitorii din provincie, pentru care se înfiinţează pentru început patru filiale (Cluj, Timişoara, Iaşi, Craiova) şi pentru care se prevede o participare activă la şedinţele trimestriale sau lunare. Imersiunea în teritoriu dobândeşte chiar şi o dimensiune socială, prin încurajarea întâlnirilor regulate cu masele de cititori în excursii de documentare sponsorizate din fonduri special alocate în acest sens.

1. Citatele şi statutul Uniunii din 1949 sunt culese din revista *Flacăra*, nr. 13/1949.
2. Societatea Scriitorilor Români creată în 1909 punea naţionalitatea română printre criteriile de eligibilitate.

Convergenţa cu optica şi structura Partidului

Statutul din 1949 fixează toate cele dezbătute în cadrul Conferinţei, inclusiv necesitatea (la Art. 1) deprinderii şi aplicării *realismului socialist* ca metodă de creaţie[1]. Un paragraf special copiat parcă din codul penal introduce şi condiţiile ambigue în care se poate produce pierderea calităţii de membru : „dacă membrul Uniunii pierde dreptul de vot în R.P.R.” şi „dacă se face culpabil de activitate potrivnică intereselor Republicii Populare Române”. Un capitol special este dedicat organelor de conducere, a căror schemă repetă funcţionarea şi ramificarea Partidului : organul suprem de conducere, Congresul (ulterior Adunare Generală, apoi Conferinţa pe ţară), se întruneşte o dată la doi ani (ulterior trei, apoi, patru, cinci), urmând ca între timp activitatea să fie delegată Comitetului (ulterior Consiliu) ales de Congres, reprezentat la rândul său de un Birou compus din şapte membri, cu un preşedinte şi trei secretari. Comitetului îi revine sarcina primirii sau excluderii de membri pe baza cererilor formulate de scriitori, hotărăşte distribuţia fondurilor Uniunii, selectează membrii juriilor de acordare a premiilor, dezbate statutele, încheie acorduri cu străinătatea sau organizează evenimente culturale, decide angajările sau demiterile din redacţiile aparţinând Uniunii[2]. Construcţia piramidală tipic socialistă păstrată şi în celelalte statute, cu subsistemele ei de organizare pe orizontală (filiale) şi verticală (restrângerea ierarhică a corpusului de mandatari), oferă premisele unei funcţionări democratice şi favorizează consolidarea unei „relative autonomii corporatiste”[3], în ciuda prescripţiilor ideologice. Există o consensualitate şi din partea scriitorilor în a aprecia că Uniunea Scriitorilor dispunea de forţă reală în activitatea de autogestiune simbolică şi economică şi că prezenţa forurilor la şedinţe era doar o formalitate decorativă, fără consecinţe pentru alegerile dinăuntru[4].

Prevederile „invizibile” încearcă să corijeze preventiv o asemenea situaţie. Deşi Uniunea nu este oficial desemnată ca o organizaţie de partid, convergenţa cu politicul este asigurată prin amenajarea unor structuri partinice care să influenţeze deciziile luate în cadrul Biroului şi prin includerea conducerii în nomenclatură. Documentele de arhivă relevă în acest sens dubla apartenenţă a persoanelor din conducerea Uniunii, înscrise fie în organizaţia de bază a asociaţiei[5],

1. „Uniunea Scriitorilor din R.P.R. îşi pune ca scop însuşirea de către scriitori a metodei realismului socialist, care cere zugrăvirea realistă, istoriceşte concretă, a vieţii privită în dezvoltarea ei revoluţionară şi oglindirea în creaţia literară a fenomenelor noi, progresiste ale societăţii.”
2. În practică, aşa cum arată Ion Ianoşi, „aceste largi atribuţii direct sau indirect economice vor fi direct soluţionate de un cerc restrâns de persoane (Biroul, îndeosebi nucleul său conducător), mai mult sau mai puţin formal supuse aprobării Consiliului”. Vezi Ion Ianoşi, *Uniunea Scriitorilor în sistemul culturii socialiste şi segmentul literar în tranziţia românească*, extras din Adrian Miroiu (coord.), *Instituţii în tranziţie*, Editura Paideia, Bucureşti, 2003.
3. *Ibidem*, p. 245.
4. După Augustin Buzura, şedinţele şi alegerile Biroului sau Comitetului nu puteau fi manipulate de foruri din cauza mecanismului votului democratic. Reprezentanţii ministerului sau Comitetului Central se mărgineau să asiste sau să ţină prelegerile introductive (interviu cu Augustin Buzura, 29.11.2006).
5. Documentele din anii ’50 din arhiva Uniunii înregistrează prezenţa obstinată şi influentă în şedinţele de Birou a lui Pop Simion (n. 1930), „secretarul organizaţiei de bază” şi vicepreşedintele Uniunii între 1958-1968. Stenogramele care cuprind discuţiile pe marginea scandalului declanşat în 1968 de un grup de tineri scriitori (oniricii), care îşi permit să ceară într-o întrunire a utecîştilor scriitori desfiinţarea cenzurii, atrag atenţia asupra existenţei în sânul Uniunii a unei organizaţii de partid ce respectă diviziunea de rigoare între tineri şi membri deplini. Faptul că în U.R.S.S. existau încă din anii ’30 posturi speciale alocate unor ideologi comisari numiţi „secretari organizaţionali” care

fie în circuitul de castă al nomenclaturii[1]. Pentru membri simpli se ţine o evidenţă strictă în care se consemnează apartenenţa politică (activişti, membri U.T.C. sau P.C.R., candidaţi P.C.R., nemembri), alături de profesia tatălui, naţionalitatea, genul literar practicat şi numărul de volume. Singurele documente de arhivă disponibile care înregistrează apartenenţa politică a membrilor la un moment dat sunt listele referitoare la anul 1965. În respectivul an, din 226 de scriitori, 102 fac parte din P.M.R. Faptul că în timpul liberalizării aproape o jumătate din membrii Uniunii sunt înscrişi şi în Partid nu este totuşi un indice al reuşitei îndoctrinării. Unii păstrează o titulatură achiziţionată în anii '50 din raţiuni de promovare profesională, alţii încep să creadă în posibilitatea reformării din interior a Partidului. Un alt set de date comparative referitoare la situaţia noilor membri dezvăluie totuşi că ponderea aplicanţilor încadraţi în Partid tinde să se diminueze pe parcursul anilor '60[2].

Deşi intrarea în Partid nu constituie o condiţie obligatorie pentru intrarea în Uniune, ea rămâne o cerinţă importantă pentru cei care preiau funcţii de conducere în redacţiile revistelor Uniunii şi după anii '50. Posturile respective nu sunt incluse în nomenclatorul cules de Nicoleta Ionescu-Gură, însă mărturiile scriitorilor insistă asupra necesităţii intrării în Partid odată cu promovarea profesională. Prezent în viaţa literară încă de la sfârşitul anilor '40 şi redactor-şef al revistei *Steaua* din 1959, Aurel Rău declară că scriitorii cu vârste până la treizeci de ani în anii '50 fuseseră absorbiţi în structurile U.T.M.-ului încă de pe băncile şcolii şi că a fi „utemist" reprezenta un fel de protecţie în viaţa literară agitată de atunci. El însuşi refuză cât mai mult posibil intrarea propriu-zisă în Partid (care i se cerea regulat) pe motiv că este deja în U.T.M.[3]. Din altă generaţie, Adrian Popescu, redactor din 1971 la aceeaşi revistă, precizează că „de obicei calitatea de membru P.C.R. nu era obligatorie, cu unele excepţii". Chiar dacă rămâne redactor simplu, Adrian Popescu intră în P.C.R. „prin propunerea Asociaţiei Scriitorilor din Filiala Cluj"[4]. O altă categorie o constituie scriitorii ajunşi în structurile Comitetului Central. Nicolae Breban intră în Partid în 1967 „la insistenţele unora din Partid" (Dumitru Popescu)[5] şi devine membru supleant în C.C. la 12 august 1969[6], înainte de numirea ca redactor-şef la *România literară* (2 iunie 1970). Din aceeaşi generaţie cu Nicolae Breban, George Bălăiţă intră în partid în 1959, imediat după ce debutează în presă ; abia apoi intră în redacţia revistei *Ateneu* (1964), iar din 1979 se mută la Bucureşti, odată cu alegerea sa ca secretar al Uniunii Scriitorilor şi cu

ofereau expertiză profesională problemelor de breaslă, fără să fie în mod automat şi membri ai breslei, ne face să inferăm faptul că o persoană ca Pop Simion, fost absolvent al Şcolii de Literatură „Mihai Eminescu" şi al Academiei de Ştiinţe Politice „Ştefan Gheorghiu", este omologul unui *orgsek* sovietic şi nu doar membru de vârf al Uniunii. Documentele legislative sau cele din arhiva Uniunii nu oferă detalii cu privire la rolul „organizaţiei de bază" al U.S.R., dar în mărturiile scriitorilor ea ocupă un loc la fel de important ca Biroul sau Comitetul. Stenograma şedinţei de Birou din 26.01.1959 cuprinde informaţia preţioasă după care Pop Simion nu este membru al Uniunii (ca şi omologul său sovietic), însă a fost numit „secretar" din cauza penuriei de cadre care să supravegheze activitatea revistelor.

1. La capitolul „Literatură şi artă", nomenclatorul C.C. al P.M.R. cuprinde la poziţiile 26 şi 27 pe preşedintele şi secretarii Uniunii Scriitorilor. Vezi Nicoleta Ionescu-Gură, *Nomenclatura Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român*, Editura Humanitas, Bucureşti, 2006, p. 256.
2. În 1963 numai doi nou intraţi din doisprezece nu fac parte din U.T.M. sau P.M.R. În 1965, din cincizeci şi şase de candidaţi, unsprezece sunt deja membri P.M.R. şi alţi doi fac parte din U.T.M.
3. Totuşi, la propunerea lui Maxim Berghianu, prim-secretar al Comitetului regional de partid Cluj între 1963-1965, Aurel Rău devine deputat în Marea Adunare Naţională (interviu cu Aurel Rău, 6.07.2005).
4. Chestionar completat de Adrian Popescu, septembrie 2005.
5. Interviu cu Nicolae Breban, 1.07.2006. În acelaşi interviu, scriitorul afirmă că toţi redactorii-şefi, redactorii-şefi adjuncţi şi secretarii de redacţie făceau parte din nomenclatura comunistă.
6. Vezi C.N.S.A.S., *Membrii C.C. al P.C.R. (1945-1989),* Editura Enciclopedică, Bucureşti, 2004.

numirea ca membru supleant în C.C. (aproape simultan), pe care o consideră doar „o formalitate, un bun al Cezarului, în schimbul căruia puteam să-mi văd de literatură"[1]. Investirea partinică are şi în cazul său efecte ambivalente : pe de o parte îi conferă imunitate în noua lui poziţie-cheie de director al Editurii Cartea Românească, iar pe de alta îi adaugă o identitate care îl face indezirabil până şi *apparatcik*-ilor şi îi dă sentimentul unei „farse sinistre"[2].

Dumitru Radu Popescu intră în Partid în 1961 (când era redactor la *Steaua*), devine membru supleant în aceeaşi zi cu Nicolae Breban şi membru plin în 1979, înaintea desemnării ca preşedinte al Uniunii Scriitorilor[3] (din 1981). Alexandru Balaci ajunge membru supleant (1974), tot înainte de ocupa funcţia de vicepreşedinte al Uniunii (1981). La Domokos Geza – la fel – calitatea de membru supleant (1969) o devansează pe aceea de secretar în Biroul Uniunii (1977). Şi Eugen Jebeleanu, şi Octavian Paler sunt aleşi în Biroul Uniunii (1981) *după* obţinerea titlului de membru supleant (1969, respectiv 1974).

Rezultă din aceste exemple că încadrarea politică nu precede stricta afiliere la Uniune, ci ascensiunea ierarhică în Uniune, înlesnită atât de capitalul simbolic acumulat, cât şi de capitalul politic. Pentru scriitorii cu un trecut politic activ încă înainte de 1945 (Zaharia Stancu[4], Virgil Teodorescu), promovarea în structurile de conducere ale Uniunii (1966, 1965) are loc – invers – înainte de atragerea în Comitetul Central (1969, 1974), ceea ce echivalează calitatea de vechi combatant pentru cauză cu poziţia cea mai înaltă în Partid. Pentru ceilalţi funcţionează un principiu opus al stimulării politice şi al birocratizării charismei literare înainte de recunoaştere intra-unională. Este interesant de observat în acest sens că jumătate[5] dintre scriitorii care fac parte din Comitetul Central sunt propulsaţi în acest for în 12 august 1969, adică la finalul gloriosului Congres al X-lea al P.C.R., când se strâng roadele efervescenţei fuzionale din 1968. Chiar dacă ponderea lor este infimă în raport cu numărul total de membri ai C.C.-ului (1,18 %), faptul că pentru majoritatea se menţionează la profesia de bază aceea de „scriitor" ilustrează ideea că, deşi firavă, intenţia autorităţilor de a încorpora elita culturală în structurile puterii se adresează în primul rând *literaţilor* în calitatea lor de profesionişti sau de cadre literare salariate.

---

1. Constantin Stănescu, *Interviuri în tranziţie*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1996, p. 70.
2. „Firea mea păcătoasă, un biet artist, m-a ajutat. Sui generis ! Ce trebuia să mă îngrijoreze, mă amuza. Sigur, ştiau ei mai bine decât mine, procentele obligatorii, calculul ideologic, categoriile sociale, formalismul draconic ş.c.l. Totuşi : ăsta ce caută aici…" *Ibidem*, p. 69.
3. Constantin Ţoiu, apropiat lui D.R. Popescu, apreciază că acesta din urmă a fost adus în fruntea Uniunii de către Partid pentru că „li se imputa că aduc în fruntea Uniunii numai oameni mediocri. Şi atunci, ca să se arate că sunt deschişi, l-au ales" (interviu cu Constantin Ţoiu, 28.09. 2005).
4. Zaharia Stancu (1902-1974) este închis în 1943 în lagărul de la Târgu-Jiu pentru activitate antifascistă. Este ales preşedinte al Uniunii în 1947 (când era încă Societatea Scriitorilor Români) şi între 1966-1979.
5. Din cei 1.212 membri inventariaţi în *Dicţionarul membrilor C.C. al P.C.R.*, doar 25 sunt scriitori, iar 11 dintre ei figurează cu data de intrare 12 august 1969. Cei 11 sunt : Aurel Baranga, Eugen Barbu, I. Dodu Bălan, Zoe Dumitrescu-Buşulenga, Eugen Jebeleanu, Titus Popovici, Zaharia Stancu, Sütö Andras, Domokoş Geza, Nicolae Breban, D.R. Popescu. Restul membrilor sunt : Ion Brad, Mihnea Gheorghiu, Letay Layos, George Macovescu, Mircea Maliţa, Ion Popescu-Puţuri, Mircea Radu Iacoban, Dinu Săraru, Valeriu Râpeanu, George Bălăiţă, Octavian Paler, Virgil Teodorescu, Anton Breitenhofer, Ion Vlad.

Funcţionarizarea scriitorilor

Statutul din 1949 nu stipulează acest lucru, însă Proiectul de statut dezbătut în şedinţa de Consiliu din data de 3.10.1968 şi inclus în statutul din 1969 conţine la Art. 11 indicaţia potrivit căreia membrii Uniunii „se asimilează cu salariaţii şi au aceleaşi drepturi ca cele acordate angajaţilor prin dispoziţii legale”. Într-o ţară în care a nu munci este considerat un delict prin Constituţie[1], o asemenea prevedere legalizează activitatea literară, transformând-o dintr-o îndeletnicire secundă practicată în timpul liber într-o ocupaţie cu normă întreagă. Beneficiile care decurg de aici sunt însemnate sub raportul dobândirii unei identităţi profesionale oficiale şi al gestionării timpului necesar întâlnirii intime cu sinele (pentru scris) şi cu confraţii (pentru evitarea dezinserţiei sociale şi pentru confirmarea unei imagini despre sine ocazionată de întâlnirile multiple, în cadru unional sau convivial). Dreptul la muncă şi exercitarea lui atrag, automat, şi dreptul la odihnă şi relaxare, asigurat prin contractele dintre Ministerul Sănătăţii şi Uniune[2]. *Dreptul la timp* este însoţit astfel de un *drept la spaţiu* ca perimetru electiv de muncă sau de reculegere sau – pur şi simplu – ca suprafaţă locativă excedentară destinată activităţilor casnice[3].

Organizaţia dispune şi de o reţea de secţii, servicii, editură şi reviste care asigură debuşee variate pentru membrii săi şi le permite să-şi proiecteze viitorul în strânsă legătură cu sentimentul apartenenţei la un grup închis. Criza economică, blocarea posibilităţilor de ascensiune, obligativitatea stagiului în provincie vor genera inegalităţi resimţite dramatic de scriitorii care nu vor mai reuşi să obţină posturi şi poziţii în această reţea, în special în ultima decadă a regimului. *Staff*-ul Uniunii este unul impresionant, iar graniţele între personalul tehnic-administrativ şi redacţional sunt transgresabile în ambele sensuri[4]. Administraţia centrală a Uniunii Scriitorilor are o schemă încărcată, de la preşedinte, vicepreşedinţi, secretari la secretari literari, corespondenţi pentru relaţii internaţionale, la bibliotecari, redactori responsabili de almanah, contabili, economişti, portari, şoferi. Preşedintele breslei îndeplineşte şi funcţia de director administrativ şi este remunerat ca atare împreună cu vicepreşedinţii şi secretarii. Statutul de funcţiuni al Uniunii Scriitorilor, aprobat prin HCM 4174/1953, cuprinde amalgamate conducerea, secţia organizatorică, secţia relaţiilor cu străinătatea, secţia culturală, secţia de îndrumare a tineretului, secţia administrativă, serviciul

1. La Art. 15 din *Constituţia* din 1952 se stabileşte că : „În Republica Populară Română munca este o datorie şi o chestiune de onoare pentru fiecare cetăţean capabil de muncă, după principiul «cine nu munceşte nu mănâncă». În Republica Populară Română se înfăptuieşte tot mai larg principiul socialismului : «De la fiecare după capacităţile sale, la fiecare după munca sa»”. În Constituţia din 1965 *îndatorirea* este transformată abil în *drept*. Astfel, la Art. 18 se prevede în noua Constituţie : „În Republica Socialistă România cetăţenii au dreptul la muncă. Fiecărui cetăţean i se asigură posibilitatea de a desfăşura potrivit pregătirii sale, o activitate în domeniu economic, administrativ, social sau cultural, remunerată după cantitatea şi calitatea ei. La muncă egală, retribuţia este egală.”
2. În Adresa 2109/11 iulie 1953 către Ministerul Sănătăţii din partea Uniunii Scriitorilor se invocă atributul de „oameni ai muncii” pentru „tovarăşii scriitori”, care merită astfel să fie trataţi cu toată grija în staţiunile balneare.
3. Statutul din 1969 prevede la Art. 11 dreptul scriitorilor de a avea spaţiu locativ excedentar în raport cu restul populaţiei.
4. În 1960 Veronica Porumbacu este şef serviciu Relaţii Internaţionale la Uniunea Scriitorilor, Pop Simion, şef serviciu Îndrumarea Tineretului şi Radu Lupan, funcţionar la serviciul Documentare. În 1970, Haralamb Zincă este şef serviciu Manifestări Literare, Alexandra Târziu, bibliotecar, şi Benedict Corlaciu, redactor responsabil cu almanahul Uniunii.

asistenţă case de creaţie[1], filialele din Cluj, Timişoara, Târgu-Mureş, Craiova, Braşov şi revistele literare *Tânărul scriitor, Viaţa Românească*, *Almanahul literar* din Cluj, *Utunk*, *Igaz Szo* din Tg.-Mureş, almanahul literar *Iaşul Nou*, Almanahul *Scrisul Bănăţean* şi *Banater Scrifttun*[2] din Timişoara.

Ani	Funcţii	**Tânărul scriitor/Luceafărul**	**Viaţa Românească**	**Almanahul lit. Cluj/Steaua**	**Utunk**	**Igaz Szo**	**Almanahul Iaşul Nou/ Convorbiri literare**	**Almanahul Scrisul bănăţean/ Orizont**	**Gazeta literară/România literară**	**Banater Scrhrift-tun/Neue Literatur**	**Secolul 20**	**Novi Jivot/Knijevni Jivot Timiş**	**Venit lunar net în cultură**
1953	Red şef	920	**1740**	1135	1272	920	827						**355**
	Scrt. gen.	668	920	920	920		745						**355**
	Red. I	745	745		827	605	605						**355**
	Red. II	495	605	730	667		542	410					**355**
	Nr. posturi	6	30	12	16	6	8	7					
1954	Red şef	1410	**1740**	1410	1410	1410	1410	1135	1740				**470**
	Scrt. gen.	827	1135	920	920	920			1135				**470**
	Red. I	827	920	745	745	827	827	745	980				**470**
	Red. II	667	605	605	667	667	605		606				**470**
	Nr. posturi	19	35	15	18	12	12	6	**50**				
1957	Red şef	2000	2300	2300	2300	*	*	1400	2300	*			**470**
	Scrt. gen.		1200	1200	2000			850	1200				**470**
	Red. I		1350	1350	1350			950	1350				**470**
	Red. II	1000	1100	1100	1100			800	1100				**470**
	Nr. posturi	14	24	15	23			8	**25**				
1960	Red şef	2300	2400	2400	**2500**	2475	2200	1600	2400	*	2400	*	**819**

1. În anii '50 sunt menţionate în evidenţele contabile opt case de creaţie. Ele se află la Ciucea, Sinaia, Sovata, Tuşnad, Govora, Bălceşti, Valea Vinului, Mangalia-Neptun.
2. Se observă politica de democratizare prin contrabalansare minoritară în oraşele multietnice. La Cluj revista maghiară este dublată de una românească, iar la Timişoara cea românească este dublată de una germană.

	Scrt. gen.	2300	2200	2075	2225	1425	1400	1100	1575		2200		**819**
	Red. I	1425	1575	1700	1575	1675	1400	1100	1575		1700		**819**
	Red. II	1225	1375	1200	1375	1425	1200	1000	1375		1450		**819**
	Nr. posturi	25	17	12	21	13	11	8	**24**		11		
1974	Red şef	4700	4520	5040	5140	5140	4908	4920	**6335**	4850	5008		**1570**
	Scrt. gen.	4216	4166	4300	4480	4550	2354	4480	**5050**	4520	4300	3577	**1570**
	Red. I	2300	2667	2884	2862	2667	2354	2675	2805	2677	2415		**1570**
	Red. II	2200	2100	2100	2266	2266	2266	2200	2300	2266	2060	1555	**1570**
	Nr. posturi	25	19	16	22	14		15	39	12	14	2	

Tabelul I.1. Salariile angajaţilor revistelor Uniunii[1] *în funcţie de postul ocupat (redactor-şef, secretar general de redacţie, redactor I, redactor II) în anii 1953, 1954, 1957, 1960, 1974. Ultima rubrică (venitul net în cultură) este trecută ca reper comparativ (surse : arhiva Uniunii Scriitorilor şi Anuarul statistic al R.S.R., Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1980, p. 62).*

Această împărţire a revistelor literare în reviste literare centrale şi almanahuri provinciale la începutul implementării viziunii socialiste în literatură dezvăluie condiţia *experimentală* a unor astfel de publicaţii care, cu profilul lor heteroclit şi cu apariţia lor ocazională încearcă să realizeze compromisul între o literatură propagandistică şi promovarea concretă a literaturii[2], cu toate consecinţele care decurgeau de aici, inclusiv alinierea tarifară a onorariilor între Bucureşti şi restul ţării[3]. Aşa cum se observă din Tabelul I.1., la începutul anilor 1950 retribuţiile redactorilor provinciali sunt totuşi mai mici decât ale celor din capitală (1.740 lei pentru redactorul-şef de la *Viaţa Românească* faţă de 1.135 sau 1.272 lei pentru redactorii-şefi de la Almanahul clujean, respectiv *Utunk*), însă spre sfârşitul deceniului şase onorariile sunt distribuite omogen pentru toate revistele Uniunii. În deceniul opt se produce un nou decalaj datorat efectului de acumulare de prestigiu al unor reviste din

1. Sunt trecute toate revistele, fie că apar în anii 1950 sau 1960. În cazul în care există continuitate a apariţiei revistei în timp şi o schimbare a titulaturii acesteia, la numele original este ataşat şi numele nou. Spaţiile marcate cu * marchează informaţiile nedisponibile.
2. Aurel Rău declară că „momentul prielnic scoaterii unei reviste la Cluj era aniversarea lui Stalin. Miron Radu Paraschivescu care venea din Bucureşti, era prieten cu toţi secretarii, le-a propus să scoată în Clujul ăsta frământat un almanah pe care urma să scrie cifra «1». În principiu un almanah apare o singură dată, este ca un calendar. El a scris «1» şi astfel a devenit nu un almanah oarecare, ci un almanah literar. Asta a fost şmecheria lui. Au păcălit forurile de sus. După ce s-a scos numărul unu, care a fost bine primit în presă, s-a primit aprobarea pentru numărul doi, care apăruse în ianuarie. Baconsky s-a întors atunci de la Bucureşti şi ne-a spus «vom primi onorarii ca bucureştenii». Pe o poezie pe care primeai 200 de lei vei primi 2.000. Acest salt a fost extraordinar. Noi de la numărul doi am primit onorarii ca bucureştenii până la final" (interviu cu Aurel Rău, 6.07.2005).
3. Echivocul este rezolvat de către iniţiativele venite de jos în sus din partea tinerilor dornici să intre în viaţa literară. Primul număr din *Almanahul literar* apare la începutul lunii decembrie în 1949. După apariţia primului număr „se constituie o *redacţie*, fără menţionarea acestui fapt pe copertă sau în corpusul periodicului, cu distribuirea sarcinilor în felul următor : M.R.P., prim-redactor, A.E. Baconsky, secretar de redacţie, Victor Felea, redactor tehnic, Aurel Rău şi eu [Dumitru Micu], redactori. Sediu nu aveam. Nefiind repartizaţi pe secţii, făceam toţi de toate" (vezi Dumitru Micu, *Timpuri zbuciumate. Reconstituiri subiective*, Editura Vestala, Bucureşti, 2001, p. 113).

capitală şi din provincie. Redactorii cel mai bine retribuiţi sunt cei ai *României literare*, urmaţi fiind de redactorii de la *Igaz Szo* şi *Steaua*. Scorul foarte scăzut în termeni de eficienţă economică[1] (vezi Figura I.1.) al celor două reviste provinciale în raport cu cel al *României literare* la sfârşitul anilor 1970 (13% faţă de 61%) dovedeşte că raţiunile „geografice" de încurajare a culturii le devansează încă pe cele practice de diminuare a pierderilor în momentul accelerării crizei economice.

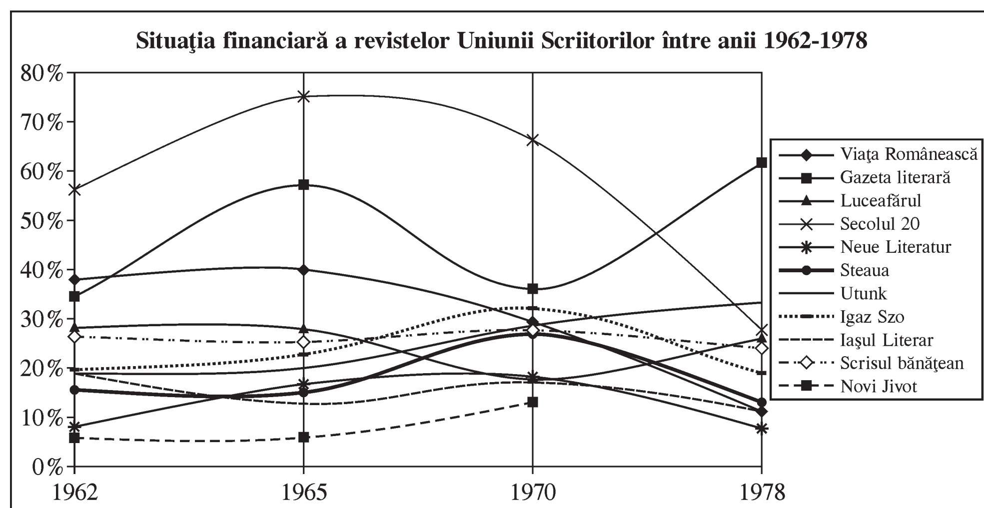

Figura I.1.a. Situaţia financiară (eficienţa economică) a revistelor Uniunii Scriitorilor în anii 1962, 1965, 1970, 1978. Sursa : arhiva U.S.

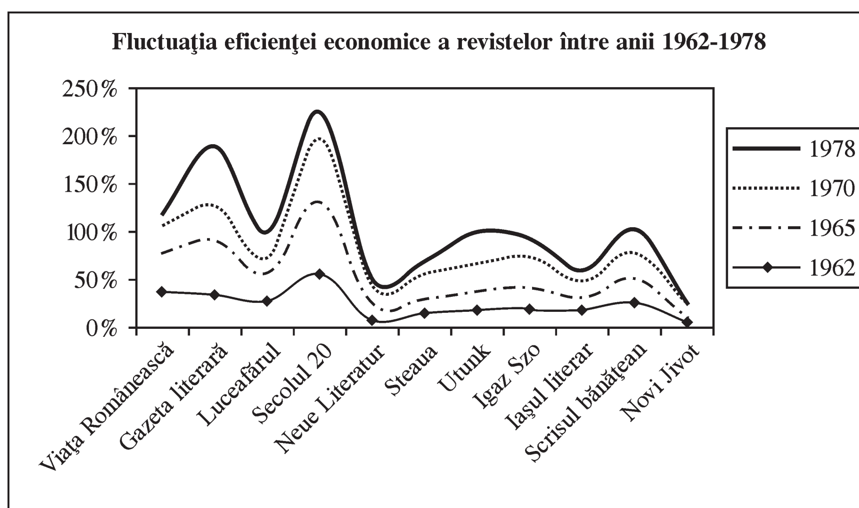

Figura I.1.b. Fluctuaţia eficienţei economice a revistelor Uniunii Scriitorilor în anii 1962, 1965, 1970,1978. Sursa : arhiva U.S.

1. Eficienţa economică reprezintă raportul dintre veniturile şi cheltuielile unei reviste.

În afară de *România literară* şi *Secolul 20*, nici o revistă nu depăşeşte pragul de 50% la capitolul eficienţă economică, adică veniturile nu reprezintă nici măcar jumătate din cheltuielile necesare apariţiei lor. În ceea ce priveşte revista *Secolul 20* se cuvine remarcat că, în timp ce suma veniturilor depăşeşte, în 1962, jumătate din bugetul alocat cheltuielilor, plata pe exemplar (vezi Figura I.2.) este dublă faţă de *România literară* şi mai mare chiar decât plata pe exemplar a revistelor cu eficienţă economică mai mică (149 lei faţă de 139 lei la *Utunk* şi 128 la *Luceafărul*), ceea ce denotă că „prestigiul" revistei creşte plata pe număr fără a influenţa negativ balanţa câştiguri-cheltuieli. Apropiate ca eficienţă economică (16% versus 19%), *Steaua* diferă de concurenta locală *Utunk* tot prin preţul crescut pe exemplar (aproape de trei ori mai mult) datorită diferenţei de tiraj (1.300 faţă de 9.000) şi de capital simbolic atrăgător de onorarii mari. *Steaua* se remarcă astfel ca fiind revista cu cele mai mari cheltuieli pe număr în zorii amorsării unei politici de desovietizare şi canalizare înspre patrimoniul naţional. Tabloul plăţilor per exemplar vizibilizează, în acest mod, mizele şi politicile culturale ce subîntind practica aparent nediferenţiată a inoculării de fonduri în corpul vulnerabil al revistelor literare din afara capitalei.

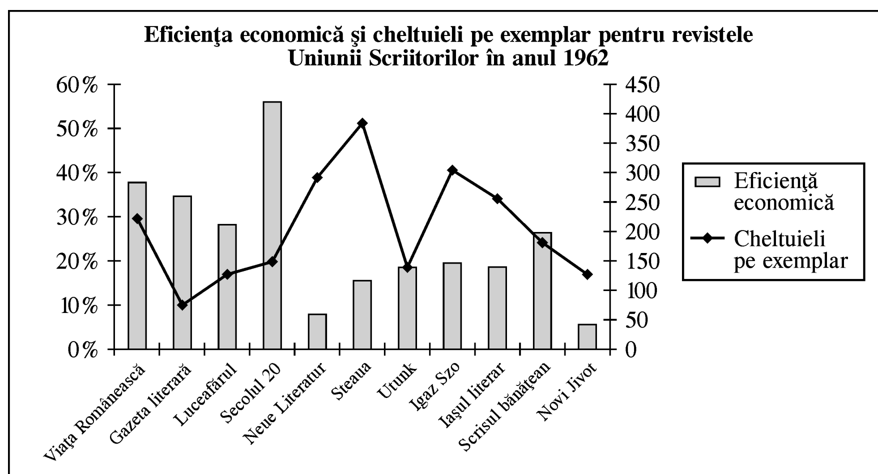

Figura I.2. Eficienţa economică şi suma cheltuită pe fiecare exemplar pentru revistele Uniunii Scriitorilor în anul 1962. Sursa : arhiva U.S.

Faţă de oscilaţiile mari ale revistelor centrale, revistele provinciale funcţionează la o cotă de avarie relativ constantă, situată în general sub 30% ca profit, tot mai pronunţată spre finalul deceniului opt. Doar *România literară* urmează o curbă ascendentă reală în 1978, datorită concentrării de capital simbolic şi datorită persistenţei unui mecanism de absorbţie programată a tirajului aplicabil tuturor producţiilor literare din epocă. Cărţile sunt atrase în biblioteci şi revistele se vând prin reţele prestabilite de abonaţi. În 1974, 31% din încasările celei mai importante reviste a Uniunii se realizează din abonamente. Sumele *obţinute* din vânzări combinate cu cele *asigurate* determină dublarea veniturilor în raport cu cheltuielile spre 1980. Salariile ridicate şi diferenţa redusă între venituri şi cheltuieli la *România literară* în această perioadă dovedesc o oarecare adaptare la mecanismele cererii şi ofertei, datorată în mare parte vizibilităţii crescânde a revistei în câmpul literar în pragul bătăliei dintre antiprotocronişti şi protocronişti. Fenomenul e însă marginal în raport cu dinamica celorlalte reviste şi are un randament financiar tot sub 100%. Deşi performanţa revistei este

remarcabilă, ea rămâne una circumscrisă unui sistem de subvenţii care întreţin funcţionarea în pierdere[1] a circuitului redacţional, asigurând în plus onorarii peste media salariului net în cultură la vremea respectivă. În timp ce preşedinţii şi vicepreşedinţii Uniunii obţin salarii de cinci sau de patru ori mai mari decât media salariului net pe economie pe toată întinderea perioadei comuniste, proporţia salariilor din redacţii faţă de aceeaşi medie rămâne aproximativ constantă din anii 1950 până în anii 1970 : redactorii-şefi au salarii de patru ori mai mari, secretarii de redacţie de trei ori mai mari, redactorii principali de două ori. Redactorii secundari nu depăşesc procentul de 200%, ei fiind şi cei mai expuşi reducerilor de normă sau de personal. Doar cei încadraţi cu jumătate de normă[2] în timpul restructurărilor redacţionale din anii 1960 ating pragul de jos al venitului mediu net din domeniul cultural la data respectivă.

Onorariile confortabile pot fi la rândul lor multiplicate graţie unui sistem de împrumuturi nerambursabile numite „documentări" sau prin colaborările la alte reviste. Planurile tarifare pentru reviste sunt aprobate de minister şi permit o „largă" interpretare datorită existenţei unei scale calitative cu trei trepte (A,B,C) pentru fiecare tip de articol în parte. Calitatea, asimilabilă notorietăţii autorului, dublează onorariul acordat îndeobşte începătorilor şi creează astfel diferenţieri apreciabile între „tineri" şi „personalităţi", în ciuda principiului democratic afişat. Dispoziţia 4140/1960 emisă de Comitetul de Stat pentru Cultură şi Artă prevede o sumă de 875[3] lei pentru articole de beletristică în proză sau pentru prelucrări social-politice, tehnice şi ştiinţifice de calitatea „C", comparativ cu 450 lei pentru acelaşi gen de articole de calitatea „A" sau 135 lei pentru reportaje, 200 lei pentru poezie sau 300 lei pentru traduceri. Discriminărilor simbolice li se alătură cele tematice, criticii fiind cei mai defavorizaţi la finalul deceniului stalinist faţă de creatorii de ficţiune şi popularizatorii de dogmă (Vezi Tabelul II.1).

	CALITATEA		
GENUL	**A**	**B**	**C**
Beletristică în proză, romane, piese de teatru, scenarii	450	675	875
Lucrări teoretice de nivel ridicat în probleme social--economice, ştiinţifice, tehnice şi agricole	450	675	875
Literatură ştiinţifică, politică, tehnică şi de popularizare	450	675	875
Poezii (până la 30 de versuri)	200	300	400
Poezii (cu 30-50 versuri)	250	400	500
Traduceri literare, adaptări	300		600
Cronici literare, dramatice, artistice, ştiinţifice	135	225	360
Recenzii, prezentări	75	115	150

Tabelul II.1.Tabel tarifar (selectiv) aprobat de C.S.C.A. – Dispoziţia 4140/1960

1. Situaţia pe 1957-1961 a bugetului Uniunii scoate la iveală un deficit de 24.847.187 lei, adică o pierdere de 5.000.000 pe an.
2. Ca redactor II cu 1 normă în 1965 la *Gazeta literară*, Constantin Ţoiu primeşte un salariu de 925 lei. Ca redactor I cu 1 normă, Valeriu Cristea e încadrat la aceeaşi revistă cu un salariu de 1.075 lei. Retribuţia medie netă pe 1965 este de 1.006 lei.
3. Venitul mediu net în învăţământ, cultură, artă la acea dată era de 819 lei.

Componentă esenţială a recuzitei de legitimare a puterii, atragerea „personalităţilor” constrânge redacţiile să depăşească de multe ori bugetul în complicitate cu creditorul care nu este Uniunea, ci tot C.S.C.A. Mihai Beniuc îi asigură pe membrii Biroului în şedinţa din 26.VI.1959 că „organele de stat se vor conforma dacă depăşirile sunt justificate”[1]. Tudor Vianu şi Şerban Cioculescu se situează între primii nouă scriitori care între 1957 şi 1959 obţin onorarii de peste 1.000 lei lunar, iar Tudor Arghezi şi George Călinescu se află pe lista celor cu peste 500 lei lunar proveniţi din colaborări la reviste. Primele locuri în topul celor mai bine retribuiţi agenţi culturali la sfârşitul anilor 1950 (vezi Figura II.1.) sunt ocupate de scriitorii instituţionalizaţi într-o formă sau alta în posturile cele mai influente din câmpul literar : Zaharia Stancu este membru al Academiei din 1955, Szemler Ferenc – secretar al Uniunii Scriitorilor, Petru Dumitriu – director al Editurii de Stat pentru Cultură şi Artă şi membru în Biroul Uniunii, Mihai Beniuc – prim-secretarul Uniunii, Ion Vitner – ideologul de bază al realismului socialist şi şeful catedrei la Facultatea de Limbă şi Literatură Română în locul lui George Călinescu. Convergenţa dintre poziţie şi onorarii acordate pe bază de reputaţie demonstrează atât criza de legitimitate a regimului în timpul celui de-al doilea îngheţ cultural de după 1956, cât şi statornicirea unui fel de a gândi instituţional-ierarhic prestigiul şi competenţa literară. Dacă luăm în considerare că 50% (şaptesprezece din treizeci şi patru) din cei cu extra-venituri de peste 500 lei au peste patruzeci şi cinci de ani în anul 1959, deducem că distribuţia notorietăţii nu reuşeşte să abolească total în deceniul stalinist principiul acumulării simbolice în timp. Precaritatea cadrelor dezirabile politic şi „cu trecut” impune activarea interşanjabilităţii capitalurilor politic şi cultural. Trebuie subliniat că doar o minoritate[2] este avantajată de această convertibilitate conjuncturală şi de posibilitatea îmbunătăţirii situaţiei financiare prin girul propriului nume. În 1965 tot o minoritate profită de acest sistem, cu precizarea că structura ei se modifică dramatic datorită dispariţiei unor scriitori şi răsturnării raportului de forţe din câmp : din vechiul grup doar Tudor Arghezi rămâne o emblemă şi trece de pe ultima poziţie în fruntea topului, în timp ce pentru ceilalţi sumele primite scad vertiginos (vezi figura II.2.). Constanţi în evoluţia lor sunt doar scriitorii care reuşesc o reconvertire a modurilor de exprimare şi care se afiliază emulaţiei tinerilor, adică Maria Banuş, Veronica Porumbacu, Eugen Jebeleanu şi Eugen Barbu. Media de vârstă scade la rândul ei (douăzeci şi doi de scriitori din treizeci şi patru au sub patruzeci şi patru de ani), însă fără creşteri mari de cotă pentru grupul tinerilor. Cu excepţia lui Fănuş Neagu care la treizeci şi patru de ani îl secondează pe Arghezi, distribuţia „valorii” prezenţelor în reviste este omogenă pentru autorii sub patruzeci de ani (sub 1.000 lei lunar) şi destul de disparată pentru ceilalţi, ceea ce dovedeşte treptata aplicare a unor principii de apreciere diferite pentru o generaţia matură, o generaţie foarte eterogenă din punct de vedere al opţiunilor estetice. Coexistenţa lui Vladimir Streinu, Geo Dumitrescu, Mihai Beniuc, Szemler Ferenc în secţiunea din top cuprinzând autori de peste cincizeci de ani

1. Justificarea se face în felul următor în aceeaşi şedinţă : „Nu puteam, de pildă, să dăm lui Geo Bogza 325 de lei pentru un articol. Era o sumă într-un fel jignitoare şi ne-am oprit la 600-700 de lei”. Zaharia Stancu ţine să precizeze că aceste cazuri sunt „destul de puţine şi destul de rare” şi că abaterile de genul ăsta de la planul tarifar sunt cauţionate de „indicaţiile transmise tuturor revistelor literare” referitoare la „îmbogăţirea numărului colaboratorilor cu mari personalităţi”. Listele de colaborări pe primul număr din fiecare revistă pe anul 1963, de exemplu, conţin într-adevăr puţine cazuri de plăţi peste 500 de lei. Acestea sunt : Ion Brad (2.100), Nina Cassian (900), Ion Dodu Bălan (1.600), Georgeta Horodincă (900), Mihai Beniuc (500), Veronica Porumbacu (590), Eugen Barbu (2.000), Aurel Rău (1.300).
2. Cei treizeci şi patru de scriitori cu venituri de peste 500 lei pe lună din colaborări reprezintă doar 6% din totalul scriitorilor Uniunii de la finalul anilor ’50.

relevă emergenţa unor autori eclipsaţi în anii 1950 într-un câmp marcat încă de efectele de inerţie ale respectivei perioade (Figura II.3.).

Nu dispunem de date privind evoluţia colaborărilor în deceniile următoare, însă prezenţa masivă a colaborărilor externe la *România literară* la jumătatea deceniului opt (88% din totalul colaborărilor) este simptomul încetăţenirii unei practici deturnate treptat în folosul legitimării fracţiunii autonomiste a scriitorilor din capitală.

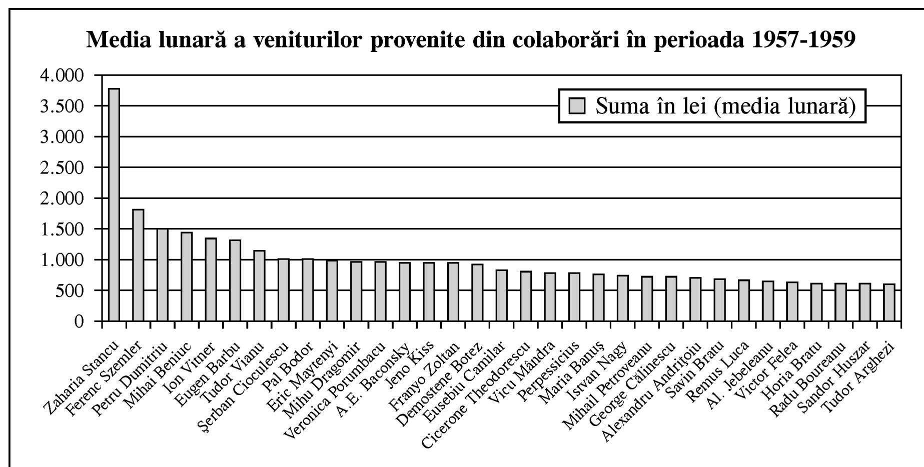

Figura II.1. Media lunară a veniturilor provenite din colaborări în perioada 1957-1959 pentru scriitorii cu peste 500 lei lunar din această sursă (aranjare descrescătoare în funcţie de sumă). Sursa : arhiva U.S.

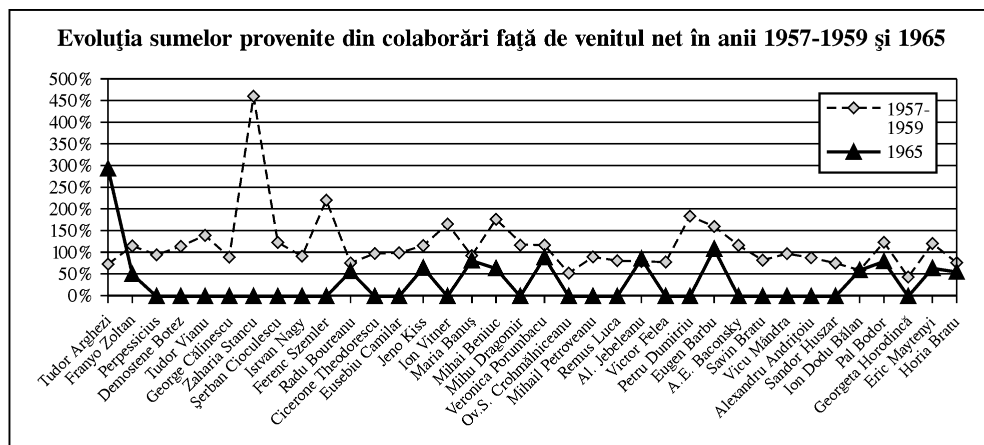

Figura II.2. Evoluţia sumelor provenite din colaborări faţă de venitul net în anii 1957-1959 şi 1965 (aranjare descrescătoare în funcţie de vârstă). Sursa : arhiva U.S.

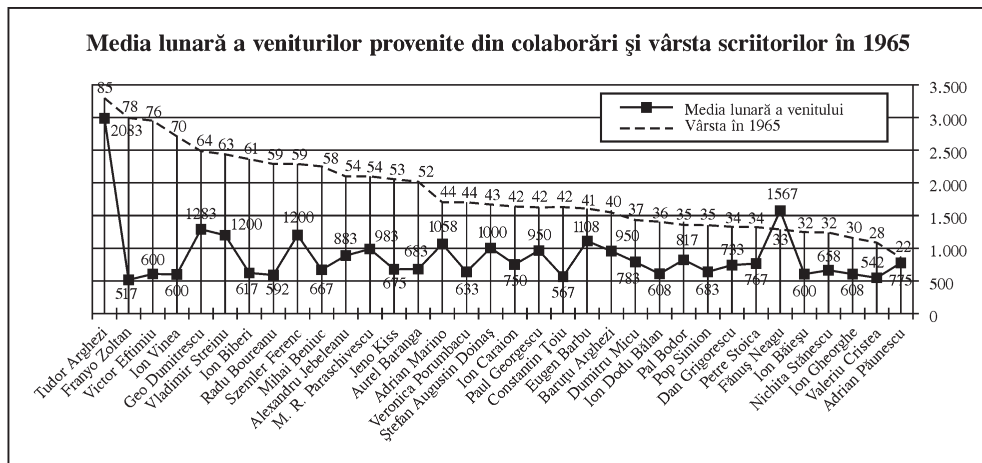

Figura II.3. Media lunară a veniturilor provenite din colaborări şi vârsta scriitorilor în 1965 (aranjare descrescătoare în funcţie de vârstă). Sursa : arhiva U.S.

Dacă *publicarea* de articole se dovedeşte o practică profitabilă pentru o mică parte din membrii Uniunii şi pentru elita politică interesată de convertirea celor consacraţi în interbelic, *promisiunea de publicare* democratizează alocarea de resurse graţie unui tip de împrumut nerambursabil sub formă de ajutor pentru documentare. Într-o şedinţă a Biroului din 9 aprilie 1968, Ioanichie Olteanu, preşedintele Fondului literar, sugerează înlocuirea fondului de documentare cu ajutoare lunare de documentare şi stipendii pe termen lung, aprobate cu probitate. El subliniază că „literatura română e scrisă de treizeci-patruzeci scriitori şi banii de documentare îi iau alţi 1000-1500 de oameni”. Pop Simion atrage atenţia că venitul lunar al fiecărui scriitor creşte în medie cu 1.000[1] lei datorită acestor ajutoare şi că întreaga afacere e o „escrocherie” pentru că majoritatea beneficiarilor nu îi folosesc în scop legitim. Statistic, se ajunge la o sumă de peste 500[2] lei pentru anul 1958 (aproape cât media venitului net) şi 2.000 lei pentru 1968 (dublu faţă de venitul mediu), dacă raportăm împrumuturile nerambursabile din cei doi ani la numărul de membri de atunci. În 1978 suma respectivă scade într-atât încât nu acoperă nici o zecime din venitul mediu.

Fondul Literar : relevanţa „avantajelor” pentru meseria de scriitor

Organismul financiar căruia îi revine sarcina să administreze şi să distribuie aceste fonduri este creat tot în anul înfiinţării Uniunii Scriitorilor. Decretul 31/29 ianuarie 1949[3] stipulează la Art. 3 constituirea Fondului Literar al Scriitorilor din R.P.R., ca parte dintr-un program

1. Venitul mediu net în învăţământ, cultură, artă la acea dată era de 1.006 lei.
2. Suma este confirmată de datele mai exacte referitoare la numărul de cereri rezolvate favorabil în perioada 1957-1961 (3.373) şi suma totală acordată (1.938.539). Raportul dintre ele indică o valoare medie de 575 lei pentru fiecare cerere. În 1949 Uniunea numără 233-250 membri, în 1958, 508, în 1980, 1.206, din care 269 sunt stagiari.
3. Decretul 31/29 ianuarie 1949 este publicat în *Monitorul Oficial,* nr. 24 din 29 ian. 1949.

menit să „stimuleze activitatea literară şi artistică”. În acest scop sunt stabilite un număr de cincisprezece premii anuale ale Academiei R.P.R. în valoare de 200.000 lei (ulterior transformate[1] în Premii de Stat cu două clase, de 500.000 lei şi 200.000 lei) şi o instituţie care să gestioneze partea materială a muncii de creaţie. Inspirată de Fundaţia Culturală Regală „Principele Carol” întemeiată în 1922, de Casa Scriitorilor creată în 1939 printr-o lege promulgată de Carol al II-lea[2] şi de Societatea de Ajutor Financiar pentru Scriitori fondată în 1859 de un grup de scriitori din care făceau parte Tolstoi, Nekrasov şi Turgheniev, instituţia Fondului literar (*Litfund*-ul sovietic) diferă de toate organizaţiile voluntare şi independente care au precedat-o prin natura sa polivalentă de „fundaţie, parte de corporaţie şi agenţie a guvernului comunist”[3]. Faţă de finanţarea interbelică a culturii care era haotică, sporadică şi dependentă de abilităţile persuasive şi combative ale preşedintelui organizaţiei scriitorilor[4], „stimularea” comunistă are un caracter sistematic şi plurimorf. Se vizează „ajutorarea materială a autorilor prin: acordarea de împrumuturi pentru perioada de pregătire a operelor literare, acordarea de ajutoare de pensii pentru caz de boală, de invaliditate, pierderea capacităţii de muncă, asigurarea familiei scriitorului în caz de deces, înfiinţarea şi întreţinerea de case de odihnă, sanatorii, creşe, căminuri de copii, cantine etc., organizarea de cooperative de consum, ateliere pentru deservirea scriitorilor”. Decretul 268/25 iunie 1949[5] reia explicit tabloul de sarcini al Fondului, venind cu precizări suplimentare referitoare la calitatea de membru al Fondului literar. Din articolul 6 al respectivului act normativ deducem că un autor poate deveni membru al Fondului înainte de a fi membru al Uniunii, ceea ce înseamnă că un autor poate beneficia de avantajele financiare ale scrisului înainte de recunoaşterea instituţională din partea confraţilor. Stimulul precede creaţia şi o orientează. Multiplele surse de finanţare ale Fondului (taxele de înscriere şi cotizaţiile lunare achitate de membri, vărsămintele efectuate de către întreprinderile de editură şi de spectacole, publicaţii periodice de orice fel şi Comitetul pentru Radioficare şi Radiodifuziune, pentru emisiunile cu caracter literar, egale cu 10% din valoarea drepturilor de autor, veniturile provenite din proprietăţile şi întreprinderile productive aparţinând Fondului Literar, onorariile pentru editarea şi reprezentarea publică a operelor literare, drepturile de autor pentru editarea şi reprezentarea sau difuzarea operelor literare) creează pentru organul financiar al Uniunii o oarecare independenţă financiară şi – implicit – pentru scriitori o mobilitate spaţială şi temporală care îi diferenţiază de alte categorii sociale.

Deplasările în străinătate sau în circuitul intern de turism creativ, împrumuturile nerambursabile sub formă de pensii sau documentări şi cele rambursabile sub formă de împrumuturi pentru scrierea cărţilor, ajutoarele în caz de boală, salariile onorabile de la redacţii primite datorită încasărilor, Timbrului literar egal cu 0,35 lei pe carte, premiile literare consistente le asigură creatorilor o calitate a vieţii peste medie şi oportunitatea să se manifeste ca artişti

---

1. Decretul 447/23 dec. 1949 este publicat în *Buletinul Oficial,* nr. 84 din 29 dec. 1949.
2. Casa Scriitorilor funcţiona pe lângă Casa Centrală a Asigurărilor Sociale, era „persoană juridică de drept public” şi avea ca scop acordarea de „pensii de invaliditate, de bătrâneţe, ajutoare în caz de boală sau înmormântare” scriitorilor sau urmaşilor lor. Beneficiarii erau membri ai Societăţii Scriitorilor Români care aveau o activitate notorie de „cel puţin 10 ani”. Vezi Ion Ianoşi, *op. cit.,* p. 236.
3. Este caracterizarea pe care o fac *Litfund*-ului sovietic John şi Carol Garrard în *op. cit*., p.121.
4. Vezi *Jurnalul* lui Liviu Rebreanu în *Opere*, vol. 17, Editura Minerva, Bucureşti, 1998, p. 64. Autorul deplânge modul în care se face protecţia statului faţă de cultură şi e pregătit, din acest motiv, să devină secretar în Ministerul Artelor pentru a îndrepta lucrurile: „Se cheltuieşte la toate ministerele peste un miliard pentru aşa-zisa propagandă culturală. Dacă jumătate din suma asta ar fi centralizată aici şi întrebuinţată raţional, s-ar putea dobândi rezultate multe, considerabil mai bune”. Nu există o sponsorizare sistematică a culturii din partea Statului. În urma unei întâlniri cu Al. Lapedatu, ministrul Cultelor şi Artelor, Liviu Rebreanu reuşeşte să obţină în 1928 suma de 100.000 lei pentru S.S.R.
5. Decretul 268/25 iunie 1949 este publicat în *Buletinul Oficial,* nr. 40 din 25 iunie 1949.

cu normă întreagă. Suita de gratificaţii materiale este încununată în 1963 de gratificaţiile simbolice de patru-cinci ori mai mari decât salariul mediu lunar[1]. Premiile literare sunt mai mici decât Premiile de Stat din anii 1950[2], dar foarte râvnite ca miză simbolică aducătoare de prestigiu şi recunoaştere profesională. Distincţiile de acest gen înfiinţate în momentul autonomizării câmpului literar şi subvenţiile diverse moştenite dintr-o epocă anterioară alcătuiesc împreună un pachet remunerativ irezistibil. Atractivitatea meseriei de scriitor se datorează în bună măsură combinaţiei funcţionale în comunism între sponsorizare democratică şi aprobare onorifică restrânsă. Aceşti doi factori participă la crearea unei imagini a Uniunii ca loc al rezistenţei solidare[3] împotriva comunismului şi ca organizaţie protectoare faţă de interesele lor.

Privilegiul cel mai concludent însă nu este unul de ordin strict *financiar* într-o lume în care distincţia prin ostentaţie materială este obnubilată de legile socialiste şi de penuria economică tot mai evidentă, ci unul de ordin temporal, în sensul acordării de *timp liber remunerat*, favorabil menţinerii unei relaţii circulare cu sinele creator. În mărturiile lor, agenţii literari intervievaţi tind să minimalizeze rolul avantajelor pecuniare din comunism, considerate naturale şi îndreptăţite, insistând în schimb pe aspectul teleologic al condiţiei de scriitor şi pe beligeranţa lucrativă a activităţii lor. Deplasarea de accent nu e provocată în mod special de un complex al culpabilităţii, ci de acomodarea la un sistem în care subsidiile creează nu atât diferenţe economice, cât statutare, oferind posibilitatea neutralizării urgenţelor ordinare în vederea desăvârşirii dispoziţiilor estetice. Înţeleasă din perspectiva internă a reperelor axiologice de atunci, puterea economică se traduce prin „puterea de a pune la distanţă necesitatea economică[4]" şi prin „succesul existenţial semnificativ al celui care reuşea să se integreze în presa culturală şi în viaţa literară[5]". În consecinţă, acceptarea „privilegiului" nu se face niciodată în termeni direcţi. Ea este sugerată într-o formă sau alta cu ocazia descrierii analitice a meseriei de scriitor, îndeletnicire solicitantă în termeni abstracţi, însă vag reductibilă la un timp de lucru concret. Discuţiile colegiale, lecturile, scrisul, deplasările pe teren la şezători literare, documentări sau colocvii (naţionale şi internaţionale) permit îndeosebi scriitorilor a căror încadrare de bază este aceea de „redactor" să se apropie de un mod de instituţionalizare specific categoriilor celor mai favorizate, caracterizate prin indeterminarea frontierelor între muncă şi ne-muncă, autogestionarea orarului de lucru[6] şi libertatea alegerii spaţiului de lucru[7].

1. În 1965 premiile sunt de 12.000 lei. Din 1977 se acordă şi un Premiu Special în valoare de 15.000 lei, iar asociaţiile au dreptul să acorde premii de 7.000 lei.
2. În anii 1950 se putea cumpăra o casă cu un Premiu de Stat.
3. După Ioana Pârvulescu, „premiile anuale sunt principala cauză a acestei judecăţi măgulitoare (legitime numai în câteva momente privilegiate. Ele reprezentau războiul unui juriu, mereu altul, cu o putere, mereu aceeaşi. [...] Deşi bătălia subterană a existat, victoriile adevărate ale Uniunii împotriva puterii sunt extrem de rare". Vezi Ioana Pârvulescu, *Prejudecăţi literare. Opţiuni comode în receptarea literaturii române*, Editura Univers, Bucureşti, 1999, p. 165.
4. După Pierre Bourdieu, estetismul poate fi relaţionat cu economicul numai în măsura în care situaţia materială creează premisele dezvoltării propensiunilor înspre un gust al gratuităţii ca semn al punerii în paranteze al imediatului. Vezi Pierre Bourdieu, *La Distinction. Critique sociale du jugement*, Les Éditions du Minuit, Paris, 1979, p. 57.
5. Este definiţia dată de Radu Mareş poziţiei sociale a scriitorului inserat în circuitul redacţional, situaţie foarte „invidiată" la vremea respectivă (interviu cu Radu Mareş, 8.11. 2006).
6. În această categorie în Occident intră „non-salariaţii asimilaţi" (şefii de întreprinderi, comercianţii, artizanii, liber-profesioniştii) şi „salariaţii experţi sau cadrele" (tehnicieni, artişti, jurnalişti, ingineri, şefii de serviciu din administraţia publică). Vezi Alain Chenu, *Prendre la mesure du travail*, în Johan Heilbron, Remi Lenoir, Gisele Sapiro, *Pour une histoire des sciences sociales*, Librairie Artheme Fayard, Paris, 2004, p. 283.
7. Dan Culcer, angajat al revistei *Vatra* (1971-1986), menţionează că „programul de lucru era de pe la 10 la 15", dar că uneori lucra acasă, era plecat la şezătorile literare sau era de serviciu în tipografie

Avantajele materiale se constituie astfel într-o recuzită instituţională consubstanţială *profesionalizării* înţeleasă ca interacţiune cu semenii (verificare, învăţare, confruntare[1]) şi cu sinele (lectură, scris). Rezultă de aici o interdependenţă a gratificaţiilor materiale şi simbolice şi o intervertire a semnificaţiilor lor : dacă Fondul literar şi oportunităţile profesionale sunt gândite în 1949 ca o infrastructură propice unei arte socialiste lărgite, practicabile de scriitori aserviţi, în anii 1960 rolul lor este să deservească o artă în curs de autonomizare cu mai multe drepturi decât obligaţii. Percepţia asupra finanţării îşi schimbă sensul în acord cu delimitarea de generaţia anterioară : dacă în anii 1950 Partidul este cel care oferă onorarii însemnate astfel încât „se putea trăi dintr-o poezie" indiferent de calitatea acesteia, în deceniul al şaptelea scriitorii tind să creadă că ei „dau bani Partidului"[2] în urma liber-profesionalizării şi creşterii ascendentului literaturii asupra altor arte.

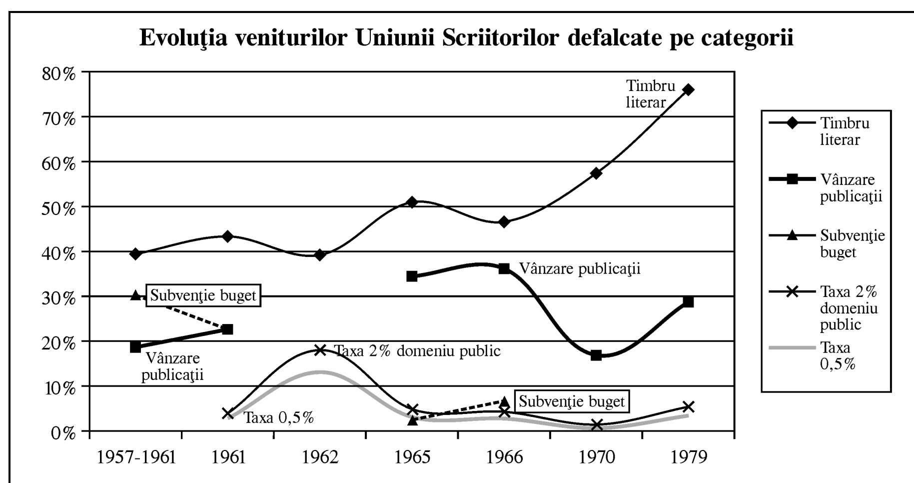

Figura III.1. Evoluţia veniturilor Uniunii Scriitorilor defalcate pe categorii (Timbru literar, vânzare publicaţii, subvenţie buget, taxa 2% pentru cărţi intrate în domeniu public, taxa 0,5% pentru cărţi neintrate în domeniu public) în anii 1957-1961, 1961, 1962, 1965, 1970, 1979[3]*.*
Sursa : arhiva U.S.

până la ora 23 în calitate de „cap limpede" însărcinat cu supravegherea numerelor întârziate din cauza repaginărilor impuse de cenzură (corespondenţă cu Dan Culcer, 2.12. 2005).

1. Radu Mareş insistă asupra avantajelor spirituale ce decurg din absenţa grijilor de ordin material. În perioada angajării sale la *Tribuna* (din 1971) „citea colosal, purta discuţii tehniciste (ca ceasornicarii despre orologerie) despre literatură cu prietenii până dimineaţa". Mai adaugă că deşi organigrama revistei cuprindea douăzeci de oameni, revista era făcută de cinci-şase din ei, în timp ce pentru ceilalţi angajarea în redacţie reprezenta o „formă discretă de sinecură" (interviu cu Radu Mareş, 8.11.2006).
2. Nicolae Breban declară că „noi dădeam bani Partidului, Uniunea Scriitorilor avea un excedent de 37.000.000 de lei, astfel încât ar fi putut să dea bani pentru Uzina «23 August»". Din acelaşi punct de vedere, datoriile lui Nichita Stănescu la Fondul Literar aparţin de fapt Statului care „nu îi publica cărţile" (interviu cu Nicolae Breban, 1.07.2006). Datele sunt inexacte, dar reflectă o acţiune de inculcare. Uniunea raportează beneficii în raport cu planul anunţat, nu cu realizările efective, iar acestea sunt mai mici decât subvenţiile aşteptate pe anul în curs. Astfel, pe 1968 este reportat un sold de 2.800.000 din 1967, însă subvenţia aşteptată de la buget este de 4.000.000.
3. Întreruperea din grafic pe porţiunea „vânzare publicaţii" pe anul 1962 se datorează lipsei de informaţii. Întreruperile pe porţiunea „subvenţie buget" se datorează lipsei declarate de subvenţie din actele contabile.

Surse de finanţare

În realitate, aşa cum se observă în Figura III.1., Uniunea Scriitorilor beneficiază de subvenţii bugetare până la începutul anilor 1960 şi, într-o măsură mai mică, în primii ani ai liberalizării ceauşiste. În 1971 subvenţia atinge un prag de 26% din veniturile Uniunii, însă nu figurează ca atare în evidenţele contabile ale Uniunii, ci doar în rapoartele înaintate Consiliului de Miniştri. Aceste fonduri au totuşi o pondere scăzută în raport cu încasările Timbrului literar, o taxă stabilită prin Decretul 262/1957[1] şi egală cu 0,35 lei pentru fiecare carte tipărită. Sumele provenite din vărsarea Timbrului literar de către edituri[2] în conturile Uniunii devansează cu mult cifra vânzărilor publicaţiilor literare, care în 1966 atinge punctul ei maxim (36% din totalul veniturilor) ca urmare a politicii propagandistice de mărire a tirajelor şi a abonamentelor. Acest lucru demonstrează dependenţa financiară a Uniunii şi a Fondului literar de *cantitatea* de carte de beletristică tipărită (scrisă de toţi scriitorii, indiferent de apartenenţa lor la Uniune) şi de politica culturală a Partidului de încurajare a publicaţiilor, şi nu de *calitatea* cărţilor sau dezirabilitatea luărilor de poziţie din revistele Uniunii. Decizia autorităţilor de impunere a unei taxe proporţionale cu valoarea cărţii, adică 8% din preţul unei cărţi, stârneşte, de altfel, împotrivirea conducerii Uniunii care în 1962 vede diminuându-i-se astfel subsidiile indirecte. Timbrul literar de 0,35 lei de carte este chiar dublat de la 1 ianuarie 1969, aducând Uniunii un venit suficient pentru plata pensiilor[3]. Din 1970 încolo, scăderea şi mai drastică a beneficiilor rezultate din editarea revistelor obligă la sporirea numărului de cărţi în pragul noului îngheţ ideologic. Totul concură, în acord cu iruperea emfazei naţionaliste, la supradimensionarea tirajelor în raport cu titlurile şi la răspândirea strategiilor industriale de stocare a bunurilor. O bună parte din tiraje sunt absorbite de biblioteci sau sunt vândute la calup[4].

În timp ce tirajele şi titlurile au tendinţa să crească în general proporţional (vezi Figura III.2.), se observă totuşi că descreşterea numărului de titluri începând din 1976 e însoţită de o creştere semnificativă a cantităţii tirajelor. În 1975 se atinge numărul maxim de titluri – 1359 – pentru 28.579 de exemplare, pentru ca în 1976 pentru un număr mai mic de titluri – 1244 – tirajul să fie cu aproximativ 10% mai mare. În ceea ce priveşte capacitatea de absorbţie a bibliotecilor, se poate remarca (Figura III.3.) faptul că numărul total de cărţi editate este întotdeauna foarte apropiat de numărul de exemplare intrate în depozitul legal, ca urmare a unei strategii de sublimare educativă a unei producţii mai mult depozitabile decât vandabile. Tot în scopul diminuării pierderilor şi acumulării forţate de resurse pentru Fondul literar, se mai folosesc acoperirea programată a cheltuielilor neproductive cu sumele încasate de pe cărţile vandabile[5] şi colectarea unor remuneraţii adiţionale din folosirea textelor în programele de

1. Decretul 262/1957 este publicat în *Buletinul Oficial,* nr. 15 din 15 iunie 1957.
2. Timbrul literar este plătit de toate editurile existente, nu numai de cele specializate pe literatură. În 1966 colectarea Timbrului se face astfel : 2.500.000 de Editura pentru Literatură, 1.000.000 de Editura pentru Literatură Universală, 3.300.000 de Editura Tineretului, 80.000 de Editura Militară, 30.000 de Editura Ştiinţifică, 10.000 de Editura Meridiane.
3. În şedinţa de Birou din 8 iulie 1968 se aduce în discuţie faptul că dublarea Timbrului literar va face în sfârşit inutilă subvenţia de 3.500.000 lei de la minister (Comitetul de Stat pentru Cultură şi Artă) pentru plata pensiilor.
4. Cărţile lui Augustin Buzura sunt legate, de exemplu, în pachet cu alte cărţi mai puţin vandabile şi cititorul cumpără astfel şi alte cărţi la preţul unei cărţi de Buzura (interviu cu Augustin Buzura, 29.11.2006).
5. Într-un plan de cheltuieli pe 1979, conducerea Uniunii sugerează că din o sută cincizeci şi trei de titluri de literatură preconizate pentru trimestrul în curs, opt din ele (patru traduceri şi patru din seria valorificării

radiodifuziune şi în manifestările muzicale de orice fel[1]. Executarea operelor în emisiuni radio sau în spectacole aduce două feluri de profit pentru scriitori şi pentru Uniune, unul sub forma drepturilor secundare de autor[2], altul ca taxă egală cu 10% din aceste drepturi de autor.

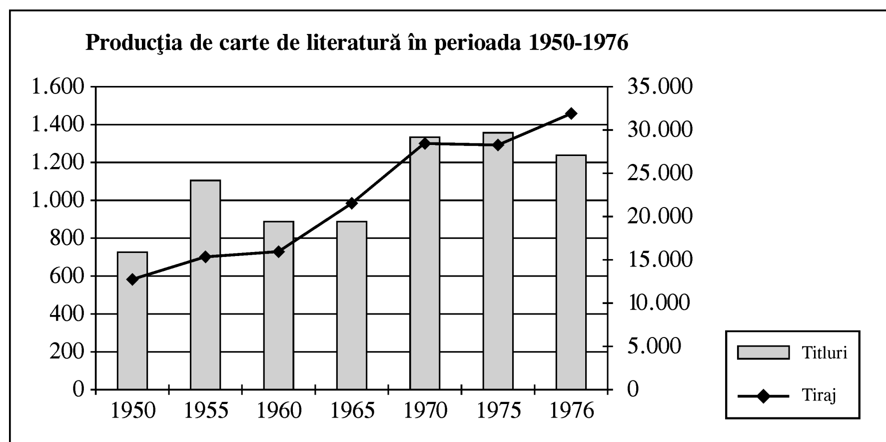

Figura III.2. Producţia de carte de literatură în perioada 1950-1976 măsurată în titluri şi tiraje (în mii exemplare). Sursa : Anuarul statistic al R.S.R.

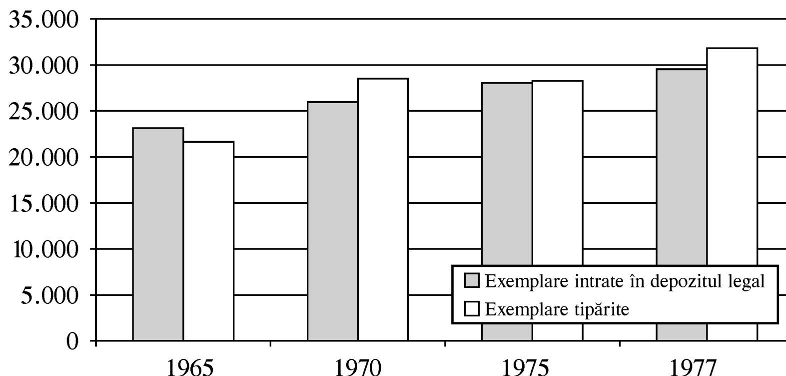

Figura III.3. Producţia de carte de literatură şi numărul de exemplare intrate în biblioteci în perioada 1965-1977 (în mii exemplare). Sursa : Anuarul statistic al R.S.R., Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1970, pp. 584-585.

---

moştenirii literare) să aibă rezultate economice favorabile pentru acoperirea pierderilor rezultate prin apariţia restului de o sută patruzeci şi cinci de titluri. Practica este asemănătoare cu cea din domeniul cinematografiei semnalată de Dumitru Popescu : „Noi finanţam cinematografia din încasările la filmele străine". Vezi Dumitru Popescu, *Un fost lider comunist se destăinuie*, Editura Expres, Bucureşti, 1994, p. 193.

1. Nicolae Breban menţionează că o bună parte din bugetul Uniunii provenea din activitatea textierilor de cântece (interviu cu Nicolae Breban, 1.07.2006).
2. Contribuţia textierilor reprezintă o formă de remuneraţie indirectă, operată prin Fondul literar, şi intră în categoria „remuneraţiei de folosinţă" statuată în 1949 şi dirijată instituţional înspre „uniunile de creaţie" prin H.C.M. 632/15 iulie 1957.

Cu aceste surse de finanţare care îi conferă statutul paradoxal al unei organizaţii cu o autonomie *integrată* în reţeaua editorială sau în instanţele de difuzare deţinute de Stat, Uniunea Scriitorilor reuşeşte prin interfaţa economică a Fondului literar să asigure confortul necesar artiştilor săi. Nu sunt uitaţi nici scriitorii aflaţi în imposibilitate de muncă, cu capital politic sau simbolic acumulat înainte de 1945. Un loc important în tabloul de subsidii nerambursabile îl ocupă aşadar pensiile acordate scriitorilor sau urmaşilor (37% din bugetul U.S. în perioada 1957-1961, 39% în 1968 şi 32% în 1978), variind în funcţie de notorietatea celui vizat. În 1968, pensiile unor scriitori de orientare simbolistă, avangardistă şi/sau socialistă în interbelic, precum Mihail Cruceanu[1], Mihail Celarianu[2], Cicerone Theodorescu[3], I. Peltz[4], Tudor Muşatescu[5], Eugeniu Speranţia[6], Saşa Pană[7], Ury Benador, Virgil Gheorghiu[8], Tudor Teodorescu-Branişte, Scarlat Callimachi[9], pot depăşi, de exemplu, de patru ori venitul mediu net din domeniul cultural. Chiar şi urmaşii unor scriitori cu opţiuni diferite de cele comuniste sunt eligibili pentru acest gen de ajutor social[10].

Regulamentul Fondului literar adoptat în şedinţa din 2 decembrie 1963 încadrează pensiile la categoria „ajutoare de bătrâneţe", acordabile scriitorilor cu o activitate de peste zece ani în „câmpul activităţii literare". Acestora li se adaugă alte trei tipuri de ajutoare sociale (ajutoare de invaliditate, de boală, de naştere) şi încă patru feluri de ajutoare profesionale (împrumuturile, ajutoarele pentru culegerea materialului documentar, ajutoarele de creaţie prin trimiterea la casele de creaţie[11] şi plata deplasărilor în străinătate la diferite evenimente culturale). Pentru anumite cazuri, se admite chiar şi ajutorarea scriitorilor care nu sunt membri ai Uniunii sau ai Fondului. Derogări de la logica normală a împrumutului bancar se aplică şi în cazul subvenţiilor rambursabile : împrumuturile sunt returnate fără dobândă şi fără necesitatea respectării unui termen limită, iar debitorii insolvabili sunt scutiţi de orice penalităţi prin prescrierea datoriei şi încadrarea ei în contul de pierderi uzuale ale Uniunii. Tot o formă de protecţie profesională o reprezintă asistenţa juridică oferită scriitorilor în eventualitatea nerespectării drepturilor de autor. De o atenţie specială se bucură şi sponsorizarea cantinei scriitorilor, trecută la „acţiuni social-culturale". La restaurantul Uniunii se poate mânca la preţuri modice, costurile şi administrarea locaţiei

1. Trăieşte între 1887-1988, activând încă din 1919 în mişcarea muncitorească.
2. Trăieşte între 1893-1985, este premiat de trei ori în interbelic de Societatea Scriitorilor Români, iar între 1944-1946 este secretar general al Uniunii Scriitorilor Democraţi.
3. Trăieşte între 1908-1974, este colaborator la presa de stânga în interbelic şi după 1944 este vicepreşedintele Uniunii Scriitorilor.
4. Trăieşte între 1899-1980, este colaborator la ziarele de stânga ale lui N.D. Cocea în interbelic, primeşte premii acordate de S.S.R., devine colaborator la presa socialistă după 1944.
5. Trăieşte între 1903-1970, este director al unor companii teatrale în 1940 şi membru în Societatea Autorilor Dramatici în 1945.
6. Trăieşte între 1888-1972, este animator al vieţii culturale din Transilvania după Unire, primeşte premiu din partea S.S.R. în 1930.
7. Trăieşte între 1902-1981, este animator al primei mişcări de avangardă de orientare suprarealistă din România şi membru al primului colegiu redacţional din ilegalitate al revistei *Scînteia*.
8. Trăieşte între 1908-1977, participă la mişcarea de avangardă în interbelic, este premiat de S.S.R. în 1942 şi după 1948 este pianist.
9. Trăieşte între 1896-1975, are activitate de comunist ilegalist în interbelic, iar după 1948 este director al Muzeului Româno-Rus.
10. Intră aici rudele lui Pompiliu Constantinescu, Ion Agârbiceanu, Petre Ţuţea, Liviu Rebreanu. Aceştia primesc o sumă aproape dublă faţă de venitul net la acea dată.
11. Constantin Ţoiu declară că „la Pelişor, Cumpăna sau Sinaia era foarte bine, cu 17-18 lei pe zi închiriai o cameră, în timp ce salariile erau de 1.500 lei aproximativ" (interviu cu Constantin Ţoiu, 28.09.2005).

intrând în atribuţiile Uniunii. În timp, serviciile prestate pentru o clientelă stabilă deschid nişa aprovizionării pentru domiciliu în perioadele de criză, iar perimetrul în sine de interacţiune al cantinei devine un spaţiu în care poziţiile permanentizate fac vizibilă reţeaua de afinităţi din câmpul literar[1]. În casele de odihnă şi creaţie închiriate pentru scriitori, tratamentul socializant include, alături de tarifele joase, o infrastructură de agrement propice relaţionărilor diverse şi muncii de creaţie. Fondul literar este acela care verifică atât livrările la timp ale bunurilor, cât şi confortul general al rezidenţilor temporari[2].

Distribuţia resurselor

Destinate în principiu tuturor scriitorilor, drepturile pecuniare şi juridice gestionate de Fondul literar se distribuie în realitate în funcţie de considerentele valorice schimbătoare de la un deceniu la altul. Ca şi în cazul „colaborărilor", există o minoritate care decroşează în acelaşi timp cele mai multe plecări în străinătate şi împrumuturi şi o majoritate care obţine subsidii mai puţin spectaculoase, precum ajutoarele pentru documentare. În 1965, un sfert din cei cu colaborări fructuoase (cu sume de peste 600 lei lunar) au parte şi de plecări în ţările capitaliste. Ca urmare a conjugării unui efect de inerţie al *status*-ului cu logica diferenţierii sociale, tot un sfert dintre cei care în 1962-1965 au parte de destinaţiile cele mai dezirabile (Franţa, Belgia, Italia, Anglia) se bucură în 1971 de aceeaşi mobilitate internaţională. Arnold Hauser, Zaharia Stancu, Sütö Andras, Eugen Barbu, Marin Preda, Marin Sorescu, Ov.S. Crohmălniceanu, Cicerone Theodorescu, A.E. Baconsky, Radu Boureanu, Ştefan Bănulescu sunt acei scriitori activi încă din anii 1950 care îşi păstrează privilegiile şi la începutul deceniului opt la capitolul sejururi peste hotare. Lor li se adaugă Alexandru Jebeleanu, Dan Hăulică şi Aurel Rău, protagonişti ai listelor de „deplasări" în anii 1962-1965 şi 1968. În total, în perioada cea mai fastă pentru câmpul literar, mai puţin de o zecime din membrii Uniunii pleacă cel puţin o dată într-o ţară capitalistă : patruzeci şi şase în 1962-1965, iar patruzeci în 1971 (numărul aproximativ de membri fiind atunci 600). „Privilegiul" cuprinde intermedierea formelor legale[3] de deplasare şi acoperirea totală sau parţială a costurilor călătoriei[4] făcută în scop profesional şi/sau personal. „Sprijinul organizatoric" şi material din partea Uniunii este solicitat cu ocazia diverselor schimburi culturale, conferinţe, perfecţionări, dar şi pentru vizite de interes

1. Venit din provincie cu ocazia diferitelor conferinţe ale Uniunii, Adrian Popescu se declară „un comesean de lungă durată. Eram de obicei la masă cu Nicolae Prelipceanu, Virgil Mazilescu, Gheorghe Pituţ, Ion Iuga" (chestionar completat de Adrian Popescu). Nicolae Breban mărturiseşte că stătea de regulă singur la masă pentru că „puţini aveau curajul să stea în compania lui". După Nicolae Breban, acest restaurant era un fel de „club" al scriitorilor, asemănător cafenelelor literare pariziene (interviu cu N. Breban, 1.07.2006). Diferenţa constă totuşi în faptul că restaurantul Uniunii intră în evidenţa Uniunii ca parte componentă a strategiei de stimulare a activităţii socio-culturale a scriitorilor. Întreţinerea cantinei şi plata personalului se fac din fondul de cheltuieli al Uniunii.
2. În Adresa 1454 din 22 mai 1953, conducerea Fondului literar transmite administratorului casei de creaţie de la Bălceşti să achiziţioneze un cal şi o şaretă pentru transportul scriitorilor, să încheie contractele necesare livrării alimentelor şi să verifice starea de curăţenie a casei. I se atrage atenţia că neîndeplinirea măsurilor va fi sancţionată conform prevederilor din Codul Penal.
3. Cererile de obţinere a vizelor sunt adresate de Uniunea Scriitorilor organelor de stat (Comitetul de Stat pentru Cultură şi Artă) şi de partid (Comitetul Central, Secţia de Ştiinţă şi Propagandă).
4. Uniunea Scriitorilor suportă 40% diurnă valutară, transportul dus-întors şi alte cheltuieli valutare.

personal[1]. O parte dintre aceştia sunt şi beneficiarii unui tratament preferenţial din partea comitetului însărcinat cu acordarea de împrumuturi. Personalităţile scurtcircuitează[2] mecanismul selectiv apelând direct la administratorii Fondului (Traian Iancu, Ioanichie Olteanu, Ştefan Augustin Doinaş) sau aplică pentru fonduri mai mari decât baremul lunar de 3.000 lei stabilit în regulamentul din 1963[3]. Lista acestora se suprapune în mare măsură listei celor cu deplasări constante pe o perioadă de peste cinci ani.

Situaţia inegalităţii distribuţiei privilegiilor nu rămâne nesesizată de scriitorii mai puţini vizibili. La o adunare a Asociaţiei Scriitorilor din Iaşi din 22 iunie 1971, la care sunt invitate forurile locale şi centrale, Ioanid Romanescu se erijează în purtător de cuvânt al scriitorilor filialei şi în această calitate atrage atenţia că „nu există conflicte între generaţii, ci între stări materiale diferite, între cei care beneficiază de plecări în străinătate, decorări, odihnă plătită şi… restul”.

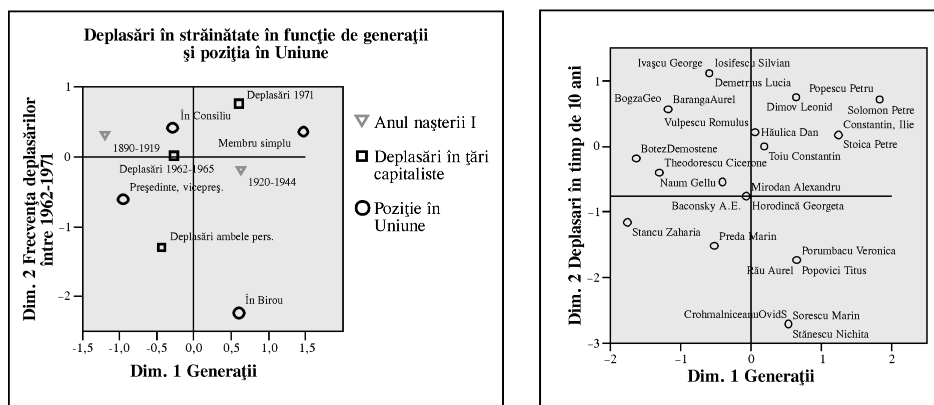

Figura IV.1 a. şi b. Distribuţia în câmp a scriitorilor în funcţie de anul naşterii (între 1890-1919 şi 1920-1944), poziţia în Uniunea Scriitorilor şi perioada deplasărilor în străinătate. Analiza de omogenitate[4] cu două variante de vizualizări : a. marcarea categoriilor şi b. marcarea cazurilor.

---

1. În 1968 Miron Radu Paraschivescu este sprijinit să plece în Franţa pe motiv de îngrijire medicală. La fel, Eugen Barbu este ajutat să obţină formele legale necesare şi schimbul valutar pentru a face o vizită personală în Franţa în 1966.
2. Membru al Comitetului Fondului literar între 1978-1981, Nicolae Prelipceanu declară că „cei tari ca Nichita Stănescu şi Marin Preda nu treceau prin Comitet. Ei apelau direct prin Zaharia Stancu, Traian Iancu, Laurenţiu Fulga” (interviu cu Nicolae Prelipceanu, 11.02.2007).
3. Pe lunile februarie şi martie 1968 se acordă 9.000 lei lui Eugen Jebeleanu şi A.E. Baconsky, 8.000 lui Nicolae Breban, 6.000 lui Sütö Andras, 5.000 lui Alexandru Mirodan, Fănuş Neagu, Horia Lovinescu, Franyo Zoltan şi Horia Bratu, 4.000 lui Nichita Stănescu şi Iuliei Soare. În şedinţa de Birou din 18 mai 1968 se aprobă împrumuturi în valoare de 10.000 lei pentru Francisc Munteanu, Virgil Gheorghiu, Romulus Vulpescu, 5.000 pentru Al. Jebeleanu, Angela Croitoru, Mariana Crainic, 4.000 pentru Ury Benador şi Radu Hâncu. În şedinţa de Birou din 16 iulie 1968 se ratifică alte plăţi de 10.000 către Titus Popovici şi 5.000 către Petre Pandrea şi se resping cererile lui Vasile Băran (7.000 lei) şi Corneliu Omescu (6.000 lei) pentru casă.
4. *Analiza de omogenitate* folosită mai sus este o operaţie statistică aplicată bazei de date existente. Această bază de date cuantifică datele despre cei 1.661 de scriitori într-o formă tabelară în care pe linii sunt trecute cazurile (fiecare scriitor în parte), iar pe coloane sunt trecute variabilele (informaţiile bio-bibliografice aferente fiecăruia). Variabilele sunt *numerice* atunci când înregistrează date, precum „anul naşterii” sau „numărul de volume publicate” şi *nominale* atunci când se referă la anumite

Aşa cum se observă în Figura IV.1, mobilitatea în spaţiul internaţional nu este apanajul exclusiv al unei anumite generaţii. Pentru epoca ce se întinde până la începutul anilor 1970, privilegiul cel mai râvnit se împarte deopotrivă la cei născuţi între 1890-1919 şi 1920-1944, cu deosebirea că cei care se deplasează în mod *constant* între 1962 şi 1971 sunt scriitorii cu o poziţie instituţională puternică, adică sunt membri ai Biroului, preşedinţii şi vicepreşedinţii, adică agenţii literari asimilaţi politic sau simbolic-temporar polului dominant. Coexistenţa unor scriitori precum Marin Sorescu, Marin Preda, Nichita Stănescu, Ov.S. Crohmălniceanu şi Zaharia Stancu în topul privilegiaţilor denotă caracterul heteronomic al elitei literare în cursul liberalizării şi preeminenţa criteriului instituţional şi spaţial (80% locuiesc în Bucureşti) asupra celui ideologic-estetic în accesul la resurse. Interdependenţa acestora din urmă în perioada destalinizării îi obligă pe cei cu capital literar acumulat în anii 1950 la reconvertirea activismului politic în activism administrativ sau profesional. Fervent ilustrator al realismului socialist, Zaharia Stancu îşi acumulează faima de bun negociator, administrator şi apărător al scriitorilor, pe măsură ce devine tot mai indezirabil staliniştilor[1].

Capitalul simbolic (prezenţa în juriile de acordare a premiilor Uniunii) şi capitalul politic nu distorsionează tabloul distribuţiei generaţioniste şi instituţionale a deplasărilor în străinătate (Figura IV.2), ceea ce întăreşte teza convergenţei între reprezentativitate culturală, consacrare instituţională şi privilegiere materială. Există totuşi câteva nuanţe. Cei mai defavorizaţi sunt membrii simpli, scriitorii născuţi după 1945 şi cei fără activitate politică comunistă sau anticomunistă. Aceştia nu au autoritatea administrativă sau simbolică să

---

caracteristici „ne-numărabile (de pildă, variabila „capital politic" are un set predefinit de categorii care se exclud una pe alta şi care alcătuiesc totalitatea tipurilor de raporturi cu puterea politică: „disident/opozant anticomunist", „ilegalist", „participant la instalarea comunismului", „capital politic partidic", „capital politic ne-partidic", „deţinut politic", „fără participare politică"). Analiza de omogenitate face parte din pachetul de „analiză a datelor" al programului special de statistică SPSS (versiunea 13.0). Cu ajutorul acestei metode se pot investiga interdependenţele care există între două (analiza de corespondenţă) sau mai multe (analiza de corespondenţă multiplă) variabile nominale. Având în vedere că baza de date folosită conţine multe variabile nominale şi că teoria sociologică ce ne orientează studiul poziţionează opţiunile agenţilor literari într-un spaţiu diferenţiat şi relaţional al posibilităţilor de acţiune, analiza de omogenitate oferă un dublu avantaj: ea operaţionalizează legături existente între variabile cu seturi multiple de categorii şi „*produce o reprezentare vizuală (geometrică) a acestor relaţii, o hartă perceptuală în care categorii similare ocupă poziţii apropiate, iar categorii diferite sunt aşezate în poziţii depărtate*". Vezi Irina Culic, *Metode avansate în cercetarea socială. Analiza multivariată de interdependenţă*, Editura Polirom, Iaşi, 2004, p. 198. Diagramele în două dimensiuni care rezultă în urma introducerii variabilelor ce interesează într-o demonstraţie reprezintă dispunerea spaţială (prin transformare cantitativă) a unor afinităţi calitative. Spre deosebire de toate celelalte tehnici de interdependenţă, analiza de corespondenţă poate reprezenta într-un spaţiu metric date non-metrice (variabile nominale) şi relaţii non-liniare.

1. Indezirabil staliniştilor (Chişinevski îi respinge cererea de reprimire în partid în 1960), Zaharia Stancu joacă un rol important de „apărător al scriitorilor" din momentul apariţiei *Gazetei literare* (1954). După Valeriu Râpeanu, „pentru prima oară după 1947 cineva avea curajul să înfrunte cenzura şi să lupte pentru fiecare rând" (*Magazin istoric*, nr. 9/1998). Tot Valeriu Râpeanu relatează despre Zaharia Stancu că a respins orice control în finanţele Uniunii şi că în perioada în care este preşedinte al instituţiei (1966, reales în 1968 şi 1972) „juriile erau alese de scriitori, fără nici o imixtiune". Obţinerea Casei Scriitorilor de la Mangalia s-ar datora tot lui. În 1972, în momentul în care se pregăteau alegerile pentru Asociaţia Bucureşti şi apoi pentru Uniunea Scriitorilor, zvonul că venirea lui Eugen Barbu va duce la sistarea pensiilor scriitorilor, zvon răspândit tenace, la sugestia lui Zaharia Stancu, în primul rând prin N. Carandino şi Sergiu Dan, i-a asigurat o alegere triumfală şi o înfrângere netă a adversarilor. După Nicolae Breban, sub Zaharia Stancu, Uniunea a devenit un sindicat şi poziţia de director al Fondului literar era la fel de importantă ca aceea de preşedinte al Uniunii.

împartă gratificaţii simbolice sau materiale, în timp ce circuitul restrâns al celor care fac parte din structurile decizionale girează în egală măsură fondurile şi reuşita profesională. În interiorul acestui pol dominant diferenţierile sunt de natură politică şi simbolică, factori corelabili – la rândul lor – cu repartizarea autorităţii între organele de conducere. Consiliul reprezintă instanţa cu maximă autonomie profesională (membrii săi sunt aleşi în comisiile de jurizare), cu capital politic divers (aici sunt recrutaţi deopotrivă deţinuţii politici, disidenţii, deţinătorii de capital politic în interiorul partidului) şi privilegii conjuncturale. Biroul şi conducerea propriu-zisă sunt mult mai apropiate de mitologia fondatoare a comunismului[1], de sursele alocative[2] şi mai îndepărtate de autoritatea simbolică. În felul acesta, se explică de ce partiţia instituţională este şi factor de înregimentare politică şi de solidarizare de breaslă şi de ce tranzacţionalismul conducerii este o condiţie a dezirabilităţii de jos în sus (dinspre membrii Uniunii) şi de sus în jos (dinspre forurile de Partid). Dacă pentru cei de la vârful instituţiei abilitatea se măsoară în capacitatea de a armoniza interesele economice şi *literare* ale organizaţiei cu fidelitatea faţă de putere, pentru cei din Consiliu departajările se fac în funcţie de raportarea la *politic*, asumat strategic sau contestat. De aici rezultă şi „rezistenţa” parţială a acestui for democratic şi imposibilitatea convertirii lui, din cauza apartenenţei la *establishment*-ul literar, în opoziţie totală.

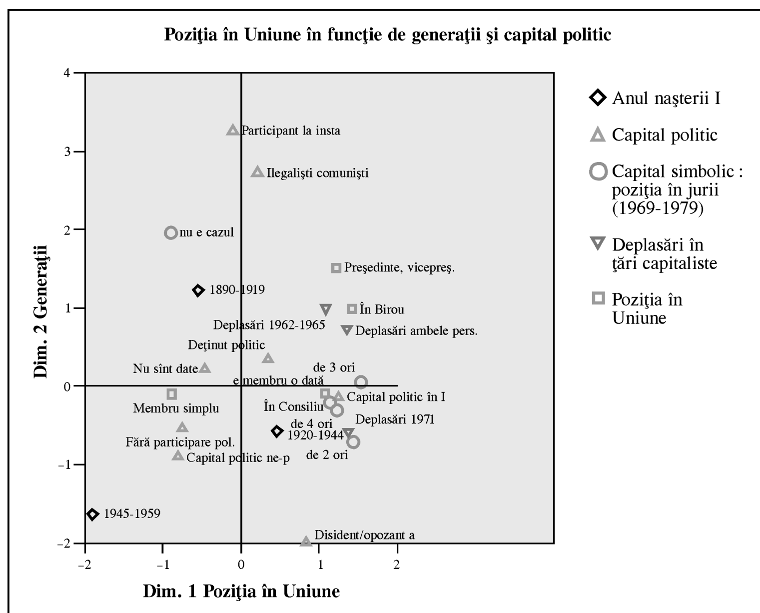

Figura IV.2. Distribuţia scriitorilor din Uniune în câmpul literar în funcţie de ***capitalul simbolic*** *(frecvenţa prezenţei în juriile care acordă premii literare în perioada 1969-1979),* ***poziţia în Uniune*** *(membru simplu, în Consiliu, în Birou, preşedinte, vicepreşedinte),* ***generaţii*** *(născuţi între 1890-1919, 1920-1944, 1945-1959),* ***privilegii*** *(deplasări în străinătate constant sau ocazional între 1962-1971) şi* ***capital politic*** *(participant la instalarea comunismului, ilegalişti comunişti, capital politic în interiorul partidului, capital politic ne-partidic, disident/opozant anticomunist, deţinut politic, fără participare politică). Analiza de omogenitate pe 429 de cazuri active.*

1. O parte din ei sunt foşti ilegalişti comunişti sau participanţi la instalarea comunismului.
2. Se deplasează în străinătate în mod constant din 1962 în 1971.

Concluzii

Două concluzii principale putem extrage la finalul acestui excurs parţial prin peisajul cultural birocratic din comunism. Una se referă la situaţia paradoxală a scriitorului în comunism, cu autonomia lui simbolică posibilă datorită (şi nu în pofida) dependenţei financiare şi politice. Cea de a doua vizează efectele „neaşteptate" ale transplantului teoretic efectuat şi deschiderea de noi perspective în discuţia asupra artei în totalitarism.

În primul rând, investigarea condiţiilor şi consecinţelor înregimentării literaţilor dezvăluie inconsistenţa ideii de linearitate diabolică a proiectului comunist. Prestigiul asociat excelenţei culturale tensionează din start concepţia stalinistă privind administrarea artelor şi operează, în timp, conversii inedite între prestigiul cultural, politic şi civic. Ca şi în U.R.S.S., sistemul decizional şi suportul financiar transformă Uniunea într-un club exclusivist tot mai înstrăinat de politica oficială şi de imperativul cooptării a cât mai multor scriitori în rândul intelectualilor dedicaţi cauzei. Paradoxul instituţionalizării scriitorilor în comunism constă în condiţionarea organizaţională a muncii creative printr-un cadru legal şi economic care ajunge treptat să susţină ceea ce ar fi trebuit să reprime, şi anume autonomizarea crescândă a câmpului literar. Aşadar, în locul versiunii pactului faustic cu puterea, preferăm ideea unei integrări graduale profesionale, specifice şi altor arii. Profesionalizarea scriitorilor înseamnă nu doar control prin comasare, ci şi asigurarea unei recuzite necesare interacţiunii cu sinele şi cu confraţii, devenind, treptat, sursă de autoritate în câmpul puterii. Reţeaua de debuşee profesionale şi de stimulente financiare reprezintă mărcile logistice ale subordonării, dar şi ingredientele distinctivităţii elective şi ale unui stil de viaţă.

Avantajele şi dezavantajele ingerinţei politice pe teren artistic sunt astfel dificil de decantat ; nici chiar fidelizarea ideologică, de altfel, nu e cuantificabilă în termenii strictei ascensiuni ierarhice. Pe de o parte, calitatea de membru nu garantează nici aderarea la politica oficială, nici accesul la prestigiu profesional. Pe de altă parte, monopolul Uniunii, reţeaua ei de locuri de muncă, servicii, subsidii, gratificaţii şi inserarea ei în circuitul editorial prin editura proprie sau prin mecanismul încasării mediate a drepturilor de autor anulează şansa oricărui aspirant la gloria literară de a deveni scriitor publicat fără admiterea în Uniune.

Spre deosebire de celelalte ţări din fostul bloc sovietic, oficializarea noţiunii de scriitor e însoţită în România de absolutizarea circuitului autorizat de publicare în dauna reţelelor paralele subversive[1]. Apetenţa scăzută pentru risc, cauzalitatea directă ce leagă stigmatul intelectual de declasare şi „parazitism social", interdependenţa dintre autorizarea de publicare, apartenenţa la Uniune şi exercitarea unei profesii distinctive nu permit agenţilor literari radicalizarea protestului politic decât în afara graniţelor ţării. Dimensiunea dramatică a *excluderii* evidenţiază prin contrast beneficiile *includerii* şi forţa simbolică a unui cadru propice competiţiei şi solidarizării[2]. În locul postulării unui anumit grad de autonomie (întotdeauna prezentată ca relativă) a instituţiei scriitoriceşti, propunem prin urmare ideea

1. Ioana Popa analizează comparativ numărul cărţilor de traduceri neautorizate din fostele ţări comuniste. În România, absenţa traducerilor editate în edituri paralele circuitului oficial reprezintă un indiciu al absenţei unei infrastructuri clandestine, fenomen singular în spaţiul sovietic. Vezi Ioana Popa, „Un transfert littéraire politisé. Circuits de traductions des littératures d'Europe de l'Est en France 1947-1989", în *Actes de la recherche en sciences sociales*, nr. 144, 2002, pp. 55-69
2. De teamă că vociferările protestatare pot declanşa alcătuirea unui front civic, autorităţile interzic organizarea congreselor Uniunii din 1981.

hibridării paradoxale a unei logici autonomiste cu una centralist-autoritară (distribuţia piramidală a privilegiilor şi capitalului simbolic). În locul dependenţei sau autonomiei ei financiare, susţinem ideea unui tip de autogestiune integrată în sistemul producţiei de carte, la a cărui deteriorare participă. Nu în ultimul rând, în locul duplicităţii lucrative a scriitorului român, avansăm ipoteza unui *nonconformism integrat*, specifică şi altor câmpuri, şi sublimabilă într-un existenţialism ficţional.

Având în vedere suprapunerea corelaţiilor stabilite de „harta privilegiilor" şi a celor rezultate prin introducerea dimensiunii simbolice şi politice, alegerea Uniunii Scriitorilor drept unitate de analiză în înţelegerea condiţiei intelectualului se dovedeşte a fi nu doar o soluţie operaţională, dar şi una sociologic relevantă. Una din mizele metodei bourdieu-iste este aceea a identificării logicii opoziţionale ce subîntinde orice spaţiu social. Polarizarea câmpului artistic între o fracţiune autonomistă unde funcţionează principiul recunoaşterii prin confraţi şi una heteronomă guvernată de legile pieţei nu poate fi însă aplicată societăţii comuniste. Cu toate acestea, analiza de mai sus dezvăluie existenţa unei diviziuni a câmpului potrivit unui principiu de încadrare instituţională. Cu alte cuvinte, diferenţele detectate între capitalul monden (măsurabil în mobilitatea spaţială), capitalul simbolic şi capitalul politic ne ajută să retrasăm harta bourdieu-istă de-a lungul unor linii care să nu mai separe forţele autonome de cele heteronome în virtutea principiului libertăţii de creaţie, ci polul instituţional de unul neinstituţional, în virtutea autonomiei profesionale garantată de inserţia temporală în organismele literare ale epocii. În felul acesta este rezolvată nu numai problema oportunităţii unui transfer de teorie elaborată într-un spaţiu democrat la unul etatizat, dar sunt testate limitele şi flexibilitatea amendabilă a acesteia. Rămâne ca, odată această translaţie făcută, să îşi demonstreze potenţialul prin panoramări care să ia pe viitor în calcul curente literare, generaţii, premii literare, adeziuni omagiale, capital social, şcolar etc. Rămâne, de asemenea, de arătat că, aşa cum pentru Uniune îngrădirile pot funcţiona ca stimulente, tot aşa, în cazul cenzurii, protocolul inhibitiv este strâns legat de un imperativ productiv şi monopolul său este mult mai lax decât o lasă să se creadă vulgata anticomunistă.

George Ardeleanu

„Hermeneuţii" Securităţii (o fabulă tragicomică)

The present study examines a rather „eccentric" – yet far for meaningless – aspect of the relation between intellectuals and Power within the communist system : the „comments" of the Securitate with reference to literary or philosophical texts. This aspect is all the more paradoxical as the foregoing relation fell under the supervision of a special institution : censorship. The mechanisms by means of which the political police of Romania exerted its oppression towards every act of culture are thus examined, as well as the stakes involved when making „comments" on texts. Stakes were purely ideological, a combination of ideological and aesthetic principles, or the so-called „impact" stakes.

The motivations following these „interpretative exercises" of the Securitate, such as transforming texts in reasons for indictment within political trials, legitimizing the confiscation of texts, warning censorship, editorial staffs and publishing houses with reference to the „shattering" potential of some works that had been already published, will also be taken into account. The professionalism of the Securitate's „analysts", namely officers or agents recruited from the field of culture, will be dealt with as well.

Considering these „reading layers", one may identify and discuss three categories of „comments" or „commentators" of the Securitate : ideologists, essayists *and* specialists. *Our analysis is centred on comments of the political police referring the texts of Constantin Noica, N. Steinhardt, Marin Preda, Ioan Alexandru and Mircea Cărtărescu.*

Keywords : intellectual(s), *Securitate*, culture, oppression, ideology.

„Începem să ne dăm seama că transgresiunile limbajului posedă o putere de ofensă cel puţin la fel de mare ca aceea a transgresiunilor morale.”

(Roland Barthes)

Este bine cunoscută distopia lui Ray Bradbury, *Fahrenheit 451*, celebrul roman din 1953, transpus într-o ecranizare nu mai puţin celebră a lui François Truffaut din 1966. Universul imaginat în roman este cel al unei lumi totalitare, în care cărţile sunt incendiate. Alternativele la aceste „surse ale nefericirii” sunt ecranele TV, care propun un receptor pasiv, depersonalizat, decerebrat, inocentizat până la ultimele consecinţe.

Din nefericire, utopia negativă a lui Bradbury nu este ruptă de realitate, dimpotrivă. Cele două mari totalitarisme ale secolului XX au practicat cu fervoare arderea cărţilor (interdicţiile, confiscările, anchetarea şi încarcerarea autorilor intră la urma urmei în aceeaşi paradigmă). Într-un articol publicat în numărul 169/2003 al revistei *Observator cultural*, intitulat „Literatura pe rug, spiritul în foc”, William Totok aminteşte de momentul 10 mai 1933, când în centrele universitare din Germania nazistă au fost arse cărţile unor autori consideraţi indezirabili pentru ideologia oficială a naţional-socialismului : Thomas Mann, Heinrich Mann, Franz Werfel, Alfred Döblin, Isaak Babel, Bertolt Brecht, Max Brod, Otto Dix, John Dos Passos, Sigmund Freud, Heinrich Heine, Ernest Hemingway, Erich Kästner, Stefan Zweig etc. Atât arderea publică a cărţilor, cât şi exodul scriitorilor care a urmat, arată autorul articolului, citându-l pe preşedintele Johannes Rau, au reprezentat o catastrofă pentru societatea germană, cu repercusiuni care se resimt până astăzi.

Celălalt totalitarism, comunismul, nu s-a lăsat mai prejos, nici la acest capitol. Biblioteci incendiate, cărţi interzise sau confiscate, autori supuşi interdicţiei, încarceraţi, unii exterminaţi în închisorile politice, alţii expulzaţi sunt doar câteva aspecte ale tabloului. Nume precum Alexandr Soljeniţîn, Vladimir Bukovski, Boris Pasternak, Osip Mandelstam, Isaak Babel, Iosef Brodski, Adam Michnik, Václav Havel, Paul Goma, I.D. Sîrbu, C. Noica, N. Steinhardt, Dinu Pillat, Vasile Voiculescu, Alexandru Paleologu, I. Negoiţescu, Şt.A. Doinaş (şi lista poate continua pe pagini întregi) ilustrează, într-un mod mai mult decât semnificativ, unul sau altul dintre aspectele menţionate.

O altă faţetă a „confruntării cu extrema” constituie, însă, tema articolului de faţă. O faţetă la prima vedere excentrică, de vreme ce a fost mai puţin supusă dezbaterilor despre raporturile dintre cultură şi Gulag şi pe care, în orice caz, n-aş fi bănuit-o în studiul arhivelor C.N.S.A.S. Este vorba de „analizele pe text” realizate de ofiţerii sau de agenţii Securităţii. Spun că n-aş fi bănuit-o, ştiind că de astfel de analize interdictive sau punitive se ocupa o instituţie specială, instituţia cenzurii, recte Direcţia Generală pentru Presă şi Tipărituri, înfiinţată prin Decretul nr. 218 din 20 mai 1949 şi doar formal desfiinţată în 1977 :

„Paradoxal, semnalul înăspririi controlului asupra culturii a fost gestul desfiinţării oficiale, în 1977, de către Ceauşescu a instituţiei Cenzurii (Comitetul pentru presă şi tipărituri), fapt ridicat în slăvi de către propagandă. Realitatea era cu totul alta : în schemele de personal ale judeţenelor de partid au apărut posturi noi ocupate de funcţionari care cenzurau cărţi şi publicaţii, fiecare revistă s-a transformat în oficină de cenzură.

Fiecare editură avea acum un cenzor în redacţie ; fiecare redactor-şef se străduia să fie cât mai atent pentru a nu avea probleme cu Consiliul Culturii şi Educaţiei Socialiste, ori şi mai rău, cu Secţia de Presă a Comitetului Central. Securitatea însăşi veghea să nu se scrie şi să se difuzeze «lucrări necorespunzătoare», având şi sub urmărire directă un număr impresionant de scriitori, editori şi ziarişti”[1].

De vreme ce exista, aşadar, un astfel de control şi de vreme ce Securitatea intervenea pe lângă redacţiile editurilor sau ale revistelor, de ce era nevoie de un astfel de „dublaj hermeneutic” ? Situaţia este cu atât mai paradoxală cu cât unele analize se făceau şi în cazul operelor deja publicate. Să fi fost Securitatea circumspectă uneori în legătură cu performanţele cenzoriale ale instituţiilor abilitate ? Voia să ofere acestor instituţii un model de „lectură” ideologică ? Desigur, sunt şi aici cazuri şi cazuri. De pildă, există texte *confiscate* de Securitate, care nu au mai ajuns, aşadar, într-o redacţie sau pe care autorul însuşi era conştient că nu le poate publica (cum e cazul *Jurnalului fericirii* de N. Steinhardt). În cazul de faţă, ofiţerii de Securitate voiau să-şi legitimeze confiscarea. Există, pe de altă parte, texte care au devenit capete de acuzare în procesele politice (cum au fost textele care au dus la procesul „Noica-Pillat”). În acest caz, analizele făcute de Securitate deveneau instrumente de incriminare a autorilor. În fine, se ştie că de multe ori între autor şi cenzor se creau anumite „portiţe” de negociere (chiar dacă în urma unor astfel de negocieri textul era mutilat). Să fi intervenit în astfel de situaţii Securitatea pentru închiderea „portiţelor” cu pricina ?

Cât priveşte analizele în sine întreprinse de oamenii Securităţii, acestea, la rândul lor, sunt diversificate : în funcţie de gradul de profesionalism al „hermeneutului”, în funcţie de miză (mize brutal ideologice, mize care combină grila ideologică şi cea estetică, mize „de impact” vizând, deci, receptarea publică a unui text deja editat etc.), nu în ultimă instanţă în funcţie de stil. Astfel de diferenţieri reproduc, e drept într-o oglindă caricaturală, diferenţierile din chiar câmpul criticii literare sau filosofice. Faptul n-ar trebui să ne surprindă, de vreme ce unii analişti sunt informatori recrutaţi din chiar spaţiul acestor discipline.

Cu riscul unor identificări (inevitabil) circumstanţiale, voi supune atenţiei cititorilor acestui studiu un „triptic” al categoriilor de analize/analişti ai Securităţii : *ideologi, eseişti* şi *specialişti*.

I. Ideologi

Se înţelege de la sine că grila ideologică este genul proxim al tuturor comentariilor realizate de agenţii Securităţii. Însă, de la caz la caz, o astfel de grilă poate să facă loc şi altor perspective. Ceea ce voi analiza sub acest titlu sunt, ca atare, analizele strict ideologizate, fără nuanţe. Astfel de analize ar ţine de un raport mai dur, mai agresiv între aparatul opresiv şi text ori autor. Ele marchează mai ales textele devenite capete de acuzare în procesele politice ori textele confiscate.

Un prim exemplu : o analiză a Securităţii la *Povestiri de Hegel* de Constantin Noica, identificată în dosarul nr. 207 („consacrat” lui Dinu Pillat şi N. Steinhardt), dosar în care se află, în mod inexplicabil, aproximativ două sute de file privind urmărirea filosofului în anii 1957-1958, când acesta se afla în domiciliu forţat la Câmpulung. Există, după cum se

1. Comisia prezidenţială pentru analiza dictaturii comuniste din România, *Raport final*, Editura Humanitas, Bucureşti, 2007, p. 326.

ştie, şi un dosar al procesului „Noica-Pillat" (A.C.N.S.A.S., *Fond penal,* Dos. nr. 11898/P336) de 21 de volume, în care sunt analizate şi alte lucrări ale lui Noica : *Pagini despre sufletul românesc* şi *AntiGoethe*[1].

Toate aceste texte, împreună cu *Lettre á un ami lontain* (apărută în 1957 în *Nouvelle Revue Française*) şi *La tentation d'exister* de Emil Cioran (apărută la Gallimard în 1956), *Foręt interdite* de Mircea Eliade (de fapt, traducerea franceză a romanului *Noaptea de sânziene*), *Răspuns unui prieten îndepărtat* de C. Noica, *Aşteptând ceasul de apoi* de Dinu Pillat (un roman „evaporat" din dosar) ş.a. au constituit „corpurile delicte" ale procesului din 1960.

În ceea ce priveşte lucrarea *Povestiri din Hegel*, aşa cum rezultă din mai multe procese verbale de interogatoriu, a fost finalizată, într-o primă variantă, în toamna anului 1956 şi, într-o a doua variantă, în iulie 1957. Este dată spre lectură mai multor prieteni : Alexandru Paleologu, Anca şi Mihai Ionescu, Sergiu Al.- George, Ion Dobrogeanu-Gherea, Mihai Şora, Sandu Singer, Petru Manoliu, Dan Paraschivescu Bosnief, Saşa Caracas, Constantin Floru, Virgil Bogdan, Mihai Rădulescu, N. Steinhardt, Paul Dimitriu, Coca Cassasovici, Victor Müler ş.a.

Fragmente din prima variantă sunt trimise, prin intermediul verişoarei sale, Mariana Parlier, lui Emil Cioran. Acesta, împreună cu profesorul francez Henri Goulier, ia legătura cu Editura Plon, editură care îl invită pe autor, în februarie 1957, să trimită lucrarea în eventualitatea publicării. C. Noica pregăteşte varianta franceză a *Povestirilor lui Hegel*, însă în decembrie 1958 este arestat (totuşi, o variantă a textului a ajuns în Franţa, de vreme ce în anul 1962 avea să apară la o editură pariziană, cu titlul *„Fenomenologia spiritului" de G.-W.-F. Hegel istorisită de Constantin Noica*.

Trebuie precizat din capul locului că Noica nu a destinat această încercare de interpretare şi de clarificare a *Fenomenologiei spiritului* unui circuit clandestin. Dimpotrivă, o trimite prin intermediul lui Mihai Şora la E.S.P.L.A. (după cum reiese dintr-o declaraţie a acestuia, din 2 februarie 1960[2]), în eventualitatea, e drept utopică, a publicării. Cu alte cuvinte, C. Noica nu a avut nici o clipă conştiinţa „subversivităţii" ei. De asemenea, expedierea unor fragmente la Paris s-a făcut prin *circuitul poştal*, adică pe o cale cât se poate de *oficială*. Pentru anchetatorii din procesele politice însă, toate acestea nu erau decât „pretexte", strategii de „camuflare".

Oricum, toate aceste texte care apar în dosarele procesului sunt supuse unui discurs inchizitorial, culpabilizant. Atât în „Referatul privind rezultatul anchetei penale" din 25 februarie 1960[3], cât şi în „Concluziile de învinuire" de la 10 februarie 1960[4] ori în „Dezbateri în instanţa de fond", şedinţa din 26 februarie 1960[5], sau, în sfârşit, în motivarea Sentinţei din 1 martie 1960[6], lait motivele, stereotipiile de analiză a lucrării sunt previzibile : caracter „reacţionar", „fascist", „trăirist", „revizionist", „antimarxist" etc., etc.

Iată, de pildă, ce se spune în „Concluziile de învinuire" de la 10 februarie 1960 : „Astfel, lucrarea sa *AntiGoethe* este înţesată de teorii reacţionare, susţinând teza legionară a «cultului morţii», iar în *Povestiri din Hegel*, sub pretextul povestirii cărţii lui Hegel, stăruind asupra laturii sale reacţionare, o interpretează în direcţia «trăirismului» legionar şi

1. A.C.N.S.A.S., Fond *Penal*, dosar nr. 118988 (P 336), vol. 6, f. 336.
2. A.C.N.S.A.S., Fond *Informativ*, dosar nr. 207, vol. 2, ff. 24-25.
3. A.C.N.S.A.S., Fond *Penal*, dosar nr. 118988 (P336), vol. 19, ff. 197-223.
4. *Ibidem*, vol. 4, ff. 374-421 ; vezi şi vol. *Prigoana*. Documente ale procesului C. Noica, C. Pillat, N. Steinhardt, Al. Paleologu, A. Acterian, S.Al.-George, Al. O. Teodoreanu etc., Editura Vremea, Bucureşti, 1996, pp. 283-332.
5. *Ibidem*, vol. 9, ff. 377-390 ; *Prigoana*. Documente ale procesului C. Noica, C. Pillat…, ed. cit., pp. 392-432.
6. *Ibidem*, vol. 9, ff. 395-424 ; *Prigoana*. Documente ale procesului C. Noica, C. Pillat…, ed. cit., pp. 432-520.

în acelaşi timp introduce teze fasciste şi revizioniste, calomniind într-o formă – uneori mascată, alteori deschisă – revoluţia socialistă şi marxismul”[1].

În viziunea anchetatorilor, Noica ar fi operat o lectură diversionist-selectivă în interpretarea lui Goethe sau Hegel, eliminând, chipurile, ceea ce noua ideologie ar fi putut „valorifica” din opera celor doi gânditori : „În acest scop” – se spune în „Dezbateri din instanţa de fond” din 26 februarie 1960 – „Noica C. a scris *Povestiri din Hegel*, lucrare cu conţinut fascist, prin care încearcă să reabiliteze ideologia şi practica fascismului, şi, de asemenea, împreună cu această lucrare, şi despre Goethe o scriere *AntiGoethe* în care şi-a permis să calomnieze pe marele poet german, scoţând din operele lui tot ce era bun pentru popor şi strecurând teze străine ale lui Nae Ionescu şi alţi legionari”[2].

Iată-i, aşadar, pe anchetatorii implicaţi în procesele comuniste arătându-se foarte grijulii cu Goethe… Ca de altfel – după cum vom vedea – şi cu Hegel… În fond, n-am învăţat cu toţii în şcoală, înainte de 1989, că dialectica lui Hegel ar fi corectă dacă ar fi răsturnată cu susul în jos ?

Nota de analiză realizată de sursa „Şerban”[*] operează – *en detail* – cu aceeaşi grilă de interpretare. Este o lectură întemeiată pe o preconcepţie, o lectură ale cărei concluzii sunt trase înainte de începerea ei, o lectură construită pe un fals silogism : 1. C. Noica are, nu-i aşa ?, un trecut legionar ; 2. Deci absolut orice text al său a fost, este şi va fi infiltrat de ideologia legionară. Un silogism care *parcă* ne sună cunoscut…

Presupoziţia Securităţii este că textul lui Noica este un text încifrat, esopic, camuflând un mesaj subversiv şi presupunând o lectură „printre rânduri”. Glumind, am spune că tipul acesta de argumentare are ceva din analiza lui René Guenon la *Divina Comedie* (nu vedea acesta în textul dantesc un mesaj ezoteric adresat rozicrucienilor ?).

Ştim cu toţii că la noi, după vaga „liberalizare” din anii ’60, începe să se scrie aşa-zisul roman *politic*, operând tot cu un limbaj încifrat, ermetic, parabolic şi care chiar îşi construieşte un public care citeşte „printre rânduri”. Numai că, dacă în acest din urmă caz, lectura „printre rânduri” era o lectură de *descoperire* a sensurilor, în cazul analizei unui „specialist” precum „Şerban” acest tip de lectură este unul de *inventare* a sensurilor. Conform acestei grile de interpretare, textul lui Noica trebuie citit prin restrângere semantică. Tot ce în „pelicula” textului noicean vizează „generalul”, „universalul” trebuie, de fapt, citit ca formă de critică a „particularului” (socialist sau marxist, evident !). Scepticismul lui Noica faţă de politic în general trebuie interpretat – aţi ghicit ! – ca un scepticism faţă de politica socialistă. Discursul împotriva *oricărei* revoluţii trebuie interpretat – nu-i aşa ? – ca un discurs împotriva revoluţiei socialiste. O frază precum „vezi prezentul ca să te întorci la trecut şi, pe urmă, cu trecut cu tot, să te întorci la prezent” ar sugera caracterul trecător al socialismului etc., etc.

Spaima hermeneutului securist are ceva din farmecul expresiei „scheletul din dulap”. În sintagma „găligani ai idealului” ar trebui – vezi, Doamne ! – să-i recunoaştem pe revoluţionarii comunişti, iar în fraza : „O societate făcută după chipul lăuntric al sclavilor acestor

1. vezi Nota 5.
2. vezi Nota 6.
* Nota a fost publicată şi în numărul 20 (277)/2005 al revistei *Observator cultural*. Printr-o lectură distorsionată a textului, domnii Ion Spânu şi Constantin Barbu, în cotidianul *Ziua* din 27.02.2007, îl consideră vinovat de informarea Securităţii în legătură cu *Povestiri din Hegel* pe Zigu Ornea (într-un număr ulterior al ziarului devine victimă a celor doi jurnalişti şi Mihai Şora). În realitate, informatorul „Şerban” transmitea Securităţii o informaţie aflată de la Zigu Ornea. Cu alte cuvinte, Zigu Ornea şi Mihai Şora sunt ei turnaţi de către acest informator (vezi textul meu „Lecturi distorsionate, victime colaterale” în *Observator cultural*, nr. 106 (363)/2007, p. 15).

muncitori şi liberaţi ar fi, probabil, plictisul însuşi" ar trebui să identificăm o referinţă la societatea comunistă. Involuntar, prin ricoşeu, agentul Securităţii avea dreptate : el se recunoştea pe sine şi pe semenii săi într-o oglindă pe care, de fapt, Noica nu i-o aşezase în faţă…

În fine, lectura distorsionată de presupoziţia textului „ezoteric" inventează mesajele subversive : fraza „noi n-avem un singur nume, cum scrie pe buletine, iar când suntem oameni adevăraţi riscăm să le avem pe toate" ar trebui citită – opinează subtilul analist – ca o chemare la acţiune „contrarevoluţionară".

Ceea ce este frapant însă (şi foarte trist !) este reflexul unor astfel de strategii hermeneutice ale Securităţii în contextul unor analize *actuale* pe textele lui Noica, Eliade, Cioran ş.a., făcute, chipurile, dintr-o necesitate de „revizuire" (mult mai tolerantă, de altfel, cu compromisurile comuniste ale unor oameni de cultură) şi dintr-o perspectivă cu pretenţii raţionaliste şi democratice… A încerca, de pildă, pornind de la trecutul legionar al lui Mircea Eliade, să identifici enclave de ideologie fascistă în *Istoria credinţelor şi ideilor religioase* înseamnă, de fapt, să conservi peste „timp şi mode" metoda agentului „Şerban".

Analize şi mai reducţionist ideologice au fost aplicate de Securitate în cazul *Jurnalului fericirii* de N. Steinhardt. În Dosarul de Urmărire Informativă (D.U.I.) al lui Steinhardt sunt cel puţin trei comentarii ale textului, realizate cu prilejul celor două confiscări ale *Jurnalului*… (din 14 decembrie 1972 şi din 14 mai 1984). Există, în primul rând, o „Notă sinteză privind lucrarea intitulată *Jurnalul fericirii* redactată de Steinhardt Nicu Aurel" din 28 nov. 1972 (realizată pe baza dactilogramei predată Securităţii de informatorul „Arthur")[1], apoi o „Notă-raport privind lucrarea intitulată *Jurnalul fericirii* redactată de Steinhardt Nicu" din 21 dec. 1972[2] (după confiscare) – ambele realizate de locotenentul Ion Ciucă, cel care coordona, la acea dată, urmărirea lui Steinhardt – în fine, o „Apreciere cu privire la lucrarea *Jurnalul fericirii* de Steinhardt Nicu Aurel"[3] din iunie 1984 (după cea de-a doua confiscare), text nesemnat.

În aceste cazuri, nivelul rudimentar al analizei se explică prin faptul că aceste comentarii sunt făcute chiar de ofiţerii de Securitate şi că, implicit, reflectă o „stare de urgenţă" aferentă procesului de confiscare. Grila şi mai simplist ideologică ar ţine deci de necesitatea unei justificări a confiscării textului incriminat.

De fapt, cele două note scrise de locotenentul Ciucă sunt aproape identice. Ele încep cu „bilanţul" procesului de confiscare şi se continuă cu o „panoramare" a textului : „La data de 30.X.1972, prin posibilităţile informative ale Direcţiei I-a, am intrat în posesia lucrării intitulate *Jurnalul fericirii*, redactată de numitul Steinhardt Nicu Aureliu, lucrare conţinând 532 de pagini dactilografiate.

Tratând creştinismul ca singura condiţie care poate aduce fericirea unui om, autorul aduce printre altele o serie de calomnii şi injurii la adresa societăţii socialiste ; face apologia organizaţiei legionare ; comentează ostil modul cum s-au judecat procesele deţinuţilor politici, precum şi modul cum au fost trataţi în închisoare ; prezintă tendenţios realitatea existentă la data eliberării lui din închisoare şi comentează nefavorabil măsurile luate pe linie de partid şi de stat în domeniul activităţii ideologice şi enunţă concepte duşmănoase privind ideologia marxistă şi esenţa orânduirii comuniste"[4].

1. A.C.N.S.A.S., Fond *Informativ,* dosar nr. 207, vol. 4, ff. 268-273.
2. *Ibidem,* ff. 262-267.
3. *Ibidem*, vol. 6, f. 249.
4. Notă sinteză privind lucrarea intitulată *Jurnalul fericirii* de Steinhardt Nicu Aureliu, în *Ibidem*, vol. 4, f. 268.

Urmează argumentarea acestor „teme” printr-o înşăilare de citate din *Jurnalul fericirii*, toate precedate de *input*-uri gen : „Referindu-se la societatea noastră pe care o compară cu un coşmar arată că…”, „Apreciind forma de stat actuală ca tiranică, arată…”, „În legătură cu organele de securitate arată…”, „Despre şedinţele de judecată arată că…”, „Redând sentimentele avute în momentul eliberării, reia amintirea unor vorbe spuse de tatăl său…” etc., etc. Sunt relatate, evident, citatele cu trimitere directă la ideologia comunistă, la opiniile lui Steinhardt despre *Maestrul şi Margareta* al lui Mihail Bulgakov şi, nu în ultimul rând, la presupusa aderenţă la legionarism a lui N. Steinhardt. Evident, efectul de expresivitate stilistică îi scapă „analistului”. Faptul că autorul *Jurnalului…* învaţă în detenţie poezii de Crainic sau de Gyr sau că, în urma confruntării la anchetă cu Beatrice Strelisker, care se comportă deplorabil, îşi mărturiseşte „vechile atracţii spre legionarism, înăbuşite, înfundate, inconştiente” care acum „tresar, prind viaţă” este interpretat de locotenentul Ion Ciucă drept adeziune neechivocă la ideologia legionară. Se ignoră că, mai ales într-un jurnal, momentele de cruntă dezamăgire (Beatrice Strelisker făcuse parte din acelaşi cerc de prieteni care va constitui lotul „Noica-Pillat) pot să îmbrace forma unei stilistici excesive. Şi se operează, de fapt, cu acelaşi fals silogism ca şi în cazul analizei la *Povestiri din Hegel* : 1. N. Steinhardt a fost implicat într-un proces aşa-numit al intelectualilor „mistico-legionari” ; 2. Deci, *Jurnalul fericirii* nu poate fi focalizat decât pe o asemenea ideologie.

Şi tot ca în cazul comentariului făcut de agentul „Şerban” la textul lui Noica, metafora „scheletului din dulap” se poate aplica şi aici. De pildă, cele „trei fenomene ale timpului nostru (invazia verticală a barbarilor, domnia proştilor şi trădarea oamenilor cumsecade)” sunt interpretate de ofiţerul de Securitate ca o referinţă explicită la societatea comunistă[1]. În realitate, în *Jurnalul fericirii* opiniile despre acestea sunt atribuite prietenului său din tinereţe, Emanuel Neuman, cu referire la momentul… 1937 (v. *Jurnalul fericirii*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1991, p. 322). Securitatea se recunoştea şi de data aceasta într-o oglindă pe care Steinhardt nu i-o întinsese…

Ceva mai puţin precară la nivelul limbajului şi chiar al viziunii (dacă se pot institui grade de comparaţie la acest nivel) pare să fie „Aprecierea…” nesemnată, din iunie 1984, de după cea de-a doua confiscare a *Jurnalului fericirii*. Este mai puţin precară, în măsura în care încearcă să identifice o structură stilistică a manuscrisului confiscat : „Lucrarea reprezintă rememorarea efectivă a detenţiunii de aproape cinci ani pe care autorul a suferit-o între 1960-1964. Se împletesc de fapt trei fire narative : primul este descrierea propriu-zisă a detenţiei, a anchetei, a procesului ; cel de-al doilea este amintirea unor perioade de tinereţe sau de dinainte de a fi arestat ; al treilea fir narativ, la fel de important ca şi primele două, descrie procesul de convertire religioasă, de trecere la un ortodoxism fervent al autorului”[2].

Fireşte, de nevrozele ideologice în interpretarea *Jurnalului…* nu este scutit nici acest mai subtil comentator (nici nu se putea altfel !) : „De la început, trebuie spus că autorul nu face nici un secret, ci dimpotrivă declară limpede lipsa oricărei aderenţe şi simpatii faţă de comunism. Din această perspectivă descrie arestarea şi sentinţa ca fiind abuzuri grosolane, iar condiţiile din diferitele penitenciare (Jilava, Gherla, Aiud) ca fiind «infernale», «inchizitoriale», «de coşmar». Pe această linie reaminteşte şi de «reeducarea de la Piteşti», de «Ţurcanu» şi atrocităţile pe care afirmă că le-a auzit de la deţinuţii mai vechi”.

Comentariul mai face trimitere la numele multor deţinuţi politici amintiţi în *Jurnal…,* unii plecaţi deja în exil, la numele unor scriitori anticomunişti de notorietate precum George Orwell sau Soljeniţîn şi la „apologia ortodoxiei văzută ca ultima posibilitate a sufletului

1. *Ibidem*, f. 269.
2. Apreciere cu privire la lucrarea *Jurnalul fericirii* semnată de Nicu Steinhardt în *Ibidem,* vol. 6, f. 249.

uman de evadare din infernul persecuţiilor politice”. Putem spune că acest analist nu are dreptate ?

În capitolul consacrat lui N. Steinhardt din *Istoria critică a literaturii române*, N. Manolescu se referă şi el la această analiză (cuprinsă şi în volumul *Nicu Steinhardt în dosarele Securităţii. 1959-1989*. Selecţia documentelor de Clara Cosmineanu şi Silviu B. Moldovan, Editura Nemira, Bucureşti, 2005, pp. 506-507), comparând-o – datorită profesionalismului redactării, acurateţei şi diferenţierii faţă de jargonul caracteristic al instituţiei Securităţii – cu referatele editoriale din timpul comunismului[1].

Să fi devenit între timp Securitatea mai performantă la acest nivel, împrumutând strategiile instituţiilor care emiteau respectivele referate editoriale ? Să fie vorba doar de un „transfer reciproc de competenţe” între cele două instituţii ? Tot ce se poate…

II. Eseişti

De un „transfer de competenţe”, dar de alt gen, se poate vorbi şi în cazul analizelor făcute de unii informatori ai Securităţii recrutaţi chiar din rândul scriitorilor. De data aceasta e vorba de un transfer între competenţele aceluiaşi individ : de la literatură la notele informative şi invers.

Cel mai elocvent caz din acest punct de vedere mi s-a părut a fi cel al lui Ion Caraion. Acesta este, probabil, revelaţia cea mai neagră a dezvăluirilor din ultimii ani, din spaţiul culturii. Cazul a făcut să curgă multe râuri de cerneală, iar o mare parte a documentelor din Dosarul său de Reţea (R. 590) au fost deja adunate în două volume : *„Artur” : Dosarul Ion Caraion* de Mihai Pelin (Editura Publiferom, Bucureşti, 2001) şi *Cazul „Artur” şi exilul românesc*, ediţie de Delia Roxana Cornea şi Dumitru Dobre (Editura Prohistoria, Bucureşti, 2006).

Să amintim din capul locului că Ion Caraion a fost el însuşi o victimă a comunismului : a trecut prin două detenţii cumplite, în perioadele 1950-1955 şi 1958-1964, a scăpat ca prin minune de la o condamnare la moarte, comutată ulterior în muncă silnică pe viaţă şi apoi în douăzeci şi cinci de ani de închisoare politică, a fost – ca toţi deţinuţii – sistematic supravegheat de Securitate. Cine poate nega suferinţa lui Ion Caraion ? A fost recrutat ca informator încă din penitenciarul de la Aiud (data angajamentului : 09.04.1964) şi a dat, cu numele de cod „Nicolae Anatol” şi „Artur”, note până în preajma exilării sale intempestive în Elveţia (ultima notă : 04.08.1981). E greu să-l culpabilizăm pe Ion Caraion pentru că, în urma experienţelor infernale prin care a trecut, a cedat unui şantaj şi a semnat pactul cu poliţia politică. Problema lui, însă, este că în acest pact a depus un imens exces de zel, că „nu s-a ridicat la înălţimea suferinţei pe care a îndurat-o”, ca să folosim o expresie a lui N. Steinhardt, una dintre victimele delaţiunilor sale („Artur” este – se ştie – cel care a predat Securităţii dactilograma *Jurnalului fericirii* în 1972). Evident, sintagma steinhardtiană a fost utilizată într-un alt context, autorul *Jurnalului…* neştiind cine este călăul.

În volumul al cincilea al dosarului său de reţea (mapa anexă) există 232 de note informative (volumul are 435 de file), date despre majoritatea scriitorilor aflaţi în ţară sau în exil : Monica Lovinescu, Virgil Ierunca, George Tomaziu, Paul Goma, D. Ţepeneag, I. Negoiţescu, Petru Comarnescu, Şerban Cioculescu, Geo Bogza, N. Steinhardt, Petre Ţuţea, Marin Preda, Nicolae Breban, Eugen Simion, Eugen Barbu, Constantin Ţoiu, Ioan Alexandru,

1. N. Manolescu, *Istoria critică a literaturii române*, Editura Paralela 45, Bucureşti, 2008, p. 1426.

A.E. Baconski, Ov.S. Crohmălniceanu, Şt. Aug. Doinaş, Dorin Tudoran, Alexandru Ivasiuc, A. Păunescu, Nina Cassian, Barbu Cioculescu etc., etc.

Ceea ce frapează în aceste note, dincolo de abjecţia „dezvăluirilor”, este *stilul*. Notele poartă amprenta stilistică a textelor sale literare, fie ele poetice (de la *Panopticum* din 1943 la *Interogarea magilor* din 1978) ori eseistice (de la *Duelul cu crinii* din 1972 la *Bacovia. Sfârşitul continuu* din 1977). Caraion îşi literaturizează notele informative, îşi pune talentul în slujba acestora, ceea ce este tot o formă de cinism.

Să notăm, pentru început, două opinii despre opera lui Ion Caraion. În primul rând despre opera poetică : „Poet al stării de criză, el îşi găseşte o orgolioasă vocaţie în asumarea fără rezerve şi fără iluzii a acestei condiţii, poetice, dar şi umane : singurătatea, dezolarea, neliniştea, spaima, dezgustul şi revolta unei fibre morale ultragiate, vexate până la exasperare, ulcerate şi macerate în vulnerabilitatea sa secretă, dar care – într-o fanatică ripostă – încearcă, prin poezie, o himerică revanşă de unul singur asupra întregului univers, desfigurând cu vitriolurile şi supuraţiile eului lezat faţa realului, «forţând adevărul până la cinism sau până la imunitate» – cathartic scontată, nu întotdeauna dobândită. Refuzându-şi cu obstinaţie surâsul şi echilibrul senin, sau măcar flegmatic, refuzându-şi odată cu eforia şi eufonia, parcimonios cu armonia şi incantaţia verbală, al căror secret însă îl deţine impecabil, prizonier voluntar al umorii sale negre, bilioase, traductibilă ideal în sarcasm, Caraion rămâne convulsionat de o perpetuă crispare mizantropică, de o exasperare ce-şi caută parcă o sadică satisfacţie în exasperarea secundă a cititorului” (*Dicţionar de scriitori români*, coord. Mircea Zaciu, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1978, pp. 132-133). Şi acum despre opera eseistică : „...zeci de texte critice (o carte întreagă despre Bacovia), nu lipsite de ascuţime, unele, în pofida stilului vorbit, întortocheat şi parantetic şi a unei subiectivităţi pline de resorturi acunse şi de inavuabile motivaţii” (N. Manolescu, *Istoria critică...,* ed. cit., p. 924).

Ei bine, majoritatea acestor particularităţi ale scrisului lui Ion Caraion se găsesc şi în notele lui „Artur”. Eul contorsionat, ulcerat, umoral, sarcasmul şi ironia cinică, o stilistică a resentimentului, o anumită colocvialitate pe alocuri, toate acestea şi încă altele marchează şi notele informative ale autorului.

În puzderia acestor note există şi câteva comentarii pe text, dintre care mi-au reţinut atenţia două : unul despre romanul *Delirul* al lui Marin Preda[1] şi unul despre volumul *Imnele bucuriei* de Ioan Alexandru[2].

Nota despre romanul *Delirul*, datată 16.06.1975, este dată în contextul unor îndelungi, diversificate şi contradictorii discuţii provocate în mediul literar de apariţia romanului lui Marin Preda. Nu întâmplător o notă nesemnată (Nota nr. 0043523) din ASRI*, Fond „D”*, dosar nr. 10966, vol. 7, ff. 5-7, selectată în *Cartea Albă a Securităţii. Istorii literare şi artistice. 1969-1989* (Editura Presa Românească, 1996, pp. 75-77), notă datată 14 iunie 1975, consemnează aceste controverse de receptare, reţinând punctele de vedere exprimate de Eugen Barbu, Mircea Ciobanu, Nicolae Carandino, Alexandru Paleologu, Nicolae Manolescu, Mihai Gafiţa, Dan Zamfirescu, Radu Cosaşu, Mirel Ilieşiu, Ion Bănuţă, Remus Belu ş.a. (o listă destul de eterogenă, nu-i aşa ?) ori polemica dintre un articol apărut în *Literaturnaia Gazeta* (în care Preda e atacat violent pentru „încercarea de reabilitare a lui Antonescu”) şi articolul-replică al lui Ov.S. Crohmălniceanu din *România literară*.

„Artur” îşi începe comentariul tot printr-o panoramare a controverselor de „impact” al romanului în spaţiul public. El face distincţia dintre opiniile majorităţii scriitorilor (care,

1. A.C.N.S.A.S.*,* Fond *Reţea*, dosar nr. 590, vol. 5, ff. 138-140.
2. *Ibidem,* ff. 106-109.

discutând lucrurile dintr-o perspectivă prioritar estetică, sunt de părere că *Delirul* este mai degrabă un eşec artistic) şi opiniile cititorilor obişnuiţi care gustă romanul în măsura în care văd în el „cartea reabilitării lui Antonescu". Aici ar apărea o altă controversă : unii văd într-o astfel de reabilitare un act subversiv, alţii văd o comandă politică, într-un moment în care comunismul românesc, virând spre naţionalism, începe să tolereze discret o astfel de reabilitare istorică (ideea apare şi în nota selectată în *Cartea Albă a Securităţii)*.

În opinia informatorului, succesul de public al romanului s-ar explica fie prin ignoranţă, fie prin tratarea „mai fără şablon" a evenimentelor, fie printr-o concesie de gust făcută de autor : „Pentru că numeroasele rânduri ale cititorilor cărţii n-au trăit evenimentele din cuprinsul ei, nu le cunosc deloc sau le cunosc din auzite, – aceştia sunt interesaţi să se întâlnească pentru întâia oară cu pagini din cronica vremii, tratate mai fără şablon, şi n-au nici o exigenţă cu privire la îngroşările, simplificările, denaturările, pauperitatea de informaţii sau ieftinătatea detaliilor jurnalistice cuprinse în filele romanului. *Delirul* se citeşte uşor, lectură de tramvai sau de făcut în tren, fără efort, la îndemâna înţelegerii oricui, dă sloganelor ceva acceptabil şi ele par inobservabile, fiindcă le îmbracă într-o poveste simplă, are ceva de carte de aventuri unde eroii sunt încărcaţi de calităţi şi virtuţi baladice, satisface într-o măsură largă ceva din felul de patriotism al celor care-l practică prin şoptitul la ureche, în sfârşit ţine socoteală (poate că involuntar…) chiar şi de masochismul anumitor straturi sociale repudiabile"[1].

Este clară pentru oricine – cred – diferenţa de stil dintre notele lui „Şerban" şi cele ale lui „Artur". Dacă marota ideologică există la ambii informatori, ironia, o anumită oralitate şi dezinvoltură scripturală, o disponibilitate pentru folosirea strategiilor narative (şi cunoaşterea acestora !), în fine, tratarea „mai fără şablon" a textului supus analizei, aceste „virtuţi" le poartă doar „Artur". Iată o mostră şi mai evidentă : „Comentarii bizare se fac până şi în legătură cu coperta : că de ce e verde ! În îngăduirea de a se imprima în verde coperta acestui roman, felurite minţi încârligate văd o toleranţă a regimului faţă de anumite moravuri politice de acum 35-40 de ani. Fireşte că există bolnavi de toate soiurile şi că fiecare dintre ei poate considera că a descoperit ici-colo tocmai gărgăunii pe care-i are el în cap. «Generalul» pe care ni-l înfăţişează Preda merge de Crăciun acasă la maică-sa, acolo se descalţă, mănâncă sarmale, discută politică externă, maică-sa îl învaţă cum să rezolve cu legionarii, cu Hitler şi cu «jidanii», el pleacă, îi urmează isteţele poveţe şi iată că soluţia a fost găsită : avem un Antonescu la îndemâna străzii, umanizat, mănâncă şi el sarmale ca toată lumea, ascultă şi el de o mamă ca toţi fiii buni, este şi el niţeluş antisemit, niţeluş antilegionar, niţeluş antihitlerist, însă şi puţin om cu evreii, îndurător cu legionarii, dispus a-l înţelege şi servi pe Hitler. Un astfel de Antonescu nu seamănă cu adevăratul general şi apoi mareşal, cu adevăratul «Conducător» Antonescu, în schimb el satisface pe toată lumea fără pretenţii şi de fapt fără vreun interes de a se respecta adevărul istoric măcar într-o măsură"[2]. Este legitim, pe de altă parte, să ne întrebăm cărei ideologii îi este tributar „Artur", de vreme ce este deranjat de o asemenea „reabilitare" : unei ideologii de stânga, de tipul celei din anii '50/ unei ideologii democratice, pe care de altfel o clamează/ unei ideologii liberale ? Faptul că se declară oripilat că prototipul de ziarist *democratic* şi *antifascist* ales de Preda în conturarea personajului Grigore Patriciu care este Pamfil Şeicaru şi nu Tudor-Teodorescu Branişte înclină balanţa răspunsului spre prima variantă. După cum tot spre o asemenea variantă ne trimite şi finalul, nu lipsit de sugestii, de „spaţii de indeterminare" pe care ofiţerii de Securitate n-aveau decât să le „umple" : „Mentalitatea lui în selectarea şi caracterizarea personajelor e tipic burgheză şi mulţumeşte orizontul burtos,

1. *Ibidem,* ff. 138-139.
2. *Ibidem,* ff. 139-140.

anecdotic, îngust al unor serii nesfârşite de indivizi pe care nu convingerile politice riscante şi creatoare de răspundere i-au caracterizat vreodată. În afară de legionari, de Antonescu şi de burghezie, *Delirul* abia dacă mai îngână câteva vorbe despre compoziţia ideologică a societăţii româneşti din timpul războiului. Intenţionat? Greu de spus că nu..."[1].

La care dintre elementele compoziţiei ideologice se referă Ion Caraion? La elementul comunist? În acest caz, trebuie să fi fost satisfăcut, de vreme ce într-o ediţie ulterioară a romanului Marin Preda va face o asemenea concesie.

Dintr-o scrisoare a lui N. Steinhardt către Virgil Ierunca, din 28.02.1975 (cuprinsă în volumul *Dumnezeu în care spui că nu crezi...*, Editura Humanitas, Bucureşti, 2000, p. 178), putem să ne dăm seama că între Ion Caraion şi Ioan Alexandru nu erau cele mai bune relaţii. Asta explică, probabil, tonul mai caustic, mai vitriolant şi mai apăsat ideologic din nota lui „Artur" (datată 30.10.1973) despre volumul de poezii *Imnele bucuriei* de Ioan Alexandru. Iată, aşadar, încă un mobil al delaţiunii: resentimentul! Numai că, aşa cum se întâmplă adeseori, resentimentul nu este lăsat să dospească în „stare pură", ci este instrumentat ideologic, ia „chipul" ideologiei.

De data aceasta, comentariul începe prin stabilirea unor filiaţii estetice şi ideologice indezirabile : „Pe la sfârşitul verii acestui an, în editura «Cartea Românească» a fost publicată sub titlul *Imnele bucuriei* ultima carte de versuri a lui Ion (Ioan) Alexandru cuprinzând 261 de pagini şi circa 7000 de versuri, toate de natură mistică şi naţionalistă. Mai amplă decât sunt, în parte, ILIADA şi ODISEEA şi mai împănată de idei retrograde decât oricare culegere de poeme semnată între cele două războaie mondiale de indiferent care scrib cuzist, legionar, militar – *apariţia acestei cărţi azi, într-un stat socialist, este cel puţin uluitoare şi inexplicabilă* (subl. în text). Dacă am aduna toate producţiile poetice germinate de aceleaşi teme şi publicate între 1920-1944 prin «Sfarâmă Piatră», «Buna Vestire», «Porunca vremii», «Învierea», «Axa», «Vestitorii», «Meşterul Manole», «Gândirea» sau «Dacia Rediviva», şi dacă am socoti peste ele volumele publicate de diferiţi ortodoxişti din perioada interbelică, – tot n-am egala cantitativ numărul de noţiuni şi de termeni cu caracter sau accepţie bisericească, sectară şi obscurantistă aflat în IMNELE BUCURIEI a lui Ion (Ioan) Alexandru"[2]. Caraion nu se mulţumeşte, însă, cu stabilirea acestor filiaţii româneşti, ci caută şi filiaţii (la fel de indezirabile) din gândirea europeană: „Autorul nu scrie aşa din întâmplare. Influenţa cercurilor dreptiste din străinătate asupra lui, câtă vreme s-a aflat în R.F.G., la studii, a fost covârşitoare şi recrudescenţa «ideilor» ce i s-au inoculat a ieşit acum la iveală"[3].

Una din strategiile hermeneuticii lui Ion Caraion (o strategie de tip structuralist) constă în inventarierea amplă a unor sintagme-cheie, semnificative atât pentru circumscrierea estetică a poeziei lui Ioan Alexandru, cât şi pentru circumscrierea ei ideologică: „Nu întâlneşti la tot pasul decât legiuni de duhuri, pari, candele, oi, miei, miale, miri, mirese, cruci, prohoade, staule, vămi, gropi, întunecimi, sânge, bice, moarte, armii, Carpaţi, daci, abise, limbi luminate, naşteri şi fătări, nunţi şi învieri, cununări şi mormântări, clopote şi cimitire, ciolane şi creştinări, neamuri şi profeţi, lumânări şi cădelniţe, pustii, pustiimi, pustiuri, altare, cripte, păstori, vedenii, păduri, diavoli, vestitori, fluturi cereşti, monahi, behăieli, priceazne, smirnă, tămâie, candelabre, busuioc, măgari, boi, porci mistici sau nemistici, jertfelnice, troiţe, potire, haruri, peşteri, grote, troace, prigoane, idoli, morminte,

1. *Ibidem,* f. 140.
2. *Ibidem,* f. 106.
3. *Ibidem,* f. 109.

hrisoave străbune, maici, măicuţe, înveliri, dezveliri, focuri, fulgere, urlete, năsălii, biserici, haiduci, jertfe, preoţi verzi ş.a.”[1] (şi enumerarea continuă pe încă o filă şi jumătate).

Nu m-ar fi surprins, probabil, un asemenea procedeu dacă el nu s-ar regăsi şi în textele eseistice ale lui Ion Caraion. Deschideţi, de pildă, volumul *Bacovia. Sfârşitul continuu* (Editura Cartea Românească, Bucureşti, 1977) la paginile 47-55 şi 116-141 şi veţi găsi un amplu catalog alfabetic al verbelor, menit să demonstreze tehnica contrapunctului bacovian. Aşadar, la Caraion, operele literare şi delaţiunile funcţionează, cel puţin stilistic, pe principiul vaselor comunicante…

Spre sfârşitul notei, tonul lui „Artur” devine din ce în ce mai vituperant : el îşi manifestă consternarea şi indignarea că un astfel de volum a putut fi publicat într-o ţară comunistă, şi încă într-un tiraj considerabil, care i-a adus poetului drepturi de autor nu mai puţin considerabile. Şi aceasta în condiţiile în care nici un editor occidental nu şi-ar fi putut permite să publice „versetele nebuloase ale unui mistagog de serie”. Şi, pentru ca cine are urechi de auzit să audă (e vorba în primul rând de urechile ofiţerilor de Securitate), ultima frază ia turnura unui avertisment : „Aş vrea să mai subliniez că Ion (Ioan) Alexandru (a se remarca ironia ! – n.m. G.A.) este şi lector universitar, vine în legătură cu tineretul universitar şi că va face prozeliţi. El va deveni mai mulţi”[2].

În teoretizarea autenticităţii literaturii confesive (jurnal, memorii ş.a.) s-a pus adeseori problema legitimităţii „clauzei stilistice”. După unii, diaristul, pentru a fi autentic, trebuie să aibă oroare de *literatură*. Să ne întrebăm şi noi atunci, printr-un transfer problematic : care este „clauza de stil” în notele informative ?

Cine parcurge Dosarul de Reţea al lui Ion Caraion nu-şi poate reprima încă nişte întrebări, nişte nedumeriri : care era tipul de negociere între acest informator şi ofiţerii coordonatori ? Care era reacţia acestor ofiţeri la lectura notelor lui „Artur”, evident atipice ? Să presupunem că, dacă aceştia ar fi adăugat la cinismul lor şi puţin umor, ar fi râs în hohote…

III. Specialişti

Reprezintă, fireşte, nivelul cel mai înalt de profesionalism în rândul hermeneuţilor Securităţii. Sunt selectaţi din categoria celor care profesează efectiv în domeniul căruia i se circumscriu textele : critică literară, filosofică, culturală în general. Comentariile nu sunt atât de semnificative *în sine* (ele pot fi supuse aceluiaşi gen de dezbatere ca orice text apărut într-o revistă), cât prin valoarea lor instrumentală, prin relaţia dintre autorul lor şi poliţia politică. De ce aceşti hermeneuţi aleg să-şi converteascǎ discursul critic într-o notă informativă, mai ales când un asemenea discurs se aplică pe texte deja publicate ? Cum recepteazǎ ofiţerii un asemenea discurs ? (întrebare valabilă, după cum am văzut, şi pentru notele eseistice, de tipul celor semnate de „Artur”– Ion Caraion). De bună seamă, ele trebuie să fi avut un rol preventiv : e cazul ca editurile sau redacţiile să fie mai vigilente pentru ca texte de tipul celor analizate să nu se mai publice, să nu mai existe recidive…

M-am oprit şi în acest caz la doi informatori-comentatori.

Primul apare destul de frecvent în Dosarul de Urmărire Informativă a lui Constantin Noica (A.C.N.S.A.S., Fond *Informativ*, dosar nr. 15156), dosar ale cărui documente au fost

1. *Ibidem,* f. 107.
2. *Ibidem,* f. 109.

selectate de curând în două volume : *Noica şi Securitatea*, Prefaţă, selecţia şi îngrijirea textelor de Dora Mezdrea, Editura Muzeului Naţional al Literaturii Române, 2009, şi *Constantin Noica în arhiva Securităţii*, selecţia, prezentarea şi îngrijirea documentelor de Dora Mezdrea, Editura Humanitas, 2009.

Informatorul poartă numele de cod „Cristian" şi se conspiră destul de prost : este redactor-şef la *Revista de Filosofie* (Dora Mezdrea îl identifică în persoana lui Octavian Cheţan) şi, aparent, se află în relaţii destul de cordiale cu Noica : se vizitează reciproc, discută filosofie, îşi împrumută cărţi, îl transportă pe filosof cu autoturismul când are nevoie etc.

Toate acestea nu-l împiedică pe „Cristian" să adopte o grilă de lectură marxistă în interpretarea textelor noiciene şi să atragă atenţia asupra *devierilor*, inevitabile, de la această linie de referinţă.

Iată, de pildă, o notă din 5 octombrie 1972 referitoare la două articole publicate de Constantin Noica în numerele 16 şi 18 ale revistei *Steaua* : „Întrebare şi prefiinţă" şi „Cultura ca interogaţie".

Atitudinea informatorului are un aer aparent impersonal, vigilent însă, cum am spus, cu derapajele de la linia marxistă a textului comentat (fireşte, acesta era, la urma urmei, un mod de a forţa o uşă deschisă ; nimeni nu l-ar fi „suspectat" pe Noica de o ideologie marxistă) : „Meditând pe marginea «întrebării», ca activitate a spiritului, ca act de cultură, Noica schiţează contururile unei posibile filosofii a culturii. Avem de-a face însă cu o viziune idealistă asupra fenomenului cultural. Textul ambelor articole tinde să fundamenteze teza genezei şi dezvoltării culturii, din atitudinea interogativă a spiritului. «Mit, religie, speculaţie, ştiinţă se nasc şi se încheie în întrebare»" – scrie el.

[…]

„În acest tablou, determinările sociale materiale dispar cu desăvârşire. Concepţia materialistă asupra istoriei e înlocuită cu o mai veche viziune spiritualistă, cu incidenţe hegeliene şi existenţialiste"[1]. Trebuie să recunoaştem că de la analizele lui „Şerban" sau ale locotenentului Ciucă până la cele ale lui „Cristian" a fost un drum de străbătut ! Filiaţiile stabilite de acesta din urmă sunt oricum mai pertinente : Noica nu mai este anexat obsesiv „trăirismului legionar", ci unei paradigme hegeliene. Poate şi dintr-o intenţie protectoare, la un moment dat hermeneutul Securităţii sugerează chiar existenţa unor „complimente" pe care Noica le-ar face marxismului : „Noica face şi un compliment marxismului, considerându-l alături de hegelianism, cele două mari reuşite în problematica omului «în care raţiunea nu se opune libertăţii, ci se acoperă cu ea»"[2].

Mai ample, mai nuanţate, conţinând şi o polemică rezonabilă cu Noica sunt trei note informative din 21.01.1976 şi 19.02.1976 şi una nedatată despre articolul lui Constantin Noica „Adevăratul înţeles al sacrului", publicat în nr. 261-262-263/1975 ale revistei *Săptămâna*, în care Noica analizează conceptul de sacru la Mircea Eliade. Ceea ce îi reproşează „Cristian" lui Noica este că acesta nu ar analiza pertinent textele eliadeşti, că ar atribui lui Eliade de fapt propria-i viziune despre sacru, că ar încerca să laicizeze integral sacrul, într-o tentativă de a-l feri pe Eliade de eticheta „mistico-religioasă" care i s-ar putea aplica operei sale (deşi nimeni n-a recurs la o asemenea etichetare) : „*Sacrul* lui Eliade i se pare a fi, lui C. Noica, «regula», atât în «culturile tradiţionale» cât şi în viaţa omului modern, de astăzi, căci, – subliniază el – «*nu e vorba de religie, cu sacrul în accepţia lui Eliade, nici măcar de*

1. *Apud Constantin Noica în arhiva Securităţii*. Selecţia, prezentarea şi îngrijirea documentelor de Dora Mezdrea, Editura Humanitas, Bucureşti, 2009, pp. 184-185.
2. *Ibidem*, p. 185.

religiozitate totdeauna, ci de prezenţa şi tăria spiritului uman ca atare» (? !)[*]. Angajat în această interpretare – de la bun început inexactă – a operei teoretice a lui Eliade, C. Noica procedează de fapt la o *dizolvare a sacrului* în întreaga existenţă umană, considerând sacralitatea ca «însăşi *legea spiritului*». Profanul, lumescul – ceea ce la Mircea Eliade exprimă opusul sacrului, a-religiosul – devine, sub pana lui C. Noica «în fapt, o *uitare a sacrului* şi apoi o neîncetată căutare şi tentativă de regăsire a lui pe căi derivate». Comportamentul specific religios – pentru că, în fond, tot despre acest lucru este vorba – apare astfel ca o stare permanentă şi generală a umanităţii". Informatorul analizează în continuare : „«Profanul», după C. Noica, este tot ceea ce «a fost sau a putut fi sacru». Deci *sacralitatea* devine aici termenul prim al relaţiei, profanitatea nefiind decât declinul, oscilaţiile care însoţesc sacrul, deci vulgarul. Pentru că, după opinia lui C. Noica, numai prin sacralizare lucrurile sunt învestite «*cu spirit şi sens superior*, care este însăşi esenţa sacrului». «Solemnitatea raţională» a lui Hegel, cu întregul ei «ceremonial dialectic», nu cuprinde întreaga fiinţă, întreaga spiritualitate umană, aşa cum – după părerea lui Noica – reuşeşte Mircea Eliade, care prin dezvăluirea sacralităţii în lume, «împacă spiritual cu sine, restaurând totodată omul în deplinătatea sa, care este infinită tocmai de exerciţiul spiritului»"[1].

Iată acum viziunea lui „Cristian", „corecţia" pe care o aduce viziunii lui Noica :

„Pentru M. Eliade, nu «profanul» este un fost «sacru», un «sacru» uitat, un «desacralizat», ci, dimpotrivă, sacrul este cel care investeşte cu calitatea de «*ganz andere*» lumescul şi naturalul, socialul şi comicul, conferindu-le, în cadrul «experienţei religioase», un statut aparte. De o *desacralizare* putem vorbi nu în planul general al existenţei, ci în *planul comportamentului religios*. Prin aceasta, Mircea Eliade continuă perspectiva deschisă de Rudolf Otto (în *Das Heilige*, 1917, lucrare devenită clasică, prin analiza elementelor de iraţional proprii «experienţei religioase»), încercând o cuprindere a sacrului «în totalitatea sa»"[2].

Este, să recunoaştem, o polemică, o dezbatere cât se poate de normală, care ar putea să apară şi astăzi în orice pagină de revistă. N-ar trebui să se creadă, de aici, că aş avea vreo admiraţie faţă de „Cristian", vreau să se remarce doar modificarea de discurs în interiorul „trustului".

De altfel, „Cristian" însuşi nu este la fel de tolerant şi de flexibil în toate comentariile sale.

Analizând, de pildă, articolul „Modelul Cantemir în cultura noastră", ţinut la Freiburg în 1973 şi dat spre publicare revistei *Viaţa Românească*, analistul informator este mult mai dur, solicitând interdicţia publicării textului şi considerând nefastă prezentarea lui la un colocviu internaţional[3]. Aceeaşi atitudine şi faţă de articolul „Cuminţenia pământului" apărut în *Steaua*, nr. 12-1975[4].

Revenind în final la literatură, voi menţiona o notă din luna iunie 1983 semnată de agentul „Mihu" despre volumul *Faruri, vitrine, fotografii* al lui Mircea Cărtărescu, despre Cenaclul de Luni şi despre generaţia '80. Este clar din această notă că agentul era bine informat cu ceea ce se întâmpla în cenaclu, cu textele programatice ale tinerilor optzecişti publicate în presa studenţească a vremii, cu receptarea noii literaturi. Punctele de vedere ale comentatorului sunt, fără îndoială, ale unui specialist şi, de fapt, se regăsesc în cea mai mare parte a discursului critic referitor la postmodernism : „Student eminent, respectat de

* Semnele de punctuaţie (ca şi sublinierile în text) aparţin informatorului.

1. *Apud Noica şi Securitatea*. Prefaţă, selecţia şi îngrijirea textelor de Dora Mezdrea, Editura M.N.L.R., Bucureşti, 2009, p. 189.
2. *Ibidem*, p. 190.
3. Vezi *Ibidem*, pp. 144-147.
4. Vezi *Constantin Noica în arhiva Securităţii*, ed. cit, pp. 385-388.

colegi şi elogiat de profesori, serios şi taciturn, poate chiar retras, Mircea Cărtărescu ajunge la poezie aproape în mod paradoxal, ca efect al studiilor universitare. Încă din anul I al facultăţii, în condiţiile modei universitare, a analiticii ficţiunii literare în folclor şi prin alte discipline semiotizate, el îşi începe, în glumă şi cu cunoştinţa colegilor, exerciţiile de construcţie a poeziei, prin montajul unor sintagme sau chiar pasaje din diferiţi autori, pastişa şi plagiatul apar aşadar ca nişte jocuri, indicând labilitatea discursului poetic, tehnica fiind în esenţă aceea enciclopedizant-alexandrină a unui T.S. Eliot”. Nota continuă : „Poezia sa este una net livrescă, chiar prin punctul ei de plecare, şi, ca de obicei în această epocă, ironică, parodică. La experienţele poetice propriu-zise se adaugă şi un program personal, afirmat teoretic, strâns legat de ceea ce epoca anilor ’80 numeşte «generaţia poeţilor în blugi». […] În genere, această poezie (e vorba, de data aceasta, de întreaga poezie a generaţiei ’80, n.m. G. A.) este una de montaj a cotidianului, ironică, sarcastică, inclementă şi fără nici o iluzie a propriei arte, a valorilor premergătoare, a lumii ca realitate locală şi imediată sau globală şi depărtată. S-a constatat şi un paralelism între această generaţie şi generaţia anilor ’40, a unor Geo Dumitrescu, Stelaru, care, la vremea ei, s-a afirmat tot prin refuzul unei generaţii metafizice, prin cinism şi lipsă de iluzii”[1].

Dacă vom parcurge consistenta bibliografie critică şi teoretică a postmodernismului care s-a publicat la noi în ultimele decenii (volume, articole, teze de doctorat, teze de licenţă etc.), vom constata cu lejeritate că punctele de vedere exprimate de „Mihu” traversează întreagă această bibliografie. Ele se regăsesc cu precădere, inclusiv prin montajul citatelor, în *Istoria literaturii române de azi pe mâine* de Marian Popa (Editura Fundaţiei Luceafărul, 2001, vol. 2, pp. 601-615).

O singură confuzie (intenţionată !) face agentul Securităţii : între plagiat (din *Tristam Shandy* de Lawrence Sterne) şi aluzia culturală : „Pentru un asemenea tip de plagiat, Eugen Barbu a fost reprobat de conducerea Uniunii Scriitorilor, tânărul poet, însă, este distins cu premiul aceleiaşi Uniuni”. În mod bizar, problema revine şi în *Istoria…* invocată mai sus.

Care ar fi morala care s-ar putea desprinde din această fabulă tragicomică ?

Întâi : locotenentul Ion Ciucă a citit *Jurnalul fericirii* de N. Steinhardt cu mult timp înaintea noastră, a tuturor. Dar – vorba poetului – *asta nu i-a folosit la nimic…*

În al doilea rând : n-ar trebui să se înţeleagă că prin ierarhizarea gradelor de profesionalism al „hermeneuţilor” poliţiei politice am încercat să fac distincţia dintre „securiştii buni” şi „securiştii răi” (cu atât mai mult cu cât chiar şi unele comentarii, în aparenţă favorabile, cum ar fi cele scrise de „Cristian”, se termină – cum ar spune francezul – *en queue de poisson*). Problema ne ajută să o înţelegem tot N. Steinhardt. În *Jurnalul fericirii* el vorbeşte la un moment dat de existenţa „caraliilor cumsecade” (diferiţi de „mâncătorii de sticlă pisată”). Aceasta nu dovedeşte nicidecum că sistemul comunist e bun. Dovedeşte, dimpotrivă, că în comunism binele nu poate fi săvârşit decât *accidental* şi cu încălcarea principiilor care i-au stat la bază. Şi mai dovedeşte că Dumnezeu e dincolo de bine şi de rău…

Lucrurile sunt valabile şi în ceea ce-i priveşte pe „hermeneuţii” Securităţii.

1. Arhiva Serviciului Român de Informaţii (A.S.R.I. în continuare), Fond *D*, dosar nr. 10966, vol. 13, ff. 150-152, *apud Cartea Albă a Securităţii…*, ed. cit., p. 278.

Alexandra Tomiţă

Cântând afonia puterii. Cultul personalităţii în România ceauşistă

As many other aspects of the dictatorship and of the communist ideology, and thanks to its inherent symbolic contents, the personality cult that evolved during the „Ceauşescu Era" may also be seen as a part of the communist mithology. For any modern tyranny leans on logocracy, and for the official propaganda could not built the public iconology by itself, the Ceauşescu regime strived to attract the Romanian intellectuals and to gain their public endorsement. Instead of avowedly oppressing them as the previous regime did, it rather repaid them for their contribution to the official worship of the leader. By concluding the pact with the political power, the Romanian litterati were both actors and beneficiaries of this enormous and grotesque show that eulogized the „Great Helmsman", his glorious achievements and his illustrious family.

Keywords : cult of personality ; communist mythology ; propaganda ; intellectuals ; national history.

Introducere

Reflecţia asupra perioadei 1965-1989, chiar bine delimitată tematic, poate cu greu să ignore încărcătura simbolică a acesteia, concretizată în ceea ce Lucian Boia a numit, ulterior, „mitologie comunistă”. Între clusterele de mituri care o compun se detaşează, prin complexitate şi prin multitudinea abordărilor pe care le permite, cultul personalităţii, aglutinat în jurul perechii prezidenţiale Nicolae şi Elena Ceauşescu şi extins, inevitabil, asupra familiei (Nicu Ceauşescu, tratat ca succesor legitim, respectiv membrii clanului mai mult sau mai puţin îndepărtaţi de nucleu).

Cele două decenii imediat postbelice, marcate de convulsiile şi „greşelile trecutului” – cum se vor regăsi, eufemistic, în evaluările de după 1965, cruntele experimente carcerale, prigoana şi eliminarea inclusiv fizică a adversarilor de tot felul, dogmatismul ideologic împins la absurd şi injectat în toate ungherele vieţii cotidiene – sunt, şi azi, percepute ca aparţinând unui registru simbolic grosier. Propaganda agresivă, sloganele mobilizatoare ubicue, noul inventar terminologic, eforturile de indigenizare a hagiografiei comuniste internaţionale (Marx, Engels, Lenin şi, mai presus de toţi, Stalin), traduse/calchiate, adesea neglijent, după limbajul propagandistic şi simbolistica sovietice, par astăzi extrem de rudimentare, comparativ cu stilistica şi butaforia comunismului „matur”, ceauşist. Totuşi, ele au secretat şi cristalizat limba de lemn ca unic idiom acceptat de comunicare orizontală (intrasocietală) şi verticală (între conducători şi „mase”) şi i-au fixat imaginarului colectiv un cadru de raportare la noua Putere şi la exponenţii acesteia. Regimul instalat în 1965 le-a preluat, le-a exploatat, le-a rafinat, subsumându-le mitologiei abundente pe care s-a sprijinit cultul personalităţii în „Epoca de Aur”.

„Noi nu avem nevoie de idoli”

Venirea la putere a lui Nicolae Ceauşescu, o figură politică aflată în anturajul dejist restrâns, fără a se număra, totuşi, printre favoriţii la succesiune, a fost o surpriză pentru foarte mulţi. Una plăcută, inspirând încredere şi speranţă în cursul reformist pe care se părea că îl apucase România după retragerea trupelor sovietice din ţară, în 1958, şi, mai ales, după declaraţia de independenţă din aprilie 1964 : încă tânăr, cu experienţă politică relevantă, dar, aparent, neamprentată de stalinism, şi emanând o puternică tendinţă de deschidere (impresia de atunci persistă şi după ani, după cum rememorează profesorul J.F. Brown, în prefaţa la Gabanyi[1]). Abia analizele politologice ulterioare au arătat că o astfel de schimbare era aproape cu neputinţă în România. Vladimir Tismăneanu explică foarte limpede motivul : în anumite ţări, singura soluţie viabilă pentru păstrarea puterii de către elitele comuniste a constat în menţinerea unui veritabil „stalinism naţional”, net diferit de „comunismul

1. Anneli Ute Gabanyi, *Cultul lui Ceauşescu*, Editura Polirom, Iaşi, 2003, p. 11.

naţional”, deşi ambele se nutreau din acelaşi humus fertil al marxism-leninismului. Viziunea militaristă, autarhismul, exclusivismul, impermeabilitatea la dialog cu societatea şi cu eventualele alternative politice, uniformizarea atotcuprinzătoare, respingerea sistematică a liberalismului au fost îmbrăţişate ca unică variantă de guvernare acolo unde „stânga radicală prestalinistă fusese slabă sau inexistentă, respectiv în ţările în care legitimitatea regimului era conferită de o sursă externă”, grefate, pe alocuri, pe lipsa de forţă şi superficialitatea tradiţiilor democratice[1]. România „beneficia” de toate aceste condiţii : o foarte firavă experienţă a mişcării revoluţionar-proletare, dar şi a democraţiei autentice, un regim comunist impus cu tancurile şi îndeaproape supravegheat de Marele Vecin.

Noul lider al partidului comunist a debutat excelent, însă, pe scena politică internă şi internaţională. În „primăvara” lungă a anilor ’65-’69, mai nimic nu părea să prevestească îngheţul dogmatic, cuplat cu pauperizarea extremă a ţării, ambele generate, câţiva ani mai târziu, de prestaţia aceluiaşi aplaudat actor-regizor al deceniului al şaptelea. Cu toate acestea, au existat numeroase indicii că se pregăteau schimbări de anvergură. Să le amintim, aici, numai pe cele mai intens publicizate de *Scînteia* anului 1965 : renumerotarea congreselor partidului : Congresul al IV-lea al P.M.R., anunţat pentru luna iulie 1965, devine, brusc, Congresul al IX-lea al P.C.R. ; odată cu aceasta, are loc rebotezarea „forţei conducătoare”, care, din Partidul Muncitoresc Român, devine, conform noilor gusturi şi grafii, Partidul Comunist Român ; de asemenea, rebotezarea ţării, din Republica Populară Română, în Republica Socialistă România, denumire consfinţită prin adoptarea unei noi constituţii[2]. Regia a atins perfecţiunea introducând în spectacol două efecte speciale de mare forţă simbolică : reabilitarea victimelor căzute în represiunile de inspiraţie stalinistă din perioada 1945-1964 (dintre care cea a lui Lucreţiu Pătrăşcanu e, de departe, cel mai ingenios orchestrată[3]) şi

1. Vladimir Tismăneanu, *Fantoma lui Gheorghiu-Dej*, Editura Univers, Bucureşti, 1995, pp. 77-78 ; Sorin Toma, *apud id.*, *ibid.*, p. 88.
2. Să notăm câteva reflecţii pe care scriitorii mai cunoscuţi le-au împărtăşit, în vara plină de schimbări a anului 1965, cititorilor *Scînteii*. Eugen Barbu vede în noua constituţie „o Mare Cântare a drepturilor cucerite” de clasa muncitoare şi declară entuziast : „Din toată inima îmbrăţişez această lege fundamentală a ţării, lege a unei vieţi libere şi prospere a harnicului nostru popor, care priveşte spre viitor cu încredere, condus de comunişti” (Eugen Barbu, „Cartea de căpătâi”, *Scînteia*, nr. 6666, 1 iulie 1965, pp. 1, 5). Acelaşi E. Barbu, o lună mai târziu, se trezeşte „aclamând fără stăpânire” la aflarea noii titulaturi a ţării (*id.*, „Moment istoric”, *Scînteia*, nr. 6719, 23 august 1965, p. 1). Pentru Eugen Jebeleanu, noua constituţie este anunţată populaţiei prin „caligrafia furnalelor pe cer” şi cu „fierul tractoarelor în brazdă” (Eugen Jebeleanu, „Cu caligrafia furnalelor pe cer...”, *Scînteia*, nr. 6706, 11 august 1965, p. 1). Nina Cassian nu se poate hotărî care dintre „zecile de prevederi [...] din Raportul prezentat de tovarăşul Nicolae Ceauşescu la al IX-lea Congres” i-a provocat o bucurie mai mare (Nina Cassian, „A învăţa”, *Scînteia*, nr. 6706, 10 august 1965, p. 1). Tudor Arghezi trimite rânduri copleşite de emoţie din Geneva, salutând noul nume al României, în care „în sfârşit litera romană s-a întors la locul ei milenar” (Tudor Arghezi, „Stindardul sus”, *Scînteia*, nr. 6701, 5 august 1965, p. 1). Nici un semn de mirare, aşadar, nici o umbră de rezervă cu privire la propunerile şi măsurile adoptate de noua conducere, ci numai strădanii multiplicate, poetastre, de a intra (şi) în graţiile acesteia.
3. Manevra a avut un dublu efect : pe de o parte, i-a facilitat lui Ceauşescu îndepărtarea incomodului Alexandru Drăghici (beneficiu imediat, direct) şi, pe de altă parte, obţinerea unui câştig simbolic de durată, impunându-se în conştiinţa publică drept un justiţiar animat de bune intenţii. Cum bine se ştie, reabilitările victimelor din deceniile cinci-şapte au fost parţiale şi formale (vezi, pentru discutarea detaliată a măsurilor de acest fel luate de Ceauşescu după venirea la putere : Vladimir Tismăneanu, *op.cit.*, p. 125 ; Alexandru Bârlădeanu, *apud* Lavinia Betea, *Alexandru Bârlădeanu despre Dej, Ceauşescu şi Iliescu*, Editura Evenimentul Românesc, Bucureşti, 1997, pp. 64-68 ; Pavel Câmpeanu, *Ceauşescu, anii numărătorii inverse*, Editura Polirom, Iaşi, 2002, pp. 238-239 ; Anneli Ute Gabanyi, *op.cit.*, p. 24).

dezicerea explicită de modelul conducătorului autocrat, adulat, care îngăduie şi, mai mult, încurajează cultul propriei personalităţi[1].

E adevărat, în contextul respectiv, toate acestea puteau să fie cu uşurinţă interpretate drept dovezi ale strădaniilor lui Ceauşescu de a se delimita de o epocă întunecată, de a repara din erorile acesteia, de a se întoarce la izvoarele ideologice ale comunismului şi, mai ales, de a adapta „învăţătura înaintată” la aşteptările şi nevoile propriei naţiuni, insuflând, o dată în plus, încredere în noua abordare politică. Trendul ascensional al popularităţii interne şi externe de care se bucura liderul de la Bucureşti a atins, cum se ştie, apogeul, în august 1968, în intervenţia publică pe care acesta a avut-o împotriva invadării Cehoslovaciei de către U.R.S.S. „Scena balconului” a avut efecte mitificatoare atât de puternice, încât ani buni după aceea, cu toate mesajele contrare, alarmante, emise din ţară şi din numeroase surse internaţionale, Ceauşescu şi aparatul propagandistic au tras substanţiale beneficii din ea. Discursul „istoric” reactivase vechi resentimente antisovietice şi coagulase puternice propensiuni naţionaliste[2]. Mitul „patriei primejduite”, scos din latenţă şi resuscitat în formulări demagogice, avea să fie adăugat constelaţiei mitice comuniste, dovedindu-şi o îndelungată şi nedezminţită eficacitate. Probabil că în acest punct îşi găseşte originea permeabilitatea publică – evidentă până la un moment dat, când a debutat, ca efect advers, nevroza publică – la mitologemele vehiculate de propagandă cu privire la „Eroul între eroii Neamului”.

Cu un astfel de bagaj simbolic de popularitate şi, implicit, de legitimare, noul regim a plecat la drum. Translarea de la conducerea colectivă – pe care nu o diluase nici măcar cultul personalităţii lui Dej, aflat oricum *in nuce*[3] şi rămas astfel până la moartea acestuia –

---

1. În 27 aprilie 1968, N. Ceauşescu declara, ritos : „Noi nu avem nevoie de idoli. Marxism-leninismul respinge şi a respins astfel de concepţii ca străine ideologiei clasei muncitoare” (cf. Anneli Ute Gabanyi, *op. cit.*, p. 58). Cu şapte ani în urmă, acelaşi contestatar demn al cultului personalităţii îşi dădea prinosul de dragoste partinică lui Gheorghiu-Dej (vezi *infra*, nota 19), justificându-se astfel : „...poate exista oare un partid revoluţionar care să nu aibă conducătorii săi, ieşiţi din rândul oamenilor muncii, care să se bucure de stima maselor, care şi-au câştigat autoritatea prin lupta pentru apărarea intereselor celor ce muncesc ? ” (vezi „Din dezbaterile la Plenara C.C. al P.M.R. Cuvântul tovarăşului Nicolae Ceauşescu”, *Scînteia*, nr. 5377, 13 decembrie 1961, pp. 2-3). În 1976, când propriul cult al personalităţii îşi luase avânt, Ceauşescu avea să-l definească, cinic, drept „o problemă de organizare şi de clarviziune” (afirmaţia a fost făcută în cadrul unui interviu acordat biografului său oficial, Michel-Pierre Hamelet – *cf.* Anneli Ute Gabanyi, *op. cit.*, p. 32 ; vezi şi *ibid.*, p. 59, unde apare o formulare uşor diferită : „o chestiune de organizare şi de perspicacitate”).
2. *Cf.* Eugen Negrici, „Mitul patriei primejduite”, în : Lucian Boia (sub direcţia), *Miturile comunismului românesc*, Editura Nemira, Bucureşti, 1998, pp. 220-226.
3. Aproape imediat după preluarea puterii, Ceauşescu va începe să mineze mitul dejist al conducătorului luminat şi apropiat de mase. Acelaşi Ceauşescu, care fusese mereu un executant supus şi linguşitor al ordinelor lui Dej. De pildă, la Plenara C.C. al P.M.R. din decembrie 1961, îl tămâiase pe acesta, evocându-i meritele de revoluţionar şi luptător pentru cauza partidului (vezi „Din dezbaterile...”, art. cit., pp. 2-3). Deşi atât el, cât şi alţi oficiali români abia se întorseseră de la Moscova, unde participaseră la Congresul al XXII-lea al P.C. Sovietic, la care Hruşciov tunase şi fulgerase din nou împotriva cultului personalităţii lui Stalin. Pe linia discursului moscovit, în dezbaterile de la plenara din decembrie, comuniştii români înfieraseră la rându-le apucăturile adulatorii. Şi totuşi : „Există conducători care strălucesc, dar nu încălzesc inimile oamenilor. Există conducători care sunt apropiaţi de oameni, dar nu strălucesc. Adevăratul conducător e acela a cărui strălucire încălzeşte totodată şi inimile oamenilor. Eu aşa l-am cunoscut pe tovarăşul Gheorghiu-Dej în toate ocaziile” (vezi „Din dezbaterile la Plenara C.C. al P.M.R. – 30 noiembrie – 5 decembrie 1961”, *Scînteia*, nr. 5376, 12 decembrie 1961, p. 4). Sau : „În personalitatea primului secretar al Comitetului nostru Central au fost şi sunt întruchipate calităţile intelectuale şi morale proprii conducătorului proletar de tip leninist : puterea de pătrundere, capacitatea de analiză a faptelor dusă până la capăt, priceperea de

la cea personală apoi de clan s-a făcut subreptice, dar sigur. Înlocuirile din echipa de la vârf şi izolarea, chiar marginalizarea unora dintre fostele figuri celebre, acum compromise, nu au semănat nici o clipă cu răfuielile şi zgomotoasele deconspirări ale proceselor staliniste. Revanşele au avut loc, dar pe tăcute, cu uşile închise – în presă şi în prelucrările activului de partid din teritoriu răzbătând doar informaţia distilată cu privire la împrospătări de cadre, cu unele mai tinere, competente, negrevate de erorile şi abuzurile trecutului[1]. Nimic de bănuit : era o măsură îndreptăţită, de foarte veche tradiţie, de regăsit în toate regimurile. De fapt, crearea şi promovarea unui nou *staff* avea ca scop mai ales eliminarea competitorilor, blocarea celor care, prin relaţii şi expertiză, ar fi putut să emită pretenţii la un loc mai confortabil în ierarhia de partid şi de stat ori, mai grav, ar fi putut să conteste justeţea unor măsuri luate de noul lider. Nicolae Ceauşescu, prin experienţa sa de fost secretar de partid responsabil cu selecţia cadrelor, avea, desigur, oamenii pregătiţi. Dintre aceştia s-au recrutat hierofanţii şi sicofanţii unui cult al personalităţii fără echivalent în Europa comunistă.

Deja către finele deceniului al şaptelea figura lui Ceauşescu se distinge limpede în desenul ierarhic partinic. Anul 1971 aduce cu sine un turneu asiatic „de prietenie" cu popoarele înfrăţite (de fapt, cu liderii lor) întru aspiraţiile comuniste şi, drept teribile consecinţe pentru România, *Tezele din iulie* şi debutul adulaţiei secularizate pentru conducătorul politic. Virajul naţionalist realizat în acei ani, exprimat deopotrivă insolit şi ridicol în protocronism, n-a însemnat doar o mult-trâmbiţată desprindere ideologică de Marele Frate de la Răsărit – o desprindere formală, desigur, pentru că dependenţa economică faţă de acesta avea să se adâncească –, ci, mai cu seamă, confiscarea simbolică a istoriei ţării. Reprezentările, evenimentele, filiaţiile, semnificaţiile istorice din imaginarul colectiv vor avea parte de o cosmetizare fără precedent, mergând până la falsificări grosolane şi deturnări de sens uimitoare. Scopul nemărturisit, dar cât se poate de limpede al acestor operaţii a fost celebrarea finală a lui Nicolae Ceauşescu. Necesitatea istorică marxistă se incarnase în acest miraculos traseu, care pornea din neolitic şi culmina cu „Epoca de Aur" (ne putem închipui ce dificil a fost, pentru propagandă, să deznoade încâlcitul ghem al conjecturilor adulatorii, pentru a face loc în acest discurs şi Delfinului – Nicu Ceauşescu –, desemnat aproape oficial ca succesor al tatălui său). Acest lucru a fost posibil prin rescrierea trecutului, în sens pur orwellian, şi prin încheierea unui pact (ori, mai degrabă, prin reînnoirea acestuia) cu majoritatea covârşitoare a oamenilor de cultură.

---

a contura soluţiile cele mai eficiente, hotărâre şi tenacitate în urmărirea şi realizarea scopurilor impuse de cauza fericirii poporului, spiritul tovărăşesc", exclamă, admirativ, Ion Gheorghe Maurer, cu acelaşi prilej („Din dezbaterile la Plenara C.C. al P.M.R.", *Scînteia*, nr. 5378, 14 decembrie 1961, p. 2). După nici zece ani, Maurer se va dezice de fostul său idol, implicându-se cu multă convingere în demolarea mitului lui Dej (vezi şi Vladimir Tismăneanu, *op. cit.*, p. 130).

1. Analizând modul în care scribii partidului au purces la rescrierea istoriei acestuia pentru a întări legitimitatea regimului ceauşist, Vladimir Tismăneanu notează : „Publicarea acestor cărţi a făcut parte din campania tenace care urmărea disocierea lui Ceauşescu de excesele internaţionaliste ale perioadei în care partidul era în ilegalitate, blamarea străinilor de neam pentru anemia şi gafele partidului şi consolidarea mitului conform căruia Partidul Comunist Român de după 1965 era un partid nou, o formaţiune cu adevărat naţională. În această mitologie, perioada interbelică, precum şi colonizarea sovietică din vremea lui Dej erau regretabile *accidents de parcours*. Doar o dată cu preluarea puterii de către Ceauşescu şi numai datorită devotamentului său faţă de valorile naţionale şi-a reluat partidul atât tradiţiile revoluţionare, cât şi pe cele patriotice ale socialismului preleninist. O altă funcţie politică a acestei operaţii, care în mod simultan distruge şi creează mituri, a reprezentat-o diminuarea autorităţii Vechii Gărzi a P.C.R.-ului, grup de presiune în profund dezacord cu dictatura ceauşistă" (*ibid.*, pp. 87-88).

La vremuri noi, trecut nou : rescrierea istoriei

Reasamblarea istoriei în laboratoarele propagandei ceauşiste ne interesează aici strict din punctul de vedere al beneficiilor concrete pe care le-a asigurat cultului personalităţii. Revizitarea istoriei partidului şi a iubitului conducător, respectiv preluarea selectivă şi prelucrarea/transfigurarea unor evenimente şi figuri de rezonanţă sunt două direcţii principale în care s-a orientat această uriaşă şi costisitoare manevră. Pentru a avea o imagine, fie şi parţială, a dimensiunilor ei, să ne gândim la miile de pagini de „evocări" ditirambice ale unor personalităţi istorice, decupate din context şi aduse în scenografia pretinsă de ritualul adulatoriu ; la sutele de expoziţii falsificând evenimentele istorice şi, implicit, memoria publică ; la zecile de „realizări ale artiştilor plastici", profesionişti şi amatori, amestecând epocile şi personajele într-o suprarealistă şi burlescă procesiune dând onorul măreţei perechi prezidenţiale din secolul XX.

Singularizarea treptată a lui Nicolae Ceauşescu, retuşurile şi augmentările succesive ale rolului său în istoria P.C.R. şi a ţării, simultan cu voalarea, apoi pur şi simplu ştergerea oricărei figuri competitive din preajmă (cu excepţia consoartei) au generat o acumulare de „relatări"/evocări având mai multe în comun cu imaginarul unei religii laice monoteiste decât cu o abordare istorică obiectivă, modernă. Reconfecţionarea trecutului de către propaganda ceauşistă a mers o vreme în paralel cu un anume „radicalism etnocentric, obsedat de propria unicitate, izvorât dintr-un complex de inferioritate necontrolat şi nerecunoscut"[1], preexistent în cultura politică naţională. Aparatul de partid, asemeni liderului său, resimţea acut erodarea propriei legitimităţi – admiţând, totuşi, că se poate vorbi de o legitimare a regimului comunist românesc, fie şi imediat ulterior momentului august 1968. De aceea, iniţial, activiştii de partid cu state vechi trebuie să fi agreat solicitarea-promisiune a lui Ceauşescu de a se redacta o istorie a partidului : „În cazul propriei istorii, P.C.R. a fost de la bun început obsedat de inventarea unei eredităţi revoluţionare. Fantasmarea proletariatului, închipuirea unor glorioase lupte muncitoreşti, ponegrirea burgheziei naţionale erau tot atâtea mituri destinate să irige şi să excite imaginarul colectiv"[2].

Pe de altă parte, cu sens unic fiind – proslăvirea tot mai megalomană şi grotescă a Conducătorului –, e de aşteptat ca profuziunea de elogii să fi reverberat profund în conştiinţa beneficiarului direct. Astăzi ştim că „Marele Bărbat" era de obârşie mai mult decât modestă, provenind „de jos, dintr-un strat rural pauper şi marginal", o „lumpenţărănime", vieţuind într-un „mediu degradat" : o familie săracă, numeroasă, cu traiul zilnic îngreunat de iresponsabilitatea unui tată alcoolic şi adulter[3]. Această origine, faptul că adolescentul, apoi tânărul Ceauşescu nu a reuşit să se fixeze într-un anume mediu şi să înveţe o meserie oarecare, disconfortul pe care-l bănuim la un personaj „urâţel, sărac, bâlbâit, cu şcoala nefăcută"[4] sunt câteva elemente care ar putea să explice, până la un punct, apetenţa viitorului lider comunist pentru propria mitificare, concomitent cu anularea oricărei figuri real sau aparent competitive. „Un *neisprăvit* încărcat de complexe", crede Ion Ianoşi, a cărui principală „combustie tăinuită" i-o oferise „starea de umilit «multilateral dezvoltat»" şi care, odată ajuns la putere, a convertit această veche umilinţă într-o „teribilă sete de

---

1. Vladimir Tismăneanu, *op. cit.*, p. 97.
2. *Ibid.*, p. 137.
3. Edward Behr, *„Sărută mâna pe care n-o poţi muşca." Românii şi Ceauşeştii : investigaţia unui blestem al istoriei*, traducere de Doina Jela Despois şi Brânduşa Palade, Editura Humanitas, Bucureşti, 1999, pp. 73 *sqq.* ; vezi şi Ion Ianoşi, *Eu – şi el. Însemnări subiective despre Ceauşescu (din ciclul «Moralităţi»)*, ediţia a doua, Editura Ideea Europeană, Bucureşti, 2006, p. 59.
4. Alexandru Bârlădeanu, *apud* Lavinia Betea, *op. cit.*, p. 297.

revanşă”[1]. O revanşă simbolică, dusă la ultimele ei consecinţe, în care umilitul de altădată devine personajul divinizat, omniscient şi omnipotent.

Începutul a fost discret. În primii ani de după preluarea mandatului, noul şef al partidului şi-a exprimat dorinţa de a vedea redactată o istorie a P.C.R., reală, fidelă evenimentelor, curăţată de tot ceea ce regimul anterior crezuse de cuviinţă a falsifica prin adăugire sau ignorare. Eforturile de refacere onestă a traseului istoric s-au concretizat, ceva mai târziu, în broşuri şi articole ce se ocupau, de fapt, de rescrierea biografiei lui N. Ceauşescu, în contextul istoriei mişcării comuniste româneşti, începând abia cu deceniul al patrulea (pentru că, la crearea P.C.R., eroul între eroi şi revoluţionarul de profesie avea, totuşi, numai trei ani). Propaganda, susţinută de istorici, a „accentuat presupusul rol vital jucat de Ceauşescu în sânul acesteia, punând în umbră contribuţia altor lideri comunişti activi la acea vreme”[2]. Ani la rând, intelectualii intraţi în solda partidului apar în presă cu texte-rapel privind dorinţa nestinsă a „multiubitului conducător” de a se elabora „o nouă istorie a faptelor, a evenimentelor aşa cum au fost, în lumina adevărului, a obiectivităţii. Este un îndemn izvorât din concepţia fermă că istoria, spre a servi cu adevărat prezentului, trebuie înfăţişată nu după dorinţele subiective ale oamenilor, ci în conformitate cu adevărul”[3].

La începutul deceniului opt deveniseră deja lizibile conţinutul şi direcţia eforturilor de recompunere a discursului istoric. Din multitudinea de exemple – *id est* de episoade plăsmuite ale biografiei revoluţionarului neobosit – să culegem unul din *Scînteia* anului 1974. Sub titulatura fastuoasă „1 Mai 1939. O pagină eroică din lupta unită a clasei muncitoare pentru apărarea intereselor vitale ale poporului, împotriva fascismului, a pregătirii de război, pentru libertatea patriei”, organul de presă al partidului evocă o „impresionantă” adunare organizată lângă Bucureşti de P.C.R. şi de braţul său mai tânăr, U.T.C. Unica fotografie reprodusă îl înfăţişează pe precocele protestatar, având următoarea legendă : „La 1 Mai 1939, tovarăşul Nicolae Ceauşescu s-a aflat printre organizatorii manifestaţiei de Ziua Muncii, care, spre surprinderea şi mânia autorităţilor, a regelui, a fost marcată de o puternică manifestaţie revoluţionară sub lozincile «Jos fascismul ! », «Vrem o Românie liberă şi independentă ! »”[4]. Citatele reproduse din raportul poliţiei şi facsimilele articolelor apărute în presa vremii sunt astfel aranjate, încât nu mai apare numele nici unui alt participant. Autorul anonim al grupajului, urmărind supralicitarea rolului jucat de N. Ceauşescu, a pierdut din vedere efectul comic produs prin omiterea tuturor celorlalţi implicaţi. Astfel, precocele activist politic pare să fi pus la cale şi să fi participat de unul singur la memorabilul eveniment.

Cu trecerea anilor, referirile la proiectul de elaborare a istoriei partidului sunt tot mai rare pe agenda propagandistică. Observă cu sarcasm Ion Ianoşi : „Cum ar fi putut să nu conţină o astfel de recapitulare – oricât de trunchiată, oricât de mincinoasă – nici un alt nume ? Căci permis era să fie invocaţi doar *el* şi *ea*. Oricât de zelos, nici un propagandist n-avea cum să pună pe seama lor toată mişcarea muncitorească”[5]. Oricum, la jumătatea anilor ’80, nu doar istoria timpurie a mişcării comuniste româneşti fusese rescrisă şi stilizată, ci şi aceea de maturitate. Noi şi noi episoade de eroism şi intuiţie politică genială se aglutinează în biografia lui Nicolae Ceauşescu şi, de la un moment dat, şi a Elenei Ceauşescu.

Câştigul de substanţă simbolică se face însă pe seama figurilor reprezentative ale activiştilor cu autentic trecut ilegalist. Legitimitatea noului cârmuitor se cerea consolidată printr-un masiv transfer de simpatie populară, presupus a fi fost capitalizat de mitul lui

1. Ion Ianoşi, *op. cit.*, pp. 60-61 (subl. I.I.).
2. Anneli Ute Gabanyi, *op.cit.*, p. 15.
3. Ştefan Pascu, „Un mare om la cârma unor vremuri mari”, *Scînteia*, nr. 11013, 17 ianuarie 1978, p. 1.
4. Vezi „1 Mai 1939. O pagină eroică din lupta unită a clasei muncitoare pentru apărarea intereselor vitale ale poporului, împotriva fascismului, a pregătirilor de război, pentru libertatea patriei” (fără autor), *Scînteia*, nr. 9859, 3 mai 1974, p. 3.
5. Ion Ianoşi, *op. cit.*, pp. 101-102 (subl. I.I.).

Gheorghiu-Dej. Calea cea mai scurtă şi eficace a fost iniţierea unei campanii propagandistice de anihilare a mitului defunctului predecesor, respectiv de diminuare a rolului istoric jucat de „vechea gardă” a partidului[1]. La nici un an de la dispariţia sa, Dej devine *nomen odiosum* în spaţiul de expresie publică, iar oamenii din echipa lui sunt, pe rând, îndepărtaţi, înlocuiţi, marginalizaţi. Aşadar, o anulare a trecutului preceauşist printr-o veritabilă *damnatio memoriae*[2], care a făcut loc unui nou şi mult mai expandat cult al personalităţii.

Previzibil, desprinderea de epoca precedentă a implicat şi o apropriere a câştigurilor acesteia. De exemplu, relativa autonomie a României faţă de Uniunea Sovietică, deşi un merit neechivoc al politicii lui Gheorghiu-Dej şi a lui Ion Gheorghe Maurer, pe atunci prim-ministru, este pusă acum exclusiv pe seama noului conducător, care ar fi iniţiat-o după venirea sa la putere[3].

La nici cincisprezece ani de la înscăunarea sub auspicii atât de modeste, Nicolae Ceauşescu are parte, de ziua sa, de un panegiric de nevisat pe atunci : biografia lui este, nici mai mult, nici mai puţin, decât versiunea exponenţială a evoluţiei ţării în secolul XX : „Ceauşescu s-a născut ŢĂRAN… a devenit MUNCITOR… a învăţat, a învăţat îndârjit. E un INTELECTUAL… această triplă apartenenţă – ţăran, muncitor, intelectual – iată ceea ce ni se pare a fi «cheia» care «descifrează» marea personalitate a tovarăşului Nicolae Ceauşescu”[4].

La recompunerea ilustrei biografii pun umărul nu numai istoricii, ci, parcă mai cu râvnă, scriitorii şi artiştii (pictori, graficieni, sculptori, actori, regizori ş.a.m.d.). Iată-l pe cunoscutul Radu Beligan creionând un portret romantic, într-un număr omagial al *Scînteii* : „Tânărul care recita cu înflăcărare *Împărat şi proletar* în cluburile muncitoreşti, [e acum] omul care ştie pe dinafară nenumărate versuri din clasicii poeziei noastre, care are pe masa de lucru – printre documente, cifre, statistici – poeziile lui Eminescu, omul care vibrează în faţa frumuseţii unui tablou”[5]. Stridenţa ditirambului devine ridicolă dacă ne gândim că cei care l-au cunoscut pe Ceauşescu îndeaproape susţin că gusturile şi bagajul de cunoştinţe literare ale acestuia urcau cel mult până la Dimitrie Bolintineanu[6].

Tiparul oficial de rescriere a trecutului – mergând cu milenii înapoi, pe măsură ce epocile istorice păreau să-şi epuizeze potenţialul mitificant pus în slujba cultului – a reflectat fidel „concepţia înaintată” a cârmaciului asupra Istoriei. Fiecare ev îşi avea figura-emblemă, catalitică. Geniul tutelar al „Epocii de Aur” devenise Ceauşescu însuşi, care nu numai că

1. Vezi şi Vladimir Tismăneanu, *op. cit.*, p. 157.
2. Dar iată cum îl flata Nicolae Ceauşescu pe Dej în decembrie 1961, luând cuvântul la Plenara C.C. al P.M.R. : „Ne mândrim cu faptul că la noi nu s-a ajuns la represiuni în masă [sic ! – A.T.], spre cinstea şi fericirea partidului. Acesta este meritul activului de partid şi în special al tovarăşului Gheorghiu-Dej, care s-a opus şi [a] împiedicat introducerea practicilor spre care împingea grupul fracţionist Pauker-Luca […] cu atât mai mare este meritul tovarăşului Gheorghiu care, dând dovadă de mult tact şi clarviziune politică, acţionând cu multă răbdare, luând poziţie în mod perseverent împotriva politicii aventuriste a lui Pauker-Luca, a ajutat şi pe ceilalţi tovarăşi din conducerea de partid să-şi dea seama ce reprezintă aceştia şi ce politică duc” („Din dezbaterile…”, art. cit., pp. 2-3). Să notăm că tânărul activist cucerit de meritele şefului său era proaspăt sosit de la Moscova, unde participase, alături de alţi oficiali ai P.M.R., la Congresul al XXII-lea al P.C.U.S., prezidat de Hruşciov, care se lansase din nou în maledicţii împotriva cultului personalităţii lui Stalin şi a susţinătorilor acestuia (vezi *Scînteia*, numerele din a doua jumătate a lunii octombrie 1961).
3. Anneli Ute Gabanyi, *op. cit*, p. 16 ; vezi şi Alexandru Bârlădeanu, *apud* Lavinia Betea, *op. cit*, p. 190.
4. Cf. *Scînteia*, 1978, *apud* Anneli Ute Gabanyi, *op. cit.*, p. 24 (cu majuscule în original). Autorul cu pricina nu face decât să reia şi să dezvolte, linguşitor, dar fără a numi sursa de inspiraţie, afirmaţia lui N. Ceauşescu făcută într-unul dintre multele interviuri acordate ziariştilor străini, pe vremea când era încă în vogă. „Sunt fiu de ţăran, sunt muncitor, am devenit intelectual”, se autodefinise el, răspunzând uneia dintre întrebările jurnalistului trimis de Inter Press Service, în mai 1974 („Interviul acordat de tovarăşul Nicolae Ceauşescu agenţiei Inter Press Service” [fără autor], *Scînteia*, nr. 9875, 23 mai 1974, pp. 1, 3).
5. Radu Beligan, „Mare prieten al artei”, *Scînteia*, nr. 12884, 26 ianuarie 1984, p. 4.
6. *Cf.* Alexandru Bârlădeanu, *apud* Lavinia Betea, *op.cit.*, p. 205.

întruchipa necesitatea istorică în acţiune, dar le şi oferise antecesorilor şansa de a fi readuşi cu mare pompă în imaginarul colectiv contemporan. Istoricii, scriitorii, artiştii plastici dedicaţi Puterii au decupat şi reanimat personalităţi şi eroi faţă de care Conducătorul îşi exprimase deschis predilecţia. „Prefera să-şi selecteze colegii dintre capetele încoronate ale evului mediu”, notează Ion Ianoşi[1], sugerând aprehensiunea multiubitului în ce priveşte reminiscenţele de capital simbolic pe care le-ar mai fi putut avea, în memoria publică, individualităţile din vremuri mai apropiate.

Cert e că, din a doua jumătate a anilor ’70, în discursul istorico-propagandistic se cristalizează polinomul mitic Burebista – Decebal – Mircea cel Bătrân (devenit „cel Mare” către finele deceniului următor, dintr-un capriciu prezidenţial) – Ştefan cel Mare. Pe alocuri, Basarab, Tudor Vladimirescu şi Alexandru Ioan Cuza, în intervenţiile plastice/paraliterare mai pretenţioase, dedicate Cârmaciului[2]. Foarte rar, Dimitrie Cantemir şi Nicolae Bălcescu.

Odată instituită filiaţia mitică, evocarea ei devine un refren obligatoriu în spaţiul public : expoziţii, conferinţe, şedinţe de partid, presă – şi, aici, nu numai în numerele omagiale din ianuarie, prin care se sărbătoreşte delirant ziua de naştere a lui Ceauşescu (din multitudinea de exemple, amintim, la întâmplare, articolele din *Scînteia*, publicate de Constantin Cubleşan[3] şi Mircea Radu Iacoban[4]). Plastica îşi dă obolul, fixând vizual şi în *mauvais ton* naraţiunea. Bunăoară, actul de la 1 Decembrie 1918 este ilustrat de Crăciun Carmen Panaitescu, într-o lucrare având în medalionul central figura zâmbitoare, intens retuşată, a „celui mai iubit fiu al ţării”, flancată de patru medalioane mai mici : Ştefan, Decebal, Mihai Viteazul, Cuza[5]. Analista *Europei Libere*, Anneli Ute Gabanyi, descrie într-un referat din 1980 fotografia publicată de *România liberă* din 26 ianuarie : „un ansamblu şocant de statui, plasat într-un semicerc în jurul bustului lui Ceauşescu, fiecare încununată de o arcadă, înfăţişându-i pe Decebal, Mircea cel Bătrân, Ştefan cel Mare, Mihai Viteazul şi Alexandru Ioan Cuza”[6]. Memorabilă e şi pictura realizată de Dan Hatmanu şi reprodusă în revista studenţească *Dialog* din Iaşi (1983) : Ştefan cel Mare scoţând mâna dintr-un tablou, spre a ciocni o cupă de şampanie cu augusta pereche[7].

Totuşi, regii daci şi domnitorii medievali scoşi de la naftalină şi aşezaţi în vitrina regimului nu au valoare referenţială, reprezentativă pentru istoria ţării. Ei sunt, în fond, simple figuri exangue, ce aproximează simbolic atât un cumul de însuşiri alese, culminând în personalitatea Cârmaciului, cât şi continuitatea unei istorii autohtone glorioase, avându-şi apoteoza în „Epoca de Aur”.

1. Ion Ianoşi, *op. cit.*, p. 104.
2. Eugen Florescu, unul dintre politrucii preferaţi ai Elenei Ceauşescu şi temut cerber ideologic, îşi mai încerca pana în articole publicate în *Scînteia*. El are o astfel de evocare a polinomului amintit într-un panegiric dedicat lui Nicolae Ceauşescu, în care îi înşiră, câtuşi de puţin cronologic, pe Decebal, Mircea cel Bătrân, Mihai Viteazul, Dimitrie Cantemir, Nicolae Bălcescu, Neagoe Basarab, Alexandru Ioan Cuza (Eugen Florescu, „Când cu dragoste rostim Ceauşescu”, *Scînteia*, nr. 11020, 25 ianuarie 1978, p. 6). Observăm că lipseşte Burebista, deşi cu câteva luni înainte, în octombrie 1977, Plenara C.C. al P.C.R. emisese o hotărâre cu privire la „aniversarea a 2050 de ani de la crearea primului stat centralizat şi independent”, care îl repunea în drepturi pe miticul rege dac. Intervenţiile ulterioare ale lui Florescu vor recupera această scăpare.
3. Constantin Cubleşan, „Conducător din popor, pentru popor”, *Scînteia* nr. 12881, 23 ianuarie 1984, p. 1.
4. Mircea Radu Iacoban, „Asemeni iluştrilor noştri înaintaşi”, *Scînteia* nr. 12881, 23 ianuarie 1984, p. 1.
5. Vezi „Unirea – o cucerire istorică a poporului nostru. 66 de ani de la făurirea statului naţional unitar român” (fără autor), *Scînteia*, nr. 13149, 1 decembrie 1984, p. 2.
6. Anneli Ute Gabanyi, *op. cit.*, p. 30.
7. Vezi reproducerea tabloului şi comentariul savuros semnat de Luca Piţu, sub titlul „Subversiune picturală”, în revista electronică *E-Leonardo*, nr. 13, 2008 (www.eleonardo.tk).

Cântând afonia puterii

Cultul personalităţii politice, deşi izvodit în laboratoarele sofisticate ale propagandei, ar rămâne doar un spectacol de uz intern dacă nu ar primi girul oamenilor de cultură, pătrunzând astfel în conştiinţa publică. Încurajând logocraţia, de care regimurile nelegitime au atâta nevoie, şi încheind pactul cu puterea, aceste „cocote dresate”[1] iau parte, astfel, la „procesul constituirii unei societăţi totalitare, unde rolul funcţional al minciunii e primordial”[2].

Relaţionarea intelectualilor cu puterea comunistă are etape, intensităţi, modalităţi de exprimare, actori şi scene diverse. Însă miza, chiar camuflată sub pretextul unor subtile afinităţi cu baza ideologică a regimului[3], este, de fapt, una pur pragmatică. Parvenirea ori păstrarea avantajelor câştigate anterior sunt, în fond, două faţete ale aceleiaşi raţiuni ce modulează şi direcţionează servilismul cu ştaif. Ca în orice sistem totalitar, schimbarea echipei de la vârful partidul unic a reverberat adânc mai cu seamă în cultură. Aici e parcă mai vizibilă tectonica generaţională pusă în mişcare de noile solicitări. Fără a discuta înzestrarea fiecăruia şi valoarea pe care o au contribuţiile lor la patrimoniul cultural autohton, să remarcăm totuşi faptul că reprezentanţii inteligenţiei autohtone vin cu *background*-uri diferite la întâlnirea cu Puterea. Într-o primă categorie ar intra cei trecuţi prin experienţa carcerală în anii ’50-’60, între timp eliberaţi şi reabilitaţi (Constantin Noica, Edgar Papu, Nicolae Balotă, Alexandru Ivasiuc ş.a.) ; cea de-a doua categorie îi include pe aceia care, adaptându-se, au traversat cu bine deceniile precedente, simţindu-şi acum ameninţate poziţiile (Eugen Barbu, Dinu Săraru, Titus Popovici, Ion Brad, George Ivaşcu ş.a.) şi, într-o a treia categorie, „lupii tineri”, dornici de afirmare imediată (Dumitru Popescu, Corneliu Vadim Tudor, Adrian Păunescu, Dan Zamfirescu, Paul Anghel, Aurel Dragoş Munteanu, Ilie Purcaru, Artur Silvestri *alias* Gabriel Tîrnăcop ş.a.m.d.).

Desigur, analiza retroactivă comportă anumite riscuri, prin decontextualizare. Adâncirea crizei economice, restrângerea drastică a accesului la resurse şi măsurile aberante de „economisire” impuse de regim în toate domeniile, dar mai ales în cultură, au avut ca efect intensificarea competiţiei şi generalizarea obsecviozităţii. Participarea la grotesca reprezentaţie oficială de venerare a Conducătorului s-a extins într-o manieră fără precedent. Pe de altă parte, câştigând în subtilitate, regimul a impus implicit modificări în structurile relaţionale cu societatea : rafinarea mecanismelor de opresiune a dus la rafinarea mecanismelor de rezistenţă. Complianţa intelectualilor la proletcultismul agresiv devine conformism la naţional-comunismul persuasiv.

Regimul avea nevoie de intelectuali pentru a-l legitima, prin consacrarea simbolică pe care mult-lăudatul proletariat nu fusese niciodată abilitat să o confere. Intelectualii aveau

1. Virgil Ierunca, *Dimpotrivă. Polemici*, Editura Humanitas, Bucureşti, 1994, p. 225.
2. *Ibid.*
3. În 1973, deşi abia se aşezau primele cărămizi la cultul personalităţii, Virgil Ierunca, lucidul critic al regimului comunist vreme de câteva decenii, decelează deja manevrele de adaptare ale majorităţii intelectualilor la noua orientare oficială. „Vremurile sunt mai nuanţate”, notează el, „şi parvenirea se vrea şi ea delicată, camuflată sub pretextul de patriotism sau de marxism. (Acesta din urmă, e drept, mai rar, doar Al. Ivasiuc îşi combină paranoia cu scrierile de tinereţe ale lui Marx, ce servesc drept preludiu pentru elogiul lui Ceauşescu)” (*ibid.*, p. 181). Prin distanţarea de rudimentarul proletcultism şi încurajarea valorilor autohtone, ceauşismul a creat, măcar la început, sentimentul unui considerabil *espace de manouvre* simbolic. Aceasta le-a permis multor oameni de cultură care s-au pus în slujba puterii să-şi hrănească, fie şi trecător, „iluzia bunei conştiinţe”, după expresia aceluiaşi Virgil Ierunca.

nevoie de regim pentru a se afirma, pentru a obţine/conserva privilegii ce asigură confortul cotidian şi ascensiunea socială. Intuind natura logocratică a sistemului, cei mai mulţi dintre aceştia au conceput şi au pus în slujba lui metode ingenioase „de a tortura limbajul, spre a-l sili să nască o irealitate aproape magică”[1]. Cei mai zeloşi au împins la extrem „mistificările noţionale”, instituind şi supraveghind cu fervoare „monopolul neaoşismului”[2], făcând astfel servicii suplimentare puterii.

Discuţia din perspectivă etică privind colaborarea în beneficiu propriu a oamenilor de cultură cu un regim compromis *per definitio* e abia la început. În 1985, când din cultura românească părea să fi rămas doar febricitatea adulatorie, Virgil Ierunca lansa un sever avertisment de la microfonul *Europei Libere* : „Un scrib punând lumină pe întuneric, un pictor decorând «pieptul de aramă» al cârmacilor, un muzician «cântând» afonia puterii sunt poate tot atât de vinovaţi ca şi obiectul lor de cult. Ei pun gaz peste foc, incendiază durerea ţării”[3]. Intrând în rezonanţă cu stridenţele propagandistice, intelectualul nu numai că îşi iroseşte capitalul simbolic cu care este învestit, ci contribuie la producerea şi răspândirea unui model inautentic. Produsul său cultural, impregnat de clişeele, falsificările şi obtuzităţile oficiale va duce, inevitabil, la „uniformizarea limbajului şi a conştiinţelor”[4]. Recent editata *Antologie a ruşinii* (2009), după un proiect al lui Virgil Ierunca, e mai mult decât un repertoar de citate apologetice la adresa ceauşismului şi un catalog al colaboraţionismului autohton. Ea oferă, de asemenea, indicii privind maniera în care s-au stratificat relaţiile dintre puterea comunistă şi intelectuali : pe verticală (dinspre cultură către politic şi invers, pe traseul flaterie-recompensă), respectiv pe orizontală (competiţie între artişti pentru identificarea acelor efecte retorice şi mitologeme care să fie pe placul regimului).

Ca şi alte excrescenţe mitice ale regimului ceauşist – protocronismul, rescrierea istoriei, „revalorificarea moştenirii culturale”, ca să enumerăm doar câteva –, cultul personalităţii a fost un alt punct de contact între putere şi intelectuali. Poate într-o măsură mai mare decât acestea, omagierea conducătorului a reprezentat hârtia de turnesol a conştiinţelor culturale, deopotrivă pentru sistem şi pentru extrem de firava „societate civilă”. Deloc întâmplător, volumele colective în care se proslăvea Cârmaciul (din anii ’80, şi consoarta acestuia) şi intitulate, ediţii la rând, *Omagiu* reunesc nu doar nume cu greutate din lumea artistică, ci şi veleitari mereu vânând un loc în prim-plan ori condeieri mai puţin cunoscuţi. Răsfoind *Omagiul* apărut în 1983 sub egida Uniunii Scriitorilor, îi găsim aici atât pe Mircea Iorgulescu, G. Dimisianu, Mircea Nedelciu, Edgar Papu, Marin Sorescu, Nichita Stănescu, Augustin Buzura, Şerban Cioculescu, Zoe Dumitrescu-Buşulenga, Ion Ianoşi, Alexandru Rosetti, cât şi pe un Eugen Barbu, Dan Zamfirescu, Mihai Ungheanu, N. Dan Fruntelată, Paul Everac, George Macovescu, Ion Brad, Platon Pardău, Adrian Păunescu, Ion Lăncrănjan, Dinu Săraru, Ion Gheorghe, Nicolae Dragoş, Vasile Băran, Virgil Teodorescu ori pe Simion Mioc, Ion Segărceanu, Marcel C. Runcanu, Al. Ivan Ghilia, Eugenia Tudor-Anton – lista e, desigur, mult mai consistentă, pe măsura contribuţiilor encomiastice din cele peste patru sute de pagini ale volumului[5].

Limba de lemn a propagandei este dublată de limba de catifea a adulatorilor. În fond, „uniformizarea limbajului” în ceauşism a fost mai ales consecinţa multiplicării aberante a ditirambilor adresaţi conducătorilor, până la nivelare stilistică şi repetitivitate lexicală. De la un moment dat încolo, elogiile devin sintagmatice, se clişeizează. De la celebra intervenţie

1. *Ibid.*, p. 220.
2. *Ibid.*, p. 7.
3. *Ibid.*, p. 225.
4. Nicolae Merişanu, Dan Taloş (coord.), *Antologia ruşinii după Virgil Ierunca*, Editura Humanitas, Bucureşti, 2009, p. 14.
5. *Omagiu*, Editura Cartea Românească, Bucureşti, 1983.

a lui Dumitru Popescu la Congresul al XI-lea al P.C.R. (1974)[1] la felicitările pe care academicianul Alexandru Rosetti, reputat lingvist, le adresează, în 1987, lui Nicolae Ceauşescu cu ocazia zilei de naştere a acestuia[2], inventivitatea minţilor cultivate, dar aservite puterii, pare să fi sleit : epitetele, hiperbolele, metaforele şi întreaga recuzită omagială mai pot cel mult surprinde prin schimbări de topică şi de prilej.

De prilej întrucât fervoarea adulatorie a unora dintre scriitori îmbrăţişează nu numai persoana Cârmaciului, ci şi genialele iniţiative ale acestuia. Când, la începutul anilor '80, Ceauşescu decide să schimbe faţa Bucureştilor pentru a aduce oraşul la înălţimea realizărilor epocii, Eugen Barbu, scriitor cu foarte înaltă protecţie, nu pierde ocazia să-şi arate devotamentul : „Ce era poemul lui Horaţiu *Carmen saeculare*, ca şi *Eneida* a lui Vergiliu, decât tot un fel de *Cântare a României* ? Ce făceau ei altceva decât elogiul administraţiei romane, al unei epoci la fel de zbuciumate şi nu mai puţin rodnice, de construcţie, al unei civilizaţii care a dăinuit şi mai dăinuie prin monumentele sale [...]. Dacă scrii undeva că la noi se ridică în momentul de faţă un *Forum augusti*, «clevetitorii de profesie» vor zâmbi. Adică, cum ? Uite chiar aşa, şi anume în Dealul Spirii, unde va apărea, curând, *Centrul Administrativ* al Bucureştilor"[3]. Să remarcăm dubla funcţie a elogiului citat : de proslăvire a ideilor ceauşiste şi de autoapărare. Frecvent ţinta ironiilor Monicăi Lovinescu, a lui Virgil Ierunca şi a altor comentatori de la *Europa Liberă* – pe care redactorul-şef al *Săptămânii* îi atacă virulent, la rându-i –, scriitorul ar vrea să demonteze, anticipat, acuza de lingău. După ce lucrările de pe imensul şantier iau avânt, acelaşi inenarabil Eugen Barbu laudă „acest Acropole al nostru", fiind entuziasmat de faptul că a fost eliminat astfel „un pitoresc insalubru, expresie şi generator de inegalitate"[4]. Cinismul condeierului zelator pare să atingă aici apogeul : inutil să reamintim ce traumă psiho-socială şi arhitectonică a reprezentat, la jumătatea deceniului al nouălea, raderea câtorva frumoase cartiere vechi din centrul Capitalei, pentru a se ridica monstruosul complex Casa Poporului – Bulevardul Victoria Socialismului.

Deşi sunt departe de a fi asimilabili categoriei intelectualilor, să ne oprim o clipă asupra rolului pe care l-au jucat activiştii de partid în edificarea cultului personalităţii. E vorba, bineînţeles, de cei din noua gardă şi nu de cei afirmaţi în deceniile anterioare, pe care oricum ceauşismul îi trăsese pe linie moartă încă de la începutul anilor '70. Aşa cum

1. Reproducem un amplu fragment din respectivul discurs : „Gândirea socială românească a acestui deceniu poartă pecetea minţii – cutezătoare şi adâncă, cu frecvente sclipiri de geniu politic, amintind, prin multilateralitatea şi forţa ei demiurgică, sublimul spirit al renaşterii – a secretarului nostru general [...]. Popoarele îşi iubesc şi îşi elogiază eroii pentru că le potolesc propria sete de desăvârşire, de perfecţionare spre care, oricât ar fi acestea de inaccesibile, omul aspiră fără încetare. Alţii i-au avut în trecut pe Iulius Cezar, pe Alexandru Macedon, pe Pericle, pe Cromwell, pe Napoleon, pe Petru cel Mare, pe Lincoln. Noi i-am avut pe Mihai, pe Ştefan, pe Cantemir, pe Brâncoveanu, pe Bălcescu, pe Cuza. [...] Acum îl avem pe Nicolae Ceauşescu ! De 10 ani ne este baci [...]. Elogiile pe care i le aducem nu sunt inventate. Corespund şi prea corespund adevărului" etc. (*cf.* „Cuvântarea tovarăşului Dumitru Popescu, delegat al organizaţiei judeţene de partid Alba", *Scînteia*, nr. 10039, 29 noiembrie 1974, p. 9). Este foarte probabil ca aceste nemaiîntâlnite – încă – elogii să fi avut rolul lor în prodigioasa carieră cultural-politică pe care a cunoscut-o ulterior personajul. Oricum, Alexandru Bârlădeanu rememorează, după ani buni, impresia puternică pe care a lăsat-o participanţilor la congres această intervenţie (*cf.* Alexandru Bârlădeanu, *apud* Lavinia Betea, *op. cit.*, p. 206).
2. „Întors de curând în Dobrogea, după o absenţă îndelungată, sub impresia entuziastă a celor văzute, împărtăşeam telegrafic, în august 1985, din Eforie Nord, tovarăşului Nicolae Ceauşescu, *creatorul unei lumi fermecate*, sincerele mele felicitări şi urări de bine pe care le reînnoiesc cu prilejul aniversării de astăzi ! " (Alexandru Rosetti, citat în Nicolae Merişanu, Dan Taloş, *op. cit.*, p. 345 ; subl. A.T.)
3. Eugen Barbu, „Independenţă, construcţie", *Scînteia*, nr. 12884, 26 ianuarie 1984, p. 5.
4. Eugen Barbu, *apud* Anneli Ute Gabanyi, *op. cit.*, p. 54.

remarcă Anneli Ute Gabanyi, trepăduşii puterii, dispunând de privilegii şi atribuţii în grade diferite, însă tocmai prin acestea net delimitaţi de vulg, au avut „un interes mascat în a se asigura că legenda sa [a lui Nicolae Ceauşescu] îi va supravieţui”[1]. Mixaj de incompetenţă, incultură şi falsă fervoare ideologică, aceste personaje oglindesc fidel sistemul recompensatoriu de distribuire a funcţiilor şi privilegiilor, tipic regimurilor totalitare, autarhice. Ascensiunea şi poziţionarea în aparatul de partid şi de stat se datorau exclusiv serviciilor şi flateriilor dedicate familiei conducătoare. În deceniul al nouălea, când „rotaţia cadrelor” după bunul plac al Cârmaciului, selecţia şi numirile oficiale pe criterii de apartenenţă la clan făceau deja ravagii în ierarhia P.C.R., e lesne de imaginat ce eforturi depuneau activiştii pentru a fi cât mai vocali în proslăvirea genialei perechi.

Infatigabilul Ceauşescu : vizitele de lucru şi vizitele de prietenie

Una dintre cele mai bizare forme de manifestare a cultului personalităţii în România comunistă a fost aceea a „vizitelor de lucru”. Gândit, probabil, cu scopul de a ranforsa mitul conducătorului apropiat de mase, de popor, scenariul a derapat într-o succesiune bufă de automatisme[2]. Interesant este că Stalin – din al cărui cult propaganda ceauşistă pare să se fi inspirat copios, adăugând ingrediente maoiste şi nord-coreene – nu agrea expunerile publice de acest fel. Succesorul lui, Hruşciov, avea însă obiceiul respectiv încă de pe vremea când conducea Ucraina, iar Ceauşescu a preluat modelul, adaptându-l la propriul stil de lucru[3].

Urmaşul lui Gheorghiu-Dej avea nevoie de un punct de sprijin pentru a-şi atrage simpatia populară şi, în consecinţă, necesara legitimare. În iunie 1965, deşi încă neconsacrat de Congresul P.C.R. la şefia partidului, el îşi afirma, ipocrit, intenţia de a se consulta nemijlocit cu populaţia în privinţa măsurilor de adoptat de către noul regim : „După cum cunoaşteţi, la poporul român este un obicei vechi : înainte de a pleca la drum, omul se sfătuieşte cu familia sa sau cu prietenii săi pe ce drum să meargă. [...] Acum pornim, tovarăşi, la un drum îndelungat, care, trebuie să vă spun, nu va fi uşor. [...] De aceea partidul nostru consideră că e bine ca înainte de a porni la drum să ne sfătuim cu muncitorii, cu ţăranii, cu intelectualii, [...] cu întregul popor în alegerea celui mai bun drum spre ţelurile pe care le avem de înfăptuit”[4]. Din aceste patetice şi cvasiagramate angajamente iniţiale, propaganda a ţesut apoi exorbitanta alegorie. „Ţara – cabinetul de lucru al preşedintelui”, „cel mai iubit

1. Vezi Anneli Ute Gabanyi, *op. cit.*, p. 55, care îi aminteşte în context pe Gheorghe Rădulescu, Manea Mănescu, Mihai Gere, Emil Bobu, considerându-i reprezentativi.
2. Iată cum descrie Ion Ianoşi stereotipia burlescă în care s-a transformat, în anii ’80, pretinsul „dialog cu masele” pe care îl preconizase, generos, Nicolae Ceauşescu la preluarea mandatului : „[...] hăpăia zilnic două-trei judeţe, o duzină de întreprinderi, cobora din ceruri, primea onorul fanfarei militare, gusta din pâinea şi sarea unei ţărănci, poate un ofiţer de securitate travestit aşa, copiii, şi ei verificaţi minuţios, laolaltă cu familiile lor, îi ofereau flori, încă un buchet şi încă unul, maşinal date însoţitorului din spate ; urma apoi maratonul prin hale industriale şi crescătorii de porci, într-un alai îmbrăcat în halate proaspăt scrobite, de un alb imaculat ; alte flori şi alte mâini strânse tovărăşeşte, alte indicaţii preţioase, [...] vorbea de unul singur şi ceilalţi luau sârguincios notiţe ; şi din nou fanfara, şi urările de sănătate şi viaţă lungă (fără de moarte, ca în poveşti), şi urcarea la ceruri cu elicopterul, pentru escala următoare, identică” (Ion Ianoşi, *op. cit.*, p. 50).
3. *Cf.* Alexandru Bârlădeanu, *apud* Lavinia Betea, *op. cit.*, p. 204 ; vezi şi Cristina Petrescu, „Vizitele de lucru, un ritual al «epocii de aur»”, în Lucian Boia, *op. cit.*, pp. 229-238.
4. *Cf. ibid.*, p. 230.

fiu al poporului – în mijlocul oamenilor", „a urma cu înflăcărare preţioasele indicaţii primite" ş.a.m.d. sunt, de fapt, etichete lexicale ale unor mitologeme înglobate în mitul Conducătorului omniscient şi omniprezent, care pare să fi rezolvat fericit obsesia marxist-leninistă a „legăturii partidului cu masele".

În ciuda eforturilor aparatului propagandistic, mi(s)tificarea devine curând vizibilă. *Potemkiniada* (fructele, legumele, cerealele, animalele neverosimil de arătoase, aduse din ferme speciale şi montate în peisaj, galantarele umplute brusc cu mărfuri şi golite la fel de brusc după plecarea perechii prezidenţiale etc.), *ritualizarea* (stereotipia deambulărilor oficiale, kitschul punerilor în scenă, traseele prestabilite ale vizitelor, unităţile-model, aseptizarea mediului), *modificarea rolurilor* asumate de „înaltul oaspete" de-a lungul anilor (de la opinare modestă la elocinţă atotştiutoare) sunt, deopotrivă, extensii ale mitului şi fisuri ale acestuia. Pe măsură ce cultul se amplifică şi referinţele la multiplele competenţe ale lui Ceauşescu devin obligatorii, la concluziile vizitelor de lucru se adaugă impulsul hortativ : „orientările" devin „indicaţii", şi încă „preţioase". Dată fiind sursa, valoarea lor este incontestabilă, iar punerea în practică – urgentă şi necesară.

Pe lângă sugestia dialogului nemediat cu populaţia, frecvenţa vizitelor pe care Ceauşescu le întreprinde în teritoriu aduce alte beneficii de imagine. Pretutindeni prezent, când la aniversarea unui număr oarecare de ani de la înfiinţarea organizaţiei de pionieri[1], când la deschiderea anului de învăţământ[2], la şedinţa Consiliului Sanitar Superior[3] ori la şedinţa comună a consiliilor oamenilor muncii de naţionalitate maghiară şi germană[4] etc., Cârmaciul pare nu doar într-o formă extraordinară, în pofida vârstei şi a zvonurilor tot mai persistente privind starea sa de sănătate, dar, printr-un efect psihologic deloc neglijabil, se menţine în ceea ce am putea numi „câmp al atenţiei publice".

De importanţa pe care aparatul propagandistic o acordă acestei dimensiuni a cultului ne dăm seama din faptul că în presă apare periodic bilanţul periplurilor interne ale lui Ceauşescu. Aflăm astfel dintr-un număr al *Scînteii* că, între 1965 şi 1984, el a făcut 581 de vizite de lucru în toată ţara, 2.013 vizite „în unităţi economice şi sociale", a luat parte la 207 congrese, conferinţe, consfătuiri, şedinţe şi „întâlniri de lucru la nivel naţional"[5]. O mobilitate ieşită din comun, care îl detaşează net de predecesorii săi la conducerea ţării, dând un motiv în plus zelatorilor să-l elogieze pe „neobositul bărbat", care pune binele colectiv mai presus de confortul personal.

Dar mitul, pentru a se consolida, avea nevoie şi de aliaţi din afară. Recunoaşterea internaţională[6] însemna atât (re)legitimare internă, cât şi contrabalansare a tot mai evidentei

---

1. „O întâlnire emoţionantă, o zi de neuitat pentru copiii ţării" (fără autor), *Scînteia*, nr. 9896, 16 iunie 1974, pp. 1, 3.
2. Vezi articolul – intitulat pompos şi aparent fără legătură cu evenimentul propriu-zis – „Vibrantă manifestare de stimă, dragoste şi preţuire a oamenilor muncii români, maghiari şi de alte naţionalităţi faţă de secretarul general al partidului, importante orientări privind perfecţionarea activităţii productive, organizării pe baze noi, revoluţionare a învăţământului şi educarea comunistă a tinerei generaţii" (fără autor), *Scînteia*, nr. 11219, 16 septembrie 1978, pp. 1, 4.
3. „Cuvântarea tovarăşului Nicolae Ceauşescu la şedinţa Consiliului Sanitar Superior" (fără autor), *Scînteia*, nr. 12920, 8 martie 1984, pp. 1, 3.
4. „Cuvântarea tovarăşului Nicolae Ceauşescu la şedinţa comună a consiliilor oamenilor muncii de naţionalitate maghiară şi germană" (fără autor), *Scînteia*, nr. 13172, 28 decembrie 1984, pp. 1, 3.
5. „Marele dialog cu ţara. Vibrante mărturii despre unitatea de gând şi de acţiune a întregului popor, despre dragostea fierbinte a oamenilor ţării faţă de partid, faţă de secretarul său general, tovarăşul Nicolae Ceauşescu" (fără autor), *Scînteia*, nr. 12881, 23 ianuarie 1984, p. 3.
6. Anneli Ute Gabanyi analizează foarte aplicat modul în care cultul personalităţii lui Ceauşescu s-a reflectat dincolo de hotarele ţării, încercând să identifice în ce măsură prestigiul dictatorului comunist se datora eforturilor propagandei de a impune jurnaliştilor şi cancelariilor din străinătate imaginea unui lider est-european cu o viziune politică originală, pacificatoare, respectiv faptului că aceştia îl

ostilităţi sovietice faţă de regimul de la Bucureşti. Ambiţiile politice ale lui Nicolae Ceauşescu au fost poate mai mari decât ale oricărui alt lider din blocul comunist est-european. Fără a ne lansa în analiza detaliată a politicii externe ceauşiste, vom consemna doar faptul că mitologia regimului a exploatat intens această apetenţă a „multiubitului conducător" pentru stabilirea de contacte oficiale cu lideri politici de toate calibrele şi din toate colţurile lumii. În entuziasmul general, deificatorilor de serviciu pare să le fi scăpat amănuntul că anumite prietenii externe ridicate la rang de politică oficială sunt de fapt compromiţătoare. Mult-clamata deschidere a regimului s-a întemeiat pe o pernicioasă neselectivitate care, alături de abuzurile interne, i-a adus mari deservicii de imagine pe plan internaţional : de la Bokassa, Saddam Hussein, Pol Pot, Amin Dada, Kim Ir Sen (şi delfinul, Kim Jong-Il) până la Jimmy Carter, Valéry Giscard d'Estaing şi regina Elisabeta a II-a, ambiţiosul preşedinte de republică socialistă s-a pretins la fel de mare prieten cu toţi.

Deceniul al optulea rămâne, indiscutabil, de referinţă în ce priveşte eforturile depuse de Cârmaci pentru a se impune drept lider comunist nonconformist, luminat, pacificator. Anul 1978 reprezintă, probabil, climaxul recunoaşterii externe de care s-a bucurat Ceauşescu, înainte ca imaginea lui să înceapă a se deteriora rapid : perechea prezidenţială întreprinde acum două răsunătoare vizite, una în Statele Unite ale Americii, urmată de una în Anglia, fiind primită cu înalte onoruri.

Pe măsură ce declinul regimului începe să se reflecte inclusiv în agenda vizitelor oficiale primite/întreprinse, propaganda va magnoscopa, în consecinţă, semnificaţia acestora pentru soarta ţării şi prestigiul conducătorului ei. Invitaţi ori oaspeţi, Nicolae Ceauşescu şi consoarta-i se bucură de „manifestări de deosebită stimă şi preţuire, ca personalitate proeminentă a zilelor noastre", după cum titrează, inevitabil entuziast şi ditirambic, presa românească a vremii.

Articolele cu iz bilanţier, care fixează în mentalul colectiv încă o faţetă a cultului personalităţii conducătoare, sunt nelipsite. Ca răsplată a politicii sale externe, infatigabilul Ceauşescu deţine, în 1984, recorduri impresionante : „peste 100 de înalte ordine, medalii, titluri de Doctor Honoris Causa", „peste 190 de vizite oficiale în Europa, Africa, Asia, America Latină şi America de Nord", „21 de tratate de prietenie", „peste 100 de declaraţii comune", 254 de comunicate comune, „peste 130 de lucrări consacrate operei şi personalităţii tovarăşului Nicolae Ceauşescu [...] în 21 de limbi [...] între care toate limbile de circulaţie internaţională"[1]. Să remarcăm, în treacăt, efectul cumulativ subtil pe care îl creează utilizarea ostentativă a adverbului „peste", sugerând faptul că genialul om politic are deja atât de multe titluri şi realizări, încât contabilizarea lor se face prin aproximare, nu prin indicarea exactă a unui număr.

Cea mai crudă lună pentru români

Ziua de naştere a personalităţii-obiect de cult e, desigur, evenimentul central din ritualul venerării. O nefericită coincidenţă a făcut ca atât Elena, cât şi Nicolae Ceauşescu să se fi născut în ianuarie (7, respectiv 26). Cum mitificarea conducătorului a înglobat, cu timpul, şi consoarta (apoi, prin contagiune, familia, clanul), era de aşteptat ca şi celebrarea celor doi să devină un pretext de extindere a festivităţilor, pe parcursul unei luni întregi. Celelalte

---

percepeau într-adevăr pe Ceauşescu drept un credibil partener de dialog (Anneli Ute Gabanyi, *op. cit.*, pp. 44 *sqq.* ; în ce priveşte ambiţiile megalomane ale „geniului din Carpaţi" de a transforma România într-o mare putere mondială, vezi şi Lucian Boia, „Destinul mare al unei ţări mici", în Lucian Boia, *op.cit.*, pp. 207-219).

1. „Preşedintele Nicolae Ceauşescu – Erou al României socialiste, Erou al păcii" (fără autor), *Scînteia*, nr. 12884, 26 ianuarie 1984, p. 8.

date de comemorat în ianuarie – naşterea poetului naţional, Unirea Principatelor – au fost preluate în trena sărbătoririi perechii prezidenţiale. Şi iată că această perioadă a anului a devenit „cea mai crudă lună pentru români”[1] !

Modul în care a fost pusă în slujba cultului personalităţii coincidenţa cronologică a două evenimente, degenerând în ceea ce am numi „magia datelor”, ar merita o atenţie aparte. Ne mărginim, aici, să cităm câteva intervenţii encomiastice, unde e limpede capitalizarea simbolică ilicită care se face pe seama unui moment istoric semnificativ, în beneficiul „multiubitului conducător” : „Cunoaştem un bărbat cum altul nu-i/ ca pâinea într-un lan scăldat de vară,/ *măsoară-se Unirea-n vârsta lui*,/ destinul tot prin el ni se măsoară”[2] ; ori : „O potrivire fericită a timpului a aşezat alături de ziua istorică a unirii din 24 ianuarie o nouă sărbătoare scumpă a epocii noastre, ziua de naştere a tovarăşului Nicolae Ceauşescu”[3] ; sau : „Idealul cel mai cutezător al celei mai cutezătoare generaţii din câte apăruseră până atunci în toată istoria românilor s-a împlinit tocmai fiindcă la 26 ianuarie 1918 s-a născut Nicolae Ceauşescu, în personalitatea, fapta şi gândul căruia aveau să culmineze eforturile tuturor generaţiilor de români care, de la strămoşul Miron Costin încoace, s-au străduit să demonstreze virtuţile poporului şi limbii române”[4].

Pentru populaţie, dar şi pentru observatorii din afara ţării, festivismul din fiecare ianuarie pare să fi atins paroxismul. Totuşi, anul următor aduce nu doar neînchipuite truvaiuri stilistice şi terminologice cu scop omagial, ci şi alte mijloace de a-l glorifica în mod concret pe Cârmaci : medalii şi titluri onorifice subînţelese pe plan intern, respectiv intens negociate de propagandă pe plan extern. Să vedem câteva exemple. Pe 24 ianuarie 1978, „într-un cadru solemn”, lui Nicolae Ceauşescu îi sunt conferite titlurile de doctor în ştiinţe politice şi doctor în economie, „pentru excepţionala contribuţie la îmbogăţirea tezaurului gândirii şi acţiunii revoluţionare” şi „pentru meritele de însemnătate istorică în înflorirea României socialiste”[5]. Două zile mai târziu, i se decernează ordinul „Victoria Socialismului”, „pentru merite excepţionale în activitatea revoluţionară consacrată eliberării sociale şi naţionale a poporului român” şi, pentru a doua oară, titlul de Erou al Republicii Socialiste România. În acelaşi timp, la Moscova, Prezidiul Suprem al P.C.U.S. îi conferă Ordinul Lenin, „acordat doar liderilor comunişti care au avut un rol de seamă în mişcarea comunistă internaţională”[6]. Pe 26 ianuarie 1983, sărbătoritului i se decernează o medalie cu propriul profil pe ea ; aceasta este unică în blocul comunist, prin faptul că celebrează un conducător comunist în viaţă[7].

Ziua de naştere a lui Nicolae Ceauşescu este marcată, fără excepţie, de cascade de mesaje primite de la personalităţi politice din străinătate. Ele sunt reproduse integral, în numere succesive, de *Scînteia*. Cu trecerea anilor, nu este greu de observat că expeditorii externi ai acestor mesaje îşi subţiază rândurile, rămânând, către finele anilor ’80, doar liderii comunişti din diverse ţări şi căpeteniile politice din lumea a treia.

Celebrarea ia forme abracadabrante, prin organizarea de conferinţe şi sesiuni *ştiinţifice*, în care se dezbat, cu fast şi seriozitate, contribuţiile în cele mai diverse domenii ale

1. Anneli Ute Gabanyi, *op. cit.*, p. 50.
2. Ionel Tecşa, „Simbolul României”, *Scînteia*, nr. 12882, 24 ianuarie 1984, p. 1(subl. A.T.).
3. I. Popescu-Puţuri, „Conducătorul omagiat şi cinstit de întregul popor”, *Scînteia*, nr. 12884, 26 ianuarie 1984, pp. 1, 4.
4. Dan Zamfirescu, citat în Nicolae Merişanu, Dan Taloş, *op. cit.*, pp. 406-407.
5. Vezi articolul „Ieri, într-un cadru solemn, au fost conferite tovarăşului Nicolae Ceauşescu titlul de Doctor în ştiinţe politice şi Doctor în economie” (fără autor), apărut în *Scînteia*, nr. 11020, 25 ianuarie 1978, pp. 1, 3.
6. Vezi Anneli Ute Gabanyi, *op. cit.*, p. 20, care remarcă şi faptul că respectiva ştire a fost preluată cu două zile întârziere în presa din ţară, probabil din cauza tensiunilor sovieto-române.
7. *Ibid.*, 41.

conducătorului venerat. Interesant este că propaganda ţine morţiş să dubleze semnificaţia – în fond, banală – a zilei de naştere cu nuanţa politic-ideologică : ţara va sărbători, cu emoţie, *exact* patruzeci şi cinci de ani „de neîntreruptă şi dârză activitate revoluţionară”[1], dar, ceva mai târziu, „*peste cincizeci de ani* de activitate revoluţionară” (vezi *Scînteia*, numerele din ianuarie şi februarie 1984[2] ; subl. A.T.). Ca şi în cazul contabilizărilor de titluri şi realizări pe planul politicii externe, nici aici nu e de neglijat simbolismul aproximărilor.

Inventivitatea propagandistică pare inepuizabilă. Dacă în 26 ianuarie 1974 *Scînteia* nu face deloc referire la ziua liderului P.C.R., zece ani mai târziu discreţia de altădată este răscumpărată. În numărul megafestiv din 26 ianuarie 1984, nici măcar pagina dedicată, de regulă, ştirilor de pe plan extern nu este scutită de panegirice : între alte texte omagiale, este tipărită o poezie puerilă, avându-l ca autor pe obscurul Armando Milonis, preşedintele Academiei Anversane din Italia [sic !]. În traducerea lui Victor Tulbure, ea sună astfel : „Tu, care ţii în mâna ta destinul/ Unui popor pe-o glorioasă cale,/ prin versul meu primeşte cristalinul/ omagiu ce-l închin Lucrării tale [...]. Iar când va fi să-şi arcuiască Timpul/ durata peste vremuri viitoare/ va fi şi-atunci să dăinuiască nimbul/ sublim al Operei strălucitoare/ semnată : Ceauşescu ! Şi-al tău nume/ trăi-va-n veci, cât lumea va fi lume ! ”[3].

Nici o lună a anului nu pare mai potrivită pentru a se insista asupra aşa-zisei aprecieri internaţionale de care se bucură „marele Bărbat”. În 1988, când prestigiul lui Ceauşescu şi al regimului său este deja în cădere liberă, hierofanţii cultului găsesc de cuviinţă să depună ofrande ce iau forma unor pe cât de costisitoare, pe atât de inutile tomuri glorificante. Potrivit organului de presă al partidului, în opt zile apar volume despre Nicolae Ceauşescu în Anglia (17 ianuarie), Israel (19 ianuarie), India (20 ianuarie), Mexic (21 ianuarie), Turcia (22 ianuarie), Egipt (23 ianuarie), SUA (24 ianuarie), Grecia (25 ianuarie), Italia (26 ianuarie). Pentru a nu se pierde ritmul proslăvirii, dar şi pentru a semnala aceste volume, cineva a decis ca ziarul amintit să apară, totuşi, luni, 26 ianuarie 1988, deşi în mod obişnuit el nu era de găsit la chioşcuri în această zi a săptămânii.

Elena Ceauşescu : un cult paralel

Probabil că în nici un alt sistem totalitar în care a apărut cultul personalităţii conducătoare contagiunea adulatorie nu a luat asemenea proporţii ca în România ceauşistă. Dincolo de zvonistica abundentă cu privire la adevăratul rol al „Cabinetului 2”, inclusiv în deciziile oficiale extrem de importante, din modul în care s-a dezvoltat cultul Elenei Ceauşescu putem să deducem că ambiţiile acesteia transgresau orizontul de aşteptare caracteristic, în general, consoartei unui şef de stat. Practic, cele două personaje s-au bucurat de structuri de venerare paralele, intersectate în anumite puncte.

1. „An Nou 1978 : Prim urare, fierbinte, pentru-al ţării preşedinte ! ”, *Scînteia*, nr. 11001, 3 ianuarie 1978, p. 3.
2. Televiziunea era de asemeni dedicată, cu trup şi suflet, misiunii propagandistice. Iată, pentru nostalgici şi cunoscători, programul TV din ziua de joi, 26 ianuarie 1984 : „15.00 – Telex. 15.05 – Anii noştri tineri. Muzică şi poezie. 15.25 – Viaţa culturală. Partidului, inima şi versul. 15.50 – Studioul tineretului. Colocvii despre tinereţe, ideal, muncă şi creaţie. Ediţie realizată în colaborare cu C.C. al P.C.R. 16.30 – Închiderea programului. 20.00 – Telejurnal (parţial color). 20.20 – O epocă, un conducător, o ţară (color). Film de Pantelie Ţuţuleasa. 20.50 – Bărbat viteaz, al unei ţări viteze. Spectacol literar-muzical. 21.40 – Telejurnal (parţial color). 22.00 – Din toată inima, un cântec. 23.00 – Închiderea programului” („Program TV”, *Scînteia*, nr. 12884, 26 ianuarie 1984, p. 6).
3. Vezi „Preşedintele....”, *op. cit.*, p. 8.

Cultul Elenei a debutat aproximativ în aceeaşi perioadă cu cel al soţului ei, orientându-se în două direcţii : politic (deja la cel de-al XI-lea Congres al P.C.R., Elena Ceauşescu a fost aleasă membru plin al Comitetului Politic Executiv) şi ştiinţific. Destul de târziu, de pe la începutul anilor ’80, sesizând poate artificialitatea eflorescenţelor alegorice de pe cele două axe amintite, propaganda a introdus componenta umană, catalitică : femeie, mamă, ba chiar fiică (a naţiunii, aşa cum, simetric, Nicolae Ceauşescu era numit „fiul cel mai iubit al poporului”), fireşte alipind la toate atributele excepţionalităţii. În 1980 apare, pe această nouă linie, volumul *Omagiu tovarăşei Elena Ceauşescu*, florilegiu de versuri apologetice „din creaţia poeţilor profesionişti” (Virgil Teodorescu, Virgil Carianopol, Adrian Păunescu, Victor Tulbure, Violeta Zamfirescu, Traian Reu, Mara Nicoară, George Ţărnea, Katalin Bokor ş.a.), respectiv „amatori” (o funcţionară la Consiliul popular al sectorului 2, Bucureşti, ţărănci din Bihor, „şoimii patriei şi pionierii din judeţul Vaslui” ş.a.m.d.).

Pentru Elena Ceauşescu-politician, mitificatorii au avut grijă să se retuşeze şi, unde era cazul, să se inventeze trecutul şi expertiza de revoluţionar comunist, respectiv de secund al soţului în activităţile interne şi, mai ales, internaţionale. De fapt, influenţa „eminentului om politic” s-a manifestat exclusiv autohton, ea arogându-şi competenţe ce vizau dirijarea activităţii ştiinţifice, educaţionale şi culturale a ţării. Oricum, propaganda a avut mult de furcă în ce priveşte clarobscururile generate de capriciile „mult stimatei şi iubitei tovarăşe”, care alterna imprevizibil prim-planul cu retragerile inexplicabile de pe scena publică[1].

Cariera ştiinţifică a Elenei Ceauşescu a fost fulminantă. Azi ne apare cu atât mai uimitoare cu cât ştim că „savantul de renume mondial”, cu numeroase volume publicate în ţară şi peste hotare, era de fapt de-a dreptul iliterată în chimie[2] şi în orice alt domeniu ştiinţific. La câteva luni de la instalarea la putere a lui Nicolae Ceauşescu, în decembrie 1965 este creat, prin decizia noului guvern, Consiliul Naţional al Cercetării Ştiinţifice, având-o pe Elena Ceauşescu printre membri[3]. După 1970, încep să curgă titlurile şi onorurile : membru activ al Academiei de Ştiinţe din New York în 1973, membru al Academiei R.S.R. din 1974[4], membru corespondent al Academiei din Atena în 1976, membru onorific al Academiei de Ştiinţe a statului Illinois, S.U.A., în 1978, doctor *honoris causa* al universităţilor din Buenos Aires, Bahia Blanca, Yucatán, Teheran, membru onorific a numeroase societăţi şi institute de chimie, dintre care unele prestigioase, cum ar fi Institutul Regal de Chimie din Londra, în 1978[5] etc. Referinţele la „eminentul om politic” E. Ceauşescu sunt, din acest moment, obligatoriu dublate de sintagmele care-i sugerează competenţele şi realizările ştiinţifice : „savant de renume/ prestigiu mondial” şi „academician doctor inginer”.

Ca şi în cazul Cârmaciului, augmentarea cultului se face inclusiv prin extrapolarea unor date cu o anume încărcătură simbolică. Luna martie, datorită zilelor de 1 şi 8, în care se sărbătoresc femeile/mamele, este confiscată şi dedicată în întregime celebrării „tovarăşei”. De exemplu, *Scînteia* apare în 8 martie 1984 în format festiv, dar panegiricele au ţintă precisă. Personajul-sinecdocă e celebrat în toate paginile, elogiindu-i-se fie strălucitele

1. Vezi, pentru o amplă discuţie asupra acestui subiect, Anneli Ute Gabanyi, *op. cit.*, pp. 82 *sqq.*
2. Ion Ianoşi rememorează cu delicii anecdotica suculentă privind incompetenţa „academicianului doctor inginer” : celebrul „codoi”, prin care E. Ceauşescu se zice că ar fi descifrat denumirea dioxidului de carbon, respectiv episodul alcoolului pe care savanta l-ar fi tăiat de pe lista substanţelor comandate de laboratoarele ICECHIM, motivând că cercetătorii sunt alcoolici şi doresc să-l consume, dar aprobat atunci când substanţa a fost inserată în referatul de achiziţie sub forma simbolului chimic (Ion Ianoşi, *op. cit.*, p. 56).
3. „Şedinţa de constituire a Consiliului Naţional al Cercetării Ştiinţifice” (comunicat Agerpres), *Scînteia*, nr. 6948, 31 decembrie 1965, p. 7.
4. „Membrii Academiei aleşi în sesiunea din 28 februarie-2 martie 1974” (fără autor), *Scînteia*, nr. 9797, 2 martie 1974, p. 7.
5. Cf. Anneli Ute Gabanyi, *op. cit.*, p. 80.

contribuţii ştiinţifice şi „înaltele aprecieri pe toate meridianele lumii" (cu trimiteri la lansări de carte sau lucrări coordonate de ea şi traduse în diverse limbi şi apărute în străinătate), fie activitatea politică, fie calităţile intrinsece de reprezentantă a sexului feminin: mamă, femeie exemplară, fiică a ţării[1]. Poetul Virgil Teodorescu, deşi aflat de ceva vreme în dizgraţie, irumpe într-un ditiramb condensat, ce înmănunchează deopotrivă atribute fizice şi intelectuale de excepţie: „Figura-i luminată de ochi ce văd departe,/ un dar frumos al harnicei naturi,/ şi blânda energie ivită-n trăsături,/ e un model perpetuu pentru arte.// Iar forţa ce emană din nobila-i fiinţă/ şi concentrarea care se-aşterne în priviri,/ materiei să-i afle secretele pâlpâiri,/ rămâne un model pentru ştiinţă"[2].

Nicu Ceauşescu: succesiunea la putere şi unificarea miturilor

„El este asociat cu cele mai rele abuzuri ale epocii Ceauşescu. Îngăduinţa faţă de luxul, alcoolismul şi pasiunea lui Nicu pentru femei este bine cunoscută în România."[3] Ne putem închipui că sarcina propagandiştilor n-a fost uşoară, în condiţiile în care mezinul augustei familii îşi crease deja o astfel de imagine. La adăpostul înaltei protecţii parentale, lui Nicu Ceauşescu nu numai că i s-au tolerat excesele mundane, ci i s-au pregătit cu minuţiozitate cariera politică, ştiinţifică şi trena simbolică adiacentă pentru a deveni succesorul tatălui său.

După sporadice – dar bine dozate, în ordinea construirii mitului succesoratului legitim – intervenţii publice în deceniu precedent, la începutul anilor '80 îl regăsim pe delfin emiţând opinii, îndelung analizate de jurnaliştii străini, cu privire la dezarmare şi relaţiile dintre marile puteri[4]. În 1982 Nicu este deja implicat în chestiuni de politică externă, astfel că, în acelaşi an, culege laudele lui Eugen Florescu. Potrivit acestuia, mezinul familiei ar întruchipa „linia marii continuităţi, în timp, a spiritului revoluţionar, patriotic" al lui Nicolae şi al Elenei Ceauşescu[5]. Sugestia e limpede, propaganda lucra cu motoarele turate la maximum.

La fel de lizibilă, în acest sens, este iniţiativa lui Nicolae Ceauşescu de a susţine public planurile de succesiune ale lui Kim Ir Sen în privinţa fiului acestuia, Kim Jong Il[6], sperând într-o reciprocă recunoaştere a propriilor intenţii. Deja la jumătatea anilor '80, Nicu Ceauşescu întreprinde, ca mandatar al tatălui său, vizite oficiale la Moscova, în China, Coreea de Nord[7]. Propaganda îi asignează roluri în care se remarcase fie tatăl (politician de anvergură şi pacificator mondial[8]), fie mama (doctorat în fizică, aşadar carieră ştiinţifică).

1. Vezi, bunăoară, articolul nesemnat „Activitatea tovarăşei Elena Ceauşescu – strălucit exemplu pentru toate femeile ţării", apărut în *Scînteia*, nr. 12920, 8 martie 1984, p. 2.
2. Virgil Teodorescu, „Cu glasul ţării, la mulţi ani!", *Scînteia*, nr. 12868, 7 ianuarie 1984, p. 1.
3. Vladimir Tismăneanu, *op. cit.*, p. 169.
4. Vezi Anneli Ute Gabanyi, *op. cit.*, pp. 74 *sqq.*
5. Eugen Florescu, *apud ibid.*, p. 68.
6. *Ibid.*, p. 70.
7. *Ibid.*, p. 106.
8. Iată câteva date din traseul politic al mezinului familiei conducătoare: ca student, vicepreşedinte al Uniunii Asociaţiilor Studenţilor Comunişti din România (1973); în 1975, este ales membru al Biroului C.C. al Uniunii Tineretului Comunist, iar un an mai târziu devine secretar al C.C. al U.T.C., apoi, în 1979, membru supleant al C.C. al P.C.R., membru al Biroului Executiv al Frontului Democraţiei şi Unităţii Socialiste (1980), iar peste doi ani membru plin al C.C. al P.C.R.; ulterior, este numit prim-secretar de partid al judeţului Sibiu; ca şi părinţilor săi, i-au fost conferite numeroase ordine pentru aşa-zisele sale merite (*cf. ibid.*, p. 104).

O unificare a miturilor părinţilor, prin urmare, cu scopul clar de a obţine legitimitatea internă şi externă în eventualitatea preluării puterii.

Concluzii

Cultul personalităţii, în forma pe care luat-o în România ceauşistă, oferă nenumărate chei de interpretare, dintre care cea mai interesantă ni s-a părut cea din perspectivă mitic-simbolică. În fond, venerarea conducătorului nu este o găselniţă a propagandei regimului din perioada 1965-1989. Cultul lui Ceauşescu, prin mixajul său grotesc de istorie naţională, adulare mistică şi dogmatism ideologic neostalinist, se apropie, prin aceste caracteristici, de experienţele similare din Asia comunistă.

Analiza comprehensivă a fenomenului are de clarificat, pe lângă componentele „dure", vizibile (forme de manifestare, actori, particularităţi de limbaj etc.), structurile volatile, dar cu efect catalitic – conţinutul simbolic prezumat pe care cultul s-a sprijinit : simbolistică, mitologeme, mituri constitutive ale supramitului, mental colectiv. De asemenea, abordarea diacronică e utilă, permiţând urmărirea „firului epic" : cultul a avut un început (o perioadă de gestaţie, apoi de încolţire timidă), un moment de vârf şi un final (e drept, surprinzător).

Cine a luat parte la reprezentaţie ? De ce ? Actorii – intelectualii, oamenii de cultură de diferite calibre, dar şi activiştii de partid – şi mizele lor ne-au interesat de asemenea, în demersul de descifrare a mecanismelor activate de linia propagandistică. Apoi am urmărit, alert, maniera în care s-a produs contagiunea adulatorie : de la personajul-nucleu, către consoarta lui, ulterior către fiu (succesor). Discuţia ar putea fi completată, din acest punct de vedere, cu prezentarea formelor pe care le-a luat adularea, prin extindere către ceilalţi membri ai familiei conducătoare, către locuri şi instituţii aflate în legătură cu personajele-obiecte de cult.

Identificarea „fisurilor" în cele două culturi paralele şi „contrabalansările simbolice" de care s-a servit copios propaganda, pentru a echilibra momentele dificile, ar fi o altă direcţie de cercetare ulterioară, într-o abordare mai extinsă a fenomenului. Documentarea curiozităţilor şi aberaţiilor iscate de cultul personalităţii (sceptrul prezidenţial, festivalul „Cântarea României", mistica datelor, formulele rituale de adresare, ocultarea/substituirea simbolurilor religioase în beneficiul personajului uman venerat etc.) ar aduce la lumină detalii deopotrivă rizibile şi insolite, ignorate în alte studii pe această temă.

Subiectul rămâne deschis, aşadar, diferitelor formule de abordare şi interpretare. Poate, într-un târziu, vom înţelege rostul efortului de traducere, de dragul „conducătorului iubit", a apoteoticului ditiramb din română în latină semnat de un Traian Lăzărescu[1] :

Annosque multos Praeses amabilis
Ceauşescu vivat, qui sapiens regit
Gentis Valachae clara fata
Prosperitate hodie fruetis !

1. Citat în Nicolae Merişanu, Dan Taloş, *op. cit.*, p. 238.

Sergiu Gherghina, Ionuţ Trăistaru

Între cosmetizare şi realitate. Reflectarea ultimelor zile ale comunismului din statele Pactului de la Varşovia în revista *Lumea*

Manipulation, a key feature of authoritarian regimes, is extensively theoretized and conceptualized in the literature with emphasis on its shapes and intensities. Our article investigates the extent of manipulation in written media in Romania, the country with the most personalistic regime among the former Warsaw Pact countries. We analyze every issue of the main Romanian weekly dedicated to external policy (Review Lumea*) in 1989 to observe how and if the domino-effect breakdown of communist regimes in neighboring countries is presented to Romanians. Our document analysis reveals that this weekly controlled and censored by the Romanian Communist Party mainly avoided to provide information on protests and negotiations in most Communist countries, excepting Hungary. The major goal was not to distort the events, but rather to ignore them, to distract, and orient attention to other issues such as the economic developments of the neighboring countries already involved in power transfers, the cooperation with Communist regimes around the world and their great achievements or the failures of Western democracies and international organizations to deal with human rights, social welfare and peace. All these happened on the background of a strong propaganda for the Romanian Communist Party and its leader Ceauşescu.*

Keywords : *Lumea* magazine, Romanian Communist Party, foreign policy, ideology, negotiations, round tables, communism.

Introducere

Politica internaţională s-a modificat radical în ultimele trei decenii. La începutul lui 1975, imediat după terminarea celui de-al doilea val revers identificat de Samuel Huntington, erau în jur de treizeci de democraţii[1]. Aceste democraţii erau reprezentate de statele bogate, industrializate din Vest, o treime dintre acestea fiind democraţii de mai mult de cincizeci de ani. În trei decenii, cel de-al treilea val al democratizării a transformat balanţa sistemelor politice în lume. Transformarea a fost mult mai dramatică după încetarea Războiului Rece, prăbuşirea comunismului în Europa Centrală şi de Est şi prăbuşirea Uniunii Sovietice. Procentul statelor caracterizate de o democraţie formală, cu cel puţin o formă electorală a democraţiei, în care se organizează alegeri relativ libere şi corecte care implică participarea mai multor partide a crescut de la 41 în 1974 la 76 în 1994 şi la 89 în 2004[2].

Ultimele categorii includ statele postcomuniste care între 1989-1991 au demarat procedurile de schimbare a regimului, multe dintre ele realizându-se prin mijloace paşnice, cu excepţia violentă numită România. Au existat, practic, aceleaşi cauze principale pentru prăbuşirea regimului comunist în toate statele analizate. Prima dintre acestea a fost reprezentată de ineficienţa economică. Modalitatea de realizare a comerţului în cerc închis sub forma COMECON (C.A.E.R.) nu oferea rezultatele din anii '70, absenţa reformelor economice a condus la crize de producţie şi deficienţe majore de management[3]. A doua cauză principală a fost colapsul complet al legitimării ideologice a sistemului. În ultimul rând, a existat o incapacitate de adaptare la noile probleme datorată lipsei de mecanisme pentru învăţare instituţională[4].

România se individualizează în cadrul statelor Pactului de la Varşovia prin intermediul regimului său comunist (catalogat drept „sultanistic" de către Linz şi Stepan[5]), a modalităţii de schimbare a regimului (violentă), precum şi a controlului exercitat de către fostele elite comuniste asupra negocierilor (în aşa-numitele mese rotunde) care au determinat forma instituţională şi comportamentală a ceea ce avea să urmeze. Mai mult, România este

1. Samuel Huntington, *The Third Wave : Democratization in the Late Twentieth Century*, University of Oklahoma Press, Norman, 1991.
2. Larry Diamond, „In Search of Consolidation", în Larry Diamond, Marc F. Plattner, Yun-han Chu & Hung-mao Tien (coord.), *Consolidating the Third Wave Democracies. Themes and Perspectives*, The Johns Hopkins University Press, Baltimore and London, 1997, p. xiv ; Adrian Karatnicky, „Liberty's Expansion in a Turbulent World. Thirty Years of the Survey of Freedom".
3. Leszek Balcerowicz, „Understanding Post-Communist Transitions", în Larry Diamond, Marc Plattner (coord.), *Economic Reform and Democracy*, The Johns Hopkins University Press, Baltimore, 1995.
4. Jon Elster, Claus Offe, Ulrich K. Preuss, *Institutional Desing in Post-Communist Societies. Rebuilding the Ship at Sea*, Cambridge University Press, Cambridge, 2000, p. 52.
5. Juan J. Linz, Alfred Stepan, *Problems of Democratic Transition and Consolidation. Southern Europe, South America and Post-Communist Europe*, The Johns Hopkins University Press, Baltimore, 1996.

bine-cunoscută pentru măsurile sale de represiune care variau de la intervenţia Securităţii în viaţa cetăţenilor până la cenzura totală a textelor publicate şi manipularea mediatică. Referitor la acest din urmă punct, o trăsătură de bază a comunismului, lucrarea de faţă analizează modalitatea în care presa din România, controlată şi cenzurată de către autorităţile centrale, a reflectat evenimentele din statele vecine, urmare a politicii de reformă şi transparenţă iniţiate de Mihail Gorbaciov în U.R.S.S. Întrebarea la care doresc să răspund este : *Cum a reacţionat presa românească centrală la semnele prăbuşirii comunismului ?* Cu alte cuvinte, evaluez şi analizez comportamentul presei scrise în termenii propagandei şi prezentării ideilor regimului în momentele în care efectul de domino caracteriza prăbuşirea regimurilor comuniste.

Metoda utilizată este analiza de document, alegând în acest sens revista *Lumea* din anul 1989. Cercetarea de faţă îşi propune selectarea şi investigarea unui singur caz, săptămânalul *Lumea*, ales datorită faptului că prezintă poziţia oficială a Partidului Comunist Român asupra evenimentelor externe. Studiul încearcă să identifice referinţele apărute în acest săptămânal la evenimentele din ţările vecine în anul 1989, la finalul căruia regimul comunist din România a fost înlăturat. Examinarea celor cincizeci de numere[1] ale publicaţiei săptămânale de politică externă va reliefa natura mesajelor pe care P.C.R. le transmitea.

Există trei motive principale pentru care subiectul ales prezintă interes academic. Primul dintre acestea este teoretic şi vizează absenţa unor cadre interpretative ale presei româneşti dinainte de prăbuşirea regimului comunist. Prin intermediul acestei analize stabilim un cadru teoretic şi analitic util pentru compararea evenimentelor similare şi pentru cercetările ulterioare. Al doilea motiv este unul empiric şi constă în absenţa analizelor de acest tip. Cercetarea de faţă accentuează modalitatea în care evenimentele politice cele mai importante ale ultimului an de comunism au fost reflectate. În al treilea rând, descrierea, observarea şi analizarea modalităţii în care societăţii româneşti i-au fost prezentate unele fapte care aveau să fie declanşate în decembrie 1989 şi în România pot fi relevante prin prisma dezvoltărilor postcomuniste. Astfel, pot fi identificate posibile legături între ce se petrecea la nivel regional şi evenimentele naţionale.

Prima secţiune analizează evenimentele din Europa Centrală şi de Est din 1989 în ordine cronologică, punând accent pe actorii, procesele şi fenomenele politice din statele vecine României. Cea de-a doua secţiune include cadrul analitic şi prezentarea principalelor rezultate ale studiului. Partea de concluzii reflectează asupra implicaţiilor descoperirilor şi a direcţiilor ulterioare de cercetare.

Ideologia, teroarea şi manipularea

Regimul Ceauşescu a fost marcat de o ideologie elaborată, caracteristică fundamentală a totalitarismului şi care nu este, în mod normal, asociată cu sultanismul. Această ideologie a avut multe dintre elementele standard ale marxism-leninismului : o concentrare asupra proprietăţii colective, rolul de avangardă al Partidului şi articularea scopurilor utopice. Politica de industrializare masivă şi planul de schematizare de a elimina distincţia rural-urban prin distrugerea a 7.000 de sate tradiţionale şi punerea ţăranilor, în mod forţat, în blocuri cu trei sau patru etaje reprezintă supunerea specificităţii societăţii în numele totalizării,

1. *Lumea* a avut în 1989 doar 50 de numere, ultimul fiind realizat pe 14 decembrie din cauza evenimentelor ce au urmat.

ideologiei abstracte. În orice caz, sub Ceauşescu, în special în anii '80, au fost tendinţe sultanice care s-au aflat în creştere, care au şubrezit funcţia de îndrumare a ideologiei pentru că mesajele ideologice ale lui Ceauşescu au devenit din ce în ce mai haotice, contradictorii şi personal oportuniste.[1]

În timpul regimului comunist, autoritatea şi coerciţia s-au îmbinat pentru a crea noua inginerie socială. În cazul coerciţiei, „se aşteaptă ca cetăţenii să se conformeze cerinţelor statului, de teama consecinţelor neconformării"[2]. Însă această conformare în regimurile totalitare capătă valenţe cu totul diferite faţă de cele ale celorlalte regimuri. Conformarea este echivalentă cu predarea necondiţionată. Iar abaterile se constituie în orice poate fi interpretat ca opoziţie în faţa regimului. Arbitrarul este cuvântul de legătură între aceste elemente. Iar dacă violenţa exercitată de stat este arbitrară, „sau cel puţin aşa le apare celor afectaţi, atunci ea este *teroare de stat*"[3].

Regimul a acaparat toate mijloacele de informare, neavând alt rost decât acela de producători de materiale exclusiv propagandistice. „Toate formele de exprimare vor fi marcate de ideologia oficială, costul psihologic al exprimării fiind foarte mare. (...) Prin limbaj de lemn, construirea adevărurilor convenabile şi interpretări conforme, totul aflat însă sub atenta observaţie a funcţionarilor adevărului, s-a ajuns astfel ca pe parcurs comunicarea să dobândească un caracter ritual, codat, de glorificare şi mitizare reverentă faţă de liderul comunist"[4]. Revista *Lumea*, care face scopul acestui studiu, este un exemplu elocvent în această direcţie : marea majoritate a numerelor sale se deschid cu referinţe despre Ceauşescu şi P.C.R., iar prima pagină are întotdeauna cel puţin o referinţă la conducători[5].

Relevantă pentru studiul de faţă este modalitatea în care sunt tratate evenimentele contemporane regimului comunist. Realitatea este tratată diferit, iar pentru aceasta sunt utilizate mai multe metode : ocultarea (selecţia între fapte şi evenimente), transformarea anumitor evenimente în ilustrări izolate de context, diversiunea şi, în final, pur şi simplu, minciuna[6].

Evenimentele din statele Tratatului de la Varşovia în 1989

Anul 1989 a fost cu siguranţă unul foarte agitat. Începutul său marca evenimentele din Polonia în care Solidaritatea, sindicatul de opoziţie, împreună cu Biserica Catolică, reuşea să aducă la masa discuţiilor comuniştii şi să îi convingă să organizeze alegeri (controlate, dar erau alegeri). Mijlocul anului marchează decizia comuniştilor din Ungaria de a discuta în cadrul aceloraşi aşezăminte instituţionale cu opoziţia, iar finalul anului a înregistrat manifestările de stradă din Cehoslovacia. Alegerile organizate în statele Pactului de la Varşovia în 1989 şi 1990 au reprezentat elementul vizibil al schimbării sistemului politic comunist. Acestea, ca toate alegerile de altfel, au avut o funcţie dublă – de a legitima forţele politice opuse sistemului politic comunist şi de a le aloca funcţii. Procesele premergătoare alegerilor, în termenii negocierilor şi grupurilor participante la negocieri, au influenţat

1. Catherine Durandin, *Histoire des Roumains*, Fayard, Paris, 1995.
2. Leslie Holmes, *op.cit.*, p. 80.
3. *Ibidem.*
4. Tiberiu Troncotă, *România comunistă – propagandă şi cenzură*, Editura Tritonic, Bucureşti, 2006, p. 33.
5. Numerele revistei *Lumea* care includ cele mai multe referinţe pe prima pagină despre P.C.R. şi conducători sunt cele din preajma zilelor de 26 ianuarie, 1 mai, 1 iunie şi 23 august. Însă numerele din 8 iunie, 17 august, 7 septembrie, 12 octombrie şi 26 octombrie includ titluri mari pe coperta revistei.
6. Francoise Thom, *Limba de lemn*, Editura Humanitas, Bucureşti, 2005.

organizarea, desfăşurarea şi rezultatele alegerilor. Ordinea conceptelor discutate este de la general la particular, fiind posibilă analizarea aspectelor particulare doar prin evidenţierea cadrului larg din care fac parte[1].

Negocierea

Procesul negocierii a cunoscut forme diferite în Europa Centrală şi de Est, putând fi caracterizat de trei trăsături esenţiale : mesele rotunde, coaliţiile de guvernare cu o bază largă şi partidele „conglomerat"[2]. O particularitate a tranziţiilor din Europa Centrală şi de Est a fost reprezentată de apariţia discuţiilor în cadrul meselor rotunde, care au antrenat reprezentanţi ai partidelor comuniste, reprezentanţi ai opoziţiei şi noii lideri afirmaţi în cadrul revoluţiilor. Principalul obiectiv al meselor rotunde era asemănător în toate statele : stabilirea termenilor care să reprezinte fundamentele creării unui sistem politic nou/ reformat. Trebuiau luate diverse decizii, provocate de caracteristicile perioadei de tranziţie anterior menţionate, în direcţia organizării primelor alegeri democratice, modificarea constituţiilor, stabilirea autorităţilor (poliţie, armată), reorganizarea serviciilor secrete. În cadrul meselor rotunde au fost stabilite guvernele interimare până la primele alegeri democratice. Interesante de observat, în cadrul negocierilor, sunt diferenţele întâlnite la nivelul aşezămintelor instituţionale ale meselor rotunde (structura, durata negocierilor şi numărul de întâlniri). În Ungaria, cincizeci de delegaţi şi peste cinci sute de experţi s-au reunit în cadrul a două mari comitete, douăsprezece sub-comitete şi două comisii suplimentare şi au negociat în aproape o mie de întâlniri documentate în trei luni[3]. La celălalt pol se situează România, în cazul căreia s-au înregistrat două întâlniri. Tabelul 1 include datele şi durata negocierilor din toate statele pactului de la Varşovia, dar analiza mea exclude Bulgaria datorită faptului că evenimentele din această ţară au avut loc după cele din România. Ultima coloană a tabelului include data primelor alegeri pentru a ilustra perioada de timp ce a trecut între discuţiile propriu-zise şi implementarea primelor aspecte.

Tabelul 1

Statul	Durata negocierilor	Data primelor alegeri naţionale
Bulgaria	22 ian – 14 mai 1990	10/17 iun 1990
Cehoslovacia	26 nov 1989 – 31 ian 1990	8/9 iun 1990
Polonia	6 feb – 5 apr 1989	4/8 iun 1989
România	27 ian – 1 feb 1990	20 mai 1990
Ungaria	13 iun – 18 sept 1989	25 mar/8 apr 1990

Sursă : Helga Walsh, „Political Transition Processes in Central and Eastern Europe", în *Comparative Politics,* vol. 26, nr. 4 (Jul. 1994), p. 385.

1. Revista *Lumea*, după cum vom vedea în secţiunea următoare, avea să ignore toate aceste evenimente de o reală importanţă, preferând să se axeze pe realizările regimului şi pe elemente adiacente P.C.R. şi conducătorilor.
2. Helga Walsh, „Political Transition Processes in Central and Eastern Europe", în *Comparative Politics,* vol. 26, nr. 4 (Jul. 1994), p. 383.
3. Laszlo Bruszt, „1989 : The Negotiated Revolution in Hungary", în *Social Research*, nr. 57/1990, pp. 365-387.

Practic, negocierile au îmbrăcat patru forme, fiecare punând accentul pe diferite aspecte, fără a fi însă mutual exclusive. În prima dintre aceste forme, negocierile au început datorită percepţiilor împărtăşite de regimul conducător şi de opoziţie conform cărora problemele apărute pe plan politic şi economic necesitau o abordare diferită decât cea avută până în prezent. În Polonia, forţele comuniste au fost de acord cu o deschidere graduală bazată pe împărţirea puterii. În cel de-al doilea model, opoziţia maghiară a optat pentru începerea tranziţiei imediate către democraţie, fără aşezăminte iniţiale legate de împărţirea puterii. În această formă de tranziţie, strategiile competitive au succedat imediat deschiderii spaţiului politic. Cea mai întâlnită formă de negociere a evoluat din cadrul conceptului de controlabilitate şi a rezultat în împărţirea puterii. În această formă, întâlnită în Bulgaria şi Cehoslovacia, negocierile au început de la premisa controlării partidelor comuniste, au evoluat la împărţirea puterii şi s-au finalizat cu un declin substanţial al partidului comunist. În contrast cu primul model amintit, mobilizarea maselor a jucat un rol esenţial în determinarea elitelor conducătoare să se aşeze la masa negocierilor cu forţele de opoziţie. În cazul ultimului model, negocierile au avut loc în România, pornind de la intenţia de a înlocui vechiul sistem, dar fără a se realiza o împărţire a puterii în interiorul noii elite politice. Rolul limitat al negocierii şi compromisului este una dintre cauzele care au determinat un parcurs diferit în cazul României[1].

Polonia

În Polonia, experienţele în negociere nu au fost noi la începutul anului 1989. Membrii Partidului Muncitorilor Uniţi şi Solidaritatea aveau experienţa negocierilor din 1980-1981 şi au ştiut exact de unde să înceapă şi greşelile care trebuie evitate. În fapt, tulburările sociale au început din 1956, cu aducerea lui Władysław Gomułka la putere, au continuat în 1976, dar au atins apogeul în 1980, odată cu crearea Solidarităţii. Aceasta din urmă a fost recunoscută de către autorităţi şi s-a negociat intens cu ea pentru un an şi jumătate. 1981 avea să aducă însă un nou lider la guvernare, generalul Jaruzelski, care a interzis, în 1982, Solidaritatea. În 1988, greva industrială a reprezentat începutul sfârşitului, s-a cerut relegalizarea Solidarităţii. În ceea ce priveşte tipul sistemului politic comunist experimentat, Polonia nu poate fi încadrată în tipul totalitar pur. Regimul comunist polonez a cunoscut o dinamică interesantă, trecând de la toleranţa relativă şi naţionalismul lui Gomułka la experimentul lui Gierek privind împrumuturile străine masive, la regimul militar de opresiune al lui Jaruzelski. Au existat elemente care ar îndreptăţi o integrare a sistemului politic comunist polonez în această categorie (aparatul de stat, ideologia partidului), dar a existat întotdeauna *de facto* un grad semnificativ de pluralism societal. Acesta din urmă a stat la baza abilităţii societăţii civile de a rezista politicii sistemului politic şi a limitat dorinţa sistemului politic comunist de a impune o mobilizare intensă, în special în ceea ce priveşte câmpul ideologic[2]. Actori precum Solidaritatea sau Biserica Catolică au menţinut sfere de autonomie relativă, care le-au oferit resursele de a se opune sistemului politic. În fapt, recunoaşterea, în primă fază ca partener de dialog şi apoi legal, de către regimul comunist, a Solidarităţii a permis demararea negocierilor.

În februarie 1989, guvernul Jaruzelski începe discuţiile cu Solidaritatea, pe atunci în ilegalitate, aflată sub conducerea lui Lech Wałęsa. Rezultatele acestor prime runde de

1. Helga Walsh, *op.cit.*, p. 385.
2. Juan J. Linz, Alfred Stepan, *op.cit.*, pp. 255–258.

negocieri au fost reprezentate de intrarea în legalitate a Solidarităţii în aprilie 1989 şi de organizarea unor alegeri semi-libere în acelaşi an, în iunie. Compromisul rezultat a favorizat în mod evident Partidul Comunist şi partenerii lor de coaliţie – li se garantase majoritatea în cadrul camerei Inferioare, Sejm : 65% dintre locurile eligibile. În plus, opoziţia lăsase de înţeles că îl va alege pe generalul Jaruzelski ca preşedinte, iar domeniile Apărării şi Afacerilor Interne vor rămâne în mâinile comuniştilor. Practic, aceasta a reprezentat baza pe care au fost realizate discuţiile meselor rotunde în 1989. Mesele rotunde au reprezentat principala sursă de legitimare a schimbărilor instituţionale. Au determinat, pentru prima dată într-un stat comunist, recunoaşterea unui sindicat independent al muncitorilor, stabilirea unor alegeri parlamentare al căror rezultat nu era în totalitate prestabilit de monopolul partidului comunist (se instituia o semicompetiţie electorală)[1].

Toate aceste aranjamente aveau să eşueze în urma înfrângerii comuniştilor în alegerile din iunie şi iulie 1989 : în Camera superioară a Parlamentului comuniştii au obţinut doar un loc din cele o sută eligibile. Solidaritatea a trebuit să îşi asume responsabilitatea guvernamentală, o sarcină pentru care încă nu era pregătită. În această direcţie, declaraţia lui Lech Wałęsa rămâne elocventă : „Am dorit să ne oprim la câştigarea negocierilor, să facem o pauză şi să ne ocupăm de economie şi de societate. Însă, datorită ghinionului, am câştigat alegerile”[2]. Polonia a fost primul stat din sfera de influenţă a U.R.S.S. în care era acceptat un guvern non-comunist[3].

După înfrângerea Partidului Muncitoresc Unit din Polonia, aşezămintele instituţionale stabilite cu mult timp în urmă nu mai corespundeau noilor realităţi sociale. Acordurile rezultate în urma negocierilor păstrau elemente importante ale puterii politice pentru comunişti şi erau considerate un obstacol în calea consolidării sistemului politic democratic. Împărţirea puterii a promovat şi a facilitat introducerea uneia dintre cele mai progresive „terapii de şoc”, de la economia centralizată la cea orientată către piaţă. Negocierile au fost însă cele care au făcut posibilă tranziţia paşnică spre un sistem politic pluralist, în momentul în care împărţirea puterii în sistemele politice comuniste reprezenta încă un element de noutate. Totuşi, trebuie remarcat faptul că negocierile purtate între guvernul comunist şi opoziţie nu au fost iniţiate pentru a elimina regimul comunist, ci pentru a îl reforma. De altfel, prima cerinţă a Solidarităţii era recunoaşterea sa legală. În plus, performanţa dezastruoasă a comuniştilor din alegerile din iunie 1989 a creat o situaţie în care cadrul politico-instituţional era comunist, în timp ce spiritul sistemului politic era în mod evident unul diferit.

Ungaria

În Ungaria, evoluţia sistemului politic comunist poate fi rezumată astfel : alegeri libere în 1945, o perioadă totalitară radicală din 1948 până în 1953, o perioadă de reforme ce a condus la revolta din 1956, o contra-revoluţie comunistă din 1956 până în 1962 şi o detotalitarizare începând cu 1962. Până la jumătatea anilor ’80, Ungaria reprezenta exemplul clasic de posttotalitarism[4]. Primele convulsii sociale au avut loc în 1956, când a izbucnit

1. Jon Elster, Claus Offe, Ulrich K. Preuss, *op. cit*, p. 53.
2. Helga Walsh, *op. cit*. 387.
3. În acest răstimp, *Lumea* publica articole despre evoluţia tehnologică a Poloniei (numărul din 20 iulie) sau reducerea efectivului trupelor sovietice în unele state ale Tratatului de la Varşovia, printre care şi Polonia (numărul din 7 septembrie 1989).
4. Juan J. Linz, Alfred Stepan, *op. cit*., p. 296.

prima revoluţie împotriva totalitarismului de proporţii din cadrul blocului comunist (aproximativ 20.000 de oameni şi-au pierdut vieţile). În urma revoluţiei, Imre Nagy a fost înlocuit de János Kádár care a introdus o reformă economică în 1968, printre cele mai radicale din blocul comunist, şi a continuat şirul reformelor în anii '80. În septembrie 1987, Imre Pozsgay, un lider comunist reformist, a argumentat în favoarea unei constituţii care să introducă libertatea de expresie. În mai 1988, Kadar este înlăturat de la putere, succesorul său fiind Károly Grósz, care a format un Politburo, ce includea marii reformatori. Problemele economice deveneau din ce în ce mai grave şi, pe fondul unei libertăţi politice şi al unei crize economice, din interiorul Partidului Muncitoresc Socialist Maghiar au început să se desprindă facţiuni rivale acestuia. Cea mai importantă în termeni politici a fost Forumul Democratic Maghiar, fondat în septembrie 1988. În noiembrie 1988, Politburo-ul a promis modificarea legislaţiei care să permită existenţa partidelor rivale, promisiune îndeplinită din ianuarie 1989[1]. În aprilie 1990, Politburo-ul demisiona, în noua structură regăsindu-se mai puţini conservatori şi mai mulţi reformatori[2]. Practic, în 1990, comuniştii maghiari aveau două posibilităţi – să încerce să revină la statutul iniţial (cazul Poloniei în 1981) sau să meargă înainte. A doua versiune a fost preferată şi ei au participat în cadrul negocierilor referitoare la tranziţia Ungariei către democraţie.

Forţele majore de opoziţie au insistat asupra conceptului de „tranziţie într-un pas către democraţie", respingând astfel formula împărţirii puterii, experimentată deja în Polonia. Deşi forţele opoziţiei erau destul de divizate, au reuşit să se înţeleagă în privinţa unei strategii comune, fiind ajutate şi de slăbirea partidului comunist care s-a scindat în două aripi rivale. În martie 1990, nouă grupuri majore ale opoziţiei au alcătuit ceea ce avea să se numească „masa rotundă a opoziţiei", convingând cel puţin aripa reformatoare a Partidului Muncitoresc Socialist Maghiar că strategia de divizare a opoziţiei eşuase.

Principalul scop al meselor rotunde astfel constituite era reprezentat de crearea condiţiilor pentru realizarea unei perioade de tranziţie liniştite către democraţie, dar liderii comunişti au insistat pentru discutarea problemelor economice în cadrul acestor mese rotunde. Spre deosebire de Polonia, forţele de opoziţie au refuzat să se alăture guvernului interimar. Deşi negocierea şi compromisul nu au implicat împărţirea puterii politice, cele două aspecte au fost fundamentale pentru desfăşurarea discuţiilor în cadrul meselor rotunde. Acestea din urmă au stabilit termenii tranziţiei şi au condus la unificarea forţelor de opoziţie chiar şi pentru un interval de câteva luni, timp în care au fost stabilite aşezăminte politice semnificative[3]. În cadrul meselor rotunde s-a stabilit sistemul electoral ce va fi aplicat în primele alegeri libere, comuniştii propunând votul majoritar în 75% dintre circumscripţii, iar opoziţia insistând în ceea ce priveşte reprezentarea proporţională. Sistemul mixt adoptat, cu 50% majoritarism şi 50% reprezentare proporţională, a reprezentat un succes al opoziţiei în cadrul negocierilor, dar unul care avea să avantajeze forţele comuniste. Rezultatele alegerilor ar fi fost mult mai dezastruoase pentru comunişti dacă s-ar fi aplicat ceea ce ei propuseseră, căci aici, ca şi în Polonia, a existat o subestimare puternică a lipsei de susţinere electorală pentru comunişti. În ceea ce priveşte negocierile referitoare la preşedintele statului, au existat trei aspecte dezbătute : modalitatea de alegere a preşedintelui (directă sau indirectă), stabilirea datei alegerilor prezidenţiale (înainte sau după alegerile parlamentare) şi puterile preşedintelui. Din punctul de vedere al comuniştilor, lucrurile stăteau astfel : dacă preşedintele era ales de către un parlament obedient, atunci liderul lor era cu siguranţă ales, dar

1. Primele referinţe despre Ungaria apar în revista *Lumea* doar în numărul din 22 iunie 1989, când contestatarii comunismului sunt acuzaţi de rea-credinţă şi acţiuni împotriva ordinii socialiste.
2. Leslie Holmes, *op.cit.*, pp. 71-73.
3. Helga Walsh, *op. cit*. p. 387.

legitimitatea sa ar avea de suferit ; dacă preşedintele ar fi ales prin vot direct înainte de alegerea noului parlament, popularitatea şi vizibilitatea lui Pozsgay i-ar fi acordat şanse foarte mari, iar legitimitatea preşedintelui ar fi fost mult mai mare ; alegerea preşedintelui prin vot direct după alegerile parlamentare a fost o idee mai atractivă decât cea a alegerii sale de către parlament. Primele două opţiuni nu conveneau opoziţiei, interesată de amânarea alegerilor preşedintelui după alegerile legislative. O a doua cerinţă a opoziţiei a fost reprezentată de limitarea puterilor preşedintelui, conştientă fiind de probabilitatea ridicată ca Pozsgay să fie ales. Comuniştii au făcut numeroase concesii pentru acceptarea de către opoziţie a candidaturii lui Pozsgay, cele mai importante fiind dizolvarea Apărării Muncitorilor, o organizaţie comunistă paramilitară, şi alegerea preşedintelui prin vot direct după alegerile parlamentare. Aceste aspecte au creat disensiuni în cadrul opoziţiei, forţele din interior având păreri contrare referitor la alegerea preşedintelui[1]. Negocierile au fost încheiate în septembrie 1989, primele modificări fiind realizate – modificarea numelui statului şi al partidului comunist care devenea Partidul Socialist Maghiar.

În momentul în care partidul comunist îşi modifica numele, o serie de membri fideli au renunţat la afilierea partinică, inclusiv din interiorul Parlamentului. Mai mult, Pozsgay nu a fost ales preşedinte al noului partid şi astfel se ruina ceea ce se stabilise în cadrul meselor rotunde. În aceste condiţii, guvernul a dat mai multe amendamente constituţionale care au avut o opoziţie minimă în Parlament. Democraţii liberi şi aliaţii lor au organizat un referendum ca preşedintele să fie ales de către Parlament. Rezultatul a fost favorabil, iar încercarea foştilor comunişti de a organiza un referendum în care populaţia să se pronunţe referitor la alegerea directă a preşedintelui în urma alegerilor legislative nu a întrunit cvorumul necesar. Rezultatul final a fost astfel opus înţelegerilor din cadrul meselor rotunde : în locul unui preşedinte comunist ales după alegerile parlamentare, preşedinţia a fost câştigată de un politician al opoziţiei, fiind ales de către Parlament.

Cehoslovacia

Încă de la formarea Cehoslovaciei au existat probleme între cehi şi slovaci. Statul cehoslovac era unul relativ tânăr, fondat în 1918. Partidul comunist din Cehoslovacia a fost singurul cu această ideologie din regiune care a avut dreptul de a candida în alegerile interbelice, fapt ce a condus la o solidificare a bazei de susţinere a acestuia în rândurile populaţiei. După 1948, cu un regim comunist la putere, Cehoslovacia a experimentat o perioadă de nouă ani de represiuni severe care au transformat ţara într-una apropiată de noţiunea de stalinism ; în 1957 a început destalinizarea. Dificultăţile pentru regimul comunist au apărut în 1968 pe fondul unor probleme economice serioase. Studenţii, elita intelectuală şi liderii slovaci au fost cei care au condus revoluţia anticomunistă, înăbuşită de intervenţia trupelor statelor de la Varşovia, cu excepţia României. Novotný a fost înlocuit de un conducător mai liberal, slovacul Alexander Dubček. Federalizarea ţării a fost rezultatul cel mai vizibil pe termen scurt al „Primăverii de la Praga”, căci reformele economice şi revitalizarea societăţii civile, petrecute în Polonia şi Ungaria, nu au apărut. O altă consecinţă semnificativă a fost demiterea sau retragerea unei treimi din membrii partidului comunist. Gustav Husak, venit la conducere în 1969, a încercat să îmbunătăţească situaţia în Cehoslovacia în anii ’70, s-a axat pe aspectele economice, dar nu în direcţia unor reforme vizibile. Milouš Jakeš, numit în funcţia de conducere în 1987, a accelerat reformele atât pe plan politic, cât şi în plan

1. Jon Elster, Claus Offe, Ulrich K. Preuss, *op.cit.*, p. 67.

economic. La nivelul pluralismului, în special al societăţii civile, Cehoslovacia se situa cel mai departe de sfera totalitarismului. Totuşi, închiderea lui Václav Havel în 1989, din motive politice, oferă o viziune de ansamblu asupra libertăţilor politice acordate în Cehoslovacia. De altfel, membrii grupului numit „Carta 1977", al cărui membru fondator era şi Václav Havel, au fost închişi de mai multe ori. Ceea ce trebuie remarcat este faptul că regimul cehoslovac a rămas, în linii mari, acelaşi în perioada 1968-1989, de aceea Linz şi Stepan îl încadrează în categoria „posttotalitarismului" îngheţat. Spre deosebire de Ungaria, care se afla în 1989 în faza posttotalitarismului matur, şi de Bulgaria, aflată în faza timpurie a acestui tip de regim, Cehoslovacia păstrase condiţiile anului 1968, instaurarea posttotalitarismului[1].

Respingerea în iulie 1989 a unei petiţii semnate de mai mult de 10.000 de oameni a determinat populaţia să iasă în stradă în luna august a aceluiaşi an. Manifestaţiile din octombrie şi de la jumătatea lui noiembrie au fost brutal oprite de guvern, iar la 18 noiembrie s-a format Forumul Civic – o organizaţie umbrelă de partide –, al cărui conducător era Václav Havel. În urma presiunilor exercitate de mase şi de Forumul Civic, pe 24 noiembrie guvernul şi Jakeš au demisionat, fiind înlocuiţi de un alt lider comunist, Karel Urbánek ; în aceeaşi zi s-a consemnat înregistrarea formală a Forumului Civic. Acest lucru a făcut posibilă transformarea Forumului Civic într-un partener oficial de discuţie. Până la sfârşitul lunii noiembrie, Parlamentul ceh a abrogat legea prin care Partidul Comunist era recunoscut drept conducătorul statului[2].

Atât în Cehoslovacia, cât şi în Bulgaria, conducerea politică comunistă a început procesul de liberalizare doar în momentul în care presiunea populaţiei nu a lăsat alternative. Comuniştii au reacţionat, mai mult decât au acţionat, ca răspuns la manifestările opuse din propriile ţări, iniţiativa pentru realizarea negocierilor în cadrul meselor rotunde venind din partea opoziţiei. Opoziţia nu era destul de puternică în cele două state şi avea nevoie de mesele rotunde pentru a-şi susţine propria cauză. Scopul iniţial al opoziţiei fusese acela de a se opune iniţiativelor comuniste, abia după aceea gândindu-se la propunerea unor politici. În Cehoslovacia, grupurile de opoziţie au erodat treptat forţa partidului comunist şi au intrat alături de aceştia în guverne de coaliţie, împărţind astfel puterea până la alegerile din primăvara lui 1990. S-a produs o transmutare a iniţiativei politice de la vechile la noile forţe politice, astfel încât raportul de forţe era inversat încă înainte de alegerile din 1990. Negocierile purtate în noiembrie şi decembrie 1989, în urma cărora se decisese formarea unor guverne în care tot comuniştii să deţină majoritatea, nu au fost acceptate de populaţie, deşi Forumul Civic dorise parţial acest lucru. Până la jumătatea lui decembrie, comuniştii şi-au dat demisia, iar premierul numit după demisia lui Adamec, Marian Čalfa, a format un guvern în care non-comuniştii deţineau o majoritate strânsă. Pe 29 decembrie, Havel avea să fie ales preşedintele Cehoslovaciei, după ce doar cu o zi în urmă Dubček fusese declarat abia purtătorul de cuvânt al Parlamentului[3]. Mesele rotunde din ianuarie au avut menirea de a stabili data primelor alegeri postcomuniste, alegeri câştigate de către Forumul Civic şi omologul său slovac, numit „Publicul Împotriva Violenţei".

Principalele decizii în domeniul constituţional au fost alegerea lui Havel ca preşedinte al ţării, formarea unui guvern de coaliţie cu forţe provenind atât din rândurile opoziţiei şi din cele ale comuniştilor, înlocuirea unei proporţii situate între o treime şi jumătate din membrii comunişti ai Parlamentului proveniţi din rândurile Forumului Civic şi ale „Publicului Împotriva Violenţei". Legile electorale nu au fost rezultatul meselor rotunde, ci au fost

1. Juan J. Linz, Alfred Stepan, *op. cit.*, pp. 318-319.
2. Leslie Holmes, *op. cit*, pp. 72-77.
3. *Ibidem*.

stabilite separat de către Havel şi grupul său de consilieri, opţiunea urmând să aibă loc între reprezentare proporţională şi majoritarism în circumscripţii de magnitudine. Opţiunea pentru reprezentare proporţională a fost făcută în acord cu stabilirea mandatului preşedintelui şi legislativului pentru doi ani, Havel a decis reprezentare proporţională, fiind încredinţat de către consilieri că, în cazul în care opţiunea nu oferă rezultate corespunzătoare, ea va putea fi modificată la următorul mandat[1].

Reprezentarea evenimentelor din 1989 în săptămânalul *Lumea*

În urma lecturării şi analizei atente a tuturor celor cincizeci de numere ale revistei *Lumea* din anul 1989 (ultima ediţie din acel an a fost în 14 decembrie), am ajuns la cinci concluzii majore care vor fi detaliate în secţiunile analitice de mai jos. Analiza începe de la aspectele generale remarcate în urma analizei de conţinut a articolelor din *Lumea* şi se îngustează până la răspunsul oferit întrebării de cercetare. Fiecare dintre cele patru secţiuni care urmează sunt inter-relaţionate, oferind astfel imaginea de ansamblu a ceea ce a însemnat anul 1989 pentru cititorii români (mult diferit de ceea ce am descris în „Evenimentele din statele Tratatului de la Varşovia în 1985” drept evenimentele reale).

Mutarea atenţiei

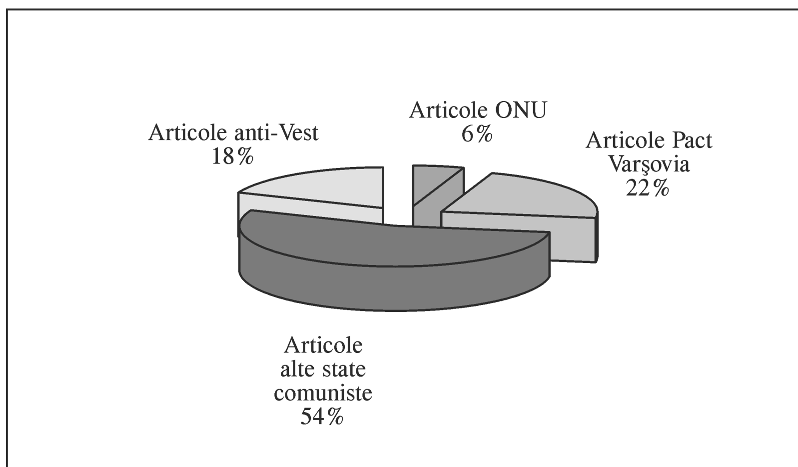
Majoritatea articolelor din 1989 fac referire la relaţia cu alte state comuniste decât cu cele învecinate sau prezintă dezvoltările din statele africane, din Orientul Mijlociu sau din Asia (China şi Coreea de Nord)[2]. Astfel, sunt menţionate relaţiile politico-economice cu statele arabe şi cu republicile africane, vizitele de lucru, aprecierile trimise de către liderii altor state comuniste pentru preşedintele român etc. Ori de câte ori relaţiile internaţionale ale Republicii Socialiste România sunt menţionate, apar elemente care conectează P.C.R. sau pe liderul acestuia de instituţiile şi ideologiile acelor state. Astfel, în numeroase articole apar referinţe privind întâlnirile cu diverşi preşedinţi, acţiunile comune întreprinse cu alte partide comuniste sau aspecte de ideologie[3].

Graficul 1 ilustrează proporţia articolelor apărute în *Lumea* în anul 1989. Aceste procente sunt calculate din totalul de articole pe politică externă, majoritatea articolelor fiind axate pe activitatea şi împlinirile P.C.R. în plan intern, deşi pe prima pagină a acestui săptămânal este clar scris, păstrând scrierea din acel an, „Săptămânal de politică externă”. Astfel, propaganda acoperea cea mai mare parte a paginilor revistei : din cele douăzeci şi patru de pagini, aproximativ două treimi sunt acoperite de elemente dedicate politicii interne. În plus, există numerele aniversare care sunt dedicate exclusiv acelor evenimente sau descrierii vieţii „plină de împliniri ale neamului”. Astfel, 26 ianuarie, ziua de naştere a „conducătorului

1. Jon Eslter, Claus Offe, Ulrich K. Preuss, *op. cit.*, pp. 68-69.
2. Revista *Lumea* are multiple numere în care doar acest tip de relaţii este discutat în momentul în care se relatează despre situaţia internaţională. În acest sens, vezi numerele din 26 ianuarie, 9 martie, 23 martie, 18 mai, 15 iunie, 6 iulie, 27 iulie, 28 septembrie, 12 octombrie şi 14 decembrie.
3. Numerele din 19 ianuarie, 1 iunie, 8 iunie, 27 iulie, 24 august, 14 septembrie şi 28 septembrie sunt axate pe aceste elemente.

iubit”, marchează apariţia unui număr dedicat exclusiv lui Ceauşescu[1]. În acel număr apare o singură referire la Europa şi la statele Tratatului de la Varşovia, iar aceea se regăseşte în „sfaturile preţioase” date de Ceauşescu pentru promovarea păcii şi bunăstării în lume[2]. Ediţia realizată cu prilejul zilei de 1 mai (apărută pe 27 aprilie 1989) elogiază eforturile depuse de P.C.R. şi conducătorul său pentru bunăstarea României, menţionând dezvoltările din ultimele cincinale şi elogiind sărbătoarea „oamenilor muncii”[3]. Limbajul maiestuos, slugarnic, plin de clişee lingvistice şi exprimări tipice „limbii de lemn” atinge apogeul în numărul dedicat sărbătorii de 23 august (apărut pe 24 august). Însă acest număr, aşa cum vom vedea în cele ce urmează, este bogat şi în conţinut internaţional, începuseră deja să se simtă efectele apelor tulburi din Polonia şi Ungaria.

După cum se poate uşor sesiza, mai mult de jumătate din numărul articolelor din 1989 este dedicat altor state comuniste (54%). Cu preponderenţă, articolele discută despre China, U.R.S.S., Coreea de Nord şi Cuba (în ordinea numărului apariţiilor), cazuri des întâlnite fiind şi Palestina, Iran sau Siria. Articolele despre statele Pactului de la Varşovia, nu doar despre cele implicate în mesele rotunde în 1989, însemnând Bulgaria şi R.D.G.[4] în plus, sunt în procent similar cu cele destinate denigrării statelor din Vest (aprox. 20%), cu un mic avantaj pentru cea dintâi categorie. În fine, 6% din articolele de politică externă sunt dedicate Organizaţiei Naţiunilor Unite, cele mai mule menţiuni fiind realizate în legătură cu activitatea României în cadrul acestei instituţii.[5] În fapt, primul număr din 1989 are în centrul său o discuţie despre O.N.U., pe lângă sumarizarea „împlinirilor” regimului în precedentul an. De remarcat este faptul că, de obicei, articolele despre O.N.U. apar în prima ediţie a lunii, rezumând la nivel de conţinut unele aspecte ale activităţii O.N.U., în special în domeniul „asigurării păcii şi cooperării între popoare”[6].

Graficul 1 : Distribuirea procentuală a articolelor în *Lumea* din 1989

1. Revista *Lumea*, nr. 4, din 26 ianuarie 1989, pp. 1-2.
2. *Ibidem*, p. 12.
3. Revista *Lumea*, nr. 17, din 27 aprilie 1989, pp. 1-4.
4. Celor două state comuniste din regiune care nu fac parte din Pactul de la Varşovia li se alocă articole în numerele din 12 ianuarie, 16 februarie, 2 martie, 8 iunie, 10 august şi 7 decembrie.
5. Numerele din 1 ianuarie, 11 mai, 7 septembrie şi 5 octombrie conţin referinţe extensive despre O.N.U.
6. Sintagmă des întâlnită în articolele din revista *Lumea*.

Principalele modalităţi de denigrare a statelor vestice se rezumau la prezentarea aspectelor negative din interiorul acestora. De exemplu, adeseori când se vorbea despre Republica Federală Germană (R.F.G.), se făceau remarci legate de nazism, se explicau practicile şi manifestările grupurilor extremiste, erau oferite numai astfel de ştiri[1]. Pentru Franţa şi Italia, deşi state apropiate istoric şi cultural ţării noastre, se discuta despre instabilitatea guvernamentală, grevele sindicaliştilor, creşteri de preţuri, efecte ale capitalismului „sălbatic". Statele Unite ale Americii (S.U.A.) au parte de tratament separat, majoritatea articolelor orientate împotriva lor fiind prin prisma relaţiei cu U.R.S.S. şi a dorinţei lor de a stăpâni lumea[2]. Naţionalismul regimului comunist se regăseşte cu precizie în aceste articole, discută despre absenţa amestecului altor state în politica internă a ţărilor, acuză vehement S.U.A. de politică expansionistă, de tip imperialist[3]. Însă actorul direct contestat şi cu cele mai multe rânduri defăimătoare este NATO. Indiferent că este ştire, articol sau citat în cuvântările „luminatului conducător", NATO este descris, precum o maşină sumbră de ucis şi de promovat groaza, etern inamic al păcii şi stabilităţii. Doar prin colaborarea cu statele tratatului de la Varşovia mai există o cale de salvare pentru organizaţia ce aduce doar război. La polul opus, organizaţia care primeşte cele mai puţine critici este „Grupul celor şapte", criticaţi doar pentru inabilitatea de a reduce „nedreptăţile capitaliste şi asuprirea oamenilor muncii"[4].

Dintre articolele dedicate statelor Pactului de la Varşovia, aproximativ jumătate se axează pe problematici care nu au nici o legătură cu domeniul politic. De exemplu, în 10 august 1989 se vorbeşte despre sistemul educaţional din R.D.G. şi sporita calitate a acestuia[5], iar referinţele la Cehoslovacia, în condiţiile în care Polonia şi Ungaria erau în proces de transformare politică, se axează strict pe aspectele turistice, evidenţiind frumuseţile acestei ţări – articolul este sugestiv denumit „Popasuri cehoslovace"[6]. La începutul anului 1989 majoritatea articolelor despre aceste ţări vecine se refereau la bilanţurile economice din anul precedent, toate fiind foarte reuşite[7], iar la jumătatea anului se făceau referiri la evaluări ale mersului economiei după primele şase luni ale anului 1989[8].

Graficul de mai sus şi datele prezentate ilustrează o situaţie clară : săptămânalul *Lumea* se axa mai mult pe state comuniste din afara zonei economice C.A.E.R. sau a celei politice a Pactului de la Varşovia. O analiză detaliată întăreşte acest rezultat şi oferă posibilitatea unor investigaţii amănunţite. Tabelul 2 indică evoluţia procentuală a relatărilor despre aceste patru categorii generale în fiecare lună a anului 1989. Ianuarie este singura lună în care raportările la statele Pactului de la Varşovia sunt egale cu cele la celelalte state comuniste, următoarele luni în care discrepanţele procentuale nu sunt atât de mari între cele două categorii fiind, în ordine, iunie, august, februarie şi decembrie. Coroborând aceste date cu evoluţia meselor rotunde din Polonia, Ungaria şi Cehoslovacia, sesizăm că există un număr ridicat de articole despre statele din regiune în luni în care efervescenţa populară a cuprins acele state : februarie, iunie, octombrie şi decembrie. Analiza ulterioară ne va dovedi dacă aceasta este o pură coincidenţă sau chiar aşa stau lucrurile.

1. Revista *Lumea* din 16 martie şi 31 august.
2. Revista *Lumea* din 29 iunie şi 24 august.
3. Revista *Lumea* din 13 iulie.
4. Articole în acest sens există în numerele din 4 mai, 1 iunie şi 29 iunie.
5. Revista *Lumea*, nr. 32, din 10 august.
6. *Ibidem*.
7. Numerele din 12 ianuarie, 16 februarie şi 2 martie.
8. Revista *Lumea*, nr. 23 din 8 iunie, p. 19.

Tabelul 2

Luna	Procent Pact Varşovia	Procent alte state comuniste	Procent anti-Vest	Procent O.N.U.
Ianuarie	43	43	0	14
Februarie	25	63	13	0
Martie	18	64	18	0
Aprilie	0	33	67	0
Mai	13	38	38	13
Iunie	33	47	20	0
Iulie	19	56	25	0
August	28	50	22	0
Septembrie	17	58	0	25
Octombrie	25	50	13	13
Noiembrie	0	60	20	20
Decembrie	21	64	14	0

Luna în care statele comuniste din lumea întreagă au primit cea mai multă atenţie, raportat la celelalte subiecte, este octombrie, aproape şapte din zece articole tratând subiecte legate de performanţele sau dezvoltările socialiste din întreaga lume. Trebuie precizat faptul că niciodată nu erau criticate, în aceste articole, ştiri sau cuvântări, regimurile comuniste. Martie, decembrie şi februarie sunt, de asemenea, luni în care atenţia a fost atrasă de evenimentele internaţionale ale altor state comuniste decât cele din regiune. De altfel, aceasta este singura categorie dintre cele patru alese care nu are în nici o lună procent egal cu 0, cea mai mică valoare fiind înregistrată în aprilie (33%) şi mai (38%). În ambele luni, scăderea atenţiei orientate către acest tip de state a fost compensată cu creşterea criticilor la adresa statelor vestice (67% în martie şi 38% în aprilie).

Discutând despre categoria articolelor antiVest, cea mai pronunţată critică este în cele două luni anterior menţionate (martie şi aprilie), urmate de iulie (25%), august (22%), urmate de iunie şi noiembrie, ambele cu câte 20%[1]. Ultima categorie reprezintă implicarea României în acţiunile O.N.U. şi este prezentă în cinci din cele 12 luni, cu activitatea crescută în septembrie (25%) şi noiembrie (20%).

Să coroborăm aceste date cu evenimentele din Polonia, Ungaria şi Cehoslovacia pentru a vedea pe ce a căzut accentul în aceste luni. Astfel, sunt interesat de structura generală a numerelor din lunile februarie-aprilie (evenimentele din Polonia), iunie-septembrie (evenimentele din Ungaria) şi noiembrie-decembrie 1989 (evenimentele din Cehoslovacia). Sunt vizibile trei tipare diferite care pot da naştere tot atâtor strategii de reacţionare la evenimentele din ţările vecine. În primul rând, în perioada februarie-aprilie 1989, momentul meselor rotunde din Polonia, se înregistrează o scădere a referinţelor despre statele Pactului de la Varşovia (de la 25% la 0%) şi o creştere semnificativă a criticilor antiVest de la 13% la 67%. În acelaşi timp, deşi în februarie şi martie nivelul ştirilor despre alte state comuniste a fost relativ stabil în jurul a 65%, scade la jumătate în luna aprilie, decisivă pentru viitoarea configuraţie

1. Articolele vehemente împotriva statelor vestice sunt în numerele din 16 martie, 9 aprilie şi 20 aprilie.

a sistemului polonez. Astfel, în cazul Poloniei, *Lumea* a ales să reducă numărul referinţelor despre statele din regiune şi să sporească articolele care critică Vestul. În acest fel, legitimau regimul socialist şi explicau de ce o potenţială schimbare va fi doar în rău. Analiza particulară a articolelor indică faptul că nu există nici o referinţă la Polonia în aceste trei luni.

Strategia adoptată în cazul Ungariei a fost diferită, poate şi datorită faptului că unii cetăţeni români aveau rude în Ungaria şi comunicarea dintre aceştia putea conduce la efecte necontrolabile. Astfel, în lunile iunie-septembrie, *Lumea* a asigurat o acoperire relativ stabilă a statelor din Tratatul de la Varşovia (vârf de 33% în iunie şi punct scăzut de 17% în septembrie), cu accent pe Ungaria în fiecare lună. În iunie chiar se vorbeşte despre manifestaţiile de stradă (numărul din 22 iunie), prezentate drept „antisocialiste, revizioniste şi antiromâneşti" pentru ca în septembrie să se discute despre Ungaria doar în termenii retragerii trupelor sovietice din regiune. Astfel, critica la adresa statelor vestice, precum şi raportarea la ceilalţi actori comunişti a rămas relativ stabilă în această perioadă. Astfel, strategia utilizată era aceea de a acoperi mediatic evenimentele, prin oferirea de informaţii eronate care să creeze o imagine falsă.

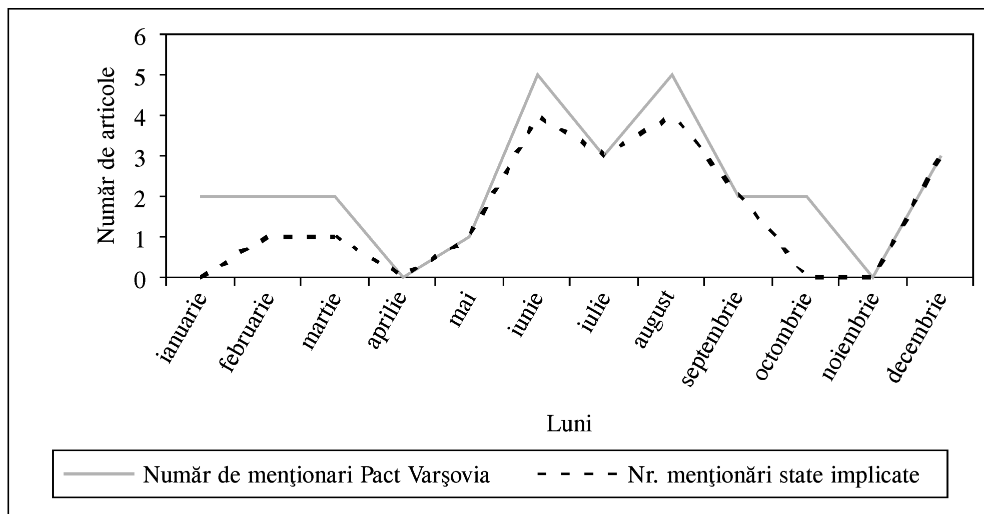
În cazul lunilor noiembrie şi decembrie, când în Cehoslovacia au început procedurile de transfer al puterii, strategia a combinat precedentele două manifestări. Astfel, în noiembrie nu a existat nici un articol despre vreuna dintre ţările din regiune, accentul fiind pus pe relaţiile cu alte state comuniste (60%), critica statelor occidentale (20%) şi activitatea României la O.N.U. (20%). În decembrie s-a ales mediatizarea evenimentelor din Cehoslovacia, cu oferirea percepţiei partidelor comuniste din cele două ţări, o luare de poziţie şi o ştire trunchiată. În plus, aşa cum menţionam, în decembrie sunt doar două numere, ultimul fiind tipărit pe 14 decembrie 1989, cel ce trebuia să apară pe 21 decembrie nu a mai apărut din cauza manifestărilor de stradă din ţară.

Rezumând, fiecare eveniment din ţările vecine, membre ale Tratatului de la Varşovia şi C.A.E.R., a fost abordat diferit. În cazul primei manifestări a opoziţiei în Polonia evenimentul nu a beneficiat deloc de acoperire, principala strategie fiind aceea de a nu relata despre situaţie, axându-se pe critici aduse Vestului. În cazul Ungariei, săptămânalul *Lumea* a ales să asigure mediatizarea evenimentului, cel mai probabil datorită relaţiilor dintre o parte a cetăţenilor români cu cei maghiari, dar într-o notă defăimătoare. Cel de-al treilea caz a înregistrat o combinaţie a celor două modalităţi, începând prin ignorarea evenimentelor din Cehoslovacia în noiembrie şi asigurând o lumină proastă în decembrie, în cele două numere existente. Date fiind aceste observaţii generale, este relevant să vedem cum au evoluat în detaliu articolele despre statele Pactului de la Varşovia în general şi despre cele implicate în particular.

Concentrare mediatică

Am divizat statele din regiune în două subcategorii pentru scopuri analitice. Categoria mai largă, cea a statelor Tratatului de la Varşovia, include Bulgaria, Cehoslovacia, Polonia, R.D.G. şi Ungaria, cu prima şi penultima neimplicate în procese vizibile de schimbare de-a lungul anului 1989. Cea de-a doua categorie este reprezentată de statele din regiune care au fost implicate, Polonia, Ungaria şi Cehoslovacia. După cum este uşor de observat, cea de-a doua categorie este inclusă în prima, iar motivul pentru care am introdus această separare este acela al observării discrepanţelor de prezentare : articolele s-au axat pe statele implicate sau doar au discutat elementele din statele neimplicate pentru a distrage atenţia ?

Aşa cum datele prezentate în secţiunea anterioară ilustrează, apariţiile despre statele Pactului de la Varşovia au fost reduse numeric de-a lungul întregului an. Însă, dinamica acestor evoluţii poate oferi detalii relevante pentru studiul de faţă. Graficul 2 reflectă această dinamică şi întăreşte ideea conform căreia cea mai extinsă activitate mediatică în direcţia acoperirii evenimentelor din regiune a avut loc în timpul negocierilor din Ungaria (iunie--septembrie).

Graficul 2 : Frecvenţa reprezentărilor în *Lumea* a statelor Pactului de la Varşovia implicate în evenimentele din 1989

Apariţiile sporadice din primele trei luni ale lui 1989, care în majoritate puneau accent pe situaţia economică foarte bună din anul precedent din R.D.G., Bulgaria şi Cehoslovacia, au scăzut în aprilie la 0, fiind urmate apoi de creşteri uniforme până la apogeul mediatic din iunie şi august. Lunile octombrie şi noiembrie au fost marcate de indiferenţă faţă de regiune pentru ca decembrie să ofere o nouă ascensiune spectaculoasă. Astfel, acoperirea este una echilibrată doar în primele trei luni ale anului, menţinându-se, totuşi, la un nivel scăzut şi în lunile iunie-august, când vârfurile mediatice sunt conectate de o relativă scădere de acoperire în iulie[1].

Articolele şi ştirile despre statele implicate în evenimente urmează un trend asemănător celui descris anterior, cu singura diferenţă că valorile sunt mai reduse (linia punctată din grafic). Ianuarie este singura lună în care au existat ştiri exclusiv despre alte state decât cele implicate. Începând cu luna septembrie, există suprapunere perfectă între cele două categorii, *Lumea* neprezentând alte ştiri despre statele din regiune decât cele direct implicate, ultima referinţă la alte state datând din 10 august, când se discuta despre perfecţionarea sistemului de învăţământ est-german[2].

Tabelul 3, detaliind evoluţia procentuală a ştirilor despre statele din regiune, vine să confirme aceste evoluţii. Procentual, avem aceiaşi lideri la ambele categorii, iunie şi august,

1. Revista *Lumea*, nr. 22-35.
2. Revista *Lumea*, nr. 32.

aceste două luni acoperind împreună 40, respectiv 42% din materialele dedicate tuturor statelor Tratatului de la Varşovia şi celor implicate. Iulie şi decembrie urmează în ierarhie, iar dacă însumăm procentele din aceste patru luni, vom totaliza 64% din articolele dedicate tuturor statelor din regiune şi 74% din articolele dedicate statelor direct implicate. Astfel, celelalte opt luni cuprind o treime, respectiv un sfert din procentul total. Prin urmare, putem observa o concentrare a ştirilor în perioadele marcate de convulsii sociale şi politice în Ungaria (iunie, iulie şi august) şi Cehoslovacia (decembrie).

Tabelul 3

Luna	**Procent articole Pact Varşovia**	**Procent articole state implicate**
Ianuarie	**7**	**0**
Februarie	**7**	**5**
Martie	**7**	**5**
Aprilie	**0**	**0**
Mai	**4**	**5**
Iunie	**19**	**21**
Iulie	**11**	**16**
August	**19**	**21**
Septembrie	**7**	**11**
Octombrie	**7**	**0**
Noiembrie	**0**	**0**
Decembrie	**11**	**16**

Date fiind aceste concentrări informaţionale, este foarte important să observăm şi natura lor pentru a nu trage concluzii pripite. Astfel, secţiunea următoare analizează conţinutul acestor articole, introducându-le în câteva categorii generale.

Axarea pe aspecte marginale

Această secţiune analizează conţinutul articolelor sau ştirilor despre statele direct implicate în schimbarea regimului în 1989. Am creat şase categorii generale în care toate articolele pot fi încadrate, acestea putând fi regăsite pe primul rând al tabelului 4: economic, cuvântări, relaţii politice, propagandă, poziţii şi articole relativ neutre. Densitatea cea mai mare se înregistrează la articolele ce vizează relaţiile cu aceste state, precum şi cele de poziţie şi cu un caracter relativ neutru. Cele mai puţine sunt referinţele la statele vecine în cuvântări şi acestea au loc în momente critice – 23 august, după ce soarta în Polonia fusese deja decisă, iar negocierile din Ungaria se îndreptau către un deznodământ nefavorabil comuniştilor[1]. Nu există nici o referinţă directă la evenimentele din Polonia, Ungaria şi Cehoslovacia, toate acestea fiind înlocuite cu articole făcând parte din una dintre aceste categorii. Există o încercare timidă de a prezenta evenimentele din Cehoslovacia, un articol

1. Revista *Lumea*, nr. 34.

din 7 decembrie discută despre schimbări în guvernul cehoslovac, fără a potenţa în vreun fel acest lucru. Articolele din 22 iunie despre evenimentele petrecute în Ungaria sunt departe de realitate, având un puternic caracter propagandistic, fiind preocupate de a caracteriza negativ participanţii la mişcările de opoziţie şi debutul meselor rotunde.

Tabelul 4

Categorii	**Economic**	**Cuvântări**	**Relaţii**	**Propagandă**	**Poziţii**	**Neutre**
Ţară/ Lună	Cehoslovacia martie	*Polonia şi Ungaria august*	Cehoslovacia mai	*Ungaria Iunie*	*Ungaria iunie*	Ungaria februarie
	Polonia iulie		*Ungaria iulie*	*Ungaria Iunie*	*Ungaria iunie*	*Cehoslovacia, Polonia, Ungaria septembrie*
	Cehoslovacia august		Polonia iulie	Cehoslovacia august	Polonia august	*Cehoslovacia, Polonia, Ungaria decembrie*
			Cehoslovacia septembrie		*Cehoslovacia decembrie*	*Cehoslovacia decembrie*

Pe 9 februarie 1989 apare prima referinţă politică la statele comuniste, fiind un articol despre relaţiile dintre Ungaria şi Coreea de Nord[1], afectate de faptul că cea dintâi semnase un acord de relaţii bilaterale cu Coreea de Sud, adversara politică a comuniştilor din Nord. Articolul este încadrat la ştiri neutre deoarece nu emite judecăţi de valoare, prezintă doar faptele şi un comunicat al comuniştilor coreeni prin care gestul autorităţilor de la Budapesta este calificat drept inacceptabil.

Am inclus în tabel cu caractere *italice* conţinutul articolelor din lunile marcate de evenimente. Astfel, pe lângă cuvântarea deja menţionată, avem parte de specificarea unor relaţii de prietenie cu Ungaria, în iulie, două articole de propagandă, ambele în numărul din 22 iunie[2], trei articole de poziţie critică la adresa mişcărilor din capitala Ungariei şi unul la adresa mişcărilor din Cehoslovacia, în acelaşi număr din 22 iunie, două articole despre relaţiile statelor Pactului de la Varşovia în general şi retragerea trupelor sovietice, urmate de acel articol relativ neutru din decembrie, deja menţionat.

Prin urmare, din totalul articolelor care menţionează statele implicate în schimbarea regimului, doar şase au legătură propriu-zisă cu evenimentele, patru dintre acestea fiind dedicate Ungariei la începutul meselor rotunde. Dintre acestea, două sunt de propagandă şi trei sunt critice la adresa mişcărilor, prezentând numai judecăţi de valoare bazate pe distorsionarea faptelor. Pe baza acestor date putem caracteriza reprezentarea drept minimală, aproape inexistentă, în presa românească a evenimentelor din Ungaria şi Cehoslovacia. Mesele rotunde din Polonia sunt amintite sporadic, vorbindu-se doar despre „momentele grele prin care trec fraţii noştri din Polonia" şi introducându-se un document de poziţie a comuniştilor polonezi faţă de schimbările din Polonia după ce alegerile din această ţară avuseseră loc. Practic, referinţele apar la aproximativ o jumătate de an de la iniţierea meselor rotunde şi doar după ce schimbarea era iminentă. Singurele articole dedicate acestei ţări sunt în iulie, vorbindu-se despre situaţia economică şi relaţiile bilaterale, acea cuvântare

1. Revista *Lumea*, nr. 6.
2. Revista *Lumea*, nr. 25, pp. 1-2.

din august însoţită în acelaşi număr din 24 august de poziţia critică mai sus amintită, precum şi referinţe generale în septembrie şi decembrie la Polonia ca unitate componentă a statelor Pactului de la Varşovia.

Principala modalitate de a aborda aceste subiecte „fierbinţi" este orientarea atenţiei publicului către alte ţinte, către subiecte diferite. Absenţa menţiunilor sau distorsionarea evidentă a celor existente indică faptul că această axare pe aspectele marginale ale conflictelor politice din statele vecine este intenţionată. Manipularea ia forma absenţei informaţiilor, doar când acestea din urmă nu pot fi controlate se face ceva (exemplele Ungariei şi Cehoslovaciei au fost deja explicate). Să vedem însă ce se întâmplă când sunt abordate subiectele legate de evenimente, câtă realitate şi câtă ficţiune sunt implicate pentru manipulare.

Frânturi de adevăr, propagandă masivă pe plan intern

În toate circumstanţele, *Lumea* prezintă câteva frânturi de aspecte reale, pe care apoi le combină cu mesaje propagandistice, toate din perspectiva partidelor comuniste ale acelor ţări sau propriilor poziţii. În absenţa unor surse alternative de informare (erau destul de puţini români care ascultau *Radio Europa Liberă*), acest săptămânal servea ideal interesele partidului. În lunile în care comuniştii pierdeau alegerile în Polonia, utilizând un calcul greşit, iar pe străzile din Praga se manifesta împotriva regimului comunist, *Lumea* relata despre aniversarea insurecţiei naţionale slovace (numărul din 24 august), atracţiile turistice şi economice ale Cehoslovaciei (acelaşi număr), despre panta ascendentă a relaţiilor româno-cehoslovace (numărul din 14 septembrie), precum şi despre întâlnirea „fructuoasă" a reprezentanţilor ţărilor Tratatului de la Varşovia (numărul din 7 decembrie). Manipularea este evidentă şi în cazul acestui din urmă eveniment prezentat. Acea întâlnire a avut loc pentru a analiza situaţia în care se aflau statele comuniste, conştientizarea victoriilor opoziţiei, precum şi identificarea căilor de urmat. În articolul apărut în *Lumea* se menţiona doar întâlnirea, iar subiectele erau cu totul diferite : elogierea căilor socialiste, schimburi de experienţă sau întărirea relaţiilor bilaterale care atinseseră deja niveluri semnificative.

Foarte important din perspectiva acestei cercetări este faptul că propaganda la nivelul României are tendinţe de creştere în preajma meselor rotunde. Propaganda aceasta nu are legătură cu categoria cu aceeaşi denumire din tabelul 4, ci se referă la mesaje transmise de către *Lumea* pentru cetăţenii români. Câteva exemple sunt necesare. Astfel, în aprilie (finalul meselor rotunde din Polonia) există o afluenţă de mesaje denigratoare la adresa statelor capitaliste (numărul din 6 aprilie) şi exemple ale avantajelor comunismului în Europa (13 aprilie), trecutul glorios comunist (20 aprilie) şi solidaritatea oamenilor muncii (27 aprilie). Septembrie marchează finalul negocierilor în Ungaria şi este luna în care fiecare număr evidenţiază avantajele statului comunist şi binefacerile sale în România. Noiembrie şi decembrie, lunile în care cehoslovacii se aşază la masa negocierilor, sunt marcate de abundenţa de mesaje despre împlinirile statelor socialiste din întreaga lume, dar în special din România. Lunile cele mai sărace în mesaje sunt ianuarie, mai şi octombrie, când practic nu se petrecea nimic în ţările vecine.

Astfel, mass-media scrisă şi-a dovedit rolul de promotor al propagandei Partidului, toate articolele fiind cenzurate de către C.C. al P.C.R. şi redactate după cum comandau secretarii de partid „însărcinaţi" cu misiunea menţinerii gradului de dezinformare în România. Realitatea nu avea aproape nimic în comun cu informaţiile regăsite în textele apărute în *Lumea*, sunt ocolite problemele regionale şi atenţia cititorului este îndreptată către erorile statelor vestice, reuşitele altor state comuniste şi, mai ales, către împlinirile de decenii ale P.C.R. şi conducătorului său. Cel mai grăitor exemplu în acest sens este statistica articolelor

apărute despre statele Pactului de la Varşovia în octombrie şi noiembrie, luni în care două dintre acestea (Polonia şi Ungaria) schimbaseră deja regimul, iar cea de-a treia, Cehoslovacia, începea negocierile. Nici un articol nu a fost scris despre statele vecine, acestea fiind înlocuite, în ordinea apariţiei, de relatările întâlnirilor de prietenie cu diverşi oficiali din Peru, Yemen, Costa Rica, Palestina (numărul din 12 octombrie), de un număr dedicat P.C.R. (26 octombrie), de un număr dedicat exclusiv realizărilor lui Ceauşescu (2 noiembrie), articole dedicate realizărilor de decenii comuniste (9 şi 16 noiembrie), două numere dedicate exclusiv comunicărilor goale de conţinut ale Congresului al XIV-lea al P.C.R.

Cele patru secţiuni ale acestui capitol reflectă strategia Partidului Comunist de a aborda, prin intermediul presei, manifestările de opoziţie la adresa comunismului în regiunea central şi est-europeană. Principalele tehnici utilizate au fost acelea de a evita subiectele fierbinţi, preferând să direcţioneze atenţia cititorului către alte zone sau să îl asalteze cu texte propagandistice prin care îi este amintită contribuţia valoroasă a P.C.R. şi a conducătorului său la reuşitele neamului. Din datele prezentate este evidentă sporirea cantităţii de propagandă în momentele în care comunismul era ameninţat.

Concluziile acestei lucrări rezumă principalele rezultate şi oferă o bază solidă pentru continuarea studiilor în domeniul reflectării realităţilor din efervescentul an 1989 în presa românească. Dincolo de limitele sale, acest studiu reprezintă o analiză succintă a peste o mie de pagini şi aproximativ două sute de articole şi ştiri care abordează relaţiile şi evenimentele internaţionale la finalul a jumătate de secol de comunism.

Concluzii

Lucrarea de faţă a analizat modalitatea în care presa din România, controlată şi cenzurată de către autorităţile centrale, a reflectat evenimentele din statele vecine, urmare a politicii de reformă şi transparenţă iniţiate de Mihail Gorbaciov în U.R.S.S. Întrebarea la care am răspuns este : *Cum a reacţionat presa românească centrală la semnele prăbuşirii comunismului ?* În acest sens, am evaluat comportamentul presei scrise în termenii propagandei şi prezentării ideilor regimului în momentele în care efectul de domino caracteriza prăbuşirea regimurilor comuniste. Analiza celor cincizeci de numere ale revistei *Lumea* din anul 1989 oferă patru concluzii principale. Deşi la nivel general majoritatea acestora erau cunoscute, studiul empiric ilustrează complexitatea manifestărilor cenzurii şi manipulării prin intermediul presei scrise.

În primul rând, în cele peste două sute de articole pe teme de politică externă apărute în acest săptămânal nu există nici o referinţă directă la evenimentele din Polonia, Ungaria şi Cehoslovacia. Există doar două numere în care se fac referiri la evenimente (iunie pentru Ungaria şi decembrie pentru Cehoslovacia), dar sunt acoperite de judecăţi de valoare, faptele prezentate nefiind în conformitate cu ceea ce cunoaştem din derularea evenimentelor (detaliate în „Evenimentele din statele Tratatului de la Varşovia în 1989”).

Al doilea element caracteristic este acela că în absenţa referirilor directe la evenimente, *Lumea* oferă poveşti de succes ale altor state comuniste, blamează statele vestice pentru numeroase deficienţe, dar şi rememorează succesele comunismului românesc. Practic, atenţia cititorului este direcţionată către alte subiecte decât cele de însemnătate pentru România şi zona în care trăim, dorindu-se menţinerea unor idei conform cărora socialismul şi comunismul rămân variantele ideale, indiferent de alternativele oferite. Referinţe la evenimentele din statele Tratatului de la Varşovia erau făcute doar dacă exista un pericol iminent ca românii să afle despre desfăşurarea evenimentelor prin intermediul contactelor

personale (de exemplu, rude ce trăiau în Ungaria). Dar şi în aceste cazuri informaţia era foarte bine filtrată, rezultatul emis către cititori reprezentând un amestec de judecăţi de valoare scrise într-o limbă de lemn goală de orice fel de conţinut.

În al treilea rând, evenimentele din ţările vecine, membre ale Tratatului de la Varşovia şi C.A.E.R., au fost abordate diferit. În cazul primei manifestări a opoziţiei în Polonia, evenimentul nu a beneficiat deloc de acoperire, principala strategie fiind aceea de a nu relata despre situaţie, axându-se pe critici aduse Vestului. În cazul Ungariei, săptămânalul *Lumea* a ales să asigure mediatizarea evenimentului, cel mai probabil datorită relaţiilor dintre o parte a cetăţenilor români cu cei maghiari, dar într-o notă defăimătoare. Cel de-al treilea caz a înregistrat o combinaţie a celor două modalităţi, începând prin ignorarea evenimentelor din Cehoslovacia în noiembrie şi asigurând o lumină proastă în decembrie, în cele două numere existente. Date fiind aceste observaţii generale, este relevant să vedem cum au evoluat în detaliu articolele despre statele Tratatului de la Varşovia în general şi despre cele implicate în particular.

În fine, propaganda la nivelul României are tendinţe de creştere în preajma meselor rotunde. Ori de câte ori regimul se schimba în Polonia, Ungaria sau începeau negocierile în Cehoslovacia, românii erau asaltaţi de elogii aduse P.C.R. şi conducătorului, existau numere extinse dedicate activităţii acestora, suplimentar faţă de cele omagiale (26 ianuarie, 1 mai şi 23 august). Din analiza realizată şi exemplele oferite sunt evidente sporirile aspectelor ce ţin de propagandă naţională când comunismul este în pericol în cele trei ţări vecine.

Contribuţia principală a acestei lucrări constă în analiza factuală a mesajelor transmise de către un săptămânal care face politica P.C.R. în timpul evenimentelor din ţările vecine. În plan ştiinţific, acest studiu de caz, în care analiza de document este utilizată pentru a oferi atât informaţii de ordin numeric (cantitativ), cât şi interpretative (calitativ), a reliefat câteva trăsături care erau descrise doar în plan teoretic până în acest moment. Astfel, am identificat strategii de manipulare, momentele de disimulare mediatică, precum şi elaborarea unei propagande complexe în condiţiile în care anumite poziţii de putere erau ameninţate. În plan social, acest studiu este relevant deoarece oferă, chiar dacă au trecut douăzeci de ani, informaţii referitoare la modalităţile în care media manipula. În acest sens, observând astfel de tehnici, indivizii contemporani pot identifica similitudini cu ceea ce primesc actualmente din partea mijloacelor de informare, deşi diversitatea şi cantitatea acestora a crescut semnificativ.

Direcţiile ulterioare de studiu trebuie să se construiască pe limitele prezentei lucrări. Acestea din urmă sunt reprezentate de cadrul temporal şi analitic. Fiind un studiu explorator introductiv, am dorit să analizez exhaustiv producţia de texte a unui singur săptămânal scris. Ca paşi ulteriori, această analiză poate fi extinsă şi include cotidianul *Scînteia,* ziar care oferă mult mai multe informaţii datorită apariţiei sale zilnice. În plus, cadrul interpretativ poate fi modificat mai mult în direcţia unei interpretări calitative a articolelor apărute. Am preferat o abordare istorico-analitică, dar una calitativo-politică poate oricând complementa efortul depus. Nu în ultimul rând, investigarea comunismului este incompletă fără o radiografie a ceea ce acesta prezenta cetăţenilor în vremuri de criză. Prin realizarea acestui studiu, am dorit să ilustrez care a fost comportamentul aparatului de stat în perioada ce a precedat schimbarea regimului. Imaginea este completă prin compararea acesteia cu situaţia din celelalte state implicate în acest proces şi cu extinderea sa pe durata mai multor ani pentru a surprinde dinamica acestui proces complex de manipulare.

STUDII DE CAZ

Ştefan Bosomitu

Miron Constantinescu – Profilul intelectualului angajat

Miron Constantinescu was one of the few true intellectuals among the upper circles of the Romanian Communist Party. He was also one of the really interesting figures of communist nomenclature. His tragic destiny, punctuated with instants of quick ascent, was also marked by failures on political, intellectual and personal plan.
This text offers you the most significant aspects of the biography of this character. In the first part of the study there are analysed some less known aspects concerning the activity of Miron Constantinescu as an outlawed communist activist, political prisoner in the camps of Caransebeş and Lugoj but also as chief editor of the main daily of communist propaganda – Scînteia. *Afterwards, the political destiny of the character is perceptible across drama and failure which marked his destiny. In the end, the text also underlines traits of its intellectual activity achievements which were forgotten by the posterity.*
Miron Constantinescu remains a figure who during all his life wobbled in a dramatic way between its politician's and intellectual status, failing in accomplishing in neither one.

Keywords : intellectual(s), Romanian Communist Party, biography, political prisoner.

Introducere

Miron Constantinescu a fost unul dintre puţinii intelectuali veritabili din eşaloanele superioare ale P.C.R. şi unul dintre personajele „spumoase” ale nomenclaturii comuniste. Destinul său tragic, presărat cu perioade de ascensiune fulminantă, a fost marcat însă şi de eşecuri în plan politic, intelectual şi personal.

În istoriografia perioadei comuniste sunt câteva stereotipuri care însoţesc posteritatea lui Miron Constantinescu. Deşi a aderat la mişcarea comunistă încă din perioada ilegalităţii partidului, el nu păstrează o imagine a activistului comunist în ilegalitate. Mai frecvent este enunţată poziţia lui de prim redactor-şef în legalitate al cotidianului care avea să devină „tribuna propagandismului” comunist – *Scînteia*. Doar amintită uneori, imaginea nu este mai deloc aprofundată, detaliile referitoare la această etapă a biografiei lui lipsind cu desăvârşire. Cel mai adesea însă, Miron Constantinescu este asociat cu imaginea „pucistului”, a „răzvrătitului” şi a celui „înfrânt”, „exclus” şi aruncat undeva la periferia vieţii politice şi sociale. Fără îndoială că şocul prin care a trecut partidul în 1956-1957 a rămas un eveniment care, în mod automat, va fi însoţit de imaginea lui Constantinescu – fiind, în acelaşi timp, momentul de graţie al acestuia şi poziţia cea mai însemnată pe care va reuşi să o dobândească în decursul existenţei sale. Nu în ultimul rând, Miron Constantinescu este evocat şi din perspectiva „reabilitatului”, a celui care reuşeşte un *come-back* spectaculos pe scena politică. Acestea ar fi elementele cardinale ale existenţei lui Miron Constantinescu şi acesta este modul în care istoriografia îl aminteşte.

Textul meu nu are pretenţia de a (re)scrie biografia lui Miron Constantinescu din alte perspective. Vreau însă să aprofundez într-o anumită măsură aceste aspecte esenţiale ale existenţei politice şi intelectuale a lui Miron Constantinescu. Argumentele de ordin istoric care mă îndreptăţesc să întreprind o asemenea sarcină sunt multiple. În primul rând, imaginea lui Miron Constantinescu de activist comunist în ilegalitate nu este mai deloc evocată de istoriografia problemei. Dincolo de a-i acorda o importanţă sporită în raport cu statutul său în cadrul partidului la acea vreme, perioada ilegalităţii este edificatoare din perspectiva destinului său ulterior. Constantinescu a aderat la mişcarea comunistă din convingere, făcând parte din categoria intelectualităţii cu simpatii de stânga. El era încă tânăr, însă un tânăr promiţător, cu veleităţi intelectuale, un student al Universităţii din Bucureşti care frecventa seminarul de sociologie al profesorului Gusti. Evenimentele care au dus la arestarea lui în 1941 propun o cu totul altă dimensiune a personajului – aceea de ilegalist, actor al unei istorii a clandestinităţii ce implica nume de cod, case conspirative şi existenţe subterane.

Perioada petrecută în închisori a fost o etapă importantă a carierei politice a lui Miron Constantinescu. Cei mai bine de patru ani de detenţie au contribuit la sporirea prestigiului lui Constantinescu în rândul „grupului din închisori” al partidului, ducând şi la o creştere exponenţială a poziţiei sale în cadrul „elitei” comuniste. Poziţia sa de redactor-şef al *Scînteii* legale, pe de altă parte, este interesantă din perspectiva istoriei zbuciumate prin care trece cotidianul în acele luni în care a fost condus de către acesta.

Ascensiunea fulminantă a lui Constantinescu după 1944 comportă o serie de aspecte extrem de interesante. În primul rând, ales membru în Comitetul Central şi în Biroul Politic,

Miron devine cel mai tânăr membru al acestor organisme de partid. Fără îndoială că acest aspect va fi avut consecinţe asupra devenirii politice a lui Constantinescu. Ambiţia nemăsurată şi un psihic pe măsură, care îl îndemna să creadă că poate emite pretenţii pentru ocuparea oricărei funcţii, au reprezentat avatarurile care au dus la dezvoltarea unui complex de frustrări ce va erupe în contextul schimbărilor pe care „Raportul secret” al lui Hruşciov le preconiza. În altă ordine de idei, dimensiunea intelectuală a nomenclaturistului ce ocupa funcţii însemnate în cadrul sistemului de conducere comunist a fost practic inexistentă. Constantinescu era, în aceste condiţii, un paradox. Implicaţiile non-intelectuale ale funcţiilor pe care le ocupa pe linie de partid şi de stat nu estompau imaginea lui de „intelectual” în cadrul partidului.

Evenimentele din 1956-1957 au asigurat posteritatea lui Miron Constantinescu. Acesta, alături de Iosif Chişinevschi, se va alătura grupului de indezirabili ai lui Gheorghiu-Dej, al detractorilor şi al celor care aspiraseră la poziţia acestuia. Practic, în mod dramatic, Miron Constantinescu îşi câştiga un loc alături de personaje cu o anvergură politică vădit superioară – Lucreţiu Pătrăşcanu, Ana Pauker, Vasile Luca şi Teohari Georgescu.

Un alt paradox al existenţei lui Miron Constantinescu s-a consumat ulterior excluderii sale din partid – 1957. Comparativ cu alte situaţii similare, destinul lui Constantinescu nu a avut tragismul eliminării lui Pătrăşcanu sau al excluderii Anei Pauker. Mai mult decât atât, eşecul din plan politic a fost, într-o anumită măsură, atenuat de posibilităţile intelectuale ale lui Constantinescu. Eşuând lamentabil în plan politic, Miron Constantinescu a avut şansa devenirii intelectuale. Vechile pasiuni din tinereţe – istoria şi sociologia – au avut darul să reînvie existenţa acestuia.

Un ultim aspect care conferă unicitate biografiei lui Constantinescu l-a reprezentat şansa, aproape neverosimilă, a unei reabilitări şi reveniri în „câmpul puterii”. Un complex de împrejurări extrem de favorabil a făcut posibilă această revenire. Spectaculos la o primă vedere, *come-back*-ul lui Miron Constantinescu avea să determine cea mai intensă dramă a existenţei lui. Gradual, acestuia i-a fost permisă reabilitarea, însă niciodată Miron Constantinescu nu va mai atinge anvergura politică a perioadei 1955-1957. Imaginea lui în ultimii ani ai vieţii personifica tragismul absurd al acelui (ne)fericit Sisif supus unei cazne perpetue – în cazul lui Miron, „vârful muntelui” însuma visurile cele mai înalte ale idealurilor sale politice şi intelectuale.

Dimensiunea tragică a personajului este augmentată de tragismul destinului său familial, asupra căruia nu voi insista însă. Este de ajuns să subliniem eşecurile sale în plan politic şi intelectual, două dimensiuni între care Miron Constantinescu va oscila întreaga viaţă, nereuşind să îşi găsească împlinirea în nici unul dintre cazuri.

În ilegalitate

Despre biografia lui Miron Constantinescu în perioada ilegalităţii partidului se ştiu foarte puţine lucruri. Informaţiile nu lipsesc întru totul, însă multe dintre acestea provin din surse a căror subiectivitate este, de cele mai multe ori, îndoielnică. O primă viziune asupra acestui subiect ne-o poate oferi istoria „oficială” a partidului care, după 1944, avea să îi atribuie lui Miron Constantinescu un rol însemnat în cadrul mişcării în perioada clandestinităţii[1]. Alt

1. În urma unei descinderi a miliţiei (20 iulie 1948) în locuinţa numitului Boris Beazi Mavro, fost angajat al Ministerului Propagandei în perioada 1934-1947, a fost găsită o mapă care conţinea materiale propagandistice întocmite de către Direcţia Relaţiilor Culturale cu Străinătatea din cadrul

gen de surse îl reprezintă dosarele pe care Siguranţa le întocmea pe numele activiştilor comunişti din ilegalitate. Nu în ultimul rând, o altă imagine ne poate fi schiţată şi de literatura memorialistică. Analizate atent, toate aceste surse, deşi inegale din punct de vedere cantitativ şi calitativ, ne pot oferi o viziune asupra activităţii pe care Miron Constantinescu a desfăşurat-o ca activist al partidului comunist în ilegalitate.

Primul contact al lui Miron Constantinescu cu mişcarea muncitorească are loc în 1934[1] : bacalaureat al Liceului Ioan Slavici[2] din Arad, Miron este admis ca student al Facultăţii de Litere şi Filosofie din Bucureşti, unde intră pentru prima dată în contact cu mişcarea comunistă. Un an mai târziu, el va deveni membru al Uniunii Tineretului Comunist, pentru ca în 1936 să fie primit în rândurile P.C.d.R.[3].

Miron Constantinescu a reuşit să devină, în scurt timp, unul dintre activiştii proeminenţi din rândurile tineretului care aderase la mişcarea socialistă – a fost membru marcant al mai multor asociaţii studenţeşti camuflat comuniste (Frontul Studenţesc Democrat[4], Tinerimea Amică Româno-Franceză[5]) şi colaborator la diferite publicaţii de stânga – *Hotarul*, *Ştirea*,

---

Ministerului Informaţiilor în 1946. Textele, redactate în limba franceză, reprezentau programul de guvernare al B.P.D. şi biografii ale celor mai importanţi lideri ai acestei coaliţii politice. Rolul acestor materiale era acela de a populariza în Occident programul şi pe candidaţii B.P.D. Între aceste biografii se regăseşte şi cea a lui Miron Constantinescu, care este prezentat ca fiind „unul dintre liderii tineretului comunist" ; Arhivele Naţionale Istorice Centrale (în continuare : A.N.I.C.), fond *C.C. al P.C.R. – Dosare personale ale luptătorilor antifascişti întocmite de către Ministerul de Interne în perioada 1917-1944* (în continuare : *Dosare personale luptători antifascişti*), dosar Boris Beazi Mavro, rola 1235, cadrele 1-250.

1. Atât biografia „oficială" a lui Miron Constantinescu, cât şi necrologul publicat după moartea lui în *Scînteia* mistificau acest amănunt al trecutului său. Biografia propagandistică din 1946 plasa primele contacte ale lui Miron Constantinescu cu mişcarea comunistă în 1930 – un amănunt desigur exagerat, având în vedere că Miron avea abia treisprezece ani la acea vreme (*Ibidem*, cadrul 191). În acelaşi sens, necrologul din *Scînteia* amintea de primele contacte ale lui Miron cu mişcarea muncitorească ca având loc în vremea adolescenţei acestuia, petrecută la Arad, vezi *Scînteia*, Anul XLIII, nr. 9924, vineri, 19 iulie 1974.
2. După moartea lui, în 1974, acest liceu va purta numele de „Miron Constantinescu" – măsura era parte a unei note de propuneri care vizau *„eternizarea memoriei lui Miron Constantinescu"*, A.N.I.C., fond *C.C. al P.C.R. – Cancelarie*, dosar nr. 111/1974, fila 83.
3. Vladimir Tismăneanu povesteşte cum tatăl său – Leonid Tisminețki (activist comunist în ilegalitate) era cel care îl „primise" în partid pe Miron Constantinescu – în 1936. După desfiinţarea Uniunii Tineretului Comunist, partidul a decis să îi înregimenteze pe unii membri marcanţi ai U.T.C. care se dovediseră a fi foarte „activi". Leonid era, la acea vreme, responsabil cu sectorul studenţesc din Capitală, fiind cel care i-a dat vestea primirii în partid lui Miron – exista această practică în epocă, de a fi anunţat şi informat asupra „evenimentului" ! Acest moment a rămas unul foarte important în *„memoria afectivă"* a lui Miron Constantinescu, Vladimir Tismăneanu, Cristian Vasile, *Perfectul acrobat. Leonte Răutu, măştile răului*, Editura Humanitas, Bucureşti, 2008, p. 94.
4. *Frontul Studenţesc Democrat* s-a constituit în 1935 şi reprezenta forma sub care partidul comunist activa în Universităţi. În conducerea organizaţiei se aflau : Gogu Rădulescu – preşedinte, Mihai Dragomirescu – secretar, Miron Constantinescu, Alexandru Voitinovici, Traian Dinulescu, Ştefan Cleja, Alexandru Bârlădeanu şi Ilie Konstantinovski, Victor Frunză, *Istoria comunismului în România*, ediţia a III-a, Editura Victor Frunză, Bucureşti, 1999, p. 108 ; Vladimir Tismăneanu vorbeşte despre constituirea Frontului Studenţesc Democrat în 1936 – misiunea sa principală fiind contracararea ascensiunii Gărzii de Fier în universităţile româneşti ; Vladimir Tismăneanu, *Stalinism pentru eternitate. O istorie politică a comunismului românesc*, Editura Polirom, Iaşi, 2005, p. 320, nota 79.
5. Asociaţia Tinerimea Amică Româno-Franceză a fost constituită în ianuarie 1938. Din comitetul de conducere al organizaţiei făceau parte, în mare majoritate, membri ai partidului comunist, şi anume : Miron Constantinescu, student al Facultăţii de Litere şi Filosofie, Germaine Davis, studentă

Duh din Arad, *Viaţa Românească*, *Dacia Nouă*, *Era Nouă*, *Cuvântul Liber* şi *Curierul Serviciului Social*[1].

Perioada studenţiei a reprezentat şi vremea formării sale intelectuale. Dimitrie Gusti, întemeietorul Şcolii sociologice de la Bucureşti, i-a insuflat pasiunea pentru studiu şi a cultivat capacităţile intelectuale ale tânărului Constantinescu. Miron a frecventat cu pasiune seminarul de sociologie, dominat la acea vreme de specialişti precum Henri H. Stahl, Traian Herseni, Anton Galopenţia, Mircea Vulcănescu[2], încheindu-şi studiile printr-o lucrare de licenţă, „Cauzele răscoalei lui Horia. 1784-1985"[3] – publicată ulterior în revista *Independenţa economică*[4].

Propaganda comunistă şi ideologia oficială l-au prezentat şi ca pe un revoluţionar „de teren"[5] – mobilizator al „maselor" şi organizator de greve. El se va fi făcut cunoscut de-a lungul grevelor studenţeşti din acea perioadă, organizând, la 3 octombrie 1940, manifestaţia de la Obor, din Bucureşti, în cursul căreia au avut loc proteste împotriva lui Antonescu şi a legionarilor şi contra intrării trupelor germane în România[6]. Alte surse nu ne confirmă în vreun fel aceste suplimentări pe care propaganda oficială le adaugă biografiei lui Miron Constantinescu. Rapoarte ulterioare întocmite de către Siguranţă nu menţionează nici un fel de activitate de „teren" de care s-ar fi putut face vinovat Miron Constantinescu. Mai mult decât atât, aceste rapoarte accentuează mai degrabă caracterul „teoretic" al activităţii ilegal-comuniste a lui Miron Constantinescu.

Biografia lui Miron Constantinescu intră într-o altă etapă odată cu debutul celei de-a doua conflagraţii mondiale. Poziţia partidului faţă de schimbările pe care le adusese declanşarea celui de-al doilea război mondial şi pierderile teritoriale din vara anului 1940 a fost una fluctuantă. Dacă la sfârşitul anilor '30, P.C.d.R. lansase o campanie pentru apărarea graniţelor ţării[7], tot ei au considerat drept legitime cererile Uniunii Sovietice din iunie 1940, care au dus la cedarea Basarabiei şi nordului Bucovinei.

---

la aceeaşi facultate, Ştefan Popescu, profesor secundar atras în mişcarea de stânga de inginerul Belu Silber, P. Câmpeanu, student la Arhitectură, D. Trost, student la Facultatea de Litere, Eugen Schiler, cu numele adevărat Adrian Schileru, Emil Tămăşoiu şi Mircea Nădejde, asistent universitar. Scopul principal al acestei asociaţii studenţeşti era deschiderea unui cerc de studii la care urmau să conferenţieze profesori universitari, simpatizanţi ai mişcării de stânga. De asemenea, se intenţiona şi ţinerea unor conferinţe referitoare la realităţile politice şi sociale din Franţa, din perspectiva *„realizărilor Frontului popular francez şi a organizaţiunilor de tineret de stânga de acolo"*. Asociaţia mai intenţiona redactarea unui buletin informativ care urma să apară în ziarele şi revistele camuflate ale comuniştilor A.N.I.C., fond *C.C. al P.C.R. – Dosare personale luptători antifascişti*, dosar Miron Constantinescu, vol. IV, rola 1208, cadrul 505.

1. *Ibidem*, cadrul 502.
2. Vladimir Tismăneanu, „Miron Constantinescu sau povestea imposibilei erezii", în *Idem*, *Arheologia terorii*, ediţia a II-a, revăzută şi adăugită, Editura ALLFA, Bucureşti, 1996, p. 199.
3. A.N.I.C., fond personal *Miron Constantinescu*, dosar nr. 3, f. 15.
4. „Cauzele răscoalei lui Horia.1784-1785", în *Independenţa economică. Revistă de studii economice şi sociale*, anul XXIII, nr. 1-2, ianuarie – aprilie 1940, pp. 3-47.
5. În acea perioadă, era cunoscută preferinţa lui Stalin pentru „revoluţionarii de teren" în raport cu „teoreticienii" partidului. Putem crede că prezentarea lui Miron Constantinescu în acest fel se înscria într-un *pattern* al activistului şi revoluţionarului comunist model, în spiritul curentului şi a indicaţiilor venite pe linie cominternistă de la Moscova ; Lavinia Betea, *Psihologie politică. Individ, lider, mulţime în regimul comunist*, Editura Polirom, Iaşi, 2001, pp. 149-150.
6. A.N.I.C., fond *C.C. al P.C.R. – Dosare personale luptători antifascişti*, dosar Boris Beazi Mavro, rola 1235, cadrul 193.
7. În ciuda acestui tip de atitudine, partidul va trebui să se alinieze directivelor cominterniste din 1940 care calificau România ca fiind un *„stat multinaţional şi imperialist"* ; Vladimir Tismăneanu, *Stalinism pentru eternitate*..., p. 102.

Pierderea Basarabiei a reprezentat totuşi o grea lovitură dată mişcării comuniste din acea zonă. Regionala Dunărea de Jos, care îngloba judeţele din Moldova de sud-est şi pe cele din sudul Basarabiei, se afla într-o situaţie mai mult decât dificilă. În vara anului 1939, întreaga conducere a regionalei fusese decimată de către o acţiune amplă a Poliţiei şi a Siguranţei – au fost arestaţi toţi membrii regionalei, membrii comitetelor locale ce luaseră fiinţă, mai ales în oraşele din sudul Basarabiei[1]. Mai mult decât atât, odată cu cedarea Basarabiei în iunie 1940, majoritatea promotorilor mişcării subversive din zonă s-au refugiat în teritoriile abia ocupate de sovietici[2]. Pentru a nu pierde în totalitate influenţa în acea zonă, partidul comunist a trimis o serie de instructori ai centrului, cu misiunea de a reorganiza mişcarea muncitorească din sud-estul Moldovei, printre care şi Miron Constantinescu, care va ajunge la Galaţi în noaptea de 19-20 decembrie 1940[3].

Activitatea lui Miron Constantinescu şi rolul său în reorganizarea regionalei comuniste Dunărea de Jos au reprezentat unul dintre aspectele importante ale biografiei sale după 1944. Propaganda oficială îl prezenta pe acesta ca principal artizan al „reînvierii" mişcării comuniste din zonă[4]. Realitatea a fost cu totul diferită, rolul lui Miron Constantinescu fiind insignifiant. Plecat la Galaţi în decembrie 1940 sub pretextul dorinţei de a încerca să emigreze în Basarabia[5], Miron Constantinescu a participat la o singură şedinţă a unei celule comuniste, în 20 decembrie, într-o casă conspirativă din strada Războieni nr. 36[6]. Ulterior, activitatea acestuia a constat în diferite discuţii persuasive purtate cu mai mulţi membri ai organizaţiei. Miron Constantinescu nu s-a implicat aproape deloc în coordonarea activităţii

1. A.N.I.C., fond *C.C. al P.C.R. – Dosare personale luptători antifascişti*, dosar Miron Gh. Constantinescu, vol. I, rola 1212, cadrul 536.
2. „Repatrierile" acestea erau consecinţa unor directive ale Comitetului Central care cereau membrilor P.C.d.R. de origine bucovineană sau basarabeană să solicite cetăţenia sovietică şi să se întoarcă în „ţara" lor ; Vladimir Tismăneanu, *Stalinism pentru eternitate*..., p. 102.
3. A.N.I.C., fond *C.C. al P.C.R. – Dosare personale luptători antifascişti*, dosar Miron Constantinescu, vol. IV, rola 1208, cadrul 501.
4. Biografia „oficială" a lui Miron suplimenta într-un mod grosolan rolul acestuia în reorganizarea regionalei Dunărea de Jos. Astfel, plecarea către Galaţi este plasată la 16 noiembrie (informaţie contrazisă chiar de Miron Constantinescu care, în timpul anchetei, afirma că ajunsese la Galaţi în 20 decembrie), iar activitatea lui apărea ca fiind extrem de bogată – lui i se atribuia crearea Dunării Roşii, oficios al regionalei, dar şi mobilizarea şi organizarea muncitorilor „*Şantierului Naval din Galaţi, pe cei de la Arsenalul Maritim, de la CFR, pe lucrătorii Filaturii şi pe cei de la fabricile de textile*" (informaţiile sunt contrazise de rapoartele Poliţiei din Galaţi) ; A.N.I.C., fond *C.C. al P.C.R. – Dosare personale luptători antifascişti*, dosar Boris Beazi Mavro, rola 1235, cadrul 193.
5. În timpul anchetei, Miron Constantinescu a declarat că prezenţa sa la Galaţi avea drept scop emigrarea în Basarabia. El şi-a motivat intenţia prin situaţia personală grea în care se afla – nu avea serviciu, se afla într-o situaţie materială dificilă şi nu avea nici perspective de viitor. Mai mult decât atât, soţia sa, fiind evreică, era ameninţată cu pierderea slujbei. În aceste condiţii, afirma Miron, el nu încerca decât să obţină „repatrierea" (era născut la Odessa şi şi-a petrecut copilăria la Chişinău şi Ismail) ; A.N.I.C., fond *C.C. al P.C.R. – Dosare personale luptători antifascişti*, dosar Miron Constantinescu, vol. IV, rola 1208, cadrul 502.
6. Arestat, Miron Constantinescu va nega toate acuzaţiile care i se aduceau. Drept urmare, la 14 ianuarie 1941 el a fost confruntat cu cei care dăduseră declaraţii referitoare la activitatea lui – Herman Mendelsohn, Gheorghe Bulgaru, Ioan I. Jora, Petrică Gheorghe, Dumitru I. Florea şi Nicolae C. Fotanie. Toţi îl vor recunoaşte pe nou venitul (care se prezentase Vasile) ce participase la şedinţa din 20 decembrie din strada Războieni nr. 36. Mendelsohn Herman a afirmat chiar că îl întâlnise pe Miron şi cu ani în urmă, la Cluj, când acesta din urmă se recomandase Valentin Grigore. Spre deosebire de prima, această din urmă informaţie nu poate fi verificată şi pare puţin probabilă ; A.N.I.C., fond *C.C. al P.C.R. – Dosare personale luptători antifascişti*, dosar Miron Gh. Constantinescu, vol. I, rola 1212, cadrele 534-535.

regionalei. El doar urma, într-un viitor totuşi neprecizat, să preia conducerea resortului de tineret, funcţie deţinută în acel moment de către un personaj misterios – Roşu[1] – despre care nici Poliţia nu reuşea să afle prea multe lucruri.

Siguranţa era însă la curent cu încercările de reluare a activităţii comuniste din zonă. Atunci când au obţinut suficiente date şi dovezi, aceştia au întreprins o acţiune amplă care s-a soldat cu arestarea majorităţii membrilor organizaţiei. În noaptea de 9-10 ianuarie 1941, s-a ivit momentul oportun, atunci când Zuchman Iulian, unul dintre activiştii organizaţiei, a fost surprins de către un gardian public împrăştiind manifeste. În aceeaşi noapte, Poliţia a întreprins descinderi simultane în locaţiile despre care aveau informaţii că sunt locuite de activişti comunişti. În urma acţiunii, au fost arestate douăzeci şi una de persoane, printre care şi Miron Constantinescu[2], treisprezece dintre ele primind ulterior condamnări de cinci până la paisprezece ani[3].

Judecat, Miron Constantinescu este condamnat, prin Hotărârea nr. 144 din 10 februarie 1941, de către Tribunalul Corpului 3 Armată, la zece ani de muncă silnică, zece ani de degradare socială şi la plata a 500 lei cheltuieli de judecată[4]. Încadrarea juridică a faptelor de care se făcea vinovat Miron Constantinescu era „crimă de uneltire contra ordinii sociale”[5]. Urmare a respingerii recursului formulat de către avocatul său, Ion Gheorghe Maurer, Miron este transferat, la 11 iulie 1941, la penitenciarul Caransebeş[6] pentru a-şi ispăşi pedeapsa. Ulterior, va fi transferat la Lugoj[7] (la 18 decembrie 1942, prin ordinul 25799/1942), apoi din nou la Caransebeş (11 aprilie 1944)[8], pentru ca ziua de 23 august 1944 să îl găsească pe Miron Constantinescu din nou la Lugoj[9].

---

1. Roşu era unul dintre instructorii centrului, responsabil cu resortul de tineret al regionalei pe care o conducea. Personaj misterios, el va reuşi să rămână neidentificat, apărând în evidenţele Poliţiei ca *„băiatul înalt şi blond, pe nume conspirativ Roşu”*. El va părăsi oraşul înainte de noaptea de 9-10 ianuarie şi nu va fi arestat. Singura informaţie pe care anchetatorii vor reuşi să o mai afle referitoare la el se referea la faptul că Roşu nu vorbea, se pare, foarte bine limba română, drept pentru care s-a tras concluzia că nu ar fi fost de etnie română ; *ibidem*, cadrele 540 şi 551.
2. Miron Constantinescu a locuit la Galaţi în casa Margaretei Weinberg, la rândul ei activistă comunistă, în strada Democraţiei nr. 15. Ulterior arestării sale, Miron Constantinescu a declarat anchetatorilor că Margareta Weinberg ar fi o rudă îndepărtată a soţiei sale, Sulamita Bloch ; A.N.I.C., fond *C.C. al P.C.R. – Dosare personale luptători antifascişti*, dosar Miron Constantinescu, vol. IV, rola 1208, cadrul 502.
3. A.N.I.C., fond *C.C. al P.C.R. – Dosare personale luptători antifascişti*, dosar Miron Constantinescu, vol. IV, rola 1208, cadrul 512.
4. A.N.I.C., fond *C.C. al P.C.R. – Dosare personale luptători antifascişti*, dosar Miron Gh. Constantinescu, vol. III, rola 1212, cadrul 569.
5. A.N.I.C., fond *C.C. al P.C.R. – Dosare personale luptători antifascişti*, dosar Fişe de carceră ale deţinuţilor comunişti de la Caransebeş, litera C – F, rola 1214, cadrele 799-802.
6. După cutremurul din toamna anului 1940, care a dus la prăbuşirea închisorii Doftana, locul unde, de regulă, erau încarceraţi activiştii comunişti, penitenciarul din Caransebeş a devenit principalul centru de detenţie a acestora. Un alt loc celebru pentru numărul mare de comunişti încarceraţi în timpul celui de-al doilea război mondial îl reprezenta lagărul de la Tg. Jiu – Pavel Câmpeanu, *Ceauşescu, anii numărătorii inverse*, Editura Polirom, Iaşi, 2002, p. 54.
7. Unul dintre motivele acestui transfer pare să-l fi constituit un incident relatat de către Pavel Câmpeanu, la rândul lui încarcerat în acea perioadă la Caransebeş. Acesta îşi aminteşte cum, în urma unei inspecţii inopinate, Miron Constantinescu a fost surprins scriind un text pe foiţe de ţigară. Nedorind ca acestea să încape sub nici o formă în mâinile gardianului, Miron a înghiţit foiţele, fapt ce l-a înfuriat pe gardian, care a raportat incidentul conducerii închisorii. După ce a fost ţinut o vreme la izolare, Miron a fost transferat, alături de alţi comunişti, în penitenciarul de la Lugoj ; *ibidem*, p. 45.
8. A.N.I.C., fond *C.C. al P.C.R. – Dosare personale luptători antifascişti*, dosar Fişe de carceră ale deţinuţilor comunişti de la Caransebeş, litera C-F, rola 1214, cadrele 799-802.
9. A.N.I.C., fond *C.C. al P.C.R. – Secţia Organizatorică*, dosar nr. 100/1944, f. 2.

Perioada petrecută de către Miron Contantinescu în închisoare nu poate fi reconstituită decât parţial. Informaţiile referitoare la acea secvenţă a biografiei sale sunt puţine şi, aproape întotdeauna, subiective[1]. Ştim doar că în aceşti ani rolul şi poziţia lui Miron Constantinescu în cadrul partidului vor creşte considerabil[2]. Spirit cultivat, Miron Constantinescu a jucat rolul intelectualului în grupul dominat în închisori de către Gheorghe Gheorghiu-Dej, devenind, în scurt timp, unul din colaboratorii apropiaţi ai viitorului secretar general[3].

Redactor-şef la *Scînteia*

Eliberat din închisoare ca urmare a Decretului de amnistie generală din noaptea de 23-24 august 1944, Miron Constantinescu se întoarce, nu după mult timp[4], la Bucureşti. Statutul său în cadrul partidului căpătase o importanţă sporită ca urmare a celor patru ani petrecuţi în închisori. În scurt timp, Miron Constantinescu îşi va confirma şi întări poziţia sa de membru important al P.C.d.R. La prima Conferinţă naţională a partidului din 21 octombrie 1945, el se va regăsi nu doar printre membrii Comitetului Central[5], ci va ocupa chiar unul din locurile din Biroul Politic[6].

1. Acelaşi Pavel Câmpeanu mai relatează şi alte amănunte referitoare la perioada petrecută de Miron Constantinescu la Caransebeş. Astfel, Miron a fost cel care avea în grijă o mică bibliotecă a închisorii de la etajul I, supervizată ulterior de Ion Vinţe (Pavel Câmpeanu, *op. cit.*, p. 48). Se pare că biblioteca era dotată cu cărţi ce aparţineau deţinuţilor, întrucât, după ce a fost transferat la Lugoj, Miron Constantinescu şi ceilalţi deţinuţi din lotul transferat vor face cereri pentru a li se aduce cărţile care le aparţineau din biblioteca de la Caransebeş ; A.N.I.C., fond *C.C. al P.C.R. – Dosare personale luptători antifascişti*, dosar Miron Gh. Constantinescu, vol. III, rola 1212, cadrele 605-616.
2. La Caransebeş, Miron Constantinescu va deveni rapid unul dintre membrii conducerii celulei de partid din penitenciar. Pavel Câmpeanu îşi aminteşte de şedinţele conducerii celulei care se ţineau într-o încăpere de la etajul al doilea, într-un atelier fictiv. Câmpeanu era unul dintre cei care erau însărcinaţi, periodic, cu asigurarea conspirativităţii întâlnirilor, fiind pus de pază. El îşi aminteşte că la aceste şedinţe participau Teohari Georgescu, Emil Bodnăraş, Iosif Chişinevschi, Gheorghiu-Dej, Miron Constantinescu, Chivu Stoica. Alături de cei care urmau să vină de la Moscova, conducerea de la Caransebeş „*prefigura viitorul Birou Politic şi viitoarea conducere a ţării*” ; Pavel Câmpeanu, *op. cit.*, p. 59.
3. Vladimir Tismăneanu, *Miron Constantinescu sau povestea imposibilei erezii*..., p. 199.
4. Deşi Decretul de amnistie generală a fost emis în noaptea de 23-24 august, Miron Constantinescu nu a părăsit Penitenciarul din Lugoj, unde era încarcerat, decât la 25 august 1944. El a aşteptat să primească instrucţiuni din partea „centrului” în legătură cu ceea ce ar trebui să facă în continuare. Îşi va petrece câteva zile analizând activitatea comuniştilor din Lugoj şi, mai apoi, a celor de la Regionala Banat, după care se va reîntoarce, în primele zile ale lunii septembrie, la Bucureşti ; A.N.I.C., fond *C.C. al P.C.R. – Secţia Organizatorică*, dosar nr. 100/1944, ff. 1-20.
5. Modul în care au fost aleşi cei treizeci şi cinci de membri ai Comitetului Central la Conferinţa Naţională a P.C.R. pare să nu fi fost unul tocmai democratic. Din amintirile lui Al. Bârlădeanu, alegerea celor treizeci şi cinci de membri decursese astfel : „Tot Comitetul Central din ’45 a fost o improvizaţie. A fost acolo un grup de oameni care s-au cunoscut între ei şi s-au introdus unii pe alţii în C.C., ţinând cont de simpatiile şi adversităţile ce le aveau” ; Lavinia Betea, *Alexandru Bârlădeanu despre Dej, Ceauşescu şi Iliescu*, Evenimentul românesc, Bucureşti, 1997, p. 32.
6. Primul Birou Politic al C.C., ales în cadrul Conferinţei naţionale a partidului (octombrie 1945), îi avea în componenţă pe : Gheorghe Gheorghiu-Dej, Ana Pauker, Teohari Georgescu, Vasile Luca, Chivu Stoica, Gheorghe Vasilichi şi Miron Constantinescu.

Un an mai târziu, va candida şi va obţine, din partea B.P.D.[1], un loc în Adunarea Deputaţilor în circumscripţia electorală Covurlui[2].

Prima sarcină pe care o primeşte Miron Constantinescu, odată cu ieşirea din închisoare şi revenirea la Bucureşti, a fost aceea de a „coordona" propaganda prin presă a partidului. La 23 august 1944, P.C.d.R. era o grupare al cărei discurs nu avea nici un fel de rezonanţă pe scena politică a ţării. Fără mijloace eficiente, propaganda comunistă ar fi rămas „un noian de vorbe într-o adunare a propriilor săi membri"[3]. În aceste condiţii, la 24 august 1944, apare, pentru prima dată în legalitate, *România liberă*. Cotidianul avusese apariţii sporadice începând cu 28 ianuarie 1943, în ilegalitate, ca organ al Uniunii Patrioţilor[4]. Tribuna propagandismului Comitetului Central al P.C.R. va deveni însă *Scînteia*, ziar care reapare din 21 septembrie 1944, sub conducerea lui Miron Constantinescu. Silviu Brucan, unul din membrii primei „echipe" de la *Scînteia*, rememora „greutăţile" întâmpinate odată cu primirea acestei sarcini : „Într-o bună zi, ne-a chemat pe toţi[5] Chişinevschi, secretarul cu propaganda, şi ne-a spus : «Mergeţi la *Curentul* (în vechea clădire a lui Pamfil Şeicaru) […], azi e luni, miercuri scoateţi primul număr al *Scînteii*. Aveţi o tipografie bună şi s-a vorbit cu muncitorii să vă ajute. Sarcină de partid». Am scos-o numai Dumnezeu ştie cum ! "[6].

Greutăţile iniţiale nu vor fi estompate de o dezvoltare „firească" a ziarului. Primele luni se vor dovedi a fi extrem de grele – deşi s-a încercat surmontarea lipsei de experienţă a membrilor redacţiei prin cooptarea unor specialişti[7], situaţia *Scînteii* a rămas în continuare

1. *Blocul Partidelor Democratice* (B.P.D.) a fost format şi a publicat Platforma-program la 17 mai 1946. Din această coaliţie politică făceau parte Partidul Comunist Român, Partidul Social Democrat, Partidul Naţional Liberal – Tătărăscu, Partidul Naţional Ţărănesc – Alexandrescu, Frontul Plugarilor, Partidul Naţional Popular, plus alte organizaţii de masă, cum ar fi Federaţia Democrată a Femeilor din România ; Vladimir Tismăneanu, Dorin Dobrincu, Cristian Vasile (coord.), *Raport final. Comisia Prezidenţială pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România*, Editura Humanitas, Bucureşti, 2007, p. 167.
2. Florica Dobre (coord.), Liviu Marius Bejenaru, Clara Cosmineanu-Mareş, Monica Grigore, Alina Ilinca, Oana Ionel, Nicoleta Ionescu-Gură, Elisabeta Neagoe-Pleşa, Liviu Pleşa, *Membrii C.C. al P.C.R., 1945-1989. Dicţionar*, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 2004, p. 176 ; vezi şi Dumitru Şandru, *Comunizarea societăţii româneşti în anii 1944-1947*, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 2007, p. 173.
3. Victor Frunză, *op. cit.*, p. 213.
4. Tiberiu Troncotă, *România comunistă. Propaganda şi cenzura*, Editura Tritonic, Bucureşti, 2006, p. 45.
5. Prima „echipă", despre care aminteşte Silviu Brucan, era formată din Miron Constantinescu – redactor-şef, „un filosof tobă de carte, dublat de un revoluţionar fulminant (îi spuneau Jupiter, zeul cu fulgere şi trăsnete în mâna lui), care avea nevoie de un caligraf şi de un grămătic ca să-i facă articolele inteligibile", Pavel Chirtoacă („cu figura lui scheletică, măcinat de boli după anii de puşcărie, specialist în agricultură"), Demenyi Iosif Ardeleanu („care ştia mai bine ungureşte decât româneşte"), Stela Moghioroş („care ştia mai bine ruseşte decât româneşte"), Matei Socor („care ştia mai bine muzică decât gazetărie") şi Silviu Brucan, care ocupa funcţia de secretar general de redacţie ; Silviu Brucan, *O biografie între două revoluţii : De la capitalism la socialism şi retur*, ediţie îngrijită de Alexandru Singer, Editura Nemira, Bucureşti, 2008, p. 38.
6. *Idem*, *Generaţia irosită. Memorii*, Editurile Univers şi Calistrat Hogaş, Bucureşti, 1992, p. 50.
7. Acelaşi Silviu Brucan vorbeşte despre „întărirea" redacţiei ziarului cu trei nume care aveau experienţă „culturală" – Nestor Ignat, Teodor Călugăru şi Traian Şelmaru. În contrapartidă, această „infuzie" intelectuală va fi echilibrată de Chişinevschi, care era de părere că în noua echipă îşi făcuseră loc prea mulţi „intelectuali" şi care va promova printre cadrele *Scînteii* „câţiva muncitori fruntaşi, aleşi pe sprânceană, numai din industria grea" ; *ibidem*. În altă ordine de idei, trebuie spus că, foarte probabil, „rotaţia" cadrelor din redacţia *Scînteii* avea un caracter aproape continuu – în conformitate cu o situaţie predată secţiei de propagandă la 19 octombrie 1944, în redacţia ziarului lucrau : Miron Constantinescu – redactor-şef ; Pavel Chirtoacă, Adler Döme, Müntzer Heinrich şi Brucker Silviu –

critică. Nu doar lipsa de experienţă era o problemă pentru ziarul principal al comuniştilor. În condiţiile grele provocate de starea de beligeranţă, distribuţia în teritoriu a ziarului era mai mult decât deficitară. Rapoartele prezentate în cadrul primei Conferinţe a Propagandei pe ţară a P.C.d.R. enunţă această situaţie grea în care se afla presa centrală a partidului[1].

Miron Constantinescu s-a aflat la conducerea *Scînteii* pentru mai puţin de un an, întrucât în primăvara anului 1945 lui i se va încredinţa conducerea Regionalei Bucureşti. Perioada petrecută în fruntea celui mai important cotidian al comuniştilor a coincis însă cu etapa cea mai tumultoasă din istoria ziarului. Brucan vorbea despre o perioadă „romantică" – acesta relatează cum îşi petrecea întreg timpul în redacţia *Scînteii*, împreună cu Miron Constantinescu, dormind pe jos, acoperindu-se cu pături[2], „aşa cum făceam în casele conspirative, după şedinţele de celulă", păstrând, „ca în filmele cu cowboy", pistoalele Beretta sub pernă.

Acest din urmă aspect poate părea, mai degrabă, o exagerare a fostului redactor de la *Scînteia*. Evenimentele neverosimile din jurul ziarului în aceste prime luni ale existenţei – scrisorile de ameninţare, intimidările şi atacurile – par să confirme totuşi pericolul şi starea de nesiguranţă care domneau nu numai în redacţia *Scînteii*, ci chiar în Bucureştiul acelor vremi.

Radicalismul discursului din paginile *Scînteii* provoca reacţii neaşteptate din partea celor care anticipau pericolul pe care îl reprezenta proliferarea stângii în România. La doar două săptămâni de la apariţia ziarului, Miron Constantinescu a fost protagonistul unei întâmplări cât se poate de curioase : în seara zilei de 4 octombrie, la sediul redacţiei *Scînteia* s-a prezentat un personaj care a cerut să discute în particular cu Miron Constantinescu. Acesta din urmă, din măsuri de precauţie, a refuzat să îl primească singur pe cel care se recomandase Chişiu, cerându-le lui Alexandru Lăzăreanu, Emanoil Safir şi Henry Muntzer (care se aflau la acea oră în sediul redacţiei) să asiste şi ei la întâlnire[3]. Nu ştim prea bine dacă intenţiile numitului Gheorghe Chişiu ar fi fost altele în contextul unei întâlniri în doi, cert e că, în condiţiile date, el nu a făcut decât să depună un memoriu pe care îl voia publicat în ziar chiar în ediţia de a doua zi[4]. Lucrurile s-au precipitat atunci când Miron Constantinescu,

---

redactori ; Kohn Simion – redactor U.P. (Uniunea Patrioţilor) şi A.P. (Apărarea Patriotică) ; Ruxandra Palade şi Corbea – reporteri ; Iliu Victor – reporter fotografic ; Iulieta, Mirescu şi Iliescu – corectori ; Sahighian – paginator. Acestora li se adăuga personalul administrativ care îl avea în frunte pe Paul Solomon ; A.N.I.C., fond *C.C. al P.C.R. – Secţia Propagandă şi Agitaţie*, dosar nr. 41/1944, ff. 4-5.

1. Marea majoritate a rapoartelor regionale prezentate la Conferinţa de Propagandă a P.C.d.R. pe ţară (28 ianuarie 1945) subliniază greutatea cu care cotidienele centrale comuniste ajung în teritoriu : la Constanţa, *Scînteia* ajunge doar de două ori pe săptămână (f. 7) ; la Sibiu, „ziarele centrale nu vin la timp, însă nici nu se vând bine" (f. 25) ; la Galaţi şi Brăila, cotidienele centrale „vin rar şi în număr nesatisfăcător" (ff. 31-35) ; la Tutova, „*Scînteia* vine o dată la 4-5 zile" (f. 39) ; la Râmnicu Sărat, „*Scînteia* nu prea vine şi nu e prea citită" (f. 41) ; la Bacău, „ziarele din Bucureşti vin neregulat şi cu întârzieri" (f. 54) ; A.N.I.C., fond *C.C. al P.C.R. – Cancelarie*, dosar nr. 4/1945.
2. Acest aspect particular pe care îl menţionează Silviu Brucan în lucrarea sa de memorii apare, în mod curios, şi într-o biografie propagandistică a lui Miron Constantinescu (vezi nota 1 de mai sus). Ambele surse nu excelează prin obiectivitate, însă simpla menţionare a aceluiaşi fapt în două izvoare ne îndreptăţeşte să reconsiderăm ceea ce am putea crede iniţial că e posibil să fie o mistificare.
3. Fond *C.C. al P.C.R. – Dosare personale luptători antifascişti*, dosar Miron Constantinescu, vol. III, rola 1208, cadrul 329.
4. Din declaraţia lui Emanoil Safir reiese faptul că Miron Constantinescu a încercat să aplaneze un eventual conflict, promiţând că memoriul va fi, în cele din urmă, publicat. Acest amănunt a stârnit furia lui Chişiu care dorea publicarea memoriului în ziarul de a doua zi : „D-l Miron Constantinescu l-a asigurat pe acest om că articolul dumisale se va publica peste o zi sau două, dar el nu s-a lăsat înduplecat şi a început să strige" ; *ibidem*, cadrul 333.

considerând că textul memoriului are „un caracter hotărât antisemit şi hitlerist”, a refuzat să primească memoriul şi a încercat să încheie discuţia, fixând o întâlnire proximă. Din declaraţiile celor prezenţi rezultă că în acel moment Chişiu şi-ar fi pierdut cumpătul, „s-a retras mai spre uşă şi a început să vocifereze, gesticulând ameninţător”. Incidentul nu a luat amploare, personajul cu pricina fiind repede imobilizat de către cei prezenţi şi predat Poliţiei[1].

Evenimentul, deşi destul de confuz şi prezentat doar unilateral, a fost doar preambulul unei serii de întâmplări de acest gen. În lunile următoare, pe adresa redacţiei *Scînteii* au fost expediate mai multe scrisori de ameninţare, adresate fie doar redactorului-şef, Miron Constantinescu, fie întregii echipe de la ziar[2]. Acestea erau caracterizate printr-un ton violent, vindicativ, conţinând imprecaţii şi ameninţări[3], expresia unor convulsii majore prin care trecea întreaga societate românească.

Cel mai curios şi surprinzător eveniment de acest gen l-a reprezentat însă un presupus atentat asupra redactorului-şef al ziarului, Miron Constantinescu, petrecut în noaptea de 4-5 februarie 1945[4]. Detaliile referitoare la această întâmplare apar în numărul din 7 februarie al oficiosului partidului. Silviu Brucan relata cum, în noaptea de duminică 4 spre luni 5 februarie, în jurul orei 24.00, Miron Constantinescu împreună cu alţi doi redactori ai ziarului au părăsit redacţia cu o maşină de serviciu. În zona Piaţa Paris – strada Eliza Filipescu, maşina *Scînteii* ar fi fost victima unui atac : dintr-o altă maşină s-au tras şase focuri de revolver, nimeni nefiind însă rănit[5].

Detaliile acestei „afaceri” comportă o serie de semne de întrebare legate de veridicitatea întâmplării. În primul rând nu avem informaţii cu privire la demararea de către Poliţie a unei anchete în acest caz. În al doilea rând, e curios faptul că, deşi evenimentul are loc în noaptea de duminică spre luni, el nu este relatat în paginile *Scînteii* decât miercuri, 7 februarie. Mai mult decât atât, informaţiile pe care ziarul le oferă sunt confuze şi incomplete – deşi vorbeşte despre prezenţa în maşină, alături de Miron, a altor doi redactori ai ziarului, identitatea acestora rămâne necunoscută. În orice caz, povestea a produs efectul scontat – în zilele următoare, evenimentul a continuat să fie mediatizat[6], dându-i-se o amploare şi o serie

1. La redacţia ziarului *Scînteia* funcţiona o gardă a Comandamentului Forţelor de Luptă Patriotică, care asigura paza. Ei au fost cei care au intervenit, l-au imobilizat pe Chişiu, au întocmit un raport şi l-au trimis, sub escorta a doi oameni, la Poliţia capitalei ; *ibidem*, cadrul 328.
2. A.N.I.C., fond *C.C. al P.C.R. – Dosare personale luptători antifascişti*, dosar Miron Constantinescu, vol. V, rola 1208, cadrele 521-538.
3. Pentru a exemplifica tocmai caracterul violent al acestor scrisori de ameninţare, voi enumera termenii calomnioşi care apar doar într-o scurtă scrisoare adresată lui Miron Constantinescu şi semnată A.B.C. (14 noiembrie 1944) – „trădătorule”, „nenorocitule”, „canalie”, „analfabetule”, „bestie cu chip de om”, „imbecilule”, „golane”, „slugă jidovească”, „fiară sălbatică”, „javră”, „haimana”, „jidov”. Practic, într-o scrisoare de aproximativ două sute de cuvinte, optsprezece dintre acestea sunt termeni calomnioşi – aproximativ 10% ; *ibidem*, cadrul 524.
4. Dinu C. Giurescu, *Guvernarea Nicolae Rădescu*, Editura ALL, Bucureşti, 1996, pp. 171-172.
5. Silviu Brucan, „Un mişelesc atentat neizbutit împotriva tovarăşului Miron Constantinescu”, în *Scînteia*, anul II, nr. 132, 7 februarie 1945.
6. Mai multe organizaţii şi redacţii ale ziarelor s-au solidarizat, în paginile *Scînteii* cu „victima” Miron Constantinescu, înfierând „mişelescul” atentat împotriva acestuia : Sindicatul Ziariştilor Profesionişti şi „întregul personal al Întreprinderii «Curierul»” ; *Scînteia*, anul II, nr. 133, joi, 8 februarie 1945 ; Apărarea patriotică, *Scînteia*, anul II, nr. 135, sâmbătă, 10 februarie 1945 ; „Ziariştii din Brăila şi Giurgiu”, *Scînteia*, anul II, nr. 136, duminică, 11 februarie 1945 ; Sindicatul Presei din Dobrogea, Sindicatul Ziariştilor din Banat şi chiar Căpitanul pandur Paul Răzuş (! ?), *Scînteia*, anul II, nr. 137, luni, 12 februarie 1945.

de implicaţii fanteziste[1], care răspundeau însă nevoilor comuniştilor, intraţi pe ultima turnantă în cursa pentru preluarea puterii.

Miron Constantinescu şi rolul intelectualului în socialism

Comunismul a fost o ideologie anti- sau măcar non-intelectuală. Aceasta în condiţiile paradoxale în care *intelectualii dedicaţi* erau cei care transformaseră filosofia marxistă în ceea ce avea să devină formidabila armă politică a comunismului militant[2]. Modelul clasic marxist nu preconiza intelectualităţii statutul de „clasă socială"[3]. Mai mult decât atât, aceleiaşi intelectualităţi nu îi era sortit rolul de „clasă conducătoare". În aceste condiţii, accesul unor intelectuali la funcţiile înalte în anii '50, pe linie de partid sau de stat, poate fi considerat mai degrabă fortuit decât natural. Astfel, intelectualul ajuns în vârful piramidei puterii, ocupând funcţii importante în cadrul nomenclaturii, înceta să mai acţioneze ca un intelectual, acceptând „regulile jocului", cu implicaţiile lor antiintelectuale.

Miron Constantinescu şi-a înscris destinul intelectual pe această turnantă ulterior alegerii sale ca membru al Comitetului Central şi al Biroului Politic al partidului. Ambiţiile tânărului Miron Constantinescu nu vizau obţinerea unor simple beneficii intelectuale (sinecuri, gratificaţii, premii, călătorii în străinătate) din partea „statului – Mecena". Dorinţele lui s-au transformat în ambiţii politice odată cu accederea în „câmpul puterii"[4].

La nici un an de la preluarea postului de redactor-şef al *Scînteii*, Miron renunţă la această funcţie, insignifiantă în raport cu rolul pe care el credea că îl poate juca în cadrul partidului. El a ocupat ulterior, succesiv, funcţii precum : secretar al Comitetului de partid al Capitalei ; responsabil, alături de Ana Pauker, de recrutările masive pe care le face P.C.R. după intrarea în legalitate[5] ;

1. A doua zi după relatarea evenimentului în paginile *Scînteii*, Silviu Brucan a continuat să mediatizeze subiectul, făcând tot felul de conexiuni între atentatul din noaptea de 4-5 februarie şi manifestările antidemocratice ale „reacţiunii" : „Acelaşi spirit de călău, aceleaşi mâini pătate de sângele muncitorilor de la Lupeni şi Griviţa, care luptau pentru libertate, aceleaşi care au săvârşit pogromurile de la Borşa, de la Mostovoi, aceleaşi care au tăiat cu securea capetele de la Aita Seacă şi Aghireş, aceleaşi mâini au tras în tovarăşii noştri de la *Scînteia*. Sunt mâinile ucigaşilor înarmaţi de reacţiunea românească sau hitleristă. Fascismul românesc nu este încă răpus, legionarismul a trecut la acte făţişe" ; Silviu Brucan, „Lupii vor să curgă sânge", în *Scînteia*, anul II, nr. 133, joi, 8 februarie 1945.
2. Mihai Botez, *Intelectualii din Europa de Est (Intelectualii est-europeni şi statul naţional comunist) – un punct de vedere românesc*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1993, p. 23.
3. Adrian Cioroianu, *Pe umerii lui Marx. O introducere în istoria comunismului românesc*, Editura Curtea Veche, Bucureşti, 2005, p. 257.
4. Într-un interogatoriu din 4 iulie 1955, Teohari Georgescu, fost Ministru de Interne, exclus din funcţiile de partid şi de stat în 1952 ca membru al grupului Pauker – Georgescu – Luca, a făcut unele afirmaţii legate de poziţia Anei Pauker şi a lui Vasile Luca şi referitoare la ambiţiile politice ale tânărului Miron Constantinescu : „În anul 1950-1951, Ana Pauker de mai mult ori mi-a vorbit despre actualul secretar al partidului, Miron Constantinescu, spunându-mi că nu este bine că a fost promovat în muncă de răspundere întrucât este pericol ca să se înfumureze, mai cu seamă că este tânăr şi nu o să mai ţină seama de cei mai în vârstă din conducerea partidului. În acea perioadă şi Vasile Luca avea cam aceiaşi poziţie faţă de Miron Constantinescu" ; Dan Cătănuş, Ioan Chiper (coord.), *Cazul Ştefan Foriş. Lupta pentru putere în P.C.R. de la Gheorghiu-Dej la Ceauşescu. Documente 1940-1948*, Editura Vremea, Bucureşti, 1999, doc. nr. 35, p. 220.
5. Ulterior intrării în legalitate, numărul membrilor P.C.R. a crescut într-un ritm ameţitor. Pe 23 august 1944, P.C.R. avea 80 de membri în Bucureşti şi sub 1.000 în toată ţara. Un raport al lui Miron Constantinescu, prezentat la şedinţa Biroului Politic din 29 mai 1946, exemplifică ritmul de creştere

ministru al Minelor şi Petrolului[1] ; preşedinte al Comitetului de Stat al Planificării[2] ; vicepreşedinte al Consiliului de Miniştri ; ministru al Învăţământului[3]. O ascensiune fulminantă, care a hrănit ambiţiile tânărului Miron Constantinescu şi a contribuit la dezvoltarea acelui complex de frustrări care va exploda după Congresul al XX-lea al P.C.(b.)U.S. din 1956[4].

Miron Constantinescu şi-a continuat, într-o anumită măsură, şi activitatea intelectuală. În ciuda faptului că în perioada 1944-1958 el nu a avut contribuţii importante din punct de vedere ştiinţific, Miron Constantinescu, abia trecut de vârsta de treizeci de ani, a fost profesor al Universităţii din Bucureşti, şef al catedrei de Materialism dialectic şi istoric (1948-1951) şi şef al catedrei de Istoria Filosofiei (1950-1951)[5].

Semnificativă pentru această perioadă a existenţei lui Miron Constantinescu este însă viziunea acestuia asupra rolului intelectualului în societatea socialistă. Modul în care acesta îşi imagina relaţia intelectualului cu regimul este exemplificat într-un articol redactat de Miron Constantinescu pentru a fi publicat în ziarul chinez *Jenminjibao* în 1957[6].

În articolul destinat publicaţiei chineze, rolul şi trăsăturile intelectualităţii perioadei burgheze erau prezentate în raport cu trăsăturile proletariatului, exemplificându-se astfel diferenţele majore dintre aceste două categorii şi caracterul mic burghez al intelectualităţii : „În timp ce proletarul soarbe puterea din colectiv, din organizare, din producţie şi luptă comună, intelectualul este un producător individual care oferă produsul muncii sale individuale, care este într-o aprigă concurenţă cu alţi producători individuali de bunuri spirituale. Aceasta determină şi caracterul mic burghez şi individualismul intelectualilor în societatea burgheză”[7].

Poziţia intelectualităţii faţă de mişcarea muncitorească cunoscuse o schimbare de paradigmă, în opinia lui Constantinescu, în contextul celui de-al doilea război mondial şi în condiţiile

---

al efectivelor partidului : 23 august 1944 – 1.000 ; octombrie 1944 – 6.000 ; primăvara 1945 – 52.253 ; 7 noiembrie 1945 – 270.164 ; 1 ianuarie 1946 – 325.000 ; 1 mai 1946 – 417.264. Munca depusă de Miron Constantinescu şi de Ana Pauker, responsabili, în perioada 1944-1948, cu primirile în partid, a avut „aspectul unei campanii, nerespectându-se principiul leninist al primirii individuale în partid, aceasta făcându-se pe liste, în bloc” ; Nicoleta Ionescu-Gură, *Stalinizarea României. Republica Populară Română 1948-1950 : transformări instituţionale*, Editura ALL, Bucureşti, 2005, pp. 209-210.

1. Florica Dobre (coord.), *Membrii C.C. al P.C.R.*..., pp. 175-177.
2. Despre Comitetul de Stat al Planificării şi rolul pe care această instituţie cu rang de minister îl avea, mai multe informaţii în memoriile lui Gheorghe Gaston Marin, cel care i-a urmat lui Miron Constantinescu la conducerea C.S.P. ; Gheorghe Gaston Marin, *Consemnări*, Editura Semne, Bucureşti, 2003, pp. 189-193.
3. Miron Constantinescu este numit ministru al Învăţământului ca urmare a discuţiilor purtate în cadrul şedinţei Biroului Politic din 13 noiembrie 1956. El îl înlocuia în funcţie pe Ilie Murgulescu, a cărui activitate urma să fie analizată de o comisie formată din C-tin Pârvulescu, Nicolae Ceauşescu şi Leonte Răutu. Numirea lui Miron Constantinescu în această funcţie viza întocmirea unui „program concret de măsuri în vederea îmbunătăţirii compoziţiei sociale a elevilor şi studenţilor, a îmbunătăţirii programei analitice a şcolilor medii şi superioare, în vederea decongestionării programei, în vederea îmbunătăţirii predării marxism-leninismului în şcolile medii şi superioare, a reglementării predării limbilor străine şi întăririi disciplinei şcolare”. De asemenea, urma să se stabilească o serie de măsuri pentru „verificarea corpului profesorilor în vederea scoaterii din învăţământ a elementelor duşmănoase care se manifestă activ” ; A.N.I.C., fond *C.C. al P.C.R. – Cancelarie*, dosar nr. 172/1956, ff. 1-6.
4. Vladimir Tismăneanu, *Miron Constantinescu sau povestea imposibilei erezii*..., p. 201.
5. A.N.I.C., fond personal *Miron Constantinescu*, dosar nr. 3, ff. 15-16.
6. A.N.I.C., fond *C.C. al P.C.R. – Secţia Propagandă şi Agitaţie*, dosar nr. 1/1957, „Rolul intelectualilor în construirea socialismului în Republica Populară Română”, ff. 1-21.
7. *Ibidem*, f. 5.

proliferării stângii în România: „Deşi o însemnată parte a intelectualităţii se afla sub influenţa claselor reacţionare [...] în perioada dintre cele două războaie şi a războiului antisovietic a avut loc un proces de clarificare înlăuntrul intelectualităţii. O mare parte s-a îndreptat spre stânga, reacţionând viguros împotriva ideologiei antiumaniste a fascismului şi faţă de metodele sale bestiale. *Înrâurirea Partidului comunist în sânul intelectualităţii a crescut şi mai mult atunci când, în urma ofensivei victorioase a Uniunii Sovietice şi a răsturnării regimului fascist din România, cea mai mare parte dintre ei au început să-şi dea seama de superioritatea sistemului socialist* (subl. mea – Ş.B.)”[1]. Miron Constantinescu relua practic o temă etalon a propagandei comuniste – ideea adeziunii masive a populaţiei la ideile şi cauza mişcării comuniste.

Transformările pe care le suferă intelectualitatea odată cu instaurarea noului regim sunt evidenţiate din perspectiva schimbărilor din viaţa culturală, a noului rol care îi este atribuit acesteia şi din perspectiva poziţiei sociale a intelectualilor în noua societate: „În perioada de trecere de la capitalism la socialism se produce o transformare a intelectualităţii. Intelectualii sunt cuprinşi în organizaţii economice şi culturale, în instituţii în care se lucrează pe baza unui program unitar, în care lucrează alături de ceilalţi oameni ai muncii în folosul tuturor celor ce muncesc. Sunt înconjuraţi de preţuirea şi simpatia tovarăşilor de muncă în raport cu sârguinţa şi calitatea muncii lor, pot primi cele mai înalte distincţii şi premii de stat. În poziţia lor socială şi în psihologia intelectualilor intervin deci schimbări însemnate care duc şi la înlăturarea treptată a trăsăturilor formate în timpul feudalismului şi capitalismului. Se accentuează spiritul colectiv, micşorându-se individualismul: câştigând încredere în forţele unite ale poporului muncitor din care fac parte, simţind unirea în muncă şi luptă, în producţie şi creaţie, trăsăturile mic-burgheze treptat se atenuează pentru ca la noile generaţii de intelectuali, ridicaţi din clasa muncitoare şi ţărănime, să dispară cu totul”[2]. Regimul democraţiei populare, prin accentele sale totalitariste, însemna tocmai tabuuri explicite şi bariere în ceea ce priveşte exprimarea intelectuală – de la cenzura deschisă până la manipularea intelectualităţii către „autocenzură”. Miron Constantinescu prezenta însă o imagine idilică a acestei situaţii – centralismul, controlul asupra producţiilor intelectuale şi chiar impunerea unui „program unitar” reprezentau, în opinia lui, „cheia” succesului. Mai mult decât atât, intelectualităţii – docilă – urma să i se premieze supunerea „în raport cu sârguinţa şi calitatea muncii lor”.

Aceeaşi intelectualitate era însă, în viziunea comuniştilor, şi o categorie socială caracterizată prin instabilitate şi lipsă de omogenitate. Vechea intelectualitate, în ciuda eforturilor comuniştilor, continua să fie, conform aceluiaşi Miron Constantinescu, încă tributară unor concepţii vechi, retrograde, unor rămăşiţe şi influenţe ale ideologiei burgheze imperialiste. Soluţia pe care socialismul o întrevedea reprezenta „creşterea şi formarea unei noi intelectualităţi provenită din clasa muncitoare şi ţărănimea muncitoare”. Un rol important în cadrul acestui proces revenea sistemului de învăţământ, reformat după principii „democratice” în 1948: „Paralel cu atragerea şi educarea vechii intelectualităţi, partidul şi guvernul – călăuzindu-se după învăţătura lui Lenin – s-au ocupat permanent şi în mod deosebit de creşterea unei noi intelectualităţi provenită din clasa muncitoare şi ţărănimea muncitoare. În această privinţă un rol hotărâtor l-au avut dezvoltarea şi ridicarea nivelului învăţământului mediu şi superior. Începând din 1948, anul în care s-a înfăptuit reforma democratică a învăţământului din Republica Populară Română şi deci aşezarea lui pe baze materialist ştiinţifice, a crescut mereu numărul elevilor şi studenţilor şi s-a îmbunătăţit treptat compoziţia lor socială. În felul acesta s-a promovat în anii din urmă, din rândurile clasei muncitoare şi ale ţărănimii

1. *Ibidem*, f. 4.
2. *Ibidem*, f. 5.

muncitoare, un număr considerabil de cadre intelectuale noi – ingineri, geologi, agronomi, tehnicieni, medici, scriitori, artişti, profesori, învăţători – devotaţi clasei muncitoare, poporului şi care fac faţă cu tot mai multă pricepere sarcinilor lor”[1].

Formarea unei noi intelectualităţi era însă unul dintre scopurile importante ale regimului pe termen lung. Comuniştii realizau faptul că atât procesul de „educare” al unor „intelectuali valoroşi de formaţie veche”, cât şi procesul de formare a noii intelectualităţi reprezentau procese de durată. Era nevoie, în viziunea lui Constantinescu, de „o muncă perseverentă, răbdătoare, principială şi elastică […] sub conducerea partidului”. În aceste condiţii, o soluţie pe termen scurt o reprezenta „comuniunea din interes” sub oblăduirea partidului. Practic, pentru a se ajunge la un acord avantajos pentru ambele părţi, cheia o constituia regruparea vechii intelectualităţi alături de „marea masă a intelectualităţii noi” şi „contopirea amândurora în marea coloană a intelectualităţii devotate poporului muncitor”[2].

Vigilenţa permanentă, continua supervizare a procesului de subordonare a intelectualităţii în timp şi spaţiu erau însă necesităţi, în condiţiile în care „duşmanul” încă ameninţa cuceririle democratice ale proletariatului : „În decursul anilor, partidul nostru a demascat şi combătut, cu ajutorul intelectualilor comunişti şi progresişti, numeroase curente, idei, teze antiştiinţifice şi antimarxiste şi diferite rămăşiţe şi influenţe al ideologiei burgheze imperialiste […] Toate acestea nu înseamnă că am lichidat definitiv rămăşiţele şi influenţele ideologiei burgheze. În ţara noastră continuă să existe baze sociale ale ideologiei burgheze : chiaburimea, elemente exploatatoare de la oraşe şi foşti exploatatori. Aceştia nu numai că râvnesc şi aşteaptă întoarcerea vremurilor pe veci apuse, dar întreţin şi răspândesc idei şi teorii menite să semene confuzie”[3]. „Duşmanul” – cu trăsături sociale invizibile – exista pretutindeni, ameninţând în orice moment să dea lovitura de graţie comunismului. Modalitatea aceasta confuză de prezentare a duşmanului de clasă avea drept scop trezirea fricii şi alimentarea ei – frică ce generează nesiguranţă[4]. Cu cât acest obiect al fricii era mai nebulos şi mai nedeterminat, cu atât existau mai multe şanse ca acest tip de propagandă să aibă succes.

Pe lângă acest tip de ameninţări care periclitau integritatea şi rolul pe care intelectualitatea trebuia să îl aibă în socialism, existau şi alte „curente” care puteau destabiliza, în opinia lui Miron Constantinescu, intelectualitatea „angajată” – este vorba despre individualismul accentuat şi despre „teoria pauzei”. Individualismul accentuat era văzut de Constantinescu ca fiind „urmarea poziţiei intelectualilor în societatea burgheză”, iar rămăşiţe puternice ale acestui tip de atitudine „există chiar la oamenii societăţii noi, mai ales în perioada de trecere”[5]. „Teoria pauzei” în lupta ideologică, în schimb, apăruse printre unii intelectuali români ca urmare a unei „interpretări greşite a principiului coexistenţei paşnice între state cu orânduiri sociale diferite”. Poziţia partidului faţă de o asemenea atitudine era însă fermă, precizată, ne spune Miron Constantinescu, la cel de-al doilea Congres al partidului : „Nici vorbă nu poate fi de o cât de mică slăbire a luptei duse de partid împotriva ideologiei duşmane, necum despre o pretinsă pauză în lupta ideologică”[6].

Imaginea pe care Miron Constantinescu o oferea cititorilor chinezi era una distorsionată. Adeziunea intelectualităţii la cauza comunismului fusese, în opinia lui, aproape totală. Nu se menţiona nimic în legătură cu acţiunile de subordonare a intelectualităţii – campaniile de

1. *Ibidem*, ff. 6-7.
2. *Ibidem*, f. 7.
3. *Ibidem*, f. 14.
4. Eugen Denize, Cezar Mâţă, *România comunistă. Statul şi propaganda 1948-1953*, Editura Cetatea de Scaun, Târgovişte, 2005, pp. 103-104.
5. A.N.I.C., fond *C.C. al P.C.R. – Secţia Propagandă şi Agitaţie*, dosar nr. 1/1957, f. 14.
6. *Ibidem*, f. 14.

epurări de scriitori şi opere, represiunea fizică a celor care nu se aliniau modelului nou impus de partid. Tot Miron Constantinescu prezenta mecanismul de evacuare a „resturilor" şi a „dejecţiilor" culturii burghezo-moşiereşti ca fiind perpetuu, funcţionând încontinuu, în slujba poporului, spre binele şi în interesul acestuia. Acelaşi popor nu avea nevoie, conform aceluiaşi, de nimic ce putea aminti de regimul „odios" burghez – proza, poezia, teatrul, critica, istoria literară, ştiinţele aveau dreptul să fiinţeze numai în condiţiile adoptării materialismului dialectic şi istoric ca unică doctrină acceptată[1]. Arta nu mai putea exista în afara „cauzei generale a proletariatului". Miron Constantinescu dădea astfel o sentinţă dură – intelectualităţii nu i se va permite să adopte o altă atitudine decât pe aceaa pe care partidul i-o indica.

Căderea

Posteritatea lui Miron Constantinescu nu a fost asigurată de activitatea lui revoluţionară în perioada clandestinităţii. La fel de puţine amintiri au lăsat şi postura sa de prim-şef al *Scînteii* legale, cât şi funcţiile pe care le-a ocupat ulterior. Imaginea care a dăinuit a fost aceea a „decăzutului", a celui eliminat din partid şi aruncat undeva la periferia vieţii politice[2]. Întotdeauna dramele au avut darul de a denatura, într-o mai mică sau mai mare măsură, adevărul şi cursul istoric. Stalinistul înverşunat al primei decade a comunismului românesc devine astfel promotorul unei „destalinizări" (!) ratate. Obstinatul activist şi lider comunist, părtaş la toate crimele şi abuzurile de care se făcea vinovată Securitatea, păstrează imaginea celui care a amendat metodele de lucru ale acesteia. Nu în ultimul rând, Miron Constantinescu rămâne iniţiatorul unui curent de „democratizare" a partidului, de „reformare" a acestuia pe baza principiilor antistaliniste promovate de Hruşciov. Toate aceste trei aspecte sunt, dintr-un anumit punct de vedere, verosimile. Mai mult decât atât, oricât de paradoxal ar părea, biografia lui Miron Constantinescu poartă, dintr-un anumit punct de vedere, tuşele unei drame care lesne îl poate transforma într-o victimă a regimului pe care îl servea cu atâta devotament.

Evenimentul care a dus la această bruscă schimbare a existenţei lui Miron Constantinescu l-au reprezentat Congresul al XX-lea al P.C.U.S. şi implicaţiile pe care evenimentele din jurul acestui congres le-au avut asupra „democraţiilor populare" din Europa Centrală şi de Est. Perioada care a urmat morţii lui Stalin (1953) a însemnat „disoluţia mitului acestuia şi începutul căutărilor unor modele socialiste alternative"[3]. Deşi nu la aceeaşi intensitate ca în Ungaria, Polonia sau Cehoslovacia, vântul schimbării începuse să îşi facă simţită prezenţa şi în Republica Populară Română[4]. Acest curs al schimbării părea să intre într-o fază

1. „Sarcina cea mai importantă şi care se află în centrul atenţiei partidului, este răspândirea printre intelectuali a concepţiei ştiinţifice a clasei muncitoare despre lume – materialismul dialectic şi materialismul istoric [...] Partidul nostru combate cu toată hotărârea ploconirea servilă în faţa culturii burgheze şi a tot ce vine din apus, deoarece această atitudine cosmopolită deschide drumul pătrunderii ideologiei duşmane, a culturii decadente a imperialismului şi uşurează acţiunea de influenţare şi subminare a culturii noi socialiste, care s-a intensificat în ultimul timp" ; *ibidem*, ff. 10 şi 13.
2. Aceasta este şi imaginea lui Diocleţian Sava (Miron Constantinescu) în primul roman pe care îl publică Petru Dumitriu după fuga sa în Occident (1960), *Ne întâlnim la judecata de apoi* (ediţia în lb. română), Editura Univers, Bucureşti, 1992.
3. Vladimir Tismăneanu, *Stalinism pentru eternitate*..., p. 175.
4. Moartea lui Stalin a impus în Uniunea Sovietică o politică a *noului curs* după modelul sugerat de Hruşciov. Dorind să se alinieze modelului sovietic pe care Moscova îl sugera, Gheorghiu-Dej a consimţit unele schimbări la vârful partidului. Plenara Comitetului Central din 19 aprilie 1954 a

accelerată odată cu prezentarea, în cadrul Congresului al XX-lea al PC(b)US, a faimosului „Raport secret”[1], referitor la abuzurile şi crimele de care se făcea vinovat Stalin.

Din partea P.M.R., delegaţia care s-a deplasat la Moscova pentru a asista la lucrările Congresului era formată din Gheorghe Gheorghiu-Dej, Miron Constantinescu, Iosif Chişinevschi şi Petre Borilă[2]. Textul „Raportului secret” a fost adus la cunoştinţă numai şefilor delegaţiilor „partidelor frăţeşti” – în cazul delegaţiei României, lui Gheorghiu-Dej – care urmau să îi informeze şi pe ceilalţi membri ai delegaţiei[3]. Reacţia principală produsă de textul raportului a fost una de stupefacţie. Miron Constantinescu a avut însă o atitudine distantă şi precaută la aflarea acestor informaţii[4], pretinzând că este nevoie de timp ca să se studieze documentele cu atenţie. Simţea probabil că sosise momentul oportun pentru o îmbunătăţire a poziţiei sale în partid ?

După reîntoarcerea în ţară a delegaţiei deplasate la Moscova, pentru mai bine de o lună, Biroul Politic nu a luat nici o poziţie oficială referitoare la „evenimentul” de la Moscova. Mai mult decât atât, atunci când Gheorghiu-Dej a prezentat raportul vizitei la Moscova, în cadrul Plenarei C.C. din 23-25 martie 1956, el a admis „unele greşeli din trecut”, precizând însă că destalinizarea debutase în România încă din 1952, odată cu eliminarea din partid a

---

hotărât desfiinţarea funcţiei de secretar-general şi instituirea conducerii colective – un secretariat format din trei persoane în care poziţia de *primus inter pares* o avea un prim-secretar – poziţie pe care o „câştigă” Gheorghe Apostol. Gheorghiu-Dej se „retrage” strategic în funcţia de prim-ministru. Această rocadă la vârful partidului a fost una de „operetă”, Apostol neavând pretenţia de a conduce fără consimţământul lui Dej. De altfel, această schimbare nu a fost de durată, un an mai târziu Gheorghiu-Dej revenind în funcţia de secretar-general ; Adrian Cioroianu, *op. cit.*, p. 204.

1. La baza „Raportului secret”, prezentat de Nikita Hruşciov în noaptea de 24-25 februarie 1956 celor 1.430 de delegaţi sovietici prezenţi la Congresul al XX-lea al P.C.U.S., se afla un alt raport întocmit de un veteran ideolog al partidului – Piotr Pospelov (fost redactor-şef la *Pravda* între anii 1940-1949). Textul raportului lui Pospelov, un document zdrobitor asupra crimelor în masă comise la sfârşitul anilor ’30, a fost drastic modificat la cererea lui Hruşciov. O primă modificare o întreprinde însuşi Pospelov, care rescrie la cererea lui Hruşciov raportul, fără cifre şi defalcând câteva aspecte care nu erau pe placul celui din urmă. Nici această variantă nu va fi agreată de către prim-secretarul P.C.U.S., care, în cele din urmă, va dicta treizeci de pagini în care relata doar amănuntele şi subiectele la care ţinea şi care nu puteau să îl discrediteze ; Nicolas Werth, „Revelaţii despre Raportul Hruşciov”, în Doina Jela, Vladimir Tismăneanu (coord.), *Ungaria 1956 : revolta minţilor şi sfârşitul mitului comunist*, Editura Curtea Veche, Bucureşti, 2006, pp. 86-91.
2. Miron Constantinescu şi Iosif Chişinevschi erau membri ai Biroului Politic al C.C. al P.M.R., drept pentru care erau îndreptăţiţi să participe la lucrările Congresului. Prezenţa lui Petre Borilă printre cei deplasaţi la Moscova, însă, poate fi explicată prin apropierea dintre acesta şi Gheorghiu-Dej – Borilă devine, în această perioadă, unul dintre apropiaţii secretarului general al partidului, făcând parte din cercul său intim, acolo unde se discutau cele mai secrete probleme şi se luau deciziile cruciale ; Vladimir Tismăneanu, Dorin Dobrincu, Cristian Vasile (coord.), *Raport final...*, p. 97, n. 121.
3. Nikita Hruşciov şi-a manifestat un oarecare interes faţă de păstrarea confidenţialităţii raportului. La nivel declarativ, el a interzis o largă difuzare a acestuia, încercând să pară că doreşte păstrarea secretului asupra acestui document care putea „furniza muniţie duşmanilor”. Dintre nesovietici, doar şefii delegaţiilor „partidelor – frăţeşti” au fost informaţi de existenţa lui. Rămânea la latitudinea lor informarea sau nu a celorlalţi membri ai delegaţiei ; Nicolas Werth, *op. cit, loc. cit.*, pp. 92-94. Dej a informat pe ceilalţi membri ai delegaţiei de primirea textului raportului, încercând să impună o poziţie comună pe care delegaţia să o susţină, solidară, odată cu întoarcerea în ţară, Adrian Cioroianu, *op. cit.*, p. 206.
4. Pentru o descriere detaliată a experienţei delegaţiei P.M.R. participantă la Congresul al XX-lea al P.C.U.S., vezi Paul Sfetcu, *13 ani în anticamera lui Dej*, Selecţie, introducere şi note de Lavinia Betea, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 2000, pp. 272-283.

„deviaţioniştilor de dreapta"[1]. Miron Constantinescu, pe de o parte, şi Iosif Chişinevschi, pe de altă parte, nu au fost mulţumiţi cu această poziţie adoptată de secretarul-general al partidului. „Atacul" îndreptat împotriva lui Dej era astfel iminent.

Mânaţi de interese personale şi considerând că, în climatul creat de „raportul Hruşciov", o schimbare la vârf în cadrul partidului şi, implicit, o îmbunătăţire a poziţiilor lor erau posibile[2], Constantinescu şi Chişinevschi au premeditat atacul împotriva lui Gheorghiu-Dej. Ei au încercat să îi atragă în grupul de „complotişti" pe alţi membri ai Biroului Politic – Constantin Pârvulescu şi Alexandru Moghioroş. Deşi aveau motive să fie nemulţumiţi de politica impusă de Dej, cei doi au găsit de cuviinţă că era mai sigur şi mai înţelept să se ralieze acestuia din urmă[3].

Atacul conjugat al celor doi împotriva secretarului-general al partidului s-a consumat în şedinţele succesive ale Biroului Politic din 3-12 aprilie 1956. Miron Constantinescu a supus atenţiei membrilor Biroului trei aspecte – abuzurile Securităţii, cultul personalităţii şi lipsa democraţiei interne de partid – de care, în opinia lui, se făcea vinovat, în primul rând, Gheorghiu-Dej. În apărarea secretarului-general al partidului s-au ridicat însă Gheorghe Apostol, Chivu Stoica, Alexandru Drăghici şi Nicolae Ceauşescu. „Lupta" nu a fost însă tranşată, pentru moment, în favoarea nici unei părţi, Constantinescu şi Chişinevschi fiind însă avertizaţi asupra atitudinii lor „nepartinice"[4].

Contextul extern i-a fost favorabil lui Gheorghiu-Dej[5] şi, un an mai târziu, acesta a găsit momentul prielnic pentru a se descotorosi de cei doi răzvrătiţi. Plenara Comitetului Central din 28 iunie – 3 iulie 1957 a reprezentat contextul potrivit pentru excluderea din Biroul Politic a celor doi ; acuzaţi de fracţionism şi de „metode antipartinice", Constantinescu şi Chişinevschi au fost nevoiţi să îşi recunoască „greşeala" şi să îşi facă autocritică. Dej îi executase pe noii contestatari, însă păstra şi imaginea conducătorului indulgent[6] – Constantinescu

1. „Raportul Delegaţiei P.M.R., prezentat de Gheorghe Gheorghiu-Dej, cu privire la lucrările Congresului al XX-lea al C.C. al P.C.U.S. (fragment)", în Alina Tudor, Dan Cătănuş (coord.), *O destalinizare ratată. Culisele cazului Miron Constantinescu – Iosif Chişinevschi (1956-1961)*, Editura Elion, Bucureşti, 2001, doc. nr. 1, pp. 29-49.
2. În conformitate cu un raport al Institutului de Cercetare de la Radio Europa Liberă, Miron Constantinescu era prezumtivul urmaş al lui Dej (!). Adversitatea lui Dej faţă de Constantinescu avea astfel la bază imaginea de potenţial rival pe care a avea Miron Constantinescu – HU O.S.A. 300-8-3, *Records of Radio Free Europe/Radio Liberty Research Institute (R.F.E./R.L. R.I.), Publications Department, Background Reports*, Box 48, Folder 6, Report no. 165 : „Romanian Party Shuffle Echoes Shake-Up in Moscow", p. 2, disponibil on-line la adresa http : //www.osaarchivum.org/ files/holdings/300/8/3/text/48-6-165.shtml.
3. Alina Tudor, Dan Cătănuş, „Studiu introductiv", în Alina Tudor, Dan Cătănuş (coord.), *O destalinizare ratată...*, p. 16.
4. Vezi „Stenograma şedinţei plenare a C.C. al P.M.R., la care s-a discutat excluderea din Biroul Politic al C.C. al P.M.R. a lui Miron Constantinescu şi Iosif Chişinevschi (fragmente)", în Alina Tudor, Dan Cătănuş (coord.), *O destalinizare ratată...*, doc. nr. 3, pp. 170-248.
5. Revolta maghiară din 1956 şi criza poloneză l-au plasat pe Gheorghiu-Dej într-o poziţie avantajoasă în contextul confruntărilor de la vârful partidului. Evenimentele care i-au dat ultimul imbold lui Dej în ideea eliminării detractorilor săi le-au reprezentat însă epurările de la vârful P.C.(b.)U.S. din 1957. E adevărat că anunţul eliminării „grupului antipartinic" Malenkov, Kaganovici, Şepilov a apărut în *Pravda* abia la 4 iulie – însă nu este exclus ca Gheorghiu-Dej să fi fost la curent cu evenimentele de la Moscova ; Vladimir Tismăneanu, *Stalinism pentru eternitate...*, pp. 198-199.
6. În comparaţie cu destinul grupului Pauker – Luca – Georgescu, eliminaţi în 1952, Dej a părut mult mai îngăduitor cu soarta lui Miron Constantinescu şi a lui Iosif Chişinevschi care, de altfel, nu au fost înlăturaţi din C.C. decât în 1961.

şi Chişinevschi au fost excluşi din Biroul Politic, nu însă şi din Comitetul Central. Cei doi pierdeau însă şi celelalte funcţii pe care le ocupau pe linie administrativă[1].

Răfuiala de la vârful partidului din 1956-'57, tranşată în favoarea sa, fără prea multe dificultăţi, de către Gheorghiu-Dej, nu a avut la bază, sub nici o formă, un curent de liberalizare a vieţii politice din România Populară. Intenţiile lui Miron Constantinescu şi Iosif Chişinevschi erau la fel de meschine precum cele ale secretarului-general al partidului, iar scopurile urmărite erau la fel de josnice : preluarea şi păstrarea puterii în cadrul partidului.

Miron Constantinescu era, la acea vreme, unul din membrii Biroului Politic ale căror pregătire profesională şi formaţie intelectuală contrastau puternic cu ale celorlalţi[2]. Din această cauză, el acumulase o sumă de frustrări şi se credea îndreptăţit să aspire la o poziţie superioară celei pe care o ocupa la acea vreme. Simplificând destul de mult situaţia, am putea spune că, aşa cum ambiţia tânărului Miron îl transformase pe „intelectualul în devenire" în influentul „om politic", tot aşa, avatarurile „intelectualului" Miron Constantinescu erau cele care puseseră capăt carierei sale de „om politic".

„Imposibila reîntoarcere"

Perioada care a urmat acestui moment-cheie al existenţei lui Miron Constantinescu şi până la reabilitarea sa (1965) este una greu de definit. Un raport al postului de *Radio Europa Liberă* din 12 august 1974, care semnala moartea activistului comunist Miron Constantinescu şi făcea o scurtă incursiune în biografia fostului nomenclaturist, vorbea despre „eclipsa aproape totală" în care intrase cariera lui Constantinescu după excluderea sa din partid[3]. Nici necrologul publicat în *Scînteia*, în 19 iulie 1974, nu făcea aproape deloc referire la această etapă a vieţii sale[4].

Situaţia lui Miron Constantinescu nu a fost însă nici pe departe atât de tragică precum pare să se întrevadă din aceste surse. Exclus din funcţia de membru al Biroului Politic, Constantinescu a rămas totuşi, pentru o vreme, membru al Comitetului Central. Mai mult decât atât, atitudinea lui nu părea a fi una revanşardă – chiar a doua zi după Plenară, el a trimis o scrisoare lui Gheorghiu-Dej, prin care, pe lângă unele observaţii minore *vis-à-vis*

1. Miron Constantinescu este demis din funcţia de vicepreşedinte al Consiliului de Miniştri şi cea de ministru al Învăţământului la 14 iulie 1957, fiind înlocuit în această din urmă funcţie de Athanase Joja ; HU O.S.A. 300-8-3, *Records of Radio Free Europe/Radio Liberty Research Institute (R.F.E./R.L. R.I.), Publications Department, Background Reports*, Box 48, Folder 6, Report no. 165 : „Romanian Party Shuffle Echoes Shake-Up in Moscow", p. 4, disponibil on-line la adresa http : //www.osaarchivum.org/files/holdings/300/8/3/text/48-6-165.shtml.
2. Ion Gheorghe Maurer, vorbind despre încercarea lui Miron Constantinescu de a-i lua locul lui Dej, aduce în discuţie tocmai nivelul de pregătire intelectuală superior al acestuia în raport cu ceilalţi membri ai grupului conducător de la Bucureşti. O cauză importantă a acestei afaceri a reprezentat-o însă şi ambiţia nemăsurată a acestuia : „Miron Constantinescu era destul de ambiţios iar pregătirea şi calităţile lui intelectuale erau deasupra multora ce se aflau, atunci, la conducere" ; Lavinia Betea, *Maurer şi lumea de ieri. Mărturii despre stalinizarea României*, Fundaţia Ioan Slavici, Arad, 1995, p. 121.
3. HU O.S.A. 300-8-3, *Records of Radio Free Europe/Radio Liberty Research Institute (R.F.E./R.L. R.I.), Publications Department, Background Reports*, Box 52, Folder 2, Report no. 162 – „Death of Miron Constantinescu", p. 1, disponibil on-line la adresa http : //www.osaarchivum.org/files/holdings/300/8/3/text/52-2-162.shtml.
4. *Scînteia*, anul XLIII, nr. 9924, vineri, 19 iulie 1974.

de textul rezoluţiei Plenarei, el îşi exprima devotamentul faţă de conducere, faţă de Comitetul Central şi de partid[1].

Cariera lui s-a înscris, e adevărat, pe o pantă descendentă în raport cu prestigiul pe care şi-l câştigase ca membru de seamă al nomenclaturii comuniste. A ocupat, succesiv, funcţii mărunte : director al Institutului de Cercetări Economice al Academiei R.P.R. (1957-1958)[2] ; director al Institutului de Istorie al Partidului (1958) ; şef de secţie la Institutul de Istorie „Nicolae Iorga" (1962-1965)[3] ; profesor de istorie la Institutul de Perfecţionare a Cadrelor Didactice Bucureşti (1962-1965)[4]. Această perioadă de „degradare profesională" a avut însă un efect uimitor asupra carierei intelectuale a lui Miron Constantinescu. Blocându-i-se căile de revenire într-o funcţie importantă în cadrul partidului, lui Constantinescu nu-i mai rămăsese decât soluţia „devenirii intelectuale". Astfel, el şi-a îndreptat atenţia către pasiunile din tinereţe – istoria şi sociologia. Încă înainte de a fi exclus din partid, îl regăsim pe Miron Constantinescu, în calitatea sa de ministru al Învăţământului, prezidând o şedinţă a colectivului de istorici care era însărcinat cu redactarea Tratatului de istorie a României – sarcină trasată de al II-lea Congres al P.M.R. (1955)[5]. Deşi intervenţiile sale în cadrul discuţiilor au vizat, în special, aspectele administrative ale demersului, momentul este edificator din prisma unei imagini pe care Miron Constantinescu va reuşi să şi-o clădească în viitorul mai mult sau mai puţin apropiat : aceea de ideolog, coordonator şi cenzor a tot ceea ce însemna producţia ştiinţifică în domeniul ştiinţelor sociale : îndeosebi în ceea ce priveşte istoria şi sociologia.

Un alt moment important al biografiei lui Miron Constantinescu în această perioadă l-a reprezentat prima contribuţie majoră a acestuia în domeniul ştiinţific – *Din istoria Transilvaniei*, (două volume), lucrare elaborată alături de Constantin Daicoviciu şi Ştefan Pascu şi tradusă în limbile maghiară şi franceză[6]. Nu ştim care a fost contribuţia efectivă a lui Constantinescu

---

1. Miron Constantinescu încerca, prin intermediul acestei scrisori, să îl convingă pe Gheorghiu-Dej să aprobe câteva modificări minore în textul rezoluţiei Plenarei, care ar fi edulcorat amploarea pe care Biroul Politic dorea să o dea gestului său şi celui al lui Chişinevschi. Mai exact, Miron îi cerea lui Dej să se menţioneze în Rezoluţie, în conformitate cu textul dării de seamă, caracterul „unitar al Partidului", faptul că cei doi excluşi îşi recunoscuseră greşelile şi promiseseră să se îndrepte şi că atitudinea lor fusese, mai degrabă, „nepartinică", şi nu „antipartinică". În încheiere, Miron Constantinescu îşi manifesta adeziunea faţă de cauza comunismului, promiţând că „prin muncă practică" va demonstra ataşamentul său faţă de Partid : „Voi avea prilejul să demonstrez în muncă practică faptul că acestea nu sunt angajamente verbale ci voinţa fermă de a [mă] îndrepta [...] Desigur, mă supun hotărârii Biroului Politic cu toată conştiinţa şi devotamentul faţă de C.C. P.M.R. şi faţă de partid" ; A.N.I.C., fond *C.C. al P.C.R. – Cancelarie*, dosar nr. 83/1957, ff. 10-13.
2. Florica Dobre (coord.), *Membrii C.C. al P.C.R...*, pp. 175-177.
3. *Ibidem*.
4. A.N.I.C., fond personal *Miron Constantinescu*, dosar nr. 3, f. 16.
5. Şedinţa prezidată de Miron Constantinescu (10 mai 1957), la care au fost convocaţi istoricii însărcinaţi cu pregătirea tematicii în vederea elaborării primului tratat de Istorie a României, având la bază principiile marxist-leniniste, a avut caracterul unei verificări de etapă. Colectivul de istorici, din care făceau parte Petre Constantinescu-Iaşi, Andrei Oţetea, Constantin Daicoviciu, Emil Condurache, Barbu-Câmpina şi alţii, nu reuşise să ajungă la un acord în ceea ce priveşte multe aspecte din cadrul tematicii. Mai mult decât atât, istoricii nu au ezitat în a se acuza reciproc şi de a arunca vina unii asupra altora. Miron Constantinescu a criticat această stare de fapt şi a încercat să impună câteva termene pentru finalizarea unor sarcini ; A.N.I.C., fond *C.C. al P.C.R. – Secţia Propagandă şi Agitaţie*, dosar nr. 20/1957, ff. 1-98.
6. Miron Constantinescu a coordonat, alături de Daicoviciu, elaborarea lucrării referitoare la istoria Transilvaniei, cât şi traducerea acesteia în limbile maghiară şi franceză (*Erdély Története* şi *Breve histoire de Transylvanie*, ambele în două volume – 1961-1963). Mai mult chiar, Constantinescu afirma că ar fi redactat câteva dintre capitolele lucrării ; A.N.I.C., fond personal *Miron Constantinescu*, dosar nr. 3, f. 19.

la redactarea lucrării ; şi fără îndoială nu a fost consistentă – el nu avea studii de specialitate şi nu se remarcase, cel puţin până în acel moment, ca istoric. E posibil însă ca rolul lui în cadrul acelui colectiv de redacţie să fi fost unul de control. De altfel, Miron Constantinescu a fost şeful unui comitet care a analizat lucrarea din însărcinarea Comitetului Central[1] – acest comitet avea sarcina de a verifica dacă lucrarea era elaborată şi avea la bază principiile marxism-leninismului.

Rolul său de cenzor al producţiei ştiinţifice în domeniul istoric este evidenţiat în mod explicit de discuţiile purtate în cadrul unei şedinţe a Biroului Politic din 18 aprilie 1964. Unul dintre punctele de pe ordinea de zi a şedinţei era „folosirea lui Miron Constantinescu în probleme istorice"[2]. Practic, discuţiile dintre membrii Biroului Politic au vizat modul în care Miron Constantinescu îşi putea îndeplini mai eficient sarcinile sale – de a „îndruma şi controla activitatea istoricilor pe linie de partid". Din discuţiile purtate reiese faptul că Miron fusese deja folosit de către conducerea de partid pentru controlarea unor lucrări ştiinţifice, urmărind să studieze corectitudinea acestora din punct de vedere ideologic[3]. Atitudinea sa „corectă" şi râvna cu care îşi îndeplinea sarcinile ce îi erau trasate promiteau chiar o „reabilitare" a deviaţionistului din 1957 – Petre Borilă sublinia acest fapt, dând să se înţeleagă că partidul era dispus să îi mai acorde o şansă acestuia : „Dacă lucrează de fapt, de ce nu facem o formalitate să-l numim într-o muncă sau aici sau dincolo. Cât timp îi trebuie unui om care lucrează bine să se reabiliteze ? Dacă într-adevăr el s-a îmbunătăţit din toate punctele de vedere de ce să nu-i dăm una din aceste funcţii"[4].

Moartea lui Gheorghe Gheorghiu-Dej (19 martie 1965) şi accederea în funcţia de secretar-general a lui Nicolae Ceauşescu au reprezentat o şansă nesperată pentru Miron Constantinescu. Abil, Ceauşescu s-a folosit, încă din primele momente după preluarea puterii, de tehnica subtilă de a-i reabilita pe oponenţii lui Gheorghiu-Dej, scopul principal constituindu-l discreditarea memoriei acestuia din urmă. Miron Constantinescu a avut astfel şansa unei graduale reveniri în „câmpul puterii".

Prima mutare în acest sens a reprezentat-o numirea lui Miron Constantinescu în funcţia de adjunct al ministrului Învăţământului – 27 septembrie 1965[5]. La doar şase luni de la moartea lui Dej, Ceauşescu îi dădea de înţeles lui Miron Constantinescu că o reabilitare a sa era posibilă. Intenţia lui Ceauşescu avea un fundament strategic – reabilitarea lui Constantinescu trebuia să fie făcută gradual şi cu maximă precauţie ; reabilitat, Constantinescu ar fi putut să îşi recâştige poziţia şi influenţa pe care, anterior, le avusese la vârful partidului,

1. A.N.I.C., fond *C.C. al P.C.R. – Secţia Propagandă şi Agitaţie*, dosar nr. 7/1960, ff. 1-21.
2. La acea vreme, Miron Constantinescu era şef de secţie la Institutul de Istorie al Academiei, fiind însărcinat cu „tipăriturile istorice pentru străinătate şi cu istoria Transilvaniei" ; C. Cristescu, „1964 : Biroul Politic «croieşte» istorie şi istorici", în *Magazin Istoric*, serie nouă, anul XXXI, nr. 6 (363), iunie 1997, p. 16.
3. Exemplul concret care este relatat de către membrii Biroului Politic este acela al unui compendiu de *Istoria României*, redactat de către Andrei Oţetea, care în urma verificării „a trebuit să fie oprit pentru că avea nişte chestiuni care nu conveneau deloc". Faptul este cu atât mai uluitor cu cât înşişi membrii Biroului Politic admiteau franc limitele, din punct de vedere ştiinţific, ale lui Miron Constantinescu. Atât Leonte Răutu („el nu este istoric de specialitate"), cât şi Ion Gheorghe Maurer („din punct de vedere ştiinţific sunt oameni care au valoare mai mare decât el") subliniază în mod explicit acest aspect ; *ibidem*.
4. Discuţia dintre membrii Biroului Politic urmărea să decidă funcţia cea mai potrivită pe care ar trebui să o ocupe Miron Constantinescu – fie director adjunct la Institutul de Istorie a Partidului, fie cea de director adjunct la Institutul de Istorie al Academiei. În ambele cazuri, rolul său era acela de a verifica „corectitudinea" producţiilor ştiinţifice ; *ibidem*.
5. Florica Dobre (coord.), *Membrii C.C. al P.C.R.*..., pp. 175-177.

devenind astfel un potenţial contracandidat pentru Ceauşescu[1]. Nu ne putem explica altfel motivul pentru care Constantinescu a fost reabilitat politic abia peste trei ani – abia în 1968 Miron Constantinescu va reveni printre membrii Comitetului Central.

Ultimii zece ani ai vieţii au reprezentat, pentru Miron Constantinescu, poate consumarea celei mai intense drame a existenţei lui. Reabilitat, acesta a încercat să îşi recâştige poziţia pe care, anterior, o ocupase în cadrul partidului. Gradual, i s-a permis un *come-back*, însă niciodată Miron Constantinescu nu îşi va mai recăpăta anvergura politică din anii 1955-1957. Procedând la o simplă comparaţie între funcţiile ocupate anterior excluderii din partid şi cele pe care le-a ocupat după 1965, acest aspect nu ar părea atât de evident. Pe linie de partid, deşi nu mai revine în Biroul Politic după 1965, Miron Constantinescu a devenit membru al Secretariatului C.C. (noiembrie 1972 – 18 iulie 1974) şi membru supleant al Comitetului Executiv al C.C. (martie 1970 – 18 iulie 1974)[2]. Pe linia funcţiilor de stat, diferenţele sunt chiar mai accentuate – Miron Constantinescu redevine ministru al Învăţământului[3], ocupând ulterior funcţii precum : preşedinte al Academiei de Ştiinţe Sociale şi Politice (1970-1973)[4], vicepreşedinte al Consiliului de Stat (24 noiembrie 1972 – 30 martie 1974)[5], preşedinte al Marii Adunări Naţionale (30 martie – 18 iulie 1974)[6]. De asemenea,

1. Scopul strategic al mutării era evident. Lui Miron Constantinescu i se oferea, după o lungă perioadă, o poziţie importantă în cadrul aparatului de stat. Numirea lui în funcţia de adjunct al ministrului Învăţământului comporta însă cel puţin un paradox major – Constantinescu urma să fie subalternul lui Ştefan Bălan, ministru al Educaţiei, membru supleant al Comitetului Central, un personaj care nu avea sub nici o formă anvergura politică pe care o avusese Constantinescu înainte de 1957. Practic, Miron Constantinescu era nevoit să facă jocul puterii, să accepte, cel puţin pentru început, funcţii mărunte, care însă îl îndreptăţeau să spere la o reabilitare ulterioară ; HU O.S.A. 300-8-3, *Records of Radio Free Europe/Radio Liberty Research Institute (R.F.E./R.L. R.I.), Publications Department, Background Reports*, Box 50, Folder 4, Report no. 24 – „Comeback of Miron Constantinescu", pp. 1-2, disponibil on-line la adresa http : //www.osaarchivum.org/files/holdings/300/8/3/text/50-4-24.shtml.
2. Florica Dobre (coord.), *Membrii C.C. al P.C.R.*..., pp. 175-177.
3. Miron Constantinescu îl înlocuia în funcţie pe cel care îi era şef la Ministerul Învăţământului încă din 1965 (anul revenirii sale într-o funcţie importantă pe linie de stat) ; Ştefan Bălan, HU O.S.A. 300-8-3, *Records of Radio Free Europe/Radio Liberty Research Institute (R.F.E./R.L. R.I.), Publications Department, Background Reports*, Box 51, Folder 1, Report no. 135 – „Government Reshuffle Follows Romanian Party Changes", p. 1, disponibil on-line la adresa http : //www.osaarchivum.org/files/holdings/300/8/3/text/51-1-135.shtml.
4. A.N.I.C., fond *C.C. al P.C.R. – Secţia Propagandă şi Agitaţie*, dosar nr. 31/1971, f. 1.
5. HU O.S.A. 300-8-3, *Records of Radio Free Europe/Radio Liberty Research Institute (R.F.E./R.L. R.I.), Publications Department, Background Reports*, Box 52, Folder 2, Report no. 162 – „Death of Miron Constantinescu", pp. 3-4, disponibil on-line la adresa http : //www.osaarchivum.org/files/holdings/300/8/3/text/52-2-162.shtml..
6. Numirea lui Miron Constantinescu ca preşedinte al Marii Adunări Naţionale nu trebuie interpretată ca o mare realizare din punct de vedere politic a acestuia. Funcţia era una pur onorifică dacă o raportăm la sistemul de conducere al statului comunist şi îi îngrădea, o dată în plus, raza de acţiune lui Miron Constantinescu. Deşi nu era în vârstă, prin numirea sa în această funcţie, Constantinescu era, întrucâtva, „scos la pensie". Paradoxal, un raport al R.F.E./R.L. prezenta schimbările de la vârful partidului din primăvara anului 1974 ca pe o „întinerire la vârful partidului" – şi aceasta deoarece atât Miron Constantinescu, care îl înlocuia la preşedinţia M.A.N. pe Ştefan Voitec, cât şi Manea Mănescu, care îi lua locul lui Ion Gheorghe Maurer la preşedinţia Consiliului de Miniştri, erau mai tineri decât predecesorii lor ; HU O.S.A. 300-8-3, *Records of Radio Free Europe/Radio Liberty Research Institute (R.F.E./R.L. R.I.), Publications Department, Background Reports*, Box 5, Folder 2, Report no. 289 – „Major Institutional and Personnel Changes in Romanian Party and Government", p. 16, disponibil on-line la adresa http : //www.osaarchivum.org/files/holdings/300/8/3/text/52-2-289.shtml.

Miron Constantinescu îşi reia locul de profesor titular al Universităţii din Bucureşti[1] şi, mai mult decât atât, de la 1 martie 1974, acesta devine membru al Academiei R.S.R.[2].

Punând în balanţă realizările ultimilor zece ani în raport cu ceea ce realizase anterior, am putea crede că „revenirea” lui Miron Constantinescu a fost una spectaculoasă şi prestigioasă. În realitate, toate aceste funcţii nu însemnau prea mult în noul context politic. Ceauşescu i le oferise succesiv, ulterior însă momentelor care au dus la întărirea şi consolidarea poziţiei sale personale. Constantinescu a fost reabilitat politic abia după ce Nicolae Ceauşescu reuşise să câştige un imens capital de simpatie din partea Occidentului – 1968. Mai mult decât atât, Ceauşescu a ştiut să controleze strategic relaţia sa cu Miron Constantinescu. El a procedat în aşa măsură încât să şi-l apropie pe acesta din urmă – Miron Constantinescu trebuia să creadă că rolul major în revenirea sa îl avusese Ceauşescu, fără de care acest lucru nu ar fi fost posibil. Practic, Constantinescu trăia drama permanentă a unei „imposibile reîntoarceri”. Lipsit de sprijin politic, era conştient că nu mai poate aspira la ceea ce anterior aspirase – conducerea partidului[3].

Neajunsurile acestei „imposibile (re)deveniri” politice au fost atenuate de o fulminantă carieră intelectuală. Aproape tot ceea ce a vrut să lase Miron Constantinescu posterităţii, din punct de vedere ştiinţific, aparţine acestor ultimi zece ani ai existenţei sale. Mai mult decât atât, ambiţiile politice din tinereţe, care îl făcuseră să ignore beneficiile unei cariere intelectuale, se atenuaseră în mod considerabil. Acum, el nu mai ignora profiturile pe care dimensiunea sa intelectuală i le putea garanta ; au urmat multiple plecări peste hotare, participarea la diferite reuniuni ştiinţifice internaţionale[4], organizarea de congrese

---

1. Miron Constantinescu revenise la catedra Universităţii din Bucureşti încă din 1966 (Ordinul nr. 152/ 15.02.1966 al ministrului Învăţământului), însă nu ca profesor titular. Abia în 1969, după reabilitarea sa politică, acesta este din nou încadrat ca profesor titular (Ordinul 90/30.01.1969 al ministrului Învăţământului), A.N.I.C., fond personal Miron Constantinescu, dosar nr. 3, f. 1.
2. Dorina N. Rusu, *Membrii Academiei Române 1866/2003. Dicţionar*, Ediţia a III-a revăzută şi adăugită, Cuvânt înainte de Eugen Simion, Editura Enciclopedică/Editura Academiei Române, Bucureşti, 2003, pp. 212-213.
3. Un raport al Institutului de Cercetare de la *Radio Europa Liberă* lansa, după moartea lui Miron Constantinescu, o discuţie în legătură cu presupusul destin politic al acestuia în condiţiile în care nu ar fi decedat în vara anului 1974, la o vârstă nu tocmai înaintată. Combinaţia neobişnuită de funcţii pe care acesta le deţinea – preşedinte al Marii Adunări Naţionale şi membru în Secretariatul C.C. – făcea aproape imposibilă înţelegerea rolului pe care Miron Constantinescu urma să îl joace în cadrul partidului, în contextul deselor schimbări de la vârf pe care le opera Ceauşescu. Congresul partidului, care urma să aibă loc în toamna aceluiaşi an, părea să fie decisiv pentru viitorul lui Miron Constantinescu. Moartea subită a acestuia, la 18 iulie 1974, a pus capăt la ceea ce Nicolae Ceauşescu avea pregătit pentru Constantinescu ; HU O.S.A. 300-8-3, *Records of Radio Free Europe/Radio Liberty Research Institute (R.F.E./R.L. R.I.), Publications Department, Background Reports*, Box 52, Folder 2, Report no. 162 – „Death of Miron Constantinescu”, pp. 3-4, disponibil on-line la adresa http : //www.osaarchivum.org/files/holdings/300/8/3/text/52-2-162.shtml.
4. Miron Constantinescu a participat, în ultimii zece ani ai vieţii, la mai multe conferinţe internaţionale, printre care : Simpozionul internaţional consacrat împlinirii a cincizeci de ani de la obţinerea independenţei Cehoslovaciei – 11-15 octombrie 1968, Praga (A.N.I.C., fond personal *Miron Constantinescu*, dosar nr. 38) ; Consfătuirea istoricilor, Viena, 1968 – unde a prezentat un text cu titlul „Legitimitatea statelor naţionale succesorale” (A.N.I.C., fond personal *Miron Constantinescu*, dosar nr. 17) ; Al VII-lea Congres Mondial de Sociologie – 14-19 septembrie 1970, Varna (A.N.I.C., fond personal *Miron Constantinescu*, dosar nr. 38 ; A.N.I.C., fond *C.C. al P.C.R. – Secţia Propagandă şi Agitaţie*, dosar nr. 31/1970, ff. 53-68) ; Conferinţa de Studii Europene organizată de Consiliul de Cercetare în Domeniul Ştiinţelor Sociale şi Consiliul american al societăţilor de învăţământ de pe lângă Programul de schimburi cu străinătatea din S.U.A. (F.A.F.P.) – 19-22 decembrie 1970, Frascati, Italia (A.N.I.C., fond *C.C. al P.C.R. – Secţia Propagandă şi Agitaţie*,

internaţionale[1]. Din această nouă postură a sa, Miron Constantinescu a contribuit la relansarea sociologiei ca disciplină a învăţământului superior, disciplină pe care avea să şi-o subordoneze şi să o considere ca „patronată" de el ; a avut, de asemenea, un rol major în înfiinţarea Academiei de Ştiinţe Sociale şi Politice, al cărei prim-preşedinte va deveni. Nu în ultimul rând, Miron Constantinescu va reuşi – către sfârşitul vieţii, e adevărat – să devină şi membru al celui mai înalt for ştiinţific, Academia R.S.R., în 1 martie 1974.

Sociologia românească cunoscuse un recul semnificativ după frumoasa perioadă a Şcolii sociologice de la Bucureşti. Dimitrie Gusti, Traian Herseni, Anton Golopenţia şi Henri H. Stahl – figurile proeminente ale sociologiei interbelice – au cunoscut supliciile represiunii staliniste[2]. Sociologia încetase să mai reprezinte o disciplină de studiu în învăţământul superior din 1948. Un reviriment semnificativ al disciplinei s-a consumat în paralel cu procesul de reabilitare a unui fost elev al lui Dimitrie Gusti – Miron Constantinescu[3]. Rolul acestuia în reintegrarea sociologiei în rândul disciplinelor oficial recunoscute nu poate fi contestat, deşi există lucrări care aleg să pună sub tăcere sau să ignore acest adevăr[4]. Graţie eforturilor şi participării efective a acestuia, în cadrul Facultăţii de Filosofie a Universităţii din Bucureşti apare o Secţie de Sociologie, în anul universitar 1966-1967[5]. Tot Miron

dosar nr. 33/1970, ff. 143-147) ; Conferinţa teoretică „Experienţa construcţiei socialiste în U.R.S.S. şi semnificaţia sa istorico-mondială" – 5-7 iulie 1972, Praga, Cehoslovacia (A.N.I.C., fond personal *Miron Constantinescu*, dosar nr. 15). Tot la acest capitol am putea include şi vizita (mai 1972) în România a lui Ruben Hill, profesor la Universitatea din Minnesota (S.U.A.), preşedintele Asociaţiei Internaţionale de Sociologie. Acesta primise invitaţia de a face o vizită de informare şi cercetare ştiinţifică din partea preşedintelui A.S.S.P. – Miron Constantinescu (A.N.I.C., fond *C.C. al P.C.R. – Secţia Propagandă şi Agitaţi*e, dosar nr. 15/1972, ff. 59-62). În calitatea sa de membru supleant al Comitetului Executiv al C.C. al P.C.R., Miron Constantinescu a condus şi o delegaţie de partid care a făcut o vizită în Elveţia în perioada 1-8 februarie 1972 (A.N.I.C., fond personal *Miron Constantinescu*, dosar nr. 39).

1. În calitatea sa de preşedinte al A.S.S.P., Miron Constantinescu a patronat organizarea la Bucureşti a celui de-al VII-lea Congres Internaţional de Estetică – 28-30 august 1972. Lucrările Congresului au avut loc în Aula Facultăţii de Drept a Universităţii Bucureşti, Miron Constantinescu fiind cel care a rostit cuvântul de deschidere, citind şi mesajul lui Nicolae Ceauşescu adresat participanţilor la Congres ; A.N.I.C., fond *C.C. al P.C.R. – Secţia Propagandă şi Agitaţie*, dosar nr. 28/1972, ff. 1-8.
2. Vladimir Tismăneanu, „Criza sociologiei contemporane româneşti", în *idem*, *Scopul şi mijloacele. Eseuri despre ideologie, tiranie şi mit*, Editura Curtea Veche, Bucureşti, 2004, p. 159
3. *Ibidem*, p. 160.
4. Lucrarea coordonată de Ştefan Costea – *Istoria sociologiei româneşti* – nu aminteşte nimic despre rolul decisiv pe care Miron Constantinescu îl jucase în procesul de reintegrare a sociologiei printre disciplinele academice. Relansarea sociologiei după 1965 fusese, în opinia autorilor, rodul unei iniţiative a *şefului statului* care înţelesese misiunea pe care sociologia trebuie să o aibă într-un stat socialist : *„Anul 1965 reprezintă un moment de referinţă în devenirea sociologiei româneşti,* întrucât, după această dată, în procesul de restructurare a sistemului ştiinţific naţional, în Parlamentul ţării, *şeful statului recunoştea că* «nu a fost înţeleasă însemnătatea sociologiei ca ştiinţă socială, negându-se rolul ei în societatea socialistă»" ; Ştefan Costea (coord.), Irina Cristea, Dumitru Dumitrescu, Maria Larionescu, Lucian Stanciu, Florian Tănăsescu, *Istoria sociologiei româneşti*, ediţia a II-a, Editura Fundaţiei *România de Mâine*, Bucureşti, 2005, p. 366.
5. Un an mai târziu, secţii asemănătoare sunt înfiinţate şi în cadrul Universităţilor din Cluj şi Iaşi – o secţie de Filosofie-Sociologie la Universitatea din Cluj şi o secţie de Psihologie-Sociologie la Universitatea din Iaşi. În perioada 1968-1970, au fost introduse cursuri de sociologie în toate ramurile învăţământului superior (tehnic, economic, agricol, medical, de arhitectură, pedagogic) ; *ibidem*, p. 367.

Constantinescu a avut un rol semnificativ în repunerea cercetării sociologice pe baze academice – el a fost artizanul şi conducătorul Laboratorului Sociologic, care de altfel va fi desfiinţat după moartea acestuia[1].

Sociologia a reprezentat domeniul în care Miron Constantinescu a reuşit să exceleze – şi nu neapărat ca cercetător, ci mai degrabă ca patron şi conducător[2]. Eforturile sale de „reinventare" a sociologiei nu au fost suma unui altruism, ci mai degrabă expresia nevoii de a conduce. Miron Constantinescu a încercat să domine şi să patroneze această disciplină, în ciuda faptului că sociologia număra, chiar după atâţia ani de restrişte, specialişti cu o pregătire vădit superioară – Traian Herseni, Henri H. Stahl. A avut contribuţii în domeniul sociologic[3], a coordonat alte lucrări[4], însă aproape nimic nu a dăinuit în posteritate. Opera lui, departe de a fi considerată producţia unui sociolog de clasă, a reprezentat un alt imens eşec al existenţei lui Miron Constantinescu, fiind dată uitării – expresie a însuşi eşecului intelectual al acestuia.

Un alt reper important al biografiei intelectuale a lui Miron Constantinescu l-a reprezentat Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice (A.S.S.P.) – „forul ştiinţific care organiza, îndruma şi coordona întreaga activitate de cercetare în domeniul ştiinţelor sociale"[5]. Miron Constantinescu a fost şeful Comisiei organizatorice însărcinate să asigure pregătirea constituirii A.S.S.P.[6], devenind şi primul preşedinte al Academiei. Constituirea A.S.S.P. a reprezentat un demers prin care partidul a reuşit să îşi subordoneze şi mai mult domeniul ştiinţelor sociale – fapt statuat chiar de decretul de înfiinţare a A.S.S.P.[7]. Nou-înfiinţata Academie organiza activitatea de cercetare ştiinţifică în domeniu, stabilind direcţiile principale ale acestui proces, elaborând planuri unitare de cercetare, anuale şi de perspectivă, pe baza propunerilor unităţilor subordonate[8] pe care le controla permanent. Instituţia a fost organizată pe secţii de

1. Vladimir Tismăneanu, „Criza sociologiei contemporane româneşti"..., p. 161.
2. Cătălin Zamfir, *O istorie subiectivă în sociologia românească din 1944 până în prezent*, Editura Polirom, Iaşi, 2009, p. 76.
3. Miron Constantinescu, Ion Aulas, *Integrarea socială a tineretului : cercetări de sociologie contemporană*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1969 ; Miron Constantinescu, *Cercetări sociologice : 1938-1971*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1971 ; Miron Constantinescu, *Introducere în sociologie : note de curs*, Universitatea din Bucureşti, Bucureşti, 1972 ; Miron Constantinescu, Ovidiu Badina, *Gândirea sociologică în România : note de curs*, Centrul de Multiplicare al Universităţii din Bucureşti, Bucureşti, 1973 ; Miron Constantinescu, Henri Stahl, Drăgan, Ion, *Le processus d'urbanisation en Roumanie*, Editura Meridiane, Bucureşti, 1974.
4. Miron Constantinescu (coord. ştiinţific), *Cercetări sociologice contemporane*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1966 ; *Introducere în ştiinţa conducerii societăţii socialiste : studii şi cercetări de teren realizate de laboratorul de ştiinţa conducerii societăţii socialiste*, sub îndrumarea lui Miron Constantinescu, Editura Politică, Bucureşti, 1974.
5. A.N.I.C., fond personal *Miron Constantinescu*, dosar nr. 12, „Raportul prezentat la şedinţa de pregătire a constituirii Academiei de Ştiinţe Sociale şi Politice a R.S.R. – 1970", f. 4.
6. În cadrul consfătuirii de lucru cu oamenii de ştiinţă, cercetătorii şi cadrele didactice din domeniul ştiinţelor sociale (13 noiembrie 1969), s-a hotărât formarea unui colectiv din care făceau parte : Paul Niculescu-Mizil, D. Popescu, Miron Constantinescu, Miron Niculescu (la acea vreme preşedinte al Academiei R.S.R.) şi Constantin Daicoviciu. Acest colectiv a fost însărcinat cu cooptarea şi a altor membri în vederea formării unei comisii care să întocmească proiectul de statut a ceea ce avea să devină Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice ; A.N.I.C., fond *C.C. al P.C.R. – Secţia Propagandă şi Agitaţie*, dosar nr. 29/1969, „Stenograma consfătuirii de lucru cu oamenii de ştiinţă, cercetătorii şi cadrele didactice din domeniul ştiinţelor sociale (13 noiembrie 1969)", f. 49.
7. „Decret 121/1970 privind înfiinţarea Academiei de Ştiinţe Sociale şi Politice a R.S.R.", în *Buletinul Oficial al R.S.R.*, anul VI, nr. 22, 18 martie 1970, partea I, p. 130.
8. Academia coordona activitatea majorităţii institutelor şi centrelor de studii din marile centre universitare (Bucureşti, Cluj-Napoca şi Iaşi), a centrelor de studii şi cercetare din alte oraşe universitare importante (Craiova, Sibiu, Târgu-Mureş şi Timişoara), precum şi a laboratoarelor ştiinţifice şi a catedrelor de specialitate din oraşele mai mici (Bacău, Braşov, Constanţa, Oradea).

specialitate[1] subordonate unei Adunări Generale şi unui Prezidiu[2]. Miron Constantinescu a condus Academia în primii trei ani ai existenţei sale, la conducerea acesteia urmându-l Mihnea Gheorghiu.

Ultima bornă importantă a carierei intelectuale a lui Miron Constantinescu a reprezentat-o alegerea sa printre membrii Academiei R.S.R. – la 1 martie 1974[3]. Începând cu 1970, în urma înfiinţării A.S.S.P., a Academiei de Ştiinţe Medicale şi a Academiei de Ştiinţe Agricole şi Silvice[4], viaţa Academiei R.S.R. a fost grav afectată – aceasta „pierdea" aproape toate institutele pe care le avea în subordine[5], marea lor majoritate devenind anexe ale noilor „academii ramură". Constituirea acestora din urmă a avut darul de a restrânge drastic şi domeniul de activitate al Academiei R.S.R. În consecinţă, şi numărul membrilor Academiei R.S.R. scăzuse îngrijorător[6], fapt care impunea organizarea de alegeri pentru cooptarea de noi membri.

Între 28 februarie şi 2 martie 1974 s-au desfăşurat lucrările unei sesiuni extraordinare a Adunării Generale a Academiei R.S.R., la care au participat, ca „invitaţi de onoare", Manea Mănescu şi Miron Constantinescu. Dincolo de schimbările care au fost impuse în cadrul acestei sesiuni[7], Adunarea Generală a votat „în unanimitate" trecerea unor membri

---

1. A.S.S.P. avea opt secţii : Ştiinţe economice (condusă de Alexandru Bîrlădeanu), Filosofie şi Logică (Dumitru Ghişe), Istorie şi Arheologie (Ştefan Ştefănescu), Ştiinţe juridice (Janos Demeter), Ştiinţe politice (Valter Roman), Psihologie şi pedagogie (Alexandru Roşca), Sociologie (Henri H. Stahl) şi Teoria şi istoria literaturii şi artei (Ion Frunzetti) ; Mihai Dinu Gheorghiu, *Intelectualii în câmpul puterii*, Editura Polirom, Iaşi, 2007, p 95.
2. Academia avea în componenţă 125 de membri titulari şi 95 de membri corespondenţi. Prezidiul A.S.S.P. era format din Miron Constantinescu (preşedinte), Zoe Dumitrescu-Buşulenga, Constantin Daicoviciu, Roman Moldovan, Constantin Vlad, Ştefan Voicu (vicepreşedinţi), Constantin Ionescu (secretar-general) şi Tudor Bugnariu, Alex. Dima, Emilian Dobrescu, Erno Gall, Carol Gollner, Constantin Ionescu-Gulian, Athanase Joja, Mircea Maliţa, Mircea Petrescu-Dâmboviţa, Ion Popescu Puţuri (membri) ; A.N.I.C., fond *C.C. al P.C.R. – Secţia Propagandă şi Agitaţie*, dosar nr. 31/ 1971, ff.1-13.
3. Dorina N. Rusu, *op. cit.*, pp. 212-213.
4. Academia de Ştiinţe Agricole şi Silvice a fost înfiinţată concomitent cu cea de Ştiinţe sociale şi politice, prin Decretul 122/1970, „Decret pentru organizarea şi funcţionarea Academiei de Ştiinţe Agricole şi Silvice", în *Buletinul Oficial al R.S.R.*, anul VI, nr. 22, 18 martie 1970, partea I, pp. 131-132.
5. În 1972, Academia R.S.R. mai avea în subordine următoarele instituţii : Institutul de Matematică, Centrul de Statistică Matematică, Observatorul Astronomic, Centrul de Lingvistică, Centrul de Studii Fonetice şi Dialectice (toate din Bucureşti), Institutul de Calcul şi Institutul de Lingvistică şi Istorie Literară (Cluj-Napoca), Institutul de Matematică şi Centrul de Lingvistică, Istorie Literară şi Folclor (Iaşi). Acestora li se mai adăugau Muzeul de Artă Feudală „Ing. Dumitru Minovici", Muzeul de Artă „G. Oprescu" şi Casa „George Călinescu" ; Dan Berindei, „Declinul Academiei R.S.R., 1971-1989", în *Arhivele Totalitarismului*, anul XV, nr. 54-55, 1-2/2007, p. 100.
6. În 1973, Academia mai număra 62 de membri titulari şi 116 membri corespondenţi – un total de 168 de membri. Secţia de Ştiinţe economice şi Secţia de Ştiinţe filosofice numărau doar câte doi membri titulari, în timp ce Secţia de Ştiinţe fizice şi secţia de Ştiinţe filologice mai aveau în componenţă doar câte trei membri titulari. Situaţia era dramatică, întrucât această scădere accentuată a numărului de membri punea în discuţie însăşi existenţa acestor secţii ; *ibidem*, p. 101.
7. Sesiunea extraordinară a Adunării Generale a Academiei R.S.R. din 28 februarie – 2 martie 1974 a fost prima după scindările din 1970 care au dus la formarea de „academii ramură". Miron Nicolescu, preşedintele Academiei R.S.R., admitea că aceasta se găsea „pe un nou făgaş" – fapt ce sugera mai degrabă dependenţa din ce în ce mai sufocantă a Academiei faţă de factorul politic. Noul proiect de statut, prezentat în cadrul acestei sesiuni, aducea schimbări semnificative pentru Academia R.S.R. – aceasta urma să funcţioneze sub îndrumarea Consiliului Naţional pentru Ştiinţă şi Tehnologie (!) ; categoria membrilor străini era desfiinţată ; Secţia de Ştiinţe filologice se contopea cu cea de

corespondenţi în rândul titularilor şi alegerea altor membri corespondenţi[1]. Printre promovările cele mai spectaculoase se numără şi alegerea lui Miron Constantinescu ca membru titular al Academiei R.S.R.[2]. Dimensiunea politică a acestei alegeri nu poate fi contestată, însă nici nu putem afirma că a fost determinantă. Mai exact, am greşi dacă am sugera că această promovare a fost similară cu cea a Elenei Ceauşescu[3], a cărei activitate ştiinţifică era, totuşi, inexistentă.

Epilog

Miron Constantinescu nu a putut să se bucure prea mult de acest nou statut pe care şi-l câştigase. O boală necruţătoare îi va fi fatală în vara aceluiaşi an, potenţând, dacă mai era nevoie, dimensiunea dramatică a acestui personaj. Până în ultimele clipe ale vieţii, Miron Constantinescu a oscilat dramatic între statutul său de om politic şi cel de intelectual, nereuşind să îşi găsească împlinirea în nici una dintre ipostaze.

Partidul i-a adus un ultim omagiu acelui „fiu credincios al ţării, luptătorului devotat pentru triumful ideilor socialismului şi comunismului", organizând funeralii naţionale[4]. Comitetul Central al P.C.R., Marea Adunare Naţională, Consiliul de Stat şi Consiliul de Miniştri au hotărât formarea unei comisii de partid şi de stat pentru organizarea funeraliilor lui Miron Constantinescu[5]. A fost stabilită data de 20 iulie ca zi a funeraliilor, care era astfel declarată zi de doliu naţional. În acea zi, în întreaga ţară s-au coborât în bernă drapelele de stat şi cel al P.C.R. În Capitală, în semn de ultim omagiu, au fost trase douăzeci şi una de salve de artilerie. Nu în ultimul rând, comisia însărcinată cu organizarea funeraliilor a

---

Literatură şi Artă ; membrii corespondenţi puteau participa, cu drept de vot deliberativ, la adunările generale ; nu în ultimul rând, mandatul conducerii Academiei era prelungit de la trei la cinci ani. Toate aceste schimbări, cât şi alte aspecte din proiectul noului statut sugerau o îngustare a sferei de acţiune a Academiei şi o supunere din ce în ce mai accentuată faţă de organele de partid ; *ibidem*.

1. Au fost titularizaţi 29 de membri corespondenţi, dintre care amintim : economistul Manea Mănescu, geograful Vintilă Mihăescu (membru corespondent încă din 1939 !), istoricul Ştefan Pascu, criticul şi istoricul literar Şerban Cioculescu şi scriitorul Eugen Jebeleanu. Acestor promovări li s-au adăugat alegerea a 36 de noi membri corespondenţi, printre care : economistul Nicolae N. Constantinescu, sociologul Henri H. Stahl, matematicianul Mircea Maliţa, istoricul Ştefan Ştefănescu, juristul Ioan Ceterchi, istoricul literar Zoe Dumitrescu-Buşulenga, Mihnea Gheorghiu şi scriitorii Marin Preda, Titus Popovici şi Eugen Barbu ; *ibidem*, pp. 102-103.
2. Celor 64 de promovări li s-au adăugat cinci titularizări directe – istoricul Constantin C. Giurescu, doctorul Ana Aslan, psihologul Vasile Pavelcu (a căror promovare excepţională era justificată de activitatea ştiinţifică a acestora), Miron Constantinescu şi Elena Ceauşescu ; A.N.I.C., fond *C.C. al P.C.R. – Cancelarie*, dosar nr. 17/1974, f. 190.
3. Dan Berindei sugerează că alegerea lui Miron Constantinescu ar fi similară alegerii Elenei Ceauşescu – mai exact, bazată pe criterii strict politice. Diferenţele dintre activitatea ştiinţifică a lui Miron Constantinescu şi cea a Elenei Ceauşescu sunt, totuşi, semnificative. Promovarea lui directă în rândul membrilor titulari este, fără îndoială, un gest care poate fi pus pe seama capitalului politic de care se bucura acesta, însă similitudinile dintre situaţia acestuia şi cea a Elenei Ceauşescu se opresc în acest punct ; Dan Berindei, *op. cit.*, p. 103.
4. Vezi *Scînteia*, anul XLIII, nr. 9924, vineri, 19 iulie 1974.
5. Comisia era formată din Manea Mănescu (preşedinte), Gheorghe Cioară, Gheorghe Pană, Chivu Stoica, Gheorghe Necula şi Ştefan Ştefănescu ; *ibidem*.

stabilit ca programul teatrelor, cinematografelor, radioului, televiziunii şi a celorlalte instituţii de cultură să îşi adapteze „în mod corespunzător programele în ziua funeraliilor”[1]. Pentru două zile, sicriul cu corpul neînsufleţit al lui Miron Constantinescu a fost depus în holul Palatului Marii Adunări Naţionale[2].

În 20 iulie 1974, la orele 11.00, a fost organizat un meeting de doliu în Piaţa Palatului Marii Adunări Naţionale. Patetic, în acordurile „Internaţionalei”, sicriul lui Miron Constantinescu a fost depus de ultima gardă[3] pe un catafalc de pe platoul din faţa Palatului. După cuvântările lui Manea Mănescu (din partea Consiliului de Miniştri), Gheorghe Necula (vicepreşedinte al Marii Adunări Naţionale) şi Ştefan Ştefănescu (din partea A.S.S.P.), cortegiul funerar a plecat spre Timiş, în judeţul Braşov, acolo unde Miron Constantinescu dorise să fie înmormântat, alături de fiul său decedat prematur la o „partidă” de schi.

În ciuda pompei cu care fusese înmormântat, imaginea lui Miron Constantinescu nu a reuşit să dăinuie în posteritate. La 15 octombrie 1974, Comitetul Executiv al C.C. al P.C.R. a aprobat, e adevărat, o notă de măsuri care aveau menirea de a „eterniza memoria lui Miron Constantinescu”[4]. Măsurile adoptate de către Comitetul Executiv nu erau decât formale şi denotau dezinteresul cu care era abordat subiectul – fapt ce augmentează, dacă mai e nevoie, dramatismul destinului lui Miron Constantinescu.

1. *Ibidem*.
2. „La catafalcul tovarăşului Miron Constantinescu”, în *Scînteia*, anul XLIII, nr. 9925, sâmbătă, 20 iulie 1974.
3. Din această „ultimă gardă” făceau parte Nicolae Ceauşescu, Elena Ceauşescu, Emil Bodnăraş, Manea Mănescu, Gheorghe Cioră, Gheorghe Pană, Leonte Răutu, Gheorghe Stoica, Ilie Verdeţ şi Ştefan Voitec ; „Funeraliile tovarăşului Miron Constantinescu”, în *Scînteia*, anul XLIII, nr. 9926, duminică, 21 iulie 1974.
4. Vezi A.N.I.C., fond *C.C. al P.C.R. – Cancelarie*, dosar nr. 111/1974, ff. 82-83.

Andrei Muraru

„Micul burghez". O călătorie în biografia lui Vasile Mârza

The study tracks Vasile Mârza's biography (1902-1995) as university professor, distinguished biologist, the first translator of Ch. Darwin into Romanian, academician, member of the Parliament, ambassador, minister. Based on his cadres (party) file, the research rebuilds the childhood and adolescence of Vasile Mârza, the context in which he entered the communist/socialist movement, the relationships inside the party, his mentors. Eminent student of the Faculty of Medicine (Iaşi), Mârza undertook a university career, being an internationally famous researcher. The controversies in his biography are related to his activity in the clandestine communist movement, his connection to western science, his presence as a military doctor on the soviet front, the past of his second wife. With the help of unedited documents the limits and the interference the party had in Vasile Mârza's life, as well as his attempt to hide his past, his rise inside the party and in the scientific hierarchy, but also the reasons of his descent, were all revealed.

In 1944, Mârza supported Moldova's joining the U.S.S.R. When the war was over, he became the most important figure in Moldova, being elected in the Central Committee of the Communist Party. After a short experience as an ambassador in Belgium, Mârza was named Minister of Health in 1948. His managerial and communications flaws together with a fabricated „right-wing deviation" ended his minister mandate after four years. Later on, Mârza held only functions inside the Academy or research institutes ; he retired in the 70s.

Keywords : biography, Communist Party, minister, science.

Povestea noastră începe la Iaşi, acum şaizeci şi cinci de ani. Oraşul, de-a dreptul pustiu, cu oameni puţini, speriaţi şi hăituiţi, fără studenţii de altădată, cu sute de clădiri puse la pământ de bombardamentele din 1944. Peste tot, munţi de moloz, case bombardate sau ruinate de flăcări. Ieşenii veniţi din pribegie cu greu puteau recunoaşte vechea urbe : gara Nicolina, Casa Rohr, clădirile de pe strada Păcurari, casa Iamandi, casa Cuza, casa lui A.C. Cuza, casa Georges erau puse la pământ[1]*. În rest, mizerie şi boli. Iaşul a fost cucerit în noaptea de 20/21 august, iar trupele sovietice s-au instalat rapid aici. Patrulele brăzdau necontenit oraşul, terorizând populaţia locală*[2]*. Ieşenii relatau înspăimântaţi despre grozăviile soldaţilor sovietici, care rechiziţionau imobile după bunul plac, îşi îngropau morţii oriunde credeau de cuviinţă, se antrenau în grădinile publice, pescuiau cu dinamită, iar în oraş aveau loc frecvent jafuri şi violuri.*

În tot acest peisaj sumbru, Vasile Mârza, Mişa Novicov şi Simion Bughici au pus la cale un plan. Cei trei erau cei mai importanţi comunişti ai Moldovei. Astfel, în octombrie 1944, ei au propus Moscovei alipirea Moldovei la U.R.S.S. Insistenţa lor trecea chiar şi peste conducerea de la Bucureşti. Comitetul Central al Partidului a decis trimiterea unei echipe care să discute cu secesioniştii. Cel care părea a fi şeful grupului, Vasile Mârza, a refuzat întrevederea şi i-a ameninţat cu arestarea pe cei veniţi. Echipa nu a cedat însă. L-au rugat pe Ion Niculi, vechiul comunist al Iaşului, să-i introducă la Mârza. Doctorul a revenit la sentimente mai bune, fiind asigurat că „încă nu a sosit momentul potrivit anexării Moldovei la Uniunea Sovietică". În final, Mârza a acceptat să renunţe, după ce aflase că echipa fusese trimisă din ordinul Moscovei, şi „bucuros, desfundă o sticlă de Cotnari veritabil, scoasă atunci din nisip şi, în semn de deplină înţelegere", i-a îmbrăţişat pe cei veniţi[3]*.*

Scurta noastră povestire are în centrul ei un personaj important : Vasile Mârza. Profesor universitar, biolog de renume, academician şi preşedinte al filialei Iaşi a Academiei, cercetător, medic căpitan în rezervă, membru al Comitetului Central, ambasador, ministru al Sănătăţii în perioada Gheorghiu-Dej sunt doar câteva dintre funcţiile deţinute de Mârza.

---

1. Gheorghe Zane, *Memorii. 1939-1974*, Editura Expert, Bucureşti, 1997, pp. 123-124.
2. Pentru detalii, vezi Radu Filipescu, „Prezenţa armatei sovietice în judeţul Iaşi. Informaţii privitoare la anul 1946", în *Anuarul Institutului de Istorie „A.D. Xenopol"*, vol. XXXVIII, 2001, pp. 171-183 ; Dumitru Şandru, „Instaurarea administraţiei comuniste în Moldova", în *6 martie 1945. Începuturile comunizării României*, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1995, pp. 59-77 ; Lilly Marcou, *Sub Stalin şi Dej. Jurnalul unui om de stânga*, traducere din limba franceză de Maria Ivănescu, Editura Antet, s.l. [Bucureşti], 1998, pp. 46-55.
3. Anton Raţiu, *Cumplita odisee a grupului Lucreţiu Pătrăşcanu. Adevăruri dureroase*, vol. I, Editura Gestiunea, Bucureşti, 1996, pp.132-135. Negând, Emil Bodnăraş a confirmat de fapt episodul la Conferinţa Organizaţiei Regionale Moldova a P.C.R. din august 1945 : „Maniu vroia ca Moldova să rămână izolată numai ca el să poată profita de această situaţie pentru interesele lui meschine, mergând până acolo ca să anunţe în preajma zilei de 7 Noembrie că tov[arăşul] profesor Dr. Mârza va proclama la 7 Noembrie alipirea Moldovei la U.R.S.S" (Emil Bodnăraş, *Conferinţa Organizaţiei Regionale Moldova a Partidului Comunist Român, 19-21 august 1945*, Editura Lupta Moldovei, Iaşi, 1945, p. 9 ; vezi şi Direcţia Judeţeană Iaşi a Arhivelor Naţionale – în continuare D.J.A.N. Iaşi –, fond P.C.R. Moldova, dosar 31/1945).

În afară de câteva scurte biografii oficiale sau profesionale[1], figura lui Mârza nu a făcut obiectul unui studiu aparte. Ne propunem aşadar să urmărim biografia lui Vasile Mârza, insistând pe activitatea politică, pe limitările şi ingerinţele produse de Partid în viaţa sa. Vom analiza biografiile sale, piesele de la dosarul de cadre şi vom insista acolo unde este cazul. În ce mediu s-a format ca intelectual şi ca om politic, cine l-a sprijinit şi susţinut, cum a încercat să-şi ascundă trecutul, care au fost opţiunile sale în vremuri tulburi, cum a decurs ascensiunea sa în Partid şi în viaţa ştiinţifică, care au fost motivele decăderii sale sunt în mare punctele pe care vom insista. Studiul nostru se bazează pe documente inedite – dosarul de cadre[2] al lui Vasile Mârza aflat la Arhivele Naţionale. Nu vom insista asupra operei ştiinţifice a lui Mârza. Specialiştii în domeniile pe care le-a frecventat vor evalua probabil opera sa.

Familia şi copilăria

Dinspre tată, Mârza a aparţinut unei familii de mari moşieri, dar bunicul său pierduse averea. Familia mamei fusese modestă ca origini, cu puţine resurse. Părinţii săi, Dimitrie şi Sevastea, au fost oameni simpli, fără venituri deosebite ; nu au făcut niciodată politică şi au

1. Florica Dobre (coord.), Liviu Marius Bejenaru, Clara Cosmineanu-Mareş, Monica Grigore, Alina Ilinca, Oana Ionel, Nicoleta Ionescu-Gură, Elisabeta Neagoe-Pleşa, Liviu Pleşa, *Membrii C.C. al P.C.R. 1945-1989. Dicţionar*, studiu introductiv de Nicoleta Ionescu-Gură, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 2004, pp. 390-391 ; Gheorghe Crişan, *Piramida puterii : oameni politici şi de stat din România (23 august 1944 – 22 decembrie 1989)*, Editura Pro Historia, Bucureşti, 2001, p. 187 ; Dorina Rusu, *Membrii Academiei Române : 1866-1999. Dicţionar*, ediţia a II-a, revăzută şi adăugită cu un Cuvânt înainte de acad. Eugen Simion, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1999, pp. 331-332 ; *idem*, *Membrii Academiei Române : 1866-2003. Dicţionar*, ediţia a III-a, revăzută şi adăugită, cu un Cuvânt înainte de acad. Eugen Simion, Editura Enciclopedică/Editura Academiei Române, Bucureşti, 2003, pp. 522-523 ; *Personalităţi româneşti ale ştiinţelor naturii şi tehnicii. Dicţionar*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1982, pp. 239-240 ; Paraschiv Marcu (coord.), Anca Pandea, Victoria Moţoc, *Nemuritorii. Academicieni români*, Agenţia Naţională de Presă – ROMPRES, Bucureşti, 1995, p. 194 ; Nicolae Ursea, *Enciclopedie medicală românească. Secolul XX*, Universitatea de Medicină şi Farmacie „Carol Davila" – Fundaţia Română a Rinichiului, Bucureşti, 2001, p. 428. Din cercetările noastre a reieşit că Vasile Mârza nu are un dosar personal întocmit de fosta Securitate, iar Academia Română ne-a răspuns că dosarul profesional al fostului academician se regăseşte în fondul Comitetului Central (dosarul de cadre).
2. Dosarul de cadre al lui Vasile Mârza se găseşte în fondul *C.C. al P.C.R. – Cadre* alături de alte sute de dosare. Între coperţile acestuia s-au păstrat peste trei sute de file cu documente din perioada interbelică (documente întocmite de Siguranţă şi preluate după 1945 la dosarul de cadre) şi până la mijlocul anilor '70. Spre deosebire de alte dosare din acest fond, dosarul lui Vasile Mârza este unul pe care l-am putea numi „şcoală". Nu numai cantitatea de documente conduce la această concluzie, ci mai ales calitatea lor. În dosar se regăsesc toate tipurile de documente de la dosarul de cadre (autobiografii, completare la autobiografii, autocritici, chestionare, referinţe, note de relaţii, caracterizări, referate, acte oficiale precum liste de lucrări, diplome şi alte documente). Nu vom insista pe parcursul articolului asupra pieselor din dosar, întrucât am făcut acest lucru în câteva studii anterioare. Vezi în acest sens : Andrei Muraru, „Instrucţiunile Secţiei de Cadre. Un studiu de caz pe Arhiva Comitetului Judeţean de Partid Iaşi", în *Anuarul Institutului de Istorie „A.D. Xenopol"*, tom XLII, 2005, pp. 483-496 (în special pp. 488-491) ; *idem*, „Secţia de Cadre ca instrument de verificare şi control în interiorul Partidului Comunist", în *De ce trebuie condamnat comunismul. Anuarul Institutului de Investigare a Crimelor Comunismului în România*, vol. I, Editura Polirom, Iaşi, 2006, pp. 141-161 (în special pp. 152-160) ; *Idem*, „Secţia de Cadre a Comitetului Judeţean Iaşi al P.C.R. (1945-1948)", în *Structuri de partid şi de stat în timpul regimului comunist. Anuarul Institutului de Investigare a Crimelor Comunismului în România*, vol. III, Editura

locuit mereu în Moldova[1]. Tatăl lui Vasile Mârza a fost magazioner[2] în gara C.F.R. Iaşi, iar mama sa nu a lucrat niciodată. Vasile a venit pe lume într-o staţie de tren, la Şipote, în penultima zi a anului 1902. Părintele a decedat când acesta avea opt ani. Mama sa, hotărâtă şi cu un puternic spirit de sacrificiu, cum o caracteriza Mârza, a rămas să crească cei cinci copii[3]. Despre mama sa, Mârza glumea cândva spunând că „era o mare huligancă". Pe un fost coleg şi prieten cu Mârza, Ipolit Derevici[4], Sevastea l-a întrebat odată „ce caută un român între comuniştii jidani", cu referire la grupul lui Mârza[5]. Pentru cei trei copii[6], Vasile Mârza a fost, după moartea tatălui, capul familiei. Familia Mârza a avut şi două fete, Alexandrina şi Adriana, dar acestea au murit de tuberculoză în anii primului război mondial[7]. Copilăria plină de lipsuri l-a marcat pe viitorul medic. Iată cum rememora acesta perioada de după moartea tatălui : „Pensia ce ni s-a alocat în 1911 a fost de 48 lei. Toată copilăria şi adolescenţa am dus-o în lipsuri. Am răbdat deseori de foame şi am umblat desculţ. În 12 ani am avut numai 2-3 haine şi [perechi de] ghete noi. [...] Graţie unui prieten bătrân şi cu multă dragoste pentru noi, am reuşit să intru în cor la Mitropolie unde mi se plătea 5 lei pe lună. Cu aceşti bani, plăteam chiria. La 11 ani am început să dau meditaţii. Asiguram în felul acesta afară de chirie hrana pe o săptămână sau 10 zile. Îmi cumpăram cărţile de şcoală din banii mei şi tot eu îmi plăteam taxele şcolare. Viaţa m-a făcut să devin serios şi matur înainte de vreme"[8]. Chiar şi mai târziu, în 1928, stătea într-o locuinţă modestă, într-o mahala a Iaşului, şi era caracterizat de cei cunoscuţi ca fiind foarte sărac.[9]

Studenţia şi întâlnirea cu Constantin Parhon

După absolvirea şcolii primare „Trei Ierarhi" (1909-1912), Vasile Mârza a urmat Liceul Naţional din Iaşi (1912-1920). Pasionat de anatomie şi biologie, s-a înscris la Facultatea de Medicină din Iaşi (1920-1928)[10]. Tânărul student, foarte silitor şi conştiincios, a fost repede apreciat de profesori şi de colegi. C.I. Parhon, viitorul preşedinte al Marii Adunări Naţionale şi preşedinte de onoare al Academiei, un personaj foarte influent, declara că l-a cunoscut pe Mârza pe când acesta era elev în penultimul an la Liceul Naţional din Iaşi. Magistrul Parhon avea toate ingredientele unui universitar : dimensiunea socială, culturală şi politică[11]. Mârza

Polirom, Iaşi, 2009, pp. 81-118 (în special pp. 98-101). De asemenea, utile pentru problematica noastră sunt şi studiile : Septimiu Chelcea, „Oficializarea reprezentării private a propriei vieţi. Studiu de caz : dosarul de cadre al unui profesor universitar, 1950-1965", în *Sociologie românească*, 2000, 2, pp. 138-139 ; Marius Oprea (coord.), Nicolae Videnie, Ioana Cîrstocea, Andreea Năstase, Stejărel Olaru, *Securiştii partidului. Serviciul de cadre al P.C.R. ca poliţie politică*, Editura Polirom, Iaşi, 2002 (în special ultimul articol din volum).

1. Arhivele Naţionale Istorice Centrale (în continuare A.N.I.C.), fond *C.C. al P.C.R. – Cadre*, dosar M 1269, ff. 19, 117.
2. A.N.I.C., fond *C.C. al P.C.R. – Cadre*, dosar M 1269, ff. 19, 99.
3. A.N.I.C., fond *C.C. al P.C.R. – Cadre*, dosar M 1269, ff. 22, 117, 127, 257.
4. Ipolit Derevici a confirmat într-o referinţă din 1949 relaţia de prietenie cu Vasile Mârza (A.N.I.C., fond *C.C. al P.C.R. – Cadre*, dosar M 1269, ff. 163-164, 171).
5. A.N.I.C., fond *C.C. al P.C.R. – Cadre*, dosar M 1269, ff. 163-164.
6. A.N.I.C., fond *C.C. al P.C.R. – Cadre*, dosar M 1269, ff. 7, 19.
7. A.N.I.C., fond *C.C. al P.C.R. – Cadre*, dosar M 1269, f. 117.
8. A.N.I.C., fond *C.C. al P.C.R. – Cadre*, dosar M 1269, f. 117.
9. A.N.I.C., fond *C.C. al P.C.R. – Cadre*, dosar M 1269, ff. 175-176.
10. A.N.I.C., fond *C.C. al P.C.R. – Cadre*, dosar M 1269, ff. 47, 52, 99.
11. Lucian Nastasă, *„Suveranii" universităţilor româneşti. Mecanisme de selecţie şi promovare a elitei intelectuale. Vol. I : Profesorii Facultăţilor de Filosofie şi Litere (1864-1948)*, Editura Limes, Cluj-Napoca, 2007, p. 66.

avea încă de pe atunci „idei socialiste" şi au făcut împreună lecturi publice la clubul socialist. Profesorul avea patruzeci şi şase de ani şi întâlnirea cu tânărul Mârza (de optsprezece ani), simplu şi talentat, l-a surprins plăcut[1]. Ulterior, Parhon i-a sugerat subiectul tezei de doctorat. După toate datele, Parhon a devenit maestrul tânărului Mârza. L-a îndrumat către lecturile socialiste şi l-a sprijinit mereu în profesie şi în politică. Lui Parhon i-a datorat Mârza posturile de la spitalele „Socola" şi „Sf. Spiridon", apropierea de socialiştii şi comuniştii ieşeni şi, cel mai probabil, avansarea în Partid şi în Academie.

Constantin Parhon era încă de pe atunci o personalitate a vieţii ştiinţifice româneşti. Aderarea sa la mişcarea comunistă a fost, ca şi în alte cazuri, un cec în alb dat comuniştilor, pentru că prezenţa unor figuri marcante printre sabotorii şi propagandiştii de serviciu a conferit credibilitate proiectului P.C.R.[2]. Vasile Mârza făcea parte din cercul elitelor profesionale şi a intrat, prin intermediul lui Parhon, în clubul clandestin al comuniştilor ieşeni. Tot Parhon a fost cel care l-a introdus pe Mârza în organizaţii culturale care susţineau proiectul sovietic, precum „Amicii U.R.S.S."[3] şi, mai târziu, în A.R.L.U.S.[4].

Cât a fost pragmatism şi cât a fost sinceritate în această apropiere nu vom şti probabil niciodată. Totuşi, un comunist bătrân spunea despre Mârza că ar fi devenit comunist din obligaţie pentru Parhon[5]. Dar să nu anticipăm, ci să vedem cum a privit Mârza, peste timp, apropierea de Constantin Parhon : un „excelent maestru, mare ca om şi ca savant [...] Sub conducerea lui nu aveai vreme să te gândeşti la lucruri frivole. Ne ţinea toată ziua sub tensiune. Ne dădea f[oarte] mult de lucru în laborator, la saloanele bolnavilor şi ne punea să facem în fiecare săptămână câte un rezumat (referat) dintr-un articol ştiinţific citit. [...] Căci prof[esorul] Parhon era teribil de exigent şi când era nemulţumit te ironiza teribil şi nu se jena să-ţi spuie că o să fie nevoit să te roage să te desparţi de el"[6].

Preocupările ştiinţifice duc spre „lumea decadentă"

Încă din timpul facultăţii Vasile Mârza a fost încadrat la laboratorul spitalului „Socola". Studiile le-a finalizat în 1928, fiind chiar laureat al facultăţii. Iată cum rememora, în 1941,

---

1. A.N.I.C., fond *C.C. al P.C.R. – Cadre*, dosar M 1269, ff. 45, 45v.
2. Stelian Tănase, *Clienţii lu' tanti Varvara : istorii clandestine*, Editura Humanitas, Bucureşti, 2005, p. 439.
3. Despre filiala asociaţiei de la Iaşi, Vasile Mârza declara : „Am făcut şi noi la Iaşi o filială a Asociaţiei «Amicii U.R.S.S.». Am făcut şi eu parte din grupul de iniţiativă. S-a lansat şi un manifest. Munca a început serios, deşi întrunirea [pe] care o convocasem la Sala «Elisabeta» ne-a fost spartă de cuzişti şi [de] agenţi. În grupul de iniţiativă au intrat muncitori[,] tov. Niculi, Constantiniu, tipograf, Parfenie (cizmar), Profesorii Axinte şi Zoe Frunză, Eugen Herovanu, gazetarul Spina, Dr. Held, Romaşcanu şi alţii, fie din stânga naţional-ţărănistă, fie dintre intelectualii consideraţi mai democraţi. [...] Asociaţia ca atare n-a trăit mult" ; A.N.I.C., fond *C.C. al P.C.R. – Cadre*, dosar M 1269, f. 133.
4. Asociaţia Română pentru Strângerea Legăturilor cu Uniunea Sovietică a luat naştere pe 12 noiembrie 1944, fiind patronată de Constantin I. Parhon. Din *board*-ul de conducere făceau parte nume importante ale culturii române. Scopul declarat era unul exclusiv cultural, dar în realitate propaganda sovietică stătea în spatele grandiosului proiect. (Pentru amănunte despre înfiinţarea acestei asociaţii, vezi Adrian Cioroianu, „A.R.L.U.S. – o poveste cu intelectuali", în revista *22*, nr. 43-50, 23 octombrie – 11 decembrie 1996 ; *Idem*, *Focul ascuns în piatră. Despre istorie, memorie şi alte vanităţi contemporane*, Editura Polirom, Iaşi, 2002, pp. 288-296 ; *idem*, *Pe umerii lui Marx : o introducere în istoria comunismului românesc*, Editura Curtea Veche, Bucureşti, 2005, pp. 106-148).
5. A.N.I.C., fond *C.C. al P.C.R. – Cadre*, dosar M 1269, ff. 163-164.
6. A.N.I.C., fond *C.C. al P.C.R. – Cadre*, dosar M 1269, f. 118.

pasiunea pentru laborator : „Am început să lucrez în laborator din 1922, ca student al Facultăţii de Medicină, şi am continuat timp de 19 ani…”[1]. De altfel, Mârza a parcurs toate etapele devenirii universitare între anii 1926 şi 1947, fiind pe rând preparator, asistent, şef de lucrări docent, conferenţiar şi profesor[2]. După ce s-a întors din armată (1928-1929), de la compania a II-a sanitară din Bucureşti, de unde a fost eliberat cu gradul de locotenent, a fost numit şef de lucrări la Facultatea de Medicină din Iaşi.

Eminentul student şi-a luat doctoratul în medicină şi chirurgie, la douăzeci şi cinci de ani. După susţinerea tezei de doctorat s-a înscris la Facultatea de Ştiinţe Naturale, fiind solicitat de profesorul cu care lucrase la Lyon să scrie o lucrare despre ovogeneză[3].[4] În acelaşi timp, viaţa lui Mârza a început să se schimbe în bine. În timpul facultăţii a fost bursier (600 lei lunar), apoi în 1932 a avut o bursă de la Ministerul Instrucţiunii Publice, iar în Franţa a beneficiat din nou de o bursă (între 1938-1939) a guvernului francez. Profesorul francez Policard l-a remarcat pe tânărul cercetător român şi l-a propus, îşi amintea Mârza într-o autobiografie, pentru o bursă Rockefeller în S.U.A. Rămasă la faza de proiect din cauza crizei financiare interbelice, Mârza a fost totuşi la vremea respectivă „singurul român propus de un savant străin pentru [o] bursă Rockefeller”[5].

Cariera lui Mârza s-a desăvârşit în perioada interbelică. Aşa cum arată şi memoriul său de lucrări, Mârza a făcut în anii ’30 progrese remarcabile. În 1932 şi 1938-1939 a făcut stagii de specializare, ca asistent străin, în Franţa, la Lyon şi Paris, sub îndrumarea unor renumiţi profesori[6]. În timp ce se afla în Franţa, în 1939, Vasile Mârza împreună cu alţi intelectuali (Gabriel Bădărău, Mihai Mărculescu, Radu Ralea ş.a.), bursieri ai guvernului francez, au aderat, potrivit Serviciului Special de Informaţii, la Frontul Renaşterii Naţionale[7]. În decembrie 1938 a călătorit în Marea Britanie, la Cambridge (Institutul de Chimie) şi Londra. De altfel, Mârza a participat la trei congrese internaţionale, în 1932 şi 1938[8]. Contactele cu Occidentul i-au facilitat totodată perfecţionarea limbii franceze ; Mârza stăpânea şi italiana, rusa şi engleza[9].

A elaborat în acea perioadă importante studii. Unul dintre acestea, editat în broşura *Histophysiologie de l’ovogenese* (Herman, Paris, 1938), a fost distins de Academia Română cu premiul „Oroveanu” (1938)[10]. Într-o caracterizare din aprilie 1960 se spune despre Vasile Mârza că, după revenirea din străinătate, a fost atras de teoriile ştiinţifice din Occident şi că ar fi refuzat „din laşitate” să se implice în acţiuni comuniste[11]. Ulterior, după 1945, Vasile Mârza a continuat să participe la congrese de specialitate în Ungaria, Franţa, R.D.G., Bulgaria şi U.R.S.S[12].

---

1. A.N.I.C., fond *C.C. al P.C.R. – Cadre*, dosar M 1269, f. 58.
2. A.N.I.C., fond *C.C. al P.C.R. – Cadre*, dosar M 1269, ff. 27, 119, 255.
3. A.N.I.C., fond *C.C. al P.C.R. – Cadre*, dosar M 1269, ff. 52, 62, 120, 127.
4. Proces de formare a ovulelor la animale prin diviziuni succesive ale unor celule din ovar.
5. A.N.I.C., fond *C.C. al P.C.R. – Cadre*, dosar M 1269, ff. 52v, 127.
6. A.N.I.C., fond *C.C. al P.C.R. – Cadre*, dosar M 1269, f. 52v.
7. A.N.I.C., fond *C.C. al P.C.R. – Cadre*, dosar M 1269, ff. 13-14, 256 (datele provin de la Institutul de Istorie a Partidului de pe lângă C.C. al P.M.R. : dos. SSI 17819 ; 18065)
8. A.N.I.C., fond *C.C. al P.C.R. – Cadre*, dosar M 1269, ff. 120, 127.
9. A.N.I.C., fond *C.C. al P.C.R. – Cadre*, dosar M 1269, ff. 19, 28, 99v, 111, 112, 116.
10. A.N.I.C., fond *C.C. al P.C.R. – Cadre*, dosare M 1102, f. 1v ; M 1269, f. 5.
11. A.N.I.C., fond *C.C. al P.C.R. – Cadre*, dosare M 1102, f. 5.
12. A.N.I.C., fond *C.C. al P.C.R. – Cadre*, dosar M 1269, ff. 8, 20, 27.

„A fi sau a nu fi” : Mârza şi ilegalitatea comunistă

Constrângerea şi autocenzura se regăsesc, ca elemente de substrat, în autobiografiile (şi completările ulterioare) ale lui Vasile Mârza. De fapt, autobiografiile sunt „biografii oficiale provocate”, opuse celor spontane, or, această tehnică de autoinvestigare deformează, modifică biografia. El a încercat, peste ani, să se prezinte cel mai convenabil cu putinţă, să se modeleze după profilul psiho-moral al noii societăţi[1]. Construirea biografiei la Mârza are o temă centrală : totul îl recomandă pentru mişcarea socialistă – revolta tânărului în faţa nedreptăţilor societăţii româneşti interbelice, justeţea, onestitatea, pregătirea continuă în privinţa literaturii marxiste. În 1920 a citit primele materiale despre socialiştii români şi a participat la unele prelegeri. Mârza declara într-o autobiografie că în anul în care a intrat la facultate a început „luptele contra huliganilor”. Remarcat încă din studenţie drept un student eminent, Mârza a reuşit să se facă respectat inclusiv printre cei cu vederi de extremă dreapta[2].

Amic sau pur şi simplu coleg cu mai mulţi dintre comuniştii ieşeni (în special medici evrei), Mârza a luat parte la diferite evenimente în 1919-1920 ale socialiştilor şi s-a apropiat, cum spuneam mai sus, de literatura marxistă. Totuşi, activitatea sa a fost una restrânsă, modestă ca intensitate, cu intermitenţe. Mârza a susţinut că a fost trimis totuşi, în a doua jumătate a anilor ’20, în misiuni conspirative la Praga şi Berlin. La Praga a fost trimis după demascarea la Iaşi a unei agenturi comuniste acuzate pentru spionaj în favoarea sovieticilor. Aceste misiuni nu au putut fi confirmate niciodată[3]. Este adevărat totuşi că din 1925 datează primele pagini întocmite de Siguranţă pe numele lui Mârza. Împreună cu alţi studenţi, Mârza era suspectat pentru activitate comunistă şi pentru distribuirea ziarului *Scînteia*[4].

În timpul studiilor, Mârza s-a înscris în Uniunea Tineretului Socialist[5], devenind secretar general (1923-1930), luând parte la campanii electorale şi implicându-se în organizarea unor grupuri din zona Moldovei (Chişinău, Botoşani, Fălticeni, Bacău, Piatra Neamţ, Huşi, Bârlad, Iaşi)[6]. A ţinut cursuri de biologie la Universitatea „Max Vexler”, fiind implicat, după 1924, în activităţi conspirative minore : „Până în 1928 a fost folosit în mod sporadic la unele munci tehnice şi la traducerea unor materiale”, iar „din 1935 şi până în 1938 a fost folosit de partid la munca cu intelectualii şi pe linie financiară”[7]. Având cu totul alte

1. Septimiu Chelcea, *op. cit.*, pp. 142, 145, 148.
2. A.N.I.C., fond *C.C. al P.C.R. – Cadre*, dosar M 1269, ff. 117-118.
3. Într-o completare la autobiografie, Vasile Mârza a precizat că a propus pentru deplasarea la Praga, în 1937, pe dr. Octav Costăchel, fost student al său şi mai târziu omul de încredere. Aşadar, este neclar dacă Mârza s-a deplasat el însuşi la Praga sau doar l-a delegat pe Costăchel (A.N.I.C., fond *C.C. al P.C.R. – Cadre*, dosar M 1269, f. 138).
4. A.N.I.C., fond *C.C. al P.C.R. – Cadre*, dosar M 1269, f. 256.
5. Data înfiinţării Uniunii Tineretului Comunist (U.T.C.) a rămas învăluită în mister. Comuniştii au stabilit totuşi târziu, în 1951, că organizaţia a luat fiinţă în martie 1922. Tentativa comuniştilor de a scinda mişcarea de tineret a socialiştilor s-a soldat cu un eşec în mare parte. Formal, Tineretul Socialist (sau Uniunea Tineretului Socialist – U.T.S.) s-a transformat în U.T.C. începând cu 1 mai 1924. Foarte curând însă n-a mai fost nevoie de transformări şi acronime noi, pentru că mişcarea comunistă a fost scoasă în afara legii ; Adrian Cioflâncă, „Repere pentru o istorie a Uniunii Tineretului Comunist”, în *Anuarul Institutului de Istorie „A.D. Xenopol”*, XLIII-XLIV, 2006-2007, Editura Academiei Române, Iaşi, pp. 530-531.
6. A.N.I.C., fond *C.C. al P.C.R. – Cadre*, dosar M 1269, ff. 110-112, 118-119, 244.
7. A.N.I.C., fond *C.C. al P.C.R. – Cadre*, dosare M 1102, f. 1 ; M 1269, ff. 117, 172.

preocupări cotidiene, Vasile Mârza a căutat totuşi să facă mici comisioane pentru amicii săi comunişti. Lucra uneori la redactarea unor manifeste (cu ajutorul unui multiplicator aflat chiar în laboratorul său), strângea bani pentru „Ajutorul Roşu"[1], vindea ziare precum *Iaşul socialist*, întocmea liste cu persoane de sprijin, falsifica documente militare sau de identitate şi fotografii ori prepara cerneală specială pentru scrisorile conspirative.

Biografia lui Mârza conţine câteva probleme sensibile. Acestea au făcut obiectul anchetelor sau al interesului crescut al Partidului Comunist. Cronologic vorbind, prima dintre chestiunile controversate este data înscrierii sale în partid. Să vedem ce spun piesele de la dosarul de cadre. Mârza a scris în toate documentele de partid din primii ani de după război că a făcut parte din P.C.R. din 1930[2]. Astfel, cu o vechime de cincisprezece ani şi cu pregătirea sa putea emite pretenţii la funcţii importante la finele războiului[3]. El se alătura astfel, practic şi simbolic, gărzii ilegaliste care preluase frâiele partidului. În 1960 un document de partid punea însă la îndoială înscrierea sa în 1930 : „Activitatea sa din această perioadă nu este confirmată de nimeni"[4]. Deşi declara că era membru de partid din 1930, uneori îndoindu-se el însuşi de această calitate, data a fost infirmată oficial în 1950. Carnetul său de partid a fost reemis cu data înscrierii de 5 aprilie 1944[5]. Aşadar, în anii '50 el apare în documente ca membru din 1944 (aprilie sau iunie), iar în anii '70, cu anul 1925. Avem aşadar trei date : 1930 (varianta lui Mârza), 1944 şi 1925 (variantele partidului)[6]. De unde aceste diferenţe şi care este data cea mai verosimilă ?

Potrivit lui Mârza, compozitorul Neuman Leibovici, plecat ulterior în U.R.S.S., la Chişinău, l-a introdus la finalul anilor '20 în tainele mişcării comuniste din ilegalitate. Marin Florea Ionescu[7], pe atunci şeful regionalei P.C.R. Moldova, l-a primit pe Mârza şi i-a

1. Banii pentru „Ajutorul Roşu" (M.O.P.R. – *Mejdunarodnaia organizaţiia pomoşci borţam revoliuţii*) – erau procuraţi de Vasile Mârza şi de colegii săi pentru deţinuţii comunişti (în special din lagărele Tg. Jiu, Vapniarca, Râbniţa şi penitenciarele Iaşi-militar, Galata, Dumbrăveni, Mislea şi Caracal) şi familiile acestora, pentru prizonierii sovietici (din Iaşi la „Abator", Vaslui şi Bălţi) şi „pentru plata avocaţilor sau coruperea magistraţilor militari". Profesori universitari, studenţi şi negustori erau sursa regulată a cotizaţiilor. Ion Niculi era destinaţia banilor întrucât acesta cunoştea, ca urmare a proceselor în care fusese inculpat, pe mulţi magistraţi militari ; Niculi a confirmat într-o referinţă dată în 1949 circuitul banilor (A.N.I.C., fond *C.C. al P.C.R. – Cadre*, dosar M 1269, ff. 142, 146-147, 170v, 180).
2. A.N.I.C., fond *C.C. al P.C.R. – Cadre*, dosar M 1269, ff. 101, 110, 114-116, 116v, 124, 127, 131.
3. Caracterizări întocmite de resortul cadrelor din Iaşi în 1945-1946 (Mârza era atunci secretar general al Comitetului Regional Moldova al P.C.R.) prezintă versiunea oficială a lui Mârza : activitate susţinută şi continuă pe linie de partid din 1920 până în 1944. Dintre critici, majoră în aparenţă, minoră însă în contextul dat şi în alchimia dosarului său, una care nu îi putea ştirbi din prestigiul unei ilegalităţi fără cusur : „rămăşiţe mici-burgheze". Se observă aşadar că doctorul Mârza controla atunci pe cei care îi puteau construi o biografie fără probleme ; A.N.I.C., *fond C.C. al P.C.R. – Cadre*, dosar M 1269, ff. 112-113.
4. A.N.I.C., fond *C.C. al P.C.R. – Cadre*, dosar M 1269, f. 5.
5. A.N.I.C., fond *C.C. al P.C.R. – Cadre*, dosar M 1269, ff. 98, 101, 104-106.
6. A.N.I.C., fond *C.C. al P.C.R. – Cadre*, dosar M 1269, ff. 1, 98.
7. Marin Florea Ionescu s-a născut în 1899. A fost secretar al regionalei Moldova a P.C.R. începând din 1933 şi până la „căderea" sa, în 1938. După război, Ionescu a deţinut mai multe funcţii în guvern (membru al Comisiei Centrale de Revizie, 1960-1969 ; director general al Casei Centrale a Asigurărilor Sociale), în Marea Adunare Naţională (deputat de Roman şi Iaşi, 1946-1957 ; secretar al prezidiului M.A.N., 1948-1953), în diferite organizaţii (preşedinte al Uniunii textile şi membru al C.G.M. ; vicepreşedinte al A.R.L.U.S.) şi în diplomaţie (ministru plenipotenţiar în S.U.A., 1953-1954 ; ambasador în Polonia, 1955-1959) ; A.N.I.C., fond *C.C. al P.C.R. – Cadre*, dosar M 1269, ff. 103, 106v, 124, 131, 177 ; Gheorghe Crişan, *op. cit.*, p. 149.

dat câteva sarcini. Un raport al Siguranţei preciza că Mârza era în 1937 în conducerea Frontului Democratic, organizaţie cu „substract (sic!) comunist"[1]. Deci, anul 1930, deşi rămâne neconfirmat, a rămas totuşi întipărit în memoria lui Mârza, probabil ca urmare a unor activităţi mai importante. 1925 (data care apare şi în biografiile oficiale începând cu anii '70) este, aşa cum am arătat mai sus, data când Siguranţa a făcut primele referiri la activitatea sa.

Datele diferite, ca şi viziunile diferite cu privire la activitatea politică a lui Vasile Mârza, pot fi explicate şi prin inconsistenţa unei vieţi de partid, în sensul pe care îl dăm noi astăzi[2]. Profesorul C.I. Parhon a fost, aşa cum am arătat, dascălul[3] lui Mârza atât pe plan ştiinţitific, cât şi pe plan politic. Acesta, dar şi alţi intelectuali importanţi care simpatizau mişcarea comunistă nu erau încadraţi în general în celulele clasice de partid, devenite clandestine după 1924, pentru a nu fi expuşi ochilor vigilenţi ai Siguranţei[4]. Vasile Mârza declara peste ani că o celulă comunistă în adevăratul sens al cuvântului a fost constituită la Iaşi doar după 23 august 1944[5]. Iată cum descria Vasile Mârza absenţa sa şi a altor intelectuali din celule: „S-a hotărât ca intelectualii, membrii de Partid să nu fie puşi în celule, pentru că şedinţele de celule se ţineau în oraşele din provincie, în mahalale, în case conspirative[,] la muncitori acasă şi prezenţa unui om mai bine îmbrăcat ar fi atras atenţia oamenilor din cartier ca şi a agenţilor şi ar fi adus siguranţa în casele unde se ţineau şedinţele de celule". De asemenea, el afirma peste ani că nu participa la cenaclurile literare cu tentă politică pentru că era „prea cunoscut"[6]. Vanda Nicolschi, soţia viitorului şef al Securităţii, declara în 1949 despre Mârza că, după dizolvarea P.C.R., acesta „continua să aibă legătură cu partidul fără a face parte din vreo celulă şi fără a duce o viaţă de partid"[7]. În 1950, Mârza califica activitatea sa din perioada interbelică astfel: „Faţă de ceea ce înseamnă activitate de partid şi faţă de ceea ce au făcut alţii, eu în perioada aceea am făcut atât de puţin, încât nici nu poate fi socotit ca activitate de Partid"[8]. A văzut acest lucru chiar ca pe un avantaj: „Activitatea mea ştiinţifică ca şi faptul că făceam parte din diferite comitete şi asociaţii îmi permiteau să am totdeauna pretexte de a vizita mulţi universitari, cu care prilej duceam cu ei discuţii. Celor accesibili (simpatizanţi ai mişcării comuniste, n. mea A.M.) le duceam cărţi progresiste, le luam cotizaţii, ajutoare sau adeziuni. Nu întotdeauna reuşeam să conving oamenii"[9].

1. A.N.I.C., fond *C.C. al P.C.R. – Cadre*, dosar M 1269, ff. 83, 101v, 112-113, 124, 131, 244.
2. De aceeaşi părere era şi Alexandru Bârlădeanu: „De fapt, viaţa de partid era altfel de cum a fost imaginată de urmaşi, în urma literaturii propagandistice, înflorită după 1944. În perioada interbelică nu erau înscrieri, carnete de partid, cotizaţii sau şedinţe. Nimic din aceste lucruri. De obicei, erau câţiva oameni care constituiau o celulă şi care atrăgeau pe alţii, cam în acest fel: «Nu vrei să vii la celulă să discutăm cutare sau cutare lucru?». Şi dacă erai predispus spre atitudine de stânga, uneori acceptai, deşi ştiai că intri pe o pantă periculoasă din punct de vedere al intereselor personale" – Lavinia Betea, *Partea lor de adevăr (Alexandru Bârlădeanu despre Dej, Ceauşescu şi Iliescu)*, Editura Compania, Bucureşti, 2008, p. 18.
3. Alături de C.I. Parhon, Radu Cernătescu şi Grigore T. Popa au fost dascălii apropiaţi de Vasile Mârza. Autorii unei enciclopedii medicale susţin că Mârza a fost elevul lui Em. Puşcariu, Gr.T. Popa şi Al. Ţupa; Nicolae Ursea, *op. cit.*, p. 428.
4. A.N.I.C., fond *C.C. al P.C.R. – Cadre*, dosar M 1269, ff. 131, 175.
5. A.N.I.C., fond *C.C. al P.C.R. – Cadre*, dosar M 1269, f. 75.
6. A.N.I.C., fond *C.C. al P.C.R. – Cadre*, dosar M 1269, ff. 131, 133.
7. A.N.I.C., fond *C.C. al P.C.R. – Cadre*, dosar M 1269, f. 172. Vanda Nicolschi (alias Sheila Averbuch) s-a născut la 27 februarie 1902 şi a fost de profesie ţesătoare. A fost membră în Biroul executiv al C.G.M. şi vicepreşedintă a Comisiei Controlului de Stat; Gheorghe Crişan, *op. cit.*, p. 207.
8. A.N.I.C., fond *C.C. al P.C.R. – Cadre*, dosar M 1269, f. 295.
9. A.N.I.C., fond *C.C. al P.C.R. – Cadre*, dosar M 1269, f. 144.

O altă „pată” la dosarul de cadre al lui Mârza a fost inactivitatea sa în perioada 1939-1944. În 1942, omul de legătură din Iaşi, Mişa Grunberg, i-ar fi transmis să întrerupă orice legătură cu „tovarăşii” după ce la Iaşi fuseseră arestaţi mai mulţi membri ai mişcării comuniste. Alteori, Mârza a declarat că în 1941-1942 a avut diverse activităţi pentru partid (strângerea de bani, alimente, haine, medicamente, multiplicarea de manifeste, răspândirea ştirilor de la Radio Moscova). În alt loc susţine că însuşi Lucreţiu Pătrăşcanu[1], pe care îl cunoscuse în anii ’20, când era secretar general al tinerilor socialişti, i-a interzis legăturile cu comuniştii în străinătate. Pătrăşcanu, îşi amintea Vasile Mârza într-o autobiografie, l-a solicitat pe medicul ieşean în 1937 să trimită doi doctori[2] pe frontul spaniol şi să strângă suma de 50.000 lei pentru susţinerea acestora[3]. Maimarii comuniştilor i-ar fi interzis, relata Mârza, să se afişeze în public pentru a nu-l pune în situaţii delicate la facultate, aşa cum s-a procedat şi cu alţi intelectuali atunci[4]. Conform unui ilegalist, din 1937 până în aprilie 1944, Mârza a întrerupt relaţiile cu comuniştii de frica repercusiunilor din partea autorităţilor antonesciene şi nu ca urmare a unei directive pe linie de partid, aşa cum a lăsat mai tot timpul să se înţeleagă. O comisie de partid din 1950 l-a calificat drept „impostor” şi a solicitat revocarea sa din funcţie pentru încercarea de a-şi construi o biografie importantă legată de, chipurile, meritele sale în mişcarea comunistă ieşeană[5].

Din grupul de ilegalişti din Iaşi şi Bucureşti pe care Mârza l-a frecventat, aşa cum am văzut, cu intermitenţe, făceau parte Dori Goldstein[6], Ioan Niculi[7], Ida Felix[8], Paul Leibovici (Paul Luchian), Gheorghe Agavriloaiei (alături de care Mârza a activat doisprezece ani în mediul universitar) şi Radu Cernătescu (tot de la universitate), Vîlcu (responsabilul regionalei

1. Lucreţiu Pătrăşcanu, alias Andrei Moldoveanu, a venit la Iaşi pentru lansarea revistei *Manifest* şi a stat trei luni în casa lui Gheorghe Agavriloaiei de la Facultatea de Litere (A.N.I.C., fond *C.C. al P.C.R. – Cadre*, dosar M 1269, f. 134).
2. Este vorba despre doi medici din Paşcani, Iuda Lunerski (Lunevschi), de la spitalul „Socola”, şi Jean David, fost student al profesorului ieşean. Vasile Mârza, dr. Marcel Held şi Jose Herşcovici, negustor comunist pe care Mârza îl cunoscuse în anii ’20 pe când preda la universitatea socialistă „Max Vexler”, au reuşit să strângă suma de 55.000 lei (A.N.I.C., fond *C.C. al P.C.R. – Cadre*, dosar M 1269, ff. 124, 140).
3. A.N.I.C., fond *C.C. al P.C.R. – Cadre*, dosar M 1269, ff. 123, 140.
4. A.N.I.C., fond *C.C. al P.C.R. – Cadre*, dosar M 1269, ff. 74, 81, 83, 101v, 102, 102v, 103-107, 112-113, 116v, 118-119, 124, 131, 142-143, 244. Vezi şi Lavinia Betea, *op. cit.*, p. 18.
5. A.N.I.C., fond C.C. al P.C.R. – Cadre, dosar M 1269, ff. 104, 245.
6. Dori Goldstein a fost primul responsabil de partid cu care Vasile Mârza a luat contact în anii ’20 ; A.N.I.C., fond *C.C. al P.C.R. – Cadre*, dosar M 1269, f. 123.
7. Ion Niculi (1887-1979) a fost poate cel mai cunoscut ilegalist ieşean. De profesie tipograf, absolvent a patru clase primare, a fost consilier municipal şi ajutor de primar la Iaşi (1926-1927). În anii ’30 a făcut parte din minusculele organizaţii legale ale P.C.R. chiar cu preţul încarcerării (Chişinău, Târgu-Jiu). Membru de Partid încă din 1924, Ion Niculi a ajuns după război membru al Comitetului Central (1948-1955) şi al Comisiei Centrale de Revizie. A fost membru al Prezidiului Provizoriu şi chiar vicepreşedinte al Prezidiului Marii Adunări Naţionale. Între 1953 şi 1956, Ion Niculi a fost preşedintele Comitetului executiv al Sfatului Popular al oraşului Iaşi şi membru al Comitetului regional de partid. Distins cu mai multe decoraţii, acesta a mai deţinut demnitatea de deputat de Iaşi şi Paşcani ; Gheorghe Crişan, *op. cit.*, p. 208, Florica Dobre (coord.), *op. cit.*, p. 433. Ion Niculi aprecia într-o referinţă activitatea lui Vasile Mârza şi ajutorul oferit de acesta mişcării comuniste din Iaşi ; A.N.I.C., fond *C.C. al P.C.R. – Cadre*, dosar M 1269, ff. 170-170v.
8. Ida Felix a intrat în Partidul Comunist în 1924. A fost membră a Comisiei de Control a Partidului între 1945 şi 1950, iar între 1950 şi 1952 a fost director de cadre în Ministerul de Externe ; Robert Levy, *Gloria şi decăderea Anei Pauker*, traducere de Cristina Pupeza şi Ioana Gagea, Editura Polirom, Iaşi, 2002, p. 205.

Moldova în 1940-1941[1]), Iosif Rangheţ, Emil Bodnăraş, Petre Ganea, Mihai Neculce, Marin Florea Ionescu, Aurel Brauner ş.a.[2]. Mârza nu şi-a uitat mai târziu colegii din ilegalitate. În 1965, se ştia că îi ajutase pe unii dintre ei (probabil în probleme de sănătate sau cu mici comisioane în vremea când deţinea diferite funcţii)[3].

Iubirile lui Mârza

Vasile Mârza a fost căsătorit de două ori. Despre prima soţie, Eugenia Rusnac din Soroca, ştim că era medic, fostă colegă cu el, asistentă universitară în 1945. Relaţia lor s-a destrămat oficial în 1945, când Eugenia avea patruzeci şi unu de ani. Şi ea fusese membră a Partidului Comunist. De altfel, Mârza avea legături cu studenţii basarabeni (în special cu cei din Soroca) şi ţinea legătura, printre alţii, cu Teodor Rusnac, fratele Eugeniei, cu care avea deseori întâlniri la universitate. Siguranţa era de părere că Mârza renunţase la mariaj pentru a nu avea probleme în cariera publică (înainte de 23 august 1944). El ar fi solicitat ulterior anularea divorţului, ipoteză care a fost însă contrazisă de evoluţia mariajului[4].

Pe cea de-a doua soţie, Iulia(na) (Paluszkewicz), a cunoscut-o în august 1938, în timp ce se afla în Franţa. Cei doi şi-au scris apoi frecvent, până în 1947, când aveau să se căsătorească. Iată cum s-a înfiripat idila : „În luna august 1938 am cunoscut la sora mea pe dr. Mârza care era prieten şi concetăţean cu soţul ei, artistul pictor român Bercovici Erco[5] din Iaşi. Între noi s-a născut o mare simpatie şi apoi o legătură puternică, care a durat, cu toată separaţia noastră şi după întoarcerea dr. Mârza în ţara sa. Astfel că atunci când am reluat relaţiile prin corespondenţă, am acceptat cu bucurie propunerea sa de a veni în România pentru a deveni soţia sa". Născută în 1905 în Herne Vesfalia, într-o familie de polonezi cu origini muncitoreşti (tatăl său a lucrat în mină timp de treizeci şi trei de ani, iar mama casnică) cu şapte copii, Iuliana a locuit în Franţa şi în Germania. A făcut studii gimnaziale (1911-1919) în localitatea în care s-a născut. Familia, cu resurse modeste, nu i-a putut asigura însă continuarea studiilor. Astfel, la terminarea şcolii s-a angajat pentru mai mulţi ani în spitale din Reklinghausen ca femeie de serviciu şi bucătăreasă, pentru ca apoi să fie îngrijitoare la diverse familii din Paris sau croitoreasă. Şi Iulia a mai fost căsătorită o dată. Povestea de dragoste dintre ea şi un maistru telefonist (René Julien) s-a încheiat rapid, la doi ani după căsătorie, în 1936. Revenită în Franţa în 1942, aceasta a lucrat aici până în 1944 la o cantină a unei unităţi germane de marină, de unde a plecat din nou în Germania, în zona engleză, unde a locuit până în 1947 împreună cu tatăl şi fratele ei mai

1. Ulterior, în 1942, responsabil al regionalei a fost Ştefan Condrea care ar fi sustras din lucrurile celor plecaţi în Basarabia, în iunie 1940, şi ar fi încercat să dizolve organizaţia din Iaşi. După incident, Vâlcu a revenit la şefia organizaţiei ; A.N.I.C., fond *C.C. al P.C.R. – Cadre*, dosar M 1269, f. 149.
2. A.N.I.C., fond *C.C. al P.C.R. – Cadre*, dosar M 1269, ff. 101, 103, 110, 119-120, 123, 131, 133.
3. A.N.I.C., fond *C.C. al P.C.R. – Cadre*, dosar M 1269, f. 18.
4. A.N.I.C., fond *C.C. al P.C.R. – Cadre*, dosar M 1269, ff. 81, 114, 139, 172.
5. Bercovici Erco (1903-1945) s-a născut la Iaşi, fiind angajat ca ucenic de un gravor. Octav Băncilă i-a descoperit însă talentul artistic. După absolvirea Şcolii de Arte Frumoase, a plecat la Paris, unde a frecventat alte două înalte şcoli de arte plastice. În 1926, Erco a organizat prima expoziţie de gravură din ţară. În capitala Franţei a expus la salonul de toamnă Tuilleries şi la Salonul „Independenţilor". Cele mai cunoscute gravuri ale sale sunt realizate după *12 picturi de Grigorescu* şi colecţia *Bucureştiul vechi* ; Harry Kuller, coord., *Evreii din România : brevier bibliografic*, Editura Hasefer, Bucureşti, 2008, pp. 135-136. A fost deportat de nazişti la Auschwitz (1942), de unde nu s-a mai întors ; A.N.I.C., fond *C.C. al P.C.R. – Cadre*, dosar M 1269, f. 206v.

mic. Acest frate, Lodovic Paluszkewicz, ar fi luat parte la atentatul împotriva lui Hitler din vara anului 1944. După încercarea de atentat, Iulia a plecat la Roza, sora ei aflată în Olanda.

Aşa cum am văzut mai sus, în noiembrie 1947, Iuliana a venit în România, la Iaşi, prin relaţiile viitorului soţ (Comitetul Central şi Crucea Roşie au făcut demersuri), şi s-a căsătorit cu Vasile Mârza. Nunta a avut loc la o săptămână după ce a ajuns în ţară. „Atentă, modestă şi respectuoasă”, Iuliana l-a urmat peste tot pe Vasile Mârza, dar nu a lucrat niciodată şi nici nu a devenit membră de partid, cu toate că soţul ei spera acest lucru. Cadriştii aveau totuşi numeroase suspiciuni cu privire la Iuliana Mârza şi au solicitat în 1950 verificarea ei de către o comisie[1]. Nu ştim care era opinia reală a Iuliei după o viaţă trăită în Occident, dar, conform autobiografiei, pare să fi fost captivată de lumea din spatele Cortinei de Fier : „Sunt foarte fericită în realitate, aici totul este altfel decum (sic !) publică ziarele germane în zona engleză. […] În 2 luni şi jumătate am învăţat mai mult decât în toată viaţa mea. Soţul meu m-a dus la toate manifestaţiile politice care au avut loc de când sunt aici. Am văzut entuziasmul maselor la Iaşi când s-a inaugurat monumentul Sovietic. Am văzut deasemenea, sosirea lui Tito, căderea lui Tătărescu şi instalarea tov[arăşei] Ana Pauker la Ministerul de Externe”. În autobiografia redactată în franceză, Iulia Mârza continua : „Îmi iau angajamentul să mă formez în direcţia luptei acestei clase, cu dorinţa de a deveni într-o zi o comunistă”[2].

Vasile Mârza a avut două fiice, Lucia şi Iulia. Cea mare, din prima căsătorie, născută în 1925, a ales meseria tatălui şi a ajuns doctor în ştiinţe medicale după ce a făcut facultatea la Leningrad. Lucia a fost conferenţiară la medicină şi cercetătoare la Institutul de inframicrobiologie[3], iar Iulia a fost educatoare la o grădiniţă din Iaşi[4]. Lucia Mârza a fost angajată ca cercetătoare la Academie şi a divorţat în anii ’60[5].

„Păcatele” frontului răsăritean

Soţia sa, Eugenia, a plecat la Chişinău în iulie 1940 ca să-şi recupereze fiica, care plecase cu o lună înainte de ocupaţie la naşul ei din Soroca. În august 1941 şi-a regăsit fiica, dar a renunţat la formalităţile pentru repatriere de teamă. După intrarea trupelor germane în Basarabia a reuşit, prin intervenţii la un subsecretar de stat de la Ministerul Sănătăţii, să-şi trimită fiica la Iaşi în septembrie 1942, la Vasile Mârza. Între timp, şi doctorul Mârza insista pe lângă autorităţi, pentru identificarea familiei sale angajându-se să achite orice cheltuială, fără nici un rezultat însă[6]. Ciudat, dar Eugenia a rămas în Basarabia, revenind abia la începutul lui 1943. Un raport secret al S.S.I. din 1943 preciza : „Nu ocupă nici un serviciu. Este într-o stare foarte slăbită şi zdruncinată sufleteşte”[7]. Eugenia era suspectată

1. A.N.I.C., fond *C.C. al P.C.R. – Cadre*, dosare M 1102, f. 3 ; M 1269, ff. 7, 15, 20, 100, 104, 204-206v.
2. A.N.I.C., fond *C.C. al P.C.R. – Cadre*, dosar M 1269, f. 206v.
3. A.N.I.C., fond *C.C. al P.C.R. – Cadre*, dosar M 1269, ff. 7, 20, 29v, 100.
4. A.N.I.C., fond *C.C. al P.C.R. – Cadre*, dosar M 1102, ff. 1, 2, 2v, 203-206v.
5. A.N.I.C., fond *C.C. al P.C.R. – Cadre*, dosar M 1269, ff. 29v, 104.
6. Documentul respectiv se află la dosarul nr. 62047 (fondul 95). Iată precizarea inspectorului de Siguranţă E. Giosaru (1942) : „Petiţionarul (Vasile Mârza, n. mea A.M.) se găseşte pe lista de suspecţi a chesturei de poliţie Iaşi, pentru motivul că şi-a putut evacua soţia şi fiica, care au rămas capturate la ruşi cu restul populaţiei” ; A.N.I.C., fond *C.C. al P.C.R. – Cadre*, dosar M 1269, ff. 12, 84-85, 88, 89.
7. A.N.I.C., fond *C.C. al P.C.R. – Cadre*, dosar M 1269, f. 81.

de apartenenţă la structurile informative sovietice. Conform unui valoros informator al Siguranţei, ea ar fi furnizat date unor evrei din Iaşi în legătură cu familiile acestora. Cât timp a fost lângă Chişinău, Eugenia se bucura de stima oamenilor care o înconjurau şi reuşea, spunea o notă informativă a Siguranţei, să „înşele vigilenţa organelor poliţieneşti"[1]. Mârza a cerut atunci încuviinţarea Partidului pentru a pleca după soţia şi fiica sa în Basarabia, dar răspunsul a fost negativ[2].

Cum a trăit Mârza acele clipe, departe de soţia şi de fiica sa, pare să ne lămurească o foarte interesantă relatare. Despre autorul referinţei avem doar o informaţie lacunară : „De la un bătrân ctitor a şcoalei socialiste-marxiste, căruia îi este ruşine că nu poate să semneze". Întâmplarea pare reală, neconfirmată însă de alte surse. Se putea oare, date fiind intimitatea momentului şi statutul participanţilor ? Se întîmpla la Iaşi, când Vasile Mârza frecventa, în perioada 1939-1940, casa unui vechi profesor liberal. Dar să lăsăm documentul să vorbească : „Era foarte agitat, nervos, neliniştit şi îngrijorat. I-a fost teamă ca să nu fie arestat. S-a sfătuit cu noi, dacă să plece în Basarabia. Aproape plângând, l-a rugat pe profesor, a rugat pe alţii care erau de faţă ca să fie luat sub ocrotire. A insistat să se vorbească cu prof. Ciucă (a cărui asistent era, n.mea A.M.), cu prof. Bălteanu, ca la nevoie, să se dea referinţe bune despre dânsul. Care au fost argumentele ? Am devenit socialist, spune Mârza, în vremea când lucram la Spitalul de boli nervoase Socola (în 1922, n. mea A.M.) din Iaşi. Am făcut-o mai mult din anumite obligaţiuni faţă de prof[esorul] Parhon. Toţi băieţii au fost atunci socialişti, nu puteam să fac altceva. După aceia am plecat la Paris şi la Londra. Când m-am întors în ţară, n-am mai avut nici o legătură cu comuniştii[,] dar nici cu socialiştii. Când îi întâlneam pe vechii socialişti sau comunişti, povestea Mârza, le întorceam spatele. Nu am altă dorinţă decât să ajung profesor. Mai spunea atunci Mârza că soţia lui şi fetiţa lui când au plecat în iunie 1940 în Basarabia i-au propus să plece şi dânsul, dar a refuzat, spunând că este Român şi că nu are ce căuta în Basarabia, uitând bine[-]înţeles, că musai cu câteva zile înainte ne-a consultat dacă să plece în Basarabia, pentru a evita arestarea"[3].

Caracterizările lui Vasile Mârza din 1960 şi 1974, dar şi multe alte piese de la dosar, amintesc de „păcatele" sale de pe frontul răsăritean. Concentrarea[4] sa ca medic împreună cu o echipă pentru combaterea tifosului în Transnistria, în perioada decembrie 1942 – noiembrie 1943, a fost o sabie cu două tăişuri. Autorităţile l-au suspectat atunci pentru simpatiile lui comuniste, iar comuniştii l-au acuzat mai târziu de simpatii antonesciene. Spre exemplu, un doctor comunist afirma că ar fi avut o „comportare proastă" faţă de medicii evrei din Oceacov, fapt confirmat, de altfel, aşa cum vom vedea mai jos. Doi foşti ofiţeri ai Waffen-SS ar fi declarat că Mârza era informatorul colonelului Constantin Perju, şeful Serviciului Special de Informaţii din Odessa. Probele de la dosarul său confirmă că Mârza era sub supravegherea S.S.I. la începutul războiului. El însuşi a scris într-o autobiografie din cele multe pe care le-a redactat după 1945 că în septembrie 1941, pe când funcţiona în serviciul de igienă[5]

1. A.N.I.C., fond *C.C. al P.C.R. – Cadre*, dosar M 1269, f. 90 [dosar 1858].
2. A.N.I.C., fond *C.C. al P.C.R. – Cadre*, dosar M 1269, ff. 144, 257.
3. A.N.I.C., fond *C.C. al P.C.R. – Cadre*, dosar M 1269, ff. 163-164.
4. Vasile Mârza a fost concentrat în mai multe rânduri : 10 august – 1 septembrie 1939 la Compania IV Sanitară Roman ; 3/21 iunie 1940 – 14/15 septembrie 1941 la Compania IV Sanitară Roman, de unde a fost transferat la spitalul 7 Campanie (Roman şi Vaslui) ; 2 decembrie 1942 – 20 noiembrie 1943 la Compania II Sanitară Bucureşti, de unde a fost repartizat la Oceacov, în august 1943 fiind transferat la Berezovca (A.N.I.C., fond *C.C. al P.C.R. – Cadre*, dosar M 1269, ff. 144-145).
5. Echipa de igienă şi profilaxie nr. 11, din care făcea parte şi doctorul Mârza, a fost adusă a doua zi după Pogromul de la Iaşi, pe 30 iunie 1941. Mârza avea să declare mai târziu că i-a vizitat atunci, în iunie 1941, pe evreii care erau apropiaţi de mişcarea comunistă, printre care şi pe dr. Blumenfeld. Prezenţa lui Mârza în casa lui Blumenfeld a făcut ca şeful Siguranţei Iaşi să renunţe la intenţia de a aresta sau şantaja familia respectivă ; A.N.I.C., fond *C.C. al P.C.R. – Cadre*, dosar M 1269, f. 145.

al armatei în spatele frontului, îngropând cadavre de cai şi de oameni sau luând probe de apă, a fost la denunţat şi „puţin a lipsit atunci să nu fiu trimis în lagăr”. Într-un alt loc, Mârza a relatat contextul în care a aflat de la comandantul său, căpitanul dr. Iliescu, la puţin timp după ce sosise la Oceacov, că era urmărit : „Atunci am aflat de la [dr. Iliescu] (completarea mea A.M.) că odată cu mine venise de [la] Jandarmerie şi fişa de «comunist care trebuia supravegheată de aproape»”. A pus pe seama acestui fapt două presupuse încercări de asasinare a sa (intoxicaţii alimentare şi cu dioxid de carbon)[1]. În alt loc, Mârza declara că şi-a dat seama că era în atenţia Siguranţei în august 1941, când era concentrat la Ţuţora (Iaşi) cu echipa de igienă şi profilaxie. Confirmarea vine din dosarul său de Siguranţă în care se găseau : o notă referitoare la o conferinţă de ştiinţe naturale susţinută la „Max Wexler” în 1921, un raport din 1936 privind desemnarea sa de către B.N.Ţ. drept conducătorul Comitetului Judeţean de acţiune şi participarea sa, între 1920 şi 1929, la diferite întruniri sindicale[2].

Suspiciunile[3] Partidului legate de activitatea sa au fost întărite după ce şeful Siguranţei din Oceacov, comisarul Ştefănescu[4], ar fi aflat de la Vasile Mârza că cel pe care îl îngrijea, un anume Cazanlîi, făcea parte din mişcarea de rezistenţă sovietică. Mârza a declarat mai târziu că aflase că acesta era partizan abia după ce îl externase[5]. Aceeaşi sursă anonimă care vorbea despre frământările medicului din 1940 a afirmat că Mârza „a fost de nenumărate ori în Rusia, trimes cu diverse misiuni (nu de către partidul comunist, ci de către guvernul Antonescu). [...] Cu câtă admiraţie ne vorbea Vasile Mârza despre «ordinea germană» din Odesa şi cu câtă plăcere ne-a povestit cum a dat afară 3 medici evrei (originari din România) care au făcut serviciul la tabere de muncă obligatorii şi care au fost luaţi din greşeală cu puhoiul, ajungând până la Odesa şi Mârza găsindu-i între o noapte dormind în sala unui spital românesc, i[-]a evacuat noaptea din sală şi asta în plină iarnă”[6]. Evacuarea celor trei a fost ulterior confirmată de unul dintre ei. Alţi patru medici evrei din Oceacov îl lăudau excesiv pe Mârza, scoţând în evidenţă toate faptele bune pe frontul de răsărit[7].

Peste ani, Vasile Mârza rememora cu plăcere activitatea de la Oceacov, „orăşel mic situat la vărsarea Bugului în mare”, unde, ca şef de spital şi de clinică, a îngrijit, spunea el, peste şase mii de bolnavi şi aceasta în numai unsprezece luni[8]. Dintre faptele sale „bune” pe frontul sovietic aminteşte de salvarea unor cetăţeni sovietici, reorganizarea spitalului şi a policlinicii de la Oceacov şi nenumărate acţiuni de deparazitare. I-a fost greu să reziste în

---

1. A.N.I.C., fond *C.C. al P.C.R. – Cadre*, dosare M 1102, f. 1v ; M 1269, ff. 5, 81, 100v, 123, 154, 183, 187-189, 244.
2. A.N.I.C., fond *C.C. al P.C.R. – Cadre*, dosar M 1269, ff. 146, 256-257.
3. Verificarea lui Mârza de către Partid a avut în vedere mai mulţi foşti militari, printre care şi pe Ioan/ Moia Florian. Într-o autobiografie, Vasile Mârza îl califica pe maiorul Florian, comandantul legiunii de jandarmi, drept „un criminal de război care primise ordinul să mă supravegheze îndeaproape” ; A.N.I.C., fond *C.C. al P.C.R. – Cadre*, dosar M 1269, f. 123.
4. Iată cum îl descria Vasile Mârza, peste ani, pe comisarul Ştefănescu, şeful Siguranţei de la Oceacov : „Şeful Siguranţei, Ştefănescu[,] era numai beţiv. Se purta ceva mai frumos cu oamenii în nădejdea că în felul acesta va scoate de la oameni ceea ce [Ioan] Florian (căpitanul legiunii de Jandarmi, n. mea, A.M.) şi [Eugen] Gramatovici (şeful Poliţiei din oraş, n. mea, A.M.) nu putea (sic !) scoate prin violenţă şi teroare” ; A.N.I.C., fond *C.C. al P.C.R. – Cadre*, dosar M 1269, f. 153.
5. A.N.I.C., fond *C.C. al P.C.R. – Cadre*, dosar M 1269, ff. 11, 159.
6. A.N.I.C., fond *C.C. al P.C.R. – Cadre*, dosar M 1269, ff. 11, 164.
7. A.N.I.C., fond *C.C. al P.C.R. – Cadre*, dosar M 1269, ff. 185-186.
8. Despre Oceacov, pe larg, vezi în descriere lui Vasile Mârza : A.N.I.C., fond *C.C. al P.C.R. – Cadre*, dosar M 1269, f. 151.

mediul dur al armatei, unde fiecare superior „avea o reţea de agenţi printre negustori, localnici, prostituate, foşti culaci expropriaţi, funcţionari de la prefectură sau primărie etc.”. În plus, relata mai târziu cum i-a îngrijit pe ţiganii deportaţi aici, ignoraţi cu bună ştiinţă de autorităţile române[1]. Iată însă o altă amintire despre Mârza dată de un necunoscut în faţa Comisiei Controlului de Partid : „Tov[arăşul] Mârza care a fost pe frontul de răsărit (la Oceacov) poate şi-n altă parte, de unde îşi căra acasă lăzi cu alimente – ca ofiţer medic – Tov[arăşul] Mârza care în timpul bătăliei de la Stalingrad spunea lui Nelu Brauner (ilegalist de frunte – mort în 1946 la Iaşi) – şi el i-a spus lui Conache – mă Nelule, lăsaţi-vă de politică c-am pierdut partida, câştigă nemţii, tov[arăşul] Mârza care a nenorocit organizaţia de Iaşi, prin tolerarea neglijentă a intrării legionarilor în conducerea partidului Iaşi”[2].

Biografia controversată a medicului ieşean conţine şi alte detalii interesante, rămase însă fără explicaţii lămuritoare din partea doctorului. După declanşarea războiului, Mârza a făcut o cerere către mareşalul Antonescu[3] pentru a pleca pe frontul răsăritean, iar documentul, potrivit lui C. Vasilescu[4] din Bucureşti, se afla la dosarul personal de Siguranţă al lui Mârza[5]. Mai mult, Constantin Surei, poliţist şi cumnat al lui Vasile Mârza, a fost trimis de acesta (pe atunci Mârza era secretar al regionalei P.C.R. Iaşi), deşi şeful serviciului local secret se opusese[6],

1. A.N.I.C., fond *C.C. al P.C.R. – Cadre*, dosar M 1269, ff. 123, 151-153, 156, 158.
2. A.N.I.C., fond *C.C. al P.C.R. – Cadre*, dosar M 1269, f. 108.
3. Câţiva ani mai târziu, fostul mareşal era pentru Mârza „călăul Antonescu” (*Conferinţa Organizaţiei Regionale Moldova a Partidului Comunist Român, 19-21 august 1945. Rezoluţie*, Editura Lupta Moldovei, Iaşi, 1945, pp. 9-10).
4. Ion Niculi a afirmat că un anume conferenţiar Vasilescu din Bucureşti l-ar fi deconspirat Siguranţei pe Vasile Mârza, după întoarcerea acestuia din Franţa, în 1939. În urma denunţului doctorul ar fi fost mobilizat în Transnistria. Niculi l-a informat imediat pe Mârza despre denunţ. Ulterior, în timpul anchetei de verificare de la Ministerul Sănătăţii, din iunie 1952, C. Vasilescu (şef de laborator la Institutul Cantacuzino, referent ştiinţific la Institutul de Fiziologie Normală şi Patologie din cadrul Academiei R.P.R. şi conferenţiar din 1942 la Bucureşti) a declarat că problemele între cei doi au apărut odată cu organizarea concursului pentru ocuparea funcţiei de şef al Catedrei de Anatomie patologică din cadrul Facultăţii de Medicină din Iaşi (1938-1943). Prin influenţa lui Grigore T. Popa, postul de la catedră nu a mai fost scos la concurs. Odată ajuns la putere, Mârza l-a îndepărtat pe Vasilescu din funcţie, în iunie 1945. De altfel, Vasile Mârza şi C.Vasilescu au fost buni prieteni înainte de disputarea postului de la catedră (februarie 1941), ambii find apropiaţi de profesorul C.I. Parhon. În 1942, C.I. Parhon l-a acuzat şi el pe C. Vasilescu că ar fi făcut tot posibilul ca Mârza să fie mobilizat (A.N.I.C., fond C.C. al P.C.R. – Cadre, dosar M 1269, ff. 171, 252-254, 259-260). C.Vasilescu a mai povestit contextul în care a aflat de dosarul personal al lui Mârza întocmit de Siguranţă. Din discuţiile avute, în februarie-martie 1943, cu comisarul-şef Stănciulescu a rezultat că există un dosar pe numele lui Vasile Mârza. Dosarul respectiv conţinea o anchetă desfăşurată în 1941-1942 de comandantul militar al oraşului în legătură cu conferinţele susţinute de Mârza la invitaţia amicilor săi (comunişti sau socialişti). De asemenea, la dosar existau şi procese verbale de percheziţie. Una dintre piesele dosarului, cel mai probabil din 1941, era o solicitare făcută de Mârza către mareşalul Antonescu pentru mobilizarea sa. În ciuda pieselor de la dosar, lucrătorii de la Siguranţă îl apreciau pe Mârza, considerând activitatea sa ca nepericuloasă. Potrivit lui Vasilescu, Vasile Mârza a primit de la Siguranţă un bilet de bună purtare privind neapartenenţa sa la mişcarea comunistă pentru a putea ocupa un post la universitate (A.N.I.C., fond *C.C. al P.C.R. – Cadre*, dosar M 1269, ff. 254-255, 259-260).
5. A.N.I.C., fond *C.C. al P.C.R. – Cadre*, dosar M 1269, f. 12.
6. În urma refuzului, Mircea Moldovanu, şeful Siguranţei Iaşi, a fost convocat la Comitetul Regional al P.C.R. şi mutat la Suceava. Moldovanu nu avea informaţii certe că această mutare s-a făcut în legătură cu refuzul său de a aproba plecarea lui Surei la Alba Iulia pentru înapoierea arhivei. Ulterior, deşi s-a încercat găsirea celor două lăzi cu documente, acestea nu au putut fi identificate (A.N.I.C., fond *C.C. al P.C.R. – Cadre*, dosar M 1269, f. 275).

să aducă arhiva Siguranţei, care fusese evacuată la Alba Iulia. La ordinul lui Mârza, Surei a distrus două lăzi cu documente de arhivă[1].

O poveste cu sovietici

Întors la Iaşi în noiembrie 1943, Mârza şi-a văzut de treburile sale. Avea, aşa cum se va dovedi mai târziu, multe de făcut, mai ales pe plan politic. Reluarea legăturii cu Partidul Comunist i-a datorat-o lui Iosif Straier, care l-a pus în contact, după o încercare eşuată, în primăvara anului 1944[2], prin intermediul lui Voinea (Iosif Rangheţ) şi Spătaru (Emil Bodnăraş), cu membrii Comitetului Central. Este evident că reînceperea activităţilor comuniste în zona Moldovei s-a datorat în bună măsură pătrunderii armatelor sovietice în regiune, în aprilie 1944. După reluarea legăturilor, un instructor de la centru a fost trimis la Iaşi, în mai 1944, întrucât Comitetul Central dizolvase organizaţia Iaşi cu câţiva ani în urmă din cauza „căderilor" succesive. După reluarea activităţii, Mârza a lucrat cu organizaţiile Iaşi şi Bacău, pe care nu a reuşit să le coordoneze eficient[3].

Printre atribuţiile lui Vasile Mârza s-a numărat şi relaţia cu autorităţile sovietice şi cu comandamentul militar. De altfel, odată cu intrarea trupelor sovietice în Iaşi, în 20/21 august 1944, Vasile Mârza a informat ofiţerii N.K.V.D. cu privire la unele detalii pe care le aflase de la un dentist pe nume Grosu. Acesta din urmă participase la jefuirea unor evrei împreună cu eşalonul IV Administrativ. Mârza încheia ironic : „Tovarăşii sovietici de la N.K.V.D. l-au angajat ca informator. I-a servit se pare bine". Informaţiile au fost confirmate şi de Siguranţă, care raporta în decembrie 1944 că Mârza devenise „şeful partidului comunist din Moldova şi Iaşi" şi împreună cu prefectul Alexiuc, instalat de ruşi, primeau ordine de la comandamentul sovietic local[4]. În octombrie, aşa cum am văzut la începutul studiului, Mârza a susţinut, alături de Simion Bughici[5]

1. Acelaşi conferenţiar care a aflat despre existenţa unui dosar al lui Mârza la Siguranţa Iaşi, C. Vasilescu, a relatat despre distrugerea unor documente din arhiva Siguranţei, în 1945. Ruda lui Mârza ar fi avut, ipotetic, posibilitatea să distrugă dosarul acestuia ; A.N.I.C., fond *C.C. al P.C.R. – Cadre*, dosar M 1269, ff. 12, 255-255v, 259-260, 275-276.
2. Iosif Rangheţ declara într-o referinţă că a avut primul contact cu Vasile Mârza în 1943. Totuşi, din mai multe documente reiese că anul corect este 1944 ; A.N.I.C., fond *C.C. al P.C.R. – Cadre*, dosar M 1269, f. 190.
3. A.N.I.C., fond *C.C. al P.C.R. – Cadre*, dosar M 1102, f. 1v ; A.N.I.C., fond *C.C. al P.C.R. – Cadre*, dosar M 1269, ff. 5, 103, 120-122, 150.
4. A.N.I.C., fond *C.C. al P.C.R. – Cadre*, dosar M 1269, ff. 161, 258.
5. Simion Bughici (1914-1997) a fost secretar al Comitetului Regional de Partid Moldova (1945) şi ulterior director al Direcţiei Cadre a C.C. al P.C.R. (1947). După absolvirea a trei clase de liceu, Simion Bughici (Simon David) a devenit textilist. Ca şi Vasile Mârza, Bughici a fost membru al Tineretului Socialist, intrând apoi în Uniunea Tineretului Comunist din România în 1929 ; a lucrat şi el pentru „Ajutorul Roşu". A fost condamnat în 1936 pentru activitate comunistă, executând cinci ani de detenţie la Doftana. După eliberare (1940), a fost din nou încarcerat la Caracal, Târgu Jiu, Vapniarca şi Grosulovo, de unde a şi evadat. După 1945 a lucrat ca activist la Iaşi, apoi la Braşov şi la Bucureşti. Începând cu 1948, Bughici a activat în diplomaţie (U.R.S.S., Mongolia şi Finlanda). El a deţinut importante funcţii în guvern, fiind ministrul Afacerilor Externe (1952-1955), vicepreşedinte al Consiliului de Miniştri, preşedinte al CENTROCOOP şi ministru al Industriei Alimentare. Fostul ilegalist a fost de asemenea deputat, membru al Comitetului Central şi al Comisiei Centrale de revizie ; Florica Dobre (coord.), *op. cit.*, pp. 116-117 ; Ion Calafeteanu, „Schimbări în aparatul diplomatic românesc după 6 martie 1945", în *6 martie 1945*, ed. cit., p. 170 ; *idem*, *Scrisori către tovarăşa Ana*, Editura Univers Enciclopedic, Bucureşti, 2005, pp. 321-344.

şi Mişa Novicov[1], alipirea Moldovei la Uniunea Sovietică şi doar refuzul Moscovei şi intervenţia Bucureştiului au oprit demersul celor trei.

Mârza a fost numit membru al Comitetului regional Moldova al P.C.R. în mai 1944, iar după 23 august, şeful secţiei de educaţie politică în cadrul regionalei. Revenind la chestiunea intrării lui Mârza în Partid, acum putem concluziona că acest eveniment s-a întâmplat efectiv în momentul în care a început organizarea regionalei. Deci, Mârza a fost membru de partid „cu acte în regulă” din 1944 şi nu din 1925 (dată care apare în dosarul de Siguranţă) sau 1930 (dată avansată de el). Dar nici Mârza, deşi foarte respectat în Partid, nu a fost scutit de mustrări. În decembrie 1944, el a fost sancţionat cu vot de blam şi obligat la autocritică pentru că la un miting desfăşurat la Iaşi l-a caracterizat pe şeful guvernului, generalul Nicolae Rădescu, ca fiind un democrat, apropiat comuniştilor. Câteva luni mai târziu însă, doctorul cerea schimbarea lui Rădescu[2]. Mârza a întreţinut relaţii cu partidele istorice, a contribuit la închegarea F.N.D. pe plan local şi a făcut parte din comisii de epurare. În toamna anului 1945, Mârza a fost numit membru al Comitetului Central, iar din februarie 1946, secretar al Comitetului Regional Moldova (Iaşi). Un referat de cadre aprecia activitatea în această calitate. Totuşi, încă de pe acum doctorul „avea ieşiri dictatoriale şi făcea afirmaţii necontrolate”. Gheorghe Chitic era de aceeaşi părere : „Hotărât, sprijinitor al Partidului, devotat însă de multe ori are o atitudine dictatorială”. Burghele, responsabilul de cadre al regionalei P.C.R. Iaşi, aducea, pe lângă laude, aceleaşi critici. Cu toate acestea, în acei ani Mârza era probabil cea mai importantă figură a comuniştilor în regiunea Moldovei[3]. Aşa se explică şi influenţa sa în susţinerea la funcţia de mitropolit şi apoi în cea de patriarh pe Iustinian Marina[4].

Mărirea : 1948-1952

Timp de câţiva ani după încheierea războiului, Mârza a deţinut unele funcţii în aparatul comunist, continuându-şi totodată activitatea de la catedră. A fost mai bine de zece ani deputat de Iaşi în Marea Adunare Naţională, între 1946 şi 1957, activând cu precădere ca membru al Comisiei de Învăţământ şi de Sănătate[5]. În ianuarie 1948, Mârza a fost numit

1. Mihai (Mişa) Novicov (1914-1922) a fost şeful Secţiei Propagandă şi Agitaţie la Comitetul Judeţean Iaşi (1945) şi a deţinut ulterior mai multe funcţii în domeniul culturii (director în Ministerul Artelor, vicepreşedinte al Comitetului pentru Cinematografie şi rector al Institutului „Maxim Gorki”, 1958). Novicov a fost de asemenea autor a numeroase studii şi lucrări de literatură şi critică literară cu tentă propagandistică, dar a scris şi memorii din „studenţia revoluţionară” ; Gheorghe Crişan, *op. cit.*, p. 209 ; Mişa Novicov, *Din anii studenţiei…*, Editura Tineretului, Bucureşti, 1961.
2. În februarie 1945, în timp ce sovieticii exercitau presiuni pentru instalarea unui guvern controlat de comunişti, Vasile Mârza s-a alăturat unui grup de şaizeci de universitari – din care mai făceau parte C.I. Parhon, Constantin Daicoviciu, Petre Constantinescu-Iaşi, Andrei Oţetea ş.a. – care şi-au arătat sprijinul pentru Frontul Naţional Democrat („venirea la cârmă a unui guvern care să fie expresia tuturor elementelor democratice ale ţării”) ; Dinu C. Giurescu, *Guvernarea Nicolae Rădescu*, Editura ALL, Bucureşti, 1996, p. 258 cf. *Scînteia*, II, nr. 141, vineri, 16 februarie 1945, p. 5.
3. A.N.I.C., fond *C.C. al P.C.R. – Cadre*, dosare M 1102, f. 1v ; M 1269, ff. 6, 101v, 110, 111, 121-122, 194-195 ; D.J.A.N. Iaşi, fond *Partidul Comunist Român, Comitetul Judeţean Iaşi*, dosar 12/1946, f. 105.
4. Vasile Mârza a fost şi un susţinător al lui Teoctist Arăpaşu ; Gabriel Catalan, „Consideraţii şi documente privind elitele clericale ortodoxe din România comunistă (studiu de caz : ierarhul Sebastian Rusan)”, în *Structuri de partid şi de stat în timpul regimului comunist*, ed. cit., pp. 243-244, 268 (anexa 12).
5. A.N.I.C., fond *C.C. al P.C.R. – Cadre*, dosar M 1269, ff. 31, 127, 173v.

ministru plenipotenţiar în Belgia, cel mai probabil datorită relaţiilor cu Simion Bughici. Despre activitatea sa la Ministerul Afacerilor Externe cunoaştem că a găzduit în sediul legaţiei R.P.R. de la Bruxelles pe profesorul britanic Needham (pe care îl cunoscuse în Marea Britanie), pe sora Iulianei (Roza, cetăţeană olandeză) şi a participat la o reuniune a U.N.E.S.C.O. de la Paris fără aprobarea centralei. A fost eliberat din funcţie opt luni mai târziu. Totuşi, doctorul considera că se achitase cu bine de obligaţii, deşi un fost subaltern[1] îl caracteriza drept „lipsit de modestie până la ridicol". Astfel, la o şedinţă cu oficialii belgieni, Vasile Mârza a afirmat că România a trimis în posturi diplomatice „cei mai eminenţi savanţi", între care s-a inclus şi el. Ca şef al legaţiei, găsea mereu bani pentru satisfacerea nevoilor personale şi îi adula pe cei din conducerea partidului. De asemenea, pe cei care dădeau informări Bucureştiului despre legaţie îi flata cu mese copioase şi locuri bune de cazare[2]. Aventura diplomatică a lui Mârza nu a oprit însă mărirea sa în aparatul comunist. Dimpotrivă, a revenit acasă pentru a ocupa postul de ministru al Sănătăţii. La 1 noiembrie 1948 a devenit şi membru al Academiei Române[3].

Mai mulţi cunoscuţi ai ministrului semnalau deja în 1949 „pete" în activitatea de la minister sau în viaţa particulară. Iosif Rangheţ opina despre el că : „Slăbiciunile lui [sunt] că nu prea s-a înţeles cu colectivul lui în care a lucrat. Nu numai din vina lui dar şi el a contribuit mult. Vorbeşte de sus cu subalternii lui, nu ştie să câştige simpatia oamenilor cu care lucrează". Surica Ganea de la organizaţia de bază a ministerului spunea despre el că viaţa sa particulară a fost o „latură negativă" a lui, fapte care s-au răsfrânt şi asupra partidului. Un alt fost ilegalist, Petre Ganea (probabil soţul Suricăi), s-a arătat şi el deranjat de faptul că Mârza a fost „neconsecvent în relaţiile sentimentale", cu trimitere probabil la divorţul lui Mârza din 1945[4].

Patru ani în fruntea ministerului Sănătăţii au fost un adevărat eşec în viziunea inspectorilor de cadre. În 1974, aceştia caracterizau activitatea lui Vasile Mârza în fruntea ministerului ca fiind a unui slab administrator, fără preocupări pentru îndeplinirea obiectivelor asumate, fiind mai degrabă hotărât să salveze aparenţele prin succese mici. Alături de promisiunile fără acoperire, Mârza era un prost comunicator şi „era uşor infuenţat şi îi plăcea să fie măgulit şi lăudat". Este limpede că problemele sale în raport cu Partidul şi mai ales demiterea sa au fost cauzate şi de contactele sale cu Occidentul înainte de 1945 : „Atitudinea sa de ploconeală faţă de cultura din occident s-a manifestat şi după 23 August 1944 atât pe tărâmul muncii ştiinţifice cât şi în relaţiile sale personale. *Pentru aceste motive în 1952 a fost eliberat din funcţia de ministru*" (subl. mea A.M.). Mihail Roller spunea despre Mârza, pe care îl cunoştea din 1945, că, deşi era foarte apreciat în lumea ştiinţifică, profesorul ieşean era în 1949 „încă influenţat de teoriile burgheze şi s-a manifestat chiar la el unele atitudini cosmopolite" şi că răspunde doar în faţa unor lideri de partid[5]. Guraliv, comenta deseori problemele din minister şi din Comitetul Central, învinovăţindu-l mai ales pe Vasile

1. Octav Botnar, fost ataşat comercial al Legaţiei R.P.R. la Bruxelles ; A.N.I.C., fond *C.C. al P.C.R. – Cadre*, dosar M 1269, f. 202.
2. A.N.I.C., fond *C.C. al P.C.R. – Cadre*, dosare M 1102, f. 1v ; M 1269, ff. 6, 19, 99v, 103, 202-203, 244.
3. Octav Costăchel, fost student al lui Mârza, spunea că doctorul ieşean era unul dintre puţinii academicieni cu activitate în ilegalitatea comunistă. În ultimul an petrecut la minister, Mârza era acuzat că îl proteja excesiv pe Costăchel, care dispunea de tehnică avansată şi de fonduri importante la Institutul de Oncologie ; A.N.I.C., fond *C.C. al P.C.R. – Cadre*, dosar M 1269, ff. 176, 270.
4. A.N.I.C., fond *C.C. al P.C.R. – Cadre*, dosar M 1269, ff. 190-191, 193.
5. A.N.I.C., fond *C.C. al P.C.R. – Cadre*, dosar M 1269, ff. 103, 197-199.

Luca. O sursă de la minister afirma că doctorul ieşean nu şi-a dat seama de conflictul existent între Gheorghiu-Dej şi Luca (deşi a susţinut că Gheorghiu-Dej l-a sprijinit în disensiunile cu Luca pe teme economice), deci nu a anticipat nici plecarea sa[1].

După doi de la preluarea mandatului, inspectorii de cadre au sesizat un grav abuz al ministrului. În timpul verificării sale din 1950, Mârza s-a folosit de calitatea sa din guvern pentru a aduna referinţe favorabile despre activitatea de pe frontul răsăritean. Mai mult, „pentru a demonstra că are activitate în partid din 1930, a solicitat de la mai mulţi tovarăşi să dea referinţe despre el, iar în autobiografie a încercat să-şi atribuie meritele altor tovarăşi". Tehnica era simplă : Mârza culegea informaţii despre ilegalitatea ieşeană, apoi şi le însuşea în autobiografie. Cineva din minister spunea despre acest lucru : „Face paradă de trecutul său revoluţionar, povestind chiar unele episoade nereale"[2]. În 1949, Constantin Prîsnea declara despre Mârza că „ceiace spune el crede că este «lege», caută ca şi alţii să considere la fel. Nu admite să fie contrazis. Are aere de superioritate – nu cred că vrea să le aibă – trebuie să i se atragă serios atenţia. [...] Are expresii din acestea : lasă băiatule ai să mai creşti, ai să înveţi, ai timp. Îi place mereu să vorbească despre studiile lui în străinătate : din Franţa, din Anglia, vrând să arate parcă, cât e de învăţat, îi place să vorbească adesea de convorbirile pe care le-a avut cu tov[arăşii] de vază din Partid, parcă pentru a arăta cât e cu conducerea partidului. «Am vorbit cu tov[arăşa] Ana», «tov[arăşul] Gheorghiu[-Dej] îmi spunea»"[3]. La 23 mai 1950, Comisia din partid care stabilea calitatea de membru de partid a propus destituirea sa din funcţia de ministru pentru atitudinea sa pro-occidentală şi pentru încercarea de mistificare din biografie[4].

În mai 1952, la Ministerul Sănătăţii a avut loc o şedinţă a organizaţiei de bază în care au fost discutate problemele din minister. La aceasta au participat conducerea ministerului şi importanţi membri de partid. Mulţi dintre cei care au luat cuvântul au semnalat absenţa unei strategii pe termen lung, improvizaţiile în decizii, superficialitatea, lipsa coerenţei decizionale, promisiunile care nu pot fi onorate. Mârza era acuzat de ineficienţă, de clientelism şi de distrugerea unor realizări din perioada anterioară venirii sale în funcţie. De asemenea, era acuzat că promovase mulţi medici evrei. Secţia Administrativ Politică a C.C. al P.M.R. (Secţia Sănătate) a analizat problemele din minister, încercând să facă o legătură cu devierea de dreapta. Ceva mai târziu, la începutul lunii august, o notă informativă de la C.C. (Secţia administrativ-politică) i-a dat lovitura de graţie lui Mârza, trasând firele unei relaţii, e drept nu foarte închegate, între el, Vasile Luca şi Teohari Georgescu. Vina lui Mârza fusese în fapt lipsa de reacţie. Aşadar, Comisia Controlului de Partid[5] a propus în mai 1952 înlocuirea lui Vasile Mârza de la Ministerul Sănătăţii[6].

La aproape o săptămână după plecarea de la Ministerul Sănătăţii, Mârza scris o autobiografie, la 29 august 1952. Era în fapt şi o recunoaştere tardivă a eşecurilor semnalate în şedinţa din luna mai. S-a autoînfierat, acuzând inclusiv faptul că a acceptat unele propuneri tehnice venite din partea lui Vasile Luca şi Teohari Georgescu. Altă piesă – o notă

1. A.N.I.C., fond *C.C. al P.C.R. – Cadre*, dosare M 1102, f. 2 ; M 1269, ff. 6, 109, 272.
2. A.N.I.C., fond *C.C. al P.C.R. – Cadre*, dosare M 1102, f. 1v ; M 1269, ff. 6, 245, 251.
3. A.N.I.C., fond *C.C. al P.C.R. – Cadre*, dosar M 1269, f. 182v.
4. A.N.I.C., fond *C.C. al P.C.R. – Cadre*, dosar M 1269, f. 104.
5. Din comisia care a realizat ancheta în cazul lui Vasile Mârza a făcut parte şi Maria Hagioff, altădată tovarăşă, în mişcarea comunistă de la Iaşi, cu Vasile Mârza. Maria Hagioff era în 1946 responsabila resortului Cadre în cadrul unei comisii de verificare constituită la Comitetul Judeţean Iaşi al P.C.R. ; A.N.I.C., fond *C.C. al P.C.R. – Cadre*, dosar M 1269, f. 252 ; D.J.A.N. Iaşi, fond *Partidul Comunist Român – Comitetul Judeţean Iaşi*, dosar 12/1946, f. 129.
6. A.N.I.C., fond *C.C. al P.C.R. – Cadre*, dosar M 1269, ff. 218-224, 241-243, 246, 272-274.

informativă către Comisia Controlului de Partid[1] – spunea că cei doi „au patronat direct şi indirect destinele ministerului Sănătăţii". Totuşi, Mârza preciza că s-au făcut unele lucruri importante la minister. Eşecurile le-a pus pe seama atitudinii sale „mic-burgheze" şi ruga partidul să-l ajute „în lupta cu mine însumi". Dorinţa sa fierbinte era de a rămâne un „soldat al partidului", un „modest comunist". Aceeaşi notă informativă cu aer ironic (Mârza era văzut ca un om de ştiinţă „scos de la microscop şi pus în fruntea unui minister") îl acuza pe ministru de distrugerea ministerului prin decizii aiuritoare, susţinute de consilierii sovietici, prin punerea în posturi-cheie a unor oameni cu vederi şovine şi reacţionare, cheltuieli nejustificate şi patronarea unui sistem de relaţii (consilierii săi aveau multe norme, fără a însă a presta şi serviciile aferente). Alte documente aduceau grave critici punctuale activităţii din minister : absenţa autocriticii, a unor planificări coerente, a unor controale riguroase, intervenţii pentru angajarea unor cunoscuţi, încercarea de a sista cercetările justiţiei, politica de cadre[2] necorespunzătoare, vanitatea ministrului, incapacitatea de a se face înţeles.[3]

În 1952, în plin elan stalinist, Vasile Mârza scria : „vreau să fiu judecat [...] de partid" ; „mentalitatea mea a rămas o mentalitate mic burgheză tipică impregnată de individualism, îngâmfare, fuga de critică, gâtuirea criticei când se făcea, lăudăroşenie, trăncăneală, lipsă de spirit de colaborare şi lipsit de spirit de planificare. [...] necombativitate sau o combativitate redusă, superficialitate în muncă şi lipsă de control. [...] nu mi-am dat seama cât de străină este munca mea, mentalitatea mea de linia partidului" fiind convins de „micul burghez care am fost şi am rămas". Acuzaţiile îndreptate împotriva lui Mârza ca ministru au fost : lipsa de organizare, incapacitatea de control, neîndeplinirea obiectivelor. Spre exemplu, la Olăneşti, o „mândrie" a regimului democrat-popular asociat cu atmosfera plăcută a concediilor la munte[4], Mârza numise ca administrator un fost legionar. La aceste acuzaţii s-au adăugat altele, care mai de care mai serioase, printre care şi cea a înfiinţării unui mare număr de institute de cercetare. În final, cerea să fie ajutat de partid, accepta să se întoarcă la cercetare şi să devină un „modest comunist" : „Aştept cu încredere hotărârea partidului în privinţa mea şi aş fi fericit dacă mi s-ar da posibilitatea să mă reabilitez printr-o muncă grea, îndelungată". Marea sa teamă era însă să nu fie exclus din partid. Ofelia Manole[5], secretar general al Ministerului Sănătăţii, declara despre Mârza că la minister nu se bucura

1. Materialul de la dosarul lui Vasile Mârza prezentat în adunarea de la Ministerul Sănătăţii în care s-a discutat despre prelucrarea de dreapta, cu puţin înainte de schimbarea lui Mârza din funcţia de ministru, a fost instrumentat de Ady Ladislau, şeful Secţiei Administrativ-Politice a C.C. al P.M.R. ; A.N.I.C., fond *C.C. al P.C.R. – Cadre*, dosar M 1269, f. 288.
2. O notă informativă din 1952 susţine că Mârza s-ar fi exprimat astfel într-o întâlnire la Cluj, vorbind despre discuţiile pe care le-a purtat cu Gheorghe Gheorghiu-Dej : „Tovarăşul Gheorghiu-Dej îi spune : «Mă, Vasile, de trei lucruri trebuie să ţii seama – cadre, cadre şi iar cadre»" ; A.N.I.C., fond *C.C. al P.C.R. – Cadre*, dosar M 1269, f. 268.
3. A.N.I.C., fond *C.C. al P.C.R. – Cadre*, dosar M 1269, ff. 224-237, 264-271.
4. Andi Mihalache, „Locuire şi memorie în arta «Epocii de Aur». Cazul Olăneşti", în *Pe urmele lui Karl Marx : studii despre comunism şi consecinţele sale*, Editura Alfa, Iaşi, 2005, p. 213.
5. Ofelia (Vinea) Manole (1908-1983) a fost membră de partid din 1926, iar în anii '30 a fost cooptată în conducerea U.T.C. A absolvit Facultatea de Litere şi Filosofie şi a avut mai multe funcţii în administraţie sau în cadrul unor organizaţii comuniste (U.F.D.R., A.R.L.U.S.). A fost adjuncta lui Leonte Răutu la Secţia Propagandă şi Agitaţie a C.C. al P.M.R. între 1949 şi 1954. Ofelia Manole a fost membră a Comitetului Central al Partidului în ultimele zile ale regimului : noiembrie-decembrie 1989. De asemenea, a fost deputat în Marea Adunare Naţională şi a fost distinsă cu mai multe medalii pentru activitatea sa ; Comisia Prezidenţială pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România, *Raport final*, coord. de Vladimir Tismăneanu, Dorin Dobrincu, Cristian Vasile, Editura Humanitas, Bucureşti, 2007, pp. 771, 788, 803 ; Florica Dobre (coord.), *op. cit.*, p. 373.

„nici de autoritate, nici de dragoste” şi continua la fel de dur : „Propriu-zis, ministerul nu este condus de tov[arăşul] Mârza, ci de tov[arăşul] Sălăjan[1] cu colectivul de conducere al Ministerului”[2].

Profesorul şi cercetătorul

Aşa cum am văzut, în 1948 Mârza a devenit membru al Academiei. Era una dintre funcţiile la care Mârza, probabil, râvnise încă din perioada interbelică. În 1952, după ce a părăsit postul de ministru, a fost încadrat în funcţia de profesor la Catedra de Biologie a Institutului de Medicină şi Farmacie din Bucureşti (fiind transferat de la Iaşi), şef de secţie la Academie[3], iar în perioada 1955-1956 a fost preşedinte al C.C. al Crucii Roşii din România[4]. Într-o referinţă din 1949, Parhon spunea despre Mârza că este cunoscut în toată lumea ştiinţifică şi că „nu a manifestat tendinţe oportuniste sau ariviste”. Fostul dascăl al lui Mârza sugera, în 1954, ca partidul să-i utilizeze în special capacităţile ştiinţifice şi mai puţin cele politice, după ce însuşi Parhon îi criticase activitatea de la minister[5]. Totuşi, Mârza a mai avut o vreme o viaţă de partid. A fost deputat până în 1957, iar la Congresul al IX-lea (iulie 1965) a fost ales membru al C.C. al P.C.R. (la următorul congres a fost ales doar membru supleant). Tot în 1965 a fost reales membru al Comitetului Regional de Partid, dar nu a mai prins un loc în birou[6].

Profesorul Mârza era apreciat ca un important om de ştiinţă în partid, cel puţin în anii ’60. Un impresionant memoriu de lucrări din 1941 ni-l înfăţişează pe Mârza ca un cercetător complex, care publica frecvent în reviste din Occident (inclusiv din SUA), făcea parte din prestigioase societăţi şi asociaţii ştiinţifice[7] sau participa la congrese internaţionale. La începutul anilor ’40 avea peste o sută douăzeci de lucrări publicate, dintre care peste nouăzeci înainte de război (prima lucrare o publicase la nouăsprezece ani), în jur de douăzeci de memorii şi două lucrări de autor. Dintre domeniile sale de interes enumerăm neogeneza celulară, histofiziologia, anatomia patologică, histologia, histochimia, biologia generală ş.a. A colaborat îndeaproape, aşa cum am văzut, cu C.I. Parhon încă din studenţie şi „s-a străduit să îmbine teoria Olgăi Lipeşinscaia cu învăţătura lui Pavlov şi Miciurin”. Lucrările sale, editate în română sau în franceză, au fost citate în tratate internaţionale de specialitate. De altfel, Mârza a rămas ataşat de ştiinţa franceză până târziu[8]. Ulterior, Vasile

1. Leontin (Silaghi) Sălăjan (1913-1966) era atunci adjunct al ministrului Sănătăţii (22 aprilie 1948 – 24 septembrie 1949) ; Florica Dobre (coord.), *op. cit.*, p. 529 ; Gheorghe Crişan, *op. cit.*, pp. 258-259.
2. A.N.I.C., fond *C.C. al P.C.R. – Cadre*, dosar M 1269, ff. 92-95, 200.
3. Între 1948 şi 1958 Vasile Mârza a condus colectivul de oncologie al Academiei Române.
4. A.N.I.C., fond *C.C. al P.C.R. – Cadre*, dosar M 1269, ff. 22, 27.
5. A.N.I.C., fond *C.C. al P.C.R. – Cadre*, dosar M 1269, ff. 45, 45v, 174.
6. A.N.I.C., fond *C.C. al P.C.R. – Cadre*, dosar M 1269, f. 8.
7. De-a lungul vieţii, Mârza a fost membru al mai multor organizaţii ştiinţifice (Societatea Franceză de Biologie, Societatea de Chimie Biologică din Paris, Societatea Internaţională de Neurologie, Societatea Medicilor şi Naturaliştilor din Iaşi), profesionale (Asociaţia Asistenţilor, Asociaţia Docenţilor), sindicale, politice (Blocul Muncitoresc Ţărănesc, Amicii U.R.S.S., Asociaţia Studenţilor Democraţi, Blocul Naţional Democratic, Blocul Antifascist, Liga Muncii, A.R.L.U.S. ş.a.) sau literare (*Manifest* şi *Însemnări ieşene*) ; A.N.I.C., fond *C.C. al P.C.R. – Cadre*, dosar M 1269, ff. 27, 102, 131-133.
8. În 1941, Mârza spunea despre o broşură publicată asupra ovogenezei că fusese cerută pentru publicare de o mare editură academică din Paris ; A.N.I.C., fond *C.C. al P.C.R. – Cadre*, dosar M 1269, f. 68v.

Mârza a încercat să dovedească apartenenţa sa la lumea ştiinţifică sovietică. A declarat în autobiografii că a corespondat în anii ’30 cu savanţi sovietici şi a fost abonat la o revistă sovietică[1].

Puţini ştiu că lui Vasile Mârza îi datorăm demararea acţiunii de traducere a operelor lui Charles Darwin[2] în limba română. Începând cu 1955 au fost traduse unsprezece dintre cele cincisprezece lucrări ale biologului englez[3]. După 1945, Mârza a colaborat la elaborarea unui manual unic pentru clasa a IX-a şi a unui curs pentru studenţii din anul I de la medicină. Una dintre lucrările de popularizare, *Originea şi evoluţia omului* (Editura S.R.S.C., patru ediţii) s-a tipărit în 300.000 de exemplare, fiind apreciată de autor ca „primul efort făcut la noi în ţară pentru promovare hotărâtă a darwinismului”[4]. Pentru „noua ordine socială”, Vasile Mârza publica în 1948 un articol cu titlul „Lupta între forţele progresiste în biologie”[5].

Am spus la începutul acestui studiu că nu putem evalua calitatea producţiilor ştiinţifice ale lui Mârza şi nici nu vom face acest lucru. Mai sus am făcut doar o foarte scurtă trecere în revistă a operei sale. Dar să ne întoarcem la firul vieţii lui Vasile Mârza şi la funcţiile sale. Pentru că, aşa cum se spunea despre el în Partid, nu refuza niciodată vreo funcţie de conducere. Întors la Iaşi în 1957, Mârza a fost profesor de histologie la Institutul de Medicină şi Farmacie din Iaşi şi a organizat Laboratorul de Histologie al Universităţii din Iaşi. Între 1947 şi 1957, familia Mârza a locuit în Bucureşti într-o casă de pe bvd. Jdanov[6] nr. 12. Practic, Vasile Mârza a plecat din Iaşi în 1947 şi a revenit zece ani mai târziu. La Iaşi, Mârza a locuit într-o casă construită dintr-un împrumut de la stat pe str. Sf. Atanasie nr. 20. În 1960 considera greşită decizia de a-şi construi o casă întrucât aceasta i-a ocupat foarte mult timp şi l-a „încurcat”. Profesorul se caracteriza astfel peste ani : „Într-adevăr eu sunt pripit…[…]. Există oarecare rigiditate, eu sunt un om retras, nu mă duc în societate, nu fac vizite…”[7].

Revenirea în oraşul natal după aventura bucureşteană de un deceniu i-a adus lui Mârza o funcţie importantă în Academie : preşedinte al filialei Iaşi (1959). Reîntoarcerea sa a dat

1. A.N.I.C., fond *C.C. al P.C.R. – Cadre*, dosar M 1269, ff. 20, 24, 33, 45, 58, 50-68, 77, 118, 143-144.
2. Iată ce spunea în 1954 Vasile Mârza despre opera lui Charles Darwin : „Charles Darwin a publicat în 1859 celebra sa carte *Despre originea speciilor*, creînd o ştiinţă nouă, ştiinţa evoluţiei şi dându-i o solidă bază materialistă. Această ştiinţă se numeşte azi «darwinism». Darwinismul a revoluţionat ştiinţa despre viaţă. Burghezia a încercat prin Weismann şi Morgan să golească darwinismul de conţinutul său progresist şi materialist. Ştiinţa sovietică, prin Miciurin şi şcoala sa (Lîsenko şi alţii) a demascat reacţionarismul morganist-weismanist şi a făcut să progreseze darwinismul, descoperind unele din legile după care mediul transformă fiinţele vii” ; Vasile Mârza, *Originea şi evoluţia omului*, ediţia a IV-a, Editura Medicală, Bucureşti, 1954, p. 8, n. 1.
3. Dorina Rusu, *Membrii Academiei Române : 1866-1999. Dicţionar*, ed. cit., p. 331 ; *idem*, *Membrii Academiei Române : 1866-2003. Dicţionar*, ed. cit., p. 523. Autorii unui dicţionar biografic al academicienilor români susţin că Vasile Mârza a tradus integral în limba română toate operele lui Darwin şi autobiografia acestuia, informaţie care se dovedeşte a fi eronată – Paraschiv Marcu (coord.), Anca Pandea, Victoria Moţoc, *op. cit.*, p. 194.
4. A.N.I.C., fond *C.C. al P.C.R. – Cadre*, dosar M 1269, ff. 34, 38.
5. Despre studiul „Lupta între forţele progresiste în biologie”, Vasile Mârza preciza că acesta „reprezintă o punere la punct critică a darwinismului şi a atitudinei pe care burghezia a luat-o faţă de teoriile evoluţiei”, în timp ce manualul era „un efort de încetăţenire a darwinismului şi miciurinismului la noi în ţară” ; A.N.I.C., fond C.C. al P.C.R. – Cadre, dosar M 1269, f. 38.
6. Fostul bulevard Mareşal Prezan ; *cf.* Duncan Light, Ion Nicolae, Bogdan Suditu, „Toponymy and the Communist city : Street names in Bucharest, 1948–1965” în *GeoJournal*, nr. 56, 2002, p. 137.
7. A.N.I.C., fond *C.C. al P.C.R. – Cadre*, dosar M 1269, ff. 15, 19, 28-29,75.

însă naştere unor tensiuni în cadrul instituţiei şi în partid. Unul dintre subiecte era, se pare, cumulul de funcţii, lucru pe care ulterior Mârza îl regreta[1]. În 1963, Mârza a fost ales membru al Prezidiului Academiei R.P.R., iar în 1964, la cinci ani de la numirea sa, a fost eliberat din funcţia de preşedinte al Filialei Iaşi a Academiei[2]. Aprecierile partidului pentru activitatea sa din fruntea filialei Iaşi a Academiei Române erau nesatisfăcătoare (1960) : „Nu se ocupă de creşterea cadrelor tinere. Este pripit în analizarea unor probleme şi adesea face afirmaţii necontrolate. Foloseşte metode nejuste cu intelectualii, din care cauză nu reuşeşte să se apropie de ei”[3]. Mai mulţi nomenclaturişti ieşeni, printre care şi primul-secretar Virgil Cazacu şi secretarul de partid pe centrul universitar Aurel Loghin, considerau că înlocuirea sa din fruntea filialei Academiei a fost cauzată de relaţiile tensionate pe care le avea cu cei din jur, dar şi din cauza faptului că, din punct de vedere ştiinţific, Mârza nu mai produsese nimic în ultimii ani, motiv pentru care era desconsiderat în mediul ştiinţific ieşean.[4] Ulterior, în 1965, Mârza era în schimb privit mult mai bine : „Se ocupă cu grijă de pregătirea studenţilor şi acordă atenţie creşterii cadrelor tinere, reuşind să formeze un colectiv bun în cadrul catedrei”. Studenţii apreciau mult cursurile sale documentate şi atractive. Din punct de vedere ştiinţific, Mârza era considerat de cadrişti că a pierdut trenul cercetării în domeniul biologiei[5]. Pentru aceasta, dar şi pentru alte deficienţe de comunicare, secţia de cadre a C.C. al P.M.R. dădea aviz negativ, în iunie 1965, unei propuneri pentru promovarea sa[6].

Chiar şi după părăsirea funcţiei de şef al filialei ieşene a Academiei, Mârza a fost membru în biroul filialei, iar din 1962 a deţinut preşedinţia Societăţii de Morfologie Normală şi Patologică a Uniunii Societăţilor de Ştiinţe Medicale din R.P.R. şi pe cea de redactor responsabil al Secţiei de citologie a Revistei de Studii şi Cercetări de Embriologie şi Citologie[7].

Ultimii ani

Activitatea politică şi ştiinţifică a lui Vasile Mârza s-a încheiat la începutul anilor ’70. Din 1961 a deţinut şi funcţia de profesor, şi pe cea de şef al Catedrei de Biologie şi Histologie la Institutul de Medicină şi Farmacie din Iaşi, de unde a şi fost pensionat, în 1972. El apare în referatul de cadre realizat de Comitetul Central ca fiind, după treizeci şi unu de ani de activitate în slujba partidului şi statului comunist, „pensionar şi profesor consultant la catedra de Histriologie din cadrul Institutului de Igienă şi Sănătate Publică din Iaşi, membru supleant al C.C. al P.C.R.”[8].

1. Din informaţiile noastre, Vasile Mârza era atunci remunerat pentru şefia filialei ieşene a Academiei, pentru postul de la Institutul de Cercetări medicale al Academiei R.P.R. şi pentru funcţia de la Institutul de Medicină şi Farmacie ; A.N.I.C., *fond C.C. al P.C.R. – Cadre*, dosar M 1269, ff. 28, 70-72, 74, 77, 79.
2. A.N.I.C., fond *C.C. al P.C.R. – Cadre*, dosar M 1269, f. 8.
3. A.N.I.C., fond *C.C. al P.C.R. – Cadre*, dosar M 1269, f. 6.
4. A.N.I.C., fond *C.C. al P.C.R. – Cadre*, dosar M 1269, f. 17.
5. A.N.I.C., fond *C.C. al P.C.R. – Cadre*, dosar M 1269, ff. 8, 16.
6. Mai mult, date fiind „petele” la dosarul său (suspiciunea de a fi fost informator al S.S.I., eşecul de la Ministerul Sănătăţii şi lipsa informaţiilor legate de trecutul soţiei sale), cadriştii propuneau ca acesta să intre în verificarea Comisiei Controlului de Partid ; A.N.I.C., fond *C.C. al P.C.R. – Cadre*, dosar M 1269, ff. 7-8.
7. A.N.I.C., fond *C.C. al P.C.R. – Cadre*, dosar M 1269, f. 8.
8. A.N.I.C., fond *C.C. al P.C.R. – Cadre*, dosare M 1102, f. 1-2 ; M 1269, ff. 6, 8.

În 1971, Mârza a fost decorat cu titlul „Erou al Muncii Socialiste", dar a primit şi alte distincţii şi medalii (Ordinul Muncii clasa I şi a II-a, Steaua R.P.R. clasa I şi a II-a, Ordinul „23 August" clasa a III-a, Medalia de Argint a Consiliului Mondial al Păcii, Apărarea Patriei clasa a III-a, Eliberarea de sub jugul fascist, 40 de ani de la organizarea P.C.R.)[1].

Alexandru Bârlădeanu[2], un supravieţuitor al comunismului, i-a vorbit Laviniei Betea despre Vasile Mârza : „L-am cunoscut ca student, la Iaşi[3]. El era pe atunci şef de lucrări sau conferenţiar la medicină, încadrat în P.C.R. Când m-am întors din U.R.S.S.[4], Mârza era prim-secretarul regiunii Iaşi. Mârza a fost un intelectual nu prea strălucit, dar un om cinstit. Nu a jucat un mare sau un lung rol politic. La un moment dat, s-a retras din viaţa politică. A fost profesor la medicină, la Iaşi, membru al Academiei. S-ar putea să mai trăiască..."[5].

Vasile Mârza s-a stins din viaţă ca un biolog care a scris despre viaţă. A murit la vârsta de nouăzeci şi trei de ani în oraşul în care a petrecut cea mai mare parte a vieţii, la Iaşi, într-o vineri, pe 10 noiembrie 1995. În presa ieşeană, moartea profesorului Mârza a fost omagiată doar prin câteva anunţuri. Familia sa (o fiică şi două nepoate), conducerea Universităţii de Medicină, Catedra de Histologie, Catedra de Genetică, Institutul de Sănătate Publică şi Cercetări medicale şi câţiva cunoscuţi au transmis presei anunţuri de comemorare[6]. Cotidienele ieşene titrau însă pe prima pagină, cu litere de-o şchioapă, despre moartea lui Corneliu Coposu (la o zi după Mârza), preşedintele P.N.Ţ., cel care petrecuse şaptesprezece ani în temniţele comuniste.

1. A.N.I.C., fond *C.C. al P.C.R. – Cadre*, dosare M 1102, f. 2 ; M 1269, ff. 8, 21, 29.
2. Vasile Mârza l-a aminitit în dosarul său de cadre de două ori pe Alexandru Bârlădeanu, într-o completare la autobiografie, vorbind despre întâlnirile cercului de stânga „Anatole France" ; A.N.I.C., fond *C.C. al P.C.R. – Cadre*, dosar M 1269, ff. 134-135.
3. Alexandru Bârlădeanu a urmat, în perioada 1933-1937, cursurile Facultăţii de Drept a universităţii ieşene, fiind imediat încadrat la Catedra de Economie Politică.
4. După un „stagiu" de şase ani în U.R.S.S., Alexandru Bârlădeanu a revenit în România în 1946.
5. Lavinia Betea, *op. cit.*, p. 31.
6. *Monitorul*, an V, nr. 271-273 (1330-1332), 13-15 noiembrie 1995 ; *Evenimentul*, nr. 1301-1302, 14-15 noiembrie 1995. Mulţumesc pe această cale fratelui meu geamăn, Alexandru, pentru răbdarea cu care a cules şi mi-a pus la dispoziţie materialele din presa ieşeană.

Iulia Vladimirov

Monica Lovinescu în documentele Securităţii : decada 1949-1959

Writing about Monica Lovinescu from the perspective of the documents drawn up by the former Securitate implies underlining the clash between the essence of one's personality and the way that the communist regime chose to distort one's life within its surveillance files. For hundreds of thousands of people, Monica Lovinescu was the voice that dared to speak openly, as an editor of Radio Free Europe, about the true face of communist Romania.

The decade 1949-1959 left its mark, in many ways, on Monica Lovinescu's destiny, starting with the Romanian authorities' refusal to extend her study visa in France and ending with her mother's arrest and death in a communist prison. The years to follow reveal her outspoken opposition towards the new political order.

The analysis of the foregoing interval is part of a volume centred on Monica Lovinescu's informative surveillance from 1949 until 1989. The present paper, as the volume itself, does not aim to exhaust the subject, but to offer the reader a suggestive overview. Identifying informers or judging people for their choices does not make the object of our analysis either. Still, as Monica Lovinescu said in an interview, truth, or, in other words, the description of facts as they happened, represents a kind of judgment as well.

Keywords : *Securitate*, Radio Free Europe, informer(s), communist regime, document(s).

„Ce ne lipseşte nu e ştiinţa, e conştiinţa. Şi pentru conştiinţă trebuie sacrificat absolut totul sau o mare parte din ceea ce găsim că e important."[1]

A scrie despre Monica Lovinescu, din perspectiva notelor, rapoartelor şi a sintezelor informative produse de fosta Securitate, presupune sublinierea dihotomiei evidente dintre esenţa personalităţii unui om şi felul în care a ales regimul comunist să-i trunchieze existenţa în dosarele deschise pe numele său. Pentru sute de mii de români, Monica Lovinescu era vocea care îndrăznea să vorbească răspicat, de la microfonul *Europei Libere*, despre adevărata faţă a României comuniste. Direcţiunea Generală a Securităţii Poporului, conform titulaturii oficiale stipulate în Decretul nr. 221 din 28 august 1948[2] pentru înfiinţarea şi organizarea acestei instituţii, avea drept obiectiv primordial „Apărarea cuceririlor democratice şi asigurarea securităţii Republicii Populare Române contra uneltirilor duşmanilor din interior şi exterior". Cum erau apărate „cuceririle democratice" ? Cum era asigurată „securitatea" Republicii ? Care era profilul „duşmanilor din interior şi exterior" ? În cazul Monicăi Lovinescu, documentele Securităţii redau, dincolo de detaliile meschine ale urmăririi informative, o biografie mutilată. Nu avem alte acuzaţii decât dorinţa de normalitate, de viaţă trăită în acord cu propria conştiinţă. Nu avem siguranţa unor date elementare, care ar fi trebuit să reiasă neechivoc din dosarele unei instituţii menite să asigure securitatea statului. Nenumărate sunt variantele referitoare la data naşterii Monicăi Lovinescu, la numele său, al părinţilor sau al rudelor, covârşitoare inexactităţile şi erorile biografice. Profilul „urmăritorilor" săi reprezintă una din explicaţii ; acesta este şi motivul pentru care am ales ca citatele din documentele pe care le vom folosi în exemplificarea diverselor situaţii să fie redate exact aşa cum apar în înscrisurile oficiale, fără nici un fel de corecturi[3]. Principiul înlocuirii profesioniştilor cu „oameni de rând", fără prea multă educaţie, dar dedicaţi susţinerii noii orânduiri, nu constituie, fără îndoială, o surpriză. Ceea ce merită însă subliniat, în acest context, este falia uriaşă deschisă între Monica Lovinescu şi urmăritorii săi. Agramatismul celor care au servit Securitatea pare să nu mai mire astăzi pe nimeni, deşi pe incapacitatea de a gândi şi scrie corect a acestor oameni s-a ridicat un sistem care a crescut, vreme de cincizeci de ani, prin dezumanizare, teroare şi laşitate şi ale cărui consecinţe le simţim şi astăzi. Susţinătorii lui sunt cei care au judecat-o pe Monica Lovinescu.

De ce am ales decada 1949-1959 ? Pentru că marchează, în multe privinţe, destinul Monicăi Lovinescu, pornind de la refuzul prelungirii vizei de studiu la Paris, în 1949, până la arestarea şi moartea mamei în temniţele comuniste. Sfârşitul acestei perioade este începutul opoziţiei sale declarate, fără rezerve, faţă de regimul de la Bucureşti.

---

1. Monica Lovinescu în Doina Jela, *O sută de zile cu Monica Lovinescu*, Editura Vremea, Bucureşti, 2008, p. 127.
2. *Monitorul oficial*, partea I, 30 august 1948.
3. Facem, totodată, menţiunea că, în multe cazuri, nu reiese clar identitatea celui care le-a redactat. Chiar dacă numele sursei apare în document, este posibil ca acesta să fi fost redactat şi de rezident, pe baza informaţiilor primite.

În acest punct, facem precizarea că analiza intervalului amintit este parte integrantă a unui volum ce vizează „monitorizarea" Monicăi Lovinescu de către Securitate din 1949 până la sfârşitul anilor 1980. Lucrarea va urmări, cronologic, principalele momente din viaţa Monicăi Lovinescu în corelaţie cu documentele din arhiva fostei Securităţi, punctând, într-un capitol distinct, contribuţia sa în calitate de realizator la postul de radio *Europa Liberă*.

Fragmentul de faţă, ca, de altfel, volumul în sine, nu urmăreşte o abordare exhaustivă a subiectului, ci sugestivă, prin marcarea unor aspecte pe care le considerăm relevante ; nu ţintim să devoalăm, cu prioritate, identitatea informatorilor şi nici să-i judecăm pe cei care au ales varianta compromisului. Sunt însă cazuri în care detaliile prezente în documente conduc, destul de transparent, către anumite persoane, sau situaţii când identitatea surselor este dezvăluită în rapoartele interne ale Securităţii. Însă adevărul, sau, cu alte cuvinte, lucrurile prezentate aşa cum sunt, reprezintă „un fel de judecată", spunea Monica Lovinescu într-un interviu, „fiindcă adevărul nu poate fi decât violent"[1].

Printre primele documente referitoare la Monica Lovinescu, se numără un *Chestionar pentru cetăţenii români aflaţi în străinătate*, din 6 octombrie 1948. Tânăra notează motivele şi împrejurările plecării din România (studii), ţara în care se găseşte şi data intrării în acea ţară (Franţa, 15 septembrie 1947), scopul în care cere prelungirea paşaportului (finalizarea doctoratului în Litere). La rubrica *Observaţiuni şi avizul Oficiului* este trecut deja următorul verdict : „Este studentă, deci intră în dispoziţiile M. Învăţământului Public de a intra în ţară. Propunem certificat de repatriere sau o prelungire de 2 luni pt. a intra în ţară"[2]. Şi, într-adevăr, prin *Adresa* din 19 ianuarie 1949, trimisă de Legaţia Republicii Populare Române în Franţa, Monica Lovinescu este înştiinţată asupra avizului negativ al autorităţilor române referitor la prelungirea paşaportului[3]. Decizia de a rămâne la Paris, în ciuda recomandărilor oficiale, marchează începutul „monitorizării" sale.

Prin *Nota* nedatată şi nesemnată, dar care poartă totuşi referirea, scrisă de mână şi greu inteligibilă, la un raport din 8.XII.1949, transmis unui anume tov. Nicolau, se precizează următoarele :

> Vă informez spre ştiinţă că în Bucureşti se face legătura între elementele suspecte din ţară şi străinătate.
> Aceasta se face prin valiza diplomatică a curierului Francez, care are legături cu D-na BALACIOIU, fostă LOVINESCU, domiciliată în Bucureşti în Blocul Wilson.
> Scrisorile le primeşte printr'un funcţionar dela Legaţia Franceză, întrucât susnumita ar avea o fiică la Ministerul de Externe în Franţa, anume MANICA LOVINESCU, prin care se transmit informaţiuni din ţară şi invers.
> În scrisorile care se transmit şi se primesc, se foloseşte un cod cifrat [...][4].

Monica Lovinescu devine, prin urmare, o preocupare a organelor Securităţii. Notele şi rapoartele din anii ce vor veni vizează urmărirea, încercările de racolare şi, ulterior, de denigrare a „obiectivului".

Nota informativă[5] semnată inf. *B*, deşi nedatată, face referire la anul 1950, când acesta o întâlneşte pe Ecaterina Bălăcioiu şi încearcă să obţină o serie de date. *Nota* conţine o serie de inexactităţi, care ridică considerabile semne de întrebare referitoare la profesionalismul celor răspunzători de acurateţea conţinutului acestor documente. Astfel, conform *Notei, B*

1. Doina Jela, *op. cit.*, p. 123.
2. A.C.N.S.A.S., fond *S.I.E.*, dosar nr. 252, f. 87.
3. *Ibidem*, f. 89.
4. A.C.N.S.A.S., fond *Informativ*, dosar nr. 105.863, vol. 1, f. 244.
5. *Ibidem*, f. 246.

stă de vorbă cu „M. BALACEANU, fostă LOVINESCU”, care îi relatează că fiica sa a refuzat să se întoarcă în ţară „după moartea lui LOVINESCU” (deşi este ştiut că tatăl ei a murit în 1943). Se precizează, de asemenea, că Monica Lovinescu s-a căsătorit cu „un romîn care era în aceiaş situaţie cu ea la Paris (mi se pare că un nepot s-au rudă a lui TATARASCU)”. Ultima frază este relevantă nu doar prin prisma derapajelor gramaticale, ci şi a formulării. Lejerităţii lui „mi se pare” îi urmează descrierea schimbului de scrisori dintre mamă şi fiică, sau „fică”, dacă am urma cu stricteţe litera documentului.

Într-un document din 10 decembrie 1951, semnat C. Olariu şi intitulat simplu LOVINESCU MONICA, autorul schiţează un portret al persoanei aflate în obiectiv. Sunt trecute în revistă **datele personale**, care implică o scurtă descriere fizică a persoanei „Are cca 25 ani. Este de talie mică, neagră, slabă păr negru creţ, ochi negri”[1], precizarea domiciliului şi a unor date sumare despre părinţi. Urmează *activitatea în ţară*, capitol la care sunt menţionate studiile liceale şi universitare, apoi *legăturile din R.P.R.*, adică mama sa, şi legăturile din străinătate, unde sunt notate sârguincios, cu litere mari, numele tuturor celor despre care există informaţii că ar fi în cercul de cunoştinţe al Monicăi Lovinescu. Acolo unde sursa nu cunoaşte nume, precizează repetat acest fapt : „Cunoaşte foarte mulţi francezi, oameni de literatură şi teatru. Nu cunosc nume. Cunoaşte foarte mulţi francezi dela societatea POFTIM. Nu cunosc nume”[2]. *Activitatea din străinătate* propune un scurt rezumat al şederii Monicăi Lovinescu la Paris, din 1947 până în 1951, cu următoarele concluzii : „Nu ştiu dacă duce sau nu vre-o activitate informativă. Nu o interesează nici politica nici informaţiile de nici-o natură. O interesează numai literatură, teatrul şi dansul, se manifestă contra regimului din R.P.R. ori de câte ori are ocazie. În cercurile pe care le frecventează are influenţă mare, de femee deşteaptă care ştie ce vrea”[3]. Iată deci că, în anul 1951, manifestările „ostile” ale Monicăi Lovinescu faţă de regimul de la Bucureşti erau deja contabilizate, odată cu faptul, care avea să se dovedească periculos pentru viitoarea voce a *Europei Libere*, că este o femeie inteligentă şi influentă. Caracterizarea din final ne-ar putea trezi un zâmbet amar, gândindu-ne că era destinată informării Securităţii statului : „Este o femee inteligentă, foarte cultă. Este foarte muncitoare. Are mult talent ca scriitoare literară. Este o fire extrem de dinamică şi veselă. Este sănătoasă. În societate este în stare să distreze prin veselia, ştiinţa şi antrenul ei sute de persoane. La muncă este foarte serioasă şi conştiincioasă. Este cea mai populară persoană din «emigraţia» română dela Paris” [4].

La 5 martie 1955, printr-o *Hotărâre* a Direcţiei I din cadrul Ministerului Afacerilor Interne (M.A.I.), se stabileşte deschiderea dosarului individual pe numele Monicăi Lovinescu. Conţinutul *Hotărârii* este relevant, din toate punctele de vedere, pentru cititorul dornic să afle cine, cum şi de ce lua astfel de decizii (v. Anexa nr. 1).

MINISTERUL AFACERILOR INTERNE
Direcţia I-a STRICT SECRET

Model No. 1

HOTĂRÂRE

de deschidere a dosarului individual

Astăzi 5 martie 1955, subsemnatul (funcţia, gradul, numele) Lucrător op. Lăzureanu Constantin, analizând materialul existent asupra (numele, pronumele, organizaţia, instituţia) MONICA LOVINESCU Am găsit că numita are posibilităţi informative în Franţa.

1. *Ibidem*, f. 248.
2. *Ibidem*, f. 250.
3. *Ibidem*.
4. *Ibidem*, f. 249.

Este născută la 15 oct. 1921 în Bucureşti de naţionalitate şi cetăţenie română cu domiciliul actual în Paris Franţa.
LOVINESCU MONICA este un element tânăr inteligent cu mare putere de muncă.
Are mari posibilităţi informative fiind ataşată de presă la Ministerul Afacerilor Străine Francez (neverificat).
Cunoaşte elemente de vârf ale emigraţiei reacţionare din Paris şi ale Fundaţiilor regale.
Are în ţară pe mama sa anume Bălăcioiu Ecaterina în etate de 66 ani de care este foarte mult ataşată.
....
....
Pe baza celor de mai sus am hotărât să deschid dosarul individual pentru LOVINESCU MONICA numele conspirativ „STELA".
Lucrător operativ
(funcţia, gradul) lt. LĂZUREANU CONST.

„De acord" Şeful Serviciului
ilizibil Semnătura
(funcţia, gradul) ilizibil[1]

În partea stângă sus a documentului apare rezoluţia „Se aprobă", semnată de un locotenent-colonel al cărui nume este indescifrabil. Documentul marchează interesul autorităţilor române în privinţa racolării Monicăi Lovinescu, în calitatea sa de „element tânăr inteligent cu mare putere de muncă" şi, desigur, cu „posibilităţi informative".

Ca urmare, probabil, şi a *Hotărârii de deschidere a dosarului individual*, în martie 1955, sunt interceptate şi transcrise o serie de scrisori ale Ecaterinei Bălăcioiu către Monica Lovinescu. Ceea ce interesează şi frapează, în continuare, este zelul cazon al unor oameni care interceptează şi transcriu corespondenţa dintre o mamă şi o fiică despărţite de mulţi ani şi suspectate de spionaj din simplul motiv că fiica alege să rămână într-o altă ţară, care promite să-i ofere libertatea pe care propria ei ţară i-o refuza. Acribia mecanică de care dau dovadă slujbaşii Securităţii se repercutează asupra calităţii textului ; incapacitatea de a transcrie şi traduce corect scrisorile, din limba franceză, le mutilează încă o dată (v. Anexa nr. 2) :

Scumpilor, cu sfaturile voastre am devenit o leneşe şi o trântoriţă leneşe : mă scol la 8 aproape zilnic. Mă târăsc, mătur dar mai repede, deasemeni frec mult parchetul şi când vine ora 1, alerg dela un capăt la altul în ....meu regat şi gem. [...] Mica e o fiinţă foarte inteligentă de a nu trimite bani la Ly, dar pachete de. Banii care îi revine nu îi ajunge să-şi cumpere o pereche de pantoji cu toate pretenţiile lui Wally, în timp ce i-ar putea să fie dichisită, şi gătită în mod convenabil. Tocmai am primit c.p. din 4-III- Opi va fi încă odată fericită.[...][2]

*

Eu sunt singură scumpii mei. Aceste domnişoare au eşit. O frumoasă muzică e la radio. E frumos în camera mea, singură, lămpiţa de masă luminează şi desemnează raza-i luminoasă pe marea coală de sugativă verde. Cei doi elefanţi, verzi, pe teracota dau impresia că ar vrea să tabere (să se repeadă) asupra mea. Eu le surâd, sunt atât de bătrâni, şi atât de buni prieteni.[...][3]

1. A.C.N.S.A.S., fond *S.I.E.*, dosar nr. 252, f. 15.
2. A.C.N.S.A.S., fond *Informativ*, dosar nr. 105.863, vol. 1, f. 306.
3. *Ibidem*, f. 307.

Dovadă că interceptarea scrisorilor a contat ca element esenţial în activitatea Securităţii, mai ales odată cu hotărârea de a-i deschide dosar individual, stau concluziile cu privire la relaţia dintre mamă şi fiică : „Din lectura scrisorilor interceptate în trecut ca şi a celor recente, iese în evidenţă puternica afecţiune ce leagă pe *Stela* de mama sa”[1] ; „*Stela* are o afecţiune puternică, bolnăvicioasă, faţă de mama sa, care se găseşte în ţară. Această afecţiune poate şi trebuie să fie exploatată în interesul muncii noastre”[2]. În consecinţă, propunerile din finalul *Referatului* din 10 iulie 1956 recomandă „să se treacă la contactarea *Stelei* în vederea adîncirii studiului şi a recrutării, conform planului anexat”[3].

„Planul anexat” face probabil referire la un alt *Referat*, emis de aceeaşi Direcţie I din cadrul M.A.I., la aceeaşi dată : 10 iulie 1956. Documentul prezintă, în detaliu, scopul şi pregătirea contactării. „Filmul” acţiunilor menite să analizeze capacitatea de viitor colaborator şi disponibilitatea *Stelei* de a se „apropia” de Securitate impresionează prin detaliile de ordin organizatoric, dar şi prin abilităţile psihologice care se cer persoanei de contact, căreia i se sugerează, pe alocuri, posibile modalităţi de abordare a problemelor de interes şi variante de reacţie în diverse situaţii. Astfel, pornind de la sugestia discutării unei cereri de acte a mamei sale, „tovarăşul de la legaţie” va încerca să creeze „o atmosferă de apropiere” şi, după ce „se va regla problema celor două acte [...]”, „insinuant, va continua : *acum, să trecem la discutarea altor probleme*. Va trebui să se observe imediat atitudinea ei şi, fără a o lăsa să se reculeagă, să i se pună întrebări asupra situaţiei ei. Dacă nu întreabă de ce i se pun întrebările, se va merge cât mai departe posibil ; în caz contrar, i se va răspunde că tovarăşul vrea să cunoască cît mai multe despre ea, pentru a putea referi în legătură cu cererea mamei sale de a veni la Paris s-o viziteze”[4]. Totodată, „tovarăşul” are datoria de a pune în discuţie posibila repatriere a obiectivului, scop în care i se cere să vorbească „foarte convingător despre progresele multilaterale realizate de ţara noastră, insistându-se îndeosebi asupra sectorului cultural-artistic”[5]. Dincolo de aceste obiective primordiale, persoana de contact va trebui să obţină o serie de date punctuale, şi, anume, adresa ei din Paris, locul de muncă, venitul lunar, starea civilă, relaţiile pe care le are în străinătate. În încheiere, „tovarăşul” trebuie să promită rezolvarea problemei actelor şi să îi ceară, tipic, de altfel, discreţie totală în privinţa întâlnirii. „Planul” nu exclude contactarea Ecaterinei Bălăcioiu, în aceeaşi problemă a actelor, pentru a o putea folosi „în acţiunea de recrutare a *Stelei*, dirijînd-o în redactarea scrisorilor şi exploatând dorinţa ei de a-şi vedea fiica la Paris”[6].

Cinismului acestor „planuri” nu li se pot opune, în contrapunct, decât remuşcările Monicăi Lovinescu. Întrebată, mulţi ani mai târziu, de ce nu studiază cazul mamei, pe baza documentelor puse la dispoziţie de Serviciul Român de Informaţii, Monica Lovinescu răspunde : „[...] vorbesc de impresia de pângărire pe care mi-o produc astfel de documente, dar, chiar în momentul în care mă motivez pentru exterior, îmi dau seama că e şi altceva mai profund şi care ţine de laşitatea mea : mi-e frică să mă apropii de acele străfunduri în care zace culpabilitatea faţă de mama. Evident, obiectiv, nu sunt culpabilă. De aici am făcut imposibilul s-o smulg din ghearele lor. [...] Vinovăţia mea e de alt ordin. Că n-am avut viziune istorică şi am plecat fără a realiza că e pentru totdeauna. Că n-am rămas alături de

1. A.C.N.S.A.S., fond *S.I.E.*, dosar nr. 252, f. 38.
2. *Ibidem*, f. 39.
3. *Ibidem*.
4. *Ibidem*, f. 41.
5. *Ibidem*, f. 42.
6. *Ibidem*, f. 43.

ea să suferim şi să murim împreună. Că am pus-o în contact cu Caraion. Complexul meu e confuz, nu se lasă redus la cuvinte[1]".

„Măsurile" luate în cursul anului 1956 sunt semnificative pentru „abilitatea" de a pune sub lupă existenţa cotidiană a unor oameni forţaţi să trăiască la mii de kilometri distanţă. Sunt semnificative pentru că atomizează dorul, dorinţa de reîntregire a familiei, şi îi urmăresc, precum o răsuflare mereu prezentă în ceafă, pe toţi cei care veneau în contact cu „fugarii". Decizia de a trăi într-o altă ţară decât Republica Populară Română devine sinonimă cu spionajul, iar rudele, prietenii sau cunoştinţele întâmplătoare ale „spionului" devin „legături" care trebuie încadrate şi „lucrate" informativ. Dacă „spionul" a devenit, între timp, în ţara în care s-a refugiat, o persoană influentă şi respectată, care îşi exprimă liber opiniile şi îndeamnă la liberă opinie, portretul său se înrăutăţeşte exponenţial în documentele Securităţii române. Uriaşa reţea de teroare care a chinuit România vreme de cincizeci de ani nu se dovedeşte a fi bazată, aşa cum s-ar fi putut crede, pe inteligenţă (fie ea şi diabolică), ci mai degrabă pe zel miliţienesc : orice fapt trebuia urmărit, înregistrat, notat. Securitatea trebuia să ştie *tot*, pentru a face manipularea prin şantaj şi teroare perfect funcţională.

În cheia acestei interpretări, continuăm analiza documentelor din anul 1956, punctând ramificaţiile urmăririi informative în cazul *Stelei*.

În *Planul de acţiune* al M.A.I., Direcţia I, din 9 noiembrie 1956, la datele biografice prezentate anterior este menţionată căsătoria cu Virgil Untaru (Ierunca), „ziarist şi poet". Având în vedere statutul lor de redactori la Radiodifuziunea Franceză şi influenţa crescândă în rândurile emigraţiei şi societăţii franceze, nu numai Monica Lovinescu, ci şi Virgil Ierunca intră în obiectivul Securităţii. Documentul din 1956 redă cu minuţiozitate planul de măsuri care îi vizează, cu termenele de rigoare :

> […] 1). Mă voi deplasa la dir. II-a pentru a consulta dosarul de urmărire pe ţară a lui IERUNCA.
> Termen : 9 noiembrie 1956.
>
> 2). Voi face o verificare a cărţilor de imobil din str. TRAIAN Nr. 201 pentru a stabili cine este persoana despre care se vorbeşte în scrisorile dintre „STELA" şi mama ei.
> După ce voi stabili numele acestei persoane sau măcar câteva elemente din care să rezulte cine este, voi face adresă la Direcţia VII-a cerând investigaţii asupra lui. Investigaţiile sunt necesare pentru a stabili ce fel de rudă este persoana respectivă cu IERUNCA şi ce relaţii are cu acesta. Este vorba de o persoană care ar locui la numita TARALUNGA FLORICA sau ar avea strânse relaţii cu aceasta, de la adresa respectivă.
>
> Termen pentru consultarea cărţii de imobil : 10 noiembrie 1956
> Termen pentru cererea investigaţiilor : 12 noiembrie 1956[2]

Planul de acţiune propune, totodată, „încadrarea informativă" a tuturor persoanelor bănuite a avea legături cu Virgil Ierunca, fie ele rude, prieteni sau simpli cunoscuţi. Sunt menţionaţi dr. Alexandru Brana, Cerna Rădulescu, Dumitru Untaru (tatăl), un anume Brînzan, Gh. Foltea şi Ecaterina Bălăcioiu.

O *Notă*, emisă de M.A.I. la data de 29 noiembrie 1956, precizează că, începând cu data de 20 noiembrie 1956, „s-au întrerupt acţiunile prevăzute în plan, sau altele, în legătură cu *Stela* şi Ierunca"[3], dar, în pofida acestei întreruperi, interceptarea corespondenţei continuă,

1. Monica Lovinescu, *Jurnal 1996-1997*, Editura Humanitas, Bucureşti, 2005, p. 233.
2. A.C.N.S.A.S., fond *S.I.E.*, dosar nr. 252, ff. 65-66.
3. *Ibidem*, f. 76.

cu propunerea ca Direcţia a II-a să solicite fotocopii ale scrisorilor dintre *Stela* şi mama sa de la Serviciul „F”.

Adresele Direcţiei I către Direcţia a II-a din M.A.I. din decembrie 1956[1] şi, respectiv, Serviciul „F”[2], stabilesc cu claritate „circuitul” corespondenţei interceptate.

Anul 1956 nu se încheie cu obţinerea vizei dorite pentru Ecaterina Bălăcioiu. O adresă a U.M. 0123/U către Direcţia control străini şi paşapoarte precizează că a avizat „negativ asupra plecării acesteia din ţară. [...] În cazul când i s-a acordat viza de plecare, rugăm să i se anuleze întrucât este urmărită activ de noi”[3]. Mai mult, într-un *Raport* din 17 septembrie 1957, se precizează că, la data de 27 decembrie 1956, Ecaterinei Bălăcioiu i s-a deschis dosar de acţiune individual. Agramatismul tovarăşului căpitan care îl semnează, insistenţa cu care propune instalarea de tehnică operativă în casa unei femei de şaptezeci de ani a cărei singură dorinţă este de a-şi revedea fiica şi modul de îndeplinire a obiectivului sunt relevante pentru mecanismul de funcţionare a Securităţii (v. Anexa nr. 3).

232

17 septembrie 1957

R A P O R T

La data de 27.XII 1956, s-a deschis dosar de acţiune individual, asupra numitei BALACIOIU ECATERINA.

În cadrul planului de măsuri ne-am propus efectuarea unei percheziţii secrete şi introducerea „T.O.” la domiciliul sus-numitei. Pentru atingerea acestui scop este necesar, procurarea cheilor lui BALACIOIU E.

Întrucât prin agentură nu putem obţine mulajul cheilor propunem să se aprobe intreprinderea următoarei acţiunii :

In apartamentul lui BALACIOIU E. locuieşte şi numita NEGREANU ELENA, care este doctor stagiar. Despre aceasta am stabilit că face injecţii particulare la diverse persoane, acest fapt vrem să-l utilizăm ca motiv pe baza căreia să o invităm pe NEGREANU, la secţia de miliţie de care aparţine cu care ocazie să-i sustragem cheile pentru a lua mulajul.

Acţiunea de luarea mulajului se va desfăşura astfel :

– După invitarea la Secţia de miliţie, va fi introdusă într-o cameră unde i se va cere o declaraţie despre persoanele cărora le face injecţii particulare, între timp va fi chemată la „comandant” de un alt tovarăş, timp în care îi vom lua mulajul.

CĂPITAN,
Vasilescu Tr.
N.Gh. [4]

Pe marginea ultimului paragraf, sunt scrise de mână următoarele : „Să se ţină cont şi de aceste scrise. Expuneţi mai clar. Nu văd posibilitatea acestei operaţi, gândit altă variantă, mă gândesc că în timpul ancheti să se găsească un pretext de percheziţie în sensul că ar avea medicamente la ea în poşetă, după ce va fi toate înşirate pe masă să fie chemată la comandant”.

Continuând linia investigaţiilor întreprinse anterior, în martie 1957, alături de Monica Lovinescu (*Stela*), Virgil Ierunca devine una dintre ţintele Securităţii. Astfel, conform

1. A.C.N.S.A.S., fond *Informativ*, dosar nr. 105.863, vol. 1, f. 350.
2. A.C.N.S.A.S., fond *S.I.E.*, dosar nr. 252, f. 77.
3. A.C.N.S.A.S., fond *Informativ*, dosar nr. 105.863, vol. 1, f. 340.
4. *Ibidem*, f. 130.

Notei[1] din 7 martie 1957, în urma discuţiilor dintre tov. cpt. Vasilescu şi tov. lt. major Vaida, „[…] a rezultat că încă nu este momentul ca noi să începem acţiunile proectate în acest caz [Stela, n.mea I.V.], deoarece Dir. II-a continuă acţiunile de depistare a grupului care activează în ţară şi are legături cu IERUNCA. Am stabilit ca Direcţia II-a ne va anunţa când va considera că este momentul ca şi noi să acţionăm”.

Iată, deci, că slujbaşii Securităţii începuseră să-şi coreleze activităţile referitoare la cei doi soţi. Nu mai puteau continua „acţiunile proectate” în cazul Monicăi Lovinescu până nu aveau informaţii complete în cazul Ierunca. Orice demers trebuia orchestrat cu minuţiozitate.

Anul 1957 aduce în discuţie cazurile interesante ale agenţilor care furnizau sau urmau să furnizeze date despre Ecaterina Bălăcioiu şi relaţiile acesteia cu Monica Lovinescu şi Virgil Ierunca.

Cazul lui Nicolae Tomescu, „fost agent al organelor noastre cu numele conspirativ *B*”[2], după cum se precizează într-o adresă a M.A.I., Direcţia Regională Piteşti, către M.A.I. Bucureşti, Direcţia a II-a, la 4 iulie 1957, nu este tocmai nou. Am menţionat deja o notă informativă ce viza o discuţie a agentului cu Ecaterina Bălăcioiu, probabil din anul 1950. Adresa din iulie 1957 dezvăluie câteva date personale, profesia (avocat), domiciliul, locul de muncă. În final, se menţionează că „din reţeaua informativă a fost scos ca fiind suspect de desconspirare”. Cu toate acestea, un *Raport* al cpt. Niţă Ghe., din 17 octombrie 1957, oferă o nouă perspectivă asupra colaborării cu *B*. Conform directivelor trasate, autorul *Raportului* se deplasează în oraşul Stalin (Braşov, n.m. I.V.) pentru „a verifica dacă acest agent, are posibilităţi de informare în acţiunea BĂLĂCIOIU-IERUNCA şi dacă este util în efectuarea unor combinaţii operative”[3]. Agentul *B*, odată contactat, recunoaşte redactarea unei note informative în anul 1953 (ar putea fi chiar cea amintită anterior în lucrarea de faţă, având în vedere că documentul nu este datat, dar face referire la o discuţie cu Ecaterina Bălăcioiu din anul 1950). Informatorul aduce, cu acest prilej, o serie de completări : declară că avea „legături de simpatie” cu Monica Lovinescu şi o vizita pe doamna Bălăcioiu la Bucureşti. După plecarea fiicei la Paris, se întâlneşte ocazional cu mama, care, după cum declară agentul organelor de Securitate, „era foarte amabilă şi fără rezerve discuta cu el evenimentele politice la ordinea zilei cât şi ştirile pe care le primea despre fica ei dela Paris”[4]. Agentul nu iroseşte aceste prilejuri şi încearcă să „extragă” cât mai multe informaţii despre Monica Lovinescu. Informatorul înţelege, între altele, că Monica Lovinescu „s-a alăturat fugarilor de la Paris […]”, că îi scrie mamei sale atît prin „poşta oficială”, cât şi prin cea „diplomatică”, „că postul de radio Paris la emisiuni[le] în limba română dă anumite semnale pt. spionii lor din ţară”[5]. Aşa cum precizează în nota menţionată anterior, *B* reia ideea căsătoriei Monicăi Lovinescu cu „o rudă a lui TATARASCU origină de prin Gorj”, „element” pe care îl cunoaşte, dar al cărui nume nu şi-l mai aminteşte. Pe cale de consecinţă, *B* solicită aprobarea de a veni la Bucureşti în scopul împrospătării memoriei. Mai mult, preia iniţiativa contactării Ecaterinei Bălăcioiu, propunând ca, pentru a da cât mai puţin de bănuit, să îi facă acesteia o vizită împreună cu un alt prieten al Monicăi, urmând ca ulterior să reia vechile relaţii. Propunerile agentului sunt acceptate. Căpitanul Niţă, autorul *Raportului*, constată, după cum era de aşteptat, că agentul *B* poate fi util, mai ales că are o serie de calităţi pe care nu ezită să le noteze în finalul documentului „[…] este intelectual, ca şi obiectivul [Monica Lovinescu, n. mea I.V.], are o bună memorie şi spirit de orientare desvoltat. Deasemenea

1. A.C.N.S.A.S., fond i, dosar nr. 252, f. 82.
2. A.C.N.S.A.S., fond *Informativ*, dosar nr. 105.863, vol. 1, f. 136.
3. *Ibidem*, f. 132.
4. *Ibidem*.
5. *Ibidem*.

are un bun spirit de iniţiativă. Ex[em]plu la fiecare sarcină primită îşi întocmeşte planul său de acţiune” [1]. Iată, deci, că nici slujbaşii Securităţii nu treceau cu vederea spiritul de iniţiativă atunci când le servea interesele.

Agentul *B* nu era însă singurul care dorea să o viziteze pe Ecaterina Bălăcioiu. Într-o adresă a Direcţiei a II-a din cadrul M.A.I. către Direcţiunea Regională a M.A.I., Stalin, din 5 noiembrie 1957, se precizează că se aprobă prima variantă a planului prin care agentul *Vasile Ion* doreşte să reia legăturile „cu numita BĂLĂCIOIU LOVINESCU E. din Bucureşti”[2]. De această dată, agentul intenţionează să se folosească de bunele relaţii dintre Ecaterina Bălăcioiu şi Rodica Mureşanu, pentru care cea dintâi are „o afecţiune deosebită”. Planul este, fireşte, aprobat, nu înainte ca agentul *Vasile Ioan/Ion* să fie atent verificat, aşa cum reiese dintr-o adresă a Direcţiunii Regionale Stalin către M.A.I., Direcţia a II-a, din luna octombrie a aceluiaşi an[3].

Cu toate acestea, Monica Lovinescu nu este lipsită nici de atenţia agentului *Popescu* pe parcursul anului 1957. După ce precizează că a cunoscut-o pe Monica Lovinescu în cadrul cenaclului literar organizat de criticul Eugen Lovinescu şi că a acceptat-o în calitate de colaboratoare la revista *Democraţia* pe care o edita, informatorul îşi exprimă convingerea că, dacă i-ar scrie, Monica Lovinescu i-ar răspunde „absolut sigur”, situaţie în care „s-ar putea lua adresa ei de la Paris”[4]. Iniţiativa nu rămâne fără răspuns, astfel încât, într-o *Notă* din 25 noiembrie 1957, agentul raportează : „Conform însărcinării primite de a scrie doamnei MONICA LOVINESCU la Paris (scrisoare a cărei ciornă am predat-o) şi de a afla adresa ei de la mama dânsei, doamna BĂLĂCIOIU am dat un telefon în dimineaţa zilei de marţi 12 noiembrie la doamna BĂLĂCIOIU spunându-i numele meu şi cerându-i să-mi acorde câteva momente [...]”[5]. Vizita se desfăşoară conform tipicului trasat de Securitate. După discuţiile introductive referitoare la Eugen Lovinescu şi la activitatea de inspector şcolar a doamnei Bălăcioiu, agentul „intră în subiect”, exprimându-şi preţuirea pentru fiica sa, Monica, şi speranţa că aceasta îl va ajuta să-şi publice lucrarea *Paradoxele matematice* la Paris. Doamna Bălăcioiu răspunde, conform declaraţiilor agentului, că nu ştie exact care este activitatea fiicei, şi îi arată, în discuţiile care urmează, cărţile poştale primite din Franţa. „Mi-a spus că trăieşte numai cu dragostea ei pentru fata ei şi eu ca părinte o pot înţelege. Am admis”[6]. În fine, *Popescu* obţine şi informaţia pentru care venise de fapt : adresa la care îi putea scrie Monicăi Lovinescu în Franţa. *Nota* se încheie, natural, cu măsurile ce urmează să fie luate : „Un exemplar al notei va fi trimis la M.A.I. Direcţia II-a, întrucît MONICA LOVINESCU este lucrată informativ pe linia problemei franceze”[7].

Nu lipsesc, în acest an, nici sintezele informative referitoare la Virgil Ierunca[8] sau acţiunile de fotocopiere a corespondenţei interne şi externe a lui Stelian Diaconescu (Ion Caraion) şi a Floricăi Ţarălungă[9].

În primele luni ale anului 1958, regăsim obişnuitele referiri la corespondenţa dintre Monica Lovinescu şi Ecaterina Bălăcioiu, cu menţiunea că scrisorile erau acum supuse unor

1. *Ibidem*, f. 133.
2. *Ibidem*, f. 343.
3. *Ibidem*, f. 344.
4. *Ibidem*, f. 254.
5. *Ibidem*, f. 263.
6. *Ibidem*, f. 264.
7. *Ibidem*.
8. *Ibidem*, f. 346.
9. *Ibidem*, f. 347.

minuţioase analize fizice şi chimice pentru a detecta eventuala folosire a cernelii simpatice. Cum era de aşteptat, rezultatele acestor investigaţii sunt negative[1].

Anul 1958 aduce însă schimbări decisive în viaţa Ecaterinei Bălăcioiu şi a Monicăi Lovinescu. Securitatea nu se mai mulţumeşte cu racolarea şi „activarea" diverşilor informatori, cu transcrierea scrisorilor sau cu redactarea de note şi rapoarte privind atragerea Monicăi Lovinescu de partea sistemului. Anul 1958 aduce arestarea Ecaterinei Bălăcioiu. Văzând că nu mai primeşte răspuns la scrisori şi că mama sa nu mai răspunde la telefon, Monica Lovinescu are bănuiala şi, ulterior, confirmarea arestării, moment în care apelează la toate relaţiile sale din Franţa pentru a-i obţine eliberarea, după cum reiese şi din documentele pe care le vom prezenta în cele ce urmează.

De altfel, într-o convorbire cu Doina Jela, Monica Lovinescu face următoarele precizări referitoare la momentul arestării Ecaterinei Bălăcioiu (23 mai 1958) : „Pe la 4-5 iunie am început să mă neliniştesc. I-am trimis în 9 iunie o telegramă. Fără răspuns. La 11 iunie telefonez. Suna în gol. Alarmată, mă agit. Fug din dreapta în stânga, de la intelectuali de vază, la oameni politici tot de vază. Doi ani nu mai fac decât asta, încerc s-o salvez"[2].

La un an de la arestarea mamei, lucrătorii Securităţii decid închiderea dosarului individual al Monicăi Lovinescu, concluzionând, la data respectivă, că racolarea sa nu mai prezintă interes (v. Anexa nr. 4).

Direcţia I-a STRICT SECRET
Model No.8

H O T Ă R Â R E

de închiderea dosarului individual
şi predarea lui în păstrare la arhivă.
Astăzi 25 iunie 1959, subsemnatul (funcţia, gradul) cpt. luc.op.p. (numele şi pronumele) Plăiaşu Florian, analizând materialul din dosarul lui (numele, pronumele, organizaţia, grupa) LOVINESCU MONICA am găsit că susnumita nu prezintă interes pentru munca noastră, neavând posibilităţi informative
....
....
....
Pe baza celor de mai sus, am hotărât închiderea dosarului de studiu individual (de studiu preliminar) Nr. 349 al lui „STELA" LOVINESCU MONICA şi predarea lui la arhivă.

Lucr. op. prim cpt. Plăiaşu Fl.

„De acord" Şef Birou Cpt. Semnătura
(funcţia, gradul) Popa Ioan[3]

Interesant este că între arestarea Ecaterinei Bălăcioiu şi hotărârea de închidere a dosarului fiicei trece un an de zile. În ciuda acestei decizii, încercările de racolare sunt reluate, dintr-o perspectivă nouă, în toamna anului 1959. Aşa cum reiese dintr-o *Notă* a M.A.I. indicativ

---

1. *Ibidem*, f. 342.
2. Doina Jela, *Această dragoste care ne leagă – Reconstituirea unui asasinat*, Editura Humanitas, Bucureşti, 1998, p. 254.
3. A.C.N.S.A.S., fond *S.I.E.*, dosar nr. 252, f. 92.

„132” din 29 septembrie 1959, „rezidenţa Paris transmite” că Monica Lovinescu face demersuri susţinute pentru eliberarea mamei. Iată şi rezoluţiile formulate de cei „în drept” :

> […] Rezoluţia tov. Colonel DOICARU
> Tov. MOIS şi TODIRIU.
>
> Interesant. Mama lui MONICA LOVINESCU este cu adevărat arestată. MONICA ştie precis acest lucru. Luaţi urgent materialul de la Direcţia II-a. Putem iniţia o combinaţie de a o recruta pe MONICA LOVINESCU în schimbul mamei sale.
> Nu cred că este indicat a o aduce în ţară, ci trebuie să căutăm calea de a acţiona asupra ei, acolo în exterior, dacă nu în Franţa, în altă parte.
> Timpul nu trebuie pierdut în acest caz. Chemaţi pe tov. TODIRIU şi să dăm drumul la acţiune. Ştiu că şi Dir. 2 se preg[ăteş]te pt. acest caz. Voi discuta cu tov. Mr. ILIE.[1]

Semnează pentru conformitate acelaşi, din câte se poate descifra, cpt. Popa, pe care l-am menţionat în *Hotărârea* de închidere a dosarului.

În continuare, iată şi rezoluţia tov. Colonel MOIS : „Tov. TODIRIU, prezentaţi-mi urgent cazul MONICA LOVINESCU, pentru a întreprinde o combinaţie”.

„Interesant”, într-adevăr. La un an după arestarea Ecaterinei Bălăcioiu, Securitatea hotărăşte să închidă dosarul Monicăi Lovinescu şi să-l trimită spre păstrare la arhivă. *Hotărârea* este aprobată, dar, câteva luni mai târziu, responsabilii cu securitatea Republicii Populare Române realizează că Monica Lovinescu face intervenţii pentru eliberarea mamei şi îşi propun din nou să încerce recrutarea acesteia, fireşte, în schimbul libertăţii Ecaterinei Bălăcioiu. Este aproape hilar că, la mai mult de un an de la arestarea mamei şi la câteva luni după închiderea dosarului individual al Monicăi Lovinescu, Securitatea română decide că „Timpul nu trebuie pierdut în acest caz”. Notăm, în cele ce urmează, şi observaţiile cu privire la arestarea şi condamnarea Ecaterinei Bălăcioiu, precum şi propunerea referitoare la necesitatea de a studia în detaliu documentele disponibile atât în cazul mamei, cât şi în cazul fiicei, pentru a putea lua măsurile de rigoare.

Iată cum, la un an şi câteva luni de la arestare, Securitatea pare să redescopere cazul Ecaterinei Bălăcioiu :

> OBSERVAŢIILE BIROULUI :
>
> Din verificările efectuate în ziua de 29 septembrie 1959, la Direcţia Controlul Străinilor şi Paşapoarte, cu privire la BĂLĂCIOIU ECATERINA, mama lui LOVINESCU MONICA rezultă următoarele :
> BĂLĂCIOIU ECATERINA, a fost lucrată informativ de Direcţia II-a indicativ „232” prin acţiunea nr. 639 până la data de 24 mai 1958, când a fost arestată, de organele Dir. VIII-a, formându-i dosarul de anchetă nr. 1170.
> Dosarul de anchetă împreună cu cea în cauză, a fost înaintat Tribunalului Militar Regiunea II-a Bucureşti, care a condamnat pe BĂLĂCIOIU ECATERINA, prin Hotărârea nr. 28 din 12 februarie 1959, la 18 ani temniţă grea şi confiscarea averii.
> Faţă de cele de mai sus, propunem să luăm de la Serv. „C” MAI, dosarul de anchetă al susnumitei, pentru studiu în vederea cunoaşterii cauzelor arestării şi condamnării.
> De asemeni vom lua legătura cu Direcţia II-a pentru a vedea ce materiale mai posedă cu privire la BĂLĂCIOIU ECATERINA şi la fiica acesteia, LOVINESCU MONICA din Paris.

1. *Ibidem*, f. 93.

După studierea materialelor respective, vom face propuneri corespunzătoare.

ŞEFUL SERVICIULUI III
Locot. Colonel, ŞEFUL BIROULUI II

Todiriu I. Cpt. POPA IOAN[1]

În acest punct, facem câteva precizări referitoare la Sentinţa nr. 28/12 februarie 1959, dată de Tribunalul Militar al Regiunii a II-a Militară, cu privire la un lot de şapte persoane, între care şi Ecaterina Bălăcioiu.

Astfel, Tribunalul o condamnă pe

> […]BALACIOIU ECATERINA la 18 ani temnita grea şi la 10 ani degradare civica pentru infractiunea p.p de art. 209 pct.2 lit. a si b al. 2 C.P. cu aplicatiunea Art. 31 C.P.
> Se dispune confiscarea totala a averi personala a averi conform art. 25 pct. 6 c.p cu respectarea disp. art. 30 din condul familiei.
> Obliga a plati 400 lei cheltuieli de judecata ii conputa preventia de la 23 mai 1958.
> Facind aplicatiunea art. 209 pct.2 lit. a si b al. 2 C.P art 25 pct 6 C.P art 30 din c.f. art. 304 si 433[2].

Redăm, în cele ce urmează, prevederile art. 209 din Codul Penal, reprodus aşa cum a fost modificat prin decretul nr. 469, publicat în *Buletinul Oficial* nr. 26 din 30 septembrie 1957, pentru a avea o percepţie cât mai exactă asupra infracţiunilor care i se imputau Ecaterinei Bălăcioiu :

> Art. 209 – Constituie infracţiunea de uneltire contra ordinii sociale şi se pedepseşte :
> 1. cu muncă silnică de la 15-25 ani şi degradarea civică de la 5-10 ani, faptul de a iniţia sau constitui, în ţară sau în străinătate, organizaţii sau asociaţii care au drept scop schimbarea ordinii sociale existente în stat sau a formei de guvernământ democratice, ori de a activa în cadrul unei asemenea organizaţii sau asociaţii ;
> 2. cu închisoare corecţională de la 3-10 ani şi interdicţie corecţională de la 3-5 ani :
> a) faptul de a face propagandă, agitaţie sau de a întreprinde orice acţiuni pentru schimbarea ordinii sociale existente în stat sau a formei de guvernământ democratice sau din care ar rezulta un pericol pentru securitatea statului ;
> b) faptul de a ajuta în orice mod vreo organizaţie sau asociaţie din cele arătate la pct. 1 ori de a face propagandă sau întreprinde acţiuni în favoarea acestora ori a membrilor lor.
> Tentativa se pedepseşte ca şi infracţiunea consumată.

Prin urmare, „uneltire contra ordinii sociale”. Cum „unelteşte”, aşadar, o femeie de peste şaizeci de ani „contra ordinii sociale” ? În acest caz, corespondează cu fiica, îşi doreşte mai mult decât orice să o revadă, primeşte vizitele prietenilor şi cunoscuţilor Monicăi sau ai lui Virgil Ierunca. În limbaj de „specialitate”, „Inculpata BALACIOIU ECATERINA (fost proprietară a circa 190 Ha) începând din anul 1947 până la arestare a ascultat cu regularitate emisiunile instigatoare ale posturilor de radio imperialiste şi în special emisiunile postului de radio Paris unde functiona in calitate de crainica pentru emisiunile in limba romina fica sa IERUNCA MONICA sotia tradatorului de patrie IERUNCA VIRGIL iar ştirile transmise le comenta în mod ostil regimului democrat din R.P.R.

1. *Ibidem*, f. 94.
2. A.C.N.S.A.S., fond *Informativ*, dosar nr. 6.376, vol. 1, f. 192.

împreună cu coinculpatul DIACONESCU STELIAN”[1]. Gravitatea „uneltirilor” atinge punctul culminant în mai 1958, când Ecaterina Bălăcioiu este arestată. Iată, spre exemplificare, una dintre acţiunile sale deosebit de periculoase pentru securitatea statului român, desfăşurată în luna martie 1958, când „inculpata BALACIOIU ECATERINA aflând de arestarea coinculpatului DIACONESCU STELIAN a scris o scrisoare ficei sale IERUNCA MONICA crainică la emisiunile instigatoare ale postului de radio emisiunea romina din Paris, anuntând-o despre aceasta intr-un mod convenţional stiind că DIACONESCU STELIAN a fost un bun prieten cu sotul ei ERUNCA VIRGIL”[2].

Revenind la perioada de detenţie a Ecaterinei Bălăcioiu, într-un document al M.A.I. indicativ „132”, din 11 noiembrie 1959, semnat de *Roman* şi *Nicolae* şi contrasemnat, „pentru conformitate” de cunoscutul (deja) căpitan Plăiaşu Florian, se specifică, pe baza informaţiilor furnizate din Franţa de *Irenne*, că au fost create condiţii propice contactării Monicăi Lovinescu. Semnatarii documentului solicită din nou informaţii asupra împrejurărilor arestării şi condamnării Ecaterinei Bălăcioiu şi întrevăd posibilitatea unei colaborări cu Monica Lovinescu în schimbul eliberării mamei. Lucrătorii Securităţii propun, în continuare, un adevărat scenariu sau o „legendă”, în limbaj de „specialitate”, în vederea contactării obiectivului. Astfel, Monica Lovinescu urmează să fie înştiinţată că, odată ce a fost arestată, mamei sale i s-a confiscat şi averea, pe care moştenitorii nu o pot dobândi decât în cazul revizuirii hotărârii respective de către „organele de stat”. Desigur, poziţia „social-politică” a moştenitorilor joacă un rol-cheie în acest proces. Oamenii Securităţii sunt însă încrezători ; sursele le-au comunicat că fiica doreşte să intervină şi că ar putea accepta „ajutorul” autorităţilor române. „[…] Dacă ajungem la asemenea discuţii” – notează autorii documentului – „vom încerca să-i arătăm că totul depinde de ea, de felul cum se va purta cu noi, de felul cum va şti să păstreze discreţie totală asupra discuţiilor pe care le avem de felul cum va reuşi să discute cu soţul său, pe care trebuieşte să-l excludă complet din această afacere, chiar să nu i se spună nimic despre legăturile dintre noi şi ea”[3]. Cu alte cuvinte, totul depindea de felul în care Monica Lovinescu ar fi înţeles să colaboreze.

Nota M.A.I. indicativ „132” din 7 decembrie 1959 marchează înregistrarea unor progrese pe linia urmăririi informative. *Florin* şi *Nicolae* au luat legătura cu *Savin* ; din discuţiile acestuia din urmă cu Monica Lovinescu, a rezultat că fiica face demersuri pentru îmbunătăţirea condiţiilor de detenţie şi, finalmente, pentru eliberarea mamei. Sursa menţionează chiar intervenţiile Monicăi şi ale soţului pe lângă primarul Marsiliei, urmând ca acesta din urmă să discute cu Hruşciov problema eliberării Ecaterinei Bălăcioiu. Nota consemnează necesitatea aflării numărului de telefon al Monicăi Lovinescu „de-acasă (nu de la birou)” şi a adresei, pentru a putea fi contactată[4].

La data de 14 decembrie 1959, *Roman* semnalează faptul că nu s-a reuşit contactarea obiectivului din lipsa numărului de telefon de la domiciliu. În sfârşit, *Nota* din 17 decembrie 1959 confirmă succesul operaţiunii : „În ziua de 15 decembrie a.c. FLORIN a luat legătura cu LOVINESCU MONICA […]”. În urma întrevederii, reiese, potrivit *Notei*, că Monica susţine nevinovăţia mamei sale, nevăzând nici un „motiv serios care să ducă la arestarea ei”[5]. Mai mult, nici atitudinea sa la Radiodifuziunea franceză nu ar justifica o astfel de măsură, pentru că, „[…] deşi nu este de acord cu regimul din ţară, niciodată n-a luat poziţie împotriva regimului de la noi”. Cu toate acestea, *Roman*, semnatarul *Notei*, o citează,

1. *Ibidem*, f. 183.
2. *Ibidem*.
3. A.C.N.S.A.S., fond *S.I.E.*, dosar nr. 252, f. 97.
4. *Ibidem*, f. 99.
5. *Ibidem*, f. 101.

conform surselor, pe Monica Lovinescu, care declară că, în situaţia în care mama sa va muri în închisoare, va fi obligată să se manifeste deschis, deşi este convinsă că un articol în plus nu va ajuta la nimic[1]. *Florin* nu ezită să-i reamintească, în acest context, „că pot interveni ameliorări dacă există la MONICA înţelegere şi dragoste faţă de ţară", la care „MONICA a reacţionat promt afirmând că ea nu-şi vinde conştiinţa […]. Ea a susţinut că mama ei nu a călcat legile ţării […]"[2].

Securitatea nu reuşeşte însă să o transforme pe Monica Lovinescu în colaborator. Nici chiar cu preţul vieţii mamei sale. „În 11 iunie [1960, n.n.]… În ziua aceea, după atîta alergătură şi angoasă, eram pentru prima oară liniştită. Ajunsesem până sus de tot, la Hruşciov, care promisese că se rezolvă repede. Ştiam că mama nu va sosi imediat la mine. Trebuiau s-o hrănească, să-i dea îngrijirea medicală refuzată până atunci, s-o facă «prezentabilă». Dar nu mă mai îndoiam că o voi revedea. De la un nivel înalt – Deferre, la un nivel suprem, Hruşciov – ce puteam visa mai mult ? Era ora prânzului. Eram invitată la dejun. Înainte de a lua metroul am trecut pe la cutia poştală, să ridic scrisorile. Una, din ţară, îmi anunţa moartea mamei. Nu ştiu de unde am mai găsit puterea să telefonez prietenei la care urma să merg la masă, să nu mă mai aştepte.[…]"[3]

Securitatea română se dezmeticeşte greu. În 7 noiembrie 1960, Serviciul III – indicativ „132" este informat de la Paris că mama Stelei ar fi murit[4]. Drept urmare, Serviciul III – indicativ „132" întreprinde verificări şi, în aceeaşi zi, elaborează o *Notă* din care reiese că la data de 4 noiembrie 1959 rezidenţa Paris a fost informată că „Mama lui Stela a decedat în iulie 1960"[5]. La data de 28 septembrie 1962, printr-o adresă a M.A.I. – U.M. 0123/A către M.A.I. – Direcţia II-a este precizată data de 7 iunie 1960 drept ziua decesului Ecaterinei Bălăcioiu[6] ; varianta este mult mai veridică, având în vedere că Monica Lovinescu aflase de moartea mamei sale la 11 iunie 1960.

Între timp, în octombrie 1961, Securitatea renunţa la tentativa de colaborare cu Monica Lovinescu pentru că se dovedise „[…] un element duşmănos. Numita a corespondat cu mama sa BĂLĂCIOIU ECATERINA prin scrisori convenţionale până în anul 1958 când aceasta din urmă a fost descoperită că desfăşoară spionaj şi condamnată. În anul 1960 mama sa a decedat în închisoarea B.J. din Bucureşti"[7]. În adresa din septembrie 1962 este indicat drept loc al decesului spitalul Penitenciarului Văcăreşti. Dar, în fond, acestea nu sunt decât detalii care nu puteau să-i tulbure pe slujbaşii Securităţii. Adevărul ? Iată o provocare. Din fişa matricolă penală a Ecaterinei Bălăcioiu reies următoarele : a fost arestată la 23 mai 1958, a fost condamnată pentru discuţii duşmănoase împotriva regimului Republicii Populare Române la 18 ani de temniţă grea, a murit la 7 iunie 1960, la penitenciarul Văcăreşti (v. anexa 5).

Privind retrospectiv, din 1949 – momentul în care îi este refuzată prelungirea paşaportului – până în 1960 – momentul morţii mamei –, putem vorbi despre o perioadă care s-a desfăşurat sub spectrul urmăririi constante în vederea „apropierii" obiectivului. De la surse „conformiste" (*C. Olariu*), care respectă întocmai directivele trasate, la agenţi cu „spirit de iniţiativă"(*B*) sau cu pulsiuni umane (*Popescu*), Securitatea Republicii Populare Române adună informaţii care construiesc un singur argument : necesitatea racolării Monicăi Lovinescu.

1. *Ibidem.*
2. *Ibidem*, f. 102.
3. Doina Jela, *Această dragoste…*, p. 257.
4. A.C.N.S.A.S., fond *S.I.E.*, dosar nr. 252, f. 114.
5. *Ibidem*, f. 115.
6. A.C.N.S.A.S., fond *Informativ*, dosar nr. 105.863, vol. 1, f. 234.
7. A.C.N.S.A.S., fond *S.I.E.*, dosar nr. 252, f. 108.

Este, de altfel, singura perioadă când slujbaşii Securităţii puteau spera la o astfel de variantă : mirajul „înrolării” devenea posibil, în ochii lor, prin exploatarea legăturii puternice dintre mamă şi fiică.

În iunie 1960, Monica Lovinescu alege să vorbească deschis împotriva regimului de la Bucureşti ; omul pe care încercase să îl protejeze până atunci nu mai exista. Dar, dincolo de această alegere, moartea Ecaterinei Bălăcioiu a fost o rană care nu s-a închis niciodată. Detaliile groteşti ale filmului urmăririi şi condamnării mamei i-au rămas întipărite pentru totdeauna : „Îmi este intolerabil s-o regândesc pe mama supravegheată şi comentată de «ei». Toţi termenii de care se slujesc în rapoarte nu sunt doar troglodiţi, prostia lor este agresivă, orice cuvânt spus, orice gest făcut de o fiinţă ca mama nu poate să nu li se pară, cum zic ei, «necorespunzător». Peste limba de lemn a partidului se suprapune limba de silă a Securităţii. De această «greaţă» nu m-aş putea dezbăra decât scriind «Trece tramvaiul» : supravegherea aceasta fără sens întreruptă doar atunci când trecea tramvaiul şi nu mai puteau înregistra nimic altceva decât uruitul vagonului pe şine, arestarea, ancheta, procesul, boala neîngrijită, şantajul, moartea. Nu îndrăznesc însă să transcriu ce e în mine. Ce-a fost cu ea. Şi azi e ca o boală[1]”.

1. Monica Lovinescu, *Jurnal 1996-1997…*, pp. 218-219.

ANEXE

Anexa 1

MINISTERUL AFACERILOR INTERNE
Direcţia I-a

15

1

STRICT SECRET

Se aprobă
Lt. Col. M. Pătru

Model No.1.

HOTARIRE

de deschidere a dosarului individual

" Astăzi 5 martie 1955, subsemnatul lucrător op. Lt. Lăzureanu Constantin, analizînd materialul
(funcţia, gradul, numele)

existent asupra MONICA LOVINESCU
(numele, pronumele, organizaţia, instituţia)

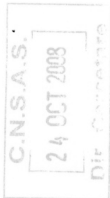
Am găsit că numita are posibilităţi informative în FRANŢA.

Este născută la 15 oct. 1921 în Bucureşti de naţionalitate şi cetăţenie română cu domiciliul actual în Paris, Franţa.

LOVINESCU MONICA este un element tînăr inteligent cu mare putere de muncă.

Dar mai posibilităţi informative fiind ataşată de presă în Ministerul Afacerilor Străine Francez (neverificat) cunoaşte elemente de vîrf ale emigraţiei reacţionare de Paris şi ale Fundaţiilor regale.—

Are în ţară pe mama sa anume Bulăceanu Ecaterina în etate de 66 ani de care este foarte mult ataşată.—

Pe baza celor de mai sus am hotărît să deschid dosarul individual pentru LOVINESCU MONICA numele conspirativ " STELA "

Lucrător operativ
(funcţia, gradul) Lt. LAZUREANU-CONST.
(Semnătura)

" De acord " Maior Gh. Popescu Şeful Serviciului
(funcţia, gradul)
(Semnătura)

Anexa 2

Ecaterina Bălăcioiu. București.
Destinatar. Monica Lovinescu. Paris. Franța

16 -III-1955

309

306

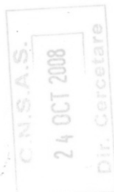
20

Scumpilor, cu sfaturile voastre am devenit o leneșe și o trîntoriță leneșe: mă scol la 8 aproape zilnic .Mă tîrăsc, mătur dar mai repede, deasemeni frec mult parchetul și cînd vine ora 1, alerg dela un capăt la altul în .... meu regat și gem. Niciodată nu voi fi gata la timp. Trîntoriță: mă învîrtesc pe ici pe colo pt. zahăr, pentru pîine, pentru unt, legume, brînză și cremă apoi arunc ochii prin fereastră și îmi cumpăr rute și nevrute, ca în timpurile în care ne distram oferindu-ne tot ce ne plăcea fără să intrăm în interiorul magazinelor și fără să plătim spunînd surîzător: Vom duce toate acestea acasă Mica e o ființă foarte inteligentă de a nu trimite bani la Ly, dar pachete de. Banii care îi revine nu îi ajunge să-și cumpere o pereche de pantoji cu toate pretențiile lui Wally, în timp ce i-ar putea să fie dichisită, și gătită în mod convenabil. Tocmai am primit c.p. din 4-III- Opi va fi încă odată fericită. Duminică cînd am luat masa la ei , el a venit înaintea mea si mi-a zis: Titi .. nu v-am sărutat niciodată, permiteți-mi să o fac de 3 ori astăzi: odată pt. D-stră și de 2 ori pentru scumpa mea Monica ,pe care o iubesc din toată inima mea bătrînă. Spune-i că am fost profund atinsă și emoționată si că îi urezi cea mai mare fericire pe care ea o merită căci este mică pe lume. Mîine îi voi trimite în copie pe o hîrtie ca și altădată ceace îi scrii. Scumpa mea, o mare rugăminte : Lucettee foarte nenorocită, aproape bolnavă: Ea se agață de mine de Dinu și de amintiri. Are 2 prietene la Paris. Nastia Piechorska 119 Rue de la Tour 119 rue de Tour 16 si Yvone Ilelaire si Ilenriette Pilom amîndouă 16 Quais de Passy 16° Potisa te duci să îi vezi si să le spui că ea a rămas singură, complect, că se gîndește la ele ca la ceva ce este cel mai apropiat pe lume. Ele o cunoșteau și o iubeau. Pentru a le vorbi de ea numele ei de familie este Gherghies si cel de tînără cînd purta numele Manu. Scumpo trebue cu orice preț să-i faci acest serviciu căci este o obsesie. O vei face fericită o mare bucurie. Nu știu întradevăr cum am să petrec sărbătorile. Aceasta depinde de atîtea ~~xxxxxx~~ bucuri. Vă voiu scrie pe măsură ce zilele se scurg cînd aceasta va lua drumul decisiv . E tîrziu. Uneori cu o imensă disperare, uneori resemnată, uneori cu speranță trecătoare, cu o mare tristeță de a vedea că despărțirea noastră nu este gata și că cu înhătimare cu frecau și

Anexa 3

130

232
17 septembrie 1957

R A P O R T

La data de 27.XII 1956,s-a deschid dosar de actiun individual,asupra numitei BALACIOIU ECATERINA.-

In cadrul planului de măsuri ne-am propus efectuarea unei perecheziţii secrete şi întroducerea "T.O." la domiciliul sus-numitei.-Pentru atingerea acestui scop este necesar,procurarea cheilor lui BALACIOIU E.

Intrucît prin agentură nu putem obţine mulajul cheilor propunem să se aprobe intreprinderea următoarei acţiunii :

In apartamentul lui BALACIOIU E.locuieşte şi numita NEGREANU ELENA,care este doctor stagiar.Despre aceasta am stabilit că face injecţi particulare la diverse persoane,acest fapt vrem să-l utilizăm ca motiv pe baza căreia să o invităm pe NEGREANU,la secţia de miliţie de care aparţine cu care ocazie să-i sustragem cheile pentru a lua mulajul.-

Acţiunea de luarea mulajului se va desfăşura astfel :

-După invitarea la Secţia de miliţie,va fi introdusă într-o cameră unde i se va cere o declaraţie despre persoanele cărora le face injecţii particulare,între timp va fi chemată la "comandant"de un alt tovarăş,timp în care îi vom lua mulajul.-

CAPITAN,
Vasilescu Tr.

N.Gh.

Să se țină cont și de aceste scrise.
Expuneți mai clar.

Nu văd posibilitatea acestei operați, gîndit altă variantă, mă gîndesc că în timpul anchetei să se găsească un pretext de percheziție în sensul că ar avea comunicate la ea în poșetă, după ce va fi toate înșirate pe masă să fie chemată la comandant

Anexa 4

92

Direcţia I-a

STRICT SECRET

Model No.8

HOTARIRE

de închiderea dosarului individual
şi predarea lui în păstrare la arhivă.

" Astazi 25 iunie 1959, subsemnatul Cpt. lucr. op. p.
(funcţia, gradul)
Plaiasu Florian ..., analizînd materialul din dosarul
numele şi pronumele)
lui LOVINESCU MONICA ... am găsit că
(numele, pronumele, organizaţia, grupa)
susnumita, nu prezinta interes pentru munca noastra, neavînd posibilitati informative –

Pe baza celor de mai sus, am hotărît închiderea dosarului de studiu individual Nr. 249 al lui "STELA"
(de studiu preliminar)
LOVINESCU MONICA şi predarea lui la arhivă.

lucr. op. prin. Cpt. Plaiasu Fl.
(funcţia, gradul)
(Semnătura)

" De acord " Sef. biroul Cpt.
(funcţia, gradul)
Popa Ioan
(Semnătura)

Anexa 5[1]

DOSAR ÎNTOCMIT DE:

(unitatea)

PENITENCIARUL Văcărești

CATEGORIA PENALĂ C. R. NR. MATRICOL 160/60

FIŞA MATRICOLA PENALA

LOCUL ŞI DATA TRANSFERĂRII

Jilava	15.05.960
Văcărești	4.V.960.

Numele BĂLĂCIOIU pronumele ECATERINA
porecla
Născut în anul 1887 luna martie ziua 1
Comuna ... raionul Amaradia reg. Craiova
Fi(ca) lui Gheorghe şi al Elena
Domiciliat în com Buc. Strada 6 Martie
Nr. 25 B Raionul Lenin Regiunea Buc.
Ocupaţia la data arestării pensionară
Ocupaţia în trecut profesoară
Ultimul loc de muncă —
Localitatea —
Averea la data arestării f. avere
Averea în trecut idem?
Ocupaţia părinţilor în prezent decedați
Ocupaţia părinţilor în trecut agricult. (18.5 ha)
Origina socială mijlocaşă categ. socială ...
Studii licență litere specialitatea profesoară
Cetăţenia română naţionalitatea română
Starea civilă divorțată numele soţ —
Copii: băeţi — fete 1
Apartenenţa politică la data arest. f.
Apartenenţa politică în trecut f.
Serviciul militar: ctg. — gradul —
Unitatea căruia aparţine —
Uneltire contra ordinii ...

Semnătura deţinutului şi amprenta

Arestat de: Min. Int. Buc.

La data de: 23-05-58

Depus ca: Prev./Cond. la data: 11-02-60

Fişa întocmită de: ...

Comandant,
(ştampila)

Şef. Gr. evidenţă

1. Arhiva Administraţiei Naţionale a Penitenciarelor (în continuare A.A.N.P.), fond *Fişe matricole penale*.

CONDAMNAT........................ IMATRICULAT ÎN ZIUA DE :.............. PRIMIT DE LA..............

Nr. mand. şi instanţa care l-a emis	Nr. hotărîrii judecat şi instanţa care a pronunţat-o	Fapta comisă art., codul sau legea în care se încadrează	Durata şi felul pedepsei	Comutări, reduceri, graţieri, adăugiri, comutări şi contopiri	Data începeri pedepsei			Data expirări pedepsei		
					Anul	LUNA	Ziua	Anul	LUNA	Ziua
75/59 T.M. Militar al Reg. a II-a Buc.	28/58	[illegible] uneltire împ. Reg. R.P.R. 209 pct. 2 [illegible]	18 ani T.G.		958	05	23	976	05	17
Descrierea pe scurt a faptei :										
Descrierea pe scurt a faptei :										
Descrierea pe scurt a faptei :										
Descrierea pe scurt a faptei :										

OBSERVAŢII ....

Prevenit pe baza mand. de arestare nr. .... *din* .... *emis de :* ....

Pentru faptul de : .... *art.* .... *descrierea pe scurt a faptului* ....

.... *trimis în judecată la data de :* ....

Trecuţi la condamnaţi în ziua de : .... *cu mandatul nr.* ....

IEŞIRI PROVIZORI

Ridicat de : U.M. 0123/H. 5.IV.960.
Ridicat de : ....
Ridicat de : ....
Ridicat de : ....
Evadat la data de : ....

Reprimit : la Jilava – 13.V.960
Reprimit : ....
Reprimit : ....
Reprimit : ....
Prins din evadare la : ....

IEŞIRI DEFINITIVE 7.VI.960. Decedat în Văcăreşti.

Simona-Maria Pop

Creaţia literară şi iluzia libertăţii. Studiu de caz : Adrian Marino

The years of the rehabilitation period after detention and deportation which were surprised by some aspects of his life experienced in the shadow of Security, oscillating between the need for the survival and the success through creation and the moral unable to make political compromise that would facilitate the success and the social affirmation, are evoked in this work with the concern for the biographic detail but also for the careful reconstruction of an intellectual drama under the totalitarian system.
Insisting on the two events that have marked both life and work of Adrian Marino, meaning the creation and management of the C.R.E.L. *foundation and the double appearance edition of the hermeneutic Mircea Eliade, I tried to answer the big question : Had Adrian Marino done the big compromise of cooperation in order to fulfill his creative destiny or had he been indeed a promoter of the „alternative culture" defending his own identity and freedom of spirit, creating and managing to achieve his own success, reaching up to a recognition by international prizes and books published in prestigious publishing abroad ?*

Keywords : alternative culture, *Securitate*, literature, hermeneutics.

Un destin sub semnul creaţiei

„Suntem la limita extremă, aproape tragică, a permanentei disponibilităţi spre realizare integrală şi ratare, creaţie şi eşec, originalitate şi extravaganţă. Ţi se oferă toate şansele imaginabile. Depinde exclusiv de tine să operezi selecţia necesară”[1], nota Adrian Marino într-unul din jurnalele sale. Această constatare, provenită dintr-o impresionantă experienţă de viaţă, caracterizează întreaga sa creaţie şi evoluţie spirituală. Ea reprezintă cea mai veridică şi sumară caracterizare a vieţii sale, constituind unul dintre crezurile sale personale, după care şi-a ghidat întreaga activitate. Dacă aruncăm o privire de ansamblu asupra destinului său excepţional, putem constata cu uşurinţă faptul că o fatalitate oarbă îşi face simţită prezenţa în punctele-cheie ale evoluţiei sale, forţându-l în permanenţă să opereze această selecţie esenţială între realizarea integrală şi ratarea lamentabilă.

Disponibilităţile sale evidente spre reuşită profesională şi succes social sunt deturnate de o evoluţie istorică nefavorabilă, care îi va reteza orice şansă de realizare. Asistentul lui Călinescu şi publicistul de succes care era Adrian Marino la instalarea la putere a comuniştilor a fost transformat, printr-o lovitură de destin, într-un fost deţinut politic, marginalizat şi condamnat la uitare socială şi eşec profesional.

Cu o voinţă extraordinară, criticul care se va încrede doar în propria sa capacitate de a opera selecţiile necesare spre a obţine succesul va depăşi toate obstacolele pe care viaţa i le va scoate în cale spre a deveni una dintre cele mai marcante personalităţi culturale contemporane, a cărei valoare este recunoscută nu numai pe plan intern, ci şi internaţional.

Toate aceste realizări l-au costat enorm, viaţa lui desfăşurându-se într-o continuă izolare, marginalizare şi singurătate, muncă, perseverenţă, sacrificii şi renunţări, dar, mai ales, o luptă crâncenă cu timpul care trecea nemilos pe lângă el, transformându-i toate încercările în zădărnicie. Întreaga sa viaţă este un exemplu de optimism incurabil şi credinţă în propriile sale forţe de a învinge trecerea nemiloasă a timpului şi efectele nefaste pe care urmele unei istorii zbuciumate le-a lăsat în viaţa sa personală.

La numai douăzeci şi opt de ani, cu titlul de doctor proaspăt obţinut cu *Viaţa şi Opera lui Alexandru Macedonski* şi cu o promiţătoare carieră universitară în faţă, asistentul favorit al lui George Călinescu este arestat pentru activităţi ilegale în cadrul Şcolii de Cadre clandestine a Tineretului Universitar Naţional Ţărănesc (T.U.N.Ţ.). Urmează un lung şi complicat proces cu interogatorii şi anchete minuţioase în vederea stabilirii implicării sale concrete în procesul de reorganizare ideologică a unui partid scos deja în afara legii.

Acuzaţiile care i se aduc sunt acelea de uneltire contra ordinii sociale, fiind bănuit a fi încercat să organizeze, împreună cu alţi tineri ţărănişti şi cu ajutorul din umbră al legionarilor, al Legaţiei Americane din Bucureşti şi al Centrului Francez din Iaşi, o revoltă anticomunistă prin editarea, multiplicarea şi difuzarea unor manifeste îndreptate împotriva regimului. Numite „foc de revolver”, aceste texte urmau să servească drept material instructiv pentru

1. Adrian Marino, *Carnete europene. Însemnare a călătoriei mele făcută în anii 1969*-1975, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1976, p. 99.

tinerii ţărănişti, a căror reorganizare era urmărită cu scopul unei revolte împotriva sistemului. Simplul fapt de a fi redactat aceste manifeste, dublat de acela de a stabili la Iaşi întâlniri directe cu câţiva simpatizanţi P.N.Ţ. în vederea strângerii unor fonduri băneşti necesare multiplicării textelor ideologice, îl transformă pe Adrian Marino într-unul dintre conducătorii acestei revolte, fiind considerat un element extrem de periculos prin ostilitatea sa faţă de regim.

Sentinţa nr. 979[1] din 19 octombrie 1950 cu unanimitate de voturi îl declară culpabil pentru uneltire contra ordinii sociale şi îl condamnă la zece ani temniţă grea, cinci ani de degradare civică şi 5.000 lei cheltuieli de judecată cu socotirea detenţiei preventive de la data de 22 februarie 1949, data arestării sale.

Anii de închisoare ai lui Adrian Marino sunt foarte greu de reconstituit, neexistând suficiente informaţii legate de această perioadă : câteva referiri în cărţile editate după revoluţie, în jurnalele sale de călătorie sau în interviurile pe care le-a dat, cu diverse ocazii festive, în presă. Pe baza fişelor matricole penale poate fi reconstituit un traseu al detenţiei lui Adrian Marino, un traseu compus din date de transfer şi numele închisorilor prin care a trecut, fără prea multe detalii legate de regimul său de detenţie. Adrian Marino a trecut sub tăcere tot ceea ce ţine de anii de închisoare, preferând să păstreze un mister apăsător asupra acestui episod dureros al existenţei sale.

Neîncetând nici o clipă să pună la îndoială triumful cauzei în care credea şi pentru care era capabil de orice sacrificii, Adrian Marino a sperat mereu într-o intervenţie din exterior care să ducă la prăbuşirea regimului comunist din ţară, încercând să se pună mereu la curent cu ceea ce se întâmplă dincolo de zidurile închisorilor prin care trecea.

Ferm convins că, odată înlăturaţi comuniştii de la putere, un alt partid politic extrem de capabil va trebui să le ia locul, Adrian Marino spera în succesul ţărăniştilor, încurajându-şi în permanenţă tovarăşii să se pregătească pentru acest moment, perfecţionându-se continuu. Discuţiile politice, de cultură generală, de critică şi teorie literară, dar, mai ales, cursurile de limbi străine pe care le preda amatorilor îl ajutau să îşi menţină mintea ocupată şi ageră, să nu se blazeze sau să înnebunească în lumea atât de absurdă a închisorilor comuniste, în care fiecare zi părea desprinsă dintr-un scenariu grotesc.

Conform informaţiilor furnizate autorităţilor chiar de către un coleg de celulă, extrem de binevoitor şi de atent la detalii, a cărui adevărată identitate rămâne ascunsă în spatele numelui de cod, la Penitenciarul Ocnele Mari, Adrian Marino nu are un comportament exemplar printre deţinuţi : „Printre altele, Marino Adrian a căutat să ridice moralul deţinuţilor din cameră, arătând că cel târziu până în primăvară situaţia va fi rezolvată definitiv şi toţi deţinuţii vor fi liberi. A căutat să demonstreze deţinuţilor P.N.Ţ.-işti că singurul partid politic de care dispune viitorul ţării, va fi P.N.Ţ. Permanent acest deţinut menţine o atmosferă P.N.Ţ.-istă în cameră, influenţând prin această atitudine duşmănoasă regimul nostru şi pe ceilalţi deţinuţi din cameră"[2].

Mai mult, conform raportului întocmit la 11 noiembrie 1954 de către comandantul Penitenciarului de la Ocnele Mari, ostilitatea lui Adrian Marino atinge punctul culminant într-o instigare la revoltă : „Permanent a căutat să menţină o atmosferă politică P.N.Ţ.-istă printre deţinuţii din cameră, iar în luna iulie 1954 a instigat la răzvrătire contra administraţiei pe deţinutul Mateescu Ioan care a lovit pe comandantul penitenciarului ieşind afară din celulă şi zbierând cât îl ţinea gura : criminalilor de comunişti etc., fapte pentru care a fost

1. A.C.N.S.A.S., fond *Penal*, dosar nr. 5560, vol. 3.
2. A.C.N.S.A.S., fond *Informativ*, dosar nr. 210564, „Fişă 18 nov 195, informator deţinut «Tudor», Penitenciar Ocnele Mari".

pedepsit împreună cu alţi deţinuţi cu izolare. Este un element periculos şi necesită supravegherea lui atentă din partea organelor operative”[1].

Atunci când la 19 februarie 1957 este eliberat din Penitenciarul de la Aiud fără a i se impune domiciliu obligatoriu, Adrian Marino declară că se va stabili la vechea sa adresă din Bucureşti de pe Bd. Republicii nr. 67.

După o scurtă perioadă de timp petrecută împreună cu părinţii şi rudele sale la Iaşi şi Botoşani, Adrian Marino va reveni în capitală, unde primise câteva oferte de angajare. La abia trei luni de la ieşirea din închisoare, libertatea sa va lua sfârşit, fiind informat că i s-a fixat domiciliu obligatoriu, prin decizia nr. 6737 din 2 aprilie 1957, pe timp de douăzeci şi patru de luni în satul Lăţeşti, raionul Feteşti. Ce s-a întâmplat în realitate cu această prelungire a detenţiei sale nu au ştiut nici măcar organele de Securitate, solicitând în repetate rânduri Penitenciarului de la Aiud să le trimită informaţii legate de eliberarea lui Adrian Marino, cu atât mai mult cu cât prin decizia nr. 40855 din 15 august 1957 nu i se fixase domiciliu obligatoriu, fiind liber a decide singur în ce localitate se va stabili după eliberare. Cauzele acestei sancţiuni suplimentare rămân în continuare necunoscute, în jurul lor construindu-se diverse ipoteze.

Într-un raport din 1959 cu propunerea de recrutare a sa ca agent se lansează opinia conform căreia ar fi fost sancţionat pentru actul de răzvrătire de la Ocnele Mari : „În anul 1954 împreună cu alţi deţinuţi au instigat la răzvrătire contra administraţiei pe deţinutul Mateescu Ion, care a lovit pe comandantul formaţiunii. Pentru aceste fapte la eliberare din penitenciar în anul 1957 numitului Marino Adrian i s-a fixat domiciliu obligatoriu în comuna Lăţeşti pe timp de 24 luni”[2]. Conform unei alte păreri, în ziua când a fost eliberat de la Aiud i s-a trasat de către deţinutul C.R. Moldovanu sarcina de a avea grijă de tineretul P.N.Ţ. deoarece acesta constituie baza, acest ordin secret ajungând la urechile comandantului, care l-ar fi trimis la Lăţeşti spre a fi strict supravegheat şi împiedicat a duce misiunea la bun sfârşit. Adrian Marino bănuia că a fost victima unei indiscreţii comise de o cunoştinţă căreia îi făcuse un serviciu.

În Bărăgan, Adrian Marino este „luat în lucru” de Securitatea din Feteşti sub atenta supervizare a legendarului Livescu (personaj emblematic al securistului tipic în jurnalele lui Paul Goma), care va citi rapoartele periodice redactate de către informatori, monitorizând în permanenţă evoluţia lui Marino, întregindu-i portretul cu noi elemente cu care putea fi manipulat în viitor, adunând cât mai multe probe compromiţătoare care să fie folosite în momentul racolării sale drept elemente de constrângere.

După ce Adrian Marino a fost atent verificat pe la toate închisorile în care şi-a petrecut anii de detenţie, după ce informatorii au furnizat numeroase elemente pe baza cărora să se construiască portretul lui Adrian Marino, preocupările, anturajul şi programul său zilnic, la 10 februarie 1959 va fi întocmit un raport cu propunerea de recrutare ca agent, dare de seamă în care sunt accentuate calităţile de informator pe care le-ar putea deţine Adrian Marino, cât şi principalele elemente materiale care l-ar putea stimula să accepte o colaborare : loc de muncă, îngrijiri medicale, recompense băneşti etc. Importanţa sa devine capitală datorită relaţiei deosebit de strânse pe care acesta o are cu membri P.N.Ţ. din Lăţeşti, bucurându-se printre aceştia de o mare autoritate şi prestigiu.

Refuzurile repetate ale lui Adrian Marino de a colabora i-au determinat pe ofiţerii securişti să treacă la o înscenare extrem de abilă, folosind ca pretext legea razei care le interzicea D.O. -iştilor să treacă dincolo de cei 15 kilometri fixaţi ca domiciliu stabil. În

1. *Ibidem*.
2. A.C.N.S.A.S., fond *Informativ*, dosar nr. 210564, „Raport din 10 feb 1959 cu propunere de recrutare ca agent”.

cazul satului Lăţeşti situaţia este şi mai specială, deoarece situarea sa geografică la exact 12 kilometri de Feteşti-gară şi 15 kilometri de Feteşti-oraş transformase această lege într-un instrument manipulator aflat de îndemâna organelor de ordine. Speculând frumoasa poveste de dragoste dintre Adrian Marino şi logodnica sa Lidia Bote şi plecările repetate ale lui Marino la Feteşti pentru a primi şi trimite pachete viitoarei sale soţii, Adrian Marino este arestat şi anchetat pentru părăsirea domiciliului obligatoriu, propunându-i-se ca alternative fie închisoarea, fie colaborarea.

Deznodământul întregii înscenări va primi o formulare foarte legală prin decizia nr. 113400 din 18 mai 1959, care prevedea un an de închisoare corecţională pentru părăsirea domiciliului obligatoriu fără aprobare. Din această pedeapsă va ispăşi însă doar patru luni, fiind graţiat prin decretul din august 1959. O continuare a acestei pedepse se va face la 20 mai 1962, când, expirându-i termenul de domiciliu obligatoriu, i se va fixa, prin decizia E/164300 din 21 mai 1962, o continuare pe timp de încă douăsprezece luni, executate la acelaşi domiciliu din comuna Lăţeşti, cu specificarea de a fi strict supravegheat spre a vedea dacă şi-a schimbat atitudinea ostilă regimului.

Neavând nici măcar un reproş la adresa comportamentului impecabil al D.O.-istului Adrian Marino, la 20 mai 1963 i se vor ridica restricţiile domiciliare la expirarea termenului, redevenind un cetăţean liber a se stabili în localitatea Cluj, după cum îşi manifestase dorinţa. O notă informativă pentru Miliţia judeţului Cluj şi una pentru Securitatea aceluiaşi judeţ realiza transferul a ceea ce devenise între timp „dosarul Adrian Marino”, sugerându-se o atentă supraveghere a acestuia spre a împiedica orice recidivă.

Anii de închisoare pe care i-a străbătut cu credinţa neclintită în biruinţa cauzei pentru care lupta, lungii ani de deportare din Bărăgan, pe care i-a stors de fiecare picătură creatoare, documentându-şi şi structurându-şi operele viitoare, rapida reintegrare profesională de după eliberare, care va culmina cu operele publicate în străinătate şi primirea unor premii internaţionale, sunt tot atâtea prilejuri pentru Adrian Marino de a se declara învingător. Chiar dacă după fiecare victorie va gusta câte puţin şi gustul amar al eşecului, răsunetul realizărilor sale izbindu-se de o rezistenţă opacă din partea contemporanilor, Adrian Marino nu se va da bătut niciodată, continuându-şi lupta cu forţe din ce în ce mai puternice.

O cursă contra cronometru împotriva timpului nemilos, după cum va declara el însuşi în *Jurnale*, aceasta este viaţa lui Adrian Marino. O luptă aprigă şi surdă, purtată cu demnitate şi în tăcere deplină, în urma căreia va încerca să recupereze poziţiile pierdute în urma experienţei carcerale, să se reintegreze unei epoci cu care va fi în permanentă contradicţie, să recupereze anii pierduţi printr-o productivitate literară impresionantă. Credinţa sa nestrămutată că doar opera îi va asigura imortalizarea, câştigând definitiv această luptă împotriva timpului şi a uitării, îl va determina să găsească întotdeauna forţa interioară de a depăşi toate obstacolele care i se vor ivi în calea afirmării prin creaţie.

Destinul său stă sub un permanent semn al răzvrătirii în faţa nedreptăţilor pe care viaţa le scoate în calea fiecărui individ şi al luptei acerbe de a anihila influenţele nefaste pe care aceasta le-a avut asupra propriei sale persoane. Regulile acestei lupte sunt trasate foarte clar încă de la începutul ei, trimiţând la demnitate umană, verticalitate, principii morale şi etice de o valoare incontestabilă, într-o epocă agitată care a stat sub semnul compromisului.

Începuturile acestei permanente lupte cu soarta potrivnică trebuie căutate departe, în însuşi actul debutului său literar, care va fi pecetluit cu o împotrivire violentă din partea celui care ar fi trebuit să îi susţină şi afirme valoarea, încurajându-l să meargă mai departe pe drumul ales : „Am debutat în 1939, în *Jurnalul literar*, fiind în clasa a şaptea de liceu, la Iaşi. Acest debut a fost sub semnul adversităţii, şi, probabil, din această cauză, sub semnul adversităţii am rămas până astăzi, în diferite faze, în diferite împrejurări şi în diferite contexte. Ce s-a întâmplat ? Am publicat un articol despre Sanielevici şi, cam la o

săptămână interval, profesorul de română m-a anchetat : «Dumneata eşti autorul ? ». «Da», am spus eu şi i-am răspuns cam obraznic, evident – obrăznicia vârstei şi impertinenţa debutului. Rezultatul a fost o palmă imensă şi darea afară. Aşa am debutat în literatură”[1].

Reiterarea acestei palme deloc simbolice se va realiza de nenumărate ori în viaţa sa, de data aceasta la nivelul semnificaţiei gestului de contestare brutală pe care acesta îl implică. Dacă ar fi să spicuim doar câteva dintre momentele importante ale carierei sale, am putea aminti de scandalul cu G. Călinescu şi despărţirea definitivă de maestrul care va întoarce spatele propriului discipol, scandalul provocat de apariţia *Hermeneuticii lui Mircea Eliade* şi atitudinea indiferentă a acestuia faţă de actul recuperator al lui Marino sau celebra ceartă a intelectualilor care a contestat întreaga sa activitate de cultură alternativă celei comuniste.

„(…) am avut o viaţă compusă din contratimpuri”[2], declara cu seninătate într-un interviu Adrian Marino. Să fie oare aceasta explicaţia pentru totala inaderenţă a mediului în care a trăit la activitatea sa profesională şi la stilul de viaţă nonconformist ? Atitudinea sa este rezultatul unei filosofii de viaţă, care a fugit în permanenţă de orice ierarhizare şi instituţionalizare din dorinţa de a-şi păstra independenţa de spirit şi originalitatea creaţiei, de a nu se lăsa încremenit în sisteme sterile care consacră valoarea, etichetând-o şi punând-o la păstrare în anticamera culturii veritabile.

Pentru a fundamenta aceste afirmaţii, vom face referire în continuare la două episoade importante din viaţa sa, momente pe deplin ilustrative pentru modul în care intelectualii au trăit şi au creat în plină epocă totalitaristă, dar, mai ales, cum au reuşit să îşi păstreze libertatea de spirit şi de creaţie. Este vorba despre înfiinţarea şi conducerea unei reviste de circulaţie internaţională, condiţiile speciale în care aceasta a apărut precum şi „concesiile” care au fost făcute spre a-i face posibilă prezenţa într-o epocă totalitaristă şi editarea *Hermeneuticii lui Mircea Eliade*, un act de cultură alternativă sistemului şi de recuperare şi restaurare a unui autor multă vreme interzis.

Aceste două episoade din biografia lui Adrian Marino au o importanţă capitală în ilustrarea condiţiilor în care şi-a creat, în plină epocă de cenzură comunistă, statutul de „liber profesionist”, un caz cu totul aparte în peisajul epocii.

O viaţă în umbra Securităţii

Viaţa sa de după perioada detenţiei înseamnă doi agenţi de Securitate care să îi urmărească orice mişcare, vecini curioşi care să dea rapoarte permanente despre ceea ce se întâmplă în casa lor, interceptarea corespondenţei interne şi, mai ales, internaţionale, supravegherea strictă a tuturor scrierilor pe care le publică şi a vizitelor pe care le primeşte la domiciliu. În noul său dosar de urmărire se adună zeci de rapoarte asupra activităţii sale, referate legate de conţinutul scrierilor lui, ordine de supraveghere când se deplasează din localitate, bileţele cu rezumatele tuturor scrisorilor pe care le primeşte sau le expediază, rapoarte de verificare a relaţiilor pe care le are cu fiecare dintre vizitatorii săi sau cu persoanele cu care intră în contact când îşi părăseşte domiciliul.

1. Alexandru Duţu, „Biografia ideii de literatură vol. I : Adrian Marino, Pro domo”, în *Jurnalul literar*, II, nr. 35-38, octombrie 1991.
2. Sorin Serghie, „Adrian Marino la 75 de ani”, în *Mesagerul transilvănean*, Cluj, VII, 1582, 11 septembrie 1996.

Urmărit întotdeauna de umbrele sale fidele, Adrian Marino va fi marginalizat de către cunoscuţi, fiecare persoană care va intra în contact cu el va fi apoi supravegheată şi interogată. De teama Securităţii, aceştia ajungeau să treacă pe celălalt trotuar la vederea lui Adrian Marino sau să îi ignore salutul, prefăcându-se că nu îl cunosc.

Ajutat de soţie, Adrian Marino face mai multe încercări de a-şi găsi un loc de muncă corespunzător studiilor sale. Încearcă astfel să devină documentarist-cercetător la un Institut al Academiei din Cluj, dar şeful de cadre îl trimite să umple sticlele de bere la fabrica Ursus. Această ofensă l-a îndepărtat de orice tentativă de a mai obţine un loc de muncă la stat, întreaga sa existenţă ducând o activitate independentă, care i-a adus multe satisfacţii intelectuale, dar şi un sentiment de eliminare din viaţa social-profesională, unde ar fi putut realiza, în condiţiile unui regim democratic, o prodigioasă muncă de cercetare sau poate chiar o catedră universitară.

Anii grei de muncă asiduă, de mizerii financiare (declară fără nici un echivoc că s-a lăsat într-un fel „întreţinut” de soţia sa, trăind amândoi din salariul acesteia până când banii obţinuţi din drepturile de autor ale cărţilor publicate au remediat situaţia) l-au îndârjit în realizarea scopurilor propuse.

Reputaţia de fost deţinut politic îl va urmări multă vreme şi în sfera profesională. Neavând dreptul la semnătură şi dorindu-şi cu perseverenţă să reuşească în domeniul literar, Adrian Marino va renunţa la ideea unei cariere instituţionalizate şi va începe toate demersurile legale de repunere în drepturile de autor, pentru a trăi ca liber profesionist din editarea scrierilor sale. Va reitera cererile de a-şi recupera manuscrisul despre Macedonski pe care, înainte de arestare, îl avea dat spre publicare unei edituri, va reactualiza lucrarea spre a putea fi cât mai curând publicată şi va lua legătura cu diverşi editori în vederea unei viitoare colaborări. Îşi va intensifica activitatea publicistică, va relua legăturile cu unii prieteni care între timp deţineau poziţii importante în viaţa culturală românească şi va reîncepe, treptat, să îşi recâştige prestigiul intelectual pe care îl avusese înainte.

Rapoartele din dosarul[1] său de urmărire sunt o mărturie evidentă a faptului că Adrian Marino a renunţat la orice implicare politică, consacrându-se doar muncii de cercetare ştiinţifică, ducând o viaţă retrasă şi dedicată studiului. Articolele pe care le publică sunt neutre, el nesemnând texte angajate politic, la fel cum şi corespondenţa sa privată nu conţine nici un element compromiţător. Adrian Marino a adoptat aceeaşi strategie pe care o avusese şi în Bărăgan : se va supune formal legilor, păstrându-şi însă independenţa de spirit.

Înarmat cu o listă impresionantă a acţiunilor culturale pe care le-a făcut spre a se reintegra profesional, Adrian Marino se va deplasa la Bucureşti spre a cere Tribunalului Militar reabilitarea sa juridică : „După executarea condamnării mele, m-am reintegrat cu toată seriozitatea şi puterea de muncă în viaţa socială şi culturală a ţării noastre, desfăşurând o activitate de critic, istoric literar şi cronicar, care a atras recunoaşteri publice (premiul Academiei Române, în 1967, al Uniunii Scriitorilor în 1968), o bună primire din partea presei de specialitate şi a publicului cititor. Întrucât, în fapt, contribuţia mea la dezvoltarea studiilor literare şi a culturii noastre actuale a fost din plin recunoscută, solicit ca şi în drept reabilitarea mea să urmeze calea legală. M-am eliberat în mai 1957. Sunt încadrat în Uniunea Scriitorilor din R. S. România, Asociaţia Cluj. Îmi câştig existenţa în mod cinstit, publicând cărţi, studii şi articole de critică, estetică şi istorie literară. N-am mai suferit nici o altă condamnare şi am achitat toate cheltuielile judiciare la care am fost obligat prin hotărâre. Voi prezenta la termenul ce se va fixa toate actele necesare judecării prezentei cereri de reabilitare”[2].

1. A.C.N.S.A.S., fond *Informativ*, dosar nr. 210564, trei volume.
2. A.C.N.S.A.S., fond *Penal*, dosar nr. 5560, vol. 3, „Cerere adresată preşedintelui Tribunalului Militar Teritorial Bucureşti din 12 iulie 1969 prin care solicită reabilitarea judiciară în temeiul articolelor 133 şi 135 din Codul Penal”.

Cererea sa este întărită prin recomandări serioase din partea Uniunii Scriitorilor, activitatea sa editorială şi publicistică, editarea operei lui Macedonski în zece volume, dar şi înfiinţarea şi coordonarea Cercului de studii literare, „primul de acest gen în cadrul Asociaţiei noastre, consacrat formaţiei intelectuale şi profesionale a tinerilor, critici şi publicişti clujeni"[1]. Toate acestea sunt acţiuni foarte apreciate, care vorbesc de la sine despre intenţiile serioase ale autorului lor. Hotărârea Tribunalului nu se lasă mult aşteptată şi este extrem de favorabilă. Prin procesul verbal şi sentinţa nr.156 din 17 iulie 1969 a Tribunalului Militar Teritorial Bucureşti se dispune reabilitarea judecătorească a lui Adrian Marino.

Acesta este începutul carierei interne şi internaţionale a lui Adrian Marino, care va deveni o prezenţă vie în critica românească şi internaţională. Cu o putere de muncă intimidantă, cu o forţă şi perseverenţă impresionante, Adrian Marino va recupera într-un ritm foarte accelerat toţi anii de inactivitate literară. Pe lângă acţiunile sale justiţiare de recuperare critică lui Macedonski, a lui Eliade sau a lui Étiemble, el îşi va teoretiza propriul sistem de critică în cărţi de sine stătătoare, pe care începe să le publice în versiuni străine, deschizând drumul circulaţiei internaţionale a operei sale. Adrian Marino se va manifesta activ atât în publicistică, cât şi în cadrul Uniunii Scriitorilor şi al Asociaţiei de Literatură Comparată, participând la manifestările interne şi externe organizate de aceste instituţii şi câştigând numeroase premii literare.

Cariera sa internaţională stă însă sub semnul înfiinţării, coordonării şi difuzării *Cahiers roumains d'études littéraires* (*C.R.E.L.*), singura revistă română de studii comparate redactată în limbi de circulaţie internaţională, care se va bucura de un mare succes peste hotare. Geneza acestei reviste are o poveste mai specială, ea fiind strict dependentă de epoca în care a luat fiinţă şi de realităţile culturale ale regimului comunist. Conform propriilor declaraţii, *C.R.E.L.* a însemnat pentru Adrian Marino un prim compromis formal pe care îl va face cu sistemul, un gest fără de care acest proiect cultural nu ar fi avut nici o şansă de a fi transpus din idee în practică.

Pentru a înţelege contextul editării acestei reviste, este necesară o descriere globală a situaţiei. Ne aflăm în a doua etapă a evoluţiei istorice a regimului comunist în România. Prima parte, cea de represiune stalinistă asupra întregii ţări, a însemnat un regim drastic de cenzură în care nu era posibil nici un act care să nu corespundă politicii culturale a autorităţilor. După 1965, acest regim se mai îndulceşte, în sensul că închiderea ermetică faţă de exterior începe să mai „răsufle", permiţându-le unor intelectuali români să călătorească în străinătate sau cărţilor occidentale să aibă o circulaţie relativ liberă în România. Mai mult, autorităţile încep să fie preocupate de modul în care ţara noastră este percepută cultural peste hotare.

Din aceste considerente, intelectualii care, în diferite contexte, ajunseseră să îşi facă cunoscut numele în străinătate sunt lăsaţi să călătorească liber la diverse simpozioane şi conferinţe internaţionale sau să predea la universităţile străine. Adrian Marino a văzut în această situaţie singura soluţie de a-şi concretiza planurile literare. Aşa cum just constată şi Ion Bogdan Lefter, preocupările comparatiste şi cosmopolite ale lui Adrian Marino necesitau o manifestare internaţională, criticul tânjind după o comunicare reală şi eficientă cu comunitatea ştiinţifică internaţională: „Cum? «Culoarele» deja disponibile, oficiale şi ideologizate, nu puteau oferi rezultatele cele mai bune. Un proiect underground, un fel de «samizdat» gândit pentru o difuzare peste graniţe ar fi fost o utopie. Drept pentru care

1. *Ibidem*, „Adeverinţa nr. 4997 din 14 VII 1969 din partea Uniunii Scriitorilor din R.S.R. semnată de vicepreşedintele Laurenţiu Fulga".

Adrian Marino a ales o soluţie donquijotească, dar care a mers : şi-a înfiinţat propria revistă de studii literare, sub «umbrela» unei instituţii oficiale, Editura Univers ! Speculând toleranţa regimului faţă de foştii deţinuţi politici, beneficiind şi de complicitatea celor care, în loc să-i blocheze iniţiativa, au acceptat-o şi l-au ajutat (cazul lui Romul Munteanu, directorul editurii, deci «nomenclaturist cultural» al perioadei, dar şi profesor universitar, autor de studii de teorie literară şi de comparatistică), Adrian Marino a fondat şi a dirijat din 1973 şi până în 1980 mensualul *Cahiers roumains d'études littéraires* (...)"[1].

Redactată în limbi de circulaţie internaţională, purtând semnăturile unor colaboratori internaţionali de prestigiu, tratând teme provocatoare, revista a devenit rapid o referinţă românească de prestigiu, fiind puternic şi inteligent promovată în străinătate. Compromisul care a stat la baza înfiinţării ei devine astfel nesemnificativ dacă îl raportăm la beneficiile pe care această revistă le-a adus culturii române. Totuşi, acest amănunt va fi considerat un fel de pată pe prestigiul până acum imaculat al lui Adrian Marino, în sufletul său ducându-se o luptă decisivă.

Cel mai intens va fi afectată conştiinţa criticului care până atunci se luptase din toate puterile să nu accepte nici un compromis, indiferent de natura lui sau de circumstanţele atenuante pe care le-ar fi putut avea. Ceea ce se întâmplă de fapt în sufletul lui Adrian Marino va fi o mutaţie considerabilă a priorităţilor sale. Nu în sensul că va renunţa la principiile după care s-a guvernat o viaţă întreagă, ci în sensul că a devenit conştient de inutilitatea atitudinilor înţepenite într-o mândrie orgolioasă. De la a nu colabora sub nici o formă cu regimul doar din principiu şi până la a-şi păstra integritatea morală cu preţul unei ratări intelectuale, Adrian Marino va începe să vadă lucrurile dintr-o altă perspectivă.

Împotrivirea faţă de regim poate îmbrăca, în concepţia lui Adrian Marino, două forme distincte. Prima dintre ele, ale cărei consecinţe le-a testat pe propria sa piele, constă într-o negare violentă, spectaculoasă a sistemului. Această atitudine, specifică elanurilor nebuneşti ale tinereţii, este compromisă din start prin măsurile drastice de protecţie pe care acest sistem le va activa împotriva oricărei forme de rebeliune. Este o luptă pierdută din start. Chiar dacă finalul îl aureolează pe opozant în erou, schimbările pe care acesta le aduce sistemului sunt nesemnificative, gestul său devenind astfel aproape gratuit.

A doua atitudine, una de maturitate, constă într-o abilă manipulare a imperfecţiunilor existente în sistem în vederea slăbirii şi anihilării complete a acestuia. Decizia înţeleaptă a lui Adrian Marino constă în a se folosi de toate pârghiile pe care sistemul i le va pune la dispoziţie în vederea atingerii obiectivelor sale culturale.

Scrierile sale din domeniul criticii literare sunt o formă de diversiune, o abilă păcălire a cenzurii, forma pe care Adrian Marino a găsit-o spre a se sustrage de la orice scriere cu angajament politic. În plus, acest domeniu era singurul care avea legătură cu preocupările sale intelectuale, permiţându-i astfel să îşi păstreze o formă de libertate intelectuală.

Calitatea sa de membru al Uniunii Scriitorilor şi al Asociaţiei Naţionale de Literatură Comparată este o altă modalitate de a beneficia de facilităţile oferite de sistem spre a-şi atinge obiectivele personale. Ieşirile în străinătate realizate sub egida acestor instituţii nu au însemnat pentru Adrian Marino decât şansa de a se documenta la biblioteci de prestigiu şi a întâlni intelectuali cu preocupări identice, cu care să intre în contact spre a realiza un important şi necesar schimb de informaţii şi păreri critice în domeniile care îl interesau.

Chiar dacă aceste mici „maşinaţiuni" sunt resimţite acut de conştiinţa sa ca fiind compromisuri impardonabile făcute sistemului, Adrian Marino este conştient de faptul că

1. Ion Bogdan Lefter, *Adrian Marino : un proiect pentru cultura română. Analize şi evocări,* Editura AiusPrintEd, Craiova, 2006, p. 28.

trebuie să treacă peste aceste frustrări spre a-şi salva creaţia. Complicitatea este preţul pe care trebuie să îl plătească epocii în care a trăit şi criticul nu poate spera decât în faptul că posteritatea va înţelege acest lucru, fiind capabilă să facă o distincţie categorică între colaboraţionismul voluntar şi interesat şi cel constrâns de împrejurări : „Această stare de fapt explica, chiar dacă nu scuza, în conştiinţa noastră, o serie întreagă de contradicţii şi ambiguităţi, de duplicităţi şi simulări, de compromisuri şi adaptări, care au caracterizat, în general, practica vieţii culturale, sub ceauşism, zi de zi. Situaţie odioasă, insuportabilă, pe planul conştiinţei morale rigide, inflexibile. Inevitabilă însă în realitatea cotidiană. Alternativa supremă era : tăcerea, ratarea, izolarea, ieşirea din actualitate, deci condamnarea definitivă la sterilitate, la sinucidere literară, sau acceptarea dureroasă a unor situaţii date. Fiecare a rezolvat această dilemă în felul său. Reguli rigide nu puteau fi impuse nimănui. Iarăşi : nici nu acuzăm, nici nu scuzăm pe nimeni. O ţară numai de «eroi» nu s-a văzut, încă, nicăieri în lume. «Eroismul» este privilegiul doar al unei foarte restrânse elite. Dar există, de fapt, două forme de eroisme : unul sublim, spectaculos, al marilor gesturi şi sacrificii, şi altul modest, cotidian, obscur, adesea anonim, al sacrificiului şi mortificării zi de zi”[1].

După ce eşuase în tinereţe adoptând, instinctual, prima formă a eroismului, Adrian Marino va decide să redea un sens vieţii sale, folosindu-se tocmai de acest sistem împotriva căruia luptase cu înverşunare. Tânărul ţărănist, care publica texte ilegale pentru că îşi simţea anihilată libertatea de exprimare, a găsit la maturitate o formă abilă de a se exprima liber prin intermediul unor „scrieri cu cheie”, cum le şi numeşte autorul, accesibile doar acelora care ştiu să treacă dincolo de aparenţe. Scrierilor din domeniul criticii literare li se vor adăuga jurnalele intelectuale sau cărţile despre Eliade şi Étiemble, toate acestea fiind de fapt manifestări culturale alternative culturii oficiale.

Întreaga activitate a lui Adrian Marino poate fi interpretată ca un act de nonconformism, de afirmare a propriei personalităţi şi independenţe culturale, de spargere a unei blocade şi ideologii totalitare. Departe de a fi un învins al sistemului, Adrian Marino nu se va da niciodată bătut, ajungând să îşi împlinească destinul creator în ciuda tuturor adversităţilor pe care istoria i le scoate în cale. Lecţia de viaţă pe care a învăţat-o în puşcăriile comuniste este aceea că nu rezolvi nimic prin împotrivire făţişă. Este mai bine să stai liniştit, să mimezi indiferenţa şi complicitatea, să studiezi punctele slabe ale adversarului şi să îţi pregăteşti în tăcere revanşa.

Aplicată în libertate, această lecţie a asigurat succesul enorm pe care criticul de idei l-a înregistrat în viaţa culturală românească şi internaţională. El s-a folosit de pârghiile puse la dispoziţie de sistem doar pentru a se lansa, a-şi recâştiga poziţiile pe care acelaşi sistem i le distrusese complet în tinereţe.

Atunci când Adrian Marino se va afirma pe plan internaţional, primind premii şi burse (Premiul Herder), invitaţii oficiale de a conferenţia la universităţi străine, colaborări la edituri prestigioase din străinătate, el se va desprinde total de sistem, continuându-şi activitatea pe cont propriu. Faptul că şi-a păstrat întotdeauna libertatea de spirit şi de gândire, că a făcut doar unele compromisuri formale spre a supravieţui intelectual în dificila epocă în care a trăit este demonstrat de modul în care a ales să îşi trăiască viaţa. Retras şi discret, neintegrându-se niciodată profesional sau social în instituţiile statului comunist, muncind cu perseverenţă zi de zi spre a-şi construi opera prin a cărei valoare spera că se va impune pe plan internaţional.

---

1. Adrian Marino, *Politică şi cultură. Pentru o nouă cultură română*, Editura Polirom, Iaşi, 1996, pp. 80-81.

Din culisele editării unei cărţi : *Hermeneutica lui Mircea Eliade*

Un alt episod important din viaţa şi cariera lui Adrian Marino constă în editarea uneia dintre cele mai reprezentative cărţi ale sale, *Hermeneutica lui Mircea Eliade*. Această carte are un destin aparte. Povestea acestui destin nu poate fi înţeleasă pe deplin fără o raportare directă la întregul context socio-politic în care ea a fost editată. Anii ’80 în România ne aduc în plină epocă comunistă, în care termeni precum liste de epurare, cenzură, joc de culise, politică de recuperare, interdicţie, vânzare pe sub mână, lecturi clandestine, recenzare în funcţie de interesele partidului etc. sunt elemente normale ale vieţii unei societăţi atent controlate şi centralizate.

Deşi Adrian Marino declară că a scris *Hermeneutica* extrem de repede, dezvoltând şi reelaborând un studiu despre Mircea Eliade pe care îl publicase anterior[1], deşi cartea a fost predată în 1978 editurii Dacia pentru a fi trimisă spre aprobare la Consiliu (Vasile Nicolescu), ea nu va primi unda verde a tiparului decât în 1980. Între timp ea este aprobată, respinsă, iarăşi aprobată şi din nou respinsă, într-un joc dibace de culise în care interesele personale şi de partid alternau, editarea cărţii devenind un adevărat teren de luptă.

Din diferite motive, până în 1965 Mircea Eliade va continua să figureze drept autor interzis în România socialistă. Anul 1965 coincide cu reîntoarcerea „spirituală” a lui Mircea Eliade în propria ţară prin intermediul scrierilor sale şi cu o lentă repunere a sa în drepturile literare. Întreaga acţiune de recuperare a lui Mircea Eliade îşi are raţiunile sale politice, notorietatea internaţională şi natura scrierilor sale transformându-l în candidatul perfect pentru rolul pe care ar fi trebuit să-l joace în împlinirea dezideratelor politicii de partid.

Este vorba despre o politică minuţios planificată care ţintea la un premiu Nobel pentru literatură şi care nu avea nici un candidat român de renume internaţional care să se ridice la nivelul exigenţelor impuse de această titulatură. Cartea de vizită a lui Mircea Eliade satisfăcea pe deplin necesităţile oficialităţilor române. Gloria şi simpatia de care se bucurase în cercurile intelectuale din ţară înainte de exil, aureolate de anii de interdicţie şi de succesele internaţionale, îl transformaseră în timp pe Eliade într-o figură legendară.

Mircea Eliade era una dintre figurile marcante ale exilaţilor politici români. Reîntoarcerea lui în ţară pentru a-i fi decernat premiul, în eventualitatea în care l-ar fi primit, ar fi echivalat pentru regimul comunist cu o recunoaştere implicită a legitimităţii sale : „Miza era cu atât mai mare cu cât o asemenea călătorie ar fi putut provoca o ruptură în sânul emigraţiei române, deja divizată în privinţa caracterului, frecventabil sau nu, al României lui Ceauşescu”[2].

În ciuda faptului că Mircea Eliade se dovedea a fi unul dintre principalii opozanţi ai regimului comunist, recuperarea sa nu va întâmpina nici o dificultate. Cu atât mai mult cu cât ea se desfăşoară doar în direcţiile dictate de interese. Nu putem vorbi despre o recuperare integrală, ci doar de una parţială şi fragmentară, atent controlată şi cenzurată. Mircea Eliade va fi popularizat doar sub aspectele care să avantajeze politica culturală oficială. De pildă, preocupările şi scrierile sale despre folclorul românesc se potrivesc cu politica naţionalist-ceauşistă axată pe valorile spirituale ale vieţii rurale. Scrierile sale despre traci par a se integra de asemenea dorinţei lui Ceauşescu şi a partidului de a-şi legitima existenţa până în preistoria ţării. Unele opere literare sunt considerate inofensive, pe când altele sunt

1. Studiu publicat în *Revista de istorie şi teorie literară*, nr. 2/1977 şi nr. 3/1977.
2. Florin Ţurcanu, *Mircea Eliade. Prizonierul istoriei*, Editura Humanitas, Bucureşti, 2007, p. 591.

în continuare pur şi simplu ignorate. Cât despre scrierile sale din domeniul religios, nu sunt utilizate decât unele texte despre mit, religia fiind în acea perioadă un subiect tabu pentru români. Scrierile indianiste sunt permise în măsura în care ele constituie o evadare fictivă într-un spaţiu exotic care nu ameninţă cu nimic raiul autohton al fericitei Epoci de Aur.

Primul pas al recuperării va consta în absolvirea de păcatele sale de tinereţe şi ridicarea acuzaţiei de legionar. Urmează apoi acordarea unor facilităţi care îi fuseseră până acum strict interzise. De exemplu, abia după 1965 i se permite să reia corespondenţa cu familia şi cu unii prieteni rămaşi în ţară (Petru Comarnescu), şi acest lucru doar sub pseudonim. Folosindu-se de pretextul împlinirii a şaizeci de ani, apar în presa românească a vremii cincisprezece articole elogioase începând cu septembrie 1967 şi terminând în februarie 1968. Textele care sunt publicate vizează în special beletristica şi câteva fragmente referitoare la mit şi au o circulaţie extrem de limitată.

Abia în 1969 începe să circule mai lejer pe piaţa de carte, deoarece i se vor reedita romanele *Maitreyi* şi *Nuntă în cer*, cu o prefaţă de D. Micu. În premieră i se va publica şi un volum de nuvele, *La ţigănci şi alte povestiri*, cu un studiu introductiv de Sorin Alexandrescu.

Numele său va fi din ce în ce mai cunoscut, culminând într-un adevărat mit în jurul anilor ’70 : „Despre un «mit Eliade» în cultura română se poate vorbi începând cu anii 1970. Acesta este întreţinut atât de folosirea savant orchestrată a imaginii lui Eliade de către propaganda regimului, cât şi de nostalgiile şi aşteptările unei părţi a intelectualităţii şi a publicului cultivat dornici să uite amintirea stalinismului cultural al anilor 1950. Înainte de război, Eliade avusese atât admiratori necondiţionaţi, cât şi critici înverşunaţi. În România lui Ceauşescu el îşi ocupă locul în galeria valorilor naţionale, chiar dacă regimul continuă să-i drămuiască prezenţa în peisajul cultural, refuzând să-i reediteze sau să-i traducă majoritatea cărţilor şi făcând să alterneze în presa intelectuală elogiile cu perioadele în care numele său este trecut sub tăcere”[1].

În 1978 i se decernează Legiunea de onoare, ocazie cu care revista *Secolul 20* îi consacră un întreg număr. Eforturile de recuperare ale oficialităţilor româneşti se intensifică printr-un lung şi obositor pelerinaj al unor emisari ai regimului Ceauşescu pe lângă Eliade. Printre numele emisarilor regimului comunist specificate de Florin Ţurcanu în monografia sa despre Eliade[2] se numără Eugen Barbu, care îl va întâlni pe Eliade în America pentru a încerca să-l convingă să viziteze România, asigurându-l în scrisoarea sa din 1968 de buna primire pe care o va avea în ţară. O scrisoare încurajatoare va fi trimisă în acelaşi an şi de către Valeriu Anania, care îi urează „o călătorie luminoasă şi rodnică” spre propria sa ţară.

Cel mai important dintre aceştia pare a fi bunul său prieten Constantin Noica, transformat în „avocatul unei «rezistenţe prin cultură»”[3]. Acesta îl va vizita în mod special la Paris în 1972 pentru a-i propune patronajul oficial al unui institut de studii orientale care urma să se înfiinţeze la Bucureşti, cu acordul şi finanţarea comuniştilor.

Jurnalul Monicăi Lovinescu descrie extrem de fidel această întrevedere pariziană, tot ea ne prezintă şi deznodământul ei, constând într-un refuz categoric din partea lui Eliade[4].

La întoarcerea în ţară, Constantin Noica va întocmi un memoriu despre Mircea Eliade şi revederea sa după treizeci de ani, o copie dactilografiată fiind păstrată de către Adrian Marino în fondul său arhivistic personal. Răspunsurile pe care le-a primit din partea lui Eliade par a fi într-adevăr negative, aşa cum bine intuise şi Monica Lovinescu. Mircea

1. *Ibidem*, p. 590.
2. *Ibidem*, p. 591.
3. *Ibidem*, p. 591.
4. Monica Lovinescu, *La Apa Vavilonului*, Editura Humanitas, Bucureşti, 1999, vol II (1960-1980), p. 187.

Eliade va refuza alegerea lui în Academia Română, părându-i-se o absurditate să fie onorat cu această distincţie tocmai de autorităţile care i-au impus atâta vreme interdicţie de publicare : „Mi-a spus că i se pare fără sens să fie ales membru al Academiei (când este membru al atâtor Academii străine) tocmai în ţara sa unde nu i s-a publicat nici o operă semnificativă”[1].

Oferta pe care Noica i-o va prezenta lui Eliade cuprindea, pe lângă înfiinţarea centrului amintit deja, şi propunerea de reeditare a revistei *Zalmoxis* cu ideea „să pregătim dialogul rodnic al Apusului cu Răsăritul îndepărtat, ce în deceniile următoare se va apropia sensibil de noi”[2], urmând ca prof. Cicerone Poghin să meargă la Chicago sau la Paris pentru a-l consulta pe Eliade în realizarea acestui proiect. Mircea Eliade nu este însă cucerit de aceste propuneri, el refuzând o posibilă întoarcere în ţară doar în vederea îndeplinirii lor.

Refuzul categoric al lui Eliade nu l-a descurajat însă pe prietenul său, filosoful de la Păltiniş continuând să convingă autorităţile de necesitatea recuperării lui Eliade : „Dacă există în străinătate câţiva oameni de cultură români ce ar trebui folosiţi, direct sau indirect, în pregătirea de specialitate a tineretului nostru sau pentru ridicarea prestigiului ţării, vom spune că doi dintre ei sunt excepţionali : Ştefan Lupaşcu şi Mircea Eliade”[3], va nota el în memoriul respectiv. Încercarea sa de a demonstra că Eliade este candidatul perfect ajunge până la invocarea unor motive de sănătate : „Reamintim că Mircea Eliade are peste 65 de ani şi că a suferit de un acces de pericardită. Dacă vrem să-l folosim, nu încape amânare”[4].

În jurnalul lui Mircea Eliade există un mic fragment în care cochetează cu ideile vehiculate de Noica în legătură cu o posibilă colaborare culturală între românii din diaspora şi cei rămaşi în ţară : „Îmi propun să scriu, după reîntoarcerea la Chicago, o prezentare amănunţită a ideilor şi sugestiilor lui Dinu în legătură cu «colaborarea culturală» pe care o propune între exil şi regimul din ţară”[5]. Ideea va rămâne însă doar la stadiul de proiect. Totuşi, se pare că Eliade nu considera drept imposibilitate o proiectată vizită în România, fiind extrem de sensibil la receptivitatea de care se bucură în propria sa ţară, cu atât mai mult cu cât spera că opera îi va fi redescoperită şi în România.

Monica Lovinescu va fi cea care va nota cu fidelitate în *Jurnal* evoluţia întâlnirilor cu aceşti emisari ai regimului. Iniţial, ea doar intuieşte dorinţa lui Eliade de a se face cunoscut în propria sa ţară cu orice preţ, inclusiv cu cel al unor compromisuri pe care va fi nevoit să le facă regimului : „Mircea lasă (convorbire telefonică), în sfârşit, să scape ceea ce nu spusese încă : promisese, sau lăsase să se înţeleagă (şi cui : lui Sorin Popa !) că dacă Bucureştiul l-ar propune (oficial, prin Uniunea Scriitorilor), pentru premiul Nobel, s-ar întoarce într-adevăr în ţară, dar numai pentru a pune o floare pe mormântul mamei lui şi alta pe mormântul lui Nae Ionescu. Romantic dar neconvingător. Noroc – e chiar singurul noroc – că e din nou interzis în România”[6].

Odată confirmate aceste intuiţii, ea va începe să-l suspecteze pe Eliade de o colaborare deja existentă între el şi cei care îl vizitau cu diverse interese : „(*Jurnalul* lui Mircea Eliade) L-am citit înainte de publicare şi după multe ezitări i-am scris lui Eliade să scoată cel puţin paragraful în care plânge pe scriitorul român cenzurat în însăşi persoana… cenzorului suprem, Vasile Nicolescu, venit să-l vadă, şi să adauge măcar câteva rânduri cu Goma,

1. Biblioteca Central Universitară Cluj-Napoca, fond Marino 371.
2. *Ibidem.*
3. *Ibidem.*
4. *Ibidem.*
5. Mircea Eliade, *Jurnal*, vol. II, ediţie îngrijită de Mircea Handoca, Editura Humanitas, Bucureşti, 1993, p. 67.
6. Monica Lovinescu, *Jurnal 1981-1984*, Editura Humanitas, Bucureşti, 2002, p. 108.

ciudat absent acolo unde sunt prezenţi – mereu – emisarii regimului, de la Cândea la Paul Anghel. Din aceeaşi dorinţă – sau obsesie – de a nu se pune rău cu autorităţile din România, spre a continua să fie publicat, evită sistematic în *Jurnal* să citeze lungile noastre conversaţii imediat ce soseşte la Paris pentru a-l pune la curent cu ce e nou în litere la Bucureşti. Se preface că află totul de la «vizitatori». Pe V. şi pe mine ne numeşte, bineînţeles, dar numai când nu e esenţial”[1].

Disponibilitatea lui Eliade de a face diverse compromisuri pentru a fi editat în România este semnalată şi de către Adrian Marino prin gestul de a-şi suprima pasajul antimarxist din *Aspects du mythe* al ediţiei, care urma să apară în limba română : „Dintr-o destul de lungă frecventare, după mai multe convorbiri directe şi schimburi epistolare, mi-am format convingerea că el era dispus să meargă departe, chiar foarte departe, în «colaborarea» sa cu regimul ceauşist”[2].

Adrian Marino nu se dă însă în lături în a-i acorda circumstanţe atenuante, presupunând că, rupt total de realităţile socialiste din România, Eliade acţiona în necunoştinţă de cauză, ignorând cu desăvârşire mecanismele funcţionării sistemului recuperărilor : „Adevărul este că M.E. dorea cu ardoare să fie editat şi în România, în patria sa, precum în alte ţări socialiste, dorinţă cum nu se poate mai îndreptăţită, fără să înţeleagă totuşi mecanismul adevărat al «recuperărilor» totalitare”[3].

Anul 1980 este cel mai productiv în materie de editare a lui Eliade în România. I se va publica *De la Zalmoxis la Genghis-Han*, carte salutată cu entuziasm în ţară încă de la apariţia ei în Franţa în urmă cu zece ani şi cele trei studii consacrate operei sale de către Adrian Marino, Ion Lotreanu şi Mircea Handoca. Calea spre cunoaşterea şi recunoaşterea operei lui Mircea Eliade în România este deschisă, culminând cu includerea sa în manualele şcolare ca bibliografie obligatorie şi cu *boom*-ul publicistic de după revoluţie când îi sunt recuperate mai ales textele de orientare legionară.

Pentru a conştientiza mai uşor rolul pe care l-a jucat Eliade însuşi în procesul recuperării sale, trebuie înţeleasă atitudinea pe care o are acesta atât faţă de exil, cât şi faţă de o posibilă întoarcere în ţara natală. Mircea Eliade a fost întotdeauna extrem de sensibil în legătură cu modul în care era perceput în propria sa ţară. Nutrea o dorinţă mai mult sau mai puţin mărturisită ca opera sa să fie cunoscută şi în România, renumele său internaţional nefiind suficient dacă în patria sa el nu era decât un mare necunoscut. Validarea valorii sale nu se putea face pe deplin fără o recunoaştere din partea mediilor intelectuale româneşti. Iar această recunoaştere se dorea a fi deplină, nu una superficială, cum ştia deja că este pe cale să se realizeze.

Obsesia lui Eliade de a întreba mereu dacă i s-a publicat ceva în ţară, dacă opera sa este citită şi apreciată de către conaţionalii săi poate părea maladivă în condiţiile în care succesele sale din străinătate sunt tratate cu indiferenţă şi o modestie greu de înţeles. S-ar putea chiar spune că pentru Eliade orice decernare de premii sau titluri onorifice nu putea fi trăită integral decât dacă ecourile sale răzbăteau până „acasă”.

Alţii chiar l-au acuzat de egoism şi de megalomanie. Sau de colaborare cu regimul comunist în vederea publicării, considerând că Eliade ar fi fost capabil să facă orice compromis şi să renunţe la orice etică din dorinţa de a fi publicat.

Adrian Marino, în experienţa sa cu publicarea *Hermeneuticii*, mărturiseşte că Eliade s-a plâns în repetate rânduri de poziţia sa extrem de dificilă, prins fiind între nevoia personală

---

1. *Ibidem*, p. 26.
2. Adrian Marino, *Politică şi cultură*..., p. 43.
3. *Ibidem*.

de a fi editat în România şi cea simbolică de a rămâne un reprezentant al exilaţilor politici : „Mai ales că nu o dată mi-a repetat că «reţinerea» sa de a «vizita» ţara, chiar şi în scopuri strict profesional-culturale, era singura sa «armă», unicul său mod de a fi editat şi totodată de a supravieţui moral. Dar şi de a rezista unei duble presiuni : din partea regimului, pe de o parte, a «diasporei», pe de alta. Odată chiar a izbucnit iritat : «Nu vezi ce-mi fac ăştia ?» Astfel de reacţii se pot întâlni şi în jurnalul său. Atitudine cu atât mai de înţeles pentru mine, aflat aproximativ în aceeaşi situaţie, prins între două focuri”[1].

Atât Monica Lovinescu, cât şi Adrian Marino semnalează la Eliade o oarecare inocenţă şi lipsă de informare în legătură cu adevăratele mecanisme ale recuperărilor comuniste din acea perioadă. Prins în cursa contra timpului pentru a-şi scrie marea operă, preocupat de problemele sale de sănătate şi ale soţiei, acaparat de intensitatea şi frecvenţa evenimentelor culturale pe care le trăia, Eliade nu s-a gândit probabil niciodată serios la toate implicaţiile pe care editarea sa în România le-ar fi provocat.

Hotărârea sa este simplă şi formulată în termeni categorici : „Poziţia mea este clară : colaborare culturală, neutralitate politică – în relaţiile cu ţara. Am un rost şi în diaspora (vom reactiva curând Centrul de Cercetări de la Paris). Pentru o mie de motive, o vizită «profesională» în R.S.R. mi se pare irealizabilă. Voi veni însă dacă voi obţine Premiul Nobel, ca să marchez că am fost onorat ca scriitor român (Am aflat de curând că aş fi avut foarte multe şanse în 1979, dacă aş fi fost propus oficial de autorităţile româneşti...)”[2].

În acest context al recuperării lui Mircea Eliade, Adrian Marino va da spre tipar cartea sa despre hermeneutica unui autor deja celebru în Occident. Adversari interni se dovedesc a fi Gogu Rădulescu şi Miron Constantinescu, care aveau răfuieli mai vechi cu Eliade. Alt personaj-cheie este Vasile Nicolescu, director al Publicaţiilor din fostul Comitet de Cultură şi Educaţie Socialistă. El fusese cel care prefaţase traducerea cărţii lui Eliade, *Aspects du mythe*, deţinând un monopol intern pe Mircea Eliade, în ciuda diletantismului său evident.

Nu se ştie cu exactitate ce a determinat într-un final aprobarea editării *Hermeneuticii* ; cert este că până şi Eliade se arătase extrem de surprins de succesul lui Marino, fiind sceptic încă de la început în legătură cu finalitatea demersului său. Adrian Marino îşi explică aprobarea prin unicul fapt că lucrarea se afla deja sub tipar în varianta franceză la Gallimard, ceea ce a forţat într-un fel deznodământul versiunii româneşti : „«Salvarea» sa efectivă a venit însă din partea iminentei versiuni franceze, apărută de fapt în iarna lui ’80. Intrată în circulaţie internaţională, interzicerea cărţii – din cauza notorietăţii lui Mircea Eliade – nu mai era practic posibilă”[3].

Acesta este contextul intern şi internaţional în care a apărut cartea lui Adrian Marino. Şi tocmai acest context este cel care va naşte marea întrebare : care sunt motivaţiile care l-au determinat pe Marino să se încumete să editeze o astfel de carte ? Este şi Marino un emisar al regimului pe lângă Eliade sau acţiunea sa este una independentă ? Care sunt intenţiile ascunse ale autorului şi care sunt beneficiile pe care apariţia acestei cărţi i le poate aduce ?

Dacă este să ne ghidăm după declaraţiile contemporane apariţiei *Hermeneuticii* rezumate de autor încă din „Prefaţă”, redactată la Cluj-Napoca la 14 mai 1979, scrierea cărţii urmăreşte câteva obiective principale. Primul, şi cel mai important, este acela de a redacta, din perspectivă comparatistă şi într-un mod sistematic şi analitic, o primă hermeneutică românească modernă. Un alt obiectiv este acela de a integra opera lui Eliade în istoria criticii şi a ideilor literare româneşti prin consolidarea unei tradiţii româneşti de studii

1. *Ibidem*, p. 44.
2. „Corespondenţă inedită : Mircea Eliade către Adrian Marino”, în *Jurnalul literar*, serie nouă, an IV, nr. 5-8 februarie – martie 1993, p. 2 (scrisoare 4 ianuarie 1981).
3. Adrian Marino, *Politică şi cultură*..., p. 46.

hermeneutice care să restituie adevărata metodă de gândire a lui Eliade, denaturată în materialele publicist-impresioniste existente până atunci în presa românească.

După actul recuperator pe care îl face cu *Viaţa şi Opera lui Alexandru Macedonski* şi, mai ales după apariţia celorlalte cărţi de critică literară[1] care trădează preocupările intelectuale din ultima perioadă ale autorului, aceste motivaţii sunt mai mult decât justificate, încadrându-se perfect în proiectele de creaţie ale lui Adrian Marino.

Cartea este scrisă în primul rând ca o legitimare a preocupărilor sale de critică de idei, un domeniu prea puţin abordat în România acelei perioade, care avea nevoie de argumente puternice şi exemple concludente pentru a se impune.

Creaţia lui Eliade era cea mai recomandată în acest sens, Adrian Marino găsind o serie întreagă de afinităţi între propriile sale preocupări literare şi opera lui Mircea Eliade, fapt care îl determină să grupeze ideile regăsibile în mai multe texte de-ale lui Eliade în jurul unui sistem închegat şi coerent pe care să îl regăsim sintetizat în această carte : „Hermeneutica este deci «veriga» care lipsea unui ansamblu de cercetări personale începute cu ani în urmă. Ea defineşte, în parte, şi o filiaţie spirituală şi mai ales o orientare comună de gândire, un cadru – în acelaşi timp universal şi românesc – al unor noi căutări şi încercări hermeneutice şi ideocritice”[2].

Pe lângă aceste filiaţii de idei, preocupări comune şi afinităţi intelectuale, alegerea lui Eliade însemna pentru Marino o provocare cu atât mai mare cu cât, autor interzis, publicarea unei cărţi în sistemul de cenzură din România comunistă însemna un act de mare curaj intelectual şi editorial care se încadra în definiţiile pe care Marino le acorda culturii alternative. Adică un gest explicit de insubordonare şi independenţă într-o cultură strict cenzurată ideologic : „Simţeam tot mai imperios şi impulsul sfidării unei interdicţii şi al ruperii tăcerii din jurul unui nume ostracizat şi al unei opere interzise. Gest de protest şi de insubordonare directă/indirectă. Aceasta a fost una din formele inconformismului meu şi ale angajamentului ideologic împotriva regimului”[3].

Scrierea acestei cărţi este o adevărată provocare şi dacă ne raportăm la deficitarele surse de informare de care dispunea în ţară, scrierile despre Eliade fiind extrem de puţine, majoritatea focalizate pe beletristică şi diletante la nivel de conţinut şi semnificaţie, după cum o mărturisea însuşi Mircea Eliade într-o scrisoare din 22 iulie 1980 către Adrian Marino. Plângându-se de percepţia superficială de care avea parte opera sa în ţară, Eliade mărturisea că, în afară de Eugen Simion, ceilalţi critici care i-au analizat textele l-au dezamăgit profund : „Nu mă surprinde lipsa de ecou a *Hermeneuticii*. În afară de dumneata şi E. Simion, majoritatea articolelor privitoare la scrierile mele se datoresc câtorva diletanţi şi amatori bine intenţionaţi. În fond, nu sunt încă luat în serios în ţară”[4].

În perioada apariţiei *Hermeneuticii*, extrem de puţine cărţi de-ale lui Eliade se găseau în ţară, majoritatea operei sale fiind publicată în străinătate şi în limbi de circulaţie internaţională. Nu exista nici o ediţie completă a operelor sale, nici măcar o biobibliografie orientativă. De asemenea, în afară de studiul monografic elaborat în limba italiană în 1978 de Ioan Petru Culianu, nu putea fi enumerată nici o altă cercetare biobibliografică despre Eliade realizată de către un român.

Însuşi Adrian Marino declară că, neexistând studii sistematice întinse, ci doar fragmente din publicistica lui Eliade, neexistând nici măcar o ediţie a publicisticii lui Eliade din

1. *Introducere în critica literară* (1968), *Modern, modernism, modernitate* (1969), *Dicţionar de idei literare*, vol. I (1973).
2. Adrian Marino, *Hermeneutica lui Mircea Eliade*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1980, p. 8.
3. Adrian Marino, *Politică şi cultură*... p. 45.
4. *Ibidem*, p. 50.

deceniile trei şi patru, nici chiar o bibliografie ştiinţifică, îşi consideră scrierile strict introductive, la nivelul unor investigaţii lacunare, de pionierat, care vor fi probabil perfecţionate în viitor deoarece Eliade merită o recuperare integrală : „Mircea Eliade gândeşte fenomenul românesc în totalitate şi în mod organic şi definirea poziţiei sale literare nu este cu putinţă fără referirea permanentă la întreaga sa concepţie filosofică, culturală şi artistică”[1].

Nici documentarea pentru problemele de teorie pe care le implică un studiu hermeneutic nu a fost mai uşoară, dacă este să privim stufosul aparat critic utilizat în redactare, autorii şi titlurile sunt în întregime străini, în ţara noastră termenul de hermeneutică fiind aproape necunoscut, mai exact, cum bine precizează Adrian Marino, „termenul a început oarecum să circule, dar fără urmări deosebite”[2].

Absenţa materialelor este dublată şi de exercitarea rigurosului mecanism al cenzurii care se aplica în cazul autorilor interzişi. Pentru a nu ne abate de la subiect, vom exemplifica chiar cu situaţii survenite în studierea ultrasecretului fond Eliade existent la Biblioteca Academiei, fond care grupa scrierile sale literare în româneşte şi publicistica din anii 1927-1940, adică toate documentele existenţei sale româneşti. Accesul la acest fond era aproape imposibil, de aici şi marele mister care va pluti peste trecutul românesc al lui Eliade până la apariţia cărţii lui Ricketts[3], care valorifică tocmai acest fond documentar.

Matei Călinescu mărturiseşte următoarele în legătură cu modul în care cenzura funcţiona în România comunistă : „Situaţia era de aşa natură încât chiar foarte puţinii cercetători care aveau acces la «fondurile secrete» ale principalelor biblioteci, şi încă şi mai puţinii cercetători serioşi, inteligenţi, dedicaţi, nu puteau ajunge decât la adevăruri locale, circumscrise, imposibil de raportat la structuri de înţelegere mai largi, care le-ar fi putut da un sens. Cenzura totală, aş adăuga, sterilizează adevărurile pe care le îngăduie, le castrează de semnificaţie”[4].

Acelaşi Matei Călinescu dezvăluie detalii picante legate de modul în care Ricketts a reuşit să extragă informaţii din acest fond. De exemplu, deşi i s-a permis accesul în vederea consultării, singurele fotocopii pe care a reuşit să le sustragă se datorează unui troc cu o maşină xerox portabilă pe care a promis că o va dona la sfârşit dacă i se permite să facă fotografii cu un aparat de fotografiat mic şi uşor de camuflat. Acest act de mituire s-a născut din faptul că „i s-a interzis cercetătorului american nu numai xeroxarea, dar chiar şi transcrierea de mână a textului în limba română ; i s-a îngăduit doar să-l copieze în traducere engleză făcută pe loc şi sub supraveghere”[5]. Trebuie menţionat că situaţia descrisă era valabilă în 1987 când Eliade era deja editat în România, fiind considerat un autor integral recuperat.

De o situaţie asemănătoare se va izbi în acelaşi an şi Adrian Marino, când, la solicitarea epistolară a lui Culianu, încearcă să găsească la Biblioteca Centrală Universitară din Cluj-Napoca toate colaborările lui Eliade la ziarul *Bunavestire* şi pasajele din *Jurnalul* lui Mihail Sebastian referitoare la antisemitismul lui Eliade. Împreună cu soţia sa, Lidia Bote, Adrian Marino face note rezumative la toate articolele pe care le găseşte, sub atenta supraveghere a unui cititor care îi privea de la masa de lectură vecină de după cele două găuri perfect rotunde făcute în ziarul pe care îl citea cu ardoare, fără a întoarce paginile.

1. *Idem*, *Hermeneutica*…, p. 406.
2. *Ibidem*, p. 15.
3. Mac Linscott Ricketts, *Rădăcinile româneşti ale lui Mircea Eliade*, două volume, Criterion Publishing, Bucureşti, 2004.
4. Matei Călinescu, *Despre Ioan Petru Culianu şi Mircea Eliade. Amintiri, lecturi, reflecţii*, Editura Polirom, Iaşi, 2002, pp. 18-19.
5. *Ibidem*, p. 21.

Acestea fiind condiţiile de documentare din ţară, este de la sine înţeles că Adrian Marino a fost nevoit să frecventeze în principal biblioteci din străinătate, apelând la serviciile unor prieteni din exil pentru a procura textele, solicitând chiar ajutorul lui Eliade în vederea realizării unei lucrări cât mai documentate şi mai competente. Documentarea acestei cărţi a presupus un efort considerabil, atât intelectual cât şi material. Eforturile şi energia consumată în acest demers editorial par a fi iniţial pe deplin recompensate deoarece finalitatea s-a dovedit a fi una satisfăcătoare din moment ce exigentul critic Adrian Marino declară că : „În ambele versiuni, cercetarea noastră este cea mai întinsă şi aprofundată despre subiect întreprinsă până acum, nu numai în ţară, unde constituie primul studiu de acest gen din «bibliografia » românească a lui Mircea Eliade”[1].

Frecventarea lui Mircea Eliade şi a bibliotecilor din străinătate îl pune însă pe Adrian Marino într-o situaţie dificilă care complică şi mai mult viaţa oamenilor de litere români cu vizite în străinătate. Este vorba despre un acut sentiment al dualităţii existenţiale, impresia că nu aparţii nici unuia dintre mediile pe care le frecventezi, că eşti marginalizat în permanenţă, aruncat la periferia vieţii sociale şi suspectat că ai fraternizat cu duşmanul : „Poate intui cineva din afară teribila mortificare morală a următoarei situaţii ? În exterior treci, vrând-nevrând, drept un reprezentant (tolerat) al unui regim pe care-l deteşti ; în interior, mereu suspect, cenzurat, complexat şi constrâns, vegetând în mizerie şi izolare ? ”[2].

Părăsind spaţiul literar românesc, eşti suspectat de trădare şi de alianţă cu inamicul capitalist, ajungând în străinătate, eşti văzut ca exponent al totalitarismului, de care unii confraţi au scăpat prin experienţa exilului. Judecat şi considerat vinovat de ambele părţi, un asemenea intelectual simte dramatic nu doar pendularea între două culturi şi mentalităţi diferite, ci are şi sentimentul inacceptării, al vidului, al reducerii la inexistenţă, al neaderenţei la nici un mediu. Această situaţie s-a răsfrânt şi în actul receptării critice a cărţii sale despre Eliade.

În ciuda faptului că *Hermeneutica lui Eliade* a fost scrisă într-un ritm intens şi pasional datorită entuziasmului lui Adrian Marino pentru ideile vehiculate în opera lui Eliade, idei care îi confirmau propriile convingeri, *feedback*-ul pe care l-a primit după editare a fost dezamăgitor. Publicarea primei sinteze româneşti şi străine despre Mircea Eliade ar fi trebuit să se bucure, în concepţia autorului, de succes, dată fiind importanţa acestei întreprinderi inedite. Spre marea surprindere a lui Adrian Marino, aceasta a căzut într-un gol imens, din cauza unei absenţe de sincronizare cu viaţa literară din România acelei perioade.

Cartea care ar fi trebuit să fie accesibilă tuturor şi să producă senzaţie prin elementele inedite pe care le aducea în receptarea operei lui Eliade şi în înţelegerea conceptelor şi a metodelor hermeneutice a ajuns să fie asimilată drept o carte elitistă, cu circulaţie în cercul restrâns al specialiştilor : „Este vorba de o carte destinată în primul rând specialiştilor, scrisă la o înaltă temperatură intelectuală în care concluziile limpezi şi ferme degajă dintr-un imens material de fapte, structurate cu o desăvârşită logică a demersului «hermeneutic»”[3].

Odată marginalizată, destinul ei devine din ce în ce mai potrivnic, cronicile interne în care este recenzată fiind preponderent negative, fapt care îl macină teribil pe Adrian Marino. El va încerca să găsească diverse explicaţii pentru a-şi clarifica această situaţie complet neprevăzută. Criticul care nu se înşelase până acum în nici una dintre aprecierile

1. Adrian Marino, *Hermeneutica*..., p. 7.
2. *Ibidem,* p. 156.
3. Pompiliu Mircea, „Un roman de idei”, în *Luceafărul*, 21 februarie 1981.

sale este pus la colţ şi arătat cu degetul, discuţiile despre incompetenţa sa făcând să curgă cerneala tuturor cronicilor literare de scandal.

Acuzaţiile care i se aduc sunt din ce în ce mai grave şi mai umilitoare, cu atât mai mult cu cât fiecare dintre ele caută să îi distrugă autoritatea câştigată anterior în domeniul criticii literare. Elementele care odinioară îi erau recunoscute drept merite absolute, consacrându-l în peisajul cultural românesc drept un critic original şi competent, îi sunt acum imputate, fiind considerate lipsuri insurmontabile ale acestei opere. Ostilitatea va deveni făţişă atunci când criticile vor ieşi din sfera creaţiei literare pentru a se extinde asupra trăsăturilor temperamentale ale omului Adrian Marino, transformându-se într-un atac subtil la propria sa persoană.

Dezamăgirile legate de receptarea operei sale se înregistrează pe planuri distincte, actul editorial al lui Marino fiind interpretat diferit, în funcţie de interesele şi percepţia critică a fiecărei părţi implicate. Violenţa contestării, coroborate cu jocul de culise din perioada pre-editării *Hermeneuticii,* îl determină pe Adrian Marino să creadă că apariţia cărţii sale a fost boicotată : „La toate acestea se adaugă atacurile violente din presa din ţară, boicotul unora, totala neasimilare a proiectului meu, cel puţin inconformist – ideologic şi mai ales critic. *Hermeneutica lui Mircea Eliade* căzuse efectiv în gol, pe un teren nu numai ostil, dar şi total nepregătit”[1].

Ceea ce impresionează cu adevărat sunt curajul şi nebunia lui Adrian Marino de a-şi asuma un astfel de demers critic. În ciuda recenziilor negative din presă, cartea lui Adrian Marino este aşteptată cu nerăbdare în librării, stârnind curiozitatea cititorilor avizi de opere noi şi originale. Scrisoarea bunului său prieten, Ion Alexandru Angheluş, vorbeşte despre cozile de la librării, cărţile vândute pe sub mână şi „moartea de om” pe care o implica procurarea unui exemplar.

Dacă pentru ediţia în limba română a *Hermeneuticii* reacţiile cititorilor sunt de-a dreptul măgulitoare, receptarea cărţii în ediţia de la Gallimard este extrem de diferită, confirmându-i încă o dată convingerea că lucrarea sa despre Eliade nu a satisfăcut universul de aşteptare al cititorilor săi.

Avizi de o interpretare a operei până atunci interzisă a lui Mircea Eliade, cititorii se aşteptau la cu totul altceva. Probabil o monografie în stilul celei scrise despre viaţa şi opera lui Macedonski, cu care Adrian Marino îi uimise în mod plăcut cu câţiva ani înainte. Din reacţiile lui Mircea Eliade, povestite de acelaşi Adrian Marino, reiese că nici marele savant nu se aşteptase la o astfel de interpretare.

Alegerea lui Mircea Eliade drept subiectul unei cărţi editate în România este o întreprindere destul de riscantă dacă ţinem seama şi de contextul „recuperărilor” iniţiate de comunişti şi al presiunilor făcute de diaspora asupra lui Mircea Eliade. Intenţia autorului ei de a face un gest reparator şi recuperator complică şi mai mult lucrurile, atrăgând diverse implicaţii politice. Cele mai violente acuzaţii pe care le-a primit Adrian Marino au această conotaţie politică şi vin tocmai din partea membrilor exilului românesc, care îl bănuiesc a fi un alt emisar al regimului comunist pe lângă Eliade.

Chiar dacă Adrian Marino declară că a scris cartea cu cele mai bune intenţii şi cu gestul declarat de a sparge o blocadă într-o perioadă de stalinism pur, când Mircea Eliade era anatemizat în România, iar un autor care să scrie despre opera lui intra direct în vizorul autorităţilor, acuzaţiile care i se aduc nu scad în intensitate, fapt care îl împiedică să se bucure de succesul său editorial, acela de a publica la una dintre cele mai prestigioase edituri franceze, Gallimard : „Dar tot entuziasmul meu a fost ucis, strangulat. Intrasem

1. Adrian Marino, *Politică şi cultură*..., p. 49.

conştient în gura lupului, animat de cele mai bune intenţii. Am început deci să nu mai iubesc *Hermeneutica lui Mircea Eliade*. Cele ce s-au întâmplat în Franţa m-au dezgustat şi mai mult de această carte, de care pur şi simplu n-aş mai vrea să aud"[1].

Adrian Marino se aştepta ca prima carte română şi franceză despre Eliade să fie, dacă nu un succes răsunător, cel puţin privită cu simpatie şi bunăvoinţă. În schimb, cartea a fost primită în Franţa cu mare răceală, în jurul ei plutind o tăcere apăsătoare, neprevestind nimic bun. Reacţia lui Adrian Marino la aflarea acuzaţiilor care circulau în mediile pariziene la adresa actului său recuperator este foarte violentă. Profund ofensat de acuzaţiile care i se aduc, el va răspunde polemic, asumându-şi întreaga iniţiativă a genezei acestei cărţi : „Nu recuperez pe nimeni, nu transmit nici un mesaj, cartea îmi aparţine integral ca iniţiativă, dar mă întreb : Domnilor de la Paris, de ce Dvs. n-aţi făcut-o întâi ? N-aţi făcut nici puşcărie, aţi avut posibilităţi de documentare superioare. De ce a trebuit să vină un român din Est, care să facă prima carte care a apărut la Paris ? "[2].

Acuzaţiile i se par cu atât mai nedrepte cu cât în ţară el este marginalizat, succesele sale externe şi recuperarea lui Eliade fiind privite cu suspiciune şi de conaţionalii săi. În plus, nimic din comportamentul său din străinătate nu justifică actul colaborării. Comportamentul său era mereu extrem de retras, petrecea mai mult timp la bibliotecă, nu vizita multă lume din diaspora şi nu căuta cultivarea unor relaţii. În nici un caz, Adrian Marino nu acţiona în sensul ideilor şi sugestiilor lui Noica în ce priveşte colaborarea culturală. Şi mai era apoi întreg contextul editării acestei cărţi care demonstra că, sub nici o formă, cartea nu se înscria în categoria colaborării culturale.

Prins între cele două tabere, considerându-se profund ofensat de atitudinea indiferentă a lui Eliade în legătură cu destinul cărţii sale, Adrian Marino încearcă să se detaşeze de orice dispută, îngropând pentru totdeauna vreo referire la episodul receptării atât de eronate a *Hermeneuticii* sale : „Viaţa intelectuală, şi nu numai la noi, este făcută şi din astfel de durităţi jignitoare. Pe scurt : o pagină întoarsă. Definitiv. Nimic de adăugat în plus"[3].

Concluzii

Succesele internaţionale de care s-a bucurat, libertatea de mişcare de care a beneficiat în comunism, totalitatea realizărilor sale culturale, de la publicistică, la editarea unui număr impresionant de cărţi, la conducerea şi editarea *C.R.E.L.* sau activităţile din cadrul Asociaţiei de Literatură Comparată sau al Uniunii Scriitorilor, imensa corespondenţă internaţională sau prezenţele sale în bibliotecile europene, toate aceste elemente au trezit numeroase suspiciuni.

Într-o epocă în care succesul era sinonimul compromiterii totale şi al colaborării inevitabile cu sistemul, era normal ca întreaga sa activitate să nască o multitudine de întrebări. A colaborat sau nu Adrian Marino cu regimul comunist în vederea obţinerii acestor beneficii ? A fost la fel de corupt ca aproape toate personalităţile de marcă ale literaturii socialiste sau a constituit una dintre puţinele excepţii care a confirmat regula ? A reuşit Adrian Marino pe cont propriu sau a fost ajutat pe baza unor servicii prin care acesta s-a revanşat faţă de binefăcătorii săi ?

1. Adrian Marino, *op. cit.,* p. 47.
2. *Ibidem.*
3. *Ibidem,* p. 51.

O perioadă lungă de timp aceste întrebări nu au fost rostite cu voce tare. Chiar dacă au fost gândite de mulţi, nimeni nu a avut curajul să-l atace direct pe Adrian Marino, devenit între timp „o instituţie” culturală de sine stătătoare. Cu atât mai mult cu cât, consecvent cu sine însuşi, după Revoluţie, Adrian Marino va reveni într-o oarecare măsură la preocupările sale din tinereţe, implicându-se activ prin scrierile sale ideologice sau prin acţiuni directe la consolidarea societăţii civile din România şi la construirea unei democraţii autentice.

Afirmaţiile diaristice ale unui Paul Goma, care arunca cu noroi în majoritatea prietenilor săi rămaşi în ţară prin acuzaţii sau insinuări ale colaboraţionismului lor, au trecut aproape neobservate. Nimeni nu a reacţionat la afirmaţiile lui Goma cum că Adrian Marino ar fi semnat încă din Bărăgan celebrul „angajament”, întreaga sa carieră fiind doar o consecinţă a acestui fapt. Chiar şi atunci când, în 2004, Gabriel Liiceanu îl acuză direct de lichelism pe lângă Dumitru Popescu-Dumnezeu, aducând dovezi palpabile ale atitudinii servile a lui Adrian Marino, puţini au fost cei care au luat în serios o posibilă colaborare a lui Adrian Marino. Majoritatea a continuat să vadă în Adrian Marino un simbol, apărându-i cu vehemenţă semnificaţiile sale de independenţă.

Existenţa în arhiva C.N.S.A.S. a trei volume ale unui dosar informativ, a cărui cronologie merge până în 1989, atestă faptul că Adrian Marino a fost în permanenţă sub stricta supraveghere a organelor Securităţii, fiind suspectat de ostilitate faţă de regim.

În afara unui angajament formal pe care l-a semnat în Bărăgan, în cadrul înscenării amintite, de obligaţiile căruia nu s-a achitat niciodată, refuzând vehement orice formă de colaborare a lui ca agent informativ, nu s-a descoperit în acest fond arhivistic nici un alt document prin care Adrian Marino să îşi formuleze o adeziune explicită.

Într-un raport oarecare, redactat de mână de către un agent de Securitate este însă menţionat faptul că : „În intervalul 1969-1983 a fost folosit în munca informativă, iniţial pe linie de informaţii interne (artă şi cultură), iar în intervalul 1976-1978 şi 1980-1983 pe linie de informaţii externe. Legătura cu el s-a încetat deoarece «În ultima perioadă s-a constat, însă la el, rezerve şi chiar nemulţumiri faţă de unele măsuri adoptate în domeniul cultural, îndeosebi după consfătuirea de la Mangalia din august 1983. De asemenea a manifestat unele rezerve şi în ce priveşte furnizarea de informaţii cu privire la persoanele contactate în exterior»…

După fiecare deplasare în exterior, ne-a furnizat informaţii de interes operativ privind unele elemente duşmănoase din rândul emigraţiei române, în special din Franţa, cât şi alte date privind aspecte care vizează politica partidului şi statutului nostru pe plan extern. În acelaşi timp, cu contactele pe care le-a avut cu diferite elemente din rândul emigraţiei române, s-a situat pe o poziţie patriotică, luând atitudine împotriva unor denaturări ale realităţii din ţara noastră”[1].

Aceasta este singura informaţie incriminatorie la adresa moralităţii lui Adrian Marino, dar autenticitatea ei trebuie verificată. Pe de o parte, între 1976-1983 supravegherea sa încetează. Nu există însă documente în dosarul său care să confirme că a fost supravegheat în continuare din teama de a nu compromite în vreun fel sistemul, dar nici documente care să ateste faptul că în această perioadă Adrian Marino ar fi încetat să mai fie un „obiectiv” deoarece a acceptat a fi un informator. Tot în acest raport se vehiculează ideea că Adrian Marino, sub numele de cod Marin, ar fi furnizat în special informaţii despre Mircea Carp şi *Europa Liberă*, or, sunt bine-cunoscute prietenia strânsă care i-a legat pe cei doi încă din

1. A.C.N.S.A.S., fond *Informativ*, dosar nr. 210564, vol. III, „Raport cu propunerea de luarea în lucru organizat – prin dosar de urmărire informativă – a scriitorului Marino Adrian din 09.06.1989, întocmit de Tinca Ovidiu”.

adolescenţă faptul că Adrian Marino îi trimitea periodic materiale prietenului său spre a fi citite sub pseudonim la postul său de radio.

În plus, întreaga corespondenţă privată a celor doi prieteni contestă o astfel de presupunere, din schimburile lor epistolare reieşind că luptă în continuare, într-o fraternitate perfectă, de aceeaşi parte a baricadei, împotriva oricărei forme de îngrădire a libertăţii individuale.

De altfel este destul de greu de crezut că Adrian Marino ar fi refuzat o colaborare şi beneficiile acesteia în vremea când era un D.O.-ist fără viitor, preferând să facă un an în plus de domiciliu forţat şi să-şi păstreze integritatea, pentru a se compromite în momentul în care succesul său profesional era deja asigurat. Mai mult, omul a cărui integritate morală se ridică la nivelul unui adevărat mit nu ar fi putut să se compromită în aşa măsură încât să pozeze în erou al culturii alternative în timp ce îşi trăda cel mai bun prieten.

Mai plauzibilă este teoria conform căreia o posibilă informare asupra ieşirilor sale în străinătate să fi fost într-adevăr realizată, în condiţiile constrângerii şi pentru a ieşi din vizorul Securităţii, dar această colaborare să fi fost doar formală, Adrian Marino să nu fi furnizat informaţii compromiţătoare despre prietenul său.

Toate acestea nu sunt însă decât supoziţii, adevărul va fi confirmat în timp, şi poate de publicarea memoriilor sale, în care vor fi explicate multe alte aspecte ale biografiei sale contradictorii.

Clara Mareş

Pânza de păianjen. Ion D. Sîrbu în plasa Securităţii

At the age of 28, Ion D. Sîrbu was the youngest senior lecturer in the Romanian academic field. At the age of 44, he came to be the oldest miner, a coal-trolley pusher at the mine of Petrila, but also the most educated, as he had spoken six foreign languages : French, English, Italian, German, Hungarian and Russian.
Based on the seven surveillance files of the former Securitate, I have drawn up a case study of the writer Ion Desideriu Sîrbu, insisting on the moments of open conflict with the Securitate, that is, 1969, 1977 and 1982. With his pencil and paper as sole allies, the writer fought a system that controlled prisons, officers, microphones, informers. The interception of his private conversations reveals, over time, the views of a lucid intellectual, perfectly aware of the failure of his ideals, witnessing the overturn of the world he lived in as well as the immense suffering of his fellow citizens. Nevertheless, since lucidity is the freedom of those who are chained*, as Sîrbu himself had written, he is a winner, and his complete victory is within the pages of his diaries, short stories and his brilliant novel* A Farewell to Europe ! .

Keywords : academic, diary, writer, *Securitate*, file(s).

În timpul documentării despre Ion D. Sîrbu, am cerut la Biblioteca Centrală Universitară, volumul *Povestiri Petrilene* şi am început să citesc fără a da prea multă atenţie primelor pagini. Din greşeală, la un moment dat, cartea s-a deschis la pagina de gardă şi am observat uimită scrisul de mână al lui Ion D. Sîrbu. Cartea fusese făcută cadou de către acesta Cellei Serghi cu dedicaţia următoare : „Celei mai frumoase prietene (a duhului meu) doamnei C.S. în amintirea întâlnirii noastre la Mogoşoaia (când i-am citit Şoarecele B şi scriam Pragul Albastru) în speranţa că într-o frumoasă zi de primăvară îi voi putea aduce un buchet de genţiane. Cu imensă admiraţie, Ion D. Sîrbu. Craiova, 25 decembrie 1983”. Am rămas uimită de ciudăţenia potrivirii, ce şanse erau ca tocmai cartea aceasta să ajungă la mine după ce aparţinuse Cellei Serghi ? ! Timp de cinci luni studiasem la C.N.S.A.S., în detaliu, „pânza de păianjen” ţesută de Securitate în jurul lui Ion D. Sîrbu. Probabil există un destin al subiectelor care mi-a adus exact acea carte în faţa ochilor.

Când am început lectura dosarului de urmărire informativă „Şerbănescu”, „Sârbulescu”, „Suru” „Ursu”, toate nume de cod ale lui Ion D. Sîrbu, aveam o datorie morală asumată în faţa soţiei sale, doamna Elisabeta Sîrbu, în 2005, şi o curiozitate ştiinţifică. Voiam să constat dacă autorul pe care-l citisem înfrigurată de-a lungul celor două volume ale *Jurnalului unui jurnalist fără jurnal* va sta la fel de drept şi în faţa ofiţerilor, voiam să văd cum iese Sîrbu din sutele de file strânse cu sârg de ofiţerii craioveni şi nu numai.

Dosarul de urmărire individuală a lui Ion D. Sîrbu conţine şapte volume (peste 1.680 de file) cu documente cuprinse între octombrie 1957 (proces verbal de interogatoriu) şi 21 septembrie 1989 (referat al unui ofiţer martor la funeraliile scriitorului) şi se referă doar la urmărirea efectuată de Securitate după eliberarea din detenţie, din 1963.

Metodele de lucru ale Securităţii ne conduc la concluzia logică că trebuie să mai existe un dosar penal pe numele lui Ion D. Sîrbu, poate cu la fel de multe volume, care să conţină interogatoriile şi actele condamnării după arestarea din septembrie 1957, ca şi dosarul de penitenciar cu date despre închisorile prin care scriitorul a trecut. Ne-am propus însă ca studiul dosarului penal să facă obiectul unui alt articol. De aceea ne-am oprit asupra dosarului de urmărit întocmit de Securitatea Dolj între 1964-1989.

Studiind dosarele, am constatat că Ion D. Sîrbu îşi cunoştea ofiţerii urmăritori, avea discuţii detaliate cu ei, uneori aceştia vizitându-l chiar acasă. Documentul de deschidere al primului volum este o asemenea discuţie amicală cu lt. Olimpian Ungherea, responsabil de cazul „Şerbănescu”, iar pentru un moment m-am temut că voi avea surprize neplăcute. Însă după studiul tuturor celor şapte volume am văzut cum din toate întâlnirile, presiunile şi convocările ofiţerilor, Ion D. Sîrbu a ieşit la fel de curat pe cât intrase.

Chiar dacă aparent pare sincer, docil sau obedient, totul e un foarte bine jucat rol de înşelare a vigilenţei ofiţerilor, de deturnare a atenţiei acestora de la ce era cu adevărat esenţial pentru el. Deşi îl urmăreau atent, prin multe canale, cu numeroase tipuri de microfoane instalate în propria locuinţă, ofiţerii nu au ştiut despre conţinutul vitriolant la adresa comunismului din romanul *Adio Europa* ! , nu au ştiut că el îi cunoştea pe soţii Ierunca sau că la Paris l-a văzut pe Paul Goma. De asemenea, deşi îi interceptau întreaga corespondenţă şi îi ascultau telefoanele, securiştii nu au aflat nici un moment că Ion D.

Sîrbu îşi scria *Jurnalul unui jurnalist fără jurnal* sub propriul lor nas. Şi acestea în condiţiile în care securiştii au desfăşurat ample acţiuni pentru blocarea redactării memoriilor, percheziţii peste percheziţii, informatori cu sarcini precise, toată gama de măsuri represive. Toate planurile lor de măsuri din ultimii şapte ani de viaţă ai scriitorului au avut drept scop prevenirea scrierii sau înstrăinării memoriilor. Eşecul tuturor acestor acţiuni s-a dovedit odată cu publicarea primei ediţii a lucrării memorialistice în 1993.

Ion D. Sîrbu, omul

Şcoala cărţilor, şcoala tranşeelor

Născut la 28 iunie 1919, lui Ion D. Sîrbu îi plăcea să spună că s-a născut într-o zi istorică, pentru că exact în acea zi, la Versailles, se semna tratatul de pace care consfinţea graniţele României Mari, adesea le scria prietenilor, spunând : „eu am vârsta României mari care nu mai e aşa de mare”[1]. Fiul lui Ion Sîrbu şi al Ecaterinei (fostă Glasser, căsătorită Stehlick[2]), Ion D. Sîrbu le este adânc recunoscător : „Tata mi-a dat şira spinării. Mama, darul de a povesti şi glumi. Amândoi dragostea de lume, oameni, soare”, în opera autorului de mai târziu ambii apărând scrişi cu majuscule. La botez, copilul primeşte drept al doilea prenume Desideriu, care, pe viitor, în cazărmi şi celule se transformă adesea în Derizoriu[3], prenume revelator pentru autor, viaţa lui oscilând între deziderate şi „derizorate”.

Urmează şcoala primară în Petrila natală (1926-1930), apoi gimnaziul şi liceul la Petroşani (1930-1939). Din 1939 devine student al Facultăţii de Filosofie şi Litere din Cluj[4]. În facultate, Lucian Blaga va deveni Profesorul prin excelenţă şi modelul, iar Ion D. Sîrbu, studentul preferat şi „bufonul Majestăţii Sale”, în zilele triste ale marginalizării comuniste.

Dictatul de la Viena determină mutarea Universităţii din Cluj la Sibiu. Împărtăşind convingerile stângiste ale tatălui său, sindicalist şi social-democrat convins, Ion D. Sîrbu merge mai departe cu angajamentul politic, ajungând unul dintre puţinii ilegalişti comunişti

1. A.C.N.S.A.S., fond *Informativ*, dosar nr. 5.265, volumul 3, f. 226. Mama sa considera ziua de 28 iunie „zi malefică… la sârbi şi în Sârbia este o zi a răzbunărilor «donov-deni»… Mama avea oroare de această zi a răzbunărilor. Nu a reuşit să amâne venirea mea pe lume pentru 29 ziua Sf Petru şi Pavel. Eu i-am reproşat că m-a născut cu un secol înainte […] şi într-o ţară care nu mă accepta şi într-o lume pe care eu nu o accept”. *Ibidem*, vol. 6, f. 148.
2. La data căsătoriei lui Ion Sîrbu cu Ecaterina Stehlick, aceasta era văduvă de război cu un fiu din prima căsătorie, Leopold. Însă în 1922 primul soţ, Josef Stehlick, apare viu şi nevătămat, creând situaţia bizară pentru familie şi I.D. Sîrbu, fiu al unei mame bigame. Un divorţ se impune deci, iar Josef Stehlick îşi ia băiatul, pe Leopold, şi pleacă în lumea largă. În anii ’80, Ion D. Sîrbu face încercări disperate pentru a găsi urmaşii acestui frate dispărut, despre care află că a făcut închisoare în Brazilia din cauza convingerilor de stânga şi moare asasinat de un extremist de dreapta, la Säo Paolo. Târziu şi într-un mod incredibil ia legătura cu nepotul său, José Carlos, aflând că are mulţi nepoţi şi strănepoţi în Brazilia. Pentru detalii vezi monografia lui Daniel Cristea-Enache, *Un om din Est*, Editura Curtea Veche, Bucureşti, 2006, pp. 23-24.
3. Blaga, căruia i-a povestit acest lucru, credea că „*nomen est omen*”, *apud* Daniel Cristea-Enache, *op. cit.*, p. 21.
4. Sîrbu venise la Cluj pentru a se înscrie la Drept, însă, după ce îl cunoaşte întâmplător pe Lucian Blaga, îi urmează sfatul şi se înscrie la Drept, dar şi la Filosofie. *Apud* Daniel Cristea-Enache, *op. cit.*, p. 39.

din Universitate. Adeziunea politică îl trimite pe Sîrbu din amfiteatru în linia întâi a tranşeelor. Anii studenţiei, trăiţi cu intensitate de tânărul sergent, sunt de fapt o continuă pendulare între front şi examenele de an, gazetărie de stânga şi preocupări literare[1].

Pedepsit pentru adeziunea sa comunistă să lupte împotriva U.R.S.S., după 23 august 1944 Ion D. Sîrbu ia parte la Campania din Vest, alături de sovietici. Pentru că vorbea bine şi rusa ajunge la Gura Râului ca interpret pe lângă generalul sovietic Iliuşin, singurul lucru bun de aici fiind că a scăpat de pericolul primei linii a frontului. Ca sergent la Gura Râului organizează o expediţie pe cont propriu pentru salvarea bunurilor lui Blaga, deturnate de un administrator necinstit. Bunurile salvate, cu riscul vieţii de Sîrbu, cele cinci lăzi cu pături, albituri, tacâmuri, îl vor ajuta pe Blaga să supravieţuiască în anii '50[2].

Mărirea şi decăderea unui comunist deziluzionat

La 30 martie 1945 Ion D. Sîrbu îşi susţine licenţa în Filosofia Culturii, Estetică şi Psihologie cu menţiunea *magna cum laude*, cu teza *De la arhetipurile lui C.G. Jung la categoriile abisale ale lui Blaga*.

În 1946 Universitatea „Regele Ferdinand" revine la Cluj, cu Ion D. Sîrbu înscris la doctorat cu tema *Funcţia epistemologică a metaforei*.

Deţinând un dosar politic perfect la acest moment, fiu de miner, ilegalist, combatant în prima linie a frontului, vorbitor de limbă rusă şi interpret al unui general sovietic, gazetar angajat, Sîrbu este propus şi admis drept asistent la Facultatea de Filosofie din Cluj. Cu timpul, Sîrbu însuşi constată că dosarul propriu nu era suficient, „din '45 apăruse o generaţie spontanee de ilegalişti (unguri, evrei), era exclus să pot rezista tupeului şi cinismului super-burghez al acestora..."[3]. Absolvent al Seminarului Pedagogic Universitar, în 1947 este şi conferenţiar la Conservatorul de Muzică şi Artă Dramatică din Cluj, unde preda cursul de Estetică şi pe cel de Istoria literaturii dramatice universale. Astfel, conform propriei definiţii, Ion D. Sîrbu ajunge, la douăzeci şi opt de ani, cel mai tânăr conferenţiar din universităţile româneşti. Completarea amară a acestei declaraţii de mândrie este că a fost, la patruzeci şi patru de ani, şi cel mai bătrân miner, vagonetar la mina Petrila după eliberarea din detenţie, în 1963.

După ce publicase nouăsprezece articole intense în *Naţiunea Română*, organ P.N.L. Ardeal, din 1946 scrie la *Patria*, organ P.N.Ţ. Cluj, cu pseudonimele Stentor şi N. Paloş. În aceste ultime articole constată cum libertăţile pentru care el şi alţii luptaseră la propriu şi pe care comuniştii le susţineau zgomotos deveneau tot mai goale de conţinut. Pentru un observator atent şi lucid ca I.D. Sîrbu, comuniştii îşi arătau adevărata natură înainte de vreme : „de la terminarea războiului suntem copleşiţi de libertăţi, am putea spune chiar că ne prăbuşim sub povara atâtor libertăţi. libertatea de a citi oricare dintre ziarele guvernului, libertatea de a asculta orice discurs ţinut la radio, Libertatea de a vota «în unanimitate» orice sindicat, libertatea de a muri de foame... libertatea de a răguşi la oricare din meetingurile groziste, libertatea de a uita că ai fost legionar, libertatea de a tăcea din gură..."[4]. Totuşi are încă dubii, îndoieli, întrebări. Lui Deliu Petroiu, prietenul său din liceu, îi scrie : „Mă

1. Ion D. Sîrbu se numără printre membrii fondatori ai Cercului Literar de la Sibiu, alături de Ioan Negoiţescu, Ştefan Augustin Doinaş, Cornel Regman, Radu Stanca, Ovidiu Cotruş.
2. *Ibidem*, pp. 69-70.
3. *Ibidem*, p. 82.
4. *Ibidem*, p. 85.

înscriu, nu mă înscriu ? Rămân pur sau fac în faţa pecereului o penitenţă ca la Canossa ? ”[1], deci realizează potenţialul exploziv al articolelor sale, ofensele pe care P.C.R.-ul le-ar putea resimţi. De fapt I.D. Sîrbu ştia, aşa cum nota mai târziu, că îi era imposibil să facă „pasul înapoi din morală spre politică”. Treptat plasa fină se strânge, momentul confruntării făţişe fiind aproape.

În *Viaţa Românească* din ianuarie 1946, Lucian Blaga devine un „caz”, iar presa comunistă şi ideologii de serviciu se dezlănţuie împotriva filosofului clujean. I.D. Sîrbu, alături de alţi colegi, este convocat în aula facultăţii, iar directorul politic îi trasează sarcina desfiinţării profesorului Blaga. Încercând să se eschiveze, răspunde că poate scrie nu unul, ci o sută de articole împotriva lui Blaga. Replica vine imediat „Nu ne interesează sistemul lui filosofic. NOI îţi cerem un articol prin care să-l demaşti, să-l compromiţi ca om, ca bărbat, ca cetăţean…” „Cum ? ” întreabă Sîrbu, fals inocent. „De pildă poţi să afirmi că face baie gol împreună cu fiica sa nubilă…”. „Am ţipat «Refuz ! Refuz categoric ! », şi am ieşit din bancă.” „Atitudinea dumitale, tovarăşe Sîrbu, nu este marxistă ! ” „Poate că nu este marxistă, am strigat şi eu, dar este în orice caz morală ! ” În dosarul de cadre această discuţie apare sintetizat : „a afirmat că marxismul nu este moral”, un silogism perfect valabil de altfel. Relatând lui Blaga ce i s-a cerut şi felul brutal în care a trântit uşa amfiteatrului după refuz, Blaga i-a spus amar : „Trebuia să accepţi. Gary, ai trântit uşa carierei tale universitare”[2]. Esenţa profund morală a fiinţei sale l-a obligat să aleagă clar, fără ezitări, calea de urmat. Adevărul, onoarea nu meritau sacrificate pentru funcţii şi privilegii. Pe 29 decembrie 1949 îi este desfăcut contractul de muncă de la Facultatea de Filosofie, alături de Lucian Blaga, Liviu Rusu, D.D. Roşca.

Urmează o perioadă tulbure, în care se zbate la propriu pentru întreţinerea sa. Între aprilie 1950 – iulie 1955 este profesor la diferite şcoli unde predă istorie, limba română, constituţie, psihologie. Această experienţă didactică îl pune în contact direct cu deformările pe care comunismul le operează la nivelul educaţiei, cu lipsa de umanitate a unui regim dorit popular. Ca diriginte se vede sancţionat pentru că trebuia să fie vigilent şi eleva sa L., orfană, să nu primească bursă, pentru că tatăl ei murise luptând pe frontul de Est. Nedreptăţile văzute de aproape şi trăite direct, şedinţele nesfârşite, limbajul bombastic din aceşti ani vor fi transpuse în paginile volumului *Şoarecele B şi alte povestiri*. Surprinzător este faptul că acest volum a apărut în 1983 la Editura Cartea Românească, fiind repede epuizat, mirarea noastră fiind cum de cenzura a dat viză favorabilă unui conţinut clar acuzator… Oare plasarea acţiunii anterior lui 1968 l-a făcut acceptabil ? Regimul dorea astfel să demonstreze că se detaşează în mod real de „erorile trecutului” ? Cert este că realitatea pe care Sîrbu o imortalizase ca fiind a anilor ’50 nu se modificase, ba, dimpotrivă, degenerase şi mai mult.

Anii de dinaintea arestării îi trăieşte alături de prietenii cerchişti, în dreapta lui Blaga, pentru care contabilizează carierele şi caracterul universitarilor clujeni şi nu numai. „Pe parcursul acestui drum, prin centrul Clujului, eu îi număram poeţii tineri, universitarii tineri, criticii tineri (şi mai vârstnici) care, văzându-l de departe, treceau discret pe celălalt trotuar (din frică, din jenă, din minus respect – nu are importanţă). Blaga zâmbea, amar dar vesel. «Toţi aceşti începători, îmi spunea, când se vor coace, vor simţi nevoia să se laude că mi-au fost contemporani.» «Nu cred, îi răspundeam, există pete pe conştiinţă care nu se pot şterge ! » «Ba da, află de la mine că orice rahat după ce se usucă, are dreptul să îşi scrie neapărat memoriile sale de trandafir…»”[3]

1. *Ibidem*, p. 91.
2. *Ibidem*, pp. 89-90.
3. *Ibidem*, p. 171.

The long journey into the night

Atmosfera tot mai irespirabilă a Clujului îl determină să plece la Bucureşti, alături de prietenii săi I. Negoiţescu, Şt.A. Doinaş, C. Regman, D. Stanca, O. Cotruş. Alături de Doinaş va lucra în redacţia revistei *Teatru* de unde va fi şi arestat în septembrie 1957, când începe ceea ce însuşi Sîrbu numea „*my long journey into the night*".

Martor al unei discuţii între Marcel Petrişor şi Ştefan Augustin Doinaş despre Revoluţia budapestană din 1956, Ion D. Sîrbu nu înţelege să se plieze pe logica regimului care îşi obliga cetăţenii la turnătorie. Astfel este arestat pentru omisiune de denunţ şi este condamnat la un an de închisoare corecţională[1]. Daniel Cristea-Enache, biograful scriitorului, insistă că vina lui Ion D. Sîrbu era omiterea denunţării lui Doinaş, noi înclinăm să credem că vina este omiterea denunţării discuţiei în sine[2], Sîrbu însuşi subliniază că artizanul primei sale nenorociri ar fi fost Petrişor[3], pe care totuşi ezită să îl tragă la răspundere după eliberare.

Angajamentul său de stânga şi capacitatea intelectuală deosebită determină Securitatea să îi acorde un tratament special la începutul detenţiei. Primele luni le face în „condiţii de lux" faţă de restul deţinuţilor politici, cu wc şi duş. Preţul este însă scump : trădarea.

Ion D. Sîrbu crede că mare parte din atenţia acestui început se datorează soţiei sale, Maria Ardeleanu, care nu consideră necesar să simpatizeze cu soarta lui, procedând la extremă. Iubita şi apoi soţia viitorului ministru al Justiţiei Adrian Dumitriu, acesta prieten bun cu Drăghici, Maria Sîrbu simte căsătoria cu Ion D. Sîrbu drept o piatră de moară pentru viitorul său şi decide să se dezică de el fără urmă de tăgadă.

Presiunile tot mai mari nu îl fac pe Sîrbu să cedeze, iar Securitatea schimbă tratamentul. Condiţiile negre ale detenţiei, tortura, foamea nu-l fac pe tânărul deţinut să-şi schimbe hotărârea.

Ajuns la Jilava în celula eliberabililor[4], se trezeşte brusc mutat la Gherla. Un nou proces îl condamnă[5] la şapte ani de detenţie pentru „uneltire contra orânduirii sociale". Martorii acuzării sunt soţia, Maria Sîrbu, şi prietenii Ion Negoiţescu şi Ştefan Augustin Doinaş. Motivul acuzaţiilor îl constituie piesa de teatru *Sovrom-cărbune*, care denunţa jaful la care se dedau societăţile mixte româno-sovietice faţă de bunurile naturale ale ţării şi umilinţele la care erau supuşi minerii din Valea Jiului. Conştient de conţinutul exploziv, Ion D. Sîrbu plasase acţiunea în anii războiului, încercând să mute accentul pe asupritorii nazişti, însă

1. Sentinţa nr. 13 din 14 febr. 1958 confirmată prin decizia 108 a Tribunalului Suprem al R.P.R. din 08.04.1958 ; A.C.N.S.A.S., fond *Informativ*, dosar nr. 5265, vol. 2, f. 94.
2. „…în anul 1956 a asistat la o discuţie purtată între numiţii Popa Ştefan şi Petrişor Marcel (colegi de serviciu) pe marginea evenimentelor din Ungaria, discuţie în care aceştia au elogiat forţele contra-revoluţionare din Ungaria, afirmând de asemenea că în curând va izbucni şi în ţară o contrarevoluţie. Pentru faptul că nu a adus la cunoştinţa organelor competente acest caz, a fost trimis în judecată de trib militar al regiunii II Militare…". *Ibidem*, vol. 2, f. 94.
3. „*Petrişor l-a băgat pe Cotruş, Cotruş pe Doinaş, Doinaş pe mine, este şeful lanţului.*" *Ibidem*, vol. 1, f. 154.
4. Ion D. Sîrbu, *Jurnalul unui jurnalist fără jurnal*, Editura Scrisul Românesc, Craiova, 1993, vol. 2, f. 252.
5. Decizia nr. 88 a Tribunalului Militar Bucureşti din 16 ian 1959, A.C.N.S.A.S, fond *Informativ*, dosar nr. 5265, vol. 2, f. 94.

adevărul împărtăşit unor prieteni ajunge în dosarele de anchetă. Mai mult, este intens interogat dacă a trimis piesa în afara ţării sau dacă a avut măcar intenţia[1].

Adevărul nu contează pentru ofiţerii inchizitori, iar Ion D. Sîrbu constată cu acest prilej un lucru definitoriu pentru comunism. Pentru orice aberaţie care trebuie demonstrată există moduri de acţiune : brutalitate extremă, minciuni sfruntate, martori convinşi şi convingători pentru varianta oficială.

Documentele penale furnizează date atât despre consecinţele comportării ferme din detenţia primului an, cât şi despre traseul urmat de Ion D. Sîrbu în Gulagul românesc. La expirarea pedepsei de un an, din cauza „comportării necorespunzătoare", lui Ion D. Sîrbu, prin ordinul M.A.I. nr. 10022 din 1958, îi este fixat loc de muncă pentru douăzeci şi patru de luni. Aceasta era o formă de supraveghere strictă, însă în libertate, câtă va fi fost şi aceea. De fapt era o formă de arest fără gratii şi gardieni. Însă această decizie nu intră în vigoare pentru că survine al doilea proces, cu a doua condamnare. Din fişa „deţinutului contra-revoluţionar Sîrbu I. Dezideriu" aflăm locurile în care şi-a ispăşit pedeapsa : detenţia începe în arestul M.A.I. pe 18 august 1958 (deci fişa se referă doar la a doua condamnare), apoi ajunge la Jilava pe 19 decembrie 1958, urmează Gherla pe 18 martie 1959, Salcia – 10 septembrie 1959, Periprava – 6 decembrie 1959, din nou Salcia la 18 aprilie 1960, Giurgeni începând cu 10 aprilie 1962, Periprava la 20 mai 1962[2]. Ion D. Sîrbu va fi graţiat pe 6 februarie 1963 în baza decretului lege nr. 5/1963[3]. Ca deţinut, Ion D. Sîrbu şi-a petrecut majoritatea timpului în cumplita Deltă a Dunării la muncă forţată. Memorialistica relatează detaliat despre condiţiile teribile de muncă şi viaţă[4] pe care regimul le impusese acestor deţinuţi.

Eliberat în 1963, Ion D. Sîrbu se confruntă din nou cu dilema propriei întreţineri. La patruzeci şi patru de ani, vorbitor de franceză, engleză, germană, maghiară, italiană şi rusă, îi sunt interzise profesiile liberale, iar cariera didactică pentru care se pregătise îi este de asemenea blocată. Nu are dreptul de semnătură a propriilor lucrări[5], iar pe acela de a reveni în Bucureştiul arestării sale nu îl va primi niciodată. Este trimis în Valea Jiului, unde singura carieră posibilă era aceea de miner. Deci se angajează miner, vagonetar la mina Petrila.

Ca miner trăieşte din nou absurdul crud şi ironic care definea regimul comunist. Condamnat la şapte ani de detenţie pentru uneltire pentru că scrisese piesa *Sovrom-cărbune*, o piesă în care se discuta jaful bunurilor româneşti de către sovietici din perspectiva minerilor, Ion D. Sîrbu este martorul discursului lui Ilie Verdeţ, care, „cu lacrimi în ochi", deplânge jaful ţării de către societăţile mixte. Putem oare înţelege furia „minerului" Sîrbu care, material, pierduse tot şi, spiritual, anii tinereţii depline doar pentru că… avusese dreptate ? !

1. „…în anul 1951 a scris o piesă de teatru intitulată *Sovrom-cărbune* care avea un conţinut contra-revoluţionar şi pe care a intenţionat să o trimită în Franţa pentru a-i fi publicată prin intermediul numitului Volcinschi Raul (un prieten al său care făcea deplasări în Franţa). Pentru acest fapt a fost trimis în judecată de Tribunalul Militar Bucureşti…" ; *ibidem*.
2. Arhiva Administraţiei Naţionale a Penitenciarelor (în continuare A.A.N.P.), Fişe Matricole Penale, litera S.
3. A.C.N.S.A.S., fond *Informativ*, dosar nr. 5265, vol. 2, f. 94.
4. *Dicţionarul penitenciarelor din România comunistă : 1945-1967*, Andrei Muraru (coord.), Clara Mareş, Dumitru Lăcătuşu, Cristina Roman, Marius Stan, Constantin Petre, Sorin Cucerai, Editura Polirom, Iaşi, 2008, pp. 113-151.
5. „…acest drept, pe care colegii mei l-au obţinut imediat după decret, eu, fiind considerat în continuare în domiciliu obligatoriu la Craiova, l-am primit abia prin 1967, vara, când în curtea Teatrului, în faţa directorului Dincă, domnul colonel Lăzărescu m-a anunţat «de azi puteţi să iscăliţi, să publicaţi, nu aveţi dreptul la intrare în învăţământ, la muncă în vreo redacţie etc.»" ; *Jurnalul unui jurnalist fără jurnal*, Editura Scrisul Românesc, Craiova, 1993, vol. II, p. 56.

Orwell avea dreptate, iar Sîrbu o simţea pe pielea lui, în comunism „cel mai imprevizibil lucru era trecutul".

După experienţa minieră, este ridicat la rangul de secretar literar la teatrul din Petroşani, apoi trimis în acelaşi post la Craiova. Iniţial Ion D. Sîrbu candidase pentru postul din Cluj[1], însă Securitatea se opusese. Clujul era un oraş mare, în care Sîrbu avea cunoştinţe, amintiri, identitate, iar scopul ofiţerilor, pentru care rămânea acelaşi recalcitrant, era acela de a-l „cuminţi", de a-l izola.

De-a lungul întregii sale vieţi, Ion D. Sîrbu a fost convins că oraşul Craiova era o nouă detenţie, iar documentele vorbesc despre un dosar de anchetă cu nr. de arhivă 38506 şi un dosar L.M. 25389[2], deci ar putea foarte bine ca acel Loc de Muncă impus să fie Craiova. Cert este că scriitorul nu a putut nicicând părăsi oraşul, deşi au existat mai multe tentative. De altfel senzaţia unei noi condamnări nu l-a părăsit nicicând : „Dintre toate puşcăriile mele Craiova mi se pare astăzi a fi cea mai cumplită şi cea mai absurdă. Fiindcă e pe viaţă..."[3].

Ion D. Sîrbu, obiectivul

Preludiul unui tango

Amploarea deosebită a urmăririi lui Ion D. Sîrbu ne determină să operăm o selecţie pentru acest prim articol. Am ales să prezentăm doar momentele-cheie ale confruntării directe cu Securitatea, adică avertizările pe care scriitorul le-a primit în 1969, 1977 şi 1982. Evenimentele dintre aceste momente vor face obiectul unei viitoare cercetări.

Imediat ce Sîrbu se instalează la Craiova, Securitatea începe să lucreze la cordonul sanitar dimprejurul lui. Pe 15 septembrie 1964, informatorul „Sorin Vidan", recrutat imediat dintre angajaţii Teatrului Naţional din Craiova, relata că „Ion D. Sîrbu era angajat de o lună şi avea relaţii sporadice cu angajaţii"[4].

Iniţial, Ion D. Sîrbu era urmărit pentru vina sa de fost deţinut politic, pentru că, în comunism, vina nu era nicicând absolvită. Însă preocupările sale literare îl plasau mai degrabă la dosarul problemei artă-cultură decât în acela al foştilor deţinuţi politici. De aceea nota informatorului „Vidan" merge la Artă-cultură. Se poate vorbi deci despre o urmărire paralelă, pentru „vini" diferite : fost deţinut politic şi scriitor subversiv.

Pe 18 martie 1965[5] era deschisă Acţiunea Informativă „Şerbănescu", având drept scop „urmărirea lui Ion D. Sîrbu şi contactarea periodică". Securitatea avea informaţii că scriitorul făcea comentarii ostile, iar acţiunea trebuia să stabilească care sunt aceste comentarii, în faţa cui le face, pe cine influenţează. Nu avem informaţii privind data închiderii acţiunii informative, ştim doar că pe 11 februarie 1967 era deschis dosarul de verificare[6] pe numele lui Ion D. Sîrbu, având la bază notele informatorului „Mihai Dugan", care relata despre

1. A.C.N.S.A.S., fond *Informativ*, dosar nr. 5265, vol. 1, f. 296.
2. *Ibidem*, vol. 2, f. 94.
3. Ion D. Sîrbu, *Jurnalul unui jurnalist...,* vol. 2, p. 131.
4. A.C.N.S.A.S., fond *Informativ*, dosar nr. 5265, vol. 1, f. 173.
5. A.C.N.S.A.S., fond *Informativ*, dosar nr. 5265, vol. 1, copertă.
6. Pentru diversele forme de urmărire întocmite de Securitate, vezi Clara Mareş, „Represiunea Securităţii împotriva scriitorilor în anii 1986-1988" în *De ce trebuie condamnat comunismul*, Anuar I.I.C.C.R., vol. I, Editura Polirom, Iaşi, 2006, ff. 201-214.

nemulţumirile scriitorului faţă de faptul că „direcţia teatrului şi organele regionale de partid nu îi dădeau posibilitatea să-şi etaleze cunoştinţele şi capacitatea”[1].

Pe 28 februarie 1968 Securitatea ia decizia transformării dosarului de verificare 3863 în Dosar de Urmărire Individuală[2] (D.U.I.). Motivele acestei amplificări a urmăririi constau tot în notele furnizate de „Mihai Dugan” din care rezulta că I.D.S. comenta ostil măsurile luate de partid şi guvern, „apreciază necorespunzător arta şi literatura din ţara noastră, iar în prezenţa unor cetăţeni străini face propagandă duşmănoasă la adresa statului nostru”[3]. Pe parcursul urmăririi, informaţiile respective fuseseră confirmate şi de alţi informatori din Craiova „şi în prezent cel urmărit comentează de pe poziţii duşmănoase diferite evenimente politice din ţara noastră” ; în consecinţă trebuia deschis D.U.I.[4].

Informaţiile furnizate de „Oroş Ion” pe 7 ianuarie 1968 trebuie să fi cântărit şi ele suficient în decizia deschiderii de D.U.I. „Sursa era la restaurantul Minerva când la masa lui a venit Ion D. Sîrbu care a discutat despre lucrările Conferinţei Naţionale a P.C.R., comentând că «preluarea de către tov Ceauşescu a conducerii Consiliului de Stat ca şi propunerile privind reorganizarea teritoriului administrativ a ţării reprezintă cea mai nedemocratică reformă pe care a cunoscut-o vreodată ţara noastră, că de fapt ea nu este altceva decât desfiinţarea oricărei forme democratice şi că este trecerea puterii de partid şi de stat într-o singură mână va duce la nemulţumiri în rândul maselor în special a celor ţărăneşti». Apoi Ion D. Sîrbu s-a ridicat de la masă şi a plecat.”[5]

Critica conducătorului iubit sau a măsurilor lui era o crimă, infracţiunea supremă. Ulterior, spre sfârşitul anilor ’80, ofiţerii nici nu mai scriau numele lui Ceauşescu în clar, totul era o sugestie.

Obiectivele pe care Securitatea îşi propunea să le clarifice cu prilejul urmăririi sistematice erau : dacă intenţionează să trimită peste graniţă lucrări literare de sertar spre a fi publicate în străinătate ; care erau relaţiile sale cu persoane venite din exterior, ce manifestări politice are în prezent, ce atitudine are faţă de situaţia sa actuală şi care sunt concepţiile sale despre artă în general şi despre creaţia literară socialistă în special[6].

Din acest moment, lui Ion D. Sîrbu încep să-i fie urmărite fiecare pas, fiecare vorbă şi fiecare corespondent. Pe 5 ianuarie 1968 erau cerute relaţii la Securitatea Cluj despre Liviu Rusu[7], iar prin două adrese din 19 septembrie 1968[8] se dispunea supravegherea corespondenţei interne şi externe a scriitorului.

Treptat ofiţerii doljeni sunt depăşiţi de complexitatea cazului lor, de aceea cer frecvent ajutorul şefilor lor de la Direcţia I. Astfel este întocmit un raport pe 21 decembrie 1968 prin care este relatată intenţia lui Ion D. Sîrbu „de a redacta o revistă Sinteze sau Europolis cu colaborarea unor foşti deţinuţi politici Balotă, *Kotruş*, Adrian Marino, *Noikai*[9]. Mai fusese cooptat Ghişe, funcţionar superior în C.C. P.C.R.”[10]. Anexat era un extras al discuţiei cu pricina din 8 decembrie 1968 provenit din înregistrarea cu microfoane plasate în casa subiectului : „Ca să nu fim toţi puşcăriaşi l-am luat pe Ghişe de la C.C. al P.C.R. Revista este foarte îndrăzneaţă scrisă pe hârtie proastă, fără condiţie tehnică şi fiecare vom scrie

1. A.C.N.S.A.S., fond *Informativ*, dosar nr. 5265, vol. 1, f. 174.
2. *Ibidem*, f. 9.
3. *Ibidem*.
4. *Ibidem*.
5. *Ibidem*, f. 242.
6. Adresă a Securităţii Dolj către Securitatea Mehedinţi din 28 septembrie 1968. *Ibidem*, ff. 230-231.
7. *Ibidem*, f. 233.
8. *Ibidem*, ff. 196-197.
9. Constantin Noica.
10. *Ibidem*, ff. 226-227.

câte un articol, dar eu mă feresc să scriu despre filosofia culturii naţiunii române, că mă bag în nişte chestii cu Ceauşescu, de nu mă mai văd unde..., dar scriu despre morală, tiraj de 5000 de exemplare[,] nu vor fi vândute ci date ca buletin informativ intern" [1]. Pe verso extrasului TO era notat : „Să informăm pe tov. Prim-secretar despre acest lucru în materialul informativ ce-l întocmim în cazul obiectivului"[2]. Din acest raport se desprind două lucruri deosebit de interesante. În primul rând, *Securitatea întocmea informări periodice pentru uzul partidului*. Apoi aflăm indirect că în casa lui Ion D. Sîrbu existau microfoane care îi înregistrau fiecare cuvânt.

Pe 28 decembrie 1968 la Craiova ajungea răspunsul de la Bucureşti, care accentua că problema era deosebit de importantă şi trebuia verificată prin toate mijloacele posibile, iar raportul trebuia înaintat într-un termen foarte scurt (una-două zile)[3].

După cum era de aşteptat, atenţia Securităţii nu a ocolit nici cariera lui Ion D. Sîrbu. Speculând invidia, ofiţerii doljeni fac provizii de informaţii privind piesa acestuia *Frunze care ard*, jucată pe scena Teatrului Naţional din Craiova începând cu 2 decembrie 1968. În ciuda tuturor filtrelor şi informatorilor, ofiţerii nu au aflat decât foarte târziu că piesa *Frunze care ard* era reconversia piesei *Sovrom-cărbune*, pe care în timpul anchetelor o căutaseră înnebuniţi şi pentru care Ion D. Sîrbu fusese condamnat la şapte ani de închisoare.

Ofiţerul care se ocupa de caz, Olimpian Ungherea, aflase că pe 5 decembrie Ion D. Sîrbu mărturisise unei persoane că „dacă nu ar fi plasat acţiunea piesei *Frunze care ard* în timpul războiului, pasajele despre viaţa de muncă şi mizerie a minerilor ar fi valabile şi azi, ceea ce ar duce la calificarea piesei ca reacţionară şi periculoasă"[4]. Afirmaţia de mai sus alimenta o dată în plus teama de cuvântul scris şi preocuparea ca acesta să nu ajungă la public, cât şi obsesia Securităţii privind textele subversive. Astfel se explică atenţia copleşitoare de care s-au bucurat scriitorii români din partea Securităţii de-a lungul întregii perioade comuniste. Dacă în anii '40, '50 soluţia era detenţia, după 1964 regimul şi-a rafinat metodele, mergând de la convingere la corupere, până la impunerea tăcerii.

Pe 22 aprilie 1969 locotenentul major O. Ungherea propunea avertizarea lui Ion D. Sîrbu *într-un cadru lărgit, cu notabilităţi din artă şi cultură din Craiova, ca şi cu persoane de la locul de muncă al obiectivului*[5]. Documentul nu are rezoluţia superiorului cu „de acord", deci propunerea lui Ungherea nu a fost urmată. De remarcat este cinismul ofiţerului care propunea o nouă umilire a lui Ion D. Sîrbu, dar de data aceasta în public, în faţa colegilor şi cunoştinţelor, de fapt o prelungire, sub altă formă, a celebrelor procese-spectacol ale anilor '50.

În octombrie 1969, întâlnindu-l întâmplător pe locotenentul Ungherea, Ion D. Sîrbu îl invită acasă pentru a-i relata excursia Teatrului Naţional din Craiova în Bulgaria. Scriitorul aplica dictonul „ţine-ţi prietenii aproape şi duşmanii şi mai aproape", voind să sugereze că se prezintă clar, fără ascunzişuri, fără secrete, că era o pradă uşoară, îmblânzită, dar cine îl cunoştea pe Ion D. Sîrbu înţelegea că acesta făcea un subtil joc de-a „ştiu ce faci, ştiu care este treaba ta şi, pentru că oricum vei afla, mai bine afli varianta mea pe care o pot controla şi inocenta".

Ca un bun observator ce este, Ion D. Sîrbu face inventarul vizitei românilor la Sofia : „Românii s-au năpustit în magazine cumpărând haotic şi numeroase articole : 34 aspiratoare

1. *Ibidem*, f. 151.
2. *Ibidem*.
3. *Ibidem*, f. 216.
4. *Ibidem*, f. 27.
5. *Ibidem*, vol. 1, f. 27.

de praf Ceika, 12 haine de piele (5 îmblănite), 2 ceasuri cuc, geamantane cu articole de lux, parfumerie, foto, electronice"[1]. Deşi pare o bârfă măruntă, lista cumpărăturilor este şi un ingenios reproş adus autorităţilor comuniste, pentru că e vina acestora că au adus în funcţii oameni de asemenea condiţie încât să nu le pese de impresia pe care o produc despre ţara lor şi să se repeadă ca barbarii în magazine, cum de altfel este tot vina regimului lipsa de produse din magazinele româneşti.

Familiaritatea lui Sîrbu cu ofiţerul urmăritor poate nedumeri. E docil ? Se gudură ? Paginile volumelor de urmărire contrazic total aceste întrebări. La acest moment Ion D. Sîrbu încearcă să găsească o cale de convieţuire cu regimul, l-a înfruntat, a plătit scump pentru curajul lui, dar totuşi trebuia să trăiască. Acceptă oferta postului de secretar literar la Craiova pentru că ştie că regimul nu îi va da mai mult acces la viaţa culturală. Avem în faţă doi adversari care se cunosc şi care se testează reciproc, de inteligenţa fiecăruia depinde soarta bătăliei. Din păcate, forţele sunt mult disproporţionate : Ion D. Sîrbu este un om singur care nu are aliat decât creionul şi hârtia, pe când regimul are închisori, ofiţeri, microfoane, informatori. Şi totuşi, în final, triumful omului lucid[2] este cu atât mai strălucitor.

Pe 1 decembrie 1969, locotenent major O. Ungherea propunea închiderea acţiunii informative „Şerbănescu"[3]. Înaintea acestui ultim act, obiectivul trebuia chemat şi avertizat mai ales pentru că „el este cel care doreşte o audienţă la conducerea Inspectoratului", nota Ungherea.

Superiorii lui sunt de acord cu propunerea de închidere, cât şi cu cea de atenţionare a secretarului literar. Totuşi, Ion D. Sîrbu rămânea „potenţial ostil" şi de aceea trebuia menţinut în baza de lucru[4] a Securităţii Dolj. Drept urmare a rezoluţiei de mai sus, pe 2 decembrie 1969 Ion D. Sîrbu este invitat la sediul Securităţii Craiova pentru „atenţionare asupra faptului că uneori comentează nefavorabil politica partidului nostru. În cadrul acestei discuţii a avut o atitudine corespunzătoare angajându-se că în viitor va fi corect în activitatea sa, afirmând chiar că îi va denunţa securităţii pe cei care vor avea manifestări duşmănoase"[5].

Este din nou un joc pe care Sîrbu îl face şi care le scapă ofiţerilor. La nivel frust, ofiţerii au dreptate, l-au chemat în sediu, i-au arătat încăperile oficierii puterii securistice şi pe pontifii ei, iar el, speriat, impresionat, s-a angajat să se cuminţească. De partea cealaltă, Sîrbu vrea să cunoască faţa urmăritorilor lui, să intre în însăşi inima instituţiei oprimatoare şi adânc temute, să le vorbească pe limba lor, să îi testeze, să vadă dacă a înţeles corect natura acţiunii lor. În plus, Sîrbu ştie exact ce vor ei să audă şi de aceea îi este foarte uşor să joace acest rol al cetăţeanului supus şi temător. Dacă ofiţerii şi-ar fi făcut treaba profesionist şi ar fi coroborat informaţiile pe care le deţineau deja, adică ar fi lecturat înregistrările microfonului plantat în casa urmăritului[6], ar fi înţeles jocul dublu pe care acesta îl făcea. În numeroase rânduri Ion D. Sîrbu afirmase că turnător nu va fi niciodată,

1. A.C.N.S.A.S., fond *Informativ*, dosar nr. 5265, vol. 1, f. 8.
2. Anterior Sîrbu scrisese un aforism valabil pentru orice intelectual trăitor într-un regim totalitar : *Luciditatea este libertatea celor lipsiţi de libertate* ; *apud* Daniel Cristea-Enache, *op. cit.,* p. 63.
3. A.C.N.S.A.S., fond *Informativ*, dosar nr. 5265, vol.1, f. 8v.
4. O formă de urmărire generală a Securităţii în care se adunau date în mod sporadic, despre diverse persoane, chiar şi după o semnalare nevinovată a unui informator despre un banc sau o critică minoră a partidului. Această bază de lucru constituia punctul de plecare al unei urmăriri sistematice, dar şi o caracteristică a regimului comunist care îşi îndosaria cetăţenii în funcţie de ostilitate sau docilitate.
5. *Ibidem*, vol. 1, f. 7v.
6. „Am trăit 50 de ani în cinste şi onoare şi am zis aşa, Dumnezeu să mă ajute ca să termin cu viaţa cinstit. În viaţa mea nu am trădat, nu am dat o singură referinţă, bună sau rea....", spunea Ion D. Sîrbu pe 4 iulie 1969. *Ibidem*, vol. 1, f. 40v.

chiar dacă va fi închis din nou. Avertizarea din decembrie 1969 este un punct de confruntare pe care fiecare are sentimentul că l-a câştigat.

În continuare raportul consemna : „Întru-cât este un om de cultură, valoros, este necesar să fie contactat în continuare de ofiţerul din problemă pentru a fi menţinut sub influenţa noastră...”[1].

Deci chiar şi după avertizare, Securitatea îşi menţine pe poziţii dispozitivul de urmărire, aceiaşi informatori, aceleaşi microfoane, aceeaşi lectură ilicită a scrisorilor. Din toate acestea reiese doar buna comportare a obiectivului. Informatorii „Igor Sandu”, „Alexandrescu”, „Gigi Niculescu”, în notele lor de după avertizare, subscriu la acest punct de vedere, semnalând că Ion D. Sîrbu nu mai comentează ostil, nu mai ascultă posturi de radio străine, e mulţumit pentru că poate ţine conferinţe şi este jucat pe scenă la Piatra Neamţ.

Concluzia noastră este că Ion D. Sîrbu a înţeles doar să îşi schimbe metodele şi să îşi limiteze încrederea în cei cu care venea în contact. Îşi dă seama că sinceritatea, francheţea, alternativa sunt drumuri închise în comunism, iar ele nu pot decât să te piardă. Era nevoie să găsească alte căi pentru a spune ce gândeşte, pentru a analiza ce se întâmplă în jurul lui. Poate ideea caietelor de noapte în această perioadă i-a venit. Pentru un om jovial, conviv, pedagog, cum era Ion D. Sîrbu, izolarea întrevăzută trebuie să fi fost insuportabilă. Dar înţelege foarte bine cum stau lucrurile, în caietele de noapte scrie : „Un securist blând nu înseamnă un securist îmblânzit” şi pentru moment alege să fie prudent, să le spună ce vor să audă, ofiţerilor şi informatorilor, şi îşi vede de treabă, adică scrie.

După avertizarea din 2 decembrie 1969 Acţiunea Informativă „Şerbănescu” este închisă, însă Ion D. Sîrbu rămâne în atenţia Securităţii ca „element cu potenţial ostil”, dar ca figurant în baza de lucru[2]. Această rezoluţie consemnează faptul că deşi, pe 28 februarie 1968, Securitatea Dolj îşi propusese transformarea dosarului de verificare 3863 în D.U.I., totuşi nu a făcut-o, urmărirea fiind aplicată într-un dosar numit „Şerbănescu”. Mai multe rezoluţii de pe documentele anului 1969 ne conduc la această concluzie. În nici un document de până în decembrie 1969 dosarul de urmărire individual nu era pomenit.

Anno domini 1977

Începutul anului 1977 ni-l prezintă pe Ion D. Sîrbu supravegheat din direcţii multiple. Nici un aspect al vieţii lui nu trebuia să scape atenţiei ofiţerilor. Prin diferite metode, mereu mai ample, Securitatea aprofundează cercurile urmăririi. În februarie 1977 este cerut acordul prim-secretarului de partid Dolj pentru discuţii cu unii membri de partid din preajma lui Ion D. Sîrbu. Adresa era semnată de însuşi şeful Securităţii Dolj, gen.mr. Sprâncenatu Constantin, iar primul-secretar de partid nu răspunde decât „DA ! ”. Cei vizaţi pentru discuţii erau Diaconescu Romul, redactor-şef adjunct la *Ramuri*, Boroghină Emil, actor la Teatrul Naţional din Craiova, Negoescu Radu, actor la Teatrul Naţional din Craiova, Moise Mircea, profesor la şcoala specială din Simnic, iar scopul declarat este „pentru a întreprinde unele măsuri de prevenire asupra numitului Ion D. Sîrbu este necesar a purta discuţii în vederea verificării materialelor ce le deţinem”.[3]

Pe lângă cei convocaţi pentru declaraţii în birourile ofiţerilor de informaţii, avem în dosar şi sesizări voluntare.

1. *Ibidem*, f. 7v.
2. *Ibidem*, vol. 2, f. 56.
3. *Ibidem*, f. 25.

Actorul Iancu Goanţă face o sesizare din proprie iniţiativă, pe 6 martie 1977 criticându-l pe Ion D. Sîrbu, însă într-o manieră extrem de profitabilă pentru urmărirea în curs. El detaliază reacţiile virulente ale dramaturgului la piesa unui debutant care scrisese pentru aniversarea a treizeci şi cinci de ani de la Eliberare. Goanţă citează exact : „Comunismul înseamnă pentru el securitate şi dictatura organizaţiei de partid în care nişte cretini (referire directă la mine) cu aere de intelectuali dau directive adevăraţilor scriitori…”[1]. Probabil Goanţă era indignat cum de Sîrbu scapă liber după ce face, în mod public, asemenea declaraţii, iar vigilenţa patriotică îl îndemna să ajute la eliminarea unui asemenea individ.

Cert este că citatul de mai sus chiar îi aparţine lui Ion D. Sîrbu de vreme ce un alt martor al discuţiei cu pricina, Vişan Dumitru, şef atelier producţie la T.N.C., îl reia „Regimul de azi nu este un regim socialist ci este regimul securităţii şi al secretarilor de partid…”[2].

În aprilie 1977, numele de cod al lui Ion D. Sîrbu ca urmărit prin microfoane de tip ACT era *Sârbulescu*, iar lt. col. Vâlceanu Ion, noul ofiţer de caz, cerea serviciului special ascultarea microfonului între 8 aprilie – 8 iulie 1977. Securitatea era interesată să afle cine sunt „persoanele cu care întreţine relaţii şi care-l vizitează la domiciliu şi discuţiile din care să rezulte atitudinea, preocupările sau acţiunile potrivnice orânduirii noastre socialiste”[3]. Informaţiile aflate prin această formă de urmărire au fost deosebit de interesante pentru ofiţeri, drept urmare exploatarea instalaţiei este prelungită dincolo de limita fixată iniţial, cu încă patruzeci şi cinci de zile, până la 20 august 1977.

Din perspectiva noastră informaţiile rezultate au mai ales valoare pentru istoria literară, însă ofiţerii nu le priveau astfel. Pe 16 mai 1977 Dorli Blaga spunea : „Gari a fost cel mai strălucit elev al lui tata. Păcat că împrejurările au fost aşa cum au fost”. Blaga îi spunea : „Gari, tu eşti un atlet al mizeriei”. „Şi a avut dreptate”, comenta Ion D. Sîrbu pentru microfoanele neştiute[4]. Grăuntele ostilităţii să fie mizeria la care se face referire ? Apoi, pe 1 iulie 1977, Sîrbu spunea : „Blaga a avut marele noroc că a murit la timp… noi am murit odată cu el. Ceea ce avem noi este o existenţă postmortem”[5]. Meditaţia filosofică era clar contrarevoluţionară şi idealistă, deci subversivă.

Cea mai substanţială dintre afirmaţiile ostile comunismului este însă discuţia pe care Ion D. Sîrbu o are cu Ovidiu Cotruş la Timişoara, dosarul lui Sîrbu primind o copie a interceptării. Deci nici Ovidiu Cotruş nu avea o libertate mai mare, şi el vorbea *şi* pentru microfoanele secrete.

Pe 10 februarie 1977 Ion D. Sîrbu comentează detaliat realităţile vieţii sale de urmărit. O. Cotruş vorbeşte despre fostul anchetator al lui Sîrbu, Enoiu : „Nici vorbă [că a fost ucis n.n.], a fost scos la un moment dat la pensie şi acum omul a fost reintegrat… dar de ce să fie împuşcat ? Că nu au împuşcat ăştia oameni pentru că au torturat, de ce să fie împuşcat ENOIU ? Pentru că te-a bătut pe tine şi pe IVASIUC ? Pe GOMA ? ”. Iar Ion D. Sîrbu răspunde : „Eu de ce nu pot să scriu ? Scriu cărţi c…ţii ăştia de Baranga, de Mirodan, ăştia scriu despre puşcărie la comandă, …să se arate că au fost abateri personale şi nu a fost chestie de stat. Astea sunt comenzi făcute pentru că Europa Liberă a atacat Piteşti, înţelegi ? Iar în ce priveşte puşcăria, eu nu am păreri rele despre puşcărie, deocamdată, pentru că este cea mai fericită perioadă a vieţii mele. De ce ? Nu mă interesează chestia cu bătaia, în viaţa mea nu am fost aşa de anturat ca în puşcărie. Unde am cunoscut eu atâţia ? Adică în dreapta un arhiepiscop luteran, în stânga unul catolic, un profesor de sanscrită cu mine, un arhitect

1. *Ibidem*, f. 6.
2. *Ibidem*, f. 4.
3. *Ibidem*, f. 21v.
4. *Ibidem*, vol. 3, f. 240.
5. *Ibidem*, f. 236.

era sus, filosof jos. Unde ? şi ani de zile, şi profesorul de engleză cu accent de Oxford sau alţi profesori. …Adevărul este că cei mai frumoşi ani ai vieţii mele, i-am trăit în puşcărie. Cei mai nobili prieteni, cea mai mare luciditate aveam acolo”[1].

Regretul lui Ion D. Sîrbu din 1977 nu este după condiţiile detenţiei, ci după libertatea pe care intelectualii şi-o luaseră. Suferinţele fizice deosebit de grele sunt trecute pe planul doi. În realitatea lui 1977, a suspiciunii zilnice, a urmăririi fiecărei reacţii, şoapte. Teama perpetuă de celălalt, de propria familie sau de prieteni, minciuna cotidiană, orchestrată propagandistic, lipsa lucrurilor strict necesare, a medicamentelor, a alimentelor făcuseră traiul infernal.

Revolta lui Ion D. Sîrbu era cu atât mai adâncă cu cât constată că unii, cu voie de la partid, făceau carieră tocmai pe suferinţele celor care suportaseră calvarul penitenciar, iar cei care fuseseră direct implicaţi în cele relatate erau marginalizaţi şi atent supravegheaţi. Şi cum să nu te sufoce indignarea când întreaga ta viaţă a stat sub semnul abuzului comunist, iar când regimul acceptă şi recunoaşte că au fost la mijloc nişte greşeli, cum le repară ? ! Minţind, trucând, falsificând.

De fapt nimeni nu avea intenţia ca adevărul să fie cunoscut, ci doar varianta oficială, cosmetizată, înjumătăţită a acestuia. Aici este de fapt cheia ostilităţii : aceste conversaţii libere răspândeau adevărul, adevărul aşa cum fusese trăit, în mod nemijlocit, de oameni care îl plătiseră cu asupra de măsură. Acest adevăr nu trebuia sub nici o formă să părăsească subteranele temniţelor, era prea flagrant altul faţă de cel oficial. Într-o încercare jalnică de conspirare a grozăviilor trecute, ofiţerii luaseră angajamente de tăcere la ieşirea din detenţie, iar acum observau că foştii deţinuţi, actualii urmăriţi, nu mai suportau să tacă.

Pe 3 mai 1977 Securitatea Dolj, recte lt. col. Vâlceanu, propune o nouă avertizare a scriitorului Ion D. Sîrbu. Motivele care determinau o astfel de măsură sunt ordonate succint : „Aduce injurii şi calomnii la adresa unor persoane din conducerea de partid şi de stat, face aprecieri nefavorabile cu privire la politica partidului şi statului, afirmă că în ţara noastră nu există libertate în creaţia literară. În unele scrieri ale sale caută să strecoare idei retrograde, potrivnice politicii partidului şi statului nostru. Intenţionează să-şi scoată o parte din scrieri în mod ilegal din ţară şi să le publice în străinătate[2]. Şi-a manifestat intenţia să realizeze unele scrieri cu conţinut duşmănos la adresa orânduirii socialiste”[3]. Totuşi Ion D. Sîrbu nu este avertizat în mai. Succesiunea galopantă a evenimentelor anului 1977 îi obligă pe ofiţeri să îşi convoace obiectivul pentru discuţii extreme în august 1977.

Preocuparea majoră a Securităţii, în cazul urmăririi lui Ion D. Sîrbu, era ca nu cumva acesta să devină un lider al unei revolte, ca nu cumva cuvintele sale să aibă impactul unui detonator. În această cheie trebuie privită convocarea brutală şi avertizarea din 2 august 1977. Teama principală era legată de frământările minerilor din Valea Jiului care şi-ar fi putut găsi un avocat cu argumente convingătoare în persoana lui Ion D. Sîrbu. Ca scriitor al minerilor, ca descendent şi apărător al acestora, conexiunea se putea face cu uşurinţă dacă Ion D. Sîrbu ar fi fost la locul potrivit în acele zile, adică acolo unde se născuse, la Petrila. Ca şi în alte cazuri, Securitatea reacţionează deplasat, de vreme ce Ion D. Sîrbu nici nu avea habar de ceea ce se petrecea în Valea Jiului.

Abia pe 13 august Securitatea interceptează o discuţie din casa soţilor Sîrbu, în care scriitorul află detalii despre revolta minerilor. E clar că anterior Sîrbu aflase că se întâmplase ceva, chiar şi numai după convocarea şi reţinerea sa din 2 august s-ar fi gândit că ceva grav

1. *Ibidem*, ff. 213-213v.
2. Referitor la acest punct, Securitatea nu avea nici o dovadă, era doar suspiciunea sau teama ofiţerilor.
3. *Ibidem*, f. 12.

s-a petrecut de vreme ce el era tratat de o asemenea manieră, „ca pe hoţii de cai”, cum avea să scrie în jurnal mai târziu.

Doamna Elisabeta Sîrbu ne-a relatat că un ofiţer de securitate i-a atras atenţia, în acele zile, în mod special, ca Ion D. Sîrbu să nu părăsească Craiova, altfel fiind pasibil de consecinţele cele mai neplăcute.

După avertizarea de la sediul Securităţii, Ion D. Sîrbu merge acasă furios la culme, manifestându-se ca atare, ignorând complet microfoanele care îl înregistrau. Astfel dosarul relatează detaliat reacţiile scriitorului : „Avem un microfon în casă şi am avut în permanenţă, ani de zile. Nu sunt speriat, să ştii... Acolo, am urlat de nu s-au văzut. Mi-au spus că am vorbit duşmănos şi am înşelat partidul, l-am înjurat. Dvs confundaţi. Care este diferenţa între o înjurătură şi propagandă ostilă ? Mi-au spus că mă bagă la nebuni, că mă bagă în puşcărie, de nu mă văd”. Este ameninţat la rândul lui de către ofiţerul securist : „Dau cu tine într-un spital de nebuni de nu te vezi”[1]. „M-au pus să dau o declaraţie cu ceea ce am făcut, dar am refuzat. Ce am revenit la securitatea din 1957 ? ”[2] „În Bucureşti toţi scriitorii stau prin cafenele şi pierd timpul şi vorbesc şi nu am auzit pe nici unul că are necazuri. Vor să-şi facă norma cu scriitori şi m-au luat pe mine : hai să-l speriem pe acesta puţin ! ”[3] E clar că nici un moment nu s-a pronunţat cuvântul miner, nici de o parte, nici de alta.

Transcrierea înregistrării notează intenţia lui Ion D. Sîrbu de a face un memoriu prin care să se plângă că a fost ameninţat de Securitate şi că doreşte să plece la Bucureşti să-i vadă pe Fulga şi pe Chiriţă.[4]” Lizica îl linişteşte şi îl calmează, scrie mai departe cel care asculta banda, „adică ce ai putea scrie în memoriu că nu ai înjurat, că nu ai criticat, ei au avut dreptate să te cheme”. Ca urmare a acestei remarci, soţia lui Ion D. Sîrbu este luată în calcul pentru măsurile ulterioare, rezoluţia notei fiind „să discutăm cu soţia lui Sîrbu pentru a exercita influenţă pozitivă asupra lui”[5]. Sarcina trebuia îndeplinită de lt.col. Vâlceanu Ion.

Deşi raportul despre cum a decurs convocarea lui Ion D. Sîrbu este înregistrat abia pe 19 august 1977, Vâlceanu trebuie să-l fi întocmit din ziua aceea sau cel târziu a doua zi. Rezoluţia din 3 august ne confirmă supoziţia : „În timpul discuţiilor a avut o atitudine necorespunzătoare ; dacă îşi recunoaşte unele fapte, după un anumit timp le retracta sau dacă în anumite momente regreta şi promitea că în viitor îşi va reconsidera atitudinea politică revenea după aceea, situându-se, şi în prezenţa noastră, pe poziţia duşmănoasă orânduirii noastre sociale. Atrăgându-i-se atenţia ca în viitor să nu mai aibă manifestări denigratoare... revoltat, irascibil şi cu puternice accente de furie, căuta să ne demonstreze că este liber să gândească şi să exprime totodată ceea ce gândeşte şi că el a criticat şi va critica şi în viitor neregulile şi nedreptăţile pe care le observă în societatea noastră. I s-a explicat că modul său de critică este de fapt propagandă duşmănoasă la adresa orânduirii noastre sociale şi că aceasta se pedepseşte de lege, dar a rămas pe aceeaşi poziţie, cerând să fie tras la răspundere penală dacă securitatea îl găseşte vinovat”[6]. Spre regretul ofiţerilor, nu l-au putut trage la răspundere penală, deşi ofiţerii au încercat, însă Ion D. Sîrbu nu ştia acest lucru.

Securiştii pun starea de revoltă a lui Ion D. Sîrbu pe seama unor probleme medicale, la dosar existând documente care fac referire la o melancolie depresivă. Cum altfel, dacă nu nebunie, putea fi o asemenea comportare ? La Securitate veneai umil, temător, vinovat din

1. *Ibidem*, f. 231v.
2. *Ibidem*, f. 231bis.
3. *Ibidem*.
4. *Ibidem*, f. 231bis v.
5. *Ibidem*.
6. *Ibidem*, f. 11.

start. În final probabil erai bucuros că eşti lăsat să pleci, că scapi doar cu o declaraţie şi cu un angajament că nu vei recidiva. Dar Ion D. Sîrbu aplică înainte de timp modalitatea lui Bukovski[1] de a înfrunta comunismul. Reacţia lui la intruziunea ofiţerilor în viaţa şi opiniile sale este violentă, extremă.

După experienţa atâtor ani de confruntări şi avertizări, ofiţerii nu concepeau altă reacţie decât cea conformistă, oricare alta fiind probă de nebunie. „Aceste schimbări bruşte de la o stare la alta se datorează şi sănătăţii care lasă de dorit, este bolnav neuropsihic… Trecând de la stare la alta a recunoscut că, în anumite împrejurări a comentat nefavorabil anumite măsuri luate de conducerea de partid şi de stat, legi, decrete emise, dar a refuzat să declare şi în scris, afirmând în schimb că va face un memoriu la conducerea superioară de partid în care îşi va arăta faptele respective pe lângă aceea că noi săvârşim ilegalităţi, chemându-l şi atrăgându-i atenţia[2].

De la începutul până la sfârşitul discuţiilor a avut o atitudine ireverenţioasă la adresa instituţiei noastre care l-ar fi condamnat pe nedrept şi care i-ar fi fost potrivnică afirmării şi realizării în activitate.

I s-a vorbit în limitele politeţei deşi el de mai multe ori insinua, ironiza şi lua în derâdere atitudinea noastră atunci când îi ceream ca în viitor să-şi reconsidere poziţia."[3]

Reacţia scriitorului atât de virulentă i-a determinat pe ofiţeri să nu îşi ducă treaba până la capăt : „Dat fiind atitudinea ce a adoptat-o am considerat că măsura avertizării este inoportună, rămânând ca în viitor să întreprindem asupra lui măsuri de influenţare pozitivă". Deci nu numai că au renunţat la avertizare, dar Vâlceanu a cerut şi ajutorul şefului, lt.col. Lungu Gheorghe, adjunct al şefului Securităţii Dolj, care a participat la discuţii, crezând probabil că o autoritate mai gradată îl va înspăimânta pe Ion D. Sîrbu.

După cum vedem, relatarea lui Ion D. Sîrbu despre reacţia de la sediul Securităţii înregistrată de microfon este confirmată chiar de raportul ofiţerului de caz. Evident că din documentul oficial lipsesc referirile la ameninţările securiştilor. Însă de vreme ce Sîrbu a relatat exact reacţia sa, de ce ar fi ascuns acţiunile ofiţerilor ?

Refuzul de a semna declaraţii de cuminţire, apărarea cu argumente la învinuirile aduse, chiar ironiile şi reproşurile aduse ofiţerilor de informaţii nu-i fac decât cinste lui Ion D. Sîrbu. Reacţia sa în cazul ameninţării este deci aceeaşi dintotdeauna : curajul, fermitatea, verticalitatea.

Rezoluţia documentului din 3 august clasează cazul, din perspectiva ofiţerilor, între cele patologice : „Având în vedere trăsăturile de comportament manifestate de Ion D Sîrbu în discuţiile făcute cu el, am ajuns la concluzia că nu se găseşte în deplinătatea facultăţilor mintale şi ca atare o avertizare a sa este inoportună"[4]. Toată tevatura avertizării se încheie cu caracterizarea lui Ion D. Sîrbu drept nebun, un nebun care trebuie totuşi controlat şi influenţat prin soţia sa.

Ca reacţie la tratamentul suferit pe 2 august 1977, Ion D. Sîrbu trimite o scrisoare lui Laurenţiu Fulga, vicepreşedinte al Uniunii Scriitorilor, cerând o audienţă pentru a lămuri odată pentru totdeauna „dosarul păcatelor şi virtuţilor mele de cetăţean, de scriitor, de fiu al clasei muncitoare… apelez la dvs ca for tutelar care mă poate asculta şi eventual sfătui ce

1. Bukovski scria : „N-am mai putut dormi de nerăbdare. Abia aşteptam să fiu în faţa lor, să le spun tot ce cred eu despre ei şi să intru în ei ca un tanc", atunci când a fost convocat la poliţia politică sovietică ; *apud* N. Steinhardt, *Jurnalul fericirii*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1991, p. 8.
2. A.C.N.S.A.S., fond *Informativ*, dosar nr. 5265, vol. 3, f. 11.
3. *Ibidem*.
4. *Ibidem*, f. 11v.

să întreprind sau ce să nu întreprind. Nu am pe nimeni în Craiova, stau de 3 zile închis în casă, disperat şi neputincios…”[1]. Scrisoarea era datată pe 11 august, iar marginal era o rezoluţie prin care se propunea ca discuţia cu pricina să fie purtată de George Macovescu, preşedintele Uniunii. Se pare că Securitatea avea o mai mare trecere în faţa lui Macovescu decât a lui Fulga.

Sirenele Occidentului (1981-1982)

În iunie 1981 Ion D. Sîrbu depune cerere de plecare în excursie[2] în Occident. Ca şi altădată, scriitorul merge direct la sursă, ştie cine are drept de veto, de aceea solicită o întrevedere cu colonelul Lungu însuşi pentru a discuta plecarea, însă nu obţine decât o discuţie cu ofiţerul de la Paşapoarte, căpitanul Pană Constantin. Exploatând momentul, Pană îl cheamă pe Vâlceanu şi cei doi încep „prelucrarea contrainformativă” a obiectivului Sîrbu. Adică discuţii despre patriotism, interesele ţării, reacţii faţă de persoanele cu care va intra în contact în Apus.

Un raport din 4 august 1981 cerea aprobarea mijloacelor T.O. tip I.C.T. la Ion D. Sîrbu acasă pentru perioada 10 august – 25 septembrie 1981[3]. Interesau în mod special pregătirile pe care Ion D. Sîrbu le făcea în vederea călătoriei. Corespondenţa îi era de asemenea atent citită.

Tot pe 4 august 1981 este interceptată o conversaţie cu Sergiu Al. George în care Ion D. Sîrbu spunea : „Aştept, că n-o să-mi facă figura să mă refuze, pentru că atunci iar mă înfurii, nu sunt ei chiar aşa de naivi că eu rămân… Dragă toată chestiunea este că trebuie să mă suporte până la sfârşitul vieţii”. La replica interlocutorului „tu ai rădăcinile aici”, obiectivul nostru răspunde : „Tocmai, ce să fac eu acolo… Tot ce am e dialogul cu răul de aici, cât e rău şi cu binele de aici, cât e bine, că dincolo trebuie să începi de la alfa… Occidentul nu poate să înţeleagă nici pe şefii noştri nici pe subalterni”[4]. În aceeaşi perioadă Ion D. Sîrbu discută cu sora sa, Irina Sîrbu, despre călătorie, spunându-i : „Eu mă duc la români, nu mă duc la… înţelegi ? La prietenii mei din Bucureşti care au burse acolo. Vreau să mă reîntorc că am mult de lucru”[5].

Convinşi fiind că influenţarea pozitivă avusese efect, ofiţerii decid acordarea permisiunii de călătorie pe 19 septembrie 1981. Înaintea plecării, colonelul Lungu îl cheamă din nou la sediul Inspectoratului pentru „prelucrare”, i se atrage din nou atenţia asupra modului de comportare, relaţiilor, comentariilor. După obţinerea aprobării, Ion D. Sîrbu îi scria emoţionat surorii sale : „Sunt doctor în Occident, dar nu am ieşit din Orient”[6].

Ceea ce trebuie să fi stârnit multă îngrijorare printre ofiţeri era faptul că Ion D. Sîrbu, deşi primise dreptul de a pleca cu unele dintre lucrările sale tipărite, intenţiona să ceară acelaşi drept şi pentru unele manuscrise.

În ciuda fricii maladive a Securităţii faţă de puterea cuvântului scris, mai ales într-o societate liberă ca cea vest-europeană, controlul la vamă este unul cvasi-absent. Acest

1. *Ibidem*, f. 56.
2. *Ibidem*, f. 246.
3. *Ibidem*, f. 196.
4. *Ibidem*, f. 246.
5. *Ibidem*. Suspectăm de regie insistenţa cu care Ion D. Sîrbu subliniază că este inofensiv, că revine. Tocmai ştiindu-se urmărit, Ion D. Sîrbu le oferă ceea ce voiau să audă. Interesul său era obţinerea vizei de plecare.
6. *Ibidem*, vol. 7, f. 100.

detaliu îl determină pe Sîrbu să se gândească dacă nu cumva a primit paşaport pentru a nu se mai întoarce. Rezoluţiile ulterioare infirmă însă supoziţia.

Suspiciunea alegerii exilului plana asupra fiecărui român plecat, de aceea urmărirea rudelor rămase, a familiei era un cod de conduită obligatoriu pentru Securitate în vederea depistării intenţiilor ascunse. Cât timp Ion D. Sîrbu a fost plecat, ofiţerii doljeni au întreprins o minuţioasă supraveghere asupra soţiei sale : telefoane ascultate, scrisori deschise şi citite, informatori trimişi special pentru a o trage de limbă. Alarma generală este activată la Craiova în decembrie 1981 când, la telefon, Ion D. Sîrbu îşi cheamă soţia în Occident, motivând că este obosit, bolnav şi are nevoie de ajutorul ei. Elisabeta Sîrbu depune cerere de paşaport şi aşteaptă.

Ofiţerii sunt convinşi că este un subterfugiu pentru a pleca în exil cu soţia. Imediat Craiova alertează Bucureştiul şi însuşi generalul locotenent Iulian Vlad, secretar de stat la Ministerul de Interne, vine la Craiova, în a doua zi de Crăciun, pentru a discuta strategia optimă pentru aducerea în ţară a lui Ion D. Sîrbu.

Primul pas hotărât este blocarea plecării soţiei.

Manual de manipulare. Subiect Elisabeta Sîrbu[1]

Invocând că cererea sa nu are completată rubrica referitoare la rudele din străinătate, Elisabeta Sîrbu este invitată la Serviciul Paşapoarte pentru lămuriri. Acolo o primeşte locotenentul Diaconu Mircea, care îi explică că în cererea soţului rubrica cu pricina fusese completată, deci trebuie să adauge şi dânsa numele respective. Pe 24 decembrie 1981, în timpul discuţiei, intervine colonelul Lungu, locţiitorul şefului Securităţii Dolj, care o invită în biroul său pentru unele detalii. Poşeta, umbrela şi sacoşa petentei rămân în biroul ofiţerului de la Paşapoarte. Nu este un detaliu minor, aşa cum ar părea, ci face parte din planul bine pus la punct pentru copierea cheilor apartamentului soţilor Sîrbu şi pentru o scurtă percheziţie a efectelor doamnei Sîrbu. Într-un raport special ulterior acestei vizite, Lungu însuşi notează că scopul intervenţiei sale tocmai acela a fost, obţinerea mulajului cheilor apartamentului[2].

Pe lângă copia cheilor, intervenţia lui Lungu mai viza şi să o convingă pe Elisabeta Sîrbu să renunţe de bunăvoie şi din proprie iniţiativă la călătoria în R.F.G. Iniţial, Lungu povesteşte cum l-a cunoscut de Ion D. Sîrbu şi cât s-au străduit ofiţerii să îl scape de anturajul nesănătos pentru a se putea realiza ca scriitor. Apoi o laudă pe soţie pentru sprijinul permanent acordat soţului, mai ales […] după a doua avertizare din 1978[3]. Lungu aprecia că, datorită acestor eforturi, între el şi Ion D. Sîrbu s-a creat o „amiciţie"[4]. Această amiciţie se proba prin scrisoarea trimisă de Ion D. Sîrbu lui şi căpitanului Pană, dar se declara totuşi surprins că, deşi vorbiseră cu puţin înaintea plecării, Ion D. Sîrbu nu îi spusese că pleacă în R.F.G. Apoi se mira de ce soţii Sîrbu nu ceruseră de la bun început să plece împreună, „n-ar fi fost nici un fel de probleme"[5], declara ofiţerul ritos. Tot acest dialog sugerează o felină care îşi ocoleşte prada în cercuri concentrice tot mai mici. Acesta trebuie să fi fost şi sentimentul Elisabetei Sîrbu de vreme ce simte nevoia de a da cărţile pe faţă. Ofiţerii se

1. Următoarele trei subcapitole au fost publicate în *Nirvana Socială*, Petrila, nr. 2, iunie 2009.
2. A.C.N.S.A.S., fond *Informativ*, dosar nr. 5265, vol. 7, f. 221.
3. A doua avertizare a fost în august 1977.
4. *Ibidem*, vol. 7, f. 219.
5. *Ibidem*, vol. 7, f. 221v.

îndoiau că Ion D. Sîrbu va reveni în ţară ? Lungu spune că păreri pot apărea legate de oricine. Apoi Elisabeta Sîrbu întreabă ce trebuie să facă ea. Confruntat direct, ofiţerul răspunde : „Să obţină avizul pozitiv şi să plece la soţ”[1]. „…Nu, domnule colonel, nu plec… şi aşa în ultima convorbire telefonică (21. dec. a.c., nota ofiţerului) i-am spus că până la 15 ian 1982 nu pot să plec. Aştept o nouă convorbire telefonică cu el, când am să-i spun că o călătorie atât de lungă cu trenul, pe timp de iarnă, pentru mine îmi este imposibilă. El ştie bine acest lucru”[2]. „Prinzând momentul, i-am susţinut părerea, afirmând în continuare că o asemenea călătorie este mult mai plăcută pe timp de vară şi împreună cu soţul. I-am replicat totuşi că noi ne-am şi pregătit să-i dăm avizul corespunzător”[3], dovadă stând invitarea doamnei Sîrbu la sediu.

După ce obţinuse ce şi-a propus, ofiţerul supralicitează, dar oare soţul nu o să-i ceară motivele ? Colonelul nu dorea ca vina să pice pe Securitate, mai ales că el o sfătuia să plece în călătorie. Elisabeta Sîrbu refuză în continuare, spunând că îl va convinge că doar ea a hotărât astfel, fără a menţiona discuţia cu Lungu. Ispitind-o pentru a treia oară, Elisabeta Sîrbu rămâne pe poziţii. Cu misiunea principală îndeplinită, colonelul îşi şterge urmele, revenind la motivul primar al chemării doamnei la sediu, îi aminteşte că trebuie să completeze cererea de plecare cu rudele, pentru a nu mira pe ofiţerul de la Paşapoarte. Data redactării documentului este 25 decembrie 1981, deci munca de urmărire nu se oprea pentru nici un motiv.

A doua zi Elisabeta Sîrbu vorbeşte la telefon cu soţul ei şi îl anunţă că nu vine în R.F.G. „Te-au sfătuit ei ? Sau…” întreabă el. „Nu, mamă, eu, dragă.”[4] Printre rânduri şi tăceri e clar că Ion D. Sîrbu a înţeles că asupra soţiei sale se fac presiuni şi ştie, de asemenea, că aceste lucruri nu se pot spune la telefon. Scriitorul înţelege că şi-a lăsat, în ţară, soţia ostatică şi nici măcar nu poate vorbi deschis despre asta.

Imediat după discuţia dintre colonelul Lungu şi Elisabeta Sîrbu are loc o analiză fulger a cazului Sîrbu în prezenţa generalului locotenent Iulian Vlad. Numele de cod al urmăririi lui Ion D. Sîrbu la acest moment este „SURU”, iar obiectivul principal este aducerea în ţară a scriitorului. Deci supoziţia lui Ion D. Sîrbu că Securităţii i-ar fi convenit evaziunea nu se verifică, deşi pare într-adevăr suspectă lejeritatea de la graniţă. Poate ofiţerii controlaseră anterior bagajele dramaturgului şi ştiau ce conţin, aşa că îşi permiteau să pară relaxaţi şi încrezători.

Acum, în finalul lui decembrie 1981 Securitatea din Craiova e febrilă. Pentru aducerea lui în ţară se hotărăsc următoarele măsuri : *intensificarea urmăririi soţiei*, pentru a şti fiecare pas, fiecare evoluţie, ofiţerii se decid să marşeze pe ideea că dânsa este principalul autor moral al carierei soţului şi trebuie să insiste să revină în ţară pentru că altfel opera sa ar pieri, iar el s-ar degrada fizic[5]. Apoi trebuiau identificaţi nişte *informatori importanţi*, al căror cuvânt să cântărească în opinia lui Ion D. Sîrbu şi a soţiei, trebuia insistat pe *apariţia volumelor predate* şi pe *jucarea unor piese de teatru*. În acest scop Securitatea Dolj apela la direcţiile judeţene de cultură şi artă pentru a fundamenta sugestia informatorilor. Pe lângă Elisabeta Sîrbu era trimis Mitricună Ion, şeful compartimentului 0544, „care va acţiona legendat”, adică sub un fals pretext, în virtutea prieteniei care îi lega pe cei doi înainte ca acesta să intre în Securitate[6]. De acest ultim aspect al biografiei prietenului Elisabeta Sîrbu

1. *Ibidem*.
2. *Ibidem*, ff. 221v-222.
3. *Ibidem*, f. 222.
4. *Ibidem*, vol. 5, f. 92.
5. Cum au ajuns ofiţerii la o asemenea concluzie e greu de precizat. *Ibidem*, vol. 7, f. 227.
6. *Ibidem*, f. 227v.

nu avea habar şi tocmai de aceea cuvintele prietenului puteau avea mai multă greutate. Se observă multitudinea de fire pe care Securitatea le desfăşoară în preajma soţiei lui Ion D. Sîrbu. Nimic nu trebuia să scape urmăririi lor.

La două zile după analiza cu generalul Vlad, se întocmeşte o *Notă de măsuri* prin care sunt detaliate acţiunile de urmat. Cheia este soţia la care Ion D. Sîrbu ţinea prea mult ca să rămână în străinătate fără ea, deci în România comunistă cinismul era politică de stat. În cazul Sîrbu, dragostea trebuia să-l determine pe scriitor să revină în ţară. „Informatorii «Cornescu» şi «Murgulescu» erau instruiţi să poarte discuţii cu soţia pentru a-i întări hotărârea că nu e bine să călătorească singură iarna[1]".

Din analiza ofiţerilor reieşea că după soţie, cel mai mult Ion D. Sîrbu ţinea la cărţile sale, astfel aceştia îşi desfăşoară pânza. Dramaturgul predase Editurii Eminescu un volum de teatru comentat care cuprindea piesele *Arca bunei speranţe, Iarna lupului cenuşiu, Covor oltenesc* ş.a., toate piese premiate, volum în succesul căruia Ion D. Sîrbu îşi pusese mari speranţe. Securitatea Dolj acţionează prin intermediul Direcţiei I asupra Editurii Eminescu care este somată să trimită o invitaţie oficială autorului pentru a veni la editură în vederea ultimelor observaţii înaintea intrării la tipar[2]. Vestea, îndelung aşteptată în ţară, trebuia să cântărească ceva în hotărârea lui Ion D. Sîrbu.

Pe 9 ianuarie 1982 Elisabeta Sîrbu este chemată din nou la sediul Securităţii de colonelul Lungu. De data aceasta doamna Sîrbu are o atitudine iritată, îşi menţine hotărârea de a nu mai pleca în călătorie, deci ce mai vor de la dânsa ? Poate un ajutor din partea organelor în privinţa manuscrisului ? Dar doamna Sîrbu refuză dârz propunerea, „de asemenea probleme se ocupă soţul ! "[3]. Putem remarca cinismul extrem al ofiţerului, se acţionase deja la editură, chiar dacă fusese cu un alt scop, dar de ce să nu profite puţin şi să pară bunul samaritean preocupat de soarta semenilor ? !

Supralicitând, ofiţerul se foloseşte de soţia scriitorului pentru a-şi construi o apărare[4] în faţa eventualelor acuzaţii ale acestuia precum că ei s-ar fi opus plecării soţiei, de aceea îi cere Elisabetei Sîrbu o declaraţie scrisă că renunţă de bunăvoie la călătoria în Occident.

Pe 15 ianuarie 1982 măsurile prezentate mai sus sunt reluate într-o adresă către Direcţia I pe care o semna şeful Securităţii Dolj, colonelul Alexie Ştefan, şi şeful serviciului I Dolj, maiorul Anastasiu Gabriel[5]. Gradele şi funcţiile acestor ofiţeri relevă importanţa „cazului Sîrbu" pentru Securitate, cât şi teama de puterea cuvântului lui odată aflat în libertate. Cu amărăciune constatăm că Ion D. Sîrbu nu a fost niciodată conştient de aceste temeri, de febrilitatea acţiunilor securiştilor, aşa cum nici doamna Sîrbu nu a înţeles că, refuzând călătoria, le face jocul. Oricum, în condiţiile date, este absolut admirabil curajul doamnei Sîrbu în timpul confruntării cu colonelul Lungu ; istoria recentă ne-a dezvăluit cazuri ale unor oameni care s-au compromis după şi mai puţin[6].

1. *Ibidem*, f. 228.
2. *Ibidem*.
3. *Ibidem*, vol. 7, ff. 223-224.
4. Poate părea ciudată formularea : de ce un ofiţer de Informaţii să se apere în faţa unui urmărit ? Răspunsul constă în preocuparea recurentă a securiştilor „de a-l influenţa pozitiv" pe Ion D. Sîrbu, de a-l convinge că nu ei sunt sursa Răului, aşa cum credea acesta cu tărie.
5. *Ibidem*, vol. 7, f. 225. O mai veche cunoştinţă a noastră. În finalul anilor '60 locotenentul Anastasiu coordona informatorii din jurul lui Ion D. Sîrbu.
6. Nu judecăm, doar analizăm faptele.

„M-am întors să mor cu regimul de gât”

După revenirea în ţară, Ion D. Sîrbu este asaltat de securişti. La nici o lună, pe 19 februarie 1982 este chemat la Securitate „unde, tov. Col. Lungu, spunându-mi că «aşa se obişnuieşte» (subsemnatul fiind la prima călătorie în Occident), m-a rugat prieteneşte să pun pe hârtie câteva din observaţiile mele, mai precis, să povestesc cum am primit bursa D.A.A.D., cu ce români m-am întâlnit, cam ce s-a discutat despre România”[1]. Dosarul păstrează două dintre declaraţii, una succintă şi alta detaliată. Acestea au fost redactate acasă, culese la propria maşină de scris, între 20 şi 26 februarie 1982. Declaraţia amplă trebuie să fi iscat reacţia ofiţerului de a cere o nouă declaraţie, succintă, pe puncte, pentru o lectură rapidă, pentru că a doua declaraţie, după poziţia din dosar, este un eseu în toată regula, cuprinzând zece pagini, peste 23.000 de semne în limbajul modern al calculatorului. Ambele declaraţii nu spun nimic semnificativ pentru urmărirea în curs.

Declaraţia succintă pare că răspunde unor întrebări clare, puse din perspectiva securistă : „Nu am dus manuscrise în afara ţării, nu am vizitat redacţii sau edituri, nu m-am întâlnit cu scriitori străini, nu am vizitat pen-cluburi, nu am scris scrisori, nu mi s-au făcut propuneri, am acţionat în aşa fel încât să fac cinste ţării, nu doresc decât să îmi reiau activitatea literară la Craiova”[2].

A doua declaraţie, eseul, este o cascadă de informaţii cu care ofiţerii nu au ce face, totul e ambalat, cosmetizat, banalizat. Se vorbeşte despre persoane irelevante pentru ofiţeri, despre cine l-a găzduit, cât timp a stat bolnav. Despre prietenul Negoiţescu, „fugar reacţionar” în viziunea Securităţii, vorbeşte forţat şi la modul inocent, i-a obţinut bursa D.A.A.D. dintr-un noroc chior, prin boala unui deţinător anterior. Informaţiile pe care le dă de bunăvoie despre Ion Negoiţescu sunt generale şi probabil deja cunoscute ofiţerilor de informaţii.

Pentru că fusese notorie semnarea protestului lui Paul Goma de către Negoiţescu, Ion D. Sîrbu nu consideră necesar să ascundă acest fapt, dar spune că, deşi a vrut să citească o lucrare a lui Goma, nu a găsit niciuna în biblioteca lui Negoiţescu[3]. Ne vine greu să credem că Ion D. Sîrbu nu citise din ţară operele lui Goma ; corespondenţa interceptată de Securitate ne conduce la concluzia contrară. Dacă a putut citi *Arhipelagul Gulag* în varianta engleză, cu siguranţă îl putea găsi şi pe Goma.

Citind această amplă declaraţie, nu putem decât să constatăm, din nou, efectul nociv al acţiunilor Securităţii : oare în cele şase zile, cât i-a luat lui Ion D. Sîrbu să redacteze şi să culeagă declaraţia mincinoasă, câte alte pagini de literatură ar fi putut scrie ? Privind retrospectiv, ştim că boala stătea să bată la uşă, iar timpul devenea din ce în ce mai scurt.

Am spus mai devreme că Ion D. Sîrbu face o declaraţie mincinoasă deoarece avem probe că aşa a fost, Goma însuşi scrie despre întâlnirea cu Ion D. Sîrbu la Paris în 1981. De asemenea, intuim că nici pe soţii Ierunca nu i-a ocolit. Goma scria după 1989 : „Ce anume mi-a comunicat el […] că a scris o carte foarte bună. La care eu i-am propus să o încredinţeze Monicilor (pe care îi cunoştea foarte bine…). Sîrbu m-a îmbrăţişat, cu lacrimi (avea lacrima facilă, bietul de el), mi-a mulţumit pentru propunere, dar… el nu poate. El simte că trebuie să se întoarcă acasă, fiindcă el acolo are o treabă. N-am insistat. Îmi pare rău, dar nu puteam să trag-împing un om spre exil – fiindcă asta ar fi fost urmarea. Deci :

1. *Ibidem*, vol. 7, f. 234.
2. *Ibidem*, f. 233.
3. *Ibidem*, ff. 234-243.

nu ştiam nimic-nimic de scrierile lui formidabile. Am citit cu jubilaţie *Adio, Europa !* (nu cunoşteam amănuntele editării), dar mai cu seamă corespondenţa şi jurnalele”[1].

În declaraţia sa, Ion D. Sîrbu inserează subtil diverse păreri, opinii politice, dar şi înţepături. Subliniază că turismul nu are nici un farmec de unul singur, deci el o chemase pe Lizica doar pentru turism, iar ofiţerii nu au înţeles acest lucru. De asemenea insistă asupra replicii „în România am eu locul de veci ! ” tocmai ca răspuns la suspiciunea ofiţerilor că ar fi intenţionat să rămână în Apus.

Însă era imposibil să îi convingă cineva de contrariu pe ofiţerii de Securitate. În timp ei vor afla cu certitudine că Ion D. Sîrbu a ezitat înainte de a hotărî să revină şi o vor afla chiar de la scriitor. Pe 30 iunie 1982 este interceptată o discuţie cu soţia în care Ion D. Sîrbu dezbate pe larg ideea : „Lucrul cel mai important era, e faptul că totuşi trebuie să recurg la o sticlă de alcool ca să-ţi spun nişte lucruri pe care puteam să ţi le spun oricând. Din ce materie suntem noi oamenii făcuţi, mândria sau decenţa, ştii… ce m-a împiedicat să-ţi spun cât de mult am suferit la… şi la… din cauza faptului că nu m-am hotărât să rămân. A fost ceva îngrozitor, ştii. Intram în biserici şi mă gândeam rămân sau nu rămân ? trebuia să iau o hotărâre. Eram tăiat de aici până aici, adică oriunde mă duceam, duceam cu mine această tăiere”[2]. „[…] dar faptul că, cum să spun, m-am obişnuit, – că asta e ultima explicaţie – [m-am întors ca] *să mor de gât cu regimul* [subl. mea C.M.] îmi face plăcere să-l văd murind, toată viaţa mea şi toate organele mele sunt reacţionare, dar ele nu pot trăi decât văzând spaimele, adică eu am murit (?)[3] adică eu am dat o bătălie. […] Dacă comunismul era…, dacă fabricile prosperau, dacă industria noastră era fantastică, dacă inginerii erau dumnezeu/ mă înţelegi ? Într-o lume în care aşa cum a fost planificat, eu aş fi fost un căcat în ploaie, însemna că eu trebuia să umblu pe nişte străzi în care totul era progres, civilizaţie şi secolul XX. Ori eu umblu pe nişte străzi în care totul este eşecul exact a […] tot ceea ce am crezut eu, deci eu sunt absolut victorios într-o bătălie în care umanismul meu filosofic aruncă o bătălie cu nişte tâmpiţi care n-au înţeles filosofie, care n-au ştiut, au aplicat tâmpit filosofia. Care n-au ştiut ce înseamnă poporul român, ce înseamnă industrie. Ce înseamnă civilizat, cum este influenţa de cultură în civilizaţie, ce înseamnă secolul XX, ce înseamnă aplicarea ştiinţei peste sclavagism, ce înseamnă ţăranul adus brusc la oraş şi făcut filosof şi activist, adică sunt nişte lucruri, care, pe care am mizat cu ele în ţară. Nu ? care e viaţa mea interesantă în OCCIDENT ? Mă înţelegi ? Trebuia să umblu trei sute de km ca să găsesc un om pe care să-l intereseze ce-i spun eu. A ! eu puteam să scriu nişte lucruri interesante, dar, – înţelegi ce vreau să spun ?, dar adică eu am venit la noi, la suferinţa de aici, care suferinţă este o formă de viaţă.”[4]

Declaraţia este zguduitoare. Ion D. Sîrbu ne prezintă perspectiva intelectualului lucid, conştient de eşecul tuturor idealurilor sale, conştient de prăbuşirea lumii în care trăieşte, de imensa suferinţă a concetăţenilor săi şi tocmai acestea sunt argumentele hotărâtoare. Are convingerea fermă că locul său este aici, lângă colegii de mizerie, lipsuri şi abuzuri, iar misiunea sa este aceea de mărturisitor al tuturor acestor nedreptăţi.

Aceste trei momente alese pentru prezentul articol prezintă diferite maniere de reacţie ale aceluiaşi om în faţa tăvălugului securistic. Prima formă este una de cunoaştere, de luare aminte, Ion D. Sîrbu execută un dans complicat prin care cei doi adversari se evaluează.

1. Daniel Cristea-Enache, *op. cit.*,…, p. 148.
2. A.C.N.S.A.S., fond *Informativ*, dosar nr. 5265, vol. 5, f. 54.
3. Semnul întrebării aparţine ofiţerului care transcria înregistrarea ; probabil nu înţelegea ideea.
4. *Ibidem*, vol. 5, f. 55.

Avertizarea din decembrie 1969 are ceva din cercurile pe care gladiatorii le făceau unul în jurul altuia înaintea atacului, o cântărire a forţei şi a punctelor slabe.

A doua avertizare, cea din august 1977, este cauzată de frica securiştilor, iar reacţia lui Ion D. Sîrbu este cu atât mai admirabilă. Un ofiţer speriat că îşi poate pierde scaunul, funcţia, puterea reacţionează violent, de fapt experienţa l-a învăţat că brutalitatea e singura formulă care dă rezultate imediate. Însă în acest caz ameninţările, răcnetele nu au efect, deci Sîrbu nu poate fi decât nebun, patologic nebun.

A treia confruntare face parte din ritualul obligatoriu al românului revenit în ţară din Apus. După spaima că Ion D. Sîrbu ar putea rămâne în Occident şi ar putea critica regimul de la Bucureşti, având în spate şi un comportament ireproşabil, Securitatea decide că nu îşi poate asuma din nou un asemenea risc. De aici înainte orice cerere de plecare în străinătate îi va fi refuzată, nici măcar cele pentru ţările din „lagărul socialist” nu sunt permise. Dosarul ne relevă cum urmărirea lui Ion D. Sîrbu capătă o nouă dimensiune, o nouă certitudine după 1982. Securitatea ia act de adversitatea iremediabilă a lui Ion D. Sîrbu şi îl tratează ca atare. Până la moarte scriitorul va fi permanent urmărit, ascultat, interceptat, filat, cenzurat, blocat. Nici chiar moartea nu îl eliberează din aceste pânze succesive, la funeralii un ofiţer notează conştiincios cine a vorbit şi ce a spus. Ca şi în cazul altor scriitori ostili decedaţi, şi la Ion D. Sîrbu are loc o mutaţie a urmăririi Securităţii, de la om la operă. Manuscrisele de sertar trebuiau atent inventariate, blocate. Din fericire, manifestările din decembrie 1989 le-au eliberat, redându-le cititorilor.

RECENZII

Clara Mareş

Vladimir Tismăneanu, Cristian Vasile, *Perfectul acrobat. Leonte Răutu. Măştile răului* (Bucureşti, Editura Humanitas, 2008)

Ultima carte a profesorului Tismăneanu, în colaborare cu tânărul istoric Cristian Vasile, se ocupă de fostul responsabil al Secţiei de Propagandă şi Agitaţie între 1945-1969, Leonte Răutu. Cartea are un titlu sugestiv pentru cariera longevivă a fostului politruc, de vreme ce marile seisme ale comunismului românesc nu l-au atins în nici o formă, ba mai mult, cu fiecare, Răutu a căpătat mai multă putere pe care o putea folosi discreţionar.

Lucrarea este structurată în patru părţi. Prima dintre ele este compusă din textul transmis de *Radio Europa Liberă* la mijlocul anilor '80, care conţinea o expunere în primul rând teoretică a ideii pe care a reprezenta-o şi slujit-o Leonte Răutu, comunismul stalinist.

A doua parte conţine un dialog între cei doi autori menţionaţi pe copertă şi duce la o aprofundare a biografiei personajului dezbătut. O biografie prezentată apoteotic, descifrată în subteranele ei, ale cărei esenţe sunt adesea creionate în tuşe groase, ceea ce face lectura mult mai uşoară. De altfel, cunoaşterea directă de către Vladimir Tismăneanu a multora dintre cei pe care îi descrie în carte oferă nuanţe unice dialogului.

A treia parte a lucrării prezintă o discuţie cu Mihail Şora, în care comunismul este analizat din perspectivele consecinţelor sale, mai ales pe termen lung, consecinţe pe care le găsim şi astăzi în jurul nostru, zi de zi.

Ultima parte, de fapt majoritatea lucrării, o constituie documentele selectate din Arhivele Naţionale Istorice Centrale, care îl au în centru sau drept autor pe Leonte Răutu.

Lucrarea ne arată, pe parcursul celor peste 450 de file, cum se personifică răul abstract. Un comentariu detaliat, pe text, al celor 293 de pagini cu documente şi fotografii, ar fi fost, poate, mult mai elocvent demersului declarat în titlu. Însă cititorul amator de istorie contemporană poate să citească, în fotoliul propriu, documente revelatorii, unele dintre ele de-a dreptul savuroase – ne oprim aici doar asupra notei informative (sic !) semnate de şeful Sectorului de Literatură din cadrul secţiei de Propagandă şi Agitaţie, Virgil Florea, pe 28 iunie 1954, cu privire la atitudinile politice ale scriitorilor şi la modul cum era perceput Leonte Răutu în mediile literare.

Născut în 1910 în Basarabia, gubernie a Imperiului rus la acea dată, Leonte Răutu, Lev Oigenstein, era fiul unui farmacist, având deci acces la educaţie, însă la una de factură exclusiv rusească şi, în special, la ideile secolului al XIX-lea. Vladimir Tismăneanu explică

astfel opacitatea lui Răutu la experimentele culturale şi intelectuale ale secolului XX pe care nu le-a înţeles şi, mai mult, pe care a avut grijă permanent să le distrugă. „Modul de gândire şi de acţiune al lui Leonte Răutu era sectarismul reducţionist şi simplificator” (p. 20). El însuşi spunea în 1948 că „nu putem fi în acelaşi timp şi comunişti, şi impresionişti” (p. 178).

Membru al P.C.d.R. încă din 1931, deci la doar douăzeci şi unu de ani, Răutu a fost condamnat pentru activitate comunistă, devenind rezident al închisorilor din Chişinău, Doftana, Jilava, având astfel prilejul să cunoască, dar, mai ales, să fie cunoscut de personalităţile comuniste ajunse la putere după 1945. După eliberarea din detenţie, a fost activist comunist la Bucureşti (1934-1940), secretar de redacţie la gazeta *Pământ sovietic* în Bălţi, R.S.S. Moldovenească (1940-1941), redactor la Editura pentru Limbi Străine şi redactor responsabil la Comitetul de Radio din Moscova (1943-1945), membru al comitetului de redacţie al ziarului *Scînteia* (1945-1948), adică a parcurs toate treptele unui veritabil „tovarăş” ilegalist, aici incluzând şi detaşările în diverse zone geografice. În 1945 a fost numit adjunct, apoi responsabil la Secţia de Propagandă şi Agitaţie, funcţie în jurul căreia va gravita până la sfârşitul anilor ’60. Între 1972-1981 a fost rector al Academiei de Ştiinţe Social-Politice „Ştefan Gheorghiu”, deci activând tot în domeniul ideologiei de partid.

„Obsedat de politică şi istorie”, notează Tismăneanu, „convins că doar puterea conferă vieţii umane un sens, Răutu s-a dedicat servirii unei cauze nihiliste” (p. 20). Principala caracteristică a politrucului Răutu, aşa cum se desprinde din lucrarea în studiu, pare a fi supunerea totală, completă şi iremediabilă faţă de şefi. Se pare că acesta avea o capacitate unică de a simţi direcţia vântului schimbării, posedând o adevărată artă în a se situa permanent în afara ariei acestuia. Evident, o asemenea autoprotecţie avea preţul ei, preţ pe care Răutu nu s-a sfiit nici un moment să îl plătească. S-a contrazis în nenumărate rânduri, a ars ce ieri părea să adore, a fost, într-un cuvânt, un supravieţuitor absolut în universul autodevorator al comunismului românesc. De-a lungul carierei sale de „acrobat perfect”, Leonte Răutu a fost mereu în prima linie. Metaforizând, am putea spune că Răutu era asemenea uleiului în apă : indiferent de condiţii, ieşea mereu la suprafaţă.

În calitatea sa de activist comunist român la Moscova, în mod evident avea o relaţie bună cu Ana Pauker, însă a considerat că aceasta nu era suficientă şi a avut grijă să cultive legături şi cu Gheorghiu-Dej. Căderea Anei Pauker şi a grupului său l-a surprins pe Răutu în tabăra învingătoare, şi, după ce a demascat şi înfierat „banda trădătoare”, şi-a continuat opera de distrugere a culturii şi literaturii române.

Stalinist convins, dezgheţul hruşciovist nu l-a influenţat, însă, pentru că Gheorghiu-Dej dorea să îşi sporească susţinerea publică, a mers pe noua linie fără nici o rezervă. Cu ocazia tezelor din aprilie 1964 : „omul care făcuse din rusificarea culturii româneşti sensul primordial al acţiunii sale politice venea acum în faţa universitarilor uluiţi pentru a demasca pe cei care au uitat valorile naţionale şi s-au ploconit ruşinos în faţa celei mai insignifiante creaţii sovietice. Ani de zile Răutu a fost prigonitorul istoriei filosofiei româneşti, acum luase drumul Damascului şi descoperise că Maiorescu nu e inferior lui Dobroliubov” (p. 28).

În 1965 şi-a pus serviciile la dispoziţia tânărului Nicolae Ceauşescu cu naturaleţea unui profesionist liber de contract. „Expert în arta adulării divinităţilor de partid, maestru al epitetului linguşitor, Leonte Răutu nu s-a sfiit să-şi renege idolii şi credinţele, tocmai pentru că, personificare a fariseismului, el nu a venerat niciodată pe nimeni şi nimic” (p. 26).

Ca şef al Propagandei şi Agitaţiei şi ca responsabil politic pentru literatură şi artă, Leonte Răutu era omul a cărui misiune era aceea de a distruge orice formă de perpetuare a tradiţiei umaniste şi de a rusifica cultura română. Din nefericire de această misiune Răutu s-a achitat într-un mod mai conştiincios decât ar fi fost de dorit. „Pentru înfocatul stalinist care a fost întotdeauna Răutu, nimic nu era mai odios decât spiritul critic, detaşarea ironică în raport cu ucazul dictaturii, mândria şi onoarea de a spune nu atunci când spiritul pretinde o atare atitudine de refuz” (p. 24). Şi un asemenea personaj a primit răspunderea pentru tot

ce apărea scris sau vorbit, un asemenea personaj avea drept de decizie asupra trecutului, prezentului şi viitorului literaturii române.

Urmând modelul lui Andrei Jdanov din U.R.S.S., Răutu va pune sub lupă şi în discuţie întreaga cultură română. El a fost cel care a dat tonul şi i-a stigmatizat, direct sau prin subalterni, pe Tudor Arghezi, Lucian Blaga, Ion Barbu, Vladimir Streinu, Şerban Cioculescu, Constantin Brâncuşi, P.P. Negulescu, Dimitrie Gusti. „Umanismul cultural din România reprezentat de Titu Maiorescu, de Eugen Lovinescu a fost arătat ca periculos, subversiv şi ca atare trebuia eliminat integral" (p. 20). Strategia leninism-stalinismului care îşi propunea să anihileze complet „vechea cultură" pentru a o înlocui cu noile repere ale „umanismului bolşevic" îşi avea un avocat dedicat în persoana lui Răutu. De fapt, tehnica de lucru presupunea repetarea într-un mod năucitor a aceloraşi şi aceloraşi incriminări şi sloganuri, până când adevărul era şters. Ceea ce Răutu a instrumentat în România a fost o masivă operaţie de spălare a creierilor. Treptat acuzaţiile pe care el şi acoliţii săi le aduseseră, în mod frecvent, marilor oameni de cultură deveniseră automatisme. Astfel, în scurt timp, Tudor Vianu şi Liviu Rusu erau pretutindeni vinovaţi de „estetism", G. Călinescu de „obiectivism" şi „idealism", „Lucian Blaga era ironizat maliţios pentru Spaţiul mioritic" (p. 30), Şerban Cioculescu şi Vladimir Streinu apăreau ca dispreţuitori ai valorilor „patriotice".

O altă chestiune interesantă pe care cei doi autori ai lucrării o ridică este aceea a inteligenţei lui Răutu. Dacă înţelegem inteligenţa drept capacitatea de a supravieţui în condiţii date, atunci da, Răutu era un om inteligent. Dacă însă considerăm că inteligenţa presupune o latură morală, o capacitate de a deosebi binele de rău şi de a acţiona într-un mod etic, în acest caz Leonte Răutu nu mai poate intra în categoria oamenilor inteligenţi. „Dimpotrivă", subliniază autorii, „a fost gata oricând să găsească mijloacele cele mai abjecte în numele unui scop presupus sacrosanct. Nu i-a păsat de jertfele umane, de operele culturale suprimate, de destinele sfărâmate, de valorile morale anihilate (p. 75).

Ca o continuare a discuţiei despre inteligenţă, autorii nuanţează şi aprofundează subiectul. Dacă ne referim la inteligenţă drept stăpânirea unei culturi, e clar că Răutu le era superior lui Chişinevschi, şeful lui de la Propagandă şi Agitaţie care abia putea vorbi româneşte, lui Gheorghiu-Dej care avea doar patru clase primare sau lui Ceauşescu, proverbial prin gafe şi pronunţia stâlcită. Din această comparaţie Răutu iese onorabil, având o cultură marxistă solidă, însă unilaterală. „Fără a-şi însuşi şi spiritul lecturilor marxiste, care puneau şi problema alienării umane, Răutu s-a servit de aceste texte doar pentru a justifica dictatura proletariatului" (p. 19). În acest sens, Răutu este prezentat şi ca un antrenor cultural al lui Gheorghiu-Dej şi apoi al lui Ceauşescu. Celebra stenogramă a convorbirii dintre Dej şi George Călinescu pe marginea romanului *Scrinul negru* îl are în anticameră pe Răutu, care trebuie să fi semnalat ce probleme trebuie ridicate, lămurite, explicate. Dej nu avea suficientă cultură pentru a face singur acele observaţii.

Apoi autorii ne atrag atenţia şi asupra ultimului val de teroare declanşat în 1958, căruia îi cad pradă, în special, oamenii de cultură care refuzau colaborarea cu regimul. Securitatea trebuie să fi primit indicaţii pentru anchetarea lotului Noica-Pillat de la cineva care se pricepea, care înţelegea ce idei îi animă pe cei care au primit ulterior până la douăzeci şi cinci de ani de muncă silnică pentru redactarea sau lectura unor lucrări literare. Nu e deplasat să ne gândim că acest cineva putea fi Leonte Răutu. Suprimarea vocilor acelora care sperau că stalinismul era o stare temporară şi depăşită făcea parte din strategia culturală urmărită de Partidul Comunist.

Tot Răutu era şi susţinătorul înfocat al odioaselor procese publice în cadrul cărora diverse personalităţi erau acuzate de cele mai grele păcate, în faţa unor săli întregi compuse din colegii lor înspăimântaţi sau dornici de afirmare, şi din grupuri de huligani care trebuiau să huiduie sonor. Pe 6 octombrie 1962, cu ocazia seminarului cu activiştii din domeniul

propagandei şi cu cadrele didactice de la catedrele de ştiinţe sociale, Răutu spunea : „…în toate materialele care mi-au fost date să le citesc nu se vorbeşte nimic [sic !] despre una din cele mai eficace forme de combatere a moralei vechi, a concepţiilor, a rămăşiţelor influenţei străine. Mă refer la adunările generale ale colectivelor la care sunt demascaţi oameni care au încălcat regulile convieţuirii sociale, au comis acte de necinste, s-au manifestat duşmănos etc. Este un lucru extrem de instructiv. Metoda aceasta a fost extinsă pe baza indicaţiilor partidului nostru în diferite domenii – şi la întreprinderi, şi la instituţii, la ţară, în rândul intelectualilor. Vă aduceţi aminte de adunările de acest fel care au avut loc la Bucureşti, eficacitatea lor e imensă. În covârşitoarea majoritate a cazurilor, chiar când e vorba de manifestări duşmănoase, calomnierea partidului, a politicii partidului, a lagărului socialist ş.a.m.d., în covârşitoarea majoritate a cazurilor nu se recurge la metode represive”. Răutu sugerează astfel „condamnarea unanimă de către colectiv a acestor oameni. Foarte mulţi dintre ei iau cuvântul şi promit, parte sinceri, parte nesinceri, dar sub presiunea acestei forţe uriaşe pe care a făurit-o societatea noastră – opinia publică socialistă – să schimbe atitudinea, îşi exprimă regretul pentru cele comise sau cele spuse. Eu sfătuiesc pe toţi tovarăşii care se ocupă cu problemele ştiinţelor sociale să studieze această metodă, fenomenul în sine, rezultatele lui” (p. 401).

Tratament diferit nu trebuia aplicat nici membrilor de partid. Presupusele devieri trebuiau prelucrate intens şi frecvent în şedinţe interminabile care storceau orice rezistenţă, orice opoziţie, adevărate sesiuni de spălare a creierului. Comunismul era expert în depistarea şi culpabilizarea isme-lor : fracţionism, deviaţionism, cosmopolitism, lichidatorism, împăciuitorism, oportunism.

Aflat o atât de lungă perioadă la conducerea aparatului politic care dădea directivele pentru literatură, Răutu a exercitat o fascinaţie asupra scriitorilor care îl vedeau ca pe un geniu rău, prezent în tot şi toate, o veritabilă eminenţă cenuşie căreia nu îi scăpa nimic. Figura sa se regăseşte în paginile mai multor romane, mai mult sau mai puţin transparent.

Fostul său subaltern şi transfugul Petru Dumitriu îl numeşte, aproape direct, Malvolio Leonte, atunci când scrie *Ne întâlnim la Judecata de Apoi*. Descrierea romancierului are în favoarea sa argumentul cunoaşterii personale, Dumitriu relatând din însuşi „edificiul nebuniei absolute”, identificând în Răutu sursa Răului suprem : „Înaintam privind cu o înfăţişare respectuoasă şi politicoasă faţa mare, împăstată, fals jovială, fals efeminată, fals ecleziastică : aşa arătau şi atotputernicii eunuci – miniştri ai Bizanţului ? Îmi zâmbea plin de umor, cu coatele pe birou, cu mâinile cărnoase reunite într-un gest de mârtan şi de canonic. Stătea la acest birou de 15 ani, de cincisprezece ani răspândea în jurul lui sterilitatea, înăbuşea tot ce era nou şi viu, nivela oamenii, deznădăjduia elanuri, multiplica marionete feroce, acest geniu meschin, acest acrobat al neputinţei, considerat drept expert în acest sector al vieţii naţiunii al cărui blestem era de când îl făcuseră şef. Cultivase urile, persecutase prieteniile şi alianţele, zdrobise definitiv oameni, crescuse valeţi şi instrumente, preferând fiinţele supuse şi corupte. Ar fi putut fi schimbat de trei ori, dar spre nefericirea noastră, nu s-a întâmplat asta… Continua să ne conducă, schimbând din când în când şefii temniţelor, când deveneau prea odioşi şi îşi dovedeau grosolănia, le rămânea însă credincios, dându-le un bun venit canonic. Era pentru noi ambasadorul iernii…” (*Ne întâlnim la Judecata de Apoi*, Editura Univers, Bucureşti, 1992, p. 166).

Tot Răutu stă la baza personajului Valeriu Trotuşeanu din romanul lui Alexandru Ivasiuc, *Cunoaştere de noapte*, care îl descrie astfel : „Faţa lui se aseamănă cu a unei mari pisici somnoroase, bine hrănite, care nu vânează din foame sau din datorie, ci din vechi deprinderi devenite lux” (p. 49).

De asemenea, Eugen Jebeleanu îl descrie pe Răutu în versurile care au inspirat titlul lucrării de faţă. Poezia „Perfectul acrobat” a apărut în volumul *Surâsul Hiroshimei şi alte*

versuri : „Perfectul acrobat este acela/ care n-a călcat nicicând în noroi/ cel care totdeauna este deasupra noastră,/ cel care, vinovat fiind, spune «Vinovaţi sunteţi voi…»". Poezia lui Jebeleanu pare a fi o formă tardivă de încercare a răscumpărării greşelilor din anii '50, când prea zelosul tânăr poet fusese un ajutor în opera distructivă a lui Răutu.

E clar că asemenea portrete erau transparente atât pentru publicul avizat, cât şi pentru Răutu însuşi, dar zarurile fuseseră deja aruncate, nimic din ce fusese făcut nu mai putea fi desfăcut. Ba dimpotrivă, Răutu putea poza în personajul pozitiv care mult timp se sacrificase pentru binele public, iar acum îşi arăta adevăratele intenţii. Noile apariţii de pe piaţa literară erau seducătoare pentru un public îndoctrinat masiv ani de zile şi lipsit de literatură actuală. „În 1963-1964 apare antologia nuvelei americane contemporane în două volume, în colecţia Biblioteca pentru toţi, care conţine pentru prima dată texte de J.D. Salinger, John Steinbeck etc. Apare şi *De veghe în lanul de secară*, tradusă de Catinca Ralea. Apar totodată şi cele două volume de teatru francez contemporan, la Editura Univers, care includ Ionesco. Dej participă la premiera piesei *Rinocerii*, cu Radu Beligan în rol principal, în traducerea Floricăi Şelmaru, soţia lui Traian Şelmaru, unul dintre cei mai îndârjiţi stalinişti ai anilor 1949-1953…" (p 114). Însă opinia publică nu avea să afle decât după 1990 că acelaşi Leonte Răutu, care poza în responsabilul liberal, era şi cel care blocase traducerea nuvelei lui Soljeniţîn, *O zi din viaţa lui Ivan Denisovici*, România şi Albania fiind singurele ţări din blocul socialist în care capodopera nu apăruse (p. 123).

Deşi a fascinat mai multe generaţii de literaţi, cei doi autori ai cărţii de faţă nu par a avea asemenea sentimente faţă de Leonte Răutu. Ba dimpotrivă, am putea spune, sunt necruţători, lucizi, documentaţi. Cartea are în final un număr masiv de documente care ni-l arată pe Răutu la treabă, adică ţinând discursuri, înfierând, explicând, adică aplicând pedagogia stalinistă pe diverse grupuri pe care le pregătea direct pentru munca de îndoctrinare.

Unele dintre documente sunt ilare de-a dreptul dacă faci abstracţie de contextul istoric. Pe 1 iunie 1948, făcând bilanţul activităţii Comitetului de Presă din Direcţia de Propagandă şi Agitaţie, Răutu se referă la necesitatea popularizării *Scînteii*. Şi cum majoritatea lucrurilor erau făcute în comunism prin constrângere, *Scînteia* era obligatorie, abonamentul fiind reţinut din salariul muncitorilor. Dacă ne gândim că România traversa o profundă criză economică cauzată de efortul de război şi de plata spoliatoare a datoriilor de război faţă de U.R.S.S., observăm că măsura era deosebit de crudă. Unui muncitor căruia abia îi ajungeau banii pentru hrana familiei i se opreau sume din salariu pentru *Scînteia*. Şi pentru ca absurdul să fie şi sublim, la Ploieşti unui căruţaş i s-a oprit din salariu şi abonamentul calului pentru ziar (p. 192).

Autorii nu omit nici opera de căpătâi a furiei distructive care s-a numit Răutu, adică broşura *Împotriva cosmopolitismului şi obiectivismului burghez* din 1949, care a cunoscut o amplă circulaţie şi care a fost manifestul-program conform căruia toată literatura română era discutabilă, suspectă, periculoasă.

Pe 21 februarie 1953, la consfătuirea cu secretarii responsabili cu propaganda ai comitetelor regionale de partid, Răutu îi avertiza că ideea de bază a programului Secţiei lor era „cadrele hotărăsc totul" (p. 269). Răutu a format şi influenţat generaţii întregi de activişti şi nu puţini au fost cei care l-au avut drept model. Vladimir Tismăneanu ne atenţionează în cunoştinţă de cauză că „de la venerabilul politruc Răutu, cu al său etern zâmbet onctuos, a învăţat Ion Iliescu multe dintre trucurile propagandistice pe care avea să le pună în nefasta operă după decembrie 1989" (p. 130). O afirmaţie care ar trebui să ne pună pe gânduri şi să ne determine să aflăm mai multe despre modelele formatoare ale persoanelor publice care ne conduc destinele.

Un alt document deosebit de revelator ni s-a părut cel întocmit de şeful Sectorului de Literatură din cadrul secţiei de Propagandă şi Agitaţie, Virgil Florea, pe 28 iunie 1954, o

notă informativă (sic !) privind atitudinile politice ale scriitorilor şi modul cum era perceput Leonte Răutu în mediile literare. Deci Răutu era maladiv curios ce cred scriitorii despre el de vreme ce primea asemenea date. Documentul este cea mai elocventă dovadă a delaţiunii care vine cu naturaleţe, fără probleme şi fără rezerve, o simplă sarcină de serviciu care cuprindea un bagaj de bârfe şi impresii, fără nici o probă, dar ale căror efecte ar fi putut fi dintre cele mai neplăcute din partea unui despot al literelor române cum era Răutu (p. 316). Oare Răutu îşi dorea să fie şi iubit de scriitori după toate abuzurile şi schilodirile la care îi supusese ? Dar oare care tiran nu se vrea şi iubit ? !

Încă înainte de declanşarea vizibilă a celui de-al treilea val de teroare, Răutu făcea observaţii premonitorii în faţa activiştilor din domeniul cultural-ideologic. În 31 mai 1958 ţinea un discurs pentru a-i demasca pe intelectualii şi artiştii care se aflau sub influenţele burgheze : „Noi am analizat revista *Teatru* – nu mai vorbesc că în redacţia acestei reviste au fost elemente duşmănoase. Această revistă nu contribuie cu nimic la introducerea unei linii juste…" (p. 372). Referirea era un semnal pentru declanşarea unei vânători de vrăjitoare în toată ţara. În treacăt trebuie spus că din redacţia revistei *Teatru* mai sus-pomenită fuseseră arestaţi Ştefan Augustin Doinaş şi Ion D. Sîrbu, destinele ambilor oameni de litere fiind definitiv marcate de experienţa detenţiei comuniste. Doar un exemplu din zecile de cazuri care vor fi inventate şi care vor distruge vieţi.

Cum nimeni nu era etern şi nimeni nu era de neînlocuit, 1981 a fost anul căderii lui Răutu din graţiile puterii. Aflat în relaţii cordiale cu soţii Ceauşescu, decorat cu cea mai înaltă distincţie a statului comunist în 1980, Răutu nu a putut evita căderea. Şi ceea ce nu au reuşit crizele interne, valurile de teroare, îngheţul şi dezgheţul, duşmanii şi concurenţii, adică înlocuirea sa din funcţia de pontif suprem al literelor româneşti, a reuşit propria familie. Una dintre fiicele sale ceruse plecarea definitivă din ţară, iar acesta a fost pretextul destituirii lui Răutu. Oficial *Scînteia* relata că era o „pensionare la cerere", dar de fapt ilustra ceea ce Stalin spusese cândva foarte plastic şi exact : „Pentru meritele trecute, te decorăm, pentru greşelile prezente te lichidăm" (p. 162).

Ironia destinului său face ca Răutu să fie martorul prăbuşirii sângeroase a comunismului, adică a ideii căreia îşi dedicase întreaga viaţă. Nu ştim în ce măsură a meditat asupra eşecului comunismului, însă regretele, dacă vor fi fost, erau cu mult depăşite de satisfacţia avută privind la televizor execuţia soţilor Ceauşescu. În final, între ei fusese o cursă pe care Răutu o câştigase doar pentru că rămăsese ultimul în viaţă. „Întreaga sa biografie", conchid autorii, „nu este altceva decât mărturia cea mai sugestivă a imposibilităţii creaţiei intelectuale în interiorul cosmosului stalinist, dovada cea mai flagrantă a unui naufragiu uman şi spiritual" (p. 33).

În finalul lucrării, după parcurgerea celor 293 de pagini cu documente şi fotografii, lectorul simte totuşi nevoia unei discuţii aplicate pe materialele brute, cu explicaţii. Documentele comunismului necesită în mod obligatoriu comentarii, sublinieri, adnotări, nuanţări.

Cristina Roman

Dinu C. Giurescu, *De la Sovromconstrucţii nr. 6 la Academia Română • Amintiri • Mărturii* (Bucureşti, Editura Meronia, 2008)

„Aveam 14 ani şi patru luni când armata română a intrat în luptă pentru a elibera nordul Bucovinei şi Basarabia. Când guvernul de «largă concentrare democratică» a fost impus de Vâşinski la 6 martie 1945, împlinisem de foarte curând 18 ani. În anul întâi al Republicii Populare Române ajunsesem la 21 – la majorat după legea de atunci. În rest, până în martie 1988 am trăit în Republica Populară şi în Republica Socialistă România şi după aceea în Statele Unite ale Americii, până în 1990" (p. 5). Aşa, îşi începe volumul său de memorii profesorul Dinu C. Giurescu, reprezentant al unei dinastii de mari istorici români (Constantin Giurescu, Constantin C. Giurescu). Cu un deosebit talent scriitoricesc şi cu francheţea care îl caracterizează, istoricul Giurescu aşterne în paginile cărţii sale amintiri despre ceea ce i s-a întâmplat în aceste decenii de viaţă şi activitate. Într-o mică introducere, autorul îşi anunţă cititorii că „lucrarea de faţă cuprinde amintiri – ceea ce memoria a reţinut din trecerea timpului, a evenimentelor şi a oamenilor" (p. 5). Prin bogăţia informaţiilor cu caracter memorialistic pe care le conţine, cartea lui Dinu Giurescu este extrem de valoroasă atât pentru istorici, cât şi pentru cititorii obişnuiţi.

Volumul este o însumare detaliată a celor mai importante momente ale existenţei profesorului. Pe tot parcursul memoriilor sale, Dinu Giurescu nu uită nici un moment că este istoric şi acest lucru se observă în fiecare capitol al cărţii, unde sunt descrise evenimentele politice şi sociale, care i-au marcat pe rând anii copilăriei, adolescenţei, tinereţii, maturităţii. Încă de la început istoricul precizează că „a căutat să redea felul cum gândea şi simţea la fiecare etapă, nu ceea ce ştie azi" (p. 5).

Cartea este structurată în patru secţiuni, fiecare dintre ele conţinând o serie de capitole şi subcapitole. O primă parte cuprinde amintiri din perioada copilăriei şi a adolescenţei ; cea de a doua este destinată relatărilor din anii studenţiei şi maturităţii, cât şi prezentării detaliate a etapelor parcurse în activitatea profesională ; în a treia parte istoricul Giurescu îşi aminteşte momentele mai semnificative din scurtul interval de timp petrecut în Statele Unite ale Americii şi momentul întoarcerii sale în România, în anul 1990. În ultima parte, autorul realizează o scurtă analiză a efectelor negative pe care cele două regimuri comuniste, al lui Dej şi al lui Ceauşescu, le-au avut asupra societăţii româneşti şi implicit asupra familiei sale.

Imaginea unei copilării şi a unei adolescenţe lipsite de griji este creionată de Dinu Giurescu în prima parte a cărţii sale. Liniştea şi dragostea din mijlocul familiei şi apartenenţa socială la o lume bine aşezată (clasa mijlocie) i-au oferit o viaţă normală (p. 13, p. 50). Maniera în care sunt redate bucuria primilor ani de viaţă din casa bunicilor materni (academicianul Simion Mehedinţi şi soţia sa, Maria Mehedinţi), magia sărbătorilor din casa părintească, farmecul vacanţelor scoate în evidenţă calitatea de foarte bun povestitor a istoricului Giurescu. Primul capitol al memoriilor, intitulat „Copilăria, şcoala primară, gimnaziul" (pp. 7-37), reînvie acea atmosferă de joc şi basm a copilăriei descrisă cu multă sensibilitate de scriitorul Ionel Teodoreanu în cartea sa *În casa bunicilor*. Amintirile adolescenţei relatate în capitolul „Anii de război 1942-1944" (pp. 66-67, p. 81, p. 111, pp. 117-118) ne trezesc acea emoţie a trecerii de la vârsta copilăriei la cea a adolescenţei din *Uliţa copilăriei* şi *La Medeleni* ale romancierului Ionel Teodoreanu.

Anii de adolescenţă ai profesorului Giurescu nu au fost marcaţi de efectele războiului. După cum mărturiseşte Dinu Giurescu, „pentru percepţia noastră, a unor elevi de liceu, atari evoluţii ar fi fost înţelese numai dacă s-ar fi răsfrânt direct asupra noastră. Când ai 16 ani şi aparţii unei familii din clasa mijlocie poţi avea vacanţă şi în plin război" (p. 78, p. 81).

În primăvara lui '46, Giurescu era admis la Facultatea de Litere şi Filosofie[1], secţia Istorie (p. 120). Anul universitar 1945-1946 a început abia în luna ianuarie 1946 (p. 120). Astfel, primul an de facultate al tânărului Giurescu a durat din iarnă până în vara lui '46.

Tinereţea şi perioada de maturitate ale istoricului au fost marcate de cele două guvernări comuniste, dejistă şi ceauşistă. Distrugerea de către comunişti a acelei lumi bine aşezate, cu un puternic simţ al proprietăţii create în anii interbelici, a afectat familia lui Dinu Giurescu. Mama sa nu a acceptat în sinea ei niciodată răsturnările impuse de sistemul comunist (p. 13). Istoricul Giurescu constată cu tristeţe că, după '45, ceea ce familia sa a construit şi a adunat de-a lungul anilor s-a pierdut prin rechiziţii şi distrugeri (pp. 385-386).

Arestările din primăvara anului 1947 şi „înscenarea de la Tămădău" din vara aceluiaşi an erau semnele evidente ale unei înrăutăţiri a climatului politic. După scurta tranziţie a perioadei 1944 – toamna lui 1947, care a mai permis unele manifestări ale „istoriografiei burgheze", „noua" istorie de tip stalinist a ocupat întregul teren[2]. Sarcinile de partid ale activiştilor culturali din domeniul istoriei erau de a critica „vechea" istoriografie, de a elimina valorile naţionale din „noua" istorie marxistă şi de a proslăvi pe fratele „eliberator" sovietic.

În toamna anului 1947, Ministerul Educaţiei Naţionale anunţa o serie de concedieri în rândul cadrelor didactice universitare, care s-au dovedit a fi de fapt masive epurări politice (p. 126). Lupta de clasă începea să fie pusă în aplicare şi în cultură. „Duşmanii poporului" trebuiau anihilaţi. În august '47, Gh. I. Brătianu a fost înlăturat de la facultate deoarece în anii '30 fusese şeful unei facţiuni disidente a P.N.L. (p. 123). Istoricul se afla în arest la domiciliu (p. 129). În toamna aceluiaşi an, profesorul universitar Ioan Hudiţă era scos de la Universitate pentru că a fost un membru marcant al P.N.Ţ. şi a fost ministru în guvernările Sănătescu şi Rădescu (p. 124). Constantin C. Giurescu a fost scos de la Universitate în anul

1. În text, autorul precizează că „în 1946 a fost admis la Facultatea de Istorie". Dar în anul 1946 la Universitatea Bucureşti nu funcţiona o Facultate de Istorie. În cadrul Facultăţii de Litere şi Filosofie exista o secţie de Istorie. Prin „reforma învăţământului" din 1948 a fost desfiinţată Facultatea de Litere şi Filosofie şi s-au înfiinţat patru facultăţi : Filologie, Filosofie, Pedagogie-Psihologie şi Istorie-Geografie („*Istoricul Facultăţii de Litere*", accesibil on-line la adresa http : //www.unibuc.ro, 10.06.2009 ; Vlad Georgescu, *Politică şi istorie. Cazul comuniştilor români 1944-1977*, Editura Humanitas, Bucureşti, 2008, p. 11).
2. Lucian Boia, *Istorie şi mit în conştiinţa românească*, Editura Humanitas, Bucureşti, 2006, p. 122.

1948 pentru că a făcut politică în Partidul Naţional Liberal al lui Gh. Brătianu şi a fost ministru în cadrul Frontului Renaşterii Naţionale în perioada dictaturii lui Carol al II-lea (p. 37). Locul acestor profesori cu autoritate ştiinţifică recunoscută a fost luat de oameni de încredere ai noului regim. La catedra de Istoria Românilor de la Universitate, cursul de Istorie Medie era susţinut de sociologul Barbu Câmpina, care în anii '50 s-a manifestat ca activist cultural al „noii" istoriografii oficiale (p. 126). Barbu Câmpina a criticat în scris pe reprezentanţii „istoriografiei burgheze", Gh.I. Brătianu şi Constantin C. Giurescu (p. 126). Cursul de Istorie Modernă şi Contemporană a Românilor era predat de culturnicul Nicolae Popescu Doreanu, inginer constructor (p. 126). La catedra de Istorie Universală, în locul lui Gh.I. Brătianu a fost adus de la Iaşi istoricul Andrei Oţetea (p. 129). În 1947, acesta a fost numit director al Institutului de Istorie Universală[1], după înlăturarea de la conducerea acestuia a istoricului Gh.I. Brătianu (p. 129).

Mulţi dintre marii universitari alungaţi de la catedră au fost întemniţaţi. Ioan Hudiţă a fost închis între 1947-1955 (p. 124). Istoricul Constantin C. Giurescu a fost arestat în noaptea de 5-6 mai, odată cu o serie de foşti demnitari printre care şi Gheorghe Tătărescu (p. 127). A fost închis la Sighet în perioada 1950-1955 (p. 127). În iulie 1955 era eliberat şi trimis cu domiciliu obligatoriu pe o durată de cinci ani în comuna de deportaţi bănăţeni Măzăreni, raion Brăila (pp. 209, 212). În noiembrie '55, domiciliul obligatoriu i-a fost ridicat (p. 215). Unele dintre personalităţile culturale ale anilor interbelici au murit în închisoare (cazul istoricului Gh.I. Brătianu, care a murit la Sighet în 1953) (pp. 122-123). Toţi aceşti mari istorici şi-au văzut munca de cercetare întreruptă pentru mulţi ani, iar în unele cazuri pentru totdeauna. Hudiţă, după ieşirea din închisoare, nu a mai publicat[2]. În ceea ce priveşte pe Constantin C. Giurescu, acesta îşi relua activitatea de cercetător începând din 1956, când era acceptat colaborator la Institutul de Istorie al Academiei[3], urmând ca din 1959 să devină angajat al Institutului (p. 129). Embargoul pus asupra numelui său se ridica abia în 1957, când reîncepea să publice, iar din 1963 revenea în învăţământ la Facultatea de Istorie (pp. 212, 249).

În 1949, Dinu Giurescu termină facultatea, dar nu îşi poate susţine licenţa deoarece Ministerul Învăţământului nu stabilise metodologia examenului (p. 150). Tânărul Giurescu şi-a susţinut examenul de stat abia în iulie 1950 (p. 159). Încercarea sa de a obţine un post de suplinitor în învăţământul liceal sau gimnazial a eşuat în vara lui '49 din cauza dosarului „social" necorespunzător (p. 150). Nu exista nici o cale pentru a fi angajat profesor la o şcoală sau cercetător la un institut. Acestea au fost condiţiile în care a luat decizia de a lucra orice, indiferent de specialitate. La începutul anului 1950 a fost admis la un curs de calificare pentru normarea lucrărilor de drumuri organizat de întreprinderea mixtă Sovromconstrucţii

1. Din 1948, Institutul a fost subordonat Academiei, adoptând denumirea de Institutul de Istorie şi Filosofie al Academiei R.P.R. Conform Hotărârii Consiliului de Miniştri nr. 465 din 18 februarie 1953, se aproba restructurarea Institutului de Istorie şi Filosofie al Academiei R.P.R. în două institute : Institutul de Istorie al Academiei şi Institutul de Filosofie al Academiei. Din 1965 Institutul de Istorie al Academiei a adoptat numele fondatorului său „Nicolae Iorga" (Hotărârea Consiliului de Miniştri nr. 465 din 18 februarie 1953 privind reorganizarea Institutului de Istorie şi Filosofie al Academiei R.P.R., accesibilă on-line la adresa http ://www.crimelecomunismului.ro, 10.06.2009 ; „*Scurt istoric al Institutului de Istorie Nicolae Iorga*", accesibil on-line la adresa http ://www.iini.ro, 10.06.2009).
2. Vlad Georgescu, *op. cit.*, p. 11.
3. În text, autorul utilizează denumirea de Institutul de Istorie „Nicolae Iorga", dar în 1956 se numea Institutul de Istorie al Academiei (Hotărârea Consiliului de Miniştri nr. 465 din 18 februarie 1953 privind reorganizarea Institutului de Istorie şi Filosofie al Academiei R.P.R., accesibilă on-line la adresa http ://www.crimelecomunismului.ro, 10.06.2009).

nr. 6 (pp. 153-154). Regimul „democrat-popular” accepta la „munca de jos” „dosarele cu probleme” (p. 217). O mare parte dintre cei admişi la cursurile organizate de Sovrom erau persoane din categoriile epurate (p. 154).

În primăvara lui 1950 familia Giurescu a fost înştiinţată că, în baza unui decret din 20 aprilie, casa în care locuiau trecea în proprietatea statului (p. 156). Conform prevederilor decretului, naţionalizarea nu ar fi trebuit să se se aplice în cazul acestei case (p. 156). Ea a fost cumpărată de bunicii paterni (istoricul Constantin Giurescu şi soţia sa, Maria Giurescu), a fost reamenajată de Constantin C. Giurescu cu credit de la Corpul Didactic şi a folosit exclusiv familiei, nefiind niciodată închiriată (p. 156). La sfârşitul lunii iunie 1950, Dinu Giurescu împreună cu mama şi fraţii săi au fost evacuaţi din casa lor (pp. 157-158). Familiile celor consideraţi „duşmani ai poporului” erau expulzate din casele lor. Evacuarea din casa din str. Berzei, nr. 47, se făcea în condiţiile în care în martie 1949, pe baza decretului nr. 83, proprietarii de pământ (cu 50 ha) au fost scoşi din casele lor şi toate lucrurile le-au fost confiscate[1]. La aceasta s-a adăugat faptul că tatăl lui Dinu, Constantin C. Giurescu, făcea parte din lotul de oameni politici împotriva cărora s-au aplicat măsuri represive directe în 5/6 mai 1950 (p. 156). Casa a fost recuperată în decembrie 1973, în urma a numeroase cereri scrise făcute de Constantin C. Giurescu după eliberarea sa în 1955 (p. 357). În ’73 casa se afla în regim mixt de proprietate (p. 386). La parter locuiau în calitate de proprietari părinţii lui Dinu Giurescu, iar la etaj stăteau Dinu împreună cu familia sa în calitate de chiriaşi ai statului (p. 386). În august ’87, casa părintească din str. Berzei nr. 47 era demolată prin aplicarea „planului de sistematizare urbană” dictat de Ceauşescu (p. 390). De data aceasta pierderea era irecuperabilă. Deseori, pe parcursul memoriilor sale, profesorul Giurescu îşi aminteşte de cele două momente dramatice din viaţa sa, şi anume evacuarea din casă şi demolarea acesteia (pp. 15, 18, 39, 77, 95).

Amintirile legate de activitatea sa profesională ocupă un loc important în cadrul volumului de memorii. Pentru fiecare meserie pe care a practicat-o există un capitol distinct. Între aprilie 1950 – noiembrie 1955 a lucrat ca normator de lucrări de drumuri pe mai multe şantiere din Bărăgan şi Dobrogea (pp. 154-208). În relatările sale despre perioada petrecută pe şantiere istoricul Giurescu prezintă o serie de evenimente pe care le-a trăit sau care i-au fost povestite din anii ’51-’52, când represiunea politică a atins cote maxime. În 1951, Horia Giurescu, fratele tatălui său, era arestat şi după cinci ani, în 1956, era eliberat (p. 192). La mijlocul lunii august 1952 un nou val de arestări se producea în Bucureşti (p. 181). Una dintre victime a fost Vasile Antonescu, unchiul lui Constantin C. Giurescu, care a fost ridicat în august 1952 şi a murit la scurt timp după arestare (p. 191). Tot în vara lui ’52, conform unei veşti din viaţa universitară, Alexandru Rosetti şi George Călinescu, doi oameni de cultură de stânga, erau alungaţi de la Universitate (p. 182). În 1954[2], autorităţile comuniste hotărau demararea procesului de desfiinţare a SOVROM-urilor (p. 201). Sovromconstrucţii nr. 6, unde lucra Giurescu, devenea Întreprinderea Construcţii Drumuri, subordonată Ministerului Transporturilor (p. 202).

Decizia de a demisiona în martie ’56 de la Întreprinderea Construcţii Drumuri a fost determinată pe de o parte de faptul că tatăl său nu mai era un deţinut politic, ci un colaborator al Institutului de Istorie al Academiei[3], iar pe de altă parte de hotărârea

1. A.S.R.I. (Arhiva Serviciului Român de Informaţii), fond *Documentar*, dosar nr. 7778, vol. XXVII, ff. 81, 89.
2. Într-o altă sursă bibliografică este precizat anul 1956 pentru începerea desfiinţării SOVROM-urilor, iar în anul 1959 se desfiinţau ultimele (Comisia Prezidenţială pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România, *Raport Final*, 2006, p. 409, accesibil on-line la adresa http : //www.presidency.ro, 10.06.2009).
3. Vezi despre Institutul de Istorie al Academiei.

exprimată de părintele său, istoricul Constantin C. Giurescu, de a continua să îşi facă meseria în cadrul politic existent (pp. 211, 217). Trebuie menţionat faptul că a refuzat să se înscrie în partid. Ca fost „duşman al poporului”, a considerat că „ar fi indecent din partea sa” (pp. 280, 297). Dinu Giurescu a urmat sfatul tatălui său, de a se adapta la noile condiţii pentru a-şi putea face meseria de profesor. Au trecut doisprezece ani până în 1968, când a reuşit să-şi îndeplinească dorinţa de a deveni cadru universitar, şi încă douăzeci şi doi de ani până în ’90, când a fost primit ca profesor la Facultatea de Istorie. În intervalul mai 1956 – februarie 1964, Dinu Giurescu a fost angajat ca îndrumător, muzeograf, gestionar al patrimoniului de artă feudală şi muzeograf specialist la Muzeul de Artă al R.P.R. – secţia de artă feudală (pp. 219-250).

În 1957, ca urmare a mişcărilor din Polonia şi a revoluţiei din Ungaria, comuniştii de la Bucureşti dictau un nou val de represiune, îndreptată mai ales împotriva intelighenţiei (p. 243). În ’58, la Facultatea de Istorie s-au organizat şedinţe de „demascare” a profesorilor Dionisie Pippidi şi Ion Nestor (p. 243). În acelaşi an, Editura Ştiinţifică a respins manuscrisul volumului de interpretare de documente *Ioan Vodă*, la care istoricul Giurescu lucrase aproape doi ani (pp. 225-226). Tot în această perioadă, Dinu Giurescu a încercat să fie admis să predea la Catedra de Istoria Artei de la Facultatea de Istorie (p. 272). Dar cererea sa a fost respinsă.

În anii ’60-’65 istoriografia a cunoscut o oarecare deschidere. În 1960, la al XI-lea Congres Internaţional de Istorie, care a avut loc la Stockholm, delegaţia română a avut în componenţă şaptesprezece persoane, majoritatea dintre ele fiind personalităţi istorice care după ’44 nu au mai avut voie să călătorească în afara ţării[1]. În decembrie 1962 se înfiinţa Institutul de Studii Sud-Est Europene condus de istoricul Mihail Berza (pp. 249-250). În februarie ’64 istoricul Giurescu se întorcea la meseria sa de bază, fiind admis cercetător la acest institut (p. 250). Dar, în martie 1964, renunţa la postul de cercetător abia obţinut şi accepta oferta făcută de Mircea Maliţa, adjunct al ministrului de Externe, de a participa la o grupă de studiu organizată în cadrul Oficiului de Studii şi Documentare de la Ministerul Afacerilor Externe (pp. 251-252). Tot în luna martie a aceluiaşi an, lucrarea lui Dinu Giurescu, *Ioan Vodă*, era publicată la Editura Ştiinţifică, după şase ani de aşteptare (p. 226). În perioada anilor ’60, urmând cu obedienţă orientările politice ale vremii, istoriografia şi ştiinţa lingvisticii au început să reconsidere ceea ce de curând consideraseră drept adevăruri definitive. Puternicul curent slavizant din studiile lingviştilor şi istoricilor literari din anii ’50 era înlocuit cu poziţii radical antislavizante[2]. În lucrările istorice locul atitudinii de proslăvire a fratelui „eliberator” din perioada anilor ’50 era luat de un ton nerespectuos faţă de relaţiile româno-ruse de-a lungul istoriei[3].

Relativa toleranţă de care a beneficiat istoriografia în ultimii ani ai lui Dej (1960-1965) s-a prelungit şi în primii ani de conducere ai lui Ceauşescu (1965-1970). Locul manualului unic a fost luat de mai multe manuale sau tratate, poziţia unică a „frontului istoric” a fost înlocuită cu diversitatea de opinii[4]. La sfârşitul anilor ’60 – începutul anilor ’70 au apărut trei sinteze de istorie a românilor, care prezentau diferenţe de interpretare : în 1969 era redactată de un colectiv de autori printre care Miron Constantinescu, *Istoria României*, în 1970 apărea sub redacţia lui Andrei Oţetea *Istoria poporului român*, iar în 1971 era redactată de

1. Vlad Georgescu, *op. cit.*, p. 47.
2. *Ibidem*, p. 50.
3. *Ibidem*, p. 52.
4. Lucian Boia, *op. cit.*, pp. 128-129.

Constantin C. Giurescu şi Dinu C. Giurescu *Istoria românilor din cele mai vechi timpuri până astăzi*[1].

În august 1968 Dinu Giurescu începea o nouă etapă în activitatea sa profesională, la Institutul de Arte Plastice „Nicolae Grigorescu", care se finaliza în martie 1987 prin pensionarea sa la vârsta de şaizeci de ani, în vederea plecării în Statele Unite (p. 271). În august '68 era admis pe postul de conferenţiar la Facultatea de Arte Plastice din cadrul Institutului de Arte Plastice „Nicolae Grigorescu" la secţia de „Istoria şi Teoria Artei" (devenită după '70 Muzeografie), unde a predat un curs de Istoria civilizaţiilor (pp. 272-274).

În luna iunie 1969 istoricul Giurescu era primit în organizaţia de partid a Institutului de Arte Plastice „Nicolae Grigorescu" (p. 280). În perioada 1965-1971, o parte a intelectualităţii s-a lăsat înşelată de aşa-zisa politică de liberalizare promovată de Ceauşescu. A fost perioada când numeroşi membri de partid erau recrutaţi din rândul intelectualilor (p. 281).

Momentul de cotitură pentru evoluţia culturii româneşti în anii '70-'80 l-a reprezentat adoptarea pe 6 iulie 1971 de către Comitetul Politic Executiv al Partidului Comunist Român a „propunerilor de măsuri pentru îmbunătăţirea activităţii ideologice" prezentate de Nicolae Ceauşescu (p. 311). Acestea au rămas în istorie sub numele de „Tezele din iulie" (p. 311). Tezele erau expresia atitudinii refractare a lui Ceauşescu faţă de tot ceea ce însemna progres. A urmat o restalinizare radicală a culturii şi, în special, a istoriografiei. Istoriografia nu mai era considerată „o meserie de specialitate", ci „o activitate ideologică pură pe care o practicau numai oamenii care deveneau activişti de partid"[2]. Accederea la un post de profesor în învăţământul superior era condiţionată de calitatea de membru de partid[3]. În 1976 se hotăra ca, începând din anul următor, în toate facultăţile să se predea cursul „Probleme fundamentale ale istoriei patriei şi a P.C.R."[4]. Revista *Anale de Istorie* publica la sfârşitul anului 1976 cursul unic de „Probleme fundamentale ale istoriei patriei şi a P.C.R.", care urma să fie predat în facultăţi începând de la 1 ianuarie 1977[5]. Cursul era ţinut numai de membri de partid[6]. Fiind în primul rând membru de partid, dar şi istoric, lui Dinu Giurescu îi revenea sarcina ca, în ultimul său an în învăţământ (1986-1987), la Facultatea de Arte Plastice să predea cursul general de „Probleme fundamentale ale istoriei patriei şi a P.C.R." (p. 275). Istoricul Giurescu mărturiseşte în cartea sa că le-a spus studenţilor să folosească manualul doar la examen, în rest le prezenta cum ştia el „problemele fundamentale" (p. 276).

În anii '90, fiind întrebat de către studenţii de la Facultatea de Istorie de ce a acceptat să scrie istorie în condiţiile în care istoria post 1944 era aceea aprobată de forurile oficiale (p. 295), profesorul Giurescu răspundea : „Ca să pot publica restul. *Istoria ilustrată* este o sinteză din cele dintâi mărturii şi până în prezent. Partea post 1944 reprezintă un fragment" (p. 295). Dar „Programul Partidului Comunist Român de făurire a societăţii socialiste multilateral dezvoltate şi înaintare a României spre comunism", adoptat la al XI-lea Congres din 25-28 noiembrie 1974, ilustra fascinaţia lui Ceauşescu pentru întreaga istorie „naţională" şi nu numai pentru istoria P.C.R.[7]. Ideea continuităţii teritoriale a românilor din cele mai vechi timpuri şi cea a unităţii poporului român, conţinute în Programul P.C.R., au devenit teme sacre ale istoriografiei naţionale[8].

1. *Ibidem*, p. 128.
2. Vlad Georgescu, *op. cit.*, p. 64.
3. *Ibidem*, p. 84.
4. *Ibidem*, p. 83.
5. *Ibidem*, p. 102.
6. *Ibidem*, p. 87.
7. *Congresul al XI-lea al Partidului Comunist Român, 25-28 noiembrie 1974*, Editura Politică, Bucureşti, 1975, pp. 614-749.
8. Vlad Georgescu, *op. cit.*, pp. 98-99.

Secţia de presă şi cultură din Comitetul Central intervenea ori de câte ori considera că trebuie corectată o abatere de la orientările trasate de partid în scrierea „noii" istorii. În lucrarea lui Dinu Giurescu, *Ţara Românească în secolele XIV şi XV*, apărută în 1973, cenzura a cerut scoaterea unui paragraf din volum (p. 289). Într-o altă lucrare a sa, *Istoria ilustrată a românilor*, apărută în 1981, au existat dificultăţi de redactare a capitolului privind perioada Antichităţii din cauza hotărârii adoptate de Comitetul Politic Executiv privind sărbătorirea în 1980, a 2050 de ani de la constituirea statului centralizat şi independent condus de regele Burebista (pp. 292-293).

Dărâmarea casei părinteşti în august 1987 a produs ruptura dintre Dinu Giurescu şi sistemul comunist în care trăise patruzeci şi doi de ani. Acest eveniment trist din viaţa sa l-a determinat să ia decizia de a cere plecarea împreună cu familia sa în Statele Unite (p. 385). Emigrarea a avut loc pe 27 martie 1988 (p. 398). După Revoluţia din '89, a decis să se întoarcă în ţară pentru a-şi începe activitatea de profesor universitar la Facultatea de Istorie, unde îşi dorise încă din 1949 să rămână ca preparator şi nu i s-a permis pentru că nu avea un dosar „curat" (p. 434).

Parcurgând volumul ne putem întreba : de ce istoricul Giurescu a intrat în '69 în organizaţia de partid din Institutul de Arte Plastice „Nicolae Grigorescu" ? Şi de ce după 1970 a publicat lucrări de istoria României, acceptând cenzura ? Dinu Giurescu învăţase „lecţia" anilor 1948-1964, când din pricina faptului că era fiul unui „duşman al regimului" închis la Sighet nu a fost lăsat să îşi facă meseria de istoric. În anii '70-'80 conducătorul era altul, dar tot comuniştii erau la putere. Profesorul Giurescu a înţeles, că pentru a fi la catedră şi a-şi desfăşura munca de cercetare, nu trebuia să se opună deschis regimului, ci să încerce să colaboreze cu el. Istoricul Giurescu a acceptat intervenţia cenzurii în cărţile sale pentru a avea voie să publice în continuare. Pentru el, meseria a fost mai importantă şi a fost nevoit să facă mici compromisuri pentru a putea să o practice. În cartea sa mărturiseşte că „nu îşi dorea posturi de conducere ci îşi dorea doar să poată lucra, în sfârşit direct în meserie, ca profesor şi cercetător" (p. 281).

Adelina Ţînţariu

Cătălin Zamfir, ***O istorie subiectivă în sociologia românească din 1944 până în prezent***
(Iaşi, Editura Polirom, 2009)

Perioada de după 1989 a adus în prim-plan, pe lângă subiectele legate de Partidul Comunist Român, Securitate, Miliţie etc., şi rolul jucat de sociologie ca factor decisiv în analizarea unei societăţi aflate în tranziţie şi modul în care această societate trebuia să se comporte la nivel decizional în faţa noilor provocări. Moştenirea comunistă făcea responsabilă lumea ştiinţifică în găsirea unei explicaţii asupra trecutului, dar şi în formularea unui răspuns la incertitudinile lansate de tranziţie. În acest context, tot mai mulţi sociologi s-au implicat activ în coordonarea a numeroase proiecte de cercetare menite să repoziţioneze această ştiinţă în mediul academic.

Unul dintre aceştia este şi Cătălin Zamfir, autorul volumului *O istorie subiectivă în sociologia românească din 1944 până în prezent* în care alege o variantă inedită de prezentare a sociologiei şi a rolului ei în societatea românească, şi anume reconstituirea firului istoric prin raportarea la istoria sociologică personală, altfel spus o privire subiectivă asupra evoluţiei sociologiei româneşti. În misiunea lui de a construi un curs cronologic al sociologiei în România, autorul apelează la propriile trăiri, considerând că sociologia românească a fost simplificată, chiar distorsionată de diversele abordări propuse de-a lungul timpului şi decide că, pentru a putea înţelege provocările la care a fost supusă sociologia în România, trebuie să ne raportăm la experienţa sociologului pus în faţa schimbărilor societale. Autorul alege să traseze traiectoria sociologiei privind-o din interior, considerându-se parte a evenimentelor ce constituie istoria ştiinţei, folosindu-se de experienţe, oameni, schimbări sociale, politice, economice, culturale pentru a-şi contura propria biografie sociologică.

Pentru a construi istoria subiectivă a sociologiei, autorul punctează două perioade semnificative : *sociologia în timpul regimului comunist* şi *sociologia după 1989.* Pentru a evidenţia schimbările aduse sociologiei în prima parte amintită, autorul pune accentul pe momente-cheie precum : evoluţia sociologiei ca ştiinţă în perioada de marginalizare, criza ideologică a sociologului în relaţia cu partidul, schimbările societăţii româneşti în contextul comunist, rolul lui Miron Constantinescu în dezvoltarea şcolii sociologice româneşti, impactul mediului extern asupra studiilor sociologice întreprinse în ţară etc. Deşi cea mai mare parte a lucrării se concentrează pe prezentarea sociologiei în timpul regimului comunist, autorul prezintă în partea a doua societatea românească de după 1989, astfel

accentuând momente precum : eliberarea sociologiei de sub controlul comunist, debutul ratat al democraţiei, moştenirea comunistă şi rolul sociologului în a găsi răspunsuri la problemele societăţii etc.

Trebuie precizat că autorul apelează la acest tip de analiză în speranţa de a oferi un imbold spre concretizarea unei istorii sociologice obiective, capabilă să demonstreze cursiv rolul acestei ştiinţe în spaţiul românesc. De asemenea, cartea trebuie privită ca o modalitate de testare a sociologului, care trebuie să răspundă unei duble cerinţe : să probeze relevanţa ştiinţifică a operei sale şi, totodată, relevanţa socială a acesteia, impactul produs.

Cartea lansează o perspectivă inedită asupra naturii sociologului, autorul sugerând că acesta trebuie să înţeleagă societatea în care trăieşte, pentru că ea apare ca fiind produsul unui context personal şi social, iar sociologul trebuie să ajute la definirea realităţilor sociale din mediul căruia aparţine. Fără această înţelegere profundă a societăţii, el nu reuşeşte să-şi îndeplinească scopul, acela de soluţionare a problemelor ce stau în calea dezvoltării acestei societăţi, indiferent dacă este comunistă sau democratică.

De ce o istorie subiectivă ? Autorul îşi începe incursiunea în trecut prin a sublinia scopul lucrării, explicat prin necesitatea de a se depăşi numeroasele stereotipuri legate de evoluţia sociologiei în regimul comunist. De altfel, această autobiografie sociologică apare şi pe fondul datoriei pe care Cătălin Zamfir o simte faţă de comunitatea sociologică în care s-a format şi s-a dezvoltat, în condiţiile extrem de dificile anterioare anului 1989, considerând că experienţa personală acumulată în această perioadă poate fi similară cu cea a celorlalţi colegi de generaţie. În acest context, cartea surprinde formarea sociologului în relaţie cu realitatea politică a anilor de comunism, punând în evidenţă realizarea academică, dilema morală, contactul cu organele de stat, ideologia care stă la baza studiilor sociologice întreprinse de acesta, modul în care reuşeşte să înţeleagă societatea în care trăieşte şi ce lasă ca moştenire viitoarelor generaţii de sociologi. Deşi Cătălin Zamfir s-a făcut recunoscut prin numeroase studii realizate de-a lungul timpului, această lucrare oferă practic o legitimizare a ştiinţei sociologice ca instrument de identificare a problemelor sociale, autorul pledând pentru continuitatea ei la nivel de dezvoltare metodologică, admiţând problemele cu care s-a confruntat şi, mai ales, meritele ce i se aduc. În ciuda contestării vehemente, sociologia românească se remarcă prin expunerea unei înţelegeri aprofundate a societăţii, indiferent de natura ei ideologică, oferind un cadru de analiză fundamentală a factorilor ce o influenţează. Prin raportarea cercetării la schimbările morale şi ideologice pe care sociologul le resimte într-o societate afectată de schimbare, abordarea propusă de Cătălin Zamfir oferă o nouă perspectivă asupra analizei sociologiei româneşti.

În prima parte a cărţii, în încercarea de a descoperi un răspuns la ceea ce îl determinase să se apropie de social, autorul se reîntoarce spre perioada tinereţii, prezentând această experienţă ca definitorie pentru deciziile sale ulterioare. Societatea românească a acelor vremuri este prezentată ca fiind dominată de persistenţa fricii şi a îngrijorării oamenilor în faţa presiunilor exercitate de către autorităţile comuniste, conştientizarea realităţii venind odată cu plecarea Regelui din ţară şi descoperirea crizei în care se afla mediul social comunist, incapabil să slujească intereselor celor mulţi. Fără a respinge în totalitate proiectul socialist, autorul recunoaşte incertitudinea morală ce caracteriza mediul social, acest lucru determinându-l să încerce a cunoaşte raţiunea ce stătea la baza structurii organizatorice comuniste. Contactul filosofic cu lucrarea lui Stalin, *Materialismul dialectic şi istoric*, o broşură a proiectului socialist, îi oferise, pentru moment, tânărului sociolog o certitudine asupra imaginii comunismului în raport cu o societate marcată de haos. Lucrarea reflecta un adevăr al epocii, ce tindea a fi generalizat : apropierea omului de proiectul socialist utopic, proiect ce determina activism social prin rolul oamenilor în construcţia societăţii, precum şi exerciţiul muncii, ca o formă de contribuţie spre realizarea acestui ideal. Ca o concluzie a

acestui capitol introductiv, trebuie remarcată sinceritatea cu care autorul alege să prezinte primele contacte cu mediul comunist. Astfel, recunoscând că „îmi plăcea moral ideea de comunism, dar nu şi realitatea politică ce se contura în jurul acesteia”, acesta îşi argumentează demersul nu ca o justificare la ceea ce se întâmpla în societatea românească, ci ca un cadru de referinţă care să îl ajute în realizarea unui instrument intelectual propriu spre a proba acest proiect filosofic, politic şi moral al organizării sociale.

Înclinaţia sa spre lumea ideilor l-a determinat să aleagă, ca opţiune universitară, Facultatea de Filosofie, ea fiind considerată de autor ca o metodă de a găsi un răspuns la criza morală prin care trecea. Totuşi, materialul intelectual oferit de studiile întreprinse aici nu au contribuit la formarea propriului set de valori, dar l-a făcut pe autor să înţeleagă cum percepţia difuză a multiplelor mizerii economice, morale şi politice, de care mediul social era saturat, reuşea să determine o creştere a credibilităţii proiectului marxist, care oferea promisiunea realizării unei noi societăţi, mai raţională şi mai morală şi, nu în ultimul rând, mai democratică. Contextul îl determină să-şi îndrepte atenţia către etică, ca urmare a convingerii că problemele cu care se confruntă societatea sunt mai degrabă de natură morală şi că răspunsurile la aceste probleme se regăsesc în operele filosofice ale lui Marx, Hegel, Sartre, Aristotel, Platon şi Kant. Conştientizând faptul că profunda sa dilemă morală nu îşi găseşte rezolvarea în aceste opere, autorul îşi îndreaptă demersul spre studiul comportamentului uman în societate.

Insistând asupra momentelor ce i-au determinat formarea sociologică, autorul apelează la principalele proiecte de cercetare în care se implică activ, pentru a oferi o imagine de ansamblu a societăţii româneşti socialiste. Experimentul *Ceacu : un sat cooperativizat* reprezintă un proiect de pionerat în studierea noilor tipuri de comportamente şi relaţii interpersonale ce apar ca urmare a transformărilor social-politice existente. De asemenea, se axează pe cercetarea modului în care noua realitate socialistă impunea schimbări şi asupra mediului familial, căutând să surprindă viaţa reală a societăţii româneşti.

Intrând tot mai mult în contact cu realitatea, autorul îşi reconstituie modul de percepere a programului promovat de regimul comunist, conştientizând astfel pericolul generat de cultul personalităţii, prin posibilitatea care i se oferă unei persoane de a deţine unicul adevăr şi de a decide soarta unui întreg popor. Cu toate acestea, impulsionat de scrierile lui Hruşciov, autorul îi mai acordă sistemului şansa de reformare, considerându-l „ceva viu cu şanse de schimbare”, deşi rămâneau incerte răspunsurile la întrebarea : Cum ar trebui el schimbat ? Urmărit de această întrebare, autorul recunoaşte că s-a concentrat pe găsirea unui model aplicativ de reformare a societăţii, considerând că promovarea socialismului cu faţă umană oferea o speranţă de dezvoltare pozitivă a sociologiei. În ciuda acestui crez, dilema centrală cu care se confrunta socialismul era cuprinsă între două opţiuni : fie realizarea de schimbări în sistem, în structura lui, fie critica radicală a acestuia. Spre finalul cărţii, sociologul deja format conştientizează că socialismul nu avea cum să se reformeze, fiind inevitabilă schimbarea de regim, aşa cum s-a şi întâmplat în anul 1989.

Revenind asupra istoriei sociologice, în raport cu schimbările politice, autorul pune accentul pe perioada de reabilitare a sociologiei de după 1965, sugerând că acest moment a contribuit semnificativ la dezvoltarea acestei ştiinţe prin permisiunea de promovare a ei la nivel academic. Ca rezultat al dezgheţului ideologic, sociologia a început să fie readusă în atenţia publică, renaşterea sa făcându-se prin contribuţia substanţială adusă de sociologii rămaşi din vechea şcoală a lui Dimitrie Gusti (Henri Stahl, Traian Herseni şi alţii), care aveau certitudinea că sociologia avea să devină un important instrument de schimbare a societăţii socialiste. Însă această mişcare intelectuală nu se putea face fără acordul partidului, care astfel îl propulsează la conducerea acestei discipline pe, în primul rând, politicianul comunist Miron Constantinescu. Insistând asupra poziţiei acestuia ca figură centrală a

sociologiei în regimul comunist, autorul îl portretizează ca fiind un individ ce dorea realizarea unui minicult bazat pe dictatură în ştiinţă : „Indiscutabil el a facilitat relansarea sociologiei, a oferit un suport politic important, dar nu a fost niciodată mentorul său”. De asemenea, îl acuză pe Miron Constantinescu de marginalizarea unor sociologi importanţi, astfel că autorul decide să se detaşeze de acest mediu şi să intre în sfera de influenţă a lui Traian Herseni. Se creează în aceste circumstanţe doi poli de presiune asupra modului în care sociologia trebuia să se dezvolte, şi anume : vechea şcoala gustiană, influenţată major de Herseni, şi noua şcoală, aflată sub conducerea lui Constantinescu. Cătălin Zamfir decide să se alăture primei şcoli, ca urmare a modelului de cercetare pe care îl propunea Herseni, considerând că abordarea propusă de Constantinescu nu urmărea decât ideea de festivism.

Sub îndrumarea lui Traian Herseni, autorul reuşeşte să se conecteze cu realitatea socială, conştientizând că lumea cărţilor nu oferea o imagine de ansamblu a schimbărilor din societatea românească a acelor vremuri. El participă astfel la proiectele de cercetare întreprinse de Herseni, între care Proiectul Boldeşti, fapt ce îl sprijină în apropierea lui de social şi de înţelegerea fenomenelor care îl compun, crezul sociologic al mentorului devenind ghidul lui Cătălin Zamfir : „Realitatea socialistă constituie realitatea socială în care trăia sociologul”.

Fără a se distanţa de subiectul cărţii, Cătălin Zamfir propune şi o apropiere de viaţa politică comunistă, prezentând prin prisma propriei experienţe contactul cu aceasta, precum şi influenţa asupra formării lui intelectuale. Folosindu-se de câteva evenimente ce îl fac să conştientizeze realitatea comunistă – contactul cu Securitatea, propunerea venită din partea Secţiei de Propagandă pentru a ocupa postul de şef al Catedrei de Sociologie de la Academia „Ştefan Gheorghiu”, plecările în străinătate organizate de partid cu scopul de a-şi îmbunătăţi imaginea externă, posibilitatea de a studia la Institute for Social Research, University of Michigan, unde intră în contact cu mediul academic american –, autorul reuşeşte să facă o prezentare detaliată a modului în care autorităţile comuniste controlau toate domeniile societăţii româneşti. Aceste experienţe determină o apropiere şi mai accentuată a autorului faţă de studiul societăţii socialiste, urmărind să găsească o abordare epistemologică asupra modului în care acest tip de societate putea să fie schimbat. În această parte, se urmăreşte portretizarea societăţii româneşti aflată la finele regimului comunist, caracterizată de o stare de criză generală, în care sociologia redevenea o ştiinţă marginalizată, grav afectată de politic. Se contura astfel o stare de expectativă până în momentul în care regimul avea să cadă, dar care, pe de altă parte, lansa o stare de incertitudine asupra sociologului aflat în faţa unei noi provocări : schimbarea.

Urmărind cea de-a doua parte a cărţii, se poate constata şi dilema sociologului în faţa modului în care sociologia trebuia să devină parte integrantă a procesului de democratizare. Reconstituind starea societăţii în momentul 1989 şi imediat după Revoluţie, autorul reuşeşte să evidenţieze dificultatea cu care reconstrucţia socială era realizată de către noile forţe politice. Deşi autorul îi atribuie democraţiei rolul primordial în consolidarea unei societăţi profund marcate de drama celor patruzeci şi cinci de ani de represiune comunistă, criza morală îl obliga pe sociolog să se implice activ în găsirea unei soluţii de organizare. Totuşi, autorul reuşeşte concretizarea unui principiu de organizare a societăţii, *instituirea unei forme democratice care să dea posibilitatea colectivităţii să opteze pentru o formă de organizare sau alta*, apelând la rolul sociologului pentru expunerea de idei şi cunoştinţe în procesul democratic de dezvoltare. În contrast cu prima parte a lucrării, autorul se focalizează asupra activităţii sale politice, încercând să demonstreze rolul sociologului în realitatea socială. Astfel, aflăm că sociologul devine parlamentar independent la solicitarea Frontului Salvării Naţionale, dar ocupă şi postul de ministru al Muncii şi Protecţiei Sociale, implicându-se activ în reorganizarea cadrului legislativ şi instituţional al noului sistem, considerînd

că această experienţă a contribuit semnificativ la cunoaşterea societăţii „de la vârf”, a mecanismelor guvernării. În acelaşi timp, autorul îşi continuă activitatea de cercetare sociologică, axându-se pe domeniul politicilor publice, depistând probleme importante la nivel social cu care se confrunta sistemul democratic în România, dintre care cea mai accentuată fiind sărăcia. Autorul încheie această parte cu certitudinea că noul sistem politic avea dificultăţi majore în concretizarea unor reforme sociale, politice, culturale, economice durabile.

În concluzie, abordarea propusă de Cătălin Zamfir asupra sociologiei româneşti vine să completeze imaginea de ansamblu a societăţii româneşti, marcată de schimbările socialiste şi, mai apoi, de incertitudinile lansate de democraţie. Cu toate că influenţa subiectivă a autorului asupra principalelor momente ale sociologiei în România poate trezi suspiciune, totuşi simpla încercare de reconstituire a istoriei sociologiei reprezintă un punct de plecare important spre analiza aportului acestei ştiinţe în societatea românească. Construită ca o biografie, această carte surprinde prin densitatea informaţiilor furnizate cititorului ; autorul apelează la un câmp vast de evenimente şi experienţe pentru a oferi imaginea sociologiei în raport cu schimbările politice, realizând o critică importantă la adresa societăţii comuniste şi postcomuniste. Nu în ultimul rând, cartea poate reprezenta un punct de analiză important asupra condiţiei intelectualului român în perioada comunistă, reuşind să prezinte cu succes criza morală a acestuia în contactul cu politicul, impactul ideologic al programului socialist, limitarea sferei de realizare a cercetării şi accesul direct al partidului în direcţionarea ştiinţei.

Andrei Lascu

Nicolae Merişanu, Dan Taloş, ***Antologia ruşinii după Virgil Ierunca***
(Bucureşti, Editura Humanitas, 2009)

O posteritate meritată pentru Virgil Ierunca[1] ar fi fost aceea prin care nu ar mai fi avut nevoie de nici o prezentare. Numele său inconfundabil, legat de cel al Monicăi Lovinescu, trimite invariabil către activitatea prodigioasă de la microfonul *Europei Libere* şi din presa de limbă română din străinătate. Denunţarea abuzurilor comunismului românesc, cât şi formele de „coabitare paşnică" a diferitelor persoane publice cu regimul de la Bucureşti s-au aflat permanent în centrul preocupărilor lui Ierunca. „Antologia ruşinii" este rubrica din presa exilului în care erau evidenţiaţi intelectuali români aserviţi regimului comunist, volumul de faţă fiind alcătuit din fragmente din articolele publicate în presă. Textele publicate sunt ordonate alfabetic după numele autorilor, volumul având 564 de pagini.

Volumul este alcătuit exclusiv din textele originale, nu vom găsi comentarii pe marginea textelor sau o prezentare a contextului în care acestea au fost redactate. Ne putem imagina care era acest context la multe dintre ele, în cel mai fericit caz, însă o investigare mai amănunţită a condiţiilor în care au apărut, menţionând eventuale evenimente deosebite în viaţa autorilor, ar fi putut avea un rol mai clar în stabilirea „vinovăţiei" textelor pentru fiecare autor în parte.

Publicarea textelor a debutat iniţial în revista *România Muncitoare* în 1957 şi a fost întreruptă în 1973. Apoi a fost reluată în revistele *Ethos* (1973, 1975 1982, 1983), *Limite* (1984), *Contrapunct* (1985-1986) şi *Lupta* (1987-1989).

Lucrarea trebuie văzută ca un demers moral, o demascare a laşităţii intelectualităţii româneşti şi a servilismului ei faţă de politica partidului, dar şi ca o lucrare sociologică, relatând modul prin care un sistem totalitar reuşeşte să îşi subordoneze mişcarea culturală. După spusele lui Virgil Ierunca, antologia „va înregistra – cu cel mai mare dezgust – acele texte care vor ieşi din comun prin stupiditatea, servilitatea şi neobrăzarea lor. Ca într-un fel de oglindă a degradării vor figura aici cei care şi-au pierdut nu numai conştiinţa, ci şi măsura. Măsura supuşeniei (sic !) lor faţă de regimul care a răpit României libertatea ei de a fi. De textele acestea, dar nu numai de ele, va trebui să ne amintim bine atunci când vom încheia socotelile cu cei care azi întrec măsura propriei lor prostituţii spirituale" (pp. 7-8).

În cadrul antologiei vom regăsi atât numele unor oameni de cultură şi artişti care „nu s-au sfiit să devină propagandabili", cât şi activişti culturali, care, prin obedienţă şi lipsă de talent, serveau drept contramodel pentru tinerii rebeli ce doreau un suflu nou în literatura română.

1. N. 16 august 1920, d. 28 septembrie 2006.

Câteva nume cu o sonoritate deosebită ce apar în această antologie sunt George Emil Palade, Henri Coandă, rabinul Moses Rosen, Amza Pellea, Mircea Albulescu, Radu Beligan, Tudor Arghezi, George Călinescu, Nichita Stănescu, Marin Preda, Geo Bogza, Marcel Chirnoagă, Constantin Chiriţă, Liviu Ciulei, Sergiu Nicolaescu, Ion Popescu Gopo, Dan Pavel, Ion Cristoiu, Mihai Tatulici ş.a.

Textele care ne atrag imediat atenţia sunt desigur cele aparţinând autorilor cu nume rezonante. Iată un text al cărui autor este nimeni altul decât Nichita Stănescu : „Sărbătorim a 60-a aniversare a scumpului nostru preşedinte Nicolae Ceauşescu şi a 45 de ani de activitate a acestui bărbat depusă în slujba şi idealurile poporului nostru. El este cel mai muncitor dintre muncitori şi cel mai ţăran dintre ţărani, cum toţi ştim, noi suntem o patrie pe care adesea istoria a izbit-o din toate părţile. Prin conducătorul nostru şi prin munca depusă de comunişti, asigurăm cu toţii dezvoltarea naţiunii noastre către o independenţă demnă, către măreţie a statului nostru şi demnitatea statului nostru între celelalte state ale lumii" (Nichita Stănescu, Radio Bucureşti, 19 ianuarie 1978).

În lucrare sunt incluse textele care se referă atât la personalităţi culturale, cât şi la diverşi anonimi care priveau cultul lui Ceauşescu drept o ocazie de afirmare. De asemenea, sunt incluse şi texte ale celor din exil, rămaşi fideli regimului de la Bucureşti. Cu toate acestea, impactul cel mai mare este produs de textele provenite de la personalităţile vieţii culturale româneşti, spre exemplu actori celebri : „Trăim o experienţă fascinantă, unul din acele timpuri înalte când omul îşi dă măsura şi mai mult decât măsura lui. Şi mă gândesc, fireşte, în primul rând la acel om exemplar la care ne gândim cu toţii : tovarăşul Nicolae Ceauşescu" (Radu Beligan, Cuvântare la Congresul al III-lea al Educaţiei şi culturii socialiste, *Scînteia*, 19 august 1987).

În acelaşi timp se pot observa diferenţe de nuanţă între aceste texte, la unele dintre acestea lipsind epitetele ostentative şi osanalele la adresa liderului „luminat" : „Orientarea categoric revoluţionară a celor mai numeroase creaţii din epoca pe care o trăim a cristalizat o mişcare artistică cu un evident specific naţional cu atribute majore ce au afirmat-o distinct în contextul graficii din întreaga lume. Şi ca dovadă stau numeroasele premii de mare prestigiu internaţional obţinute. Este însă evidentă, în societatea noastră socialistă, necesitatea ca arta să fie pusă în slujba poporului, să servească unui singur scop : educaţiei comuniste" (Marcel Chirnoagă, *România literară*, 19 august 1971).

Vom găsi însă şi texte incisive, iată-l de exemplu pe cel al lui Dan Ciachir, în prezent editorialist la ziarul *Ziua* : „Eugen Ionescu – că-i uitasem hramul – a ajuns anticomunist la vârsta pensionării, când alţii se ocupa de grădinărit, băsneşte şi el despre libertate, drepturile omului, căluşe imaginare şi o ţine pe coarda asta răzăchie. Că la mijloc sunt informaţii denaturate, aduse de lichele, de vânzători de ţară, de oameni care pentru două cravate şi un pachet de ţigări americane sunt gata să jure că în Piaţa Naţiunii stă gâdele cu satârul în mână, e mai mult decât probabil. Însă academicianul nu are timp să verifice enormităţile astea şi atunci cârâie recitativul pe care îl cunoaşteţi, amintindu-ne de propriii săi rinoceri. Să-l privim cu îngăduinţă pentru că el măcar are nişte merite literare incontestabile. Dar acum ajuns la vârsta minţii copiilor, s-a mai zaharisit, şi în consecinţă, de ce să ne supărăm ? " (Dan Ciachir, *Săptămâna*, 13 iulie 1979).

Cartea lui Virgil Ierunca poate fi privită ca un reper pentru viitorii critici şi istorici, dar şi pentru generaţiilor viitoare. Editorii lucrării intuiesc că Virgil Ierunca alcătuise această antologie cu speranţa că într-o bună zi numele incluse în această colecţie vor fi exemple de neurmat pentru societatea românească, însă acest lucru din nefericire nu s-a întâmplat, parţial din lipsa de cunoaştere a acestor nume (una din cauze ar fi şi apariţia tardivă a acestei lucrări, la douăzeci de ani după căderea comunismului) şi din pricina reconversiei lichelelor. Unii dintre cei care înainte de 1989 îi aduceau laude lui Nicolae Ceauşescu au intrat în politică, câţiva au urmat cariere diplomatice, iar cei mai mulţi au intrat în mass-media, presă şi televiziune. Din această ultimă categorie pot fi enumeraţi Paul Everac, preşedintele Televiziunii Române, Ion Cristoiu, Mihai Tatulici, Dan Pavel, Adrian Păunescu, care, mizând pe memoria scurtă a oamenilor, au continuat cariere de succes în presa românească.

Marius Stan

Zoltán Rostás, Antonio Momoc, *Activiştii mărunţi. Istorii de viaţă* (Bucureşti, Editura Curtea Veche, 2007)

Volumul aflat în coordonarea domnilor Rostás şi Momoc reprezintă o colecţie de mărturii orale ale unor foşti activişti, servitori docili ai variilor structuri şi instituţii aparţinând fostului regim comunist din România. După cum mărturiseşte chiar Zoltán Rostás în „Introducere", ideea acestui proiect a apărut dintr-o lipsă : deficitul de cunoaştere la nivelul studenţilor/tinerilor vizavi de viaţa cotidiană în comunism. De altfel, tocmai studenţii (cei ai Facultăţii de Jurnalism şi Ştiinţele Comunicării din cadrul Universităţii Bucureşti) au fost utilizaţi ca operatori de interviuri în acest adevărat „experiment de abordare directă a istoriei". Ca atare, un prim obiectiv al volumului a fost acela de a creşte gradul de *awareness* în rândul tinerilor, în legătură cu „istoria măruntă" sau „istoria privată" a uneltelor regimului.

Un al doilea obiectiv pare a fi însă acela de a oferi o bază biografică veridică imaginii de malaxor a regimului comunist, manierei în care era percepută „munca" înainte de 1989. De altfel, domnul Rostás execută în „Introducere" o succintă, dar binevenită explicaţie a modului în care maşinăria sistemică îşi manipula rotiţele, în care ascensiunea şi decăderea într-o şi dintr-o funcţie deveniseră, concomitent, un mijloc de fidelizare, dar şi de prevenire a concentrării puterii (efective şi simbolice) – şi toate acestea sub zodia ori ameninţarea (după caz) a muncii de jos : „Munca de jos putea deci să fie o staţie după cădere. Dar la fel de bine putea să fie un adevărat pisc al carierei de partid al unui individ pornit realmente de jos, din sărăcie, cu un bagaj de patru sau maximum şapte clase"[1].

Cartea domnilor Zoltán Rostás şi Antonio Momoc vine să completeze şi să întregească reuşit piaţa editorială românească despre comunism. Viaţa cotidiană de dinainte de 1989 a fost în ultimii douăzeci de ani un subiect insuficient tratat, lăsat pradă, după caz, nostalgiilor oarbe sau dezgustului intransigent. Dincolo de asemenea etichete, indiferent de opţiune, trebuie căutat obiectivismul unor astfel de situări prin comparaţie. Cartea de faţă este în fapt unică în specia sa şi tratează fenomenul „muncii de jos" în regimul comunist. Tratează însă

1. Zoltán Rostás, Antonio Momoc, *Activiştii mărunţi. Istorii de viaţă*, Editura Curtea Veche, Bucureşti, 2007, pp. 5-6.

invitându-i la o bară imaginară a mărturiilor pe cei care au constituit, vorba doamnei Doina Jela, „sarea pământului” pentru respectivul regim : activiştii mărunţi şi istoriile lor de viaţă ! Cu astfel de oameni s-a zămislit şi perpetuat practic regimul despre care se face vorbire… niciodată prea des, niciodată suficient de bine. Şi atunci, cu această puţinătate şi marcaţi de foarte multe continuităţi între vechiul şi noul regim, nu este oare cel mai adecvat să-i lăsăm pe ei să vorbească ! ? Pe ei, pe activiştii mărunţi, agenţii discreţi şi ascunşi ai maşinăriei totalitare. Un oarecare Ion Alecu, fost activist U.T.M., se confesează : „Am avut o viaţă frumoasă, cu bune şi cu rele (puţin melancolic). Am trecut împreună prin momentele dificile pe care le-au trăit toţi românii. Îmi amintesc de cutremurul din ’77, când încă mai lucram la Miliţie. Când a început să se zguduie pământul, mă aflam acasă, cu soţia şi cu fiica cea mare, discutam un film bulgăresc. Pisicul începuse să se agite cu o oră înainte de cutremur, făcea tumbe şi nu se mai potolea. Elena, pe atunci taximetristă, nu era acasă, nici Zoia, care se afla la un spectacol la o casă de cultură, cu ocazia Zilei Femeii. Eram foarte frământat, nu ştiam ce e cu ele, dar a trebuit să plec. Mi-am lăsat soţia şi fiica în faţa blocului şi m-am dus să văd ce se întâmplă la unitate, unde aveam răspunderi multe. M-am întors a doua zi acasă, unde, din fericire, totul era bine. A fost un moment de panică pe care nu mi-aş dori să-l retrăiesc”.

Unde sunt astăzi activiştii mărunţi ? Printre noi, cu alte funcţii, preocupări, dar tributari afectiv regimului pe care l-au deservit. Şi în fond de ce ne-ar interesa povestea lor de viaţă ? Păi pentru că în general se vorbeşte doar despre vârful piramidei comuniste ; apoi pentru că sistemul a funcţionat tocmai cu şi prin aceste rotiţe „mărunte” ; apoi pentru că cei născuţi după 1989 au nevoie să afle direct din gura unor astfel de oameni despre „exotismul” vieţii cotidiene în comunism.

Pe de altă parte, genul memorialistic a fost mai mereu susceptibil de subiectivism şi tratat cu oarecare detaşare. Dar chiar şi ca „literatură suferită” (întru pozitiv sau negativ), memorialistica a furnizat întotdeauna elemente de nou la interfaţa cu proba/dovada/înscrisul. Ca să înţelegem întreprinderea lui Zoltán Rostás &co trebuie prin urmare să facem apel la credinţa acestuia în metoda ca atare, la definiţia sa proprie şi instrumentalizarea interviului în folosul ştiinţei. Adăugând la acestea şi contextul special oferit de regimul comunist, înţelegem cu prisosinţă de ce domnul Rostás credita memoriile cu o mare valoare documentară : „[…] Fiindcă sunt scrise pentru autojustificare [memoriile, n.a.], dar şi aşa aceste surse narative au o mare valoare. Dar dincolo de acceptarea orientărilor generale ale istoriei orale, am ajuns la un moment dat la concluzia că, în Europa Centrală şi de Est, în timpul comunismului, dar şi-nainte, oralitatea a fost atât de puternică (în detrimentul scripturalului), încât poţi face interviuri până şi cu scriitori, care nu fac altceva decât să… scrie. În timpul comunismului sursele autentice au devenit şi mai rare, o bună parte a relatărilor oficiale şi mediatice au fost *ab ovo* falsificate. Ruptura între realitate şi cea reflectată de sursele scrise era totală”[1].

În fine, poate că este mai bine totuşi să rămânem ancoraţi în eternul context şi să subliniem faptul că interviul ca parte a istoriei orale este un instrument extrem de complex, care poate fi mânuit mai bine sau mai rău, după caz. Un istoric avizat ar urmări de pildă, în cursul unei astfel de „anchete”, inclusiv particularităţile martorului, de la pauze şi derapaje narative până la semantică specifică ori alte astfel de detalii. Studenţii incluşi în experimentul care a prilejuit acest volum nu au fost cu siguranţă *instrumentalişti* la nivel de detaliu. Pentru ei, cât şi pentru ante-proiectatul cititor, acel grad de *awareness* a rămas cel mai important imperativ la care trebuia să ajungă respectivul produs final.

1. Iulia Popovici, „Istoria orală ca utopie (II). Interviu cu Zoltán Rostás”, în *Observator cultural*, nr. 483, 16.07.2009.

O astfel de culegere bazată pe mărturie directă prilejuieşte, pe lângă o imagine de ansamblu prea puţin cunoscută în rândul celor tineri, înţelegerea unor fenomene care marchează mai cu seamă *prezentul*. De pildă, nostalgia ! Ea nu se explică doar prin simpla suprapunere psihologică a trăirii istorice peste vârsta biologică (în sensul în care, indiferent de avatarurile episodului istoric respectiv, o copilărie sau o adolescenţă sunt mai mereu conotate pozitiv la nivel de amintire). Nostalgia micului activist, odată accesată, va spune implicit sau explicit şi câte ceva despre o realitate mult mai diversă (de la cea socială la cea economică şi aşa mai departe) : „Amintiri plăcute ? Păi, tot timpul. De când ne… de când suntem împreună am… am petrecut în fiecare vară în toate staţiunile în care a fost posibil să mergem. Şi ne-am bucurat şi de libertate. N-am… cum să spun… n-am făcut economie de ban. Aveam pe vremurile alea bani… aveam bani (accentuează). Nu duceam lipsă de nimic, erau ieftine cam toate şi puteam să-mi permit să merg oriunde…”[1]. Se observă aşadar că, pe palierul suprapunerilor afective, istoria este edulcorată sau împrumută din accentele nostalgiei. Totuşi, la întrebări puţin mai directe/tranşante („Deci sunteţi de părere că comunismul a fost în general bun, sau…”), subiectul tinde să nuanţeze, ţinând seama de polimorfismul vieţii sociale : „Din punct de vedere teoretic, a fost bun. Practic… a fost… ăăă… pe felii şi mai ales în ultima parte [anii ’80, n.a.]…”[2]. Nu doar aceşti activişti mărunţi prezenţi astăzi între copertele unei cărţi (care au fost aleşi drept populaţie de intervievaţi şi pentru calitatea lor de „clasă” mai puţin ştiută), dar orice grup ori grupuscul cât de mic (vezi scara unui bloc şi reţelele interumane aferente) dau seama despre o „micro-cultură” (cum spune Antonio Momoc) specifică, despre reflexe şi tipare de gândire sedimentare. Sociologul polonez Piotr Sztompka vorbea cu bună îndreptăţire despre „incompetenţa civilizaţională” a celor care „s-au trezit la democraţie”, intuind practic un elementar efect de *path dependency* în care cangrena vechilor metehne este inseparabilă de corpul social. Noii pensionari, vechii activişti fascinează în volumul de faţă nu doar prin intimitatea propriilor lor biografii, ci mai ales printr-un tip de limbaj şi gândire care se suprapun peste specificităţile vechiului regim.

Autorii nu-şi propun totuşi să canalizeze sau să îndrepte efortul de înţelegere spre căi dinainte ştiute, cu efecte cicatrizante sau moralizatoare proprii. Nici pe departe ! Deşi memoria presupune un proces de selecţie (şi aici e vorba doar de selecţia subiectivă a celui intervievat) şi deşi există bune şi rele utilizări ale informaţiei selectate dinspre trecut (cum ar spune Tzvetan Todorov – *Abuzurile memoriei*, Editura Amarcord, Timişoara, 1999), efectul unei astfel de colecţii trebuie căutat la interfaţa dintre „ştergere” şi „păstrare”. Amintirea micilor activişti nu trebuie percepută ca un pat al lui Procust vizavi de practicile cotidiene ale regimului comunist. Nu tot ce nu corespunde acestor relatări este repudiabil, după cum nu tot ce corespunde este asimilabil ca adevăr. Este vorba în fond de versiunea trăită a unei realităţi şi, ca atare, ea trebuie cuantificată contextual. Pe de altă parte, cunoaşterea a ceea ce s-a întâmplat în trecut trebuie să lucreze, mai presus de toate, împotriva unei uitări care prea uşor merge mână în mână şi justifică ceea ce este uitat. Să luăm foarte lapidar exemplul părinţilor, cum ar spune Teodor Adorno[3] : cei care trebuie să suporte întrebări stânjenitoare despre Hitler din partea copiilor lor şi apoi, pentru a se disculpa pe ei înşişi, vorbesc despre partea bună şi despre cum de fapt dracul n-a fost atât de negru. Mecanismul este oarecum similar : micii activişti vor încerca de multe ori să justifice maşinăria sistemică a comunismului prin propria lor existenţă, s-o umanizeze şi s-o

1. Zoltán Rostás, Antonio Momoc, *op. cit.* , p. 167.
2. *Ibidem*, p. 162.
3. Theodor Adorno în *Was bedeutet : Aufarbeitung der Vergagenheit* (1959).

facă credibilă şi acceptabilă la rigoare. Nu credem totuşi că rezidă vreun pericol în această stare de fapt. Mai mult decât atât, prezenta carte de interviuri este un instrument de lucru care trebuie multi-suplimentat cu surse de arhivă, alte mărturii relevante şi depoziţii explicative din partea celor care cunosc mecanismele profunde ale vechiului regim. Dar dincolo de toate aceste nuanţări metodologice, întoarcerea cu faţa către subiect reprezintă o condiţie majoră a abordării trecutului. Însoţită şi de cunoaşterea câtorva „şmecherii” propagandistice imuabile care sunt familiare tocmai acelei dispoziţii psihologice pe care trebuie s-o asumăm ca rezidând în oameni, această alternativă de a „privi în faţă trecutul” trebuie abordată ca necesitate. Da, volumul coordonat de Zoltán Rostás şi Antonio Momoc are în primul rând o funcţie educativă, în măsura în care *educare* înseamnă *formare*, iar miza cărţii este tocmai intriga legată de o descoperire ulterioară şi puţin mai amplă a unei realităţi istorice. Concepută mai ales pentru cei tineri, cartea sfârşeşte la rigoare ca o propedeutică destinată tuturor celor care vor să afle mecanismele intrinseci ale cotidianului comunist.

Puteţi citi această carte ca pe o poveste inspirată din fapte reale (un număr de unsprezece interviuri cu activişti mărunţi), prezentul nostru este în mare parte tributar respectivei poveşti !

www.polirom.ro

Redactor : Alina Radu
Coperta : Carmen Parii
Tehnoredactor : Radu Căpraru

Bun de tipar : decembrie 2009. Apărut : 2009
Editura Polirom, B-dul Carol I nr. 4 • P.O. Box 266
700506, Iaşi, Tel. & Fax : (0232) 21.41.00 ; (0232) 21.41.11 ;
(0232) 21.74.40 (difuzare) ; E-mail : office@polirom.ro
Bucureşti, B-dul I.C. Brătianu nr. 6, et. 7, ap. 33,
O.P. 37 • P.O. Box 1-728, 030174
Tel. : (021) 313.89.78 ; E-mail : office.bucuresti@polirom.ro

Tiparul executat la Tipografia LIDANA, Suceava
Tel. 0230/517.518, 206147 ; Fax : 0230/206.268